

GROMATICI VETERES

EX RECENSIONE

CAROLI LACHMANNI

DIAGRAMMATA

EDIDIT

ADOLFVS RVDORFFIVS

VOLL. DUO

I

BEROLINI
IMPENSIS GEORGII REIMERI
1848 - 1852

EDIZIONE ANASTATICA
BARDI EDITORE

GROMATICI VETERES

EX RECENSIONE

CAROLI LACHMANNI

DIAGRAMMATA

EDIDIT

ADOLFVS RVDORFFIVS

VOLL. DUO

BEROLINI

IMPENSIS GEORGII REIMERI

1848 - 1852

EDIZIONE ANASTATICA

BARDI EDITORE

GROMATICI VETERES

EX RECENSIONE

CAROLI LACHMANNI

DIAGRAMMATA

EDIDIT

ADOLFVS RVDORFFIVS

BEROLINI

IMPENSIS GEORGII REIMERI

1848

DIE
SCHRIFTEN DER RÖMISCHEN
FELDMESSER

HERAUSGEGEBEN UND ERLÄUTERT

VON

F. BLUME K. LACHMANN UND A. RUDORFF

ERSTER BAND
TEXTE UND ZEICHNUNGEN

BERLIN
BEI GEORG REIMER
1848

INDEX AVCTORVM.

- Iuli Frontini de agrorum qualitate cum commento p. 1.
de controuersiis cum commento 9.
liber diazografus 26.
ex libro secundo 26.
de limitibus 27.
de controuersiis agrorum 34.
- Agennii Urbici de controuersiis agrorum 59.
- Balbi ad Celsum expositio et ratio omnium mensurarum 91.
- Hygini de limitibus 108.
de condicionibus agrorum 113.
de generibus controuersiarum 123.
- Siculi Flacci de condicionibus agrorum 134.
- Hygini gromatici de limitibus constituendis 166.
- Coloniae. prouincia Lucania, Brittiorum, Apulia, Calabria, Sicilia 209.
prouincia Tuscia 211.
pars Piceni. ex libro Balbi prouincia Piceni 225.
prouincia Valeria 228.
ciuitates Campaniae ex libro regionum 229.
ager Carsolis etc. 239.
prouincia Dalmatiarum 240.
ratio militiae adsignationis prima 242.
nomina agri mensorum, qui in quo officio limitabant 244.
centuriarum quadratarum deformatio 245.
nomina agrorum, nomina limitum 246.
ex libro Balbi nomina lapidum finalium 249.
- Ciuitates Piceni, Samnii, Apuliae, Calabriae 252.
- Lex Mamilia, Roscia, Peducaea, Alliena, Fabia 263.
- Ex corpore Theodosiani 267.
Pauli sententiarum libro quinto 270.
- De sepulchris 271.
- Imp. Theodosius et Valentinianus 273.
- Finium regundorum 276.
- Agrorum quae sit inspectio 281.
- Marci Iuni Nipsi liber II. fluminis uaratio 285.
limitis repositio 286.

Marci Iuni Nipsi. uarationis repositio 288.

lapides etc. 289.

podismus 295.

Ex libris Dolabellae 302.

Ex libris Latini de terminibus 305.

Gaius auctor u. p. 307.

Auctor Vitalis 307.

Faustus et Valerius uu. pp. auctores 307.

Latinus u. p. togatus 309.

Ex libro XII. Innocentius u. p. auctor de litteris et notis iuris exponendis
310.

item casae litterarum 318.

expositio litterarum finalium 325.

item casae 327.

item aliae casae 331.

Mensurarum genera 339.

Litterae singulares 340.

Terminorum diagrammata 340.

Ordines finitionum ex diuersis auctoribus 342.

Vitalis et Arcadius auctores 343.

Gaius et Theodosius auctores 345.

Latinus et Mysrontius togati Augustorum auctores 347.

Ex libris Magonis et Vegoiae auctorum 348.

Arcadius Augustus auctor 351.

Item Vitalis auctor 352.

Item Faustus et Valerius 353.

Litterae singulares 353.

De iugeribus metiendis 354.

Litterae singulares 357.

Ratio limitum regundorum 358.

Isidori de finibus agrorum, de mensuris agrorum, de agris 367.

De mensuris, de ponderibus, de mensuris in liquidis 371.

Euclidis 377.

Ex demonstratione artis geometricae excerpta 393.

Ex Boethii geometria excerpta 413.

INDEX CODICVM.

- A* Arceriani pars prior.
B eiusdem pars altera.
J Ienensis et
V Vaticanus, ex Arceriano descripti.
- E* Erfurtensis.
M Mutinensis et
S Scriuerii. his ubi Erfurtensis deficiebat usi sumus.
- G* Gudianus.
P Palatinus, ubi dissentit a Gudiano.
- R* Rostochiensia excerpta.
a demonstrationis artis geometricae schedae Monacenses, olim Augustanae.
b eiusdem codex Bambergensis,
m Monacensis,
r Rostochiensis.
v Boethii editio Veneta a. 1499. paginarum numeri sunt Basileensis a. 1570.
z geometriae quae Boethio adscribitur codex Monacensis.
- om* omittit.
add addit.
pr prima manu.
corr correctus manu antiqua,
rec recentiore manu.
cursius litteris in codicum scriptura indicanda expressimus quae ipsi librarii deleuerunt.

VIII

- A* 1-18. Nipsi p. 291, 13-296, 3. 297, 1-301, 14.
 55-57. Coloniae p. 245, 3-246, 9.
 60-82. Frontini p. 1, 1-34, 14.
 82-110. Coloniae p. 209, 1-225, 3. 14-228, 2. 229, 10-239, 19.
 110-159. Hygini grom. p. 166, 1-182, 14. 192, 17-193, 15. 182, 14-192, 17. 194, 1-208, 4.
 159-161. Lex Mamilia p. 263, 1-266, 4.
 161. 163-179. Agennii p. 59, 1. 2. 77, 20-90, 21 (46, 17-58, 22. 34, 15-35, 11).
 179. 180. Nipsi p. 285, 1-286, 10.
J 142. Coloniae p. 244, 1-17.
J 142. *A* 181. 182. De sepulchris p. 271, 12-272, 23.
A 183. 184. Coloniae p. 242, 7-243, 17.
 ?*J* 146. Coloniae p. 225, 4-13. 246, 3. 4. 10-23.
A 185-190. Casae. p. 327, 4-331, 7.
 190-192. 193. Coloniae p. 246, 24-249, 33. 251, 1-19.
- B* 1-38. Agennii p. 77, 20-90, 21 (46, 17-58, 22. 34, 15-35, 11).
 39-43. Eiusdem p. 62, 16-64, 1 (35, 13-37, 5).
 43-59. Eiusdem p. 71, 18-77, 18 (40, 20-46, 15).
 59-71. Eiusdem p. 65, 14-70, 9 (37, 15-39, 15).
 71-75. Eiusdem p. 64, 1-65, 12 (37, 5-15).
 75-77. 77-83. Agror. inspect. p. 283, 21-284, 17. 281, 1-283, 21.
 83-91. Agennii p. 59, 4-62, 15.
 91-97. Hygini p. 111, 8-113, 18.
 97-101. Siculi Flacci p. 138, 3-139, 19.
 101-129. Hygini p. 115, 15-128, 4.
 129-137. Siculi Flacci p. 139, 20-141, 22. 145, 2-146, 21.
 137-149. Hygini p. 128, 4-133, 1.
 149-153. Siculi Flacci p. 146, 21-148, 19.
 153-156. Hygini p. 133, 1-134, 13.
 207-283. Hygini grom. p. 166, 1-182, 14. 192, 17-193, 15. 182, 14-192, 17. 194, 1-208, 4.
 283-278. Lex Mamilia p. 263, 4-266, 4.
 288. *J* 123-140. Balbi p. 91, 1-108, 8.
- M* 1. *E* 1, 1-6. Balbi p. 91, 3-93, 10. 93, 10-94, 3.
E 1, 6-17. Siculi Flacci p. 135, 23-136, 18.
 1, 17-2, 4. Balbi p. 94, 3-95, 4.
 2, 5-3, 14. Theodos. cod. p. 267, 1-270, 9.

- E* 3,14-4,29. Colon. p. 249, 33 - 250, 11. 251, 19. 247, 21 - 249, 30.
246, 24 - 247, 20.
- 5, 1 - 11. Agennii p. 90, 3 - 21 (34, 21 - 35, 11). 62, 16.
- 5, 12 - 6, 17. Coloniae p. 220, 8 - 223, 13.
- 6, 17 - 29. Item p. 217, 5 - 218, 8.
- 7, 1 - 9. Item p. 224, 11 - 225, 2. 224, 6 - 10. 1 - 5.
- 7, 9 - 20. Item p. 216, 3 - 10. 215, 3 - 216, 2.
- 7, 20 - 26. Item p. 219, 1 - 12.
- 7, 26 - 8, 1. Item p. 214, 3 - 9.
- 8, 1 - 20. Item p. 211, 24 - 214, 2.
- 8, 21 - 24. Item p. 233, 7 - 9.
- 8, 24 - 26. Item p. 234, 18 - 20.
- 8, 26 - 29. Item p. 223, 14 - 17.
- 8, 29. 9, 1. Item p. 232, 17 - 19.
- 9, 1 - 6. Item p. 233, 16 - 234, 5.
- 9, 6 - 8. Item p. 236, 7 - 10.
- 9, 8 - 13. Item p. 235, 15 - 236, 2.
- 9, 13 - 16. Item p. 218, 9 - 16.
- 9, 16 - 20. Item p. 220, 1 - 7.
- 9, 20 - 24. Item p. 225, 15 - 226, 5.
- 9, 25. 26. Item p. 231, 14. 15.
- 9, 26 - 10, 15. Item p. 229, 13 - 231, 13.
- 10, 15 - 25. Item p. 231, 19 - 232, 16.
- 10, 25 - 11, 1. Item p. 232, 20 - 233, 6.
- 11, 1 - 7. Item p. 233, 10 - 234, 2.
- 11, 7 - 11. Item p. 214, 10 - 215, 2.
- 11, 11 - 18. Item p. 216, 11 - 217, 4.
- 11, 18 - 22. Item p. 234, 6 - 17.
- 11, 22 - 12, 2. Item p. 234, 21 - 235, 14.
- 12, 2 - 4. Item p. 236, 3 - 6.
- 12, 4 - 13, 18. Item p. 236, 11 - 240, 6.
- 13, 18 - 25. Frontini p. 5, 6 - 6, 4.
- 13, 26 - 15, 2. Eiusdem p. 20, 3 - 23, 4.
- 15, 2 - 27. Nipsi p. 288, 4 - 289, 10.
- 15, 27 - 16, 23. Nipsi p. 286, 15 - 288, 4.
- 16, 23 - 17, 25. Frontini p. 27, 8 - 29, 14.
- 17, 25 - 18, 20. Nipsi p. 290, 6 - 291, 15.
- 18, 20 - 19, 10. Nipsi p. 289, 10 - 290, 6.
- 19, 10 - 20, 8. Frontini p. 32, 13 - 34, 13.
- 20, 8 - 21, 7. Nipsi p. 285, 1 - 286, 15.
- 21, 7 - 22, 16. Frontini p. 23, 4 - 27, 8.

- E** 22, 16-24, 7. Eiusdem p. 29, 14-32, 13.
 24, 7-28, 18. Nipsi p. 291, 16-301, 14.
 29, 20-30, 3. Colon. p. 245, 1-246, 3.
 31, 10-17. Balbi p. 104, 3-9.
 31, 18, 19. Frontini p. 25, 1, 2.
 31, 19-27. Balbi p. 103, 11-104, 2.
 31, 28-32, 29. Eiusdem p. 104, 13-106, 11.
 35, 23. Siculi Flacci p. 134, 14, 15.
 35, 24-40, 1. Hygini grom. p. 167, 17-175, 14.
 40, 2-4. Colon. p. 225, 14.
 40, 5-10. Item p. 227, 12-228, 2.
 40, 11-41, 4. Item p. 225, 15-228, 2.
 41, 5-13. Item p. 240, 7-15.
 41, 14-48, 29. Hygini grom. p. 175, 15-182, 14. 192, 17-193, 15.
 182, 14-190, 15.
- G** 1-3. Balbi p. 91, 1-95, 4.
 3-9. Theodos. cod. De sepulchr. Nou. Theod. p. 267, 2-275, 14.
 9. Finium regund. p. 276, 24-26. 277, 10, 11.
 9-16. Frontini p. 1, 1-27, 17.
 16-48. Agenni commentum p. 1, 6-26, 27.
 49-75. Siculi Fl. p. 134, 14-165, 24.
 75-76. Nomina limit. et agr. p. 246, 24-249, 20.
 76-85. Balbi p. 95, 5-10. 96, 21-97, 13. 98, 11-103, 11. 17-104, 6.
 13-106, 8.
 85-90. Euclidis p. 377, 1-381, 21.
 90-133. Hygini gromat. p. 167, 3-208, 4.
 134-140. Hygini antiq. p. 113, 13-18. 115, 15-123, 17.
 140-161. Litt. singul. Termini. Ordines finit. Litt. sing. De iuger.
 met. p. 340, 9-356, 20.
 161-165. Finium regund. p. 276, 1-280, 19.
 165-167. Lex Mamilia p. 263-266, 4.
 167-175. Coloniae p. 252, 2-262, 12.
 175-189. Litt. sing. Ratio limit. reg. p. 357, 1-366, 9.
 189-196. Casae litter. p. 331, 8-338, 27.
 196-201. Expositio litt. final. p. 325, 11-327, 3.
 201-203. Isidori p. 366, 10-370, 1.
 203, 204. Hygini grom. p. 167, 3-17. 206, 15-207, 4.
 204-207. Dolabellae p. 302, 1-304, 7.
 208. Nipsi p. 290, 17-292, 1.
 209-213. Latini. Gai. Vitalis. Fausti et Valerii p. 305, 1-308, 27.

- G 213. 214. Frontini p. 42, 21-43 17.
 214. 215. Latini p. 309, 1-25.
 216. Mensurarum genera p. 339, 1-19.
 217-222. De mensuris p. 371, 1-376, 13.

P 1^a - 44^b = G 1-76.

45^a - 51^a = G 204-215 et p. 309, 26-28.

51^b - 61^a. Casae p. 310, 1-325, 10.

61^a - 62^a = G 196-201, p. 325, 12-327, 3.

62^{ab} = G 216 et p. 339, 20-340, 8.

63^a - 67^a. Coloniae p. 211, 24-220, 12. 221, 14-228, 2.

67^a. Item p. 242, 11-243, 17.

67^b. 68^a. Item p. 228, 3-229, 9.

68^{ab}. Item p. 210, 3-211, 9.

68^b. 69^a. Item p. 240, 16-242, 6.

69^a - 72^b. Item p. 229, 12-232, 19.

72^b = G 75. 76, p. 246, 24-249, 29.

73^a - 149^b = G 76-204.

b 1-10, r 1-5, v 1536-1541. Demonstr. art. geom. p. 393, 1-406, 25.

b 12-14, r 6-8. (Euclid.) p. 377, 2-379, 23. 385, 21-386, 7.

b 14. 15, r 8. (Euclid.) p. 387, 24. 388, 7. 9-19. 391, 18-26.

b 15-18, r 8-10. (Euclid.) p. 388, 7-11. 380, 19. 20. 381, 9. 10. 22-385, 19.

b 18-20, r 10. 11. (Euclid.) p. 386, 3-387, 22.

b 20-22, r 11-13. (Euclid.) p. 388, 20-389, 20. 390, 21-391, 16. 24-392, 17.

b 22-24, r 13. 14. Demonstr. art. geom. p. 407, 1-410, 7.

b 24. 25, r 14. 15. (Euclid.) p. 389, 28-390, 20.

b 27-29, r 16. 17. Demonstr. art. geom. p. 410, 8-412, 21.

R 19. 20. Nipsi p. 295, 16-296, 3. 297, 1-301, 14.

27. Colon. p. 245, 3-13.

27. Balbi p. 94, 9-95, 10.

28. 29. De ponderib. et mensuris p. 373, 21-376, 13.

29. Balbi p. 95, 2-4. 94, 18-95, 2.

34. 35. De iugerib. metiundis p. 354, 2-356, 23.

35-37. Balbi p. 95, 5-106, 8.

37-39. Isidori p. 367, 9-368, 18. 369, 14-18. 25-370, 4. 366, 14-367, 7. 370, 5-30.

v 1516. 1517. Boethii p. 413, 1-415, 5.

1520. 1521. Boethii p. 415, 7-416, 4.

IVLI FRONTINI.

A 60 G 9

.....
Agrorum qualitates sunt tres; una agri diuisi et assignati, altera mensura per extremitatem comprehensi, tertia arcifinii qui nulla mensura continetur. A 61
5

1. IVLI P, IVLII G, Iñc iuli A. || 2. DE AGRORUM QUALITATE Qualitatē Filiciter A) AG. || 3. assignati G *plerumque*. || 4. perea A. || extremitates compr. G. || 5. arcifini P, arcofini A. || contene-
tur A.

AGGENI VRBICI.

G 16

Suscipimus qualitates agrorum tractandas atque plano sermone et lucido exponendas, et uolumus [ut] ea quae a ueteribus obscuro sermone conscripta sunt apertius et intelligibilius exponere ad erudiendam posteritatis infantiam et quo dulcius possit disciplinam appetere quam timere. nam prime-
uae aetati quam sint radices amarissimae litterarum, scientes litteras non ignorant: ideoque ita planum facimus iter, ut ex-
euntes a prioribus studiis litterarum, in his secundis ac liberalibus uenientes, disciplinam hanc uelut suauitatem quandam post amaritudinem concupiscant. 10
15

Iam nunc ergo pergamus exponere. «Agrorum qualitates tres esse Iulius Frontinus ostendit, dicens unam agri «diuisi et assignati.» uideamus qui sit hic ager diuisus et assignatus. sine dubio uideo alicuius formam agri magnam, quae diuisa est atque assignata in tempore. et nisi esset quaedam materialis agri forma, quomodo poterat | diuidi? an totum mun-
dum aut prouinciam totam unius possumus agri, qui sit diuisus (*om pr G*), qualitatem accipere? et quia (*immo atquin*) hoc ita intellegere omnino mihi uidetur absurdum, eo quod
subiungit continuo idem Frontinus «altera mensura per extremitatem comprehensi». uideo ergo illum agrum, qui dum
in se ducenta et eo amplius iugera contineret, postea iussu prin- G 17
25

AG Ager ergo diuisus adsignatus est coloniarum. hic ha-
 G 10 bet condiciones duas; unam qua plerumque limitibus | con-

2. condiciones G semper, non AP. || duas om pr A. || que A. ||
 continetur A.

G cipum intercisiuis limitibus distributus quinquagenis iugeribus, uel
 amplius, ut qualitas locorum inuenta est. quae intercisiones per
 5 trifinia et quadrifinia siue interuenientium uel interpositorum ra-
 tione signorum cernuntur esse dispositae. «Alteram qualitatem
 «dicit mensura (mensurā G) per eiusdem agri extremitatem
 «comprehensam.» iuxta hunc agrum de quo locuti sumus, ui-
 demus confinem esse modum mensura comprehensum *subseciui*,
 10 qui frequenter in extremitatibus assignatorum agrorum incidens
 mensura linea cernitur comprehensus. de hoc inferius suo loco
 apertius disputauimus. nam quidam centuriam uolunt intellegi
 «mensuram» dictam «per extremitatem comprehensam». quod
 et ipsud potest accipi, quia, etsi centenis hominibus duocen-
 15 tena iugera data legimus, quorum propter numerum sit appel-
 lata centuria, legimus in quibusdam locis ab uno mille et tre-
 centa iugera fuisse possessa. «Tertiam arcifinii agri qualita-
 «tem» assignat. arcifinius ager ab arcendis hostibus nuncu-
 patur, sicut paulo inferius subsequens lectio manifestat. hic
 20 et occupatorius ager dicitur eo quod in tempore occupatus est
 a uictore populo, territis exinde fugatisque hostibus. quia non
 solum tantum occupabat unus quisque quantum colere praesenti
 tempore poterat, sed quantum in spe colendi habuerat ambie-
 G 18 bat. *finis* (fines P?) uero his signis | inter se diuidebant, fossis
 25 manu factis, arboribus ante missis, fluminum interuenientium
 cursus, iugis quoque montium, quae ex eo nomine accipiuntur,
 quod continuatione ipsa iugantur, superciliis, nec non itineribus,
 uel diuersis quae aut loci natura aut sollers procurauit anti-
 quitas.

30 «Ager ergo diuisus assignatus est coloniis» siue muni-
 cipiis, uri cuique possessioni modum secundum terrae qualita-
 tem. «Hic ager habet condiciones (sic P, condiciones G) duas;
 «unam qua plerumque limitibus continetur, alteram qua per
 «proximos possessionum rigores assignata est.» limes ergo

tinetur, alteram qua per proximos possessionum rigores ad- *AG*
 signatum est, sicut in Campania Suessae Aruncae. quid-
 quid autem secundum hanc condicionem in longitudinem
 est delimitatum, per strigas appellatur; quidquid per lati-
 tudinem, per scamna (fig. 1). ager ergo limitatus hac simi- 5
 litudine decimanis et cardinibus continetur: (fig. 2) ager
 per strigas et per scamna diuisus et assignatus est more

1. que *A.* || assignata est *G.* || 2. suesse arrunco *A.* || quicquid
G semper, non semper *P.* || 4. delimatam *G.* || altitudinem *G.*,
 altitudinem *A.* || 5. camna *pr A.* || semilitudine *A.*

est quodcumque in agro opera manuum factum est ad obser- *G*
 uationem finium. rigor uero suae rectitudinis naturalis nomen
 accepit. «Quidquid (*sic P.*, quicquid *G*) autem secundum hanc 10
 «condicionem in longitudinem est delimitatum, per strigas
 «appellatur; quidquid per altitudinem, per scamna.» *strigatus*
ager est qui a septentrione in longitudinem in meridiano decur-
rit, scamnatus autem qui eo modo ab occidente in orientem
crescet (*crescit P.*). et altitudinem hanc secundum idioma ar- 15
 tis uoluit Frontinus in orientem intellegi. nam dum superfi-
 ciales nunc qualitates tantum modo uel mensuras exponat,
 quomodo nos possumus soliditatis corpus aduertere, in quo al-
 titudo aut crassitudo ponatur? «Ager ergo limitatus hac si-
 «militudine decimanis (*decumanis P.*) et cardinibus continetur.» 20
 ergo hic ager, quem in hac similitudine asserit contineri de-
 cimanis atque cardinibus, in re presenti considerari poterit.
 nam *decumanum limitem traxerunt*, sicut Higenus describit,
ab occidente in orientem, cardinem uero a meridianum in sep-
entrione duxerunt. quidam uero ex aduerso eos asserunt (*as-* 25
serent GP) constitutos. *nam et alibi limites facti sunt ab his*
qui solis ortum et occasum secuti sunt. quos fefellit ratio geo-
metriae. mihi tamen, | sicut Higenus constitui decreuit limi- *G* 19
tes, ita rationabile uidetur, ut decumanus (decūmanus G) ma-
ximus in orientem crescat et cardo maximus in meridianum. 30
 «Ager per strigas et per scamna diuisus et assignatus est more
 «antiquo in hac similitudine, qua in prouinciis arua publica

A 62 G antiquo in hanc similitudinem, | qua in prouinciis arua publica coluntur. (fig. 3)

Ager est mensura comprehensus cuius modus uniuersus ciuitati est adsignatus, sicut in Lusitania Salmaticensi-
5 bus aut Hispania citeriore Palatinis et conpluribus prouin-

1. in hac similitudine G. || 5. aut in G. || spaniam citeriorem A.

G «coluntur». est ager ergo, siue per strigas siue per scamna diuisus sit, siue quocumque alio ordine succedenti assignatus est more antiquo atque antiquo arbitrio, in hac similitudine, qua in diuersis prouinciis arua publica coli perspicimus. nam
10 quod publica arua coli dicit, ne amiremini. nam ideo publica hoc loco eum dixisse aestimo, quod omnes etiam priuati agri tributa atque uectigalia persoluant. nam paulo inferius dicit «ea-
«dem ratione et priuatorum agrorum mensurae aguntur», ut apertius ostenderet publicum cum priuato esse consortem,
15 quia dum priuatus laborat in proprio, et tributum publico et sibi alimonia arua excolendo procurat.

«Ager est mensura comprehensus cuius modus uniuersus «ciuitati est assignatus.» istius agri mensuram in unum modum quodam modo uideo comprehendi. nunc hic modus uni-
20 uersalis sagacius a nobis inuestigari debet. uidemus igitur modum *per terminos territoriales et limitum cursus et titulos, id est inscriptis lapidibus, plerumque fluminibus, nec non aris lapideis, claudi territorium atque diuidi ab alterius territorio ciuitatis.* idcirco quidquid intra hunc modum est mensura diui-
25 sum, suae constat ciuitati modis omnibus assignatum. «Sicut «in Lusitania Salmaticensibus.» Lusitania prouinciae nomen est. Salmaticenses enim uicani proprie (propriae G) nuncupantur. «Ita et in Hispania citeriore Palatinis et conpluribus «prouinciis tributarium solum per uniuersitatem populis est
G20 «definitum. eadem ratione | et priuatorum agrorum mensurae «aguntur. hunc agrum multis locis mensores, quamuis extremum mensura comprehenderit, in formam in modum limitum «condiderunt.» *formarum quinque sunt genera; unum quod ex flexuosa linea continetur, alterum quod ex flexuosa et ra-*

ciis tributarium solum per uniuersitatem populis est defini- AG
 nitum. eadem ratione et priuatorum agrorum mensurae
 aguntur (fig. 4). hunc agrum multis locis mensores, quam-
 uis extremum mensura comprehenderint, in formam in mo-
 dum limitati condiderunt. (fig. 5)

5

Ager est arcifinius qui nulla mensura continetur. fini- A 63 E 13
 tur secundum antiquam obseruationem, fluminibus, fossis,
 montibus, uiis, arboribus ante missis, aquarum diuergiis,
 et siqua loca a uetere possessore potuerunt optineri. nam

1. tributarius solus *G.* || definitus *G.* || 2. mensura *A.* || 4. immo-
 dum *G.* || 5. limitum *AG.* limitatorum *Goesius.* || 6. Incipit men-
 sura rationabilium agrorum. *E.* || arcefinius *A.*, artifinius *E.* || fini-
 tur autem secundum *E.* || 8. uiis *om E.* || diuergies *A.*, dimergies
E. || 9. a uetere] ante *A.*, coluerunt ante *E.*, hoc est quae ante a *G.* ||
 possessores potuit *E.* || obtineri *EG.*

tionalibus, tertium quod ex circum ferentibus, quartum quod ex G
circum ferentibus et rectis, quintum quod ex rectis. horum sunt
species infinitae. hunc ergo agrum ne in formis uideamus tan-
 tum modo conditum, continuo subiungit «in modum limitum»,
 ut sciamus plenissime non posse formam cuiuslibet agri sine
 limitum rectora subsistere. sed praeuidere formam diligentius 15
 ammonemur, ut originem cuius interfuerit limitis efficaciter
 praedicemus, seu d. m. seu k. m., quinti quoque atque quin-
 tarii, nec non et illos in omnibus (*immo illos nouerimus*) de-
 monstrare qui solis ortum et occasum secuti sunt; ut nostra
 professio coram artificibus integra et omnem ueritatem inda- 20
 gans approbetur.

«Est ager arcifinius qui nulla mensura continetur.» hic
 est de quo superius diximus, qui et arcifinius et occupatorius
 nominatur. «Finitur ergo secundum antiquam obseruationem,
 «fluminibus, fossis, montibus, uiis, arboribus ante missis, 25
 «aquarum diuergiis, et per ea loca quae antiquitus a posses-
 «sore potuerunt obtineri.» mensura ergo hunc agrum mi-
 nime actum esse conspicimus sicut ceteros agros: «interuentu
 «uero licium postea, per ea loca quibus nunc finitur, ex ar-

AEG ager arcifinius, sicut ait Varro, ab arcendis hostibus est appellatus: qui postea interuentu litium, per ea loca quibus finit, terminos accipere coepit. in his agris nullum (*E*) ius subsiciuorum interuenit. (fig. 6)

5 Subsiciuum est quod a subsecante linea nomen accepit [subsiciuum]. subsiciuorum genera sunt duo; unum, quod in extremis adsignatorum agrorum finibus centuria

1. ait barro *A*, om *E*. || ostibus *A*, om *E*. || et stupellanus *E*. ||
 2. limitum *E*. || 3. finitur minus *E*. || accepere *A*. || concepit his agris *E*. || 4. ius om *E*. || subseciuorum *G* semper. || 5. conf. *Agennius de controu.* p. 168 *A*. || 6. conf. p. 167 *A*. || 7. extremis *A*. || adsignatur agrorum *A*, assignatorum *G*. || finium *G*.

G «bitrio terminos accepit. in his autem agris nullum ius subsiciuorum interuenit.» recte ergo subseciuum interuenire
 10 non potuit, quia mensura actus non est, de quo remanere aut subsecari aliquid potuisset.

«Subseciuum est quod a subsecante linea nomen accepit
G 21 «subseciuum. horum subseciuorum | duo sunt genera; unum, «quod in extremis assignatorum finium centuria expleri non
 15 «potuit.» hoc inuenitur *L* et *LX* contineri iugeribus, et quamuis exigua parte minore fuerit inuentum de modum centuriae, subseciuum dicitur. ita tamen si spatium maius fuerit, nomen centuriae non carebit. nam haec subseciua et concessa plerumque inueniuntur et reddita, aliqua assignata: nam et census
 20 quaedam pro suo modulo susceperunt. secundum illam uero maiorem assignationem subseciuum maius centum iugera dictum est, subseciuum minus *L* iugera nuncupatum. «in extremis «uero assignatorum finium» ut sit assignatum, aut quae sit extremitas, uideamus. extremitas finitima linea est, quae in-
 25 teruenit aut per iter publicum, quod transcendendi non potest secundum legem colonicam, quia omnis limes (limis *P*) itineri publico seruire debet; aut per limites siue terminos aliaque signa quibus territoria finiuntur; aut ubi insoluta loca remanserunt. haec autem sunt loca quae insoluta dicuntur, quae aut in sa-
 30 xuosis et sterilibus locis sunt aut in paludibus, ubi nulla potuit

expleri non potuit (fig. 7). aliud genus subsiciuorum, quod *AG* in mediis adsignationibus et integris centuriis interuenit: quidquid enim inter IIII limites | minus | quam intra clu- *A 63. G 11* sum est, si fuerit adsignatum, in hac remanet appellatione, ideo quod is modus qui adsignationi superest, linea 5 cludatur et subsecetur (fig. 8). nam et reliquarum mensurarum actu quidquid inter normalem lineam et extremitatem interest, subsicium appellamus. (fig. 9)

1. expl^r *A*. || aliud *G*. || 2. assign. *G*. || 3. interclusum *G*. || 4. si om *AG*. || 5. ideoquae his *A*. || modis *G*. || assignationis *G*. || 7. actus *G*. || 8. subsicium *A*. || appellatur *G*.

exerceri cultura; quia dum non esset quod excoli potuisset, G nullis necesse fuit limitum regulis obligari. propterea et soluta 10 loca uocata sunt. «Aliud genus subseciuorum quod in mediis assignationibus et integris centuriis interuenit. quidquid enim inter quattuor limites minus quam intra clusum «est, fuerit assignatum, in hac remanet appellatione.» bene igitur et recte subsecium uocari debet quidquid inter quat- 15 tuor limites fuerit assignatum minus quam intra eisdem potuit claudi limitibus, quia unus quisque limes (limis *P*) centuriae suae modum claudens adductus est. at ubi omnes IIII aequis mensuris centurias continentes uno in loco conuenerunt (sicut in subsequenti libello nostro designauimus (*for- 20 tasse* designatum), quem | diazografum nuncupauimus, poterit *G 22* agnoscere) et minus clauderunt agri spatium quam quod centuriae singulae, quibus seruitutem prestabant, poterant continere, subsecium iuste meruit appellari, «ideo quod is mo- 25 «dus qui assignationi superest, linea cludatur et subsece- «tur. nam et reliquarum mensurarum actus quicquid inter «normalem lineam et extremitatem (extremitate *P*) interest «subsecium appellatur.» de hoc superius disputauimus. normalis linea mensuralis dicitur; extremitas uero, ubi, centuria ut expleretur, transiri (transire *GP*) non potuit.

AG Est et ager similis subsiciuorum conditioni extra clusus et non adsignatus; qui si rei publicae populi Romani, aut ipsius coloniae cuius fine circum datur, siue peregrinae urbis, aut locis sacris aut religiosis aut quae ad populum Romanum pertinent, datus non est, iure subsiciuorum in eius qui adsignare potuerit remanet potestate (fig. 10). | ager extra clusus est qui inter finitimam lineam et centurias interiacet; ideoque extra clusus, quia ultra limites finitima linea cludatur. (fig. 11)

1. Ager est similis *Boethius* p. 1539. et *om G.* || conditionis *Boethius.* || 2. $\overline{rp}$ AG. || populo romano *Boethius*, $\overline{pr}$ A. || 3. 4. siue ... quae] aut *Boethius.* || 4. urbi G. || aut quae] aequae G, aequae *corr A*, aequam *pr A.* || 5. pertinet *Boethius*, pertinentibus G. || iure subs. *om Boethius.* || 6. potestatem G. || 7. intra AG et *Boethius* p. 1538. || 8. ideo *Boethius.* || Iusus qui intra limites A. || 9. finitimos (*om* linea) *Boethius.* || clauditur G, cluditur *Boethius.*

G «Est ager similis subseciuorum conditioni extra clusus «et non assignatus; qui si r. p. populi Rom. aut ipsius coloniae cuius fine circum datur, siue peregrinae urbi, aut locis «sacris et religiosis aequae ad populum Romanum pertinentibus, datus non est, iure subseciuorum in eius qui assignare 15 «potuerit remanet potestatem.» in ambiguo uidetur hic ager et uelud indefinite remansisse: si enim his omnibus supra dictis datus non est, utique in assignantis remanet potestate. hunc agrum Frontinus ita remansisse testatus est: *sed uideamus ne forte postea iussu principis alicui datus sit, qui terram 20 metiri denuo praeceperit, sicut Caesaris Augusti temporibus factum est. nam alia subseciua Vespasianus uendidit, alia autem quae remanserunt Domitianus donauit atque concessit.* propterea hic ager succedentibus huc usque temporibus ita, hoc est in ambiguo, non potuit remanere. qui si remansit, in eius 25 potestate profecto qui assignare potuerit, hoc est qui acceperit a principe assignandi licentiam (licentia G). nam agri mentor omnis doctus centurias delimitare potest ac suis redintegrare limitibus, assignare autem nullo modo potest, nisi sacra fuerit praeceptione firmatus.

..... AG
Materiae controuersiarum sunt duae, finis et locus. harum alterutra continetur quidquid ex agro disconuenit. sed quoniam in his quoque partibus singulae controuersiae diuersas habent condiciones, proprie sunt nominandae. ut potui ergo conpraehendere, genera sunt controuersiarum xv; de positione terminorum, de rigore, de fine, de loco, de modo, de proprietate, de possessione, de alluione, de iure territorii, de subsiciuis, | de locis publicis, de locis relictis et extra clusis, de locis sacris et religiosis, de aqua pluua arcenda, de itineribus. A⁶⁶ 10

1. De controuersiis *A et Boethius*, ITEM CONTROUERSIAE *G*. ||
2. Controuersiarum materiae *Boethius*. || 3. arum *A*. add conditio *G*. || alterutraque *Boethius*. || disconuenit *A et Boethius*, dehis inter uenit *G*. || 4. in om *Boethius*. || 5. diu. proprias habent *G*. || conditionis *A*. || propriae *AG*. || nominande *A*, dominandae *G*. || 6. ut potui ego conpraeh. *Boethius ante* proprie. || 7. XIII *Boethius*, numero xv *G*. || 8. de domo proprietatis *Boethius*. propiaetate *A*. || alluione *A*. || 9. subsicibus *A*, subsicciuis agris *Boethius*. || 10. ac relig. de aquae *Boethius*. || 11. pluuias *G et Boethius*. || accessu et de *Boethius*. || itineribus *A*.

EXPLICIT COMMENTVM DE AGRORVM QVALITATE.
 INCIP. DE CONTROVERSIIS.

G²³

Suscepimus quoque tractandos controuersiarum status cum diuino praesidio. 15

«Materiae, inquit, controuersiarum sunt duae, finis et «locus. harum condicio alterutra continetur. sed quoniam «singulae controuersiae diuersis condicionibus obligantur, pro- «prie (propriae *G*) nominandae sunt. genera autem contro- «uersiarum, ut ait Frontinus, sunt numero xv.» sed quia his 20 generibus species non dedit, et quia secundum regulam dialecticam neque genus sine specie neque sine genere species potest dici, omnino dixit inproprie: nos tamen suum illi idioma relinquentes ad intellegendas eas atque exponendas, sicut promissimus (promissimus *G*), transeamus. 25

AG De positione terminorum controuersia est inter duos pluresue uicinos; inter duos, an rigore sint ceterorum siue ratione; si inter plures, trifinium faciant an quadrifinium. *G*¹² de horum ordinatione cum constitit | mensori, si secundum proximi temporis possessionem non conueniunt, di-

1. duas *A*. || 2. plures *A*, pluresque *Boethius*. || an in *G* et *Boethius*. || sit *AG* et *Boethius*. || citerorum *AG*. || 3. rationes *A*, rationis *G* et *Boethius*, omnes omisso si. || faciat *AG*. facit aliquibus locis et quadrifinium secundum proximas possessiones dum hoc nesciunt non eis conuenit et diuersas controuersias ipsi possessores inter se faciunt alii de loco alii uero de fine lineae litigant *Boethius p.* 1538. || 4. de orum *A*. || opinione *AG*. || mensuris secundum *A*.

G «De positione (POSIONE *G*) terminorum controuersia est «inter duos pluresue uicinos; inter duos, an in rigore sit positus terminus citerorum, siue rationis; inter plures, trifinium facit (faciat *P*?) an quadrifinium.» cum ergo possessor inuenerit terminum in possessione sua aliter formatum aut aliter positum quam ceteri qui in ea possessione sunt, aut inscriptum ut adsolet, agit de eo, in qua sit positus ratione, seu ipse trifinium faciat siue ab alio lineam procedentem excipiat: dumque uicinus possessor huic extiterit ambiguitati contrarius, magna inter utrosque controuersia agitatur. solent enim hae (haec *G*) controuersiae de conportionalibus nasci terminibus. nam si de eorum latere linea quasi (quaesi *G*) ex artificis manu composita uideatur exire atque in unius termini angulum impingere qui in limite est positus, in istis, ut ait Frontinus, uelud instantium argumentorum oportunitas controuersialis aptatur. hoc enim plerumque potest in limitibus inueniri. nam si ueteranus, filiis suis unam possessionem diuidens in tres aut quattuor portiones, terminos uoluit interesse, potuit quiddam tale contingere, ut ex multis quicumque respiceret angulum illius termini qui in maximo est limite constitutus. hos siquidem terminos, qui intra possessionum fines inueniuntur, cumportionales appellauit antiquitas. «Qui si secundum pristini temporis possessionem non conueniunt, diuersas attiguis possessoribus controuersias generabunt: sed alius forte de loco, alius de fine

uersas attiguis possessoribus faciunt controuersias, et ab *AG* integro alius forte de loco alius de fine litigat. (fig. 12)

De rigore controuersia est [finitimae condicionis,] quotiens inter duos pluresue terminos ordinatos siue quae alia signa secundum legem Mamiliam intra quinque pedes 5 agitur. (fig. 13)

1. attigues *A*. || sed *G*. || ad *A*. || 3. finitime condiciones *A*. ||
4. plurisue *A*. || quae *G*, q-in *A*. || 5. mamilia *A*.

«litigat.» uidendum hoc diligenti cura: et circuiiri agrum ante *G* omnia oportet, de quo intentio uertitur. et redintegrato suis fundo limitibus per maximorum limitum rationem, tum de conportionalium terminorum positione (positione *G*, positionem *P*), 10 quos uice tabellarum antiqui intercidendis porciunculis inter filios suos defigebant, integra ab artifice ratio proferatur.

De rigore atque de fine licet similem posuerit controuersiam, unamque eis condicionem esse firmauerit, tamen credo inter eas aliquid posse differri (differre *Turnebus*). rigor 15 enim naturalis est. qualiscumque enim rigor interuenit constituentibus limites, rarioribus locis terminos posuerunt. et seruari iubetur rigor, si inuentus fuerit de triginta pedum latitudine, ut ne ab utroque possessore tangatur: quod si plus de XXX pedibus patuerit, iam collis est. quod exigit ut superior 20 possessor in planum usque descendat et sibi defendat omnem deuexum locum. hoc enim lex propter malignitatem inferioris possessoris instituit, ne aut arando aut fodiendo superioris possessoris terras inuaderet. termini quoque quibusdam locis positi (positi *G*) sunt, ut ab uno ad unum dirigantur, per pe- 25 des a CCCXX et supra usque ad CCCCLXXX et infra hoc si licet. nam Tiburtini distant a se in pedibus a CCXL et supra usque ad DCLX et infra. quod si spissiores non sunt, riparum et rigorum cursus seruabant; harum tamen quae per multa milia pedum recturas separationes suae agrorum ab initio suo | usque *G* 25 ad occasum custodiunt. et ne eas ripas aut rigores sequendos obseruarent quae intra corpus agri nascuntur et in suo latere decidunt, lex limitum eas praedamnauit. ne id aliquando se-

A⁶⁷ G De fine similis est controuersia [. nec dubium est quin supra de finis condicione dixerim]: nam et eadem lege continetur, et de quinque pedum agitur latitudine. sed de fine disconuenit per flexus quibus arcifinii agri 5 continentur, ut per extrema arui, aut promuntoria, aut summa montium, aut fluminum cursus, aut locorum naturam quam supercilium appellant. (fig. 14)

1. duuium A. || 2. et aedem A. || 3. latitudinis A. || 4. disconuenit] quidquid AG. potest etiam scribi quaeritur uel quaestio est. || arcifines A. || 5. continetur A. || rui aut A, om G. || conpromontoria G. || 6. naturalii A, natura G.

G quamini, quod maior potestas limitum rectorumue cursus non confirmat. sed si conuentionis causa ea partes inter se con- 10 seruanda censuerunt, non rectorae imputandum, sed concurrenti definitioni fides est adhibenda.

De fine enim lex Mamilia (MANILIA GP) quinque aut sex pedum latitudinem praescribit, quoniam hanc latitudinem uel iter ad culturas accedens (accedens P?) occupat uel circumactus 15 aratri. quod usu capi non potest: iter enim non, qua ad culturas peruenitur, capitur usu (usus P), sed id quod in usu biennio fuit. finis enim multis documentis seruabitur, terminibus, et arboribus notatis, et fossis, et uis, et riuis, et uepribus, et saepe normalibus, et ut comperi aliquibus locis inter arua mar- 20 ginibus quibusdam tamquam puluinis, saepe etiam limitibus, item petris notatis. quae in finibus sunt, pro terminibus habebitis. si arboribus notatis fines obseruabuntur, uidendum quae partes arborum notatae sint. notae enim in propriis arboribus a foras ponuntur, ut arbores liberas in parte a nota relinquat. si 25 communes sunt arbores mediae notantur et ad utrumque pertinent. nam si fossa erit finalis, uidendum utrum unius an utriusque sit partis, et si in extremo fine facta; itemque utrum publica an uicinalis. si iugis montium, quae ex eo nomine accipiuntur, quod continuatione ipsa iungantur. haec autem 30 omnia genera finitionum putato in uno agro posse sine dubio reperiri.

De loco controuersia est quom quid excedit supra *AG* scriptam latitudinem, cuius modus a petente non proponitur. haec autem controuersia frequenter in arcifiniis agris uariorum signorum demonstrationibus exercetur, ut fossis, fluminibus, arboribus ante missis, aut culturae dis- 5 crimine. (fig. 15)

De modo controuersia est in agro assignato. agitur *A* 68

1. quom]quid *AG*. || excidit quidquid scr. *A*. || 2. modis *G*. || ad patentem *AG*. || 3. arcifinis *A*. || 4. exercitur *A*. || 5. culture *A*. || 7. signato *G*.

*De loco si agitur. quae res hanc habet questionem, ut G nec ad formam nec ad ullum scripturae reuertatur exemplum, nisi tantum hunc locum hinc dico esse, et alteri contrario sim uel quaeret ex similitudine fere culturae comparisonem accipit. 10 id est si silua, cuius sit aetatis par caesurae | et uetas arborum, ut solent relinqui quas ante missas uocant, et siluarum quoque aetates an sint pares. si uineae, similes erunt in comparatione; an ordines aequidistantes, an pari constitutione, et an simile genus uitium constabit. tamen rem magis esse iuris 15 quam nostri operis, quoniam fere usu capiuntur loca quae biennio possessa fuerint. respiciendum erit ne quem ammodum solemus uidere quibusdam regionibus particulas quasdam in mediis aliorum agris, numquid simile huic interueniat. quod in agro diuiso accidere (accedere *G*) non potest, quoniam conti- 20 nuae possessiones et assignantur et redduntur. et his forte incidit ut tale quid committeretur, ut locus pro loco. ut continua sit possessio. ita, ut dixi, in assignatis fieri non potest. solent quidam complurium fundorum suorum domini duos aut tres agros uni uelle contribuere, terminos qui fiebant singulos 25 agros relinquere praeterea cui contributi sunt. uicini non contenti suis finibus tollunt terminos quibus possessio eorum finitur, et eos qui inter fundos unius domini sunt sibi defendunt. ita et haec despicienda (despicienda *P*) erunt.*

De modo quaestiones fere in agris diuisis et assignatis nas- 30 cuntur, item quaestoriis et uectigalibus subiectis, quoniam scilicet in aere scripturae modus comprehensus est. quod semper

AG enim de antiquorum nominum propria defensione; ut si
 L. Titius dextra decimanum tertium, citra cardinem quar-
 tum, acceperit sortis suae partes tres, Seius quod huic
 similem quartam habeat in quacunque proxima centuria:
 5 huic enim uniuersitati lines finem non facit, etiam si pub-
 lico itineri seruiat. nam et in ceteris agris de modo fit
 controuersia, quotiens promissioni modus non quadrat.
 (fig. 16)

1. propri A. || 2. l. c. titius A. || quartam GP et in litura A. ||
 3. acciperit A. || partes III. A. || Seius] siue AG. || 4. simile G. ||
 6. itineris A, itinere G. || seruit A. || et om G. || 7. promissionis
 G, repromissioni A.

G erit ad formam respiciendum. et hoc si duobus possessoribus
 10 conueniat. alioquin ex modo illo qui aere scriptura contine-
 tur, forma liquebit, etiam si dominus aliquid uendidisset. nam-
 que hoc comperi in Samnio, ut agri quos diuus Vespasianus
 (uespasianus G) ueteranis assignauerat, eos ab ipsis quibus
 assignati erant iam aliter possideri. quidam enim emerunt ali-
 15 qua loca, adieceruntque suis finibus et ipsud, uel uia finiente
 uel flumine uel alio quolibet genere: sed nec uendentes exceptis
 G²⁷ suis | aut ementes adicientesque ad acceptas suas certum mo-
 dum taxauerunt, sed ut quisque modus aliqua, ut dixi, aut uia
 aut flumine aut aliquo genere finiri potuit, ita uendiderunt
 20 emeruntque. ergo ad aes commodi reuocari potest, si duobus,
 inter quos controuersia est, conuenerit. in eis autem qui uec-
 tugalibus subiecti sunt, proximus quisque possessionis suae iun-
 xit. nam soliti erant antiqui in conductiones et in emptiones
 modum comprehendere, atque ita cauere, FVNDVM ILLVM, IV-
 25 GERA TOT, IN SINGVLIS IVGERIBVS. tantum itaque si in ea
 regione agitur ubi haec erit consuetudo, aut cautiones scilicet
 aut emptiones intuendae erunt. inter quos disputabitur acta
 utriusque mensura: si nihil ad cautionem conueniat, ne utrius
 possessio modum cautione comprehensum impleat, magna erit
 30 rei confusio, quaerendumque tunc quomodo in uniuersa regione
 magis opinione quam mensura modum complecti soliti sint.

De proprietate controuersia est plerumque ut in Campania cultorum agrorum siluae absunt in montibus ultra quartum aut quintum forte uicinum. propterea proprietates ad quos fundos pertinere debeat disputatur (fig.17). | est et pascuorum proprietates pertinent ad fundos, sed in commune; propter quod ea compascua multis locis in Italia communia appellantur, quibusdam prouinciis pro indiuiso.

3. propterea omnia A, quarum siluarum Agennius de controu. p. 165 A, 6 B. || 3. 5. proprietates A. || 4. aut alii de fundis attendunt Boethius p. 1538. || e debeat disputatur perit ex A. discutiatur G: conf. Agennius de controu., ubi A 165 et B 6 habent uindicatur. || 6. compascua A. || 7. indiuisa AG. sic etiam G 28, item A 165 et B 6.

«De proprietate controuersia est plerumque ut in Campania cultorum agrorum siluae absunt in montibus ultra quartum aut quintum forte uicinum.» nam ubi mons fuit proximus asper seu sterilis, super quo fundi constitui nequiverunt aut forte aquae inopia habitatio hominibus prorsus negata est, siluae tamen dum essent glandiferae, ne earum fructus perirent, diuiso monte particulatim datae sunt proprietates quaedam fundis in locis planis et uberibus constitutis, qui paruis funibus stringebantur. nam et in Suessano culti sunt, qui habent in monte Marico plagas siluarum determinatas, «quarum proprietates ad quos fundos pertinere debeant, discutiatur.» nam et formae antiquae declarant ita esse. respiciendum erit et illud, sicut dixi superius, quem admodum solemus uidere quibusdam regionibus particulas in mediis aliorum agris. hoc argumentum prudentiae est quam professionis. uidendum | quod quoniam «est et pascuorum proprietates pertinent ad fundos, sed in commune; propter quod ea compascua multis locis communia appellantur, quibusdam prouinciis pro indiuisa.» haec fere pascua certis personis data sunt depascenda, sed in communi: quae multi per potentiam inuaserunt et colunt. de eorum proprietate ius ordinarium solet moueri, atque interuentu mensurarum demonstratur ut sit assignatus ager.

AG (fig. 18) nam et per hereditates aut emptiones eius generis controuersiae fiunt, de quibus iure ordinario litigatur.

De possessione controuersia est de qua ad interdictum [hoc est iure ordinario] litigatur.

5 De alluione fit controuersia fluminum infestatione.
(A) hinc fundi multas habent condiciones. (fig.)

1. sed auido modo quaerendum est prius origo causae. nam *Boethius*. || et *om G et Boethius*. || aut emtiones *A*, opinionis *Boethius*. || huius *Boethius*. || 2. de quibus *G*, q. *A*, quare *Boethius*. || litigantur *A*. || 3. possione *A*. || 4. *add* prius tamen in iudicio super possessione quaestio finiatur, et tunc agri mensor ad loca ire precipiatur, ut patefacta ueritate huius modi litigium terminetur. *Boethius. conf. p. 28 G*. || 5. fl.,.... infestatione hae..... habet cond *A*: cetera usque ad finem pag. 69 perierunt. || infestationem *G*.

G «Nam per emptiones uel hereditates huius generis controuersiae fiunt.» quaedam loca feruntur *ad personas publicas* attingere. nam personae publicae etiam coloniae appellantur.
10 quae *habent assignata in alienis finibus quaedam loca, quae solemus praefecturas appellare. harum praefectarum proprietates manifeste ad colonos pertinent, non ad eos quorum finibus sunt diminuti. solent et priuilegia quaedam habere beneficia principum, quod longe et remotis (semotis P) locis saltos*
15 *quosdam redditus causa acciperunt. quae proprietates ad eos quibus data est indubitate pertinet. sunt et alie proprietates quae municipiis a principibus sunt concessae.*

«De possessione fit controuersia» *quotiens de totius fundi statum «per interdictum, hoc est iure ordinario, litigatur.»*
20 hoc non est disciplinae nostrae iudicium, sed apud praesidem prouintiae agitur, et ex lege restituitur possessio cui poterit adtineri. *in his secundum locum habet disciplina nostra, sicut lex ait NISI DE POSSESSIONIS (positionis G) STATVM QVESTIO FVERIT TERMINATA, NON LICET MENSORI PREIRE AD LOCA.*

25 *De alluione obseruatio est, si haec in occupatoriis agitur agris, quidquid uis aquae abstulerit, repetitionem nemo habet. quae res necessitatem ripae muniendae iniungit, ita tamen ut sine alterius damno quicquam fiat. si uero in diuisa et as-*

De iure territorii controuersia est de his quae ad G ipsam urbem pertinent, siue quid intra pomerium eius urbis | erit quod a priuatis operibus optineri non oportet. A 70

1. est denique ad G. || 2. pertinens G. || quod G. || 3. priuatis A. || obt. G.

signata regione tractabitur, | nihil ammittet possessor, quoniam G 29
formis per centurias certus cuique modus ascriptus est. circa 5
Padum autem cum ageretur, quod flumen torrens et aliquando
tam uiolentum decurrit ut alueum mutet et multorum late agros
trans ripa, ut ita dicam, transferat, saepe etiam insulas efficit,
at (ad G) Cassius Longinus, uir prudentissimus, iuris auctor,
hoc statuit, ut quicquid aqua lambiendo abstulerit, id possessor 10
amittat, quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri
debet; si uero maiore ui decurrens alueum mutasset, suum
quisque modum agnosceret, quia non possessoris negligentia sed
tempestatis uiolentia abreptum apparet; si uero insulam fecisset,
a cuius agro fecisset, id possideret; aut si ex communi, quisque 15
suum reciperet. scio enim quibusdam regionibus cum assigna-
rentur agri, adscriptum aliquid (aliquod G) per centurias flu-
mini. hoc autem prouidit auctor diuidendorum agrorum, ut
quotiens tempestas fluium concitasset, non per regionem exce-
dens alueum uagaretur, sed sine iniuria cuiusquam deflueret. 20
hos tamen agros, id est, hunc omnem modum qui flumini ad-
scriptus est, r. p. quibusdam uendidit. hae (Haec G, Haec P)
questiones maxime in Gallia tota mouentur, quae multis con-
texta fluminibus inmodicas Alpium niues in mare transmittit
et subitarum regelationum repentinas inundationes patitur. ali- 25
quibus locis impetrauerunt possessores a presidae prouintiae ut
aliquam latitudinem flumini daret. nam et in Italia Pisaurum
flumini latitudo est assignata eatenus quo usque alluebat.

«De iure territorii controuersia est,» cum quidam priuatorum aut «pomerium eius urbis» priuatis operibus inue- 30
 recunde uult peruadere aut arare (fortasse aut aliquem) de
 locis publicis, hoc est «ad ipsam urbem pertinentibus», qui-
 dam priuatorum usurpare temptauerit. pomerium autem ur-

AG tebit. eum dico locum quem nec ordo nullo iure a populo poterit amouere. habet autem condiciones duas, unam urbani soli, alteram agrestis; agrestis, quod in tutelam rei fuerit adsignatum urbanae; urbani, quod operibus publicis datum fuerit aut destinatum. huius soli ius quamuis habita oratione diuus Augustus de statu municipiorum tractauerit, in proximas urbes peruenire dicitur, quoniam ex uoluntate conditoris maxima pars finium coloniae est adtributa, aliqua portione moenium extremae periticae adsignatione inclusa; sicut in Piceno fertur Interamnatium Praetutianorum quandam oppidi partem Asculano-

1. nollo *A.* || 2. peterit *A.* || 3. agrestis *semel AG. correxit Turnebus.* || tutela *G.* || 4. fuerat *G.* || urbanae *G.*, urbani *A.* || 5. fuerat *G.* || 6. ratione *AG. correxit Goesius.* || diui *aa gg A.* || 8. quoniam *Rudorffius*, quarum *AG.* || uoluntate *A.* || 9. adtribute *A.* || portio *AG: corr Rudorffius.* || extrima *A.* || 10. absignationis *G.* || inter montium *AG. correxit Goesius praeunte Cluuerio in Italia antiqua p. 746.* || 11. praecutianorum *G.*, praecuttianorum *A.* || quamdam *A.* || ascalunorum *A.*

G³⁰ bis est quod ante muros spatium (spatium *P*) | sub certa mensura demensum (demissum *G.*, dimissum *P*?) est. sed et aliquibus urbibus et intra muros simili modo est statutum propter custodiam fundamentorum. «quod a priuatis operibus operari non oportebit. hic locus est qui a publico nullo iure poterit amoueri. habet autem condiciones duas, unam urbani soli, alteram agrestis; urbani soli, quod in tutela rei urbanae assignatum est; agrestis, quod publicis operibus datum est aut destinatum (destinatum *P*?).» in tutela rei urbanae assignatae sunt siluae, de quibus ligna in reparatione publicorum moenium traherentur. hoc genus agri tutelatum dicitur. nam aliquarum urbium «maxima pars finium coloniae est adtributa». coloniae sunt quae ex eo nomine accipiuntur, quod Romani in eisdem ciuitatibus colonos (colonos *P*?) miserunt. illarum ergo urbium maxima finium pars data est coloniis, quae in remotiora loca et longe a mari positae uidebantur, ut numerus ciuium, quem multiplicare diuus Augustus

rum fine circum dari. [quod si ad haec reuertamur,] hoc *AG*
 conciliabulum fuisse fertur et postea in municipii ius re-
 latum. nam [non] omnia antiqua municipia habent suum
 privilegium. quidquid enim ad coloniae municipiue | pri- *G 14*
 uilegium pertinet, territorii iuris appellant. [sed si ratio- (*A*)

1. finem *A*. || 1-5. quod si ... priuile] .....d haec reuertamur hoc con-
 cilia .....r et postea in muni..... antiqua mu.....
 .....m quoddā .....li *A*.

conabatur, haberet spacia in quae subsistere potuisset. «nam et *G*
 «in Piceno fertur inter montium Praecucianorum quandam
 «partem oppidi Asculanorum fine circum dari. sed hoc con-
 «ciliabulum fuisse et postea fertur in municipii ius relatum.
 «nam omnia antiqua municipia habent suum privilegium;» ut *10*
Tudertini, qui apud principes egerunt ut Fanestres (fanes tres
G) *incolae, si essent alienigenae, qui intra territorium incole-*
rent, honoribus fungi in colonia non deberent. sed Fanestres
(fanes tres G) hoc postea impetrauerunt, ut eis liceret (addit
et P) fungi honoribus territorii. aequae iuris controuersia agi- 15
tatur, quotiens propter exigenda tributa de possessione litiga-
tur; cum dicat una pars in sui eam fine territorii constituta,
et altera e contrario similiter quaeret. haec autem controuer-
sia territorialibus est finienda terminibus. nam inuenimus saepe
in publicis instrumentis | significanter inscripta territoria ita ut G 31
 EX COLLEGIO QVI APPELLATVR ILLE, AD FLVMEN ILLVD,
 ET SVPER FLVMEN ILLVD AD RIVVM ILLVM aut VIAM IL-
 LAM, ET PER VIAM ILLAM AD INFIMA MONTIS ILLIVS, QVI
 LOCVS APPELLATVR ILLE, ET INDE PER IVGVM MONTIS IL-
 LIVS IN SVMMO, ET PER SVMMVM MONTIS PER DIVERGIA 25
 AQVAE AD LOCVM QVI APPELLATVR ILLE, ET INDE DEOR-
 SVM VERSVS AD LOCVM ILLVM, ET INDE AD COMPITVM IL-
 LIVS, ET INDE PER MONVMENTVM ILLIVS AD locum unde
 primum coepit scriptura esse. saepe enim quorundam aut
 monumenta aut fossae aut quorundam sacellorum aut fontium, 30
 unde riui fluminaque incipiunt, obseruantur fines territoriorum.

G nem appellationis huius tractemus, territorium est quidquid hostis terrendi causa constitutum est.]

*A*⁷¹ *E*¹³ De subsiciuis controuersia est quotiens aliqua pars centuriae siue tota non est adsignata et possidetur. [aut quidquid
5 de extremitate perticae possessor proximus aliusue detinebit, ad subsiciuorum controuersiam | pertinebit.] (fig. 19)

De locis publicis siue populi Romani siue coloniarum municipiorumue controuersia est quotiens ea loca quae neque adsignata neque uendita fuerint umquam, ali-
10 quis possederit; ut alueum fluminis ueterem populi Romani, quem uis aquae interposita insula elisa proximi

3. subsicibus *A*. || 4. siue *om E*. || 8. loca *E*, *om AG*. || 9. que *A*. || nendit, *omisso* fuerint, *E*. || umquam] quam *A*, aquas *E*, quae *G*. || 10. possiderit *G*, possidebit *E*. || ueterē in *A*, uetere *G*. || 11. quem uis *E*, quam uim *A*, quamuis *G*. || aq. *A*, aqua *G*. || interiecta *E*. || insula et diuisi *AEG*.

G «Si autem rationem appellationis huius tractemus, territorium «est quidquid hostis terrendi causa constitutum est.»

De iure subseciuorum subinde questiones mouentur. sub-
15 *seciua autem ea dicuntur quae assignari non potuerunt. id est, cum sit ager centuriatus in loca culta quae in centurias erant, cum centuria expleri non potuit, subsecium appellant (appellauit GP). haec aliquando auctor diuisionis aut sibi reseruauit, aut aliquibus concessit aut r. p. aut priuatis personis;*
20 *quae subciua quidam uendiderunt, quidam uectigalibus certo tempore locant. inspectis ergo perscrutatisque omnibus conditionibus inueniri poterit quid sequi debeamus. nam Domitianus per totam Italiam subseciua possidentibus donauit, edictoque hoc uniuersis notum fecit. leges itaque semper curiose (curiosae P)*
25 *legendae interpretandaeque (interpretandaeque P) erunt.*

«De locis publicis siue populi Romani siue coloniarum «municipiorumue controuersia est, quotiens ea loca quae ne-
«que assignata neque uendita fuerint,» «ab aliis obtinebun-
«tur (obte'nebuntur *G*), ut subseciua concessa.» multis enim
*G*³² locis comperimus loca publica repperiri, «ut ex proximo in

possessoris finibus reliquerit; aut silvas quas ad populum *AEG* Romanum multis locis pertinere ex ueteribus instrumentis cognoscimus, ut ex proximo in Sabinis in monte Mutela (fig. 20). | nam et coloniarum aut municipiorum similis est *A72* condicio, quotiens loca quae rei publicae data adsignata 5 fuerint ab aliis obtinebuntur, ut subsiciua concessa. (fig. 21)

De locis relictis et extra clusis controuersia est in agris adsignatis. relictis autem loca sunt quae siue loco-

1. possessores *AG*. || reliquit *A*, reliquerint *G*. || ut *E*. || siluae *AG*. || aequas *E*. || ad prim *A*. || 3. montem *E*. || mutila *A*, utelli *E*. || 4. et mun. *E*. || 5. que *A*. || assignataque *E*. || 6. fuerant *G*. || obtenebuntur *G*. || et *A*. || 8. que *A*.

«Sabinis in monte Mutela», qui nunc a priuatis operibus *G* obtinetur. nam et regione *Reatina* itidem sunt loca p. R. 10 (PR P, RP G). loca autem quae sint publica uideamus. sunt siluae de quibus lignorum copia in lauacra publica ministranda caeduntur. sunt et loca publica quae in pascuis sunt relictis quibuscumque ad urbem uenientibus peregrinis. sunt in suburbanis loca publica inopum destinata funeribus, quae loca *culinas* appellant: sunt et loca noxiorum poenis destinata. ex his locis, cum sint suburbana, sine ulla religionis reuerentia solent priuati aliquid usurpare atque hortis suis applicare. sunt autem loca publica coloniarum, ubi prius fuere conciliabula, et postea sunt in municipii ius relata. sunt et alia loca publica 20 quae praefecturae appellantur. nam et pomeria urbium, de quibus iam superius suo loco disputauimus, publica loca esse noscuntur. multis modis loca publica dici possunt, sed dum diuersis condicionibus constringuntur, non possunt nisi sua suis locis incedere. nam et ubi uis aquae aluei Tiberis populi *Romani* tantum modo insulam fecit, locus est publicus. siluae etiam sunt iuxta hoc alueo suis circum datae terminibus, quae casalia non utuntur.

«De locis relictis et extra clusis controuersia est in agris assignatis. relictis autem ea loca sunt quae siue ini- 30 quitate locorum assignari nequuerunt, siue ex uoluntate

AEG rum iniquitate siue arbitrio conditoris [relicta] limites non acceperunt. haec sunt iuris subsiciuorum (fig. 22). extra clusa loca sunt aequae iuris subsiciuorum, quae ultra limites et intra finitimam lineam erint. finitima autem linea aut
 5 mensuralis est aut aliqua obseruatione aut terminorum ordine seruatur. multis enim locis adsignationi agrorum inmanitas superfuit, sicut in Lusitania finibus Augustino-
 (A) rum.

G 15 De locis sacris et religiosis | controuersiae plurimae
 10 nascuntur, quae iure ordinario finiuntur, nisi si de loco-

1. iniquitates *G*. || siue in arbitrium *A*. || relicta *A*. || 2. acciperunt *A*. || 3. aequae *G*, quae *E*. || q. *A*. || 4. intra *Goesius*: ultra *AG*, om *E*. || finitima *E*. || erunt *EG*. || finitimam *A*. || aut om *E* et *Boethius* p.7r. || 5. aut aliquo terminorum *E* et omisso ordine *Boethius*. || 6. assignationes *E*. || 7. et inmanitas *E*, inmunitas *G*. || superfuit *post* augustinorum *E*. || sicut *EG*, et *A*. || lussitania *A*, lusitaniae *E*. || 10. nascuntur quae om *G*. || iurae *G*. || nisi om *E*.

G «conditoris», hoc est mensoris, «relicta limites minime
 «acceperunt.» dicuntur et ea relicta loca quae uis aquae obtinuit. haec loca et insoluta uocantur et «iuris subseci-
 «uorum esse» noscuntur. «Extra clusa loca sunt aequae iu-
G 33 «ris subseciuorum, quae ultra limites et ultra finitima | li-
 «nea erunt. finitima autem linea aut mensuralis est, aut ali-
 «qua obseruatione aut terminorum ordine seruatur.» *ergo fines coloniae inclusi sunt montibus. propterea haec loca, quod assignata non sint, relicta appellantur; et extra clusa, quod*
 20 *extra limitum ordinationes sint et tamen fine cludantur. haec plerumque proximi possessores inuadunt et oportunitate loci irritati agrum obtinent. cum his controuersiae a rebus publicis solent moueri.*

«De locis sacris et religiosis controuersiae plurimae iure
 25 «ordinario finiuntur.» *si enim loca sacra aedificabantur, quam maximae apud antiquos in confinio constituebantur, ubi trium uel quattuor possessionum terminatio conueniret. et unus quis possessor donabat certum modum sacro illi ex agro suo, et*

rum eorum modo agitur; ut lucorum publicorum in montibus aut aedium, quibus secundum instrumentum fines restituantur; similiter locorum religiosorum, quibus secundum cautiones modus est restituendus. habent enim et Moesilea iuris sui hortorum modos circum iacentes aut prescriptum agri finem.

De aquae pluviae transitu controuersia est, in qua si collectus pluuialis aquae transuersum secans finem in al-

1. eorum *om E.* || lucorum *Goesius*: locorum *EG.* || 2. finis constituendus est *E.* || 4. cautionis *E.* || habeat *E.*, habeant *G.* || 5. misolea *E.* || sui *om E.* || modum *E.* || 6. rescripta *E.* || 7. TRANSITUM *G.*, ductu *E.* || 8. contumelia pluuialis quae *E.* || in *om G.*

quantum donasset scripto faciebat, ut per diem sollemnitatis eorum priuatorum agri nullam molestiam inculcantis populi sustinerent. sed et siquid spatiosius caedebatur, sacerdotibus templi illius proficiebat. in Italia autem multi crescente religione sacratissima Christiana lucos profanos siue templorum loca occupauerunt et serunt. sed hoc ideo existimaui dicendum, ut magisterium suum si uult mentor ostendere, modum concessum fano illi demonstret. «Locorum autem religiosorum si-
«milis est condicio. et his namque secundum cautionem modus» restituebatur antiquitus. nam sanctum est plerumque ut incorruptum, et a sanciendo sanctum dicitur; religiosum a religando (relegando *GP*) mentes, ne male agant homines. sacrum autem proprie (propriæ *G*) dei est, religiosum enim (sic *GP.* hominum *Goesius* edidit). uel a relinquendo. profanum autem | quod dum sanctum fuisset, postea in usu hominum factum, hoc est extra fano, extra sanctuario, profanum dictum est. «Moesilea uero habent iuris sui hortorum
«modum circum iacentem uel prescriptum agri finem.» nam lucos frequenter in trifiniâ et quadrifiniâ inuenimus, sicut in suburbanis et circa publica itinera constitutum esse perspicimus.

«De aqua pluvia et transitu controuersia est, in qua si
«collectus pluuialis quae transuersum secans finem alterius
«fundi influit.» si aqua ex pluuia collecta riuum fecerit per

EG terius fundum influit, et disconuenit, ad ius ordinarium pertinebit: quod si per ordinationem finis ipsius agitur, exigit mensuris interuentum, et controuersia tollitur.

De itineribus controuersia est quae in arcifiniis agris
 5 iure ordinario finitur, in assignatis mensurarum ratione. omnes enim limites secundum legem colonicam itineri publico seruire debent: sed multi exigente ratione per cliuia et confragosa loca eunt, qua iter fieri non potest, et sunt in usu aliquorum: eorum locorum qui proximus possessor
 7³ est, cuius forte | silua limitem detinet, transitum inuerecunde denegat, cum itineri limitem aut locum limitis debeat. (fig. 23)

1. fundum *E*, flumen *G*. || 3. et controuersia tollitur *om G*. || 4. arcifineis *E*. || 5. finiuntur iure ordinario *E*. || rationem *E*. || 7. exigenti *G*, exigenti *E*. || rationem *E*. || diuia *G*, deuia *E*. || 8. loca *om G*. || 9. aliquorum] agrorum *G* et ante usu *E*. || ubi *EG*. || 10. est *om E*. || 11. itineri *A*. || limis *E*. || locum limetis (limiti *G*) *AG*, limis loco *E*. || debeat *E*.

G longinquitatem temporum, et ut solet uideri, ripam ex utraque parte mediam secans erexerit, et hoc intra fines alterius; dum
 15 que riuus ille limite includitur, possessor uicini agri calumniose sibi uelit fines ad riuum usque defendere, non mediocris exinde controuersiae genus exoritur. sed hoc mensuris est peritia finiendum.

«De itineribus controuersia est, quae in arcifiniis agris
 20 «iure ordinario finitur, in assignatis mensurarum ratione. sed «multi limites exigente ratione per diuia et confragosa loca «eunt, qua iter fieri non potest, et sunt in usu agrorum in «eis locis ubi proximus possessor est, cuius forte silua limitem detinet, et transitum inuerecunde denegat, cum itineri
 25 «limitem aut locum limiti debeat.» nam plerumque uia, dum cum limite currit, etiam si uicinalis est aut lignaria aut priuata, finem prestat. regammante uero uia uel limite, dum a se utrique discesserint, desit uia finem prestare, erit controuersia: sed inspectio artificum eam finiet.

| Est et controuersiae genus quod ad solum non *AE*³¹ *G* pertinet, de arborum fructibus. earum quae in fine sunt | siue intra, nec ullam ad radicem habent controuersiam, (*E*³¹)

2. earum om *E* p.21. || finem *E* p.31. || 3. infra *E*. || neccullam *A*.

Satis, ut puto, dilucide genera (deluci degenera G, sed pri- G
ma manu correctum) controuersiarum uel primum agri qua- 5
litatem exposui. nam et simplicius enarrare condiciones earum
existimaui, quo facilius ad intellectum peruenirent. nunc quem
aminodum singula pertractari debeant persequendum est, uel
quod sint status earum, id est iniectiuus expositiuus subiecti-
uus reciperatiuus assumptiuus initialis materialis effectiuus. 10
sunt enim VIII. ex his omne genus controuersiarum exoritur.
iniectiuus ergo status est generalis: nam siue de possessione siue
de fine controuersia nascatur, per hoc repetitio iusta iniustaque
inicitur. expositiuus est status controuersiae, quotiens finitimo-
rum argumentorum caret demonstrationem, et partium magis 15
exiget narrationem, per quam exponendum sit quo sint genere
terminandae, aut persuadendum iudici etiam si loci natura fini-
timam exhibeat similitudinem. subiectiuus status est controuer-
siae, cum relinquitur status generalis et alio quolibet statu con-
trouersia defenditur. reciperatiuus est status, quotiens non a 20
trifinia aut quadrifinia sed ex quolibet alio finis loco incipien-
tis termini rectoram dirigit, et per incessum definitionis loca
quaedam alteri fundo acquirit aut solum auferet et eius loco
redditur. assumptiuus primae controuersiae status est, qui est
de positione (positione G) terminorum, in rigorem aut in finem 25
transcendit. initialis controuersiae status de rigore pertinens
ad materiam transcendit in controuersiam quae est loco tertio
de fine, status materialis non condicionem mutat neque materia
efficit. materialis status est ex quo omnes controuersiae | in- G³⁶
icipiunt, de loco dum taxat: nam transcendentiam non habet 30
de hoc effectiuus, sed dum consummatus fuerit nascitur. nam
effectiuus est cum de loco litigatur et idoneas partes ad litigium
aduocationes instituunt.

Respicio etenim quantum sit quod mensoris prouidentiae
iniungatur; sed nec minus aduocatis. quorum ars licet diuersa 35

*AE*²² *G* quotiens inclinatae in alterutram partem fructum | iactauerunt, inter adfines mouent disputationem. (fig. 24)

EX LIBRO FRONTINI SECVNDO.

.....
 5 **S**unt et aliae limitum condiciones, quae ad solum non pertinent[, hoc est ad artem nostram]. solum autem quodcumque coloniae est adsignatum, id uniuersum pertica appellatur: quidquid huic uniuersitati adplicitum est ex al-
*A*⁷⁴. *G*¹⁶ terius ciuitatis fine, | [siue solidum siue cultellatum | fue-
 10 rit,] praefectura appellatur. (fig. 25)

Cultellandi ratio quae sit, saepe quaeritur, cum per-

1. inclinata *E*. || alter utrum *G*, alterius *E*. || partem *om EG*. || 2. adfines *EG*. || molient *P et pr G*, mollien *A*, molientur *E*. || 3. haec ex *G p. 213 huc reuocauit*. || 5. conditione *E*. || que *A*. || 7. coloniae *A*. || id *G*, in *AE*. || perticam *E*. || 8. appl. *EG*. || 9. finem *E*. || tutelatum *G*, titulatum *E*, utilatum *A*. || 11. q. sit saepae q. ritur *A*. || cum *Goesius*: curae *A*, cuius *G*, cur ea quae *E*. || premens *A*, premensi *G*, praemensum *E*.

G sit, prudentiam tamen et simplicitatem eandem habere debent et qui iudicaturi sunt et qui aduocationes sunt prestaturi. in iudicando autem mensor bonus uir et iustus agere debet, nulla
 15 ambitione aut sordibus moueri, seruare opinionem et arte et moribus. omnis illi artificii ueritas custodienda est, exclusis illis similitudinibus quae falsae pro ueris subiciuntur. quidam enim per imperitiam, quidam per imprudentiam peccant. totum autem hoc iudicandi officium hominem bonum iustum sobrium
 20 castum modestum et artificem egregium exigit. hoc autem possessores aequo animo ferre non possunt: nam cum his ueritas exposita fuerit, aduersus sinceritatem artis facere cogunt. multa sunt enim in professione quae generaliter pro ueris offerantur, multa quae specialiter, quaedam quae argumentaliter.
 25 quaedam coniecturaliter etiam mentiri artifices coguntur.

penso soli spatium consummamus, ut illam cliuorum in- *AEG*
 aequalitatem planam esse cogamus, dum mensurae lateri-
 bus inseruimus (fig. 26). [cultellamus ergo agrum eni-
 nentiozem, et ad planitiam redigimus inaequalitatem.] hanc
 nobis ipsa seminum natura monstrauit: omnis enim illa 5
 soli inaequalitas quare colligi poterit, nisi quod e terra
 quidquid nascitur in aëre rectum existit, et illam terrae
 obliquitatem crescendo adterit, nec maiorem | numerum *E*⁽²²⁾ 16
 occupat quam si ex plano nascatur? | quod si monti or- (*AG*)
 dinata semina nascerentur omnia, secundum loci naturam 10
 metiremur: cum mons totidem arborum ordines capiat
 quot pars eius in campo, lineis recte cultellabitur.

Limitum prima origo, sicut Varro descripsit, a dis-
 ciplina Etrusca; quod aruspices orbem | terrarum in duas *E*¹⁷
 partes diuiserunt, dextram appellauerunt quae septentrioni 15
 subiaceret, sinistram quae ad meridianum terrae ésset, ab
 oriente ad occasum, quod eo sol et luna spectaret, sicut

1. solis *E*. || consummamus *P*, comsummamus *A*. || et *G*. || 2. plenam
E. || cogimus *G*. || dum ... inseruimus *om E*. || 3. inseruemus *A*. ||
 Cultellamur *E*. || autem *Boethius* 23 b. || 4. et *om A*. || adplanitiam
E, a planitie *Boethius*. || recidimus *Boethius*. || aequalitatem *AEG*
 et *Boethius*. || haec *E* et *Boethius*. || 5. nobis ratione ipsa *G*. ||
 ipsa planities ab una parte seminus *Boethius*. || monstrabit *A*. ||
 6. quare]re *A*, *om EG*. || collegi non poterit *E*. || de terra *EG*. ||
 7. existit *A*, exit *EG*. || 8. adterit *AG*, atterit *E*. || numerum *AE*,
 spatium *G*. || 9. si *G*, si si *A*, nisi *E*. || ordinato *E*. || 10. nascantur
E. || 11. mererentur cum non idem hoc est totidem *E*. || 12. quod
 pares *E*. || in planitia uero limites recte cultellauimus *Boethius* p.
 1538, sed recte eum cultellauimus *Boethius* 23 b. || limites *E*. || 13.
 ad disciplinam rusticam *E*. || 15. quae *om E*. || septentrionis subiare
E. || 16. sinistram ... 17. ad] sinistramque a meridiano terrae esse
 orientem et *Scruerius ex codice interpolato S: eadem ex E re-*
cisa sunt, sed angustia spatii docet orientem defuisse, quod ne
Hyginus quidem agnoscit de limit. const. p. 209 B. || expectari
 et sicut *E*.

E quidam architecti delubra in occidentem recte spectare scripserunt. aruspices altera linea ad septentrionem a meridiano diuiserunt terram, et a media ultra antica, citra postica nominauerunt.

5 Ab hoc fundamento maiores nostri in agrorum mensura uidentur constituisse rationem. primo duo limites duxerunt; unum ab oriente in occasum, quem uocauerunt decimanum; alterum a meridiano ad septentrionem, quem
 A 75 uocauerunt cardinem. decimanus autem | diuidebat agrum
 10 dextra et sinistra, cardo citra et ultra.

Quare decimanus a decem potius quam a duobus, cum omnis ager eo fine in duas diuidatur partes? ut duopondium et duouiginti quod dicebant antiqui, nunc dicitur dipondium et uiginti, sic etiam duodecimanus decumanus est factus (fig. 27). kardo nominatur quod directus ad kardinem caeli est: nam sine dubio caelum uertitur in septentrionali orbe.

1. quidam garriunt architecti delubra *S*, recisa ex *E*. siquid addendum est, ex *Hygino* p.215 *B* potius adsumam antiqui. || occidentale *E*. || expectare *E*. || 2. aruspices altera *S*, recisa ex *E*. || lineam a septentrione a meridianum *E*. || 3. uiserunt terram et a meridiana *S*, recisa ex *E*. || no ultra *E*. a media (non a meridiano) ultra *Hyginus de limit. constit.* p.209 *B*. || 5. fundamenta *E*. || mensura uidentur constituis *S*, recisa ex *E*. || 7. um ab oriente in *S*, recisa ex *E*. || 8. meridiano ad septentrio *S*, recisa ex *E*. || ne *E*. || 9. diuidit agrum dextra et sinistra *S*, recisa ex *E*. || 10. dextram et sinestram *A*. || 11. decimanus, ut solet, *E*. || ius quam a duobus uocatur cum omnis ager *S*, recisa ex *E*. || 12. diuiditur *E*. || ut *E*, et *A*. || 13. ndium et proxima usque ad cimanus est factus (15) recisa ex *E*, qui uidetur omisisse et duouiginti ... dipondium. || quid *A*. || 14. duopondium et .xx. *A*, dupondium et deuiginti *S*. || et in *A*, et *S*. || 15. factus] add Sicut dipondium et xx quod dicebant antiqui duouiginti nunc dicimus uiginti similiter duodecimanus decimanus est factus *A*. || minatur quod directim a cardine cae *S*, recisa ex *E*. || 16. a kardinem *A*. || sine dubium *A*. || uertetur *A*. || titur in septentrionali orbe postea *S*, recisa ex *E*. || 17. urbe *A*.

Postea hoc ignorantes non nulli aliud secuti; ut qui *AE* dam agri magnitudinem, qui qua longior erat, fecerunt decumanum. et quidam ortum spectant, sed ita aduersi sunt ut sint contra sanam rationem; ut in agro Campano qui est circa Capuam, ubi est kardo in orientem et de- 5 cimanus in meridianum. (fig. 28)

Ab his duobus omnes agri partes nominantur. reli- *A*⁷⁶ qui limites fiebant angustiores et inter se distabant paribus interuallis. qui spectabant in orientem, dicebant prorsos: qui dirigebant in meridianum, dicebant transuersos. haec 10 uocabula in lege quae est in agro Vritano in Gallia, item in quibusdam locis adhuc permanere dicuntur (fig. 29). limites autem appellati transuersi sunt a limo[. id est] antiquo uerbo [transuersi]; a quo dicunt poetae [limos ocu- *E*(17)²² los, item limum cinctum quod purpuram transuersam ha- 15 beat, item limina hostiorum. alii et prorsos et transuersos dicunt limites a liminibus, quod per eos in agro intro et foras eatur. hi ab incolis uariis ac dissimilibus uoca-

1. ignorantes maiores nostri non *E*. || Ili ita secuti sunt ut quidam agri mag *S*, *recisa ex E*. || sicuti *A*. || 2. qui qua *A*, quia *E*. || 3. et quidam *etc.*] itaque non ortum expectant sed ita *A*, itaque nostram quidem plagam spectant sed ita *S*, *recisa ex E*. || 4. contra septentrionem *AE*, sed nem ... est cir *recisa sunt ex E*. || 5. oriente *AS*, orien *proximis recisis E*. || 6. meridiano *S*, no *E*. || 7. tes nominantur reliqui limites *recisa ex E*. || 8. fiebant *om A*. || istabant paribus interuallis *recisa ex E*. || partibus *A*. || 9. expectabant in oriente *E*. || decebant *A*. || prorsus *AE*. || 10. qui diebant (dirigebantur *S*) in meridianum *AS*, *recisa ex E*. || dicebant et *AE*. || transuersus *E*. || haec *E*, e *A*. || 11. in lege queq. est in agro Vritano *A*. || in galliis et in quibusdam locis ad *S*, *recisa ex E*. || 13. transuersos (sunt transuersi *S*) a limo id est antiquo *AS*, *recisa ex E*. || 14. uerbo transgressa a quo dicent *A*, uerbo quod dicunt *E*. *conf. Hyginus de limit. const. p. 211 B*. || patae *A*. || limes *A*, limis *E*. || oculis *E*. || 15. cunctum quod purpura transuersum *E*. || 16. item *Hyginus de limit. const. p. 211 B*: ut *AE*. || prorsus *AE*. || transuersus *E*. || 17. limitatibus *A*, limitibus *E*. || intro *om E*. || 18. inculis *A*.

AE bulis a caeli regione aut a loci natura sunt cognominati in alio loco; sicut in Vmbria circa Fanum Fortune qui ad mare spectant maritimos appellant, alibi qui ad montem montanos. (fig. 30)

A77 Primum agri modum fecerunt quattuor limitibus clausum

plerumque centenum pedum in utraque parte (quod Greci plethron appellant, Osci et Vmbri uorsum), nostri centenum et uicenum in utraque parte, cuius ex IIII unum latus, sicut diei XII horas, XII menses anni, XII decempedas esse uoluerunt. ex actibus conicio acnuam primum *E23* appellatum, ... dictum fun|dum (fig. 31). hi duo fundi iuncti iugerum definiunt. deinde haec duo 15 iugera iuncta in unum quadratum agrum efficiunt, quod sint in omnes partes actus bini, in hunc modum. (fig. 32) quidam primum appellatum dicunt sortem, et centies ductum centuriam. sunt qui centuriam maiorem modum *A78* appellant, ut Cremonae denum et ducenum; | sunt qui minore, ut in Italia triumuiralem iugerum quinquagenum. nam et omnes in subsiciuis extremae centuriae, que non sunt quadratae, in eadem permanent appellatione.

1. aut loci *E*. || cognita et nominata *E*. || 2. sicut in tuscia et umbria *E*. || quia mare expectant *E*. || 3. alii quia (*omisso ad*) *E*. || monte *AE*. || 7. figuram similem *AE loco diagrammatis*. || 8. centum *AE*. || in utraque parte *om E*. || 9. plectron *E*. || tusci *E*. || umbri^{bor} sum nostri cente^{nos} et uicenos *A*. uicenos et centenos *E*. || 11. XII menses ... uoluerunt *om E*. mensis *A*. || 12. exactum *E*. || connicium locorum *A*, conciuium locum *E*. || 13. appellatum *om E*. || 14. Si *E*. || diffiniunt *E*. || haec *A*, hi *E*. || duo *om A*. || 16. partes *om E*. || 17. primum *om E*. || centus *E*. || 18. d. centuria *A*, d. centurias *E*. || 19. cremonam *E*. || decem *AE*. || ducentam *A*, ducenta *E*. || minore *A*. || 20. ut *om E*. || triumuirale *A*, triumuirales *E*. || quinquagenum *A*. || 22. appellationem *A*.

Optima ergo ac rationalis agrorum constitutio est cuius *AE* decimani ab oriente in occidentem diriguntur, kardines a meridiano in septentrionem.

Multi mobilem solis ortum et occasum secuti uariarunt hanc rationem. sic utique effectum est ut decumani 5 spectarent ex qua parte sol eo tempore quo mensura acta est oriebatur. et multi, ne proximae coloniae limitibus ordinatos limites mitterent, exacta conuersione discreuerunt. et sic per totum orbem terrarum est una queque limitum constitutio ubi proxima (fig. 33) 10

Pincipium artis mensoriae in agendi positum est | ex *A79* perimento. exprimi enim locorum aut modi ueritas sine rationabilibus lineis non potest, quoniam omnium agrorum extremitas flexuosa et inaequali cluditur finitione, quae 15 propter angulorum dissimilium multitudinem numeris suis manentibus et cohiberi potest et extendi: nam sola mobile habent spatium et incertam iugerum enuntiationem. sed ut omnibus extremitatibus species sua constet et intra clusi modus enuntietur, agrum quo usque loci positio 20 permittet rectis lineis dimetiemur: ex quibus proximam quamque extremitatum obliquitatem per omnes angulos facta normatione complectimur, et coherentem mensuralibus

1. optimae *A*, optime *E*. || ac *om E*. || rationalis *E*. || constitutio-
nest *A*. || 2. card. et a *E*. || 3. ad *E*. || 4. mobiles *E*. || sicut *A*. || uaria-
rum *A*, uariauerunt *E*. || 5. uti *AE*. || 6. expectarent *AE*. || 7. proxi-
marum *E*. *conf. Hyginus de limit. const. p. 215 B*. || 8. conuersa-
tione *E*. || discreuerunt *A*, descripserunt *E*. || 9. et sit per totam *A*. ||
12. mensuræ *A*, mensurae *E*. || agendis *AE*. || dispositum est expe-
rimentum *E*. || 13. aut modi *A*, modum aut *E*. || ueritatem *E*. || 14.
rationabiles *A*. || potes *A*. || 15. inaequalis *AE*. || clauditur *E*. ||
17. cohibere *E*. || sol *A*, soli *E*. || mobilem *AE*. || 18. incerta iugera
rerum *E*. || enuntiationem *A*. || 19. ut] et *E*. || specie *E*. || et *om E*.
|| 20. clusus *E*. || enunciatur *E*. || 21. permittit *E*. || dimietiet^mur *A*.
|| proxima quam *E*. || 22. extremitatem *AE*. || obliquitatem *om E*. ||
23. factam normationem *E*. || compeltimur *A*. || coherentem *AE*.

AE moëtis certo praecenturiato spatio simili futurae tradimus
formae: modum autem intra lineas clusum rectorum an-
*E*²⁴ gulorum ratione subducimus; subiectas | deinde extremi-
tatum partes, areas tangentium nostrarum postulationum,
5 podismis suis adaeramus, et adscriptis spatio suo finibus
ipsam loci reddimus ueritatem.

Haec ubique una ratione fieri multiplex locorum na-
tura non patitur, oppositis ex alia parte montibus, alia
*A*⁸⁰ flumine aut ripis aut quadam iacentis | soli uoragine, cum
10 pluribus confragosorum locorum iniquitatibus, saepe et
culturis; propter que maxime ad artis copiam est recur-
rendum: debet enim minima queque pars agri in potestate
E⁽²⁴⁾¹⁹ esse mensoris et habita | rectorum angulorum ratione sua
postulatione constringi. itaque maxime prouidere debe-
15 mus, quo usu ferramenti quidquid occurrerit transeamus;
adhibere deinde metiundi diligentiam, qua potius actus in-
cessus limitationis effectum laterum longitudine aequet;
ferramento primo uti, et omnia momenta perpenso diri-
gere, oculo ex omnibus corniculis extensa ponderibus et
20 inter se comparata fila seu neruias ita perspicere donec

1. statutis *AE*. || procentemato *A*, proextimato *E*. || simile *AE*. ||
forturae *A*. || 2. lineam clausum *E*. || 3. rationem subdicimus *A*. ||
in extremitatum *E*. || 4. areas *S*: are *E*, adrec *A*. || tamⁿgentium *A*,
tangentibus *E*. || postulationibus podimissius *E*. || 5. aderamus *A*,
adheramus *E*. || spaciis suis *E*. || 6. ipsa *E*. || rationem *E*. || 7. ratio
E. || natura *om E*. || 9. fluminibus *E*. || ingentibus loci *E*. || complu-
ribus *E*. || 10. cumfragosorum *A*. || 11. culturas *A*, cultores *E*. || ad
om E. || copia *AE*. || 12. dibet *A*. || enim *om E*. || numina *A*, no-
minatim *E*. || quae *E*. || 13. esse mensuris *A*, mensoris esse *E*. || ha-
bitura *AE*. *correxit Salmasius*. || rationem *A*. || sua postulatione
om E. || 15. quod sub f. *E*. || 16. adhibere *A*. || quae *A*, que *E*. || inces-
sae imilitationis *A*, incensiti imitationis *E*. || 17. lateris *E*. || longitu-
dines. *A*, longitudinem *E*. || aequae et *AE*. || 18. ferramentum pri-
mum *E*. || ut *AE*. || et *om E*. || omnium *pr A*. || indomita *AE*. ||
19. oculo] cuius *AE*. || expensa *AE*. || et *om E*. || 20. comparia *E*. ||
filax seu neruia in fine uersus, tum proximo sita *A*, fila tenere
uitas ita *E*. *correxit Scriuerius*. || dum haec *E*.

proximam consumpto alterius uisu solam intueatur; tunc *AE* dictare moetas, et easdem transposito interim extrema meta ferramento reprehendere eodem momento quo tenebatur, et coeptum rigorem ad interuersuram aut ad finem perducere. omnibus autem interuersuris tetrantis locum per- 5 pendiculus ostendat.

Cuiuscumque loci mensura agenda fuerit, eum circum ire ante omnia oportet, | et ad omnes angulos signa *A*³¹ ponere, quae normaliter ex rigore cogantur; posito deinde et perpenso ferramento rigorem secundum proximo lateri 10 dictare, et conlocatis moetis in alteram partem rigorem mittere, qui cum ad extremum peruenerit, parallelon primi rigoris excipiat.

Sed si in rigore dictando quaedam deuitanda incur- runt, ualles, loca confragosa, arbores quas propter moram 15 aut fructum succidere non oportet, item aedificia, mace- riae, petrae aut montes, et his similia, haec quacumque ratione optime poterint, mensuram accipere debebunt.

Si fuerit ergo uallis quae conspectum agentis exupe- ret, per ipsam metis ad ferramentum adpositis erit des- 20 cendendum. cuius rigoris incessum ut sescontrario aequemus, adflicta ante linea ad capitulum pertice aequaliter ad

1. proxima *AE*. || consumptio *E*. || uisum *E*. || sola *E*, sola si *A*. ||
 mentiatur *AE*. || 2. moetas eaeasdem *A*. || inter *E*. ||
 4. aut finem *E*. || 5. perpendiculos *A*. || 7. cum *E*. || 8. et ut ad *E*. ||
 agnos *A*. || 9. aguntur *E*. || 10. ob secundum *E*. || maximo *AE*. || 11.
^{maetas}
 et *A*. || metis *S*, respectis *A*, ereptis *E*. || in *om* *E*. || 12. ad *om*
E. || paralelon *A*, pararilon *E*. || 13. exeat *E*. || 14. et seu in *E*. ||
 dubitando incurrunt loca uallis confragosa *E*. || 15. mora *E*. || 16.
 fructus succidi non possunt *E*. || nam *AE*. || 17. et haec *E*. || qui-
 cumque *A*, quaecumque *E*. || 18. poterit *E*. || 19. Si fiunt *A*. || ualles
A. || quae in conspectu *E*. || exoperet *A*, exsuperet *E*. || 20. dicen-
 dendum *A*, discedendum *E*. || 21. incessum *A*. || sisincontrario *A*,
 se in contrario *E*. || aequae *A*. || 22. adflicta ante *E*, adflectante *A*. ||
 adcapitulum *A*, capitulum *E*. || ad *A*, et *E*.

*AE*²⁰ perpendiculum cultellare debemus, tum ad permensum rigorem extendere lineam quam in cultrum locatam perpendiculum adsignat. nam quotiens sine linea cultellamus, cum conspectum moetarum excedimus, et festinantes ex
5 eo loco iterum rigorem conspiciamus, tunc in illa pertica-
*A*⁸² rum | quamvis exigua conuersione non minus fit dispendi quam si iacencia sequamur.

Compressiorem autem uallem, et ultra quam prospici poterit, euadendae difficultatis causa licet transire, in ul-
10 teriorem partem dictare moetas ne minus tres, quibus reprehensis transposito ferramento respicere priores oporteat, et perpenso coeptum rigorem quo usque res exege-
(*AE*) rit perducere.

.....
*A*¹⁷⁸ *B*³⁵ Satis, ut puto, dilucide..... genera controuersiarum
*B*³⁶ exposui: * | nunc quem admodum singulae tractari debeant persequendum est. respicio enim quantum sit quod mensori iniungatur, et puto diligentius exequenda quae ad prouidentiam pertinent artificis. difficillimus autem locus
20 hic est, quod mensori iudicandum est; sed nec minus
*E*⁵ ille exactus, quod est | aduocatio praestanda*: prudentiam

1. nam et perpensum *AE*. || 2. linea *A*. || in quam (qua *E*) cultum locum *AE*. || perpendiculis *pr* *A*. || 3. adsignant *A*, assignatus *E*. || cultellamus sine linea *E*. || 4. cum *addidi*. || motetarum *A*, iterum, *E*. *add* sepe *E*. || excidimus *A*. || 5. illam *E*. || 6. distendi *AE*. || 7. sequamur] quam *A*, quamvis *E*. || 8. comprehensiore *E*. || ^ballem *A*. || prespici *A*, perspici *E*. || 9. potuerit euadendi *E*. || difficultates *A*. || licet] sic *AE*. || ut *E*. || 10. dictare minus metas tres *E*. || 11. recipere *E*. || prioris *A*. || 12. et pensis *A*. || caelium *A*, celi *E*. || rigore *E*. || quo usquae *A*, quatenus *E*. || exigerit *A*. || 13. perducere debemus *E*. || Iuli Frontonis lib. exp̄ feliciter *A*, Iuli frontini. siculi. lib. i. explic. *E*. || 15. *addendum*, ubi puncta posui, in priore libro. || 16. *asteriscis significauit Agenniorum uerba a me praetermissa*. || singula et *AB*. || 18. que *A*. || 19. pertinent i nunc artificis *AB*. || 21. aduocato *E*. || praestanda *A*, praestandum est *E*.

tamen eandem | artifices habere debent et qui iudicaturi *AB* ³⁷ *E*
sunt et qui aduocationes sunt praestituri. in iudicando
autem mensorem bonum uirum et iustum agere decet,
neque ulla ambitione aut sordibus moueri, seruare opi-
nionem et arti et moribus.* quidam enim per imperitiam, 5
quidam per inpudentiam peccant: totum autem hoc iudi-
candi officium et hominem et artificem exigit egregium. *B* ³⁸
erat aequissimum et in aduocatione | eandem fidem exi- *A* ¹⁷⁹
beri * a mentoribus. sed hoc possessores aequo animo
ferre non possunt: nam cum his ueritas exposita est, aduer- 10
sus sinceritatem artis facere cogunt.* (AE)

.....
* Prima enim condicio possidendi haec est ac per Ita- *B* ³⁹
liam; ubi nullus ager est tributarius, sed aut colonicus,
aut municipalis, aut alicuius castelli aut conciliabuli, aut 15
saltus priuati.

At si ad prouincias respiciamus, habent agros colo-
nicos eiusdem iuris, habent et colonicos qui sunt inmu-

1. tamen *E* et *Boethius* p. 1540, tamende *A*, tamendem *B*. || ean-
dem] hii *Boethius*. || artificis *AB*, mentores *Boethius*. || et om
E et *Boethius*. || 2. et quos *Boethius*. || aduocationis sunt *AB*,
aduocant ut *E* et *Boethius*. || praestatores *E* et *Boethius*. || 3. de-
bet *B*, debent *A*, diuersorum fides quaerenda est *E*, om *Boethius*.
|| 4. ut nulla *Boethius*. || moueatur *idem*. || 5. et arti *AB*, metris *E*
et *Boethius*. || moribus debet *Boethius*. || enim om *Boethius*. || im-
peritiam *AB*, imprudentiam *E*, et sic uel inpudentiam *Boethius*. ||
6. inpudentiam *AB*, inperitiam *Boethius*, auariciam *E*. || sed totum
hoc *Boethius*. autem om *E*. || 7. officium et om *E* et *Boethius*. ||
et alterum om *idem*. || exiget egregium *E*, oportebit *Boethius*. || 8.
nequissimum *E*. || aduocationem *ABE*. || de eadem *E*. || exhiberi om
E. || 9. a om *E*. || 10. exposita fuerit *E*. || 11. cogant *AB*, coguntur
E. || 13. ac] ut *posset ferri. sic p. 15,1* de proprietate controuer-
sia est plerumque ut in Campania. || 14. nullus aiugerum tributarius
B. || 17. ac si *B*. || 18. eiusdem] quidem *B*. || colonicos stipendiarii
qui sunt in communem *B*. haec *Rudorffius* correxit.

B nes, habent et colonicos stipendiarios. habent autem prouin-
ciae et municipales agros, aut ciuitatum peregrinarum.

B 40 Et stipendiarios . . . . qui nexum non habent, neque
possidendo ab alio quaeri possunt. possidentur tamen a
5 priuatis, sed alia condicione: et ueneunt, sed nec manci-
patio eorum legitima potest esse. possidere enim illis
quasi fructus tollendi causa et prestandi tributi condicione
concessum est. uindicant tamen inter se non minus fines
ex aequo ac si priuatorum agrorum. etenim ciuile est
10 debere eos discretum finem habere, quatenus quisque aut
colere se sciat oportere aut ille qui iure possidet possi-
B 41 dere. nam et controuersias | inter se tales mouent, quales
in agris immunibus et priuatis solent euenire. uideuimus
tamen an interdiceret quis possit * de eius modi pos-
15 sessione.

Multa enim et uaria incidunt, quae ad ius ordinarium
pertinent, per prouinciarum diuersitatem. nam cum in
Italia ad aquam pluuiam arcendam controuersia non mi-
nima concitetur, diuerse in Africa ex eadem re tractatur.
20 quom sit enim regio aridissima, nihil magis in quaerella
habent quam si quis inibuerit aquam pluuiam in suum
B 42 in|fluere: nam et aggeres faciunt, et excipiunt et continent
eam, ut ibi potius consumatur quam effluat.*

Etenim ad artificium defendendi plurimum prode erit,
25 si persecuti ius omni diligentia fuerimus. non enim a

1. habentem et colonis *B*. || 3. adde quidem dicimus, uel tributarios,
|| 4. possidendi ab alio quam possident possidente tamen *B*. || 5. con-
dicionem *B*. || et ueneunt *pr*, eueniunt *corr manu antiquissima B*.
|| 7. condicio concessa est *B*. *correxerit Rudorffius*. || 9. ciuile] si-
militudo *B*. || 10. desertum *pr*, desertum *corr B*. || quatenus *Husch-*
kiius: quo unus *B*. || 11. qui] quo *B*. || 14. interdiceret *pr B*. || posses-
sionem *B*. || 16. munta *pr B*. || 18. ad] ob *Rudorffius*. || aquae *B*. ||
controuersiam *B*. || 19. diuersae *B*. || 20. quam sit *B*. || 21. habet *B*.
|| 22. aggeres faciunt excipiunt *B*. || 23. adfluat *B*. || 25. huius omnis *B*.

qualibet parte adgrediendum est in controuersia, sed dispiciendum cui postulationi absolutio proxima sit, ne inpublicatione aliqua et iudicem inpediamus et controuersiam faciamus obscuriorem. nihil puto deformius esse quam cum de eius modi causis inperiti idoneas uolunt exhibere aduocationes; * cum ab exiguo quidem exemplo secundum locorum naturam colligere possint quid potissimum sequi debeant.

Quamquam non ignorem inter professores inmodice controuersiarum quaestionem frequenter agitatam, necessariam studiis exercitationem huius quoque partis existimaui. uno enim libro instituius artificem, alio de arte disputauimus. * et de adsignationibus et partitionibus agrorum et de finitionibus terminorum actenus * meminimus: superest nunc ut de controuersiis dispiciamus, * quoniam in priore * sequentium rerum ordo absolute de his disputari inhibuit. reddendum itaque hic locum tam necessariis partibus existimo.

Omne genus controuersiarum * constat * aut in fine aut in loco; non sine illa controuersia quae de positione terminorum praescribitur: * namque in ordine controuersiarum haec quoque materia litis locum suum optinet.

De fine subtilior exigitur disputatio, quae a rigore nullo modo distat nisi specie, * num praeterea lex Mamalia

1. partem *B.* || controuersiam *B.* || desplicendum *B.* || 2. cui *Rudorffius*: q. *B.* || inpublicationem (ub *litteris ab antiquo correctore deletis*) *B.* || 4. cum *om B.* || 5. idoneas partes ad litigium aduocationes instituunt *G p. 36.* || aduocationis *B.* || 6. quid exemplo secundorum natura *B.* || 7. quia *B.* || 8. debeat *B.* || 9. quamquam omni quoniam in professores inmodica controuersia cum quaestione frequenter agitata *B.* || 11. studii *B.* || 12. unum *B.* || substituimus *B.* || 15. disponam *B.* || 16. priorem partem libri sequentium *B.* || absoluti *B.* || 21. ordinem *B.* || 22. materialis locum *B.* || 24. destat *B.* || speciae *B.* || ne *B.* || manilia *B.*

B fini latitudinem praescribat. de qua lege iuris periti adhuc habent quaestionem, neque antiqui sermonis sensus proprie explicare possunt, quini pedes latitudinis dati sint, an in tantum quinque * ut dupondium et semissem una quaeque
5 pars agri finem pertinere patiatur. *

.....
B 61. 65 transcendunt controuersiae, quotiens | loci de quo agitur specialia argumenta nulla existunt, neque ullum finitimae similitudinis monumentum, sed tantum aboliti finis quae-
10 rella exponitur, et excipiens extantium argumentorum quaedam expositione defenditur. nam* et si proximitas aliqua naturalis fuit, quae similitudinem finis adferre possit,* certus agrorum finis, qui aut loci natura aut terminorum distinctione firmatus est, relinquitur et per uanas demons-
B 66 trationes con|trouersiae includitur. hoc modo controuersiae plerumque ab ambitiosis possessoribus proximis mouentur.*

A quocumque autem controuersiae de agris mouentur, effectus habent* . . . ; quotiens consentientibus angulis exploratus agrorum finis ad modum rationis accipit
20 *B* 67 deter|minationem in laeso utriusque agri solo: quod genus finitionis plerique inter se conuenientes potius quam iudices sortiti factum consignare malunt;* . . . cum determinatio alterius partis solum desecat et ita qualitatem agri

2. sermones *B*. || propriae *B*. || 3. latitudo *B*. || 4. semisse *B*. || 7. transcidunt *B*. || 9. monumentum *Rudorffius*: momentum *B*. || fines *B*. || 10. excipient *B*. || quodam ea positione *B*. || 11. proximitas *B*. || 12. similitudine fines adferre possint *B*. || 13. agro fines *B*. || 15. controuersia est includitur *B*. || 16. ab ambitio possessoribus pro suis *B*. *correxerit Huschkii*. || 18. controuersia *B*. || 19. *supple* diuersos: quod *Agennius suis deliramentis locum facturum resecauit*. || 20. exploratus *B*. || fines *B*. || rationes accepit *B*. || 21. utroque agris *B*. || quod *om B*. || 22. se *om B*. || 23. sortiti *Rudorffius*: sentirent *B*. || *intellege Frontinum scripsisse* aut. || 24. desecata est a aequalitate *B*.

diuersam dissimili solo applicat, ut plerumque aut ex prato *B*
 siluae aliquid adiungatur aut ex silua sine distincto appli-
 cetur ad pratum, et similiter per alias agrorum qualita-
 tes; * . . . . cum est demonstratio finitimis argumentis ex
 maxima parte fundata, ita ut et dubiis quoque locis aspec- 5
 tum praebeat finitionis; * | . . . . quotiens finitiorum argu- *B 68 G 35*
 mentorum caret demonstratione, et partium magis exigit
 narrationes, per quas exponendum sit quo rigore termini
 desint, aut persuadendum iudici, etiam si loci natura fini-
 timam exhibeat similitudinem, quomodo sint reponendi; * 10
 | . . . . quotiens a trifinia aut quadrifinia aut ex quolibet alio *B 69*
 finis loco in excipientem terminum rectora dirigitur et per
 incessum definitionis loca quaedam alteri fundo acquirit;
 aut quotiens solum aufert et eius loco reddit | utrique (*G*)
 fundo.* (*B*)

De positione terminorum . . . . .

Cum ergo possessor inuenerit terminum in posses- *G 13*
 sione sua aliter formatum aut aliter positum quam ceteri
 qui in ea possessione sunt, aut non inscriptum ut adso- 20
 let, agit de eo, in qua sit positus ratione, seu ipse trifi-
 nium faciat siue ab alio lineam procedentem excipiat:
 dumque uicinus possessor huic extiterit ambiguitati con-
 trarius, magna inter utrosque controuersia agitur.

1. diuisis ac simili *B*. || plerumq. euenit ex *B*. || 3. simili per *pr B*.
 || 4. adde item. || cuius *B*. || 5. dubis *B*. || 6. intellege aut. || 7. de-
 monstrationem *G*. || partes *B*. || exiget narrationem per quam *G*. ||
 8. quo . . . desint] ita *Rudorffius*: quod in genere terminandae sit
B, quo sint genere terminandae *G*. || 9. finitimum *B*. || 10. quomodo
 sint reponendi *om G*. || 11. adde item. || quotiens non a *G*. || aut
 alterum *om B*, sed *G*. || 12. loco excipientis termini rectoram *G*. ||
 dirigit *BG*. || 13. incensum *B*. || 14. quotiens *om G*. || auferet *BG*. ||
 et *om B*. || redditur *G*, redditus *B*. || 17. haec addidi. || 20. non
 add *Goesius*.

G Solent enim hae controuersiae de conportionalibus nasci terminibus,* si de eorum latere linea quasi ex artificis manu composita uideatur exire atque in unius termini angulum impingere qui in limite est positus.* hoc
 5 enim plerumque potest in limitibus inueniri. nam si ueteranus, filiis suis unam possessionem diuidens in tres aut quattuor portiones, terminos uoluit interesse, potuit
*G*²¹ quiddam tale | contingere, ut ex multis quicumque respiceret angulum illius termini qui in maximo est limite
 10 constitutus. hos siquidem terminos, qui intra possessionum fines inueniuntur, conportionales appellauit anti-
 (*G*) quitas.

*G*²⁴ . . . . . uidendum hoc diligenti cura. et circuii agrum ante omnia oportet, de quo intentio uertitur; ut redinte-
 15 grato suis fundo limitibus per maximorum limitum rationem, tum de conportionalium terminorum positione, quos uice tabellarum antiqui intercidendis portiunculis inter
 (*G*) filios suos defigebant, integra ab artifice ratio proferatur.
 . . . . .

*B*⁴³ secundum locorum naturam mouet causas.

Si uero in alio loco terminus translatus est usurpandi finis causa, numquam non utique locum desicauit: non enim cito quisquam propter exiguam partem terminum mouet. erit in prouidentia mensuris secundum angulorum
 25 finitimorum positionem arbitrari, in quantum sit terminus
*B*⁴⁴ | translatus et qua ratione sit in locum suum restituendus.

Facillimum est inperitiam artificis aliusue retundere non putantis rationem inesse ordinationi: nam et frequen-

11. cumportionales *G*. || 14. et *G*. || 16. positione *G*, positionem *P*.
 || 17. porciunculis *G*. || 20. natura *B*. || 22. causam *B*. || desicauit
 pr *B*. || 23. cito om pr *B*. || 24. prouidentia *B*. || 25. possessionum
B. || 26. sit] sed *B*. || 27. 28. inperitia artificis alia uerentur non pu-
 tant rationi inesse ordinem *B*.

ter euenit ut inperitia mensorum audaciam possessoribus *B* praebeat. nunquam non concurrentium inter se finium anguli, non tantum recti, uerum etiam hebetes aut acuti, habent aliquam rationem; in quam, si non dissimulemus, facile quod inperiti turbauerunt artificio restituemus.* 5

De rigore* | refert in quo agro agatur. si limitatus *B*^{45. 46} est, aut ordo limitis ordinati desideratur, aut subbrunclui aut linearis aut interiectiui rigoris incessus. at si in agro arcifinio sit, qui nulla mensura continetur, sed finitur aut montibus aut uiis aut aquarum deurgis aut notabilibus 10 locorum naturis, aut arboribus quas finium causa agricolae relinquunt et ante missas appellant, aut fossis aut quodam culture discrimine, ... (*B*)

De fine . . . . .

Extremitas finitima linea est quae interuenit aut per *G*²¹ iter publicum, quod transcendendi non potest secundum legem colonicam, quia omnis limes itineri publico seruire debet, aut per limites siue terminos aliaue signa quibus territoria finiuntur, aut ubi in soluto loca remanserunt. haec autem sunt loca quae in soluto dicuntur, quae aut 20 in saxuosis et sterelibus locis sunt aut in paludibus, ubi nulla potuit exerceri cultura; quae, dum non esset quod excoli potuisset, nullis necesse fuit limitum regulis obligari. propterea et soluta loca uocata sunt. (*G*)

. 25

Nam plerumque uia, dum cum limite currit, etiam si *G*³⁴ uicinalis est aut lignaria aut priuata, finem prestat. re-gammante uero uia uel limite, dum a se utrimque disces-

1. anaudacia possessionib. *B*. || 4. habeant *B*. || in qua *B*. || 6. referent *B*. || 7. limites ordinari *B*. || 8. interiectiui *B*. || ac si *B*. || 9. sint *B*. || 11. finiunt *B*. || agricolae *B*. || 13. discrimine *B*. || 14. De fine *addidi*. || 18. aliaue *G*. || 19. et 20. insoluta *G*. || 22. quia dum *G*. || 28. utrique *G*.

G serint, desinit uia finem prestare, et erit controuersia: sed
(*G*) inspec|tio artificis eam finiet.

.....
B^{46.} ⁴⁷ agetur. cum enim loci sit tanta iniquitas, | et aut prae-
⁵ rupta aut abrupta, quae aut ruere aut minui possent, ue-
tus consuetudo est terminos relatis pedibus in solido agro
ponere. quamquam non erat necessarium, cum ipsa loci
natura talis esset ut neque inferiorem uicinum admitteret
in partem superiorem neque superiori descensum ullo
¹⁰ modo praeberet. sed diligentes agricolae propter inpu-
dentium uicinorum consuetudinem parum se tutos cre-
dunt, nisi ita fundauerint agros, ut etiam aliquid extra
mensurarum ordinem faciant.

In superciliis autem maioribus non defuerunt qui ita
*B*⁴⁸ finem seruari | uellent, ut quatenus attingere unus quisque
possessor posset, eatinus possideret. uidebimus an ali-
quam rationem sint secuti, cum sit totum supercilium su-
perioris agri fundamentum, nec, si subruatur, possit sine
iniuria superioris fieri. ideoque magis certior ratio illa
²⁰ uidetur, ut fundamento tenus in agro arcifiuio possessio
*G*²¹³ seruari debeat, | si termini desint.

Frequenter inter se possessores propter loci difficul-
tatem totum supercilium, quod angerentur ipso subiacente,
*B*⁴⁹ inferioribus cesserunt, et contenti fuerunt ter|minos per

1. desit *G*. || et *om G*. || 2. artificis *G*. || 4. et] sed *B*. || 6. terminus
B. || 7. non erant *corr*, nouerant *pr B*. || 8. admittere *B*. || 9. des-
censu *B*. || 10. sed licentia *B*. *correx*it *Huschkius*. || agricolae *B*.
|| inpudentiam *B*. || 11. persecutus credunt *B*. *correx*it *Rudorffius*.
|| 12. fundauerint *Goesium*: fidauerint *B*. || aliquid *B*. || 14. defue-
rit *B*. || 15. finem ^{alii seruari} |tari uellent *B*. || 16. possessor possideat in
usu possidere *B*. || uideremus *pr B*. || 17. tutum *B*. || 21. sed ter-
mini *pr B*, EX LIBRO FRONTINI SECUNDO. Si termini *G*. || 22. pos-
sessoris *B*. || difficultate *B*. || 23. agetur ipsa subiacet *BG*.

summum iugum disponere, nullam secuti rationem. haec *BG* tamen si occurrunt, non quasi noua intueri debemus.

Plurimis deinde locis terminos sacrificales non in fine ponunt, sed ubi illud sacrificii potius oportunitas suadet, hoc est loci commoditas, in quo sacrificium abuti conmode 5 possint. hos terminos non statim finitimos obseruare debemus, etiam si non longe a fine positi fuerint: frequenter enim uiae finiunt, iuxta quas arbores solent esse laetiores, sub quas defigere terminos sacrificii causa possessores consue|runt. uerum tamen multi non tantum sa- *B*⁵⁰ crificii secuntur consuetudinem, sed etiam rationem, et ipso fine defigunt: propter quod adini fides sacrificialibus palis in totum non debet. (fig. 34.) (*B*)

Nam et locorum elationes et cliuia et colliculi finem *G*²¹⁴ faciunt. 15

Termini autem si transuersi positi fuerint, gammam faciunt, sed non statim trifinium ostendunt. (fig. 35.) (*G*)

.....
De loco .....

haberi ordinem legis Mamiliae excessum plurimum, praec- *B* cipue in agris archifiniis, sed nec minus in adsignatis. cum enim modum loci nulla forma praescribit et contro- uersia oritur,* solent quidam per imprudentiam mensores arbitros conscribere aut sortiri iudices finium | regundo- *B*⁵¹ rum causa, quando in re praesenti plus quidem quam de 25 fini regundo agatur. sic fit ut post sententia inrita sit, et

2. quisi *G*. || debemus *G*. || 4. illo *G*. || suadet poni. hoc *G*. || 5. commoditas *G*. || conmode *G*. || 11. sequuntur *G*. || rationem in ipsis finitionis defigere maluerunt. *G*. || 14. dationes et triuia *G*. *correxit Scriuerius*. || 19. *addidi*. || 20. praecipuae magis archifiniis *B*. || 22. cum] cuius *B*. || 23. quidem *B*. || 26. finium *B*. || sic ... et] si fit ut possentiam inritum sit *B*.

B rescindi possit quod aut iudex aut arbiter pronuntiauerint, neque ullum commissum faciat qui sententiam non sit secutus, quando de alia re iudicem aut arbitrum sumpserint.

De loco, si possessio petenti firma est, etiam inter-
 5 dicere licet, dum cetera ex interdicto diligenter peragantur: magna enim alea est litem ad interdictum deducere, cuius est executio perplexissima. si uero possessio minus
*B*⁵² firma est, mutata formula iure Quiritium peti debet proprietatis loci; iudicari praeterea, si locus de quo agitur aut
 10 terminis aut arboribus aut aliquo argumento finem aliquem agri declaret et a continuatione soli quasi quibusdam argumentis exinatur.

Ne praetereat nos, illud etiam tractare debemus, si arbores finitimas habet et locus est fere siluester, quo in
 15 genere est possessio minus firma, ne certetur interdicto. quod si silua cedua sit, post quintum annum parcissime repetatur. qui autem appellant arbores notatas, scire de-
*B*⁵³ bebemus idioma regionis. qui clauicatas uocant quas finis declarandi causa denotant, ut in Brittiis, alii in Piceno si-
 20 tiagitat, in aliis regionibus insignes aut notas.

Si uero pascua sit et dumi ac loca pene solitudinis derelicta, multo minorem possessionis habent fidem. propter quod minime de his locis ad interdictum iri debet.

De quibus autem locis ad interdictum iri potest, sunt
 25 fere culta, quae possessionem brebioris temporis testimonio adipiscuntur, ut arba aut bineae aut prata aut aliut ali-

2. sententia *B*. || 3. iudicium *B*. || 4. de hoc loco *B*. || 5. peraguntur *B*. || 7. perplexissimas *B*. || 13. praeterea *B*. || 15. ne certetur interdicto *Huschkius*: decernatur ideo *B*. || 16. partes sumere petatur *B*. *correxerit Rudorffius*. || 17. appellant *B*. || 18. iningoma *B*. || qui clauicatas *B*: *pulo* quidam plagatas. || fines *B*. || 19. denotantur, in *B*. || *fortasse* signatas, || 20. insignis *B*. || 21. et dum haec loca *B*. || 22. minorum *B*. || 23. inime *B*. || 24. ire possunt fere *B*. || 26. ut arua *Huschkius*: aut arbor *B*. || pratu *B*.

quod genus culturae. haec tamen cum in demonstratione *B* allegabuntur, etiam si partes quaedam proximae | et in- *B*⁵⁴ teriacentes culture fuerint propriae, non erit satis illas sui generis agro adsignare, sed circuire oportebit totum fundum et ita fidem obligare, ne demonstratione negle- 5 genter soluta appareat.

De modo controuersia* frequenter in agris adsignatis exercetur: agitur enim ut secundum acceptam eius ueterani qui in illud solum deductus est, modus restituatur; | aut *B*⁵⁵ si quando praescriptus est lege aliqua agri modus. 10

Quom autem in adsignato agro secundum formam modus spectetur, solet tempus inspicere et agri cultura. si iam excessit memoria abalienationis, solet iuris formula [non silenter] interuenire et iubere mensores, ne tales controuersias concipiant, neque quietem tam longae posses- 15 sionis inreperere sinit. si et memoria sit recens, et iam modus secundum centuriam conueniat et loci natura indicetur et cultura, nihil impedit secundum formas aestimatum petere: lex enim modum petiti definite prescribit, cum ante quam | mensura agri agatur modus ex forma *B*⁵⁶ pronuntiatum cum loco conueniat. hoc in agris adsignatis euenit. nam si aliqua lege uenditionis exceptus sit modus, neque adhuc in mensuram redactus, non ideo fide carere debet, si nostra demonstratio eius in agro non ante finiri potuerit quam de sententia locus sit designatus. 25

1. cultum *B*. || 2. abligabuntur *B*. *correx*it *Goesius*. || quadam *B*. || iniacentes *B*. || 3. propria *B*. || erint *B*. || illa *add corr B*. || 4. sua *B*. || 5. fundum finem et ita obligare *B*. || 8. ueterani *Huschkius*: aeterni *B*. || 11. Quom] quae *B*. || 12. culturae *B*. || 13. memoriam *B*. || 14. mensores et alii controuersiae concipiat *B*. || 16. inreperere nisi et *B*. || 17. inretetur *B*. || 18. formas nec est initum deterre lex *B*. || 19. modo petitis definita *B*. || prescribit *add corr B*. || 24. nostra] non *B*. || 25. locutus *B*. || *in fine uer-*

.....
B in hac controuersia, quod inter priuatos tractatur.

Nam inter res publicas non mediocriter eius modi
 controuersia solet exerceri, quam frequenter coloniae ha-
 5 bent cum coloniis aut municipiis aut saltibus Caesaris aut
*B*⁵⁷ priuatis. | *nec enim refert, cuius sit solum aut cuius
 iuris, ad mouendam controuersiam: tunc autem habet dif-
 ferentiam, prout a iudice tractatur.

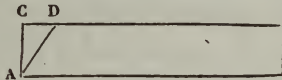
Obseruari in hac controuersia a mensore debet li-
 10 nis: * et habet aes, quouis formam respicit, cum modus
*B*⁵⁸ in discrimine | est. ars triplici adtestatione firmatur: ha-
 bere enim debet aes primo locum, deinde modum, deinde
 speciem. at si inter res publicas agatur aut rem publi-
 cam et Caesarem, instrumentis forte ueteribus continebi-
 15 tur, ut solet, adaeratio.* .....

*A*¹⁶³ *B*¹ ad lu|cum Feroniae Augustinorum iugera m. haec in discrimen si uenerunt, omnia supra dicta conuenienter habere debent, ut illa sint quae secundum formam proponuntur.
 20 .....

geminus in prouinciis modus ab alio possidetur, ab alio

sus uacuum spatium B, cui corrector antiquus inscripsit
dragma. || 2. iter B. || 3. inter res precas non B. debebat scribi
pcas. || 5. colonis B. || 6. referri cuius sint B. || 7. habent differen-
tia prius ali adice (corr adigent) B. || 9. a om B. || lineis Goesius:
in eis B. || 10. 11. et habent in se quib. formam redigit cuius modus
in crimine | deside pars B. in his ars Blumio debetur. || 12. debet
in se primu B. || 13. at] ut B. || res publicas om B. || agatur au-
rum praeca et caesarum B. || 14. forte] fouet B. || continebatur B.
|| 15. adiuratio B. conf. Frontinus supra p.32,5 || 17. ad lu ad-
didi. Cum per omnium AB. conf. p.47,3 et 19. || agustinorum A.
Colonia Iulia Felix Luco Feronensis est in Orellii inscript.
 4099. || iugerum haec in discrimine se uenerunt AB. || 19. debentur
 illa sit AB. || que A. || forma AB. || 21. geminus Huschkiius: me-
 mini AB. || possidetur A et pr B, possederetur corr B.

ne quidem simplex. quem admodum autem fieri soleat, tractare non alienum iudico. potest enim fieri ut illa mille iugera secundum ordinationem mensuris a luco quidem incipiant, at in diuersa regione. quod falsum manifesto apparet: sed in demonstratione inperitis obscurissimum est dinoscere an secundum formam regio conueniat praesens, si ut aquae diffusae regiones pareant et argumentis aut arborum aut aliarum rerum careant; sicut in Africa, ubi spatiositas et inundatio camporum eius modi controuersias facillime in errorem deducit. quod si eadem mille iugera, in eodem sane loco quo forma indicat, cohibitis angulis

in re presenti minoribus lineamentis deformatur, ut modum non expleant, sequitur falsum futurum, quando nihil amplius demonstrationi quam locus conueniat, et specie disconueniente, uelut AD pro CA scripta, modus item disconueniat. at si in eodem loco uelim eadem mille iugera aliis lineamentis describere, conuenient quidem mille iugera, et ad lucum Feroniae esse conueniet, sed specie disconueniente inter peritos manifeste falsum apparebit. conuenire autem omnino in restitutione formarum omnia debent, ut secundum signa in formis nominata locus qui-

1. quaedam simplex A . || solet ac AB . || 2. iudicio AB . || 3. sermonis AB . || 4. et in diuersam regionem AB . || falsam manifestum AB . || 6. praesens A . || si ut aquae] itaque A , itaq. B . || 7. diffuse B . || 11. quo $om AB$. || formam de (dictat B et corr A) cohibitis AB . || 12. ubi diagramma posui, AB habent nihil deest || 13. lineamentis B . || 15. species, *omisso* disconueniente, *pr* B . || 16. ad pro centa adscripta AB . || item] autem AB . || 17. ut si A , aut si B . || uelit in eadem AB . || 18. aliis lineamentis usque ad mille iugera corr B *om* *pr* || describere AB . || 19. speciae A . || 21. omni homini restitutione AB .

AB cumque erat restituatur, aut artificio signorum loca requirantur, si erint, ut frequenter euenit, turbata. ea docere nos angulorum positiones poterint. sic erit ut et artis sinceritas seruetur et ordo ueteris adsignationis non prae-
5 terminatur.

B 5   *De proprietate agitur plurimum iure ordinario, neque est hic mensurarum interuentus, nisi cum queritur quatenus agatur.

(*AB*)   Proprietas non uno genere uindicatur. |

G 27   Nam ubi mons fuit proximus asper seu sterelis, super quo fundi constitui nequuerunt, aut forte aquae inopia habitatio hominibus prorsus negata est, siluae tamen dum essent glandiferae, ne earum fructus perirent, diuiso monte particulatim datae sunt proprietates quaedam fundis in
15 locis planis et uberibus constitutis, qui paruis fluminibus

AB stringebantur. | et sunt plerumque agri, ut in Campania in Suessano, culti, qui habent in monte Massico plagas

A 165 *B* 6 siluarum determinatas: (fig. 36.) * | nam et formae antiquae
(*G*) declarant ita esse | adsignatum, quoniam solo culto nihil
20 fuit siluestre iunctum quod adsignaretur.

Relicta sunt et multa loca quae ueteranis data non sunt. haec uariis appellationibus per regiones nominantur: in Etruria communalia uocantur, quibusdam prouin-
G 28 ciis pro indiuiso. | haec fere pascua certis personis data
25 sunt depascenda tunc cum agri adsignati sunt. haec pas-
B 7 cua multi per inpotentiam inuaserunt | et colunt: et de

2. erit *AB*. || ea *addidi*. || 6. proprietate *A*. || 7. est] enim *AB*. || nisi conqueritur *B*, nisi conqueritur *A*. || 9. proprietate *A*. || non *om AB*. || 15. funibus *G*. || 16. ea sunt ... culti *AB*, nam et in suessano culti sunt *G*. || 17. habeant *A*. || marico *ABG*, mons aricus in *diagrammate A*. || 18. antique *AG*. || 20. siluestrae *AB*. || 22. per regionibus *A*. || 23. eatruria *A*, aetruria *B*. || 24. pro indiuisa *AB*. || 25. tunc eum agrum ... pascua *AB*, sed in communi quae *G*. || 26. per potentiam *ABG*. || et ante de *om G*.

eorum proprietate solet ius ordinarium moueri, non sine *ABC* interuentu mensurarum, quoniam demonstrandum est quatenus sit adsignatus ager. (G)

Nam per emptiones quasdam solet proprietas quarundum possessionum ad priuatas personas pertinere. quae 5 iure magis ordinario quam mensuris explicantur.

Nunc ut ad publicas personas respiciamus, coloniae quoque | loca quaedam habent adsignata in alienis fini- *G*²³ bus, quae loca solemus praefecturas appellare. * | solent *B*⁸ et priuilegia quaedam habere beneficio principum, ut longe 10 [et] semotis locis saltus quosdam reditus causa acceperint. | * sunt et alie proprietates quae muicipiis a princi- (*AB*) pibus sunt concessae. | * (*G*) *AB*

De possessione * | plurimum interdicti formula liti- *A*¹⁶⁷ *B*¹⁰ gatur. de qua et in superiore parte meminimus: ideoque 15 non puto eam iterum retractandam. (fig. 37.) (*AB*)

De allubione * . . . . . *A*¹⁶⁹ *B*¹⁴
in hac controuersia plurimum sibi uindicat ius ordinarium. agitur enim de eo solo quod alluat flumen, et subtiles intro ducuntur questiones, an ad eum pertinere debeat 20 cui in altera ripa recedente aqua solum creuit, an hic qui aliquid agri sui desiderat transire et possidere illud debeat quod flumen reliquit. nisi quod illud subtilissime

1. proprietate *A*. || ius ordinarium solet *G*. || non sine *AB*, atque *G*. || 2. quoniam . . . quatenus *AB*, demonstratur ut *G*. || 3. adsignatum *A*. || 4. Nam] non *AB*. || proprietas *A*. || 5. possessionem *B*. || priuatas add *Rudorffius*. || 8. 9. habent assignata in alienis finibus quaedam loca quae solemus *G*. || 8. quedam *A*. || 10. beneficia *ABG*. || ut *B*, ^e ut *A*, quod *G*. || 11. semotis *P*, ^{si} remotis *A*, remotis *BG*. || saltos *G*. || acciperunt *G*. || 14. interiecti *AB*. || formula *A*. || 15. *conf. p. 44*. || 18. controuersiam *A*. || 19. flumem *A* et pr *B*. || 21. an om *AB*. || 22. transsire *B*. || illa *AB*. || 23. quo flumen *B*. || subtilissimae *B*, subtilissime *A*.

*AB*¹⁵ profertur, | quod is solum amisit, non statim transire in alteram ripam, sed abductum esse et elotum. et illud, contra uicinum longe dissimilem agrum habere; quod hic forte cultum et pingue solum amiserit, apud illum autem
5 harenae lapides et limum abluuio inuectum remanserit. illud praeterea, quod finem illis semper aqua fecerit et nunc
*A*¹⁷⁰ quoque | facere debeat.

Sunt et multi casus de quibus subtiliter tractatur: sed nec uno tantum genere per alluionem flumina pos-
*B*¹⁶ sessoribus iniurias faciunt. sicut | Padus relicto albeo suo per cuiuslibet fundum medium inrumpit et facit insulam inter nouum et ueterem alueum. ideo de hac re tractatur, ad quem pertinere debeat illud quod reliquerit; cum iniuriam proximus possessor non mediocrem patiatur, per
15 cuius solum annis publicus perfluat. nisi quod iuris periti aliter interpretantur, et negant illud solum quod solum p. R. coepit esse, ullo modo usu capi a quoquam mortalium posse. et est uerissimum. ita neuter possessor
*B*¹⁷ excedere finem | illum ueteris aquae ullo iure potest aut
*G*²⁹ debet. | hae quaestiones maxime in Gallia togata mouentur, quae multis contexta fluminibus inmodicas Alpium niues in mare transmittit et subitarum regelationum re-
(*G*) pentina inundatione patitur | iniurias.

Quaeritur tamen qualia et quanta sint flumina in qui-

1. profertur cuius solum misit *AB*. || 2. esset elotum *AB*. || 4. pinguae *AB*. || 6. praeterea *A*. || aquae *A*. || 8. casus *addidi*. || tractaret, *A*. || 10. palus *AB*. || 12. idem de hoc re *AB*. || tractatur *A*. || 14. possor non mediocres *A*. || 15. perfluat *A*, praefluat *B*. || 16. illum *AB*. || 17. capi at *AB*. || 18. ueri (uiri *A*) simile *AB*. *correxit Huschkius*. || 19. excidere *A*. || adque *AB*. || 20. haec *G*, haec *in litura corr B*. || quaestiones *AG*. || tota *ABG*. || 22. niues *A*. || transmittet et *AB*. || relevationum *AB*. || repentinas inundationes (-nis *B*) *ABG*. || 24. et *om AB*.

bus alluio obseruari debeat. nam et iure continetur ne- *AB*
quis ripam suam in iniuriam uicini munire uelit.

Multa flumina et non mediocria in adsignationem
mensurae antiquae ceciderunt: nam et | deductarum co- *B*₁₈
loniarum formae indicant; ut multis fluminibus nulla la- 5
titudo sit relicta. sequitur in his fluminibus artem men-
soriā aliquem locum | sibi uindicare, quatenus acto li- (*A*)
mite accepta finiatur, qua uel aquam uel agrum uel
utrumque habere debeat unus. fuit enim fortasse tunc
ratio non simplex, qua deberet quis quid deductorum 10
etiam aquae accipere. primum quod exiguitas agrorum
conditorem ita suadebat. deinde quod non erat ingratum
possessori proximum esse aquae commodo. tertio | quod, *B*₁₉
si sors ita tulerat, aequo animo ferendum habebat. in his
agris exigitur fere mensura secundum postulationem aeris 15
formarumque. quo pertica cecidit, catenus acceptae de-
signantur.

Videbinus an inter mensores et iuris peritos esse
de hoc quaestio debeat, cursum an perticam sequamur,
si qua usque potuit ueteranis est adsignatum. scio in 20
Lusitania, finibus Emeritensium, non exiguum per mediam
coloniae perticam ire flumen Anam, circa quod agri sunt
adsignati qua usque | tunc solum utile uisum est. propter *B*₂₀
magnitudinem enim agrorum ueteranos circa extremum
fere finem uelut terminos disposuit, paucissimos circa 25

1. et om *A*. || continetur *A*. || 2. in iniuria *AB*. || munere *A*. || 3.
adsignatione *B*. || 4. antiquae *A*. || 5. formae ita dicant *AB*. *correx*
Huschkius. || 6. relicta *AB*. || mensuriam *A*. || 7. aliquod *AB*. ||
sui uindicare *alia manu A*. || quando exacto *B*. || 8. quae uel
aqua *B*. || 10. quis quod *B*. || 11. aquae] quam *B*. || 12. quod *ad-*
didi. || 13. adq. *B*. || 14. fors *N. Heinsius ad Ouidii metam.*
1,297; *non recte*. || 15. aeris] eius *B*. || 18. uiderimus *B*. || 19.
perticam sequamur *Rudorffius*: praetium etiam *B*. || 20. usquae *B*. ||
21. exiguam *B*. || 22. perticam prae fluminanam *B*.

B coloniam et circa flumen Anam: reliquum ita remanserat, ut postea repletur. nihilo minus et secunda et tertia postea facta est adsignatio: nec tamen agrorum modus diuisione uinci potuit, sed superfuit inadsignatus. in his *G*²⁹ agris cum subsiciua requirentur, | inpetrauerunt posses- *B*²¹ sores a praeside prouinciae eius, ut aliquam latitudinem (*G*) Anae flumini daret. | quoniam subsiciua quae quis occupauerat redimere cogebatur, iniquum iudicatum est ut quisquam annem publicum emeret aut sterilia quae allue- *B*¹⁰ bat: modus itaque flumini est constitutus. hoc exempli *G*²⁹ causa regerendum existimaui. | nam et in Italia Pisauro flumini latitudo est adsignata eatenus qua usque ad (*G*) lababat. (fig. 39.)

*B*²² De iure territorii controuersia* | non tantum inter *A*¹⁷¹ res publicas sed et inter | rem p. et priuatos exercetur, nec tantum iure ordinario sed et arte mensoria componitur.

Inter res p. autem controuersiae eius generis mouentur, ut quaedam sui territorii iuris esse dicant, quamuis sint intra aliaenos fines, munificentiamque coloniae *B*²³ aut municipio ex his locis | deberi defendant. sed haec quaedam coloniae aut beneficio conditorum perceperunt, *G*³⁰ | ut Tudertini, aut postea aput principes egerunt, ut Fanestres, ut incolae, etiam si essent alienigenae, qui intra territorium colerent, omnibus honeribus fungi in colonia de-

1. flumina reliquum *B*. || 6. presidae prouintiae ut *G*. || 7. Anae] an *B*, om *G*. || 10. flumi *B*. || 11. reigerendum, *rec* alii referendum, *B*. || pisaurum *G*. || 12. eitenus *pr B*. || quo usque alluebat *G*. || 16. artem *AB*. || mensuria *B*, mensuriam *A*. || componitur *B*. || 18. quidam *AB*. || 19. munificentiam quoque *AB*. || 20. locus *AB*. || haec] ae *A* et *pr B*, aec *corr B*. || 21. perciperunt *A*. || 22. tudestini *A* et *pr B*, tudettini *corr B*. || aut postea *AB*, qui *G*. || utfanestres tres incolae si *G*. || 23. alienigenae *A*. || 24. incolerent *G*. || omnibus] alii hominibus *AB*, om *G*. || honoribus *ABG*. *correxerit Rudorffius*. || coloniam *AB*, colonia non *G*.

berent. hoc Fanestres nuper impetrauerunt, | Tudertiui *AB(G)*
autem beneficio habent conditoris.

Inter res p. et priuatos non facile tales in Italia con-
trouersiae mouentur, sed frequenter in prouinciis, praeci-
pue in Afri|ca, ubi saltus non minores habent priuati *B 24*
quam res p. territoria: quin immo multis saltus longe
maiores sunt territoriiis: habent autem in saltibus priuati
non exiguum populum plebeium et uicos circa uillam in
modum munitioum. tum r. p. controuersias de iure ter-
ritorii solent mouere, quod aut indicere munera dicant *10*
oportere in ea parte soli, aut legere tironem ex uico, aut
uecturas aut copias deuehendas indicere* | eis locis quae *B 25 A 172*
loca res p. adserere conantur. eius modi lites non tantum
cum priuatis hominibus habent, sed et plerumque cum
Caesare, qui in prouincia non exiguum possidet.* | *B 26*

De subsiciuis* | maximae controuersiae agitantur. *A 167*
cum enim adsignatio in agro adsignato fieret, non potuit *B 10, 11*
omnis modus intra IIII limites ueteranis | adsignari.* in *A 168*
his subsiciuis quidam iterum miserunt quibus agri adsigna-
rentur, quidam et subsiciua coloniis concesserunt. ideo *20*
que semper hoc genus controuer|siae a rebus publicis *B 12*
exercentur. per longum enim tempus attingui possessores
uacantia loca quasi inuitante otiosi soli oportunitate inua-
serunt, et per longum tempus inpune commalleauerunt.

1. sed fanes tres hoc postea impetrauerunt ut eis liceret fungi ho-
noribus *G.* || fanestras *A.* || 2. beneficium *AB.* || conditores *A.* ||
3. controuersias *AB.* || 4. praecipuae *AB.* || 6. qui immo multi *AB.*
|| 7. priuatis *AB.* || 9. municipiorum *AB.* *omisso* tum. || territori
A. || 10. solet *AB.* || 11. autem legere *AB.* || 13. reb. p. *AB.* || 15. qui
om AB. || 16. agantur *A.* || 17. cum autem *AB.* || 18. omnes *AB.*
|| 20. colonis *AB.* || 21. reb. p. *B.* || 22. attingui *AB.* || 23. inuitante
AB. || soli *addidi.* loci *pro* otiosi *Rigaltius ex p. 56, 10.* || oportu-
nitatem *AB.* || inuenerunt *A.* || 24. commaluerunt *AB.*

AB horum subsiciuorum multae res p. etiam si sero mensuram repeterunt, non minimum aerario publico contulerunt. pecuniam etiam quarundam coloniarum imp. Vespasianus exegit, quae non haberent subsiciua concessa: non enim *B*¹³ fieri poterat ut solum | illud quod nemini erat adsignatum, alterius esse posset quam qui poterat adsignare. non enim exiguum pecuniae fisco contulit uenditis subsiciuis. sed posquam legationum miseratione commotus est, quia quassabatur uniuersus Italiae possessor, intermisit, non *10* concessit. aequae et Titus imp. aliqua subsiciua in Italia recollegit. praestantissimus postea Domitianus ad hoc beneficium procurrit et uno edicto totius Italiae metum liberavit.

*B*¹⁴ Haec controuer'sia nunquam a priuatis exercetur. (*AB*) (fig. 38.)

*A*¹⁷²*B*²⁶ De locis publicis* . . . . .

*A*¹⁷³ Sunt autem loca publica haec quae inscribuntur ut SILVAE ET PASCVA PVBLICA AVGVSTINORYM. haec uidentur nominibus data; quae etiam uendere possunt.

20 Est alia inscribtio, quae diuersa significatione uidetur *B*²⁷ esse, in quo loco | inscribitur SILVA ET PASCVA, aut FVNDVS SEPTICIANVS, COLONIAE AVGVSTAE CONCORDIAE. haec inscribtio uidetur ad personam coloniae ipsius pertinere,

1. subsiciuorum subsiciuorum *bis AB*. || multe *A*. || 2. non minimum *B*, nominum *A*. || in italia *post* contulerunt *supra scriptum A*. || 4. exigit *AB*. || haberunt *AB*. || 7. uinditis *A*. || 8. miserationem *B*. || 9. non *bis A*. || 11. prestantissimus *A*. || 12. liuerauit *A*. || 14. hae *B*. || exercetur. Postea domitianus ad hoc beneficium procurrit et uno edicto suscepit *A*. || 17. scribuntur silua *Boethius p. 1538*. || 19. nominibus *Rudorffius*: hominibus *AB*. || 20. qua *AB*. || significatio *AB*. || 22. auguste *B*.

neque ullo modo abalienari posse a re publica. item si- *AB*
quid in tutelam aut templorum publicorum aut balneo-
rum adiungitur. (*AB*)

Sunt silvae de quibus lignorum cremia in lauacra *G*³²
publica ministranda caeduntur. sunt et loca publica quae 5
in pascuis sunt relicta quibuscumque ad urbem uenien-
tibus peregrinis.

Habent et res p. loca suburbana inopum funeribus *AB*
destinata, quae loca culinas appellant. habent et loca
noxiorum poenis destinata. ex his locis, cum sint subur- 10
bana, sine ulla religionis reuerentia solent priuati aliquid
usurpare et hortis | suis adplicare. | de his locis, si r. p. *B*²⁸. (*G*)
formas habet, cum controuersia mota est, ad | modum men- (*A*)
sor locum restituit: sin autem, utitur testimoniis et qui-
buscumque potest argumentis. (*B*)

Sunt autem loca publica coloniarum, ubi prius fuere *G*³²
conciliabula et postea sunt in municipii ius relata. sunt
et alia loca publica quae praefecturae appellantur.

*Nam et ubi uis aquae alueo Tiberis prominentem *G*³²
modo insulam fecit, locus est publicus, si siluae etiam 20
sunt iuxta hunc alueum suis circum datae terminibus,
quae communalia nominantur. (*G*)

*Loca autem relicta et extra clusa non sunt nisi in *A*¹⁷⁴ *B*²⁸

1. neque] qui *AB*, quae *Boethius*. || abalienari *AB*. alienari (uel alie-
nare) nequeunt et possident tutelam aut templorum publicorum aut
balnearum [adiungitur] *Boethius*. || a rei publicae *AB*. || it̄ siquid
supra scripta AB, et quidem *A* alia manu. || 2. autem templorum
A. || 4. cremia] copia *G*. || 8. Sunt in suburbanis loca publica ino-
pum destinata funeribus *G*. || 9. collina uel collinas *Boethius*. || ha-
bent *AB*, sunt *G*. || 12. et *AB*, atque *G*. || 13...15. ima pars pagi-
nae 173 *A* recisa. || 13. mensor *om B*. || 19. aluei tiberis populi
romani tantum modo *G*. || 20. si *om G*. || 21. hoc alueo *G*. || 22. ca-
salia *G*. || nominantur *Rigaltius*, non utuntur *G*.

AB finibus coloniarum, ubi adsignatio peruenit usque qua cultum fuit, quatenus ordinatione centuriarum intermissa
*B*²⁹ | finitur. ultra autem siluestria fere fuerunt et iuga quaedam montium, quae uisa sunt finem coloniae non sine
*G*³³ magno argumento facere posse. | ergo fines coloniae inclusi sunt montibus. propter quod haec loca, quod adsignata non sint, relicta appellantur; extra clusa, quod extra limitum ordinationem sicut et tamen fine cludantur. haec plerumque proximi possessores inuadunt et opportunitate loci inuitati agrum optinent. cum his controuersiae a rebus publicis solent moueri.

*A*¹⁷⁵ *B*³⁰ De locis sacris et religiosis * primum * quaeritur an ea loca ullo modo usu capi possint: deinde, quatenus possunt, secundum locum habent mensurae.

15 Locorum autem sacrorum secundum legem populi Rom. magna religio et custodia haberi debet: nihil enim magis in mandatis etiam legati prouinciarum accipere solent, | quam ut haec loca quae sacra sunt custodiantur. hoc facilius in prouinciis seruatur: in Italia autem densitas possessorum multum inproue facit et lucos sacros occupat, quorum solum indubitate p. R. est, etiam si in finibus coloniarum aut municipiorum. de his solet quaestio non exigua moueri inter r. p. et priuatos.

Sed et inter res publicas frequenter eius modi contentio agitur de his locis in quibus conuentus fiunt maiores et aliquod genus uectigalis exigitur.

1. utque *A* et pr *B*. || 2. ordinatio *AB*. || 3. quedam *A*. || 6. propterea haec *G*. || 7. non sit *AB*. || et extracclusa *G*. || 8. ordinationes *G*. || cludantur *A*, cludatur *B*. || 9. plerumque *A*. || opportunitatem *AB*, oportunitate *G*. || 10. inuitati *AB*, irritati *G*. || obt. *G*. || 12. queritur *A*. || 13. possit *B*. || 14. possint *AB*. || mensurae *B*. || 15. locorum *A*. || 19. densitas *A*. || 20. locus sacrus *A*. || occupant *AB*. || 22. questio *A*. || 24. r. p. *A*. || contentio *Rudorffius*: sententia *AB*. || 25. agitantur *B*. || 26. uectigales *A*, uectigales *B*.

Nam et de aedibus sacris, | quae constitutae sunt in *AB*³² agris, * similes * oriuntur quaestiones; sicut in Africa inter Adrumentinos et Tysdritanos de aede Mineruae, de qua iam multis annis litigant. (fig. 40.)

Sunt et loca sacra quae re uera priuatis finibus rei 5 p. coloni debent. haec plerumque interuentu longe obliuionis casu a priuatis optinentur, | quamquam in tabulariis forme eorum plurimae extant. | si enim loca sacra (*AB*)*G*³³ aedificabantur, quam maxime apud antiquos in confinio constituebantur, ubi trium uel quattuor possessionum terminatio conueniret. et unus quis possessor donabat certum modum sacro illi ex agro suo, et quantum donasset scripto sanciebat, ut per diem sollempnitatis eorum priuatorum agri nullam molestiam inculcantis populi sustinerent. sed et siquid spatiosius cedebatur, sacerdotibus 15 templi illius proficiebat. in Italia autem multi * templorum loca occupauerunt et serunt. *

Nam lucos frequenter in trifinia et quadrifinia inuenimus, sicut in suburbanis et circa publica itinera constituta Moesilea*. | haec maxime aut in loco urbis aut suburbanis locis a priuatis detinentur. (*G*)*AB*

De aqua plubia arcenda controuersia * | per regiones uariis generibus exercetur. * in Italia [aut quibusdam prouinciis] non exigua est iniuria, si in alienum agrum aquam immittas; in prouincia autem Africa, si transire non 14 patiaris. *B*³⁴

1. Nam *om B.* || hedibus *B,* hedeibus *A.* || constitutae *A.* || 3. adadrumentinos *A.* || tysdrytanos *A,* tisdrytranos *B.* || mineruae *A.* || 5. bera a priuatis *A.* || finibus pr. coli *AB.* || 6. haec *A.* || interuentu *AB.* || obliuionis *A.* || 7. causa *A,* *om B.* || 8. forme *A.* || earum *AB.* || 9. maximae *G.* || 13. sanciebat *Scruerius:* faciebat *G.* || 15. cedebatur *G.* || 18. in trifinio et quadrifinio *Turnebus.* sed uide supra p. 39, 11. || 19. constitutum *G.* || 20. Moesilea] esse *G.* || 21. detinentur *AB:* || 22. publica *B.* || 23. uaris *AB.*

*A*¹⁷⁷ *B* Eiusdem | condicionis est controuersia de cloacis du-
cendis et fossis caecis. quod totum, nisi per finem aga-
(*AB*) tur, ad ius ordinarium pertinet. (fig. 41.)

*G*³⁴ Si aqua ex pluuiâ collecta riuum fecerit per longin-
5 quitatem temporum, et ut solet fieri ripam ex utraque
parte mediam secans erexerit, et hoc citra fines alterius;
dumque riuus ille liti includitur, possessor uicini agri ca-
lumniose sibi uelit fines ad riuum usque defendere, non
mediocris exinde controuersiae genus exoritur: sed hoc
(*G*) mensuris est peritia finiendum.

AB De itineribus * quaestio multipliciter tractatur.

Nam in agris centuriatis excipitur limitum latitudo
causa itineris: sed cum illi recturas suas per qualicum-
*B*³⁵ que loca extendant, hoc | est qua ratio dictauit, per cli-
15 uia et montuosa, qua iter nullo modo fieri potest, quae
loca fortasse possessori siluae causa sint utilia, horum loco
non inique, per quae possit loca commode iri, iter com-
mutant.

*A*¹⁷⁸ Nam quae sit condicio itinerum, | non exigua iuris
20 tractatio est. agitur enim utrumne actus sit an iter an
ambitus. per quae loca quid liceat populo, iure con-
(*AB*) tinetur.

2. fossis *AB*. || caesis *A*. || 5. fieri *Goetsius*: uideri *G*. || 6. citra] intra *G*. || 7. limite *G*. || 11. questio multiplicetur *A*. || 13. itineris *A*. || 14. per diuia *AB*. || 15. que loca fortassae *A*. || 16. possessor- res *AB*. || 17. per quam posset loca commodiora iter *AB*. || 19. ite- nerum *A*. || 20. actu *A*. || sit an inter ambitus *AB*. || 21. per que *A*. || continetur *A*.

INC. AGENI VRBICI DE CONTROVERSIIS AGRORVM.

.....
 aduersantur, nequid in rerum natura finitum esse uidea- *B*⁸³
 tur. ac si rationis actum uniuersaliter adpraehendere pro- 5
 ponimus, ut ab initio quodam ad certam finium disposi-
 tionem procedit et exigit ornatum, silentio transire nequeo.

Si enim uox, quam uaria uerborum significatione di-
 uidimus, naturalis est, uerborum significatio naturaliter
 sui exigit institutionem. ipsa quoque litterarum initia ne- 10
 cessariam habent sui institutionem. nisi enim constet li-
 nearum illam figurationem capere | nomen et esse aliquid, *B*⁸⁴
 itemque similiter certas uocis distinctiones certa signifi-
 catione seruari, numquam scriburae ullus ordo ad notitiam
 mentis admittetur. et si ad numeros respiciamus, et non 15
 putemus esse unum neque duo plurae, et a primo ad
 secundum tertiumque distantias non substituamus, nullius
 ordinis modo numerorum rationalium gradus distinguemus.
 et quid pluribus fatigamur exemplis? si ad rationem homo
 pertinet, et rationis nexus humana tangitur prouidentia, 20
 ad quam non tantum peruenire ne quidem institutus quis-
 quam mortalium potuisse, | de contrario falsa persuasione *B*⁸⁵
 decipimur, et naturaliter inesse nobis etiam sapientiam
 credimus. custos est disciplina, nisi fallor, infantiae: quae

1. INC. ... AGRORVM habet *A* p. 161. || 5. rationes artum *B*. || ad-
 praehenderet *B*. || 6. certa *B*. || 7. exegit ornatam *B*. || neq. eos *B*.
 || 8. uos *B*. || significationem *B*. || 11. habent substitutionem *B*. *cor-*
rexit Huschkius. || 13. ceteras uoces *B*. || 14. ullius *B*. || ad iusti-
 tiam *B*. *correxit Blumius*. || 15. admittitur *B*. || 16. et *add* *Blumius*.

|| 17. tertium quod *B*. || 18. numerorum] rum *B*. || distinguamus *B*. ||
 19. exempla *B*. || 21. tantum] *uelim* putatur. || 23. et] si *Blumius*.
 || inisse *B*. || 24. castus *B*. || infantia *B*.

B cum ita naturalia ad notitiam mentis admittit, ut sint in quae dirigi possit animus, alia procul et semotiore ratione continentur; ad quae cognoscenda, ne uulgaribus abducamur opinionibus, ratio non deerit.

5 Ac si instituamus ante positas disputationes in tractatum aut ordine persequamur, quam multa praecedunt quibus ad hanc disputandam materiam instrui debeamus! tali enim operatione naturae regimur, ut uniuersa, ad quae *B*⁸⁶ pertinemus aut quae ad nos pertinent, sensibus nostris 10 uelut confusa offerantur, ipsaque animo didicerimus dinoscere. quid quod id ipsum, quod quid est, aut quale, prius quadam in parte uidemus, nec statim totam partis proprietatem cernimus, nisi in singulas portiones auocatum 15 tione paulatim ad notitiam rei animus inducatur. eadem ratione etiam ceterae intellectu qualitates tenentur. per quae ad aliud opus festinantibus satis dilucida existit probatio, capacitatem rerum generi humano esse concessam, *B*⁸⁷ quarum multitudine oneramus | adque in uniuersa distrin- 20 gimur, ut ad certa et electa nisi elaborato studiorum iudicio peruenire nequeamus. ut enim nec ferrum in genere secare potest, nisi ad secandum habilem acceperit figuram, sic animus naturalium capax rerum, nisi certo disciplinae ordine adiutus, subtilioribus indiget argumentis.

1. admittitur aut sunt in qui dirigi possint animus alia procul et semotiore rationem continetur atq. cognoscenda *B*. || 3. adducamur *B*. *correxit Huschkkius*. || 4. rationis decreti *B*. || 5. ac instituamus adposita *B*. || tractum aut ordinē *B*. || 6. procedunt *B*. || 7. disputandum materia *B*. || 8. operationem *B*. || adq. *B*. || 9. aut quam *B*. || 10. confessa referantur ipsa quoq. animi didicerimus dinoscimus *B*. || 11. ipsum quidquid est aequale *B*. || 12. quadam] quam *B*. || totum *B*. || 15. animus *B*. || 16. et in ceterae intellectum qualitatis *B*. || 17. quae ad] quas *B*. || dilucide *B*. || 18. opacitatem *B*. || 19. multitudinem oneravit ad in *B*. || 21. neq. eamus *B*. || nec *Blumius*: est *B*. || in om *B*. || 22. secundum *B*. || 23. animus *B*. || 24. ordinem autus *B*. *correxit Blumius*.

quam ob rem inter praecipua honestarum amore artium *B* conpungere animum et bonae mentis instrumentis fundare debemus. si quidem secundum cognitatas mihi artes huius partis sit aut experimenti copia, perferendi quoque suffecerit facultas, poterit | labori nostro non inter minimarum *B*⁵⁹ utilitatium profectus locus uindicari.

Quoniam itaque de controuersiis meminimus agrorum, hae quod partibus diuidantur et in quod genera possessionum, aut quas habeant qualitates, tractemus.

Quom autem quaerendum uideatur quid sit ager et 10 ubi sit, ad ordinem mundi partesque reuocamur. mundus autem, ut stoici decernunt, unus esse intellegitur: sed qualis et quantus, geometricis spectaminibus aperitur. eo enim elementorum natura terrae equilibratur. huius terrae pars die fulget, pars nocte fuscatur. diuiditur, | ut *B*⁵⁹ supra diximus, in quattuor partes. quarum una inter Atlanticum et eoum mare meridiano ac septentrionali clauditur Oceano, habitabilis atque cognita: appellatur a Graecis oecumene. reliquae igitur habitabilis ratione colliguntur. contraria autem pars parti oecumene finitur Oceano Atlan- 20 tico atque eoo, et inter meridianum et australem cohibetur Oceanum: appellatur antoecumene. post Oceanum septentrionalem atque australem duae terreni partes meridiano diffinduntur Oceano: quarum Graeci austro propiorem antictonon appellauerunt; | alteram propiorem septentrioni *B*⁹⁰

2. conpunere *B*. || 3. artis *B*. || 4. sint *B*. || sufficerint facultas *B*. || 5. laborari *B*. || minimum *B*. || 8. hae] hoc *B*. | || 9. habeat *B*. || 10. quam autem quorundam *B*. || 11. mundum partesq *B*. || 12. ut instoici (*id est* istoici) decerunt *B*. || 13. et *add* *Huschkius*. *conf. p.* 50,24. || 15. diei *B*. || 17. et eoum] ut eum *B*. || 18. habeshabiles *B*. || 19. ^{οικουμένη} cacumine reliquitur habitabilis *B*. || 20. oecumene *om B*. || 21. eoo] egeo *B*. || austrantem cohibetur *B*. || 22. antecumene *B*. || 24. diffinditur *B*. || propriorum *B*. || 25. *dic* ἀντιχθόνων *et* τοῦ ἀντιπόδων. || propriorum *B*.

B antipodon, quoniam emisperiou aliut latus optinet et ad
 rationem habitabilis tetartemorii contrariis ambulantium
 gressibus premitur. oecumene autem, hoc est habitabilis
 et cognita terreni portio, ad notitiam spatiorum incrementis
 5 redigitur umbrarum. huius latitudinem definit orientis oc-
 cidentisque dimensio, altitudinem septentrionalis facit kardo:
 intra haec spatia terminatur utroque Oceano. triperitita
 regionum diuisione distinguitur, Europa Libya atque Asia.
*B*⁹¹ Europam a Libya Gallicum Tyrrenum Egeum, hoc | est
 10 intestinum, mare diuidit, Asiam ab Europa Tanais, a Li-
 bya Nilus. ex his argumentaliter inclinamentorum condicio
 cognoscetur, intra quae ager imperii Romani spatioso fine
 diffunditur, cuius controuersias generaliter exequi propo-
 suimus.

15 Ager est finiruris . . . . .
*B*³⁹ . . . . .
 non praetermittimus nominata sententia condicionibus pos-
 sessionum.

Prima enim condicio possidendi haec est ac per
 20 *Italiam; ubi nullus ager est tributarius, sed aut coloni-*
cus, aut municipalis, aut alicuius castelli aut concilia-
buli, aut saltus priuati.

At si ad prouincias respiciamus, habent agrös colo-
nicos eiusdem iuris, habent et colonicos qui sunt inmu-
 25 *nes, habent et colonicos stipendiarios. habent autem*
prouinciae et municipales agros, aut ciuitatum peregri-
narum.

1. emisperion *B.* || 2. etartemerii *B.* || ambulantium *B.* || 3. permit-
 titur ecumene *B.* || hoc est habitabilis *B.* || 6. latitudine *B.* || 7. ter-
 minantur *B.* || 8. regionem diuisionem *B.* || libia *B.* || 9. a lubia gal-
 licum tyrenum *B.* || 10. Asiam . . . argumentaliter] asia ab europa na his
 aligaliter *B.* correxit *Huschkius.* || 12. cognoscet intra quā *B.* ||
 15. EXP. LIB. *B.* || 16. incipit lib. *B.* Incipit liber agri mensurae *E*
 p. 5. || 17. nomina conuenientia *Huschkius.*

*Et stipendia|rios . . . . . qui nexum non habent, B⁴⁰
neque possidendo ab alio quaeri possunt. possidentur
tamen a priuatis, sed alia condicione: et ueneunt, sed
nec manipatio eorum legitima potest esse. possidere enim
illis quasi fructus tollendi causa et prestandi tributi con- 5
dicione concessum est. uindicant tamen inter se non
minus fines ex aequo ac si priuatorum agrorum. etenim
ciuile est debere eos discretum finem habere, quatenus
quisque aut colere se sciat oportere aut ille qui iure
possidet possidere. nam et controuersias |inter se tales B⁴¹
mouent, quales in agris immunibus et priuatis solent
euenire. uideuimus tamen an interdicere quis possit, hoc
est ad interdictum prouocare, de eius modi possessione.*

*Multa enim et uaria incidunt, quae ad ius ordina-
rium pertinent, per prouinciarum diuersitatem. nam 15
cum in Italia ad aquam pluuiam arcendam controuer-
sia non minima concitetur, diuerse in Africa ex eadem
re tractatur. quom sit enim regio aridissima, nihil magis
in quaerella habent quam siquis inibuerit aquam plu-
uiam in suum in|fluere: nam et aggeres faciunt, et B⁴²
excipiunt et continent eam, ut ibi potius consumatur
quam effluat.*

*In omnibus his tamen agris superius nominatis quod
genera controuersiarum exerceantur, tractare incipiamus.
nam et qualia sint et quod status habeant generales, di- 25
ligenter intueri debemus.*

*Etenim ad artificium defendendi plurimum prode
erit, si persecuti ius omni diligentia fuerimus. non enim
a qualibet parte adgrediendum est in controuersia, sed
dispiciendum cui postulationi absolutio pro|xima sit, ne B⁴³
implicatione aliqua et iudicem inpediamus et controuer-
siam faciamus obscuriorem. nihil puto deformius esse*

*B*⁷¹ *quam cum de eius modi causis inperiti | idoneas uolunt exhibere aduocationes. quaecumque autem in artificio generaliter eueniunt, colligi utcumque possunt: reliqua omnia sunt infinita. in quantum potero tamen a generali-*
5 bus specialia argumentis tractabo, cum ab exiguo quidem exemplo secundum locorum naturam colligere possint
*B*⁷² *quid potissimum sequi | debeant.*

Quamquam non ignorem inter professores inmodice controuersiarum quaestionem frequenter agitatam, neces-
10 sariam studiis exercitationem huius quoque partis existimaui. uno enim libro instituimus artificem, alio de arte disputauimus. [cuius tripartitionem sex libris, ut puto, satis conmode sumus executi. exigit enim ars scientiam metiundi, cui datur libri tertii pars, quam quinto et sexto
15 libro continuabimus.] et de adsignationibus et partitionibus agrorum et de finitionibus terminorum actenus [deputato arti mensoriae ordine] meminimus: superest
*B*⁷³ *nunc ut de controuersiis dispiciamus. | quae pars [, quamuis quarta sit uniuersitatis, seiungitur, quoniam] com-*
20 munis est cum aliis artibus et priuatae disputationis exigit curam. quam ita capere ac persequi poterimus, si anticipalia quoque, quibus initia substituuntur, non praetermiserimus.

Omnium igitur honestarum artium, quae siue natura-
25 liter aguntur siue ad naturae imitationem proferuntur, materiam optinet rationis artificium geometria, principio ardua ac difficilis incessu, delectabilis ordine, plena praestantiae, effectum insuperabilis. manifestis enim rationis exe-

2. quocumque *B.* || 3. ueniunt *B.* || 12. sex] ex *B.* || 13. conmodis *B.* || pars scientiam metiuna cludatur libra tertia *B.* || 15. conminuimus *B.* || 17. artis *B.* || 19. uniuersitati *B.* || 20. cum] quam *B.* || exigit cum qua ita *B.* || 22. inita *B.* || an substruuntur? || 24. sibi *B.* || 25. sibi a *B.* || 28. effectum separabilis *B.* || rationibus *B.*

cutionibus declarat rationalium materiam, ita ut geometriam *B* 74
 inesse artibus aut artes ex geometria esse intellegatur.
 si enim rationis incrementa tractamus arte, simplicibus ac
 planis solidisque adhibitam etiam ante nomen potestatem
 cognoscimus: quin et geometrica analogia aut armonica *5*
 aut arithmetica, ut contraria aut quinta aut sexta et ce-
 teros ordines, exercemus; ut non tantum artificiorum, ue-
 rum etiam omnium rerum qualitates probabiliter osten-
 dat. sed quoniam tanta naturalium rerum magnitudo
 exercitioris acuminis exigit curam, non facile geometria *10*
 vulgari tangitur | opinione et ad intellectum sui nisi quos *B* 78
 ad naturalem philosophiam prouehat admittit.

Prius quam de transcendentia controuersiarum trac- *B* 59
 tare incipiam, status earum exponendos existimo, quoniam *15*
in priore parte libri sequentium rerum ordo absolute de
his disputari inhibuit. reddendum itaque hic locum tam
necessariis partibus | existimo. *B* 60

Omne genus controuersiarum ex quadam materiali
 uipertitione generatur. constat autem haec uipertitio aut *20*
in fine aut in loco; non sine illa controuersia quae de
positione terminorum praescribitur. Quem admodum unum
 extra positum est, quo separato a cetero numero duo
 primum numerantur, in hoc quoque numero controuersi-
 arum de positione terminorum ad unius omnino condi- *25*
 tionem respicit, et quamuis sit origo quaedam litium, mi-

1. declarationalium *B*. || geometria in eos se artibus aut arte *B*. ||
 2. intellegat *B*. || 3. arte *Rudorffius*, aete *B*. || 4. adhibita etiam
 nomen potestate *B*. || 5. quin et] quam ut *B*. || armoniaca aut are-
 metica aut *B*. || 9. tantuma *B*. || 10. exercitiores commune (acumen
corr) in his exigit *B*. || 11. tegitur opinionem *B. correxit Rudorf-*
fius. || nisi quod *B*. || 12. probeat admitti *B*. || 15. incipitaliista-
 tus earum exponendus *B*. || 16. priorem partem *B*. || 24. numerat-
 tur *B*. || 25. omnino] nomine *B*.

B nime tamen adiungi materialibus controuersiis uidetur
*B*⁶¹ posse, quoniam singulariter omnium litium | anticipalis
 existit, et si quaerella eius ad solum descendit, desinit
 controuersia esse de positione terminorum: finis enim in-
 5 cipit esse aut loci. ergo legitimi materiales status con-
 trouersiarum hii duo uidentur exstare, de fine aut de loco:
 reliquae controuersiae, quaecumque sunt, ex hac materia ori-
 untur, et aut ordine mensurarum aut partibus iuris ad sta-
 tus generales priuatos reuocantur. *namque in ordine con-*
 10 *trouersiarum haec quoque materia litis locum suum optinet.*

De fine subtilior exigitur disputatio, quae a rigore
nullo modo distat nisi specie. De quibus est diligentius
*B*⁶² | disputandum: quotiens enim de fine aut de rigore dici-
 mus, non pusilla quaestio oritur, unam pluresue lineas
 15 sentiamus; ne *practerea lex Mamilia fini latitudinem praes-*
cribat. de qua lege iuris periti adhuc habent quaestio-
nem, neque antiqui sermonis sensus proprie explicare
possunt, quini pedes latitudinis dati sint, an in tantum
quinque. uidetur tamen his, quinque pedum esse latitu-
 20 *dinem ita ut dupondium et semissem una quaeque pars*
agri finem pertinere patiatur.

Ergo si corpus habet finis, aliter sentire debemus
*B*⁶³ ac si singularem tantum lineam intueamur. | in omni enim
 genere disteminationis, cui uel singularis linea interue-
 25 niat et ex uno duas diuidat partes, ipsius mediae lineae
 secutus singularem habet contemplationem, sed efficit duas
 partes horum locorum diuisorum, et si proprius sentire

2. uitium *B.* || 3. desint controuersiae De *B.* || 5. locus *B.* || materia-
 lis *B.* || 6. existare *B.* || 8. et aut] aut *in litura corr B.* || ordinem
B. || 9. generalis priuatus reuocatur *B.* || 14. non plus illa *B. cor-*
rexit Huschkus. || una *B.* || 19. uidentur *B.* || 22. finis *Goesius:*
fines B. || 23. ac si] ut *B.* || linea *B.* || 24. cui] qui *B.* || 25. duab.
B. || 26. secutus] *fortasse* strictus. || singularum *B.* || 27. diuerso-
 rum *B. correxit Goesius.*

uelimus, triplex incipit esse contemplatio rei diuisae, ... *B*
 uideuimus tamen an tota sit corporalis. nam quidquid
 terreni est diuisum, sequitur ut et omnino corporale esse
 constet. inter uersuras autem duas illud genus lineamenti
 quod mensura distinxit, quom ex inferiore parte terreno 5
 finiatur, etiam si graciliter; in modum tamen | sulci, per *B*⁶¹
 supplementum aëris conspicitur. secundum rationem quo-
 rundam philosophorum aut geometrarum [non duplex]
 illud quoque quod aëre distinguitur corporale esse de-
 cernitur. nunc quem admodum . . . . . (*B*)

. . . . .
 Iniectius ergo status est generalis. nam siue de pos- *G*³⁵
 sessione siue de fine controuersia nascatur, per hoc re-
 petitio iusta iniustae inicitur. (*G*)

. 15

Falsa propositio est, cum controuersia alium habeat *B*
 statum generalem et alio ad litem deducatur. uera pro-
 positio est cum per statum generalem controuersia ad
 litem deducitur. ex falso ergo in uerum transcendentia
 est, cum a quolibet alio statu ad generalem statum con- 20
 trouersia reuocatur. ex uero in falsum transcendit, cum
 relicto generali statu quolibet alio statu controuersia ins-
 truitur.

Ex non stante propositione in stantem transcendent
 controuersiae, quotiens | loci de quo agitur specialia ar- *B*⁶⁵

1. diuersae *B*. addendum non duplex e proximis, ubi uncinai.
2. sint *B*. || 3. omnino *Huschkius*: animo *B*. || 5. quod uersura dis-
 tinxit *Huschkius*. || quom] quam *B*. || 7. suplimentum heres *B*.
- || 8. philosoporum aut geametrarum *B*. || 9. quod heres distinguit
B. || 13. per hoc] id est per ius ordinarium. || 14. iniustaque *G*.
16. Falsa pro non habet *B*. || 18. cum praestat generalem contro-
 uersiam *B*. || 21. 22. reuocatur . . . controuersia in margine corr *B*.
- || 21. cum] fit ut *B*. || 22. generalis status *B*. || 23. istruitur pr *B*. || 24.
 in testante transcidunt *B*.

B gumenta nulla existunt, neque ullum finitimae similitudinis monumentum, sed tantum aboliti finis quaerella exponitur, et excipiens extantium argumentorum quadam expositione defenditur. nam nec uno genere, sed et si
 5 proximitas aliqua naturalis fuit, quae similitudinem finis adferre possit, in illam quoque uelut extantium argumentorum oportunitas aptatur. ex re stante in non stantem fit transcendentia, cum certus agrorum finis, qui aut loci natura aut terminorum distinctione firmatus est, relin-
*B*⁶⁶ quitur et per uanas demonstrationes controuersiae includitur. hoc modo controuersiae plerumque ab ambitiosis possessoribus proximis mouentur. euenit autem ut eius modi demonstrationes, si ratione deficientur, interribiles fiant; si contra pro ueris habeantur, ut interribilis inpru-
 15 dentia iudicantium fiat uidelicet finitio.

A quocumque autem controuersiae de agris mouentur, effectus habent aut coniunctiuus aut deijunctibus aut spectibus aut exposcit aut subiectiuus aut recipiat. coniunctiuus est effectus, quotiens consentientibus angulis
 20 exploratus agrorum finis ad modum rationis accipit de-
*B*⁶⁷ terminationem inlaeso utriusque agri solo: quod genus finitionis plerique inter se conuenientes potius quam iudices sortiti factum consignare malunt. disiunctibus est effectus, cum determinatio alterius partis solum desecat et ita qua-
 25 litatem agri diuersam dissimili solo applicat, ut plerumque aut ex prato siluae aliquid adiungatur aut ex silua sine distincto adplicetur ad pratum, et similiter per alias agrorum qualitates. spectiuus est effectus, cum est demonstratio finitimis argumentis ex maxima parte fundata, ita

7. aptatur res extanti non stante fit *B*. || 13. demonstrationis si *B*.
 || defendatur interribilis fiant si natura pro *B*. correxit *Huschkius*.
 || 14. interribilis *B*. || 15. fiant *B*. || finitio] sine ut *B*.

ut et dubiis quoque locis aspectum praebeat finitionis. nam- B
que animum non tantum ratione orationis intrauit, sed etiam B 68
contemplandi potestate confirmatur. | expositiuus est effectus G 35
controversiae, quotiens finitimum argumentorum caret
demonstratione, et partium magis exigit narrationes, per 5
quas exponendum sit quo rigore termini desint, aut per-
suadendum iudici, etiam si loci natura finitimam exhibeat
similitudinem, quomodo sint reponendi. subiectiuus ef-
fectus est controversiae, cum relinquitur status generalis
et alio quolibet statu controversia defenditur. recipera- 10
tius est effectus | controversiae, quotiens a trifinia aut B 69
quadrifinia aut ex quolibet alio finis loco in excipien-
tem terminum rectura dirigitur et per incessum definitio-
nis loca quaedam alteri fundo acquirit. aut quotiens solum
aufert et eius loco reddit | utrique fundo, effectus quasi (G)
reciperatius existit.

Per hos effectus omnium controversiarum status inui-
 cem habent transcendentias aut necessarias aut queutes
 aut nequeutes, saepe interibiles. cum enim status gene-
 ralis | adsumptiuus primae controversiae, quae est de po- G 35
 sitione terminorum, in rigorem | aut in finem transcendit, B 70
 | est quidem necessarius causa argumentorum, sed in illo (G)
 genere controversiae nequens habetur: ad si uere de fine
 agatur et omnino terminatus distinctio ei desit, manifeste
 transcendentia eius non tantum nequens sed interibilis 25
 apparet. eadem ratione in ceteris controversiis haec trans-
 cendentia efficitur, ut aut non necessaria aut nequens aut

1. namquae B. || 3. confirmat B. || effectus B, status G. *ita semper.*
 || 11. controversiae om G. || 15. quasi *Huschkius*: quosse B. || 18.
 transcendentia B. || aut quae eutes aut neq. eutes saepe interrebi-
 lis B. || 20. quae] qui B, status est qui G. || 22. est] et B. || 23.
 nequeenim B. || uero B. || 24. terminus B. || 25. neq. his sed inter-
 ribilis B. || 26. haec] habet B. || 27. adfigitur B. || necessaria aut
 neque interibilis B.

- BG*³⁵ interibilis appareat. cum secunda | controuersia de rigore,
initialis status pertinentis ad materiam, transcendit in con-
trouersiam quae est loco tertio de fine, status materialis,
*B*⁷¹. (*G*) speciem non con|dicionem mutat neque materia efficit. | se-
5 cunda controuersia de rigore, status initialis, quom transcen-
dit in controuersiam quae est de loco materialis, transcen-
dentia eius non necessaria efficitur. secunda . . . . .
controuersiam quae est loco quinto de modo, status ef-
(*B*) fectiui, transcendunt, ...
10 . . . . .
G^{35, 36} Materialis status est ex quo omnes controuersiae | inci-
piunt, de loco dum taxat. nam transcendentiam non habet
de hoc effectiuus, sed dum consummatus fuerit nascitur.
nam effectiuus est cum de loco litigatur [et idoneas par-
15 tes ad litigium aduocationes instituunt].

De positione terminorum . . . . .

- G*²³ Cum ergo possessor inuenerit terminum in posses-
sione sua aliter formatum aut aliter positum quam ce-
20 teri qui in ea possessione sunt, aut non inscriptum ut
adsolet, agit de eo, in qua sit positus ratione, seu ipse
trifinium faciat siue ab alio lineam procedentem excipiat:
dumque uicinus possessor huic extiterit ambiguitati con-
trarius, magna inter utrosque controuersia agitur.
25 Solent enim hae controuersiae de conportionalibus
nasci terminibus. nam si de eorum latere linea quasi ex
artificis manu composita uideatur exire atque in unius
termini angulum impingere qui in limite est positus, in

1. cum *om B.* || |Initialis controuersiae status de rigore pertinens ad materiam *G.* || 2. descendit *B.* || 4. speciem *om G.* || neque materialis efficitur *Rudorffius ex p. 66, 1* || 5. quam *B.* || 6. controuersia qui est loco *B.* || 7. non necesseest *B.* || *puto deesse* tertia quarta cum in || 12. *confer p. 74, 20.* || 14. idoneas uolunt exhibere aduocationis *B p. 71 (supra p. 64, 1).*

istis [ut ait Frontinus] uelut stantium argumentorum oportu- G
 nitas controuersialis aptatur. hoc enim plerumque potest
 in limitibus inueniri. nam si ueteramus, filiis suis unam
 possessionem diuidens in tres aut quattuor portiones,
 terminos uoluit interesse, potuit quiddam tale | contingere, G²⁴
 ut ex multis quicumque respiceret angulum illius termini
 qui in maximo est limite constitutus. hos siquidem ter-
 minos, qui intra possessionum fines inueniuntur, compor-
 tionales appellauit antiquitas.

..... 10

Videndum hoc diligenti cura. et circuii agrum ante G²⁴
 omnia oportet, de quo intentio uertitur; ut redintegrato
 suis fundo limitibus per maximorum limitum rationem,
 tum de conportionalium terminorum positione, quos uice
 tabellarum antiqui intercidendis portiunculis inter filios 15
 suos defigebant, integra ab artifice ratio proferatur. (G)

.....
 secundum locorum naturam mouet causas. B⁴³

Si uero in alio loco terminus translatus est usurpandi
 finis causa, numquam non utique locum desicauit: non 20
 enim cito quisquam propter exiguam partem terminum mo-
 uet. erit inprouidentia mensoris secundum angulorum finiti-
 morum positionem arbitrari, in quantum sit terminus | trans- B⁴⁴
 latus et qua ratione sit in locum suum restituendus.

Facillimum est inperitiam artificis aliusue retundere 25
 non putantis rationem inesse ordinationi: nam et fre-
 quenter euenit ut inperitia mensorum audaciam posses-
 soribus praebeat. numquam non concurrentium inter se
 finium anguli, non tantum recti, uerum etiam hebetes
 aut acuti, habent aliquam rationem; in quam, si non 30
 dissimulemus, facile quod inperiti turbauerunt artificio
 restituemus.

B Haec controuersia moti termini nullius in se aliae
*B*⁴⁵ controuersiae statum recipit: est enim anticipalis, et quasi
 commune quaedam litium, declarans aut loci aut modi
 futuram controuersiam.

5 *De rigore* controuersia est status initialis pertinen-
 tis ad materiam operis; nec sine prioris controuersiae com-
 paratione. nam cum de rigore agatur, potest fieri ut ante
 motus sit terminus: ideoque haec secunda controuersia
 prioris quoque controuersiae capax apparet; quamquam
 10 et sine prioris controuersiae interuentu priuatim de rigore
*B*⁴⁶ controuersia suscitari possit: nec enim omnibus locis agro-
 rum, aut capientibus aut non capientibus, termini po-
 nuntur.

Refert in quo agro agatur. si limitatus est, aut ordo
 15 *limitis ordinati desideratur, aut subrunciui aut linearis*
aut interiectiui rigoris incessus. at si in agro arcifinio
sit, qui nulla mensura continetur, sed finitur aut monti-
bus aut uis aut aquarum deurgis aut notabilibus locorum
naturis, aut arboribus quas finium causa agricolae re-
 20 *linquunt et ante missas appellant, aut fossis aut quodam*
 (*B*) *culture discrimine,*

.....
De fine .....

*G*²¹ *Extremitas finitima linea est quae interuenit aut*
 25 *per iter publicum, quod transcendendi non potest secundum*
legem colonicam, quia omnis limes itineri publico seruire
debet, aut per limites siue terminos aliaue signa quibus
territoria finiuntur, aut ubi in soluto loca remanserunt.
haec autem sunt loca quae in soluto dicuntur, quae aut
 30 *in saxuosis et sterelibus locis sunt aut in paludibus, ubi*

1. nullus *B*. || 3. commune] commotio, *puto*, uel comminatio. || 4.
 futura controuersia *B*. || 5. initiales *B*. || 6. materia *B*. || 8. contro-
 uersiam *B*. || 10. interuentum *B*.

nulla potuit exerceri cultura; quae, dum non esset quod G
excoli potuisset, nullis necesse fuit limitum regulis obli-
gari. propterea et soluta loca uocata sunt. (G)

.....
Nam plerumque uia, dum cum limite currit, etiam G³⁴
si uicinalis est aut lignaria aut priuata, finem prestat.
regammante uero uia uel limite, dum a se utrimque
discesserint, desinit uia finem prestare, et erit contro-
uersia: sed inspectio artificis eam finiet. G³⁵ (G)

..... 10
agetur. cum enim loci sit tanta iniquitas, | et aut prae- B^{46, 47}
rupta aut abrupta, quae aut ruere aut minui possent,
uetus consuetudo est terminos relatis pedibus in solido
agro ponere. quamquam non erat necessarium, cum ipsa
loci natura talis esset ut neque inferiorem uicinum ad- 15
mitteret in partem superiorem neque superiori descen-
sum ullo modo praeberet. sed diligentes agricolae prop-
ter impudentium uicinatorum consuetudinem parum se tu-
tos credunt, nisi ita fundauerint agros, ut etiam aliquid
extra mensurarum ordinem faciant. 20

In superciliis autem maioribus non defuerunt qui
ita finem seruari | uellent, ut quatenus attingere unus B⁴⁸
quisque possessor posset, eatinus possideret. uidebimus
an aliquam rationem sint secuti, cum sit totum superci-
lium superioris agri fundamentum, nec, si subruatur, 25
possit sine iniuria superioris fieri: ideoque magis certior
ratio illa uidetur, ut fundamento tenus in agro arcifinio
possessio seruari debeat, | si termini desint. G²¹³

Frequenter inter se possessores propter loci difficul-
tatem totum supercilium, quod angerentur ipso subiacente, 30
inferioribus cesserunt, et contenti fuerunt terminos per B⁴⁹
summum iugum disponere, nullam secuti rationem. haec
tamen si occurrunt, non quasi noua intueri debebimus.

Plurimis deinde locis terminos sacrificales non in

BG fine ponunt, sed ubi illud sacrificii potius oportunitas suadet, hoc est loci comoditas, in quo sacrificium abuti comode possint. hos terminos non statim finitimos observare debemus, etiam si non longe a fine positi fuerint: frequenter enim viae finiunt, iuxta quas arbores solent esse laetiores, sub quas defigere terminos sacrificii causa possessores consue|runt. uerum tamen multi non tantum sacrificii secuntur consuetudinem, sed etiam rationem, et ipso fine defigunt: propter quod adimi fides (B) sacrificialibus palis in totum non debet. (fig. 34.)

*G*²¹⁴ Nam et locorum elationes et cliuia et colliculi finem faciunt.

Termini autem si transuersi positi fuerint, gammam (G) faciunt, sed non statim trifinium ostendunt. (fig. 35.)

15 . . . . .

De loco . . . . .

B haberi ordinem legis Mamiliae excessum plurimum, praecipue in agris archifiniis, sed nec minus in adsignatis. cum enim modum loci nulla forma praescribit et controuersia oritur, nullo alio statu ad litem deduci debet quam ut de loco agatur. solent quidam per imprudentiam mensores arbitros conscribere aut sortiri iudices finium | regundorum causa, quando in re praesenti plus quidem quam de fini regundo agatur. sic fit ut post sententia inrita sit, et rescindi possit quod aut iudex aut arbiter pronuntiauerint, neque ullum commissum faciat qui sententiam non sit secutus, quando de alia re iudicem aut arbitrum sumpserint.

De loco, si possessio petenti firma est, etiam interdici licet, dum cetera ex interdicto diligenter peragantur: magna enim alea est litem ad interdictum deducere, cuius est executio perplexissima. si uero posses-

sio minus firma est, mutata formula | iure Quiritium peti B 52
 debet proprietas loci; iudicari praeterea si locus de quo
 agitur aut terminis aut arboribus aut aliquo argumento
 finem aliquem agri declaret et a continuatione soli quasi
 quibusdam argumentis eximatur. 5

Ne praetereat nos, illud etiam tractare debemus, si
 arbores finitimas habet et locus est fere silvester, quo
 in genere est possessio minus firma, ne certetur inter-
 dicto. quod si silua cedua sit, post quintum annum par-
 cissime repetatur. qui autem appellent arbores notatas, 10
 scire debemus idioma regionis. qui clau|catas uocant B 53
 quas finis declarandi causa denotant, ut in Brittiis, alii
 in Piceno sitiagitat, in aliis regionibus insignes aut notas.

Si uero pascua sit et dumi ac loca pene solitudine
 derelicta, multo minorem possessionis habent fidem. prop- 15
 ter quod minime de his locis ad interdictum iri debet.

De quibus autem locis ad interdictum iri potest,
 sunt fere culta, quae possessionem brebioris temporis tes-
 timonio adipiscuntur, ut arba aut bineae aut prata aut
 aliud aliquod genus culturae. haec tamen cum in demons- 20
 tratione allegabuntur, etiam si partes quaedam proxi-
 mae | et interiacentes culture fuerint propriae, non erit B 54
 satis illas sui generis agro adsignare, sed circuire oport-
 tebit totum fundum et ita fidem obligare, ne demonstra-
 tione negligenter soluta appareat. 25

De modo controuersia est status effectiui: ante enim
 locus est ibi quam modus nominetur: aequae recipiens ante
 dictarum controuersiarum omnes status, sed, ut superius
 significauimus, irritos et non necessarios.

Haec controuersia frequenter in agris adsignatis exer- 30
 cetur: agitur enim ut secundum acceptam eius ueterani

26. est om B. || 27. aequae] malim eaque. || 28. superius] p. 70,8.
 366. || 29. irritus B. || necessarius B.

*B*⁵⁵ qui in illud solum deductus est, modus restituatur; | aut si quando praescriptus est lege aliqua agri modus.

Quom autem in adsignato agro secundum formam modus spectetur, solet tempus inspicere et agri cultura. si iam
 5 excessit memoria abalienationis, solet iuris formula [non silenter] interuenire et inibere mensores, ne tales controuersias concipiant, neque quietem tam longae possessionis inreperere sinit. si et memoria sit recens, et iam modus secundum centuriam conueniat et loci natura indicetur
 10 et cultura, nihil inpediet secundum formas aestimatum petere: lex enim modum petiti definite prescribit, cum
*B*⁵⁶ ante quam | mensura agri agatur modus ex forma pronuntiatum cum loco conueniat. hoc in agris adsignatis euenit. nam si aliqua lege uenditionis exceptus sit modus,
 15 neque adhuc in mensuram redactus, non ideo fide carere debet, si nostra demonstratio eius in agro non ante finiri potuerit quam de sententia locus sit designatus.

.....
 in hac controuersia, quod inter priuatos tractatur.

20 Nam inter res publicas non mediocriter eius modi controuersia solet exerceri, quam frequenter coloniae habent cum coloniis aut municipiis aut saltibus Caesaris
*B*⁵⁷ aut priuatis. | nam et supra dictae controuersiae omnes euenire et rebus publicis possunt. nec enim refert, cuius
 25 sit solum aut cuius iuris, ad mouendam controuersiam: tunc autem habet differentiam, prout a iudice tractatur.

Obseruari in hac controuersia a mensore debet lineis, num in similitudine dissimile interueniat; quoniam nulla potest ueritas adprobari, si illi quid uel exiguum
 30 falsi interueniat. ueritas enim habere debet suam similitudinem per omnia momenta: falsum siquid est, multa

23. non et *B*. || 28. dum in similitudinem dissimile illorum ueniat *B*.
 || 29. qui uel *B*. || 30. enim] non *B*.

uarietate confunditur. *et habet aes, quouis formam res- B-*
picit, cum modus in discrimine | est. ars triplici ad- B⁵³
testatione firmatur: habere enim debet aes primo locum,
deinde modum, deinde speciẽm. at si inter res publicas
agatur aut rem publicam et Caesarem, instrumentis forte 5
ueteribus continebitur, ut solet, adaeratio; ne falsa ueris
dissimilia sint, sed persuasione similia fiant, hoc est falsa
pro ueris adprobentur. in comparatione tamen hoc inter
est, quod falsa persuadendo adprobentur ueris, quae ad-
probatio in promptu est et quodam modo in prima acie 10
fertur, falsis latentius uera adprouentur. ita fit si compa-
rare quis uelit hominis probationem et | statuæ. cum B⁵⁹
uiuentem hominem omnibus bibere et ambulare constet,
siquis inquirere uelit anne uiuat, non potest illi non ab
ipsis probationibus persuaderi, id est quod bibat, quod 15
ambulet, quod loquatur: ad statuam .... multumque mens
infringenda est, ut similitudo ueritatis animam habere ui-
deatur, de cuius simulatione est profecta.

.....
ad lucum Feroniae Augustinorum iugera M. haec in dis- A¹⁶³ B¹
crimen si uenerunt, omnia supra dicta conuenienter ha-
bere debent, ut illa sint quae secundum formam pro-
ponuntur. .... geminus in prouinciis modus ab alio posside-
tur, ab alio ne quidem simplex. quem admodum autem
fieri soleat, tractare non alienum iudico. potest enim 25
fieri ut illa mille iugera secundum ordinationem menso-
ris a luco quidem incipiant, at in diuersa regione. quod
falsum manifesto apparet: sed in de|monstratione inpe- B²

8. pro ueris] prouaberis *B.* || 9. quae] qua *B.* || 10. promptum *B.* ||
quod ad modo *B.* || aciae *B.* || 11. uera] hoc uero *B.* || fit] ut *B.*
|| 12. homines *B.* || 12. statuam et cum autem hominum *B.* || uiuere *B.*
|| 13. ambulare uelit ^{alii constat siquis inquirere} *corr B.* || 14. annuebat *B.* || 15.
ideo quo uibat *B.* || 16. adstantium (n *corr B.*: at in statua diu *Husch-*
kius. || 17. infrigenda *B.* || animum *B.* || uideat *B.* || 18. perfecta *B.*

AB ritis obscurissimum est dinoscere an secundum formam regio conueniat praesens, si ut aquae diffusae regiones pareant et argumentis aut arborum aut aliarum rerum careant; sicut in Africa, ubi spatiositas et inundatio cam-
 5 porum eius modi controuersias facillime in errorem deducit. quod si eadem mille iugera, in eodem sane loco quo forma indicat, cohibitis angulis [nihil deest] in re presenti minoribus lineamentis deformentur, ut modum
*B*³ non expleant, sequitur falsum futurum, quando nihil
 10 amplius demonstrationi quam locus conueniat, et specie disconueniente, uelut AD pro CA scripta, modus item disconueniat. at si in eodem loco uelim eadem mille iugera aliis lineamentis describere, conuenient quidem mille iu-
*A*¹⁶⁴ gera, et ad lucum Feroniae | esse conueniet, sed specie
 15 disconueniente inter peritos manifeste falsum apparebit.

Memineram et superius, ut aliquid uerum adprobari possit, minime ei quicquam falsi posse interuenire. nam et haec expositio declarat, quia, quamuis duae consen-
*B*⁴ tiant | partes, ab una dissentiente uincantur, neque uerum
 20 esse possit, nisi illis quoque tertia pars illa consenserit. conuenire autem omnino in restitutione formarum omnia debent, ut secundum signa in formis nominata locus quicumque erat restituatur, aut artificio signorum loca requirantur, si erint, ut frequenter euenit, turbata. ea
 25 docere nos angulorum positiones poterint. sic erit ut et artis sinceritas seruetur et ordo ueteris adsignationis non praeternittatur.

*B*⁵ De proprietate controuersia est status effectiui: efficitur enim ex omnibus ante dictis controuersiis. sed qua-

16. superius] p. 76, 29. || 17. falsae possae AB. || 18. quia addidi. ||
 28. De (mn add B) proprietate (proprietate A) mundi Controuersia AB. || statutus effecti^{bi} A.

rum status in hac propositione inriti habentur, dixi et *AB* supra.

De proprietate agitur plurimum iure ordinario, neque est hic mensurarum interuentus, nisi cum queritur quatenus agatur.

5

Proprietas non uno genere uindicatur. | (AB)

Nam ubi mons fuit proximus asper seu sterelis, super quo fundi constitui nequiuerunt, aut forte aquae inopia habitatio hominibus prorsus negata est, siluae tamen dum essent glandiferae, ne earum fructus perirent, diuiso monte particulatim datae sunt proprietates quaedam fundis in locis planis et uberibus constitutis, qui paruis fluminibus stringebantur. | et sunt plerumque agri, ut in Campania in Suessano, culti, qui habent in monte Massico plagas siluarum determinatas: quarum siluarum proprietates ad quos pertinere debeat iudicatur. nam et formae antiquae declarant ita esse | adsignatum, quoniam solo culto nihil fuit siluestre iunctum quod adsignaretur.

Relicta sunt et multa loca quae ueteranis data non sunt. haec uariis appellationibus per regiones nominantur: in Etruria communalia uocantur, quibusdam prouinciis pro indiuiso. | haec fere pascua certis personis data sunt depascenda tunc cum agri adsignati sunt. haec pascua multi per inpotentiam inuaserunt | et colunt: et de eorum proprietate solet ius ordinarium moueri, non sine interuentu mensurarum, quoniam demonstrandum est quatenus sit adsignatus ager.

(G)

Nam per emptiones quasdam solet proprietates quarundam possessionum ad priuatas personas pertinere. quae iure magis ordinario quam mensuris explicantur.

30

15. proprietates ad quos fundos *G*. || 16. pertinere *A*. || debeant *G*. || uindicatur *AB*, discutiat *G*. *conf. p. 15, 4: inde enim petita haec Agennius inculcauit.*

AB Nunc ut ad publicas personas respiciamus, coloniae
*G*²³ quoque | loca quaedam habent adsignata in alienis fini-
 bus, quae loca solemus praefecturas appellare. harum
*B*¹ praefectura|rum proprietates manifeste ad colonos pertinet,
 5 non ad eos quorum fines sunt deminuti. solent et priui-
 legia quaedam habere beneficio principum, ut longe [et]
 semotis locis saltus quosdam redditus causa acceperint.
 quorum proprietates indubitate ad eos pertinet quibus est
 (*AB*) adsignata. | sunt et alie proprietates quae municipiis a prin-
 (*G*)*AB* cipibus sunt concessae. | alia beneficia etiam quaedam
*A*¹⁶⁶ | municipia acceperunt, et priuatae personae, quae de prin-
 cipibus illis temporibus bene meruerunt.

In hac controuersia plus potestatis habet ius ordi-
*B*⁹ narium quam ars mensoria. ab eo enim statu lis | inci-
 15 pit, ut de proprietate agatur, non de loco: mensura autem
 nihil amplius quam secundum formam locum declarat. in
 hac autem controuersia ars mensurarum locum secundum
 habet, quoniam prius alii uacandum est an agenda sit
 mensura. (fig. 36.)

20 *De possessione* controuersia est status effectiui,
 quoniam primum possessio tempore efficitur, deinde, ut
 ad solum respiciamus, omnes ante dictas controuersias
*A*¹⁶⁷ capit: si enim solum cogitemus, ut legitima | possessio
*B*¹⁰ inpleri possit, indubitate | locus definiatur necesse est. et
 25 de hac controuersia plurimum interdicti formula litiga-

4. proprietates *A*, proprietates *G*. || pertinent *G*. || 5. diminuti *G*. ||
 8. quae proprietates ad eos quibus data est indubitate pertinet *G*. || in-
 dubitate *A*, indubitae *B*. || 11. acciperunt et priuate *A*. || 14. quam ars
A. || statuit lis *supra scripta A*, addit. corr. *B*. || incipiat *A*. || 15.
 ut om. *AB*. || 18. alii in *A* deletum pr aut certe antiquissima
 manu. || an] quam *Goesius*. || agenda *A*. || 20. de *m̄n.* possessione
B. || status om. *AB*. || effectui *AB*. || 23. capti *B* et pr *A*. || si enim
 bis *A*. || 24. expleri corr. *B*. || indubitae *AB*.

tur. de qua et in superiore parte meminimus: ideoque AB non puto eam iterum retractandam. (fig. 37.)

De subsiciuis controuersia est status effectiui, quoniam subsiciua nominari aut sentiri sine quadam loci latitudine aut modo non possunt. ideoque manifeste apparet 5 supra dictarum controuersiarum status in . . . . . locum.

Subsiciuorum autem genera sunt duo; unum quod extremis adsignatorum | agrorum finibus centuriam non B¹¹ explet. aliut etiam integris centuriis interuenit. de quo maximae controuersiae agitantur. cum enim adsignatio 10 in agro adsignato fieret, non potuit omnis modus intra IIII limites ueteranis | adsignari. in ea remansit aliquid, A¹⁶⁸ quod a subsecante linea nomen accepit subsiciuum. in his subsiciuis quidam iterum miserunt quibus agri adsignarentur, quidam et subsiciua coloniis concesserunt. 15 ideoque semper hoc genus controuersiae a rebus publicis B¹² exercentur. per longum enim tempus attigui possessores uacantia loca quasi inuitante otiosi soli oportunitate inuaserunt et per longum tempus inpune commalleauerunt. horum subsiciuorum multae res p. etiam si sero mensu- 20 ram repetierunt, non minimum aerario publico contulerunt. pecuniam etiam quarundam coloniarum imp. Vespasianus exegit, quae non haberent subsiciua concessa: non enim fieri poterat ut solum | illud quod nemini erat B¹³ adsignatum, alterius esse posset quam qui poterat ad- 25 signare. non enim exiguum pecuniae fisco contulit uenditis subsiciuis. sed posquam legationum miseratione commotus est, quia quassabatur uniuersus Italiae possessor,

3. de. mn. subsiciuis. mn. controuersia B. controuersias status A. ||

4. latitudinem AB. || 5. manifeste supra scriptum A et corr B. ||

7. Haec ex libro primo Frontini sumpta sunt, p. 6, 6. || 8. centuriarum AB. || 9. explit A. || 12. in ea A, in ae B. || 13. conf.

p. 6, 5.

AB intermisit, non concessit. aequae et Titus imp. aliqua subsiciua in Italia recollegit. praestantissimus postea Domitianus ad hoc beneficium procurrit et uno edicto totius Italiae metum liberauit.

*B*¹⁴ Haec controuersia numquam a priuatis exercetur. (fig. 38.)

*A*¹⁶⁹ *De* allubione controuersia est status effectibi: efficitur enim subinde et per tempora mutatur. in hac controuersia plurimum sibi uindicat ius ordinarium. agitur
 10 enim de eo solo quod alluat flumen, et subtiles intro ducuntur questiones, an ad eum pertinere debeat cui in altera ripa recedente aqua solum creuit, an hic qui aliquid agri sui desiderat transire et possidere illud debeat quod flumen reliquit. nisi quod illud subtilissime pro-
*B*¹⁵ fertur, | quod is solum amisit, non statim transire in alteram ripam, sed abductum esse et elotum. et illud, contra uicinum longe dissimilem agrum habere; quod hic forte cultum et pingue solum amiserit, aput illum autem harenae lapides et limum abluuio inuectum re-
 20 manserit. illud praeterea, quod finem illis semper aqua
*A*¹⁷⁰ fecerit et nunc quoque | facere debeat.

Sunt et multi casus de quibus subtiliter tractatur: sed nec uno tantum genere per alluionem flumina pos-
*B*¹⁶ sessoribus iniurias faciunt. sicut | Padus relicto albeo suo
 25 per cuiuslibet fundum medium inrumpit et facit insulam inter nouum et ueterem alueum. ideo de hac re tractatur, ad quem pertinere debeat illud quod reliquerit; cum iniuriam proximus possessor non mediocrem patiat, per cuius solum amnis publicus perfluat. nisi quod iuris
 30 periti aliter interpretantur, et negant illud solum quod solum populi Romani coepit esse, ullo modo usu capi a quoquam mortalium posse. et est uerissimum. ita

neuter possessor excedere finem | illum ueteris aque ullo AB 71
iure potest aut debet. | hae quaestiones maxime in Gallia G 29
togata mouentur, quae multis contexta fluminibus inmo-
dicas Alpium niues in mare transmittit et subitarum re-
gelationum repentina inundatione patitur | iniurias. (G)

Quaeritur tamen qualia et quanta sint flumina in
quibus alluuius obseruari debeat. nam et iure continetur
nequis ripam suam in iniuriam uicini munire uelit.

Multa flumina et non mediocria in adsignationem
mensurae antiquae ceciderunt: nam et | deductarum co- B 18
loniarum formae indicant; ut multis fluminibus nulla
latitudo sit relicta. sequitur in his fluminibus artem men-
sorianam aliquem locum sibi uindicare, | quatenus acto li- (A)
mite accepta finiatur, qua uel aquam uel agrum uel
utrumque habere debeat unus. fuit enim fortasse tunc 15
ratio non simplex, qua deberet quis quid deductorum
etiam aquae accipere. primum quod exiguitas agrorum
conditorem ita suadebat. deinde quod non erat ingra-
tum possessori proximum esse aque commodo. tertio
| quod, si sors ita tulerat, aequo animo ferendum ha- B 19
bebat. in his agris exigitur fere mensura secundum
postulationem aeris formarumque: quo pertica cecidit,
eatenus acceptae designantur.

Videbimus an inter mensores et iuris peritos esse
de hoc quaestio debeat, cursum an perticam sequamur, 25
si qua usque potuit ueteranis est adsignatum. scio in
Lusitania, finibus Emeritensium, non exiguum per me-
diam coloniae perticam ire flumen Anam, circa quod
agri sunt adsignati qua usque | tunc solum utile uisum B 20
est. propter magnitudinem enim agrorum ueteranos circa 30
extremum fere finem uelut terminos disposuit, paucissimos
circa coloniam et circa flumen Anam: reliquum ita remanse-
rat, ut postea repleretur. nihilo minus et secunda et tertia
postea facta est adsignatio: nec tamen agrorum modus di-

B uisione uinci potuit, sed superfuit inadsignatus. in his
*G*²⁹ agris cum subsiciua requirerentur, | inpetrauerunt posses-
*B*²¹ sores a praeside prouinciae eius, ut aliquam latitudinem
(G) Anae flumini daret. | quoniam subsiciua quae quis oc-
 5 cupauerat redimere cogebatur, iniquum iudicatum est ut
 quisquam annum publicum emeret aut sterilia quae allue-
 bat: modus itaque flumini est constitutus. hoc exempli
*G*²⁹ causa regerendum existimauit. | nam et in Italia Pisauro
 flumini latitudo est adsignata eatenus qua usque alla-
(G) babat. | (lig. 39.)

11 *De iure territorii controuersia* est status iniectibi.
 inicitur enim solo quaedam controuersia e persona: tum
*B*²² praecipue quidquid est illud de quo agitur, aut locus
 aut modus, generalem statum a iure ordinario trahit, etiam
 15 si multis locis mensurarum exigat interuentum. haec enim
 controuersia non tantum inter res publicas sed et inter
*A*¹⁷¹ | rem p. et priuatos exercetur, nec tantum iure ordina-
 rio sed et arte mensoria componitur.

Inter res p. autem controuersiae eius generis mo-
 20 uentur, ut quaedam sui territorii iuris esse dicant, quam-
 uis sint intra aliaenos fines, munificentiamque coloniae aut
*B*²³ municipio ex his locis | debere defendant. sed haec quae-
*G*³⁰ dam coloniae aut beneficio conditorum perceperunt, | ut
 Tudertini, aut postea aput principes egerunt, ut Fanes-
 25 tres, ut incolae, etiam si essent alienigenae, qui intra
 territorium colerent, omnibus honoribus fungi in colonia
(G) deberent. hoc Fanestres nuper inpetrauerunt, | Tudertini
 autem beneficio habent conditoris.

Inter res p. et priuatos non facile tales in Italia
 30 controuersiae mouentur, sed frequenter in prouinciis,
*B*²³ praecipue in Africa, ubi saltus non minores habent pri-

11. de $\overline{mn}$. iure territorii. $\overline{mn}$. controuersia *B*. || 12. cum praecipuae
 quiquid *B*. || 14. status iure *B*. || 15. mensuram *pr B*.

uati quam res p. territoria: quin inmo multis saltus longe AB
 maiores sunt territorii: habent autem in saltibus pri-
 uati non exiguum populum plebeium et uicos circa uil-
 lam in modum munitiorum. tum res publicae contro-
 uersias de iure territorii solent mouere, quod aut indicere 5
 munera dicant oportere in ea parte soli, aut legere tiro-
 nem ex uico, aut uecturas aut copias deuehendas indi-
 cere, aliquando et ex quadam parte soli; quamuis alium
 statum generalem | controuersiae | accipere debeant quae B²⁵. A¹⁷²
 de loco non exiguo mouentur. res tamen publicae cum 10
 priuatis si agunt, quasi iure territorii solent uindicare, et
 hunc statum generalem constituunt. eis locis quae loca res
 p. adserere conantur. eius modi lites non tantum cum pri-
 uatis hominibus habent, sed et plerumque cum Caesare,
 qui in prouincia non exiguum possidet. 15

Non est dubium necessarias esse mensuras in eius
 modi controuersia, quae quamuis alio nomine appellatur,
 locorum tamen facit quaestionem. (fig.) B²⁶

De locis publicis controuersia est aeque status in-
 iectiui. sunt autem loca publica complura, sed ex his quae- 20
 dam loca priuatam exigunt defensionem: et quamuis haec
 loca diuersis appellationibus contineantur, | unam tamen A¹⁷³
 habent controuersiae condicionem.

Sunt autem loca publica haec quae inscribuntur ut
 SILVAE ET PASCVA PVBLICA AVGVSTINORYM. haec uidentur 25
 nominibus data; quae etiam uendere possunt.

Est alia inscribtio, quae diuersa significacione uidetur
 esse, in quo loco | inscribitur SILVA ET PASCVA aut FYNDVS B²⁷
 SEPTICIANYS COLONIAE AVGVSTAE CONCORDIAE. haec inscribtio

9. que A. || 10. exiguo A. || publicas AB. || 11. iuri AB. || 17. quae
 om AB || 18. locorum A. || 19. mn. controuersia B. || aequae AB.
 || 20. complura sed his quidam A. || 21. priuata AB. || 22. una
 A. || 23. controuersia B, controuersiam A. || condicionis AB.

AB uidetur ad personam coloniae ipsius pertinere neque ullo modo abalienari posse a re publica. item siquid in tutelam aut templorum publicorum aut balneorum adiungitur.

G³² Sunt silvae de quibus lignorum cremia in lauacra publica ministranda caeduntur. sunt et loca publica quae in pascuis sunt relicta quibuscumque ad urbem uenientibus peregrinis.

AB Habent et res p. loca suburbana inopum funeribus destinata, quae loca cula culinas appellant. habent et loca noxiorum poenis destinata. ex his locis, cum sint suburbana, sine ulla religionis reuerentia solent priuati aliquid usurpare et hortis suis adplicare. | de his locis, (A) si r. p. formas habet, cum controuersia mota est, ad modum mensor locum restituit: sin autem, utitur testimoniis et quibuscumque potest argumentis. (fig.)

G³² Sunt autem loca publica coloniarum ubi prius fuere conciliabula et postea sunt in municipii ius relata. sunt et alia loca publica quae praefecturae appellantur.

G³² Multis modis loca publica dici possunt: sed dum diuersis condicionibus constringuntur, non possunt nisi suis locis incidere.

Nam et ubi uis aquae alueo Tiberis prominentem modo insulam fecit, locus est publicus, si silvae etiam sunt iuxta hunc alueum suis circum datae terminibus, quae communalia nominantur.

A¹⁷⁴B De locis relictis et extra cluis controuersia est status iniectibi: manifestum est enim de loco agi, sed per aliam personam. loca autem relicta et extra clusa non sunt nisi in finibus coloniarum, ubi adsignatio peruenit usque qua cultum fuit, quatenus ordinatione centuriarum intermissa | finitur. ultra autem siluestria fere fuerunt

21. incidere *G.* correxit *Turnebus.* || 26. extrac *Controuersia A,* extraclusis *mn.* controuersia *B.*

*et iuga quaedam montium, quae uisa sunt finem colo- AB
niae non sine magno argumento facere posse. | ergo fines G³³
coloniae inclusi sunt montibus. propter quod haec loca,
quod adsignata non sint, relicta appellantur; extra clusa,
quod extra limitum ordinationem sint et tamen sine 5
cludantur. haec plerumque proximi possessores inuadunt
et opportunitate loci inuitati agrum optinent. tum his
controuersiae a rebus publicis solent moueri. (fig.) (G)*

*De locis sacris et religiosis controuersia est aequae A¹⁷⁵ B¹⁰
status iniectibi: agitur enim de locis, sed cum aut sacra 10
aut religiosa nominentur, statum generalem a iure ordi-
nario accipiunt. primum enim quaeritur an ea loca ullo
modo usu capi possint: deinde, quatenus possunt, secun-
dum locum habent mensurae.*

*Locorum autem sacrorum secundum legem populi R. 15
magna religio et custodia haberi debet: nihil enim ma-
gis in mandatis etiam legati prouinciarum accipere so-
lent, | quam ut haec loca quae sacra sunt custodiantur. B³¹
hoc facilius in prouinciis seruatur: in Italia autem den-
sitas possessorum multum inproue facit et lucos sacros 20
occupat, quorum solum indubitate p. R. est, etiam si in
sinibus coloniarum aut municipiorum. de his solet quaes-
tio non exigua moueri inter r. p. et priuatos.*

*Sed et inter res publicas frequenter eius modi con-
tentio agitur de his locis in quibus conuentus sunt 25
maiores et aliquod genus uectigalis exigitur.*

*Nam et de aedibus sacris, | quae constitutae sunt in B³²
agris, mutata tantum persona similes tamen oriuntur quaes-
tiones; sicut in Africa inter Adrumentinos et Tysdrita-
nos de aede Mineruae, de qua iam multis annis liti- 30
gant.*

9. m̄n. controuersia B. || est aequae A, est et aequae B. || 10. iniectu-
tibi B.

AB Sunt et loca sacra quae re uera priuatis finibus rei
 p. coloni debent. haec plerumque interuentu longe obli-
 A¹⁷⁶ uionis casu a priuatis optinentur, | quamquam in tabu-
 (AB) G³³ lariis forme eorum plurimae extent. | si enim loca sacra
 5 aedificabantur, quam maxime apud antiquos in confinio
 constituebantur, ubi trium uel quattuor possessionum ter-
 7 minatio conueniret. et unus quis possessor donabat cer-
 tum modum sacro illi ex agro suo, et quantum donas-
 set scripto sanciebat, ut per diem sollemnitatis eorum
 10 priuatorum agri nullam molestiam inculcantis populi sus-
 tinerent. sed et siquid spatiosius cedebatur, sacerdotibus
 templi illius proficiebat. in Italia autem multi templo-
 rum loca occupauerunt et serunt.

G³⁴ Nam lucos frequenter in trifinia et quadrifinia in-
 15 uenimus, sicut in suburbanis et circa publica itinera
 (G) AB constituta Moesilea perspicimus. | haec maxime aut in loco
 urbis aut suburbanis locis a priuatis detinentur. (fig. 40.)

B³³ De aqua plubia arcenda controuersia est | status in-
 iectibi: per quodcumque enim solum transit, ad ius ordina-
 20 rium magis respicit condicio eius quam ad mensuras; nisi
 si per extremitatem finis uadat: propter quod statum ge-
 neralem etiam alium accersire debet et quasi geminatione
 quadam defendi, quod et per finem eat et sit lis de plu-
 uia arcenda. haec controuersia per regiones uariis gene-
 25 ribus exercetur, sed quasi ad eandem respicit condicio-
 nem. in Italia [aut quibusdam prouinciis] non exigua
 est iniuria, si in alienum agrum aquam inmittas; in
 B³⁴ prouin|cia autem Africa, si transire non patiaris.

A¹⁷⁷ Eiusdem | condicionis est controuersia de cloacis du-

12. multi et 13. serunt] hic omisi Christiana commentatoris. ||
 18. plubia arcenda $\overline{mn}$ controuersia B. || iniectitibi pr B. || transitum
 A. || 20. respicit om A. || 22. et om A. || 25. condicione AB.

cendis et fossis caecis. quod totum, nisi per finem agatur, ad ius ordinarium pertinet. (fig. 41.) (AB)

Si aqua ex pluua collecta riuum fecerit per longinquitatem temporum, et ut solet fieri ripam ex utraque parte mediam secans erexerit, et hoc citra fines alterius; dumque riuus ille liti includitur, possessor uicini agricoluino sibi uelit fines ad riuum usque defendere, non mediocris exinde controuersiae genus exoritur: sed hoc mensuris est peritia finiendum. (G)

De itineribus controuersia est status iniectibi: incitur enim loco quaestio, et defenditur populo quod forte a priuatis possidetur. haec quaestio multipliciter tractatur.

Nam in agris centuriatis excipitur limitum latitudo causa itineris. sed cum illi recturas suas per qualiacunque loca extendant, hoc est qua ratio dictauit, per cliuia et montuosa, qua iter nullo modo fieri potest, quae loca fortasse possessori siluae causa sint utilia, horum loco non inique, per quae possit loca commode iri, iter commutant. 20

Nam quae sit condicio itinerum, non exigua iuris tractatio est. agitur enim utrumne actus sit an iter an ambitus. per quae loca quid liceat populo, iure continetur.

Satis, ut puto, dilucide genera controuersiarum exposui: nam et simplicius enarrare condiciones earum existimaui, quo facilius ad intellectum peruenirent. nunc quem admodum singula et tractari debeant persequendum est. respicio enim quantum sit quod mensuris iniungatur, et puto diligentius exequenda quae ad prou- 30

10. $\overline{mn}$. controuersia B. || est supra scriptum A, om B. || 11. defendetur A. || 25. ex his ea quae Frontini sunt dedi emendatiora p. 34. || 27. ad supra scriptum A, om B. || pertinerent AB.

AB dentiam pertinent i nunc artificis. difficillimus autem locus hic est, quod mensori iudicandum est; sed nec minus ille exactus, quod est | aduocatio praestanda. quamquam diuersa sint et longe inter se discernere debeant, *B*³⁷ prudentiam tamen eandem | artificis habere debent et qui iudicaturi sunt et qui aduocationis sunt praestituri. in iudicando autem mensorem bonum uirum et iustum agere debet, neque ulla ambitione aut sordibus moueri, seruare opinionem et arti et moribus.

10 Omnis illi artifici ueritas custodienda est, exclusis illis similitudinibus quae falsae pro ueris subiciuntur. quidam enim per imperitiam, quidam per inprudenciam peccant: totum autem hoc iudicandi officium et homi- *B*³⁸ nem et artificem exigit egre'gium. erat aequissimum *A*¹⁷⁹ et in aduocationem | eandem fidem exhiberi in controversiam a mentoribus. sed hoc possessores aequo animo ferre non possunt: nam cum his ueritas exposita est, aduersus sinceritatem artis facere cogant. multa sunt in professione quae generaliter pro ueris offerantur, multa 20 quae specialiter, quaedam quae argumentaliter. coniecturaliter etiam mentiri artifices coguntur.

4. sit *E*. || discernere *AB*. discerni *Huschkius*. || 10. omnes enim artificis *E*, omni enim artifici *Boethius* p. 1540. || exclusi sunt (sint) illi qui falsa pro ueris opponunt. *Boethius*. || 15. exhiberi in controversiam a *AB*, in controuersia *E*. || 18. sunt ergo in *Boethius*. || 19. offerantur *AB*, subiciuntur *E*, adiciuntur per controuersiam *Boethius*. || multa quae specialiter *om E et Boethius*. || 20. quaedam quae *AB*, et quidem quae *E, om Boethius*. || argumentaliter et *Boethius, om E*. || 21. mentiri artifices *AB*, artifices metiri *E*, superflue metiri (mentiri) artifices *Boethius, qui post coguntur addit ex superioribus Frontini* sed totum hoc iudicandi hominem artificem oportebit. || Ageni urbici lib̄ exp̄. (explicit *B*) *AB*.

BALBI AD CELSVM EXPOSITIO ET RATIO OMNIVM B²⁸⁸ G¹ FORMARVM. J¹²³

Notum est omnibus, Celse, penes te studiorum nostrorum manere summam, ideoque primum sedulitatis meae impendium iudiciis tuis offerre proposui. nam cum sibi 5 inter aequales quendam locum deposcat aemulatio, neminem magis conatibus nostris profuturum credidi quam qui inter eos in hac parte plurimum possit. itaque quo cultior in quorundam notitiam ueniat, omnia | tibi nota (B) perlaturus ad te primum liber iste festinet, apud te tiro- 10 cinii rudimenta deponat, tecum conferat quidquid a me inter ipsas armorum exercitationes accipere potuit. et si meretur publica conuersatione sufferre uniuersorum oculos, a te potissimum incipiat: quod si illi parum diligentem adhibitam curam esse credideris et in aliqua cessasse 15 uidebimur parte, non exiguum laboris mei consequar fructum, quod te monente malignorum lucriferi fecerim existi-

1. INC. (om J) LIB. BALBI . . . FORMARVM BJ, IULIUS FRONTINUS CELSO GP. Florentinus nullum habet titulum, Mutinensis recentissimus M. Iunii Nypsi de mensuris: libri E prima pagina perit. || FORMARVM] immo mensurarum. uide p. 94, 3. || 3. paenes té P. || nostrorum GM, notitia B, notitiam JV. || 5. iudicio tuo M. || nam consequi inter M. || 6. querenda V. || locum deposita aemulatione magis M. || emulatio B. || 7. magis om V. || profutura B, profutarum V. || 8. qui inter eos G, inter eos qui M, qui BJV. || possunt M. || quod BJ. || 9. cultior quorundam sit notitia apud te omnia perlaturus liber M. || tibi G, tibi que V, om J. || 10. primus V. || festinet JV, festinat ut G, festinat et M. || 11. deponens tecum conferet M. || quicquid G, non P. || 12. ipsam armorum exercitationem M. || et JV, Nam et G, nam M. || 13. publicam conuersationem MV. || ut sufferat M. || 14. incipiet V. || diligenter M. || 15. et JV, Et si in paruo G, ut M. || in aliquam cessare M. || 16. uideamur GM. || partem M. || consequamur, proximis fructum . . . existimationem omissis, V. || 17. existimatione J.

GJ mationem. quaeso itaque, si non est improbum, habeat
 apud te quandam excusationem, quod non potuerit eo
 tempore consummari, quo genus hoc instrumenti feruen-
 tibus studiis nostris disparatum est. omnium enim, ut
 5 puto, liberalium studiorum ars ampla materia est; cui in
 hac modica re nequid deesset, ingenti animo admoueram
 uires. interuenit clara sacratissimi imperatoris nostri ex-
 peditio, quae me ab ipsa scribendi festinatione seduceret.
 nam dum armorum magis exerceor cura, totum hoc ne-
 10 gotium uelut oblitus intermiseram, nec quicquam aliud
G: quam belli gloriam | cogitabam. at postquam primum
 horticam terram intrauimus, statim, Celse, Caesaris nostri
 opera mensurarum rationem exigere coeperunt. erant dandi
 interueniente certo itineris spatio duo rigores ordinati,
 15 quibus in tutelam conmeandi ingens uallorum adsurgeret
 molis: hos inuento tuo operis decisa ad aciem parte fer-
 ramenti usus explicuit. nam quod ad synopsis pontium
*J*¹²⁴ pertinet, fluminum latitudines | dicere, etiam si hostis in-

1. si monere non est improbum *M*. || habeam *JMV*. || 2. quid *V*. ||
 3. consumari *J*. || quod *JV*. || instrumenti *om GM*. || feruentibus *et*
 nostris *om JV*. || 4. disputatum est *GM*, deseparatus sum *V*, deesse
 paratus sum *J*. || enim *om V*. || 5. 6. cui (*om V*) in hac modica est
 quidem (quid *V*) sed *JV*, cui nequid desit (*add et M*) in hac mo-
 dica re *G et addito* siquid desit *M*. || 6. admoueram uires *GJV*,
 ueri *M*. || 7. interea uenit *JV*, iudicis custodiendum est *M*. || 8. quae
om M. || ab *JV*, in *GM*. || seduceret *JV*, praepediit *GM*. || 9. exer-
 ceo curam *JV*, exerceor curis *G*, excreor curis *M*. || 10. quidquam
V. || 11. primum *om V*. || 12. horticam *J*. || Celse] celsi *GM*,
 celestia *JV*. || Caesaris *om M*. || 13. operam *J*. || ratione *GV*. || exi-
 gente *V*, exercere *G*. || coeperit *V*, coepit *M*, coepi *G*. || 14. interue-
 niendi *M*. || ordinati *om M*. || 15. tutelam *J*. || comeandi *G*, com-
 mendandi *M*. || ingens maiorum *M*. || asurgeret *V*. || 16. molis] *sic*
GJVV, moles *M*. || hos inuento (inuentio *V*) tuo per operam ad
 aciem (per ampla daciem *J*) partem *JV*, mox interuentuo (interuentu
MP) operis decisa parte *GM*. || 17. senopsi *V*, notitiam *GM*. || 18.
 pertinet et *GM*. || latitudinem *G*. || discernere *M*. || hosti *M*, hostis
 nos *Boethius* p. 1538.

festare uoluisset, ex proxima ripa poteramus. expugnandorum deinde montium altitudines ut sciremus, uenerabilis diis ratio monstrabat. quam ego quasi in omnibus templis adoratam post magnarum rerum experimenta, quibus interueni, religiosius colere coepi, et ad consummandum hunc librum uelut ad uota reddenda properaui. postquam ergo maximus imperator uictoria Daciam proxime reserauit, statim ut e septentrionali plaga annua uice transire permisit, ego ad studium meum tamquam ad otium sum reuersus, | et multa uelut scripta foliis et sparsa artis ordini inlaturus recollegi. foedum enim mihi uidebatur, si genera angulorum quot sint interrogatus responderem 'multa': ideoque rerum ad professionem nostram pertinentium, in quantum potui occupatus, species qualitates condiciones modos et numeros excussi. per que satis ampla

1. uoluisset *om M.* || eos ex *Boethius.* || poterimus *M.* || expugnando runpere *Boethius.* || 2. ut . . . monstrabat] praeesse oratio monstrabat *Boethius p. 1538.* || scirem hos uenerabiles diis oratio monstrabit quam *M.* scirem hanc mihi uenerabilis di ratioem monstrabant quos *G.* || 3. diis] *nonne dea?* || quasi] quamuis *JV, om GM.* || in omnibus *GM,* nominibus *JV.* || temporibus *M.* || 4. adorabam. At postquam magnorum deorum *G,* adorabam (anotabam *V*) posita magnarum rerum *JV,* optabam. at postquam magnorum habitum *M.* || experientia *M.* || quibus interueni *om GM.* || 5. re religiosius *J,* religiosius *V.* || excolere coepit *M.* || et *J, om GMF.* || consummandum *JV.* || 6. nunc *V.* || uelud *V.* || properaui *M.* || 7. uictoriam *GM.* || dacicam *GJM.* || reserauit *V,* reserauit *J.* || 8. ut e] et *JV,* ad *GM.* || septentrionalem *GM.* || plagae *JMV,* plagam *G.* || annuam uicem *JMV, om G.* || transigere *JV.* || 9. add emendatus ante ego *J.* || otium *GJM,* utrum *V.* || 10. uelud *G.* uelut Sibyllae foliis exsparsa *Scruerius.* folia *EM.* huc usque quid *Mutinensis* haberet annotaui. || in artis ordini laturus *GP,* in ordinem artis laturus *E.* || 11. fidum *JV.* || enim *om V.* || 12. si *om EJF.* || quod sint *JV,* quod si *EGP.* || respondere *JV.* || 13. multum *E.* || 14. inquam potui *G, non P.* || condiciones *EG.* || 15. modus *J,* modum *EG.* || numerum *EG.* || excussum persequens satis *E.*

EGJ mediocritatis meae opinio seruabitur, si illa uir tantae auctoritatis studentibus profutura iudicaueris.

E(1,6) 1,17 Ergo nequid nos praeterisse uideamur, | omnium mensurarum appellationes conferamus. [nam mensura non tantum
5 ista de qua loquimur appellatur, sed et quidquid pondere
G aut capacitate | aut animo finitur mensuram eque quam longitudinem appellant.] quid ergo mensura sit de qua quaeritur, tractemus.

R 27 Mensura est conplurium et inter se aequalium in-
10 teruallorum longitudo finita, ut pes per unciam, per pedem decempeda, per decempedam actus, per passum sta-
(*G*) dium, per stadium miliarium, | et his similia.

Mensurarum appellationes quibus utimur sunt duodecim, digitus uncia palmus sextans pes cubitus gradus
G passus decempeda actus stadium miliarium. | minima pars
16 harum mensurarum est digitus: siquid enim infra digitum metiamur, partibus respondemus, ut dimidiam aut tertiam.

R 29 uncia habet digitum unum et tertiam partem digiti. pal-
J 125 mus habet digitos IIII, uncias III. sextans, que | eadem

1. illae *V*. || tanta auctoritatem *E*. || 2. indicaueris studentibus profutura *G*. || indicaueritis *E*. || 3. uideamur *EGJV* et *Boethius* p. 1538. *malim* uideatur. || omnium enim *E*. || 4. nam mensurae notantur *E*. || 5. ista *G*, ita et *JV*, ita ut *E*. || appellatur *om J*. || sed *om E*. || quidquid *P*, quicquid *EGJ*. || 6. animi *JV*. || mensura *GJV*, *om E*. || aequae longitudinem mensura *E*. || 7. appellant *GJ*, appellatur *E*, *om V*. || 9. Mensura] *hanc definitionem Iulio Frontino adscribit Boethius* p. 1520. || cumplurium *V*, quam plurimum *E*. || et aequalium inter se *R*. || 10. longitudo] mensura *E*. || finitur. ut *E*, finita. Mensura est ut *G*. || per uncias *GR*, *om E*. || per pedum *R*. || 11. per xpeda *GP*, *om JRV*. || actus per *om R*. || passus *G*. || stadium per stadium *om JRV*, stadium *E*. || 13. Mensuram *V*. || 14. sextas *J*, sexta *E*. || 15. passus *om E*. || Maxima *E*. || pars *post* mensurarum *G*. || 16. earum *E*. || infra *EJRV*, intra *G*. || 18. uncia habet digitum unum et tertiam *Memmius liber apud Rigaltium: om EGJRV*. || digiti *om R*. || 18 - p. 95,2 palmus ... digitos XII *ponunt post* digitos XVI p. 95,2 *GPR* 29. || 19. uncia *V*. || Sextan *GP*, sexta *E*. || quae tamen *E*.

dodrans appellatur, habet palmos III, uncias VIII, digitos *EGJR* XII. pes habet palmos IIII, uncias XII, digitos XVI. in pede porrecto semipedes duo. in pede constrato semipedes IIII. in pede quadrato semipedes VIII. | cubitus habet sesqui- (*E3 GR29*) pedem, sextantes duas, palmos VI, uncias XVIII. | gradus *G76 R35* habet pedes duo semis. passus habet pedes quinque. de 6 cempeda, quae eadem pertica appellatur, habet pedes X. actus habet longitudinis ped. CXX, latitudinis ped. CXX. stadium habet pedes DCXXV, passus CXXV. miliarium habet passus | mille, milia pedum V, stadios VIII. *G77. (GR27.35)*

[Mensurae aguntur generibus duodecim. digitis. digitus est in pede pars XVI. unciis. uncia est in pede pars

1. dutrans *E*, dorans *J*. || palmos tres *om JVR27*. || uncias VIII. *V*. || digitos *om E*. || 2. XII] XV *R29*. || pes ... XVI *om EJVR27*. || in pede porrecto ... semipedes VIII *post tertiam partem digiti p.94, 18 G, Vn- ciae XLIIII. digiti CCLVI. E*. || 4. semipedes (sempedes *V*) II. in palmo (II. palmi *JR*) IIII (III *R*) unciae XII. digiti XVI. in constrato (prostrato *JR*) semipedes (sempedes *V*) IIII. palmi VIII. unciae XXIIII. digiti XXXII. *JVR27*. || 4. in p. q. s. VIII *om VR27 (sed uide infra p.97, 1.)*: add palmi. XLIIII. Vn- ciae mille sexcentas. XXVIII. digiti IIII. milia LXVI. qui habet *E*: etiam add istam mensuram (Haec omnis mensura *G*) agrorum (*om G*) diligentius (diligenter *G*) et fideliter exquirenda est (sunt *E*). ideoque monemus ut quisquis (ut unus quis *G*) suos fines teneat, non alienos lacessat (lacessit *E*). nam ideo limes agro positus est, litem ut (ut litem *G*) discerneret (discederet *E*) aruis. nam ante Iouem limites non parebant, qui diuiderent agros. uicinorum autem exempla sumite, unde (de quibus *G*) possitis (positis *G*) inculpabiles proferre sententias. nam ideo ager pedibus mensuratur ut ueritas declarentur *EGP. quibus GP subiciunt* EXPLICIT EPISTOLA AD CELSVM, *Florentinus* Explicit praefatio. || 5. INCIPIUNT GENERA LINEAMENTORUM *G*. || 6. duosemis *G*, II. s. *JVR35*, II. *R27*. || 7. eandem *V*. || pedes *om R27*. || 8. in longitudinem *JV*, in longitudine *R27*. || latitudinis ped. CXX *om JR27 V*. || 9. DCXXV *GJ*, CXXV *RV*, cd. XXV. XXV *R35*. || miliarium *J*. || 10. passus mille *GV*, passus ∞ *J*, passus. I. *R35*, I. passus *R27*. || ∞ p. V *V*, pedes V *GJR*. || stad. *V*, stadia *JR*. || 11. *conf. Boethius p. 1520*. || Digitus. digitus *J*. || 12. uncias. s. uncia *V*, uncia. uncia *J*.

J XII. palmis. palmus IIII. sextantibus. sextans, quae eadem dodrans appellatur, habet uncias VIII, digitos XII. pedibus. pes palmos IIII. cubitis. cubitus pedem semis. gradibus. gradus habet pedes II s. passibus. passus habet pedes v. 5 decempedis. decempeda pedes x. actibus. actus habet pedes cxx. stadiis. stadium habet pedes DCXXV. miliaris. miliarium habet p. v̄.

Pes prostratus sic obseruabitur. ducis longitudinem per latitudinem: facit embadon.

10 Pes quadratus sic obseruabitur. longitudinem per latitudinem metiemur, deinde per crassitudinem: et sic efficit pedes solidos.

Pes quadratus concauus capit amforam trimodiam.

In centuria agri iugera cc, modii dc. in circuitu ped. 15 VIIIDC habet. in ea pedum IIcccc per IIcccc, passus CCCCLXXX per CCCCLXXX, actus xx per xx, cubita ∞DC per ∞DC.

Pedes ut in cubitos redigamus, semper duco octies, et sumo partem XII: erunt cubita. cubita uero ut in pedes redigamus, semper duco duodecies, et sumo partem

20 octauam: erunt pedes.]

*GJ*₁₂₆ *R*₃₅ Mensurae aguntur generibus tribus, per longitudinem

1. pal. s. Palmus III *V*, palmus. Palmus III *J*. || sextas. Sextas quae *J*, Sextans s quae *V* *omisso* sextantibus. || 2. uncias *V*, = *J*. || pedibus *om V*, pes. s. *J*. || 3. cubitus. s. cubitus *V* et s *omisso J*. || 3. 4. Gradus. gradus *J*. || 4. passus. passus *J*. || 5. decempeda. Decempeda *J*. || actib. s. actus *V*, actus. Actus *J*. || 6. stad. s. stadium *V*, stadium. Stadium *J*. || miliar. s. miliarium *V*, miliarium Miliarium *J*. || 7. pedes v̄ *J*. || 8. obseruatur *V*. || cuius longitudo *JV*. || 9-11. facit ... per latitudinem *om V*. || 10. Pes prostratus *J*. || 13. concabus *V*. || anfora *V*, amphora *J*. || trimodia *JV*. || 14. modi *J*, mod. *V*. || ped. VIII.DC. *V*. || 15. habet. in ea] Haec est linea *J*, hac linea *V*. || IIcccc per ... per CCCCLXXX] II.CCCC.LXXX per CCCLXXX *V*. || 16. cubita *J*, cubit. *V*. || 16. 17. per ∞DC. Pedes] ped. *J*, p. *V*. || 17. cubita *J*, cubit. *V*. || 18. parte *J*. || erunt cubit. uero *V*, erunt cubita Cubita uel *J*. || 19. parte octaua *J*.

et latitudinem et altitudinem. hoc est rectum planum so- *GJR*
lidum. (fig. 68.) rectum est cuius longitudinem sine lati-
tudine metimur, ut lineas, porticus, stadia, miliaria, flu-
minum longitudines, et his similia. (fig. 69.) planum est
quod Greci epipedon appellant, nos constratos pedes; in 5
quo longitudinem et latitudinem habemus; per quae me-
timur agros, aedificiorum sola, ex quibus altitudo aut cras-
situs non proponitur, ut opera tectoria, inauraturas, ta-
bulas, et his similia. (fig. 70.) solidum est quod Graeci
stereon appellant, nos quadratos pedes appellamus; cuius 10
longitudinem et latitudinem et crassitudinem metimur, ut
parietum structuram, pilarum pyramidum aut lapidum ma-
terias, et his similia. (fig. 71.) | *(GR)*

Omnis autem mensurarum observatio et oritur et de- *J127*
sinit signo. signum est cuius pars nulla est. haec est om-

1. et prius om *R*. || et altitudinem *J*, et crassitudinem *GR*, om *V*. ||
solidum] add hi semipedes IIII. palm. XVIII. unc. c. XLIII. Digit.
CCLVI. in pede quadrato. semipedes VIII. palmi LXIII. = ∞. CC.
XLVIII. digiti IIII. XCVI. LXIII. *V*, III semipedes IIII palmi XVIII.
uncias ^{xiii.} CXLIII. Digiti ^{xxxii.} CCLVI. in pede quadrato semipedes VIII. palmi
^{xq.} LXIII. = ∞CCXXVIII. Digiti ^{xcviii.} IIII XCVI. *J*. || 3. metiemur *J*. || lineas,
perticas *Goesius*, itaque *R* idemque p. 27, lineae porticus *Boe-*
thius p. 1520. || et fluminum *R*. || 4. latitudines *GR* et *Boethius*.
|| 5. epipedon *J*, epipedum *V*. || prostratos *JV*. || 6. habemus *J*,
habeamus *GRV*. || per quem *J*. || metiemur *J*, metiamur *V*, etiam
GR. || 7. aedificiorum areae absque tectoriis operibus et laque-
aribus ac tabulatis et his similibus *Boethius* p. 1520. || 8. praeponi-
tur *R*. || inauratas *JR*, inauratas *V*. || statuas *R*. || 9. quod stereon
appellatur *V*. || 10. pedes om *V*. || 11. et prius om *JV*. || latitudi-
nem om *J*. || 12. parietum structuram et pilam et lapides et ma-
ceriam itemque res cauas *R* p. 27. || instructuras *JV*. || pyrami-
dumque, nec non etiam macerie lapidum *Boethius* p. 1521. || aut
lapidum om *JV*. || macerias *G*, maceries *R* 35. || 14. desinunt *V*. ||
15. hoc est *J*.

J nium extremitatum finitima contemplatio. signum autem sine parte est initium, a quo omnia incipiunt.

Extremitas est quo usque uni cuique possidendi ius concessum est, aut quo usque quisque suum seruat. (fig. 72.)

5 extremitatum genera sunt duo, unum quod per rigorem obseruatur, alterum quod per flexus. (fig. 73.) rigor est quidquid inter duo signa ueluti in modum lineae rectum perspicitur; per flexus, quidquid secundum locorum naturam curuatur, ut in agris archifiniis solet. decumanus est

10 longitudo rationalis, itemque cardo, constitutis in unum
G⁷⁸ R | binis rigoribus, singulis spatio itineris interueniente. nam quidquid in agro mensorii operis causa ad finem rectum fuerit, rigor appellatur: quidquid ad horum imitationem in forma scribitur, linea appellatur. (fig. 74.)

J¹²⁸ Linea est longitudo sine latitudine, lineae autem fines
16 signa. ordinatae rectae lineae sunt quae in eadem plani-

1. extremitatum *V*. || 2. suae partis *V*. || est uinctum *JV*. || 3. quod usque *JV*. || 4. quod usque quaque qua suam seruat *V*, quod usque una quaeque res qualitatem suam seruat *J*. || 5. Extremitatum *V* et *Boethius*. || pro rigore *Boethius* p. 1517. || 6. et aliud *Boethius* 23 et 28 b, et alterum *idem* p. 1517. || rigoris est *Boethius* 23 b. || 7. in duo *J*. || ueluti *apud Boethium* p. 1517, uel *JV* et *Boethius* b, et *Boethii codex m.* || directum *Boethius* p. 1517. || 8. praespicitur *JV*, et pars librorum *Boethii*, prospicitur p. 1517. || flexuosum *Boethius utrobique*. || quicquid *Boethius*, quod qui *JV*. || naturam locorum *Boethius* b. || natura *J*. || 9. curuantur *V*. || ut *om J*. || archifiniis *V*. || decumanus *J*. || 10. item quod cardo *V*. || constitui si omnem *JV*. || 11. binis... interueniente *V* et *J*, qui tamen singuli habet: Bini rigores [sunt quando *Boethius*] singulis spatiis interuenientibus (int. spac. *R*) per quibus (quos *R*) (interu. tendunt ut *Boethius*) itinera plerumque pergunt (peragunt *R*) *GR* et *Boethius* p. 1517. || 12. quidquid *P*, quicquid *G*. || in agris *V*. || mensorii *R*, mensori *G*, mensoris *JV*, a mensore *Boethius*. || operis *om JV*. || causa *om RV*. || aut finium *JV*. || 13. ad eorum *R*. || 14. in formam *JV*. || scriber. *V*. || 15. finis *P*, *om V*. || 16. ordinata *GPR*, ordinant *JV*. || rectae *om JV*. || eadem *om Boethius* 28 b. || planitiae *GJPR* et *Boethius*.

tia positae et eiectae in utramque partem in infinitum non *JR* concurrunt. (fig. 75.)

Linearum genera sunt trea, rectum, circum ferens, flexuosum. (fig. 76.) recta linea est quae aequaliter suis signis rectis posita est; circum ferens, cuius incessus a 5 conspectu signorum suorum distabit. (fig. 77.) flexuosa linea est multiformis, uelut aruorum aut iugorum aut fluminum; in quorum similitudinem et arcifiniorum agrorum extremitas finitur, et multarum rerum similiter, quae natura inaequali linea formata sunt. (fig. 78.) 10

Summitas est secundum geometricam appellationem *G79* quae longitudinem | et latitudinem tantum modo habet, *J129* summitatis fines lineae. (fig. 79.) plana summitas est quae aequaliter rectis lineis est posita. (fig. 80.) omnium autem summitatiun metiundi obseruationes sunt duae, enormis 15

1. et eiectae *R*, electae *GP*, adiectae *JV*, flexae *Boethius*. || utraque *JV* et *Boethius*. || parte *J* et *Boethius*, om *V*. || in om *GP*. || in infinitum om *Boethius*. || 3. treia *G*, trea *P*, tres *J*. || 4. in suis *Boethius* p. 1516, non p. 28 b. || 5. rectis *JV*, om *GR* et *Boethius* utrobique. || incessu a *P*, incesso a *R*, ingressus a *JV*, incensura *Boethius* 28 b. || 6. conspectum *G*, conspectum *P*, conspectus *Boethius*. || distauit *G*. || linea om *R*. || 7. multis formis *Boethius* 28 b. || uelut arborum aut (om *Boeth.*) signorum aut fluminum *GJRV* et *Boethius* 28 b, uelut arborum aut fluminum ceterorumque signorum *idem* p. 1517. || 8. similitudine *GJR*. || archifiniorum (archifinorum *V*) extremitas *JV* et *Boethius* 28 b, artissimorum agrorum extremitas *R*. || 9. multarum rerum] multarum *GJV* et *Boethius* 28 b, multorum *R* et *Boethius* p. 1517. || quae similiter inaequali linea sunt formata naturaliter *Boeth.* p. 1617. || 10. lineae *V*. || finita *R*. || 11. aperitionem *V*. || 12. et altitudinem *Boeth.* 28 b. || tantum modo (om *V*) habet *JV*, habet tantum modo *GR* et *Boethius* 28 b: differt *Boethius* p. 1517. || 13. fines *GJR* et *Boethius* p. 1517, finis *PV* et *Boethius* 28 b. || lineae *GJP* et *Boethius* b, lineae sunt *R* et *Boethius* p. 1517, linea est *V*. || plana *JPRV*, plena *G*, utrumque *Boethius* b, plana uero *Boethius* 1517. || 14. aequalem *V*. || 15. summitatiun *G*, summitatum *JRV*. || metiundi *V*, in metiundo *Boethius*.

GJR et liquis; enormis, quae in omnem actum rectis angulis continetur; (fig. 81.) liquis, quae minuendi laboris causa et salua rectorum angulorum ratione secundum ipsam extremitatem subtenditur. (fig. 82.)

*G*⁸⁰ Genera angulorum rationalium sunt tria, rectum ebes acutum. haec habent species VIII; rectorum linearum tres, rectorum et circumferentium tres, circumferentium tres.

*J*¹³⁰ Rectorum ergo | linearum species angulorum generis sui tres, recta ebes acuta. (fig. 83.) rectus angulus est 10 eutygrammos, id est ex rectis lineis comprehensus, qui Latine normalis appellatur. (fig. 84.) quotiens autem recta super recta linea stans ex ordine angulos pares fecerit, et singuli anguli recti sunt, et stans perpendicularis eius lineae super quam insistit est. cuius sede si subtendens linea

1. enormis] inamis *J*, inames *V*. || per omne latus rectis lineis *Boethius* p. 1517. || 3. ratione angulorum *GR*. || ipsa extremitate *G*, non *P*, ipsas extremitates *Boethius*. || 5. rationabilium *R*. || 5 et 9. hebes *G*, postea ebes. semper ebes *P*, hebes *JRV*. || 6. haec habet *JV*, et (haec autem) habent *Boethius* p. 1516 et 28 b. || 6 - 8. Rectorum linearum tres. rectorum et flexuarum tres. rectorum et circumferentium linearum species angulorum *V*, rectorum linearum tres rectorum et circumferentium IIII linearum species angulorum *J*, rectorum linearum tres rectorum et circumferentium tres. ebes a circum (uel ebes arcum) ferentium linearum species angulorum tres *Boethius* b. confer eundem p. 1516. || 8. generis sui *J*, sui generis *V*, om *GR*. || 10. eutygrammus *J*, eutygrammus *V*, ethygrammos *GR*, eotigrammus *Boethius* 28 b. || ex om *Boethius* p. 1516. || qui . . . appellatur om *V*. || 11. latitudine *Boethius* b, a latinis *R*. || rectam (rectam *P*, recta linea *R*), super rectam lineam *GR*. || 12. stans *V* et *Boethius* 1516, trans *GJR* et *Boethius* b. || ex ordine *JV*, ordinem *GR*, ordine uel ordinem *Boethius*. || pares angulos *V*. || et *GR*, ut *P* et *Boethius*, om *JV*. || 13. sint *JPR* et *Boethius*. || et instans *JV*, exstans *Boethius* p. 1516, et linea *Boethius* b. || eius lineae . . . p. 101, 1. perpendiculari om *Boethius* b. || eius *GV*, esse ius *J*. || 14. supra *J*. || uertex est *Boethius* p. 1516. || a cuius *Bachetus* apud *Rigallium*. || sedi *R*, side *JV*.

perpendiculari fuerit iniuncta, efficit triangulum recto an- *GJR*
 gulo. (fig. 85.) ebes angulus est plus normalis, hoc est
 excedens recti anguli positionem, et qui, si triangulus se-
 cundum hanc positionem constitutus fuerit, perpendiculara-
 rem extra finitimas lineas habeat. (fig. 86.) acutus angulus 5
 est compressor recto; qui si a recta linea, quae sedis
 | loco fuerit, rectam lineam secundum suam inclinationem *R* 36
 emisit, similique cohibitione rectam lineam in occursum
 exceperit, efficiet triangulum qui perpendicularem intra
 tres lineas habebit. (fig. 87.) | rectus ergo angulus est *G* 31 *J* 131
 normalis, ebes plus normalis, acutus minus normalis. (fig. 88.)

Rectarum linearum et circumferentium species angu-
 lorum generis sui tres, recta ebes acuta. (fig. 89.) quae-
 cumque autem linea in dimensione medium secans circu-
 lum per punctum transiens ad circumferentem lineam pa- 15
 res alternos secundum suam speciem rectos angulos faciet.
 (fig. 90.) ebetes angulos faciet generis sui quaecumque or-
 dinata dimensiōni linea intra semicirculum, in eo tamen

1. perpendicularis *GJR* et *Boethius b.* || iniuncta *V*, iuncta *Boe-*
thius. || efficiet *J* et *Boethius b.* || triangula recta angulo *Boe-*
thius b. || 2. plus *om Boethius b.* || 3. et qui . . . hanc positionem
om Boethius b. || et qui si] et quia si *G*, et quasi *JPRV*, quia et
 si *Boethius.* || 4. per pendiculare *GR*, perpendicularis *Boethius b.*
 || 5. habent *V*, habebit *GR* et *Boethius.* || 6. sedes *GJ*. || 8. cohi-
 bitionem *J*. || in hoc (hac *V*) cursum *JV*. || 9. exceperit *V*. || per-
 pendicularem post lineas *R*. || intra tres *GJR* et *Boethius p.*
 1516, inter finitimas *V*. || 10. Triplex est angulus. hebes et acu-
 tus. Rectus *V*. || ergo *GR* et *Boethius p.* 1516, *om JV* et
Boethius b. || 11. normaliter, ebes angulus est plus normalis, acu-
 tus angulus *Boethius b.* || 13. generis sui post tres *GR*, sunt
V. || recta *om V*. || hebes et *V*. || quacumque *V*. || 14. demen-
 sione *J*, dimensiōnem *G*. || circulum *JV*, circum *GR*. || 15. per iunc-
 tum *G*. || transeat. ad *R*, transferat ad *G*. || pares altero et *JV*, par
 est ^{uel es} (parem *R*) altero *GR*, partes altero *P*. || 16. speciem] *add* al-
 trinsecus *R*. || 17. facient *JV*. || 18. dimensiōnum *V*, dimensiōne
GR, demensiōne *J*. || in *JV*, erit in *GR*. || tantum *V*.

GJR spatio quod inter se et lineam quae per punctum semicirculi transiet interiacebit. (fig. 91.) quotiens intra semicirculum linea fuerit ordinata dimensionis lineae, acutos angulos faciet generis sui, quos in circumferentia cludet.

*J*¹³² (fig. 92.) | rectorum ergo et circumferentiarum linearum anguli rectus ebes acutus; rectus, quoniam recta linea quae per punctum ad circumferentiam peruenit, medium secat circulum et utraque parte pares angulos diuidit; ebes et acutus ideo quod ordinata dimensionis linea intra semicirculum inferiores facit angulos maiores: nam quos intra circumferentiam cludet, minores. (fig. 93).

*G*⁸² Circumferentiarum linearum species angulorum generis sui tres, recta ebes acuta. (fig. 94.) quotiens ex uno duorum punctorum diastemate duo circuli pares exeunt, ad conuersionem circumferentiarum interiores rectos angulos facient; (fig. 95.) ebes exteriores, qui sunt sescontrarii rectis: acuti anguli sunt lunati, qui inter rectos et ebes 15 tes includuntur. (fig. 96.) | circumferentiarum linearum rectos angulos ideo quod si tres circuli pares inter se fuerint aequali diastemate conuerti, intra scriptos angulos pares 20

1. quod *RV*, quae *J*, qui *G*. || linea *J*. || quae per *om V*. || punctum *V*. || 2. transisset *V*. || infra semicirculum *GR*. || 3. in ea fuerit *G*, fuerit linea *R*. || dimensionis lineae *V*, dimensionis linea *J*, dimensione *GR*. || 4. angulos faciet *JV*, faciet angulos *R*. || cludet *R*. || 5. anguli sunt *R*. || 6. rectum ebes acutum, rectum *G*. || rectam lineam *JV*. || 7. S. circulum secat *V*. || 8. parti *V*. || ebes et acutus *addidi*. Ideo ebes *R*. || 9. dimensionis *V*, dimensionis *J*, dimensione a recta *GR*. || lineae *J*. || 11. circumferentia *J*, circum *V*. || cludit *GR*. || 13. ter *V*, *om R*. || acuta] *add hoc modo fiunt R*. || 14. diastema *G*. || circuli pars *V*, pares circuli *GR*. || 15. conuersionem *P*, conuersionem *GR*, cognitionem *JV*. || angulos *om V*. || 16. faciunt *GR*. || Hebetis *V*. || sunt qui *V*. sunt *om R*. || recontrarii *JV*, contrarii *GR*. || 17. angulis *J*. || qui *JV*, hi *GR*, hii *P*. || 18. rectus angulus *GR*. || 19. pares fuerint inter se aequali (aeq. *PR*) *GR*. || 20. conuerti *JRV*. || intra se *G*.

alternos habebunt, per quorum signa si rectae lineae in- *GJR*
tra scribantur, in partes quas circuloꝝ conexio consu-
met medias diuident. ebetes angulos exteriores, quod sunt
omnibus intra scriptis maiores. lunati autem acuti, quod
exilissima tenuitate finiuntur. (fig. 97.) 5

Rationalium linearum genera angulorum haec sunt.
quibus si flexuosa linea iniungatur, faciet species angulo-
rum secundum suam inaequalitatem complures: (fig. 98.)
omnes tamen illae inaequalitates rationalibus lineis compre-
hendi et diuidi possunt. [flexuosa autem linea sicut eli- 10
cis aut cornualis.] (fig. 99.) | nam flexuosa linea ad mensu- *(GR)*
ram redigitur, quem admodum ipsius loci natura permit- *E_{31,19}*
tit, qua proxima est rectae lineae adque circumferenti | cir- *J₁₃₄*
culari, si terminibus arboribus notatis aut fossis aut uis
aut iugis montium et diuergiis aquarum fines obseruabun- 15
tur. (fig. 100.)

Angulus autem omnis species capit duas, planam et *G₈₃ R*
solidam. (fig. 101.) planus angulus est in planitia duarum
linearum adtingentium, sed et non in rectum positarum,
alterius ad alteram inclinatio. (fig. 102.) solidus angulus est 20
cuius planitiae altitudo adiungitur aut aequatur. (fig. 103.)

1. alternos] altero *GR*, alter altero *J*, altero altero *V*. || habebit *JV*.
|| intra *JV*, intra se *G* et post scribantur *R*. || 2. conexio *P*, con-
nexio *GJRV*. || 3. medios *RV*. || quod] qui *R*. || 4. Lunati *R*, lina-
tis *V*. || 6. Rationabilium *R*. || 8. complures *om GR*. || 9. illes *J*. ||
aut comprehendi aut *V*. || 10. sicut aeliciis (eliciis *P*, elicus *R*) aut
cornualis *GR*, sicut dilicis aut cornualibus *J*, sic delicis *V*. || 12. na-
tura ipsius, *omisso* loci, *E*. || 13. est *om V*. || adque *V*, atque *J*,
quae *E*. || circumferente *J*, circumferentem *V*. || circulari si] circu-
lari *JV*, singulari circulari *E*. || 14. terminibus... 16. obseruabuntur]
flexuosa linea quae proxima est rectae lineae *E*. || 17. planum et so-
lidum *E*. || 18. est angulus *V*. || in planitiae *JR*. || duae lineae *V*. ||
19. attingentium *EGR*. || sed non *GRV*, se et non *E*. || 20. ad alte-
rum *E*, ad altera *J*. || inclinati *EG*, inclinat *J*. || nam solidus *GR*. ||
21. planities *J*, planicie *R*. || altitudo diungura ut aequatur *E*. || ae-
qualiter *R*.

EGJR Forma est quae sub aliquo aut aliquibus finibus con-
(*E*_{31,27}) tinetur. |

*E*_{31,10}
*G*₂₀ Formarum genera sunt quinque. unum quod ex fle-
xuosa linea continetur. alterum quod ex flexuosa et ra-
5 tionalibus. tertium quod ex circumferentibus. quartum quod
(*G*₈₃ *R*) ex circumferentibus et rectis. quintum quod ex rectis. | ho-
(*G*₂₀) rum generum sunt species multitudinis infinitae. | (fig. 104.)

*J*₁₃₅ Flexuosarum linearum formae species habent multas
(*E*_{31,17}) in infinitum. |

10 Aequae multas ac uarias figuras habent formae, quo-
tiens flexuosae lineae rationalis siue recta siue circularis
linea interuenit. (fig. 105.)

*E*_{31,28}
*G*₈₃ *R* Circumferentium linearum formae aliquae sunt sine
angulo, aliquae uno, aliquae duorum, aliquae trium, ali-
*E*₃₂ quae quattuor, | et aliquae super hunc numerum singulis
16 angulis accedentibus ut plurimum in infinitum. forma est
sine angulo circuli unius plurimumue. circulus autem est plana
forma ab una linea comprehensa, ad quam ab uno signo
*R*₃₇ intra formam posito omnes accedentes rectae lineae sunt

1. sub aut aliquo aut *R*. || 3. quinque sunt genera *G* p. 20. || 4. ratio-
nabilibus *JR*. || 5. quartum quod ex circumf. *om ER*. || 6. et *om V*.
|| quintum] quartum *ER*. || quod *om V*. || rectis] *add* circumferen-
tibus et flexuosa. Quintum quod ex solis et pluribus flexuosis *R*. ||
7. generum *om G*. || multitudines *JV*, *om G*. || 8. Ex flexuosarum *E*.
|| forma et species habet *JV*, forma species habet *E*. || 9. in *om EJV*.
|| 10. Aequae (atque *J*, adque *V*) multas... interuenit *JV*, *om E*. ||
habet forma. Quae quotiens *JV*. || 11. rationalis *J*, nãlis *V*. || 12. in-
uenit *JV*. || 13. linearum aliquae (aliquando *V*) sunt *JV*, formarum
aliquae (aliae *R*) sunt *GR*, formarum aliae sunt lineae *E*. || 14. ali-
quae uno *EJ*, aliquae (aliae *R*) unius *GR*, aliquando uno *V*. || 14. 15.
aliae *R semper*. || 15. et *om GR*. || super] sub *E*. || 16. accidentibus
JV. || ut plurimum *E*, in plurimum *JV*, usque *GR*. || in *om EJ*. ||
17. plurimumue *E*. || autem *om V*. || est *om R*. || plana lineae forma
V. || 18. ab *EJV*, sub *GR*. || ad quam] adque *V*, atq. *EGJR*. || 19.
positae *EG*, *om JV*. || accidentes *JRV*. || sint *V*.

inter se pares. (fig. 106). ex pluribus circulis forma sine *EGJR* angulo, ut harenae ex quattuor circulis; (fig. 107.) | ex *G⁸⁴* pluribus quam quinque, ut in opere picturarum aut architectura. (fig. 108.) forma anguli unius ex tribus circinis, ut in opere marmoreo. duorum | angulorum forma e duo- *J¹³⁶* bus circinis, (fig. 109.) trium angulorum ex tribus circinis, (fig. 110.) quattuor angulorum ex quattuor circinis, (fig. 111.) reliquae accedentibus singulis plurilaterae in infinitum. (fig. 112.)

Rectarum linearum et circumferentium [forma sine 10 angulo] duorum laterum totidemque angulorum forma est ex recta linea et circumferenti semicirculo. (fig. 113). [rectarum linearum et circumferentium formae sine angulo lateris unius, duorum angulorum ex duobus lateribus, trium angulorum ex tribus lateribus, quattuor ex quattuor, 15 reliquae singulis accedentibus plurilaterae.] (fig. 114.) | tri- *J¹³⁷* latera forma est trium laterum totidemque angulorum ex duabus rectis lineis et una circumferenti, (fig. 115.) uel ex

1. ex plurimis *E*. || formae *E*. || sine angulue aurae ex *V*, sine angulo ut in hac re ex *E*, sine angulo ut arthenae ex *P*. || 2. circulis] angulis *E*. || quam quinque]. IIII. *E*. || 3. epicturarum *J*, est picturatum *V*. || aut architectura *G*, aut arcipectura *J*, om *E*. || 5. ut ... marmoreo om *GR*. || forma e] formae *EGR*, forma *JV*. || 6. trium ex *GRV*. || 8. reliquae accidentibus singulis (om *V*) pluralitates (pluritates *J*) et infinitum *JV*, reliqua ea colentibus singulis in pluribus et infinitum *E*, reliqui (Reliquae *R*) ex multis in infinitum *GR*. || 10. Rectarum ... sine angulo om *EJV*. || 11. duorum angulorum laterumque totidem forma *E*. || forma ... 12. semicirculo] ex duabus rectis lineis et una circumferenti uel ex duabus circumferentibus et una recta *R*. || 12. circumferenti (circumferentiae *J*) aut semicirculis *JV*, circumferentibus circulis *E*. || rectarum ... 16. plurilaterae om *EGR*. || 15. ex tribus lateribus quattuor *J et, qui addit* angulorum, *Memmianus apud Rigaltium*, om *V*. || 16. accidentibus *JV*. || plurilaterae *J*, pluraliter æ *V*. || 16. trilatera ... p. 106, 3. et recta om *R*. || 16. Trialatera *E*. || 18 - p. 106, 3. ex duabus circumferentibus (circumferentis *V*) et una recta, ex duabus ergo rectis et una (una a *J*) circumferentibus *JV* || 18. lineis rectis et in una *E*. || uel *G*, et *E*.

EGJR duabus circumferentibus et una recta. ex duabus ergo
 rectis et una circumferenti (fig.). ex duabus circumferentibus
G⁸⁵ et recta. (fig.) | quadrilatera forma est quattuor laterum
 totidemque angulorum ex quattuor lineis comprehensa, ut
 5 duabus rectis et duabus circumferentibus. (fig. 116.) plu-
 rilatera forma est quae plus quam quattuor lineis com-
 prehensa est, ut quinque laterum totidemque angulorum
 (*GR*) ex duabus rectis et tribus circumferentibus, (fig. 117.) |
 ex tribus rectis et duabus circumferentibus. et quaecum-
 10 que huic formae accedentibus singulis angulis et late-
 (*E*) ribus similis fuerit, plurilatera appellatur. (fig. 118.)

Planarum autem et rectis lineis comprehensarum aliae
 sunt trilaterae, aliae quadrilaterae, aliae singulis adiectis
 super hunc numerum plurilaterae in infinitum. trilatera
 15 forma est quae tribus rectis lineis continetur. trilatera-
 rum formarum et ex rectis lineis comprehensarum species
 sunt quattuor. una qua rectus angulus continetur, et ef-
J¹³⁸ ficit | triangulum recto angulo, quod Graeci orthogonion
 appellant. (fig. 119.)

20 . . . . .
 plurilatera forma est quae plus quam quattuor rectis li-
 neis sub qualicumque specie continetur. . . . .
 . . . . .
 quinque, quam formam Graeci pentagonon appellant. (fig.
 25 120.) amplioribus quoque formis apud Graecos nomina

1. ex duabus ergo . . . 3. et recta *E*, om *G*. || 4. ex] et *E*. || quattuor . . .
 ut om *GR*. || comprehensae *V*. || ut rectis et duabus *V*, aut duabus
 rectis *EJ*. || 5. duabus circumferentibus et duabus rectis *GR*. || 6.
 quae om *E*. || comprehensa est *JV*, comprehensa *E*, continetur *GR*.
 || 7. quinque *EGR*, duo *J*, duorum (*i. e.* II pro u) *V*. || 8. ex tribus
 circumferentibus et duabus rectis *GR*, om *E*. || 10. accidentibus *J*. ||
 angulis om *E*, ante singulis *V*. || 11. similiter fuerint *E*. || plurali-
 ter *EJ*. || 12. alia erunt trilatera *JV*. || 13. alia *V*. || quadrilatera *JV*.
 || alia *V*. || 14. plurilatera *J*, pluralitate *V*. || in om *J*. || 17. quae
 rectis angulis *JV*. || 18. quid *V*. || 24. pentagonon *V*.

ab angulis dantur, ut hexagono heptagono et super hunc *J* numerum compluribus. has nos plurilateras appellamus adiecto angulorum numero, ut sex angulorum et septem. et quantumcumque super hunc numerum auxeris, eandem appellationem utamur. (fig. 121.)

5

Alia species est formae per quam frequenter archifiniorum agrorum quadratura concluditur ex rectis angulis [ex] pluribus quam quinque, accedentibus super hunc numerum in quantacunque multitudine cogitaueris.

[Qualemcumque rectorum angulorum formam rectis 10 lineis comprehendere.

Ex data recta linea ducere posito signo . . . . .
. . . . . relato in utramque partem circino, aequali punctorum diastemate (fig. 122.) | circulos scribere oportet, per quorum conexionem recta linea transeat factura 15 normales in data linea angulos. (fig. 123.) sed quo in rectorum linearum forma circularis linea non interueniat rectis, a circumferentiarum parte chiasmi cuiusdam ratione utamur. (fig. 124.)

Quod si ab eadem recta linea ducenda fuerit quae 20 rectum angulum faciat, ex quolibet puncto qui per caput recta linea transeat rectam lineam eicere, per cuius signum quod est in circumferentem lineam a capite rectae lineae recta linea transeat factura in data linea rectum angulum.

1. ab *addidi*. || exagonon eptagonon *J*, hexagonum heptagonum *V*. || supra *V*. || 2. plurilatera *JV*. || 3. ut hexangulorum *V*, ut exangulorum *J*. || 4. et *J*, *om* *V*. || auxerit *JV*. || eadem appellatione (appellationum *V*) metiamur *JV*. || 6. Aliae species et formae *V*. || archifiniorum *V*. || 7. concluderunt *V*. || 8. accidentibus *J*. || 9. in quantumcunque multitudinem *J*. || 10. forma *J*. || 13. lato *V*. || utraque *J*, utroque *V*. || parte *JV*. || circinio *V*. || 14. iunctorum *JV*. || circulus *J*. || 15. connexionem *V*, connexionem *J*. || 16. normalis in recta *JV*. || angulus *J*. || sed quoniam rectorum *V*. || 17. interuenit *J*. || 18. parte chiasmi eiusdem rationis *J*, partem chiasmi eiusdem rationem *V*. || 21. iuncto *JV*. || 22. transeat *V*. || rectam lineam . . . 24. transeat *om* *V*.

J (fig. 125.) in hanc autem rationem subiata circumferentia
*J*¹⁴⁰ chiasmis utendum est. | nam quod ad extremam lineae
 normationem pertinet, uulgaris consuetudinis est sex octo
 et decem: haec de qua supra disputauimus (fig. 126.) cir-
 5 culi ratio magis artificialis est, quae numeros non prae-
 finit: habemus enim apud Eucliden, quocumque loco ad
 circumferentem lineam ex signis dimensionis duae lineae
 concurrerint, normam facturas.]

HYGINI.

.....
*G*¹⁸ Nam decumanum limitem traxerunt, sicut *Higenus*
 10 *describit*, ab occidente in orientem, cardinem uero a me-
 ridiano in septentrionem duxerunt.

.....
 Nam et alibi limites facti sunt ab his qui solis ortum
 et occasum secuti sunt. quos fefellit ratio geometriae.
*G*¹⁹ *mihī tamen*, | sicut *Higenus constitui decreuit limites*, ita
 15 rationabile uidetur, ut decumanus maximus in orientem
 crescat et cardo maximus in meridianum.

.....
*G*²⁴ Rigor enim naturalis est. qualiscumque enim rigor
 interuenit constituentibus limites, rarioribus locis terminos
 posuerunt. et seruari iubetur rigor, si inuentus fuerit de

2. chiasinis *V*. || 5. quā *V*. || 6. Euclidem *JV*. || 7. demensionis *J*. ||
 8. concurrunt *V*. || norma *V*, nonma *J*. || Explicit liber Frontonis
 primus *JV*. || 10. a meridianum in septentrione *G*. || 12. immo acti.
 || 15. decūmanus *G*. || 17. rigor naturalis qui efficitur margine su-
 percilii. ita in expositione terminorum p. 184 *G* collis rigurani,
 id est iugum.

triginta pedum altitudine, ut ne ab utro possessore tan- *G*
 gatur: quod si plus de xxx pedibus patuerit, iam collis
 est. . . . .
 quod exigit ut superior possessor in planum usque des-
 cendat et sibi defendat omnem deuexum locum. hoc enim *5*
 lex propter malignitatem inferioris possessoris instituit, ne
 aut arando aut fodiendo superioris possessoris terras in-
 uaderet.

Termini quoque quibusdam locis positi sũnt, ut ab
 uno ad unum dirigantur, per pedes a cccxx et supra us- *10*
 que ad cccclxxx et infra hoc, silicei. nam Tiburtini dis-
 tant a se in pedibus a ccxl et supra usque ad dclx et
 infra. quod si spissiores non sunt, riparum cursus serua-
 tur; harum tamen quae per multa milia pedum recturas
 separationesue agrorum ab initio suo | usque ad occur- *G25*
 sum custodiunt. et ne eas ripas sequendas obseruarent
 quae intra corpus agri nascuntur et in suo latere deci-
 dunt, lex limitum eas praedamnavit. [ne id aliquando se-
 quamini, quod maior potestas limitum rectorumue cur-
 sus non confirmat.] sed si conuentionis causa eas partes *20*
 inter se custodiendas censuerunt, non rectorumue imputan-
 dum, sed concurrenti definitioni fides est adhibenda.

1. latitudine *G*. || utroque *G*. || 2. fortasse paruerit. || 3. haec ad
 maiora supercilia pertinent, quae usque in planitiam a supe-
 riori uergunt, et quidem in agro arcifinio et si desint termini.
 uide Frontinum p. 42 et Siculum Flaccum p. 55 *G*. || 9. positi
G. || 11. silicei p. 92 *A*, si licet *G*. || 13. riparum p. 92 *A*, riparum et
 rigorum *G*. || seruatur *E* p. 5, seruatur *A*, seruabunt *G*. || 15.
 separationes suae *G*, separationissua *A*. || occansum *A*, occasum *G*.
 || 16. ripas aut rigores sequendos *G*. || sperarent *A*, sperares *E*, spe-
 res *Boethius* 24 b. || 17. desinunt *Huschkius*. || 18. sequamini]
 sectemini *Boethius* 24 b. ita p. 126 *B* pro terminis habebitis. || 19.
 cursus om p. 92 *A*, item *E* et *Boethius*, qui habent rectorumue
 ripaeue. || 20. eas *E*, ea *G*, eo *A*. || 21. custodiendas *E*, constituen-
 das *A*, conseruanda *G*. || 22. addunt aliqua *A* p. 93 et *E* p. 5.

.....
 G¹⁸ Strigatus ager est qui a septentrione in longitudinem
 in meridianum decurrit; scamnatus autem qui eo modo
 ab occidente in orientem crescit.
 .....

G¹⁷ *Etsi* centenis hominibus duocentena iugera data *le-*
 5 *gimus*, quorum propter numerum *sit* appellata centuria,
legimus in quibusdam locis ab uno mille et trecenta iu-
 gera *fuisse possessa*.
 .....

G¹⁷ *Agrum*, qui dum in se ducenta et eo amplius iugera
 contineret, postea iussu principum intercisiuis limitibus est
 10 distributus, quinquagenis iugeribus, uel amplius, ut quali-
 tas locorum inuenta est. quae intercisiones per trifinia
 et quadrifinia siue [interuenientium uel] interpositorum
 ratione signorum *cernuntur esse dispositae*.
 .....

Modum subseciui, qui frequenter in extremitatibus
 15 assignatorum agrorum incidens mensurali linea *cernitur*
 comprehensus.
 .....

G²¹ *Hoc inuenitur* L et LX contineri iugeribus, et quam-
 uis exigua parte minus fuerit *inuentum* dimidio centuriae,
 subsecium dicitur. ita tamen si spatium maius fuerit, no-
 20 mine centuriae non carebit. nam haec subseciua et con-
 cessa plerumque inueniuntur et reddita, aliqua assignata:
 nam et censum quedam pro suo modulo susceperunt.
 secundum illam uero maiorem assignationem subsecium

2. in meridiano G. || 3. crescit G. || 9. est om G. || 14. modum men-
 sura comprehensum subseciui G. || 15. mensura linea G. || 18. minore
 G. || dimidio] de modum G. || 19. nom G. || 23. maiorem assignatio-
 nem mire dicit eam cuius lex in libro Coloniarum prouinciae
 Tusciae legitur p. 85. 86 A.

maius centum iugeribus pro centuria est, subsecium non *G*
minus L iugeribus pro dimidia centuria.

Sed uideamus ne forte postea iussu principis alicui *G*²²
datus sit, qui terram metiri denuo praeceperit, sicut Cae-
saris Augusti temporibus factum est. nam alia subseciua 5
Vespasianus uendidit, alia autem quae remanserunt Do-
mitianus donauit atque concessit. (*G*)

..... *B*⁹¹
Limites lege late patere .... debent secundum cons-
titutionem eorum qui agros diuidi iusserint. non quia 10
modus ullus ex mensura limitibus adscribitur: solum lex
obseruari debet. maximus decimanus et cardo plus patere
| debent, siue ped. XXX, siue ped. XV, siue ped. XII, siue *B*⁹²
quot uolet cuius auctoritate fit. ceteri autem limites, qui
subrunciui appellantur, patere debent ped. VIII. 15

In maximo autem decimano et cardine lapidem ponis,
et inscribis DECVMANVS MAXIMVS et CARDO MAXIMVS. forma
autem sic scribi debebit, DEXTRA DECVMANVM et SINISTRA,
CITRA CARDINEM et VLTRA. lapides ne minus duodrantales
poni oportet, altos ped. III. inscribi sic debent ut dextra 20
decumanum .... D. D. I: quae pars ...., erit inscribura
sursum uersus ut ad septentrionem spectanti sit K. K. I.
| similiter dextra decumanum ultra cardinem sic inscribis *B*⁹³
ut D. D. I spectanti ad occidentem scribura sursum uersus
sit: quae pars ad cardinem spectat u. k. I, sic inscribi de- 25
bet ut inspectanti meridie scribura sursum uersus sit
VLTRA CARDINEM PRIMVM. sinistra autem d. I k. k. I sic

1. 2. centum iugera dictum est subsecium minus L iugera nuncupa-
tum *G*. quae emendauit ex lege p. 86 A. || 6. uespasianus *G*. || 8.
INC. DE LIMITIB. HYGINI *B*. || 9. legae latae paterae *B*. fortasse
lege late patere iussi patere || 10. eorum add *Rigaltius*. || 14. quod
B. || 16. et cardine add *Goesius*. || 19. circa *B*. || 21. adde spec-
tanti oriente scriptura sursum uersus sit || item adde ad cardinem
spectat || inscriburae *B*. || 22. specte^anti *B*. || 23. inscribsit *B*. || 24. ab
occidente *B*. || 26. 27. sit VLTRA] si citra *B*. || 27. d. I] dd. I. *B*.

B inscribi debet sursum uersus ut spectanti oriente sit SINISTRA D. I: quae autem pars ad cardinem spectat, sic inscribi debet ut septentrionem spectanti sit sursum uersus inscriptum C. K. I. ultra autem sic inscribi debet ut quae *B*⁹⁴ pars ad decimanum | spectat, spectanti occidentem sursum uersus sit inscriptum S. D. I: quae pars ad cardinem spectat, sic inscribi debet ut meridie spectanti sit inscriptum ultra cardinem primum V. K. I.

Quintum quenque limitem diligenter agi oportet, et *10* praecedere mensura cardinem, ut quadraturae diligenter cludi possint. lapidem autem in quintarios poni oportet, reliquos autem roboreos.

Solet de hac re esse disputatio, ut, si inscribatur D. M. [et K. M.], ille qui a maximo proximus est dicatur inscribi *15* oportere siue DEXTRA siue SINISTRA D. siue PRIMVM siue *B*⁹⁵ SECVNDVM. | quaestio ergo haec est, utrum qui proximus maximo est primus inscribi debeat an ultra primum. ultra primum autem inscribi debet ideo quod hic qui maximus dicitur et primus est. ita idem capit hic: qui ultra *20* primum [autem] inscribitur, et secundus est et nouum usque ultra solum obseruare debet.

Sed quacumque parte inscribis, siue ultra siue citra, siue dextra siue sinistra, mensura territorii usque fieri debet secundum legem diui Augusti QVA FALX ET ARATER IERIT. *25* in forma generatim enotari debebit LOCA CVLTA et INCVLTA, *B*⁹⁶ | VILLAE.

1. debent *B*. || 1.2. ut septentrio orientem sinistra undique autem pars a cardinem *B*, *omisso* spectat. || 3. spectanti sit] spectans sit totum *B*. || 6. sic inscribitur *B*. || ad] a *B*. || 10. praecedere *B*. || uersura *puto*. || 14. est *om B*. || 15. D.] dd. II. *B*. || 17. primus] secundus *B*. || an ultra primus *B*. || 20. secundum est et nonum quae ultra *B*. || 24. arater] *prius r rec in litura B*. || VILLAE] SILVAE, nisi fallor.

Mensura peracta sortes diuidi debent, et inscribi no- *B*
mina per decurias [per homines denos]; et in forma se-
cari denum hominum acceptae, ut quot singuli accipere
debent [decem] in unum coniungantur; et in sortem ins-
scribi SORS PRIMA, D. D. I ET SECVNDVM ET III ET IIII, CITRA *5*
CARDINEM ILLVM, quo usque mensura expleri decem homi-
num debebit, id est in quot centuriis. similiter omnium
decuriarum nomina in sortibus inscripta sint, qua parte
quae aut cota sors modum habeat, utrum ultra et dextra, *9*
utrum sinistra et ultra, aut citra; deinde ex decuriis, | ante *B*⁹⁷
quam sortes tollant, singulorum nomina in pittaciis et in
sorticulis. et ideo ipsi sortientur, ut sciant quis primo
aut coto cumque loco exeant. | igitur omnem sortem po- *G*¹³⁴
nere debent, in qua totius perticae modus adscriptus erit.
haec sortitio ideo necessaria est, nequis queri possit se *15*
ante debuisse sortem tollere, et meliorem fortasse potuisse
incidere agri modum, aut sit dissertatio quis ante sortem
tollere debeat, cum omnes in aequo sint. *(BG)*

.....
Coloniae sunt quae ex eo nomine accipiuntur, quod *G*³⁰
Romani in eisdem ciuitatibus colonos miserunt. *20*

.....
Coloniis, quae in remotiora loca et longe a mari po-
sitae uidebantur, ut numerus ciuium, quem multiplicare
diuus Augustus conabatur, haberet spatia in quae sub-
sistere potuisset.

1. sorte *B*. || 2. sed in formas sectari *B*. || 3. acceptas ut quod *B*. ||
5. PRIMA] prima *I*, *B*. || secunda *B*. || CITRA] et *B*. || 7. quod cen-
turiis *B*. || hominum *B*. || 8. inscriptae et qua *B*. || 12. ideo] id *B*. ||
13. INCIPIT EIVSDEM (*id est Hygeni*) *G*. || 14. pecuniae *BG*. ||
15. quaeri *G*, quaeri *B*. || se *G*, re *B*. || 16. et in *G*. || potuisse *om*
G. || 22. incedere *G*. || 17. disertatio *BG*. disceptatio *Turnebus*.
|| 20. colones *G*. || 23. spatia *G*.

.....
*G*¹⁸ *Assignatus est coloniis siue municipiis, uni cuique possessioni modum secundum terrae qualitatem.*
 .....

*G*³⁰ Assignatae sunt siluae, de quibus ligna in reparationem publicorum munerum traherentur. hoc genus agri
 5 tutelatum dicitur.
 .....

*G*³² Nam et regione Reatina *itidem* sunt loca p. R.
 .....

*G*¹⁹ Per terminos territoriales et limitum cursus et titulos, id est inscriptis lapidibus, plerumque fluminibus, nec non aris lapideis, claudi territorium atque diuidi ab altero
 10 riuo territorio ciuitatis.
 .....

*G*³⁰ Territorii *aeque iuris* controuersia agitur quotiens propter exigenda tributa de possessione litigatur, cum dicat una pars in sui eam fine territorii constitutam, et altera e contrario similiter. quae res territorialibus est finienda
 15 terminibus. nam inuenimus saepe in publicis instrumentis

*G*³¹ | significanter inscripta territoria, ita ut EX COLLICVLO QVI APPELLATVR ILLE, AD FLVMEN ILLVD, ET SVPER FLVMEN ILLVD AD RIVVM ILLVM aut VIAM ILLAM, ET PER VIAM ILLAM AD INFIMA MONTIS ILLIVS, QVI LOCVS APPELLATVR ILLE, ET
 20 INDE PER IVGYM MONTIS ILLIVS IN SVMMVM, ET SVPER SVMMVM MONTIS PER DIVERGIA AQVAE AD LOCVM QVI APPELLATVR ILLE, ET INDE DEORSVM VERSVS AD LOCVM ILLVM, ET INDE AD COMPITVM ILLIVS, ET INDE PER MONVMENTVM ILLIVS AD locum unde primum coepit scriptura esse. saepe

3. 4. in reparatione publicorum moenium *G.* || 6. $\bar{p}$ $\bar{r}$ *P*, $\bar{r}$ $\bar{p}$. *G. conf. Siculum Flaccum p. 50 G.* || 13. constituta *G.* || 14. quae res] quae ret. Haec autem controuersia *G.* || 15. *conf. Sic. Flaccum p. 73 G, ubi legitur descripta.* || 16. collegio *G. correxit Huschkius.* || 20. in summo et per summum *G.*

enim quorundam aut monumenta aut fossae aut quorundam sacellorum aut fontium, unde riui fluminaque incipiunt, obseruantur fines territoriorum.

.....
Hic et occupatorius ager dicitur eo quod occupatus *G*¹⁷
 est a uictore populo, territis exinde fugatisque hostibus. 5

.....
 Quia non solum tantum occupabat unus quisque, quantum colere praesenti tempore poterat, sed quantum in spem colendi habuerat ambiebat. fines uero his signis | inter se diuidebant, fossis manu factis, arboribus ante *G*¹⁸
 missis, fluminum interuenientium cursu, iugis quoque mon- 10
 tium [*quae ex eo nomine accipiuntur, quod continuatione ipsa iugantur*], superciliis, nec non itineribus, uel diuergiis aquae; quae aut loci natura aut sollers procurauit antiquitas.

.....
 Quaestorii autem dicuntur agri quos populus Ro-*B*¹⁰¹ *G*¹³⁴
 manus deuictis pulsisque hostibus possedit, mandauitque 16
 quaestoribus ut eos uenderent. quae centuriae nunc appellantur, id est plinthides, hoc est laterculi, eosdem in *B*¹⁰²
 quinquagenis iugeribus quadratos cluserunt limitibus, atque ita certum cuique modum uendiderunt. quibus agris sunt 20
 condiciones uti p. R. . . . .; quod etiam praestitutum ob-

1. *fortasse* aut quaedam sacella aut fontes. || 4. quod] *addit Agennius* in tempore, *ut pag.* 1,21. || 8. in spe *G*. || Finis *G*. || 10. cursus *G*. || 11. *uncis inclusa Agennius, quia non recte ceperat, inepte repetiit ex Hygino de controuersiis p.* 138 *B*. || 13. diuergiis aquae *Turnebus, diuersis G*. || 15. Quaestori *B*. || 16. depulsisque *B*. || possidet *B*. || 17. quaestoribus *G*. || nunc *G*, quae nunc *B*. || 18. id est *B*, *om G*. || plinthides *B*. || hoc *B*, id *G*. || easdem *G. fortasse* eos denis actibus. || 19. quadratas cluserunt *G*. || limites *B*. 20. agri *G*. || sunt condiciones *G, om B*. || 21. uti *pr* populus romanus *B*, uti populi romani *G*. || praestitutum *G*. || obserbant *B*.

BG seruant. uetustas tamen longi temporis plerumque paene similem reddidit occupatorum agrorum condicionem: non tamen uniuersos paruisse legibus quas a uenditoribus suis acceperant.

5 **V**ectigales autem agri sunt obligati, quidam r. p. p. R., quidam coloniarum aut municipiorum aut ciuitatum aliquarum. qui et ipsi plerique ad populum Romanum per-
*B*¹⁰³ finentes ex hoste capti partitique | ac diuisi sunt per centurias, ut adsignarentur militibus quorum uirtute capti
 10 erant, amplius quam destinatio modi quamue militum exigebat numerus: qui superfuerant agri, uectigalibus subiecti sunt, alii per annos . . . ., alii uero mancipibus ementibus, id est conducentibus, in annos centenos. plures uero finito illo tempore iterum ueneunt locanturque ita ut uectigalibus
 15 libus est consuetudo.

In quo tamen genere agrorum sunt aliquibus nominatim redditae | possessiones. id habeant inscriptumque
*G*¹³⁵ in formis, quantum cuique eorum restitutum sit. hi agri
*B*¹⁰⁴ qui redditati sunt, non obligantur | uectigalibus, quoniam
 20 scilicet prioribus dominis redditati sunt.

Mancipes autem qui emerunt lege dicta ius uectigalis, ipsi per centurias locauerunt aut uendiderunt proximis quibusque possessoribus. in his igitur agris quaedam loca propter asperitatem aut sterilitatem non inuenerunt empto-
 25 res. itaque in formis locorum talis adscriptio, id est IN MODVM CONPASCVAE, aliquando facta est, et TANTVM CON-

1. poene *B*. || 2. conditionem *G*. sic semper. || non tamen] *fortasse* nocet enim non. || 3. paruissse *G*. || 4. acceperunt *G*. || 6. ciuitatum *G*. || 8. ac *G*, hac *B*. || 9. assignarentur *G*, ut fere solet. || 10. quamue] quam uero *BG*. *correxerit Rigaltius*. || exigebant *B*. || 12. quinos *Goesius* addidit. || 13. post centenos *add* alii uinos *rec B*. || 14. ueniunt *B*, uenduntur *G*. || 16. alii quibus *B*. || 17. redidit *B*. || *fortasse* idque habent inscriptum. habeant scriptum in *G*. || 18. in firmis *pr B*. || hii agri *B*. || 22. uendiderunt *B*. || 23. quaedam *G*. || 25. adscriptio *G*. sic semper. || 26. tantum conpascuae *B*.

PASCVAE; quae pertinerent ad proximos quosque posses- *BG*
 sores qui ad ea attingunt finibus suis. quod genus agro-
 rum, id est compascuorum, etiam nunc in adsigna|tionibus *B*¹⁰⁵
 quibusdam incidere potest.

Virginum quoque Vestalium et sacerdotum quidam 5
 agri uectigalibus redditi sunt locatim. quorum agrorum
 formae, ut comperi, plerumque habent quendam modum
 adscriptum: sed in his extremis lineis comprae-hense sunt
 formae sine ulla quidem norma rectoque angulo. solent
 uero et hi agri accipere per singula lustra mancipem: sed 10
 et annua conductione solent locari.

Diuisi et adsignati agri sunt qui ueteranis aliisue
 personis per centurias certo modo adscripto aut dati sunt
 aut redditi, quiae | ueteribus possessoribus redditi com- *B*¹⁰⁶
 mutatique pro suis sunt. hi agri leges accipiunt ab his 15
 qui ueteranos deducunt, et ita propriam obseruationem
 eorum lex data praestat.

In his agris et subsiciua sunt. et aliquando compas-
 cua, sicut in his qui uectigalibus seruiunt, et in hoc ge-
 nere sunt; quaedam autem uectigalia, quae intra perticam 20.
 in eam regionem comprae-hensa sunt. aut siquid superfuit
 quod non adsignaretur, reseruatum aut redditum | reloca- *G*¹³⁶
 tumue est cuiquam coloniae. hi autem quibus adsignati
 sunt, deducebantur intra centuriationem: et quae super-
 fuerant subsiciua, | his concessa esse, id est eorum rei 25

2. attingunt *G*. || quodque genus *BG*. || 3. compascuorum *G*. || 4. in-
 cedere *G*. || 6. sunt et locati *G*. || 7. forme ut compleri *B*. || quedam
 modum *corr B*, quem admodum *pr B*. || 8. comprehensae *G*. || 11.
 et *G*, *om B*. || 14. quiae] quib. *BG*. || 16. propria obseruatione *G*. ||
 17. praestant *B*. || 18. agris sed et *BG*. || subsiciua *G*. || sunt et *om*
G. || 20. pertica *B*. || 22. reseruatum aut redditum *G*, *om B*. || relo-
 catumque *Goesius*, reuocatumque *BG*. || 24. centuriatione *B*. || su-
 per fuerunt subsiciua eis *G*. || 25. concessa sunt *Turnebus. malim*
 concessere.

BG publicae, ex quorum territorio sumpserant agros, ita ut in eos quos donauerant r. p. agros, et in eos qui redditi erant ueteribus possessoribus, iuris dictio salua esset eis ex quorum territorio sumpti erant agri.

5 Ergo omnium coloniarum municipiorumque leges semper respiciendae erunt, itemque exquirendum numquid post legem datam aliquid, ut supra dixi, commentariis aut epistulis aut edictis adiectum est aut ablatum.

Sed et haec meminerimus in legibus sepe inueniri.

*B*¹⁰⁸ cum ager est centuriatus ex alieno | territorio paratusque ut adsignaretur, inscriptum QVOS AGROS, QVAE LOCA, QVAEVE AEDIFICIA, INTRA FINES puta ILLOS, ET INTRA FLYMEN ILLVD, INTRA VIAM ILLAM, DEDERO ADSIGNAVERO, IN EIS AGRIS IVRIS DICTIO COHERCITIOQVE ESTO COLONIAE ILLIVS cuius ci-

15 uibus agri adsignabuntur. uolunt quidam sic interpretari, ut quidquid intra fines supra memoratos fuerit, id iuris dictioni coloniae accedat. quod non debet fieri. neque enim acceptum aliud defendi potest iuris dictioni coloniae, quam quod datum adsignatumque erit. alioquin saepe et
*B*¹⁰⁹ intra | fines dictos et oppidum est aliquod; quod cum in sua condicione remaneat, eidem est in id ipsum ius quoi ante fuit: ita illa interpretatione oppidum ciuesque coloniae pariter adsignaret. sed nec fuisset necesse in legibus ita complecti, QVOS AGROS, QVAE LOCA, QVAEVE AEDIFICIA, si uni-

25 uersa regio, quae cancellata erat, coloniae iuris dictioni

1. territorium *B*. || sumpserunt *G*. || 2. $\overline{\text{rp}}$. *B*, *om G*. || 6. respiciende *B*. || nequid *BG*. || post *G*. || 7. supra] p.111,3. || epistolis *G*. || 11. quaeue loca *G*. || 15. interpretari *B*. || 16. ut *om BG*. || super nominatos *G*. || iuris dictionis *BG*. || 17. debetur fieri *B*. || 18. acceptum] ceptum *B*, quietum *G*. || iuris dictionis *BG*. || 19. quam *om G*. || fuerit *G*. || 20. infra *G*. || aliquid quod non in suam condicionem *BG*. || 21. remaneant *B*. || eidem] item *BG*. || id *om G*. || quoi] quod *BG*. || 22. oppidum *Turnebus*, epipedum *BG*. || ciuesquae *B*. || 23. fuisse *BG*. || nec esse in legibus nec ita complecti debet. quos *G*. || 25. iuris dictionem *B*.

accederet: dixisset enim INTRA FINEM ILLVM ET FLYMEN *BG*
 ILLVD ET VIAM ILLAM IVRIS DICTIO COHERCITIOQVE ESTO
 COLONIAE ILLIVS. ita excipitur id quod | non adsignatum *G*¹³⁷
 est uocaturque subsicium. ergo, ut saepius | repetam, *B*¹¹⁰
 hoc ait, QVOS AGROS QVAE LOCA QVAEVE AEDIFICIA DEDERO **5**
 ADSIGNAVERO, IN EIS IVRIS DICTIO COHERCITIOQVE ESTO [CO-
 LONORVM] COLONIAE ILLIVS quouis ciuibus adsignati erunt
 agri. item quidam putauerunt, quod iam supra quidem
 dixeram, sed iterum repetendum arbitror, ut eis agris qui
 redditus sunt ueteribus possessoribus, iuris dictio esset co- **10**
 loniae eius cuius ciues agros adsignatos accipiebant. non
 autem uidetur; quoniam ait, ut dixi, in lege QVOS AGROS
 QVAE LOCA QVAEVE AEDIFICIA DEDERO ADSIGNAVERO, IN EIS
 IVRIS DICTIO COHERCITIOQVE ESTO, quo ueterani | deducti *B*¹¹¹
 sunt, quibus hi agri adsignati sunt. alioquin, cum ceteros **15**
 possessores expelleret et pararet agros quos diuideret,
 quos dominos in possessionibus suis remanere passus est,
 eorum condicionem mutasse non uidetur: nam neque ci-
 ues coloniae accedere iussit.

Hoc quoque aspiciendum erit, quod aliquibus locis **20**
 inueni, ut cum ex alieno territorio sumpsisset agros quos
 adsignaret, proprietatem quidem daret scilicet cui adsigna-
 bat, sed territorio, intra quod adsignabat, ius non aufer-
 ret. sunt quoque quaedam diui Augusti edicta, | quibus *B*¹¹²
 significat ut quotiens ex alienis territoriis agros sumpsis- **25**

3. quod non est assignatum *G*. || 4. subsicium *G*. sic semper. ||
 5. quae ue loca *G*. || 6. cohercitiouae *B*. || 7. quouis] quorum *BG*.
 7. erant *G*. || 8. quidem supra *G*. || 10. esse *G*. || 11. cuius ciuis *B*.
 || 12. ait *addidi*. || 15. aliqui (alii qui *B*) cum ceteris possessoribus
BG. correxit *Turnebus*. || 17. dominus *BG*. || 18. condicione *B*. ||
 nam neque cuius *B*, Namque ciues *G*. || 21. inuenimus *G*. || ut] ui
B, *om G*. || cum *om G*. || sumpsisse *BG*. || 22. quidem *om B*. || 23.
 territorium *G*. || auferret Sunt *B*, auferri. et sunt *G*. || 25. significant
 quotiens *BG*. || agros *om G*.

BG set et adsignasset ueteranis, nihil aliud ad coloniae iuris dictionem pertineat quam quod ueteranis datum adsignatumque sit. ita non semper quidquid centuriatum erit ad coloniam accedit, sed id tantum quod datum adsignatumque fuerit. sunt uihilo minus quaedam municipia quibus extra murum nulla sit iuris dictio.

Fluminum autem modus in aliquibus regionibus intra centurias exceptus est, id est adscriptum FLUMINI TANTVM, *B*¹¹³ quod alueus occuparet. aliquibus | uero regionibus non *G*¹³⁸ solum quod alueus occuparet, sed etiam | agrorum aliquem 11 modum flumini adscribit, quoniam torrens uiolentior excedit frequenter circa alueum [et] centurias. illud uero obseruandum, quod semper auctores diuisionum sanxerunt, uti quaecumque loca sacra, sepulchra, delubra, aquae publicae atque uenales, fontes, fossaeque publicae uicinaeque essent, item siqua conpascua, quamuis agri diuiderentur, ex omnibus eiusdem condicionis essent cuius ante fuissent. adiectumque ius ut et limites, id est decumani *B*¹¹⁴ et cardines, aperti populo essent. | et statuerunt decimanos 20 nos et cardines maximos patentiones ceteris esse, quintarios autem et subrunciuos minime patentes, non minus tamen quam qua uehiculo iter agi possit. in quibusdam regionibus cum limites late patere iuberent, modus eorum limitum in adsignationem non uenit. saepe enim et uia-

1. sumpsisset sed et adsignauit *B*. || coloniam *B*. || 2. pertineat *G*, ad *B*. || 3. sint *G*. || quicquid *G* saepe. || 8. adscriptus *B*. || 9. alueis *G*, albeis *B*. || occuparet nam *B*. || 10. albeus *B*. || 12. albeum centurias *B*. || 13. obseruari *G*. || quod *G*, quo *B*. || 14. delubbra adq. publice *B*. || 15. atque uenales] aquitinales *B*, aquintinales *G*. uide *Frontinum de aquis* §.94. 95. || fosseaeque *B*. || 17. ex omni *B*. || condicioni *B*, conditioni *G*. || essent *om B*. || 18. ut *om B*. || id est *B*, idem *G*. || decumanus *B*, dedecumani *G*. || 19. et *K. G*. || decumanos. et *K. G*. || 22. minime *B*, minus *G*. || 22. tamen *om G*. || qua *om BG*. || iter] *pulo* iri. || 24. sepe *B*.

rum publicarum per centurias modus exceptus est. item *BG* sanxerunt, sicubi limites in aedificium aliquod inciderint, is cuius aedificium esset daret iter populo idoneum per agrum suum, quod semper esset peruium. in quorundam uero uillis, | qua limites transeunt, ianuae sunt semper *B 115* patentes praestantesque populo iter.

Nuper ecce quidam euocatus Augusti, uir militaris disciplinae, professionis quoque nostrae capacissimus, cum in Pannonia agros ueteranis ex uoluntate et liberalitate imperatoris Traiani Augusti Germanici adsignaret, in aere, *10* id est in formis, non tantum modum quem adsignabat adscripsit aut notauit, sed et extrema linea unius cuiusque modum comprahendit: uti acta est mensura adsignationis, ita inscripsit longitudinis et latitudinis modum. quo | facto *B 116* nullae inter ueteranos lites contentionesque ex his terris *15* nasci poterunt. | namque antiqui plurimum uidebantur *G 139* praestitisse, quod extremis in finibus diuisionis non plenis centuriis modum formis adscribserunt. paret autem quantum hoc plus sit, quod, ut supra dixi, singularum adsignationum longitudinem inscriberit, subsiciuorumque quae in *20* ceteris regionibus loca ab adsignatione discerni non possunt, posse effecerit diligentia et labore suo. unde nulla quaestio est, quia, ut supra dixi, adsignationem extrema quoque linea demonstrauit.

Hoc quoque non praetermittam, quod plerisque locis *B 117* inueni, ut modum agri non iugerum sed aliquo nomine

2. sanxerunt *G*. || inciderit his *B*, inciderent is *G*. || 9. in pannoniam *B*. || liberalita *B*. || 10. Germanici *om G*. || in here *B*. || 11. modo *B*. || 12. aut *G*, ut *B*. || sed *om B*. || extremam lineam unius cuiusque modi *G*. || 14. scripsit *G*. || et latitudinis modum *om G*. || 16. potuerunt *BG*. || Namque *G*, nam quia *B*. || 17. in *om G*. || diuisiones *G*. || non plebis *B*. || 20. inscriberint (scripserint *G*) subsiciuorum (subsec. *G*) quemque in *BG*. || 21. loca *B*, longa *G*. || possunt *om G*. || 22. posse *om B*. || effecit *G*, efficit *B*. || 23. quia *B*, qua *G*. || adsignatione *BG*. || 26. non ingerum *B*, ne iugerum *G*.

BG appellarent, ut puta quo in Dalmatia uersus appellant. idem uersus habet p. VIIIDCXL. ita iugero sunt uersus numero III 22. ego autem quotiens egeram mensuram, ita renuntiabam, IVGERA TOT, VERSVS TOT; ut, si forte con-
 5 trouersia esset uersum habere pedes VIIIDCXL, in iugeribus tamen fides constaret. in prouincia quoque Narbonense uaria sunt uocabula: alii appellant libram, alii parallelam;
*B*₁₁₈ in Spania centurias. | ita si, ut dixi, in consuetudine al-
 cuius regionis inueniemus, [sicut] uidetur ita renuntian-
 10 dum, IVGERA TOT, VERSVS TOT, siue LIBRAE TOT, siue quod aliud uocabulum aliquo modo comprahensum fuerit. ita cum iugera adscripta fuerint, licet peregrinis uocabulis possit aliquid . . . ., iugerum nobis ratio fuit fidem ser-
 uabit.

15 Neque hoc praetermittam, quod in prouincia Cyrenensium conperi. in qua agri sunt regii, id est illi quos Ptolomeus rex populo Romano reliquit; sunt plinthides, id est laterculi quadrati uti centuriae, per sena milia pe-
*B*₁₁₉*G*₁₄₀ dum | limitibus inclusi, habentes singuli laterculi iugera
 20 numero CCCL; lapides uero inscripti nomine diui Vespasiani sub clausula tali, OCCVPATI A PRIVATIS FINES: P. R.

1. appellant *BG*. || quo] qua *B*, om *G*. || in campania quod uersus *G*. || 2. Item *G*. || pdviiidcxl. *B*. || sunt *G*, om *B*. || numero *G*, non sunt *B*. || 3. iii.l.l. ego autem *B*, iii.l. longitudine autem *G*. || mensura. *B*, ego *G*. || 4. uersus *B*, uel uersus *G*. || ut *G*, ita *B*. || 5. uersus haberet *G*. || pdviiidcxl. *B*. || 6. prouinciam *B*, prouintia *G*. || narbonensem *B*. || 7. parallenam *B*, parellelam *G*. || 8. spaniam *B*, hispania *G*. || si ut] sicut *BG*. || dixi consuetudinem *G*. || 9. renuntiabimus *G*. || 10. libras *G*. || quod *B*, quodcumque *G*. || 11. conprehensum *G*. || ita *G*, itē *B*. || 13. posita aliquid *G*. || fortasse controuersiae moueri, || fuit] fortasse sui. || 15. praemittam *G*. || prouinciam cyrinensium *B*. || 16. illi om *B*. || 17. ptholomeus *G*. || populo romano *G*, rp *B*. || plintides *B*. || 18. id est *Turnebus*, om *BG*. || pedum. l. limitibus *G*. || 20. i.cc.l. *G*. sic etiam p. 123,3. || uero *B*, quoque *G*. || uespasiani *G*. || 21. clasula *B*. || finis *B*.

RESTITVIT. praeterea pes eorum, qui Ptolomeicus appella- *BG*
 tur, habet monetalem pedem et semunciam. ita iugeribus
 numero ∞CCL, quae eorum mensura inueniuntur, accedere
 debet pars XXIII, et ad effectum iterum pars XXIII: et
 pr uniuerso effectum monetali pede iug. ∞CCCLVI 22. hunc 5
 igitur modum quattuor limitibus mensura s. s. inclusum
 uocamus medimna. quo apparet | medimnon eorum men- *B*₁₂₀
 sura iugerum habere 1, monetali autem mensura 1 — 8.

Item dicitur in Germania in Tungris pes Drusianus
 qui habet monetalem pedem et sescunciam. 10

Ita ubicumque extra fines legesque Romanorum, id
 est, ut sollicitius perferam, ubicumque extra Italiam ali-
 quid agitur, inquirendum et de hac ipsa condicione
 diligenter praemoneo, nequid sit quod praeterisse ui-
 deamur. 15

Hae sunt condiciones agrorum quas cognoscere po-
 tui. | nunc de generibus controuersiarum perscribam quae (*G*)
 solent | in quaestionem deduci. sunt autem haec de al- *B*₁₂₁

1. restituit *Turnebus*, praestituit *BG*. || ptholomeicus *G*. || 2. se-
 meunciam *G*, scunciam *minutissimis litteris et quidem quattuor*
primis incertis supra scriptum B. || iuḡ *B*, iugera *G*. || 3. numē.
G, om *B*. || inuenitur *G*. || et accedere *B*. || 4. XXXIII. *BG*. || et af-
 fectum iuḡ pars *G*. || et pr̄ *B*, et p̄ *G*. hoc non intellego. debet
 esse erunt. || 5. uniuero effecto *B*. || ped *B*. || ∞̄ICCLVIII. *B*,
 XII.CCLVIII. ante x altero x eraso *G*. scripsi ∞CCCLVI, triens.
 || 6. militibus mensuram *B*. || 7. medimna per rasuram mutatum
 in medimia *B*, medipna *G*. || apparet *Turnebus*, appellaret *BG*.
 || mediminio *B*, medipnio *G*. || mensuram *B*. || 8. iugera *B*, iugeri
G. || 1] is *B*, om *G*. || monetalii autem mensuram *B*. || ICC *B*, I. cc.
G. debet esse unum, unciam, dimidium scripulum. nam pe-
 des *Ptolemaici* XXVIII DCCC, quae est pars ∞CCL quadrati la-
 teribus senum milium inclusi, sunt monetali mensura XXXICCL,
 i. e. XXVIII DCCC, IICCCC, L. || 10. pedem om *G*. || sescunciam ita ut
 ubicumque *G*. || 12. immo proferam. || 15. Haec *BG*. || 17. quaes-
 tione *B*.

B luuione adque abluuione, de fine, de loco, de modo, de iure subsiciuorum, de iure territorii.

*G*²⁸ De alluuione obseruatio haec est, numquid de occupatoriis ageretur agris. et quidquid uis aquae abstulerit, repetitionem nemo habebit. quae res necessitatem ripae muniendae iniungit, ita tamen ne alterius damno quicquam faciat qui ripam muniet. si uero in diuisa et adsignata regione tractabitur, | nihil amittet possessor, quoniam *B*¹²² niam formis per centurias certus cuique | modus adscriptus est.

Circa Padum autem cum ageretur, quod flumen torrens et aliquando tam uiolentum decurrit ut alueum mutet et multorum late agros trans ripam, ut ita dicam, transferat, saepe etiam insulas efficiat, Cassius Longinus, *B*¹⁵ prudentissimus uir, iuris auctor, hoc statuit, ut quidquid aqua lambiscendo abstulerit, id possessor amittat, quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet; si uero maiore ui decurrens alueum mutasset, suum quisque

1. adque obliuione *B*. || 3. Item genera controuersiarum de alluuione *B*. De alluuione genera controuersiarum ex flumine haec sunt non quod de occupatis agris agitur *Boethius p.* 1539. || haesit non quod de *B*, est si haec in *G*. || occupatores *B*. || 4. agitur *G*. || et] sed *B et Boethius, om G*. || quod *Boethius*. || uim aque *B*. || 5. repetitionem *G*. || non *Boethius*. || habet *G*. || necessitate *Boethius*. || ripe muniende *B*. || 6. iniungit ita tamen] sunt *Boethius*. || ne *B*, ut sine *G*, sine *Boethius*. || damno quisquis ille *Boethius*. || 7. faciat . . . muniet *B et addito suam Boethius, fiat G*. || si uero . . . 11. cum ageretur *om Boethius*. || diuisa *B*. || 8. amittit *B*, amittit *G*. || 9. quique *B*. || ascriptus *G*. || 11. quod si fluminis torrens aliquando tam uiolentus decurrerit *Boethius*. || 12. alueum *B*. || 13. et] suum *Boethius, mox omisso late*. || ripa *G*. || ut . . . transferat] occupat *Boethius*. || 14. efficiet Ad cassius *B*, efficit. a'd cassius *G*, efficiet (efficiat *r*). sed cassius *Boethius*. || 15. uir prudentissimus *G*. *omisso uir Boethius post auctor addit et iudex*. || 16. lambiscendo *B*, lambiendo *G et Boethii codd*, lambendo *impressi*. || id *om Boethius*. || 18. maior uim *B*, maior uis *Boethius*. || decurrens . . . agnosceret]

modum agnosceret, quoniam non possessoris negligentia *BG*
 sed tempestatis uio|lencia abreptum apparet; si uero in- *B*¹²³
 sulam fecisset, a cuius agro fecisset, is possideret; at si
 ex communi, quisque suum reciperet.

Scio enim quibusdam rēgionibus cum adsignarentur 5
 agri, adscriptum aliquid per centurias et flumini. quod
 ipsum prouidit auctor diuidendorum agrorum, ut quotiens
 tempestas concitasset fluuium, quo excedens alueum per
 regionem uagaretur, sine iniuria cuiusquam deflueret; | (*G*)
 cum uero ripis suis curreret, proximus quisque uteretur 10
 modum flumini adscriptum. nec erat iniquum, quoniam
 maiores imbres | aliquando excedere aquam iubent ultra *B*¹²⁴
 modum flumini adscribtum et proximos cuiusque uicini
 agros inundare. | hos tamen agros, id est hunc omnem *G*²⁹
 modum qui flumini per centurias ascriptus erat, res pub- 15
 lica populi quondam uendidit: | in qua regione si de (*G*)
 alluione ageretur, magnae quaestiones erunt, ut secundum
 aes quitquit uenditum est restituatur emptori.

In quaestoriis et uectigalibus agris fere eadem obser-
 decurreret et in fines alterius alueum mutat suum et fiat insula in quo
 cucurreret unns quisque modum fluminis maioris agnoscere debet et
 eam insulam ipse sibi uindicabit cuius terram tempestatiue praeoccupauit
Boethius. || albeum *B*. || 1. quoniam *B* et *Boethius*, quia
G. || 2. uiolentiam *B*. || abreptum appareret *Huschkius*. apparet ar-
 reptum (abr. *r*) *Boethius*. || 3. a (ex *Blumius*) cuius agro fecisset
G, om *B*. || is] his *B*, id *G*. || at *Turnebus*: aut *BG*. || 4. est com-
 munit *B*. || 6. aliquo id *G*. || et om *G*. || 6. 7. quod ipsum praeuidit
B, hoc autem prouidit *G*. || 7. ut om *B*. || 7-9. concitata esset flu-
 uium quod excedens alpes (ripas *Classenius*) albei per regione ua-
 garetur si iniuria *B*, fluuium concitasset non per regionem excedens
 alueum uagaretur sed sine iniuria *G*. || 9. potius difflueret. || 11. flu-
 minum *B*. || iniquum *B*: || 12. excederet *B*. || 13. et om *B*. || 14. hos
G, digitos *B*. || has tamen terras Pisaurenses publice uendiderunt *Si-
 culus Flaccus* p. 68 *G*. || omnemodum *B*. || 15. per centurias om *G*.
 || erat *B*, est *G*. || 16. populi om *G*. || quorundam *B*, quibusdam
G. || 17. erant *B*. || 18. aes] est *B*. || 19. In quaestorib. uectigalib.
 agris *B*.

B uatio est quae et in adsignatis, quoniam secundum formas disputatur.

*B*¹²⁵ *G*²⁵ De fine si ageretur. quae | res intra pedum quin-
que aut sex latitudinem quaestionem habet, | quoniam hanc
5 latitudinem uel iter culturas accedentium occupat uel cir-
cumactus aratri. quod usu capi non potest: iter enim
non, quia ad culturas perueniatur, capitur usu, sed id
quod in usu biennio fuit.

Finis enim multis documentis seruabitur . . . . utrum
10 terminibus, aut arboribus notatis, aut fossis, aut uis, aut
riuis, aut iugis montium, aut deurgis aquarum, aut, ut
solet, uepribus, aut superciliis, aut rigoribus et saepe nor-
malibus, aut, ut conperi aliquibus locis, inter arua mar-
*B*¹²⁶ ginibus quibusdam tamquam [puluini sunt | ex glarea Ti-
15 beris limites constituti] puluinis, saepe etiam limitibus.
[item petras notatis. quae in finibus sunt, pro terminis
(*G*) habebitis.] | his enim fere generibus solent fines obser-
uari. [in quo intuendum]

Si terminibus finem uidere . . . ., quales sint termini,
20 considerandum est. solent plerique lapidei esse: at uide
e quo lapide, quoniam quique consuetudines fere per re-

2. disputantur *B*. || 4. De fine enim lex Manilia quinque aut sex pedum latitudinem praescribit, *Agenius p. 25 G*. || latitudines quaestionum haberet *B*. || 5. inter *B*, iter ad *G*. || accidentium *B*, accidens *G*. || uel ita cum actus *B*. || 6. quod *G*, quo *B*. || 7. quia *B*, qua *G*. || at *B*. || peruenitur *G*. || sed id *G*, Id est *B*. || 8. in usum *B*. || 9. Finis . . . seruabitur *G*, om *B*. adde in quo intuendum *ex iis quae sequuntur, cum Blumio*. || utrum om *G*, || 10. aut *B*, et *G*. ita semper hic. || 11. iugis (iugis *B*) . . . ut solet om *G*. || deurgis (*altero i eraso*) quarum *B*. || 12. aut superciliis aut rigoribus om *G*. || et saepe *BG*. ut saepe *Rudorffius*. || 13. conperi aliis *B*. || arua *B*. || 14. *uncis inclusa om G*. || glara tiberis *B*. || 15. pulbinis *B*. || 16. petris *G*. || quae *G*, qui quae *B*. || terminibus *G*. || 19. *fortasse uiderentur obseruasse*. || 20. lapides *B*. || at uide e *Blumius*, ut uidere *B*. || 21. quaequae *B*.

giones suas habent. alii ponunt siliceos, alii Tiburtinos, *B*
 alii enchorios, alii peregrinos, alii autem politos et scrib-
 tos, alii aut robureos aut ex certa materia ligneos, qui-
 dam etiam hos quos sacrificales uocant. et obseruat suam *B*¹²⁷
 quaeque regio, ut dixi, consuetudinem, uti conueniat fides. 5
 item solent etiam terminos scribere litteris singularibus.
 quidam etiam numeros per ordinem scribunt. quidam et
 signa defodiunt pro terminis. quitquit ergo fuerit [pro]
 loco termini et obseruetur, custodiri debet ut ab uno ad
 unum derigatur; et si notae sunt, a nota ad notam: saepe 10
 enim plures et in uno rigore sunt. quitquit fuerit et quem
 admodum cumque obseruari solitum fuerit, ita erit deri-
 gendum; quoniam, ut dixi, extremus finis intra quinque
 aut sex pedes quaestionem ha|bet: nam intra pedum vi *B*¹²⁶
 possessionem usu nemo capit, et itinera saepe ad cultu- 15
 ras peruenientibus tam latum locum occupant, aut in ara-
 tis intra tot pedes aratrum circum arat.

Si arboribus notatis fines obseruabuntur, uidendum *G*²⁵
 quae partes arborum notatae sint. notae enim in propriis
 arboribus a foris ponuntur, ut arbores liberas in parte 20
 sua nota relinquat. si communes sunt arbores mediae,
 notantur utrimque, ut notae ad utrumque pertineant, | et (*G*)
 ut appareant esse communes. et in hoc genere finitionis

1. silices *B*. || 2. enchoros *B*. || 3. robures *B*. || 4. uocant *om B*. ||
 obseruant sua *B*. || 8. quod ergo fuerit inuentum pro loco termini ob-
 seruentur et *Boethius p. 1540*. || 9. obseruentur *B*. || debetur *B*, de-
 bent *Boethius*. || 10. deritatur, *sed pr g ex t facto, B*. || sint *Boe-*
thius. || 11. regere *B*. || 12. solitam, u *rec supra scripto, B*. || 13.
 extremos fines *B*. || 14. pedes *om B*. || pedum *Blumius*: pedem *B*.
 vi *antiqua manu additum B*. || 15. usū *B*. || et *om B*. || 16. in
 aratris *B*. *correxit Blumius*. arata *Varro de re rustica 3, 16, 33*
et apud Nonium p. 152, 21, item Propertius 1, 6, 32. || 18. obserba-
 buntur *B*. || 19. notate *B*. || note *B*. || 20. a foras *G*. || 21. sua] sa
B, a *G*. || relinquet *B*. || medie *B*. || 22. utrimque ut notae ad utrum-
 que] utrimque *B*, et ad utrumque *G*. || pertinent *G*.

B similiter dirigendum est. sunt et ille arbores aliquando
*B*¹²⁹ | loco finitionis, quae ante misse dicuntur. et omnia ge-
 nera quae insunt finitionum (ut puta in uno agro si om-
*B*¹³⁷ nia) persequenda | erunt.

*G*²⁵. *B*¹³⁸ Nam si fossa erit finalis, uidendum utrum | unius aut
 utriusque sit partis, et si in extremo fine facta; itemque
 (*G*) uia utrum publica aut uicinalis | aut duum communis aut
 priuata alterius. item riuus si obseruabuntur fines, utrum
 naturalis sit riuus aut ex fossis arcessita aqua riuum fe-
 10 cerit, et utrum priuatus obseruari aut communis debeat.
*G*²⁵ | si iugis autem montium, quae ex eo nomine accipiun-
 (*G*) tur, quod continuatione ipsa iugantur. | nam et his quae
 summis montibus excelsissima sunt diuergia aquarum, ex
 quo summo loco aqua in inferiorem partem deuergit. si
*B*¹³⁹ uepribus, at qualibus, | priuatis aut communibus. si su-
 16 perciliis, quae loca sunt ex plano in breui cliuo deuexa
 intra pedes altitudinis xxx: alioquin iam collis est. quae
 res obseruationem hanc habet, ut eis superior possessor
 in planum usque descendat et sibi defendat omnem locum
 20 deuexum. si rigoribus, sui cuiusque rigores obseruantur,
 et an normales. quod saepe in agris adsignatis inuenitur:

2. ante mise *B*. || 3. finitionem *B*. || si] esse *B*. || 5. aut utrius *B*,
 an utriusque sit *G*. || 7. uia *Blumius*, om *BG*. || aut *B*, an *G*. || du-
 uium *B*. || 8. obseruabitur *B*. || 11. si *G*, nam *Boethius* 2*Ab*, om *B*.
 || Iugus *B*, iuga *Boethius*. || autem om *G* et *Boethius*. || quae om
Boethius. || nomen accipiunt (uel accipiuntur) quod consignatione
Boethius. || 12. iugantur *p. 18 G*, iungatur *B*, iungantur *G p. 25*
 et *Boethius*. || nam om *Boethius*. || 13. diuersarum *Boethius*. ||
 14. in inferiorum *B*. || si uepribus... communibus om *Boethius*. ||
 15. aut qualis priuatus *B. correxit Blumius*. || si om *B*, tam *Boe-*
thius. || 16. loca om *Boethius*. || diuexo *B*, defixo *Boethius*. ||
 17. intra... iam] quo mons aut *Boethius*. || latitudinis *B*. || 18. res
 add *Blumius*. || hanc om *Boethius*. || malim uti superior possessor.
 ut a supra possessor usque *Boethius*. || 20. defixum *Boethius* 29*b*.
 ibidem multa ex sequentibus, sed omnia perturbata. || sui om
B. || 21. et ad normalis *B. correxit Rigaltius*. || inueniuntur *B*.

BG   Constabit tamen rem magis esse iuris quam nostri
 operis, quoniam saepe usu capiuntur loca quae in bien-
*B*¹⁴² nio possessa fuerint. | respiciendum erit tamen, quem ad-
 modum solemus uidere quibusdam regionibus particulas
 5 quasdam in mediis aliorum agris, nequis similis huic in-
 terueniat. quod in agro diuiso accidere non potest, quo-
 niam continuae possessiones et adsignantur et redduntur;
 et si forte incidit tale aliquid, commutatur locus pro loco,
 ut continua sit possessio. ita, ut dixi, in adsignatis fieri
*G*²⁷ non potest. | argumentum itaque prudentiae est quam pro-
 (*G*²⁷) fessionis.

*G*²⁶   Praeterea | solent quidam complurium fundorum con-
*B*¹⁴³ tinuorum domini, ut fere fit, | duos aut tres agros uni
 uillae contribuere et terminos qui finiebant singulos agros
 15 relinquere: desertisque uillis ceteris praeter eam cui con-
 tributi sunt, uicini non contenti suis finibus tollunt ter-
 minos quibus possessio ipsorum finitur, et eos quibus in-
 ter fundos unius domini fines obseruantur sibi defendunt.
 (*G*) ita et haec respicienda erunt. |

20   Item quidam curant in extremis finibus fundorum
 suorum ponere per circuitum aliquod genus arborum, ut
 quidam pinos aut fraxinos, alii ulmos, alii cypressos. item
*B*¹⁴⁴ alii soliti sunt relinquere quaecumque | genus in extremo

1. constabit. Tamen *G*, constauit Tamen *B*. || 2. saepe *B*, fere *G*. || in *om G*. || uennio *B*. || 3. tamen *B*, ne *G*, et illud *p. 27 G*. || quem ammodum *G*. || 5. quasdam *om p. 27 G*. || nequis similis *B*, numquid simile *G*. *Rudorffius mauult* numquid similis. || 6. acciedere *G*, accedere *B*. || 8. si *B*, his *G*. || tale *Blumius*: aliae *B*, ut tale *G*. || aliquid commutatur *B*, quid committeretur. ut *G*. || 9. sit *G om B*. || ut *G*, ut sit *B*. || 10. argumento itaque *B*, hoc argumentum, *G*. || 12. Praeterea *om G*. || continuorum *B*, suorum *G*. || 13. ut fere fit *B*, *om G*. || 14. uillae *B*, uelle *G*. || et *om G*. || 15. desertisq. uillis ceteris *B*, *om G*. || praeterea *BG*. || cui *G*, qui *B*. || 16. contentis *B*. || 17. eorum *G*. || eos *G*, os *B*. || qui *G*. || 18. fines obseruatur *B*, sunt *G*. || 19. ita et *G*, et ita *B*. || despicienda *G*, despicienda *P*.

fine intactas, ex quibus neque frondem neque lignum ne- **B**
que cremium caedant. ita et hoc obseruandum.

Praeterea consuetudines finitionum inspectae cum fue-
rint, nobitas habet suspicionem. ut puta si terminus finem
faciet per alium tractum, quare subito ad aliud genus fini- **5**
tionis transeatur, aut ad fossam aut ad uepre[m] aut uiam
aut genus quod appellamus supercilium aut arbores quae
ante misse | sunt, suspicio est. si tamen constauit his **B**¹⁴⁵
modis . . . .

De modo quaestiones fere in agris diuisis et ad- **G**²⁶
signatis nascuntur, item quaestoriis et uectigalibus subiec-
tis, quoniam scilicet in aere et in scriptura modus con-
prehensus est. quod semper erit ad formam.

Respiciendum et hoc, si duobus possessoribus con-
ueniat aliquid ex modo illo qui aere et in scriptura for- **15**
mae continetur, licet dominus aliquid uendidit. namque
hoc comperi in Samnio, | uti quos agros ueteranis diuus **B**¹⁴⁶
Vespasianus adsignauerat, eos iam ab ipsis quibus ad-
signati erant aliter possideri. quidam enim emerunt ali-
qua loca, adieceruntque suis finibus et ipsum, uel uia **20**
finiente uel flumine uel aliquolibet genere: sed nec uen-

1. intacta **B**. || 2. gremium cedant, *post haec uersu paginae sexto uacuo relicto cum sex proximis*, **B**. || 3. inspecta cum fuerat **B**. || 8. suspicio est] suspiciose **B**. || 9. modis et 10. De om **B**. *Siculus Flaccus p. 142, 22* fidem habere debent, quoniam intellegitur ea industria conuenientiaque possessorum fieri. || 11. *post nascuntur spatium uersui paginae sexto et quinque proximis recipiendis* **B**. || quaestoris uectigalib. **B**. || 12. in here in scriptura **B**, in aere scripturae **G**. || 15. aliquid es **B**, alioquin ex **G**. || qui habere et in **B**, qui aere **G**. || scriptura continetur forma liquebit etiam si dominus **G**. || 16. uindedit **B**, uendidisset **G**. || 17. uti quos agros **B**, ut agri quos **G**. || diuus uespasianus ueteranis **G**. || 18. eos ab **G**. || 19. iam aliter **G**. || possidere **B**. || 20. loca et **B**. || ipsud **G**. ipsa *Turnebus: quo non opus*. || 21. aliquodlibet **B**, alio quolibet **G**. || nec uenden-tes om **B**.

*B G*²⁷ dentes ex acceptis suis | aut ementes adicientesque ad
 accepta sua certum modum taxauerunt, sed ut quisque
 modus aliqua, ut dixi, aut uia aut flumine aut aliquo genere
 finiri potuit, ita uendiderunt emeruntque. ergo ad aes
 5 quomodo perueniri potest, si ad possessiones, sicut dixi,
 duum, inter quos controuersia est, conuenerit?

*B*¹⁴⁷ In eis autem qui uectigalibus subiecti sunt, | fere pro-
 (G) ximus quisque possessioni suae iunxit. | ita ex hoc ge-
 nere agrorum magnae quaestiones . . . . emptionis siue con-
 10 ductionis ad se pertinere probauerint, ut fere fit: nisi utra
 pars hoc faciat, penes possessorem remaneuit. solent uero

*G*²⁷ modum quidam in locationibus agrorum | comprehendere,
 atque ita cauere, FVNDVM ILLVM, IVGERA TOT, IN SINGVLIS
 IVGERIBVS TANTVM. ita si in ea regione ageretur ubi haec
 15 erit consuetudo, ad cautiones scilicet respiciendum erit.
 inter quos disputatur acta utriusque mensura: si nihil

*B*¹⁴⁸ ad cautionem conueniat, id est neutrius possessio modum
 cautione compraesensum impleat, magna erit rei confusio,
 quaerendumque numquid in uniuersa regione magis opi-
 (G) nione quam mensura modum complecti soliti sint. | item
 21 quidam uendentes ementesque agros soliti sunt modum
 cautione complecti; quod ipsum uidendum, numquid, ut
 supra dixi, opinione non mensura modum taxent.

*G*³¹ De iure subsiciuorum subinde quaestiones mouen-
 25 tur. subsiciua autem ea dicuntur quae adsignari non po-

1. ex ceptis *G*. || ementis *B*. || ad *om B*. || 2. acceptas suas *G*. ||
 4. ad eas *B*. || 5. commodi reuocari potest *G*. || si ad] suae *B*, si *G*.
 || possessionis sicut dixi duo *B*, duobus *G*. || 6. conuenerit *om B*. ||
 7. in eis *G*, Id est *B*. || fere *om G*. || 8. possessionis *BG*. || ex] et
B. || 9. *supple Blumio auctore* nascuntur, nisi agrum ex cautione ||
 siue] suae et *B*. || 11. poene possessoris *B*. || 14. itaque *G*. || si
 in ea *G*, fit nea *B*. || agitur *G*, aliter ageretur *B*. || 15. aut cautiones
 scilicet aut emptiones intuendae erunt *G*. || 16. si *om B*. || 17. id est
om G. || 19. nunquid *B*, tunc quomodo *G*. || 22. cautionem *B*. ||
 inquit *B*. || 25. ea *G*, ita *B*. || quae *G*, q. *B*.

tuerunt. id est, cum sit ager centuriatus, | aliqua | inculta *B*^{149.153}*G*
 loca, quae in centurias erant, non sunt adsignata. haec
 ergo subsiciua aliquando auctor diuisionis aut sibi reser-
 uauit, aut [alicui, id est aut] aliquibus concessit aut re-
 bus publicis aut priuatis personis; quae subsiciua quidam 5
 uendiderunt, quidam uectigalibus certo tempore locant.
 inspectis ergo perscrutatisque omnibus condicionibus in-
 ueniri poterit quid sequi debeamus. (G)

Sed et illud meminerimus. cum diuus Vespasianus
 subsiciua omnia | quae non ueniissent aut aliquibus per- *B*¹⁵⁴
 sonis concessa essent, sibi uindicasset, itemque diuus Ti-
 tus a patre coeptum hunc ritum teneret, | Domitianus *G*³¹
 [imp.] per totam Italiam subsiciua possidentibus donauit,
 edictoque hoc notum uniuersis fecit. | cuius edicti uerba, (G)
 itemque constitutiones quasdam aliorum principum itemque 15
 diui Neruae, in uno libello contulimus.

De iure territoriorum paene omnem percunctationem
 tractauimus cum de condicionibus generatim perscriberemus.
 de quibus quid possumus aliud suadere, quam ut leges, ut su-
 pra | dixeram, perlegamus, et ut interpretaentur secundum *B*¹⁵⁵
 singula momenta? utrum suis condicionibus remaneant fines
 ab antiquis obseruati, an aliquid adiectum aut ablatum sit;
 et quomodo obseruata sint territoria, aliquando summis mon-

1. aliqui *B*, om *G*. || in loca culta *G*. || 2. in] inter *Blumius*. *rectius*
 intra. || 2. 3. non sunt ... subsiciua] cum centuria expleri non potuit
 subsecium appellauit. Haec *G*, ex *Frontino* p. 6,7 *petita*. || 3. re-
 seruabit *B*. || 4. *inclusa* om *G*. || res publica *B*, *RP* *G*. || 5. subciua
G. || 7. praescrutatisq. *B*. || inuenire *B*. || 9. memiremus *B*. || 10.
 uendidissent *B*. || 11. uindicassent *B*. || 12. a patrem coemptum
 hunc reditum *B*. || Nam domitianus *G*. || 13. *imp.* *add corr antiqua*
manu B, om *G*. || *siciliam corr manu recentissima B*. || 14. uni-
 uersis notum *G*. || 15. constitutionis quaedam *B*. || 18. perscriberimus
B. || 19. possumus *B*. || 20. et] ad *B*. || interpretaetur *B*. || 22. ob-
 seruantia an *B*. || aut] ut *B*. || 23. montio iuguis *B*.

B tium iugis et diuergiis aquarum, aliquando limitibus prae-
*G*³¹ dictis, aliquando ipsius diuisionis deredctione. | ita, ut di-
 ximus, leges semper curiose perlegendae interpretaetandaque
 (*G*) erunt | per siugula uerba: et ita uim legum perscrutan-
*B*¹⁵⁶ dam suadeo, ac si, ut ita | dixerim, per articulamenta mem-
 brorum pertemptari solent corpora.

De uia et actu et itinere et ambitu et accessu et
 riuis et uallibus fossis fontibus saepe mouentur conten-
 tiones. quae omnes partes non nostram sed forensis of-
 10 ficii, id est iuris ciuilis, operam exigunt: nos uero tunc eis
 interuenimus, cum aut derigendum aliquid est quaestioni-
 bus, aut, si forma aliqua aliquid notatum inuenitur, repe-
 tendum est.

*G*⁴⁹

SICVLI FLACCI

15 DE CONDICIONIBVS AGRORVM.

Condiciones agrorum per totam Italiam diuersas esse
 plerisque etiam remotis a professione nostra hominibus
 notum est; quod etiam in prouinciis frequenter inuenimus.
 accidit autem ut ex similibus causis similes haberent con-

1. praedictis] *fortasse* perpetuis. *uide Siculum Flaccum p. 73 G.* ||
 2. deredctione *uel* definitione *Blumius*, defictionis *B.* || ita ut diximus
 lex *B.*, leges itaque *G.* || 3. praelegendae *B.*, legendae *G.* || 4. et si
 ita *B.* || perscrutandarū *B.* || 5. ac sicut ita dixeram *B.* || 7. De uiae
 actu *B.* || 9. q. *B.* || nostra *B.* || forenses *B.* || 10. id es *B.* || eis]
 est *B.* || 11. defigendum *B.* || est quaestionibus est aut *B.* || 13.
 de limitib. *hygini exp. feliciter B.* || 14. SAECULI *GP*, SJCVLI *corr*
satis antiqua manu G. Incipit siculi flacci de condicionibus agro-
 rum liber *E p. 35.* || 15. CONDICIONIBUS *GP*, CONDITIONIBUS *corr*
pr G. ita G aliquotiens hac pagina, postea per t. || 19. ex dissi-
 milibus causis dissimiles *Scaliger.*

diciones. ciuitates enim, quarum condiciones aliae sunt, G
 coloniae dicuntur, municipia, quaedam praefecturae: ha-
 bent uocabulorum differentias: quare uero non liceat ea-
 rum diuersas esse condiciones? regiones autem dicimus
 intra quarum fines singularum coloniarum aut municipio- 5
 rum magistratibus ius dicendi cohercendique est libera
 potestas. ergo haec uocabula non sine causa acciderunt.
 quidam enim populi pertenuiter aduersus Romanos bella
 gesserunt, quidam experti uirtutem eorum seruauerunt pa-
 cem, quidam cognita fide et iustitia eorum se eis addixe- 10
 runt et frequenter aduersus hostes eorum arma tulerunt.
 leges itaque pro suo quisque merito acceperunt: neque
 enim erat iustum ut his qui totiens ammisso periurio ru-
 pere pacem ac bellum intulere Romanis, idem prestari
 quod fidelibus populis. 15

Primum ergo referendum est, appellationes ut fierent
 coloniae aut praefecturae.

Municipia quidam putant a munitionibus dicta; alii
 a munificentia, eo quod munificae essent ciuitates.

Coloniae autem inde dictae sunt quod [populi] Ro- 20
 mani in ea municipia miserint colonos, uel ad ipsos prio-
 res municipiorum populos cohercendos, uel ad hostium
 incursus repellendos. | colonias autem omnes maritimas E^t
 appellauerunt; uel quod mare in his deduceretur: uel,
 quod pluribus | placet, maritimas appellari existimant ideo G⁵⁰
 quod Italia ab Alpibus in mare porrigatur ac tribus la-

1. aliae atque aliae sunt *Scaliger*. || 3. quare] quae G. || 6. ius di-
 cendi] *id est* iuris dictio. *conf. p.* 138, 8. || 6. cohærendique G. ||
 8. pertenuiter GP, pertinaciter *corr pr* G. || 10. quidem G. || *malim*
 adiunxerunt. || 11. arma eorum GP. || 13. ammisso P, amisso G. ||
 17. praefecturae] *immo* municipii; *nisi aliquid subest*. || 23. colo-
 niae omnes maritimae appellantur existimo uel quod E. || 24. *puto*
 mari. || deducatur litoribus uel E. || 25. placent E. || 25. 26. appellari
 ... porrigatur] appellant ideo quod ab alpibus recurrunt E. || ac *Goe-*
sius, a EG.

EG teribus exteras gentes intueatur. a Sicilia usque ad Gal-
 liam omne litus Africae est contrarium: rursus a Leu-
 copetra pars quae ad mare attingit Macedoniae, ad ali-
 quam Epiri partem spectat: Hadriaticum uero litus Illyri-
 5 cum contra se habet. in his ergo litoribus Romani colonos
 miserunt, ut supra diximus, qui oras Italiae tuerentur.

Aliae deinde causae creuerunt, ... Graccus colonos
 dare municipiis, uel ad supplendum ciuium numerum, uel,
 ut supra dictum est, ad coercentes tumultus qui subinde
 10 mouebantur. praeterea legem tulit, nequis in Italia am-
 plius quam ducenta iugera possideret: intellegebat enim
 contrarium esse morem, maiorem modum possidere quam
 qui ab ipso possidente coli possit.

Vt uero Romani omnium gentium potiti sunt, agros ex
 15 hoste captos in uictorem populum partiti sunt. alios uero
 agros uendiderunt; ut Sabinorum ager qui dicitur quaestor-
 rius, cum limitibus actis diuiserunt, et denis [quibusdam]
 (E) quibusque actibus laterculis quinquagena iugera incluserunt,
 atque ita per quaestores populi Romani uendiderunt.
 20 postquam ergo maiores regiones ex hoste captae uacare
 coeperunt, alios agros diuiserunt adsignauerunt: alii ita

1. exteras gentes *om E.* || intuendum est a *E.* || 2. omne . . . est *om E.* || africanum *G.* || contrarius *E.* || a Leucopetra *om E.* || 3. pars uero quae *E.* || attingit *E.* || Macedoniae] *id est* Ionium. || ad] et *EG.* || aliquam *G.* galliae *E.* || 4. epyri *G.* epheros *E.* || expectat *G.* expectant *E.* || 4. 5. Hadriaticum . . . habet *om E.* || ylliricum *G.* || 5. ergo in his *E.* || colonus *E.* || 6. 7. ut supra . . . creuerunt *om E.* || ora *G.* || 7. *supplendum* ut cum uellet || draccus colonus dari *E.* || 8. uel ut . . . tumultus *om E.* || 11. duocenta *G.* || enim maiorem minuere modum si subinde possiderent quod ab ipso *E.* || 12. morem] minorem *G.* || 14. Et sicut populus romanus omnium *E.* || ex] et ex *E.* || 15. captos populo romano partiti sunt *E.* || 16. agros *om E.* || quaestorius *E.* || 17. actis limitibus *E.* || et denique quibusdam artibus *E.* || 18. laterculis *E.* laterculi *G.* || 19. populo romano *G.* || 21. deciserunt *GP.* || alii] acti *GP.*

remanserunt, ut tamen populi Romani essent; ut est in *G* Piceno et in regione Reatina, in quibus regionibus montes Romani appellantur. nam sunt populi Romani quorum uectigal ad aerarium pertinet.

De municipiis itaque tractandum est. Prima origo 5 oppidorum | quae ciuitates dictae sunt municipia ex causa *G*⁵¹ supra dicta nominata sunt. Accidit autem insessarum earum gentium populi saepe mutantés id in Italiam et in prouinciis ut Friges in Latium. ut Diomedes cum Gallis in Apulia. ut Macedonis in Lybiem. Tyrreni qui dicuntur 10 Etrurii Galliae in Asiae finibus socii Gallorum insedere. et multas quas Frigiis Diomedis fines. quae etiam socii constituere ciuitates. atque in eas partiti sunt hi ciues dicunt quidem ultro citroque aut bello reppulisse aut indignas

15

praemensumque quod uniuersis suffecturum uidebatur solum, territis fugatisque inde hostibus, territoria dixerunt. [contra hoc aliud, de quo suo loco referemus.] singuli deinde terram, nec tantum occupauerunt quod colere potuissent, sed quantum in spem colendi reseruauere. 20 hi ergo agri occupatorii dicuntur. [arcendo enim uicinos hanc appellationem finxit finis.] itaque hi agri a quibusdam soluti appellantur: soluti autem non sunt quorum fines deprehendi possunt et finiuntur. [quos quidam arcifinales uocant.] hi autem arcifinales dicuntur: ... condi- 25 ciones autem agrorum uariae sunt ac diuersae, quae aut

1. et 3. populi Romani *Rigallius*, praetoria *GP. conf. Hyginum p. 114, 6. fortasse p. R. propria.* || 2. et *Goesius, om G.* || 6 - 15. *ita haec omnia G.* || 9. *diomedis P.* || 11. *aetrurii P.* || 16. *suffectorum uidebantur G.* || 18. *uncis inclusi quae intellegi non possunt.* || 19. *singulis G.* || 20. *in spe G.* || 22. *finis addidi, sed haec uerba arcendo ... finis infra uersu 25 ponenda sunt, ubi defectus indicium feci.* || 26. *agrorum] scribendum horum agrorum.*

G casibus bellorum aut utilitatibus populi Romani aut ab iniustitia, ut dicunt, inaequales sunt.

*B*⁹⁷ Occupatorii autem dicuntur agri quos quidam arcifinales uocant, [hi autem arcifinales dici debent.] quibus *B*⁹⁸ agris uictor populus occupando nomen dedit. bellis enim *B*⁵ gestis uictores populi terras omnes ex quibus uictos eiecerunt publicauere, atque uniuersaliter territorium dixerunt intra quos fines ius dicendi esset. deinde ut quisque uirtute colendi quid occupauit, arcendo uicinum *B*¹⁰ arcifinalem dixit.

Horum ergo agrorum nullum est aes, nulla forma, quae publicae fidei possessoribus testimonium reddat; *G*⁵² | quoniam non ex mensuris actis unus quisque [miles] *B*¹⁴ modum accepit, sed quod aut excoluit aut in spem colendi occupauit. quidam uero | possessionum suarum priuatim formas fecerunt, quae nec ipsos uicinis nec sibi uicinos obligant, quoniam res est uoluntaria.

Hi tamen finiuntur terminis, et arboribus notatis et ante missis, et superciliis, et uepribus, et uis, et riuis; *B*²⁰ et fossis. in quibusdam uero regionibus palos pro terminis obseruant, alii iliceos, alii oleagineos, alii uero iuniperos. alii congeries lapidum pro terminis obseruant, et scorpiones appellant. quidam in specie maceriarum con-

2. inaequali sunt *G*. || 3. Occupatorii *B*. || autem dicuntur *B*, dicuntur enim *G*. || 7. publicauere *Goesius dedit*: publicae autem *B*, Publicae *G*. || 8. ius est dicendi uti essent *B*, ius ducendi (dicendi *P*) esset *G*. || deinde ius quib. q. et uirtus *B*. || 9. quid] quod *B*, *om G*. || arcendo uero uicinum *B*. || *praestat* arcifinale. || 11. Dicit postea in his agris formas ex mensuris datas mihi tibi *margo P*. || nullum est nulla *B*, nullum aes nulla *G*. || 13. quoniam *B*, Quo *GP*. || miles *G*, *om B*. || 14. spem *B*, spe *G*. || 16. ipsi *BG*. || uinis *B*. || 17. obligauit *B*. || 18. hii *B*. || notatis *B*. || 19. superciliis uepribus uis *B*. || 20. uero *om G*. || palus *B*. Hic pali ipsae arbores intelleguntur *margo P*. || 23. scorfiones *B*. || appellant *om B*. || quidam *om G*. || *rectius* in speciem, ut *p. 149, 18*. || cogerunt *G*.

gerunt lapides, et attinas appellant, obseruantque pro ter- *BG*
 minis. haec tamen omnia genera finitionum non solum
 | in diuersis pluribusue regionibus, uerum etiam in uno *B*¹⁰⁰
 agro inueniri possunt. nam ubi supercilia naturalia finem
 praestant, deficientibus eis necesse est aut terminum aut 5
 arbores aut aliquid ex supra dictis generibus obseruari.
 quidquid autem horum fuerit, ex conuenienti ad conue-
 nientem rectus finis obseruari debet.

Maxime autem intuendae erunt consuetudines regio-
 num, et ex uicinis exempla sumenda. in quibusdam enim 10
 regionibus alii terminos siliceos ponunt, alii diuersarum
 materiarum: quidam uero curant | inuehere qualescumque *B*¹⁰¹
 peregrinos lapides, ut manifestum sit ex industria terminos
 finales positos: quidam etiam politos, alii uero inscriptos,
 alii etiam numeri ordine notatos disponunt, alii tantum 15
 modo in coxis uel minimis, alii in longioribus spatiis, con-
 plures alii etiam aequalibus interuallis. in quibusdam uero
 regionibus in uersuris omnibus binos posuerunt ita ut
 suos quisque rigores intueretur. [nam et uariis regioni-
 bus | signa defodiunt pro terminis.] | ergo, ut supra dixi, *G*⁵³. *B*¹²⁹
 consuetudines maxime regionum intuendae [et ex uicinis
 exempla sumenda] sunt.

Inspiciendum erit et illud, quoniam sepulchra in ex-

1. obseruantque pro terminis *B*, quae pro terminis etiam in uno agro
 obseruant *GP*. || 3. plurisue *B*. || 4. naturalia *om G*. || 6. ex supra
 dictis putant obseruari *B*, ex $\overline{ss}$ generibus incipiat obseruari *G*. || 7.
 Quicquid *G*. || ex quo uenient uel a quo uenientē uiderit similiter
 rectus finis *B*. || 8. debet. Maximae *G*. || 9. consuetudinis *B*. || 10.
 sumenda sunt *G*. || enim *om G*. || 12. qualescumque] q. l. c. q. *GP*,
om B. || 13. terminus *B*. || 14. inscriptos alii etiam *om B*. || 15 nu-
 meris enotatos ponunt *B*. || 16. in coxis uel in imis *B*, inflexis uer-
 suris *G. infra p. 142, 4* omnibus angulis coxisque. *p. 151, 14* ubi coxae
 sunt. || quam plures *B*. || 17. alii *om G*. || interbalis *B*. || 19. suum
 quisque rigorem *G*. || 19 - 20. nam . . . terminis *om B*. || 21. consue-
 tudinem regionum maxime intuende *B*. || 21 - 22. et . . . sumenda *om*
B. || illud ne quoniam *G*.

BG tremis finibus facere soliti sunt et cippos ponere, ne aliquando cippus pro termino errorem faciat: nam in locis saxuosis et in sterilibus etiam in mediis possessionibus sepulchra faciunt. omnia ergo, ut supra diximus, diligenti
 5 cura exquirenda erunt, ut et secundum consuetudinem re-
*B*¹³⁰ gionum | et fidem terminorum finis constet.

Aliquando etiam petras occurrentes in finibus notatas inuenimus, et quasdam, si perseueret rigor, notas habentes, in uersuris uero gammas, sed spectantes suos ri-
 10 gores. aliquas etiam decusatas inuenimus.

Quibusdam autem placet et uidetur utique sub omnibus terminis signum inueniri oportere. quod ipsud uoluntarium [non necessarium] est. si enim essent certae leges aut consuetudines aut obseruationes, semper simile
 15 signum sub omnibus terminis inueniretur: nunc, quoniam uoluntarium est, aliquibus terminis nihil subditum
*B*¹³¹ est, aliquibus uero aut cinis aut carbones aut testea aut uitrea fracta aut asses subiectos aut calcem aut gypsum inuenimus. quae res tamen, ut supra diximus, uoluntaria

1. cyppos et mox cyppus *G*. || ne *G*, om *B*. || 2. cippos pro terminis errorem faciant *B*. || 3. sterilibus *B*. || 6. et terminorum fidem constant fines *G*. || 8. Petras notatas *margo P*. || notatis *G*. || et... notas om *B*. || 9. gemmas *G*. || sed et spectantes *B*, sed expectantes *GP*. || regores *B*. || 10. aliquando *G*. || 11. autem om *G*. || utique sub omnes terminos signum inueniri oportet *Boethius p. 1540*. || uti sub *G*. || 12. terminis om *G*. || oporteret *B*, oporteat *G*. || 13. non necessarium om *B*. || sic enim sunt certae legis consuetudines et obseruationes *Boethius p. 1540*. || 14 - 17. semper signum in omnibus terminis positum est, aut aliquos cineres aut carbones *Boethius*. || 15. terminis om *G*. || inueniretur *B*. || 16. uoluptarium *B*. || 17. cinis *GP*, cenēs *B*. || carbo *P*. || testæ *GP*, testa aut ossa *Boethius*. || 18. bitrea *B*, uitrum *Boethius*. || facta *GP*, om *Boethius*. || asses *B*, ossis *GP*, assas uel massas *Boethius*. || subiectos] ferri aut aes *Boethius*. || calce *BGP*. || gypsum] *add* aut uas fictile *Boethius*. || 19. dixi uoluntari est *B*.

est. carbo autem aut cinis quare inueniatur, una certa *BG*
 ratio est: quae apud antiquos est quidem obseruata, postea
 uero neglecta; unde aut diuersa aut nulla signa inueniun-
 tur. cum enim terminos disposerent, ipsos quidem lapi-
 des in solidam terram rectos conlocabant proxime ea loca **5**
 in quibus fossis factis defixuri eos erant, et unguento ue-
 laminibusque et coronis eos coronabant. in fossis autem
 [in] quibus eos | posituri erant, sacrificio facto hostiaque *B*¹³²
 inmolata adque incensa facibus ardentibus, in fossa coo-
 perti | sanguinem iustillabant, eoque tura et fruges iacta- *G*⁵⁴
 bant. fauos quoque et uinum, aliaque quibus consuetudo
 est Termini sacrum fieri, in fossis adiciebant. consump-
 tisque igne omnibus dapibus super calentes reliquias la-
 pides conlocabant adque ita diligenti cura confirmabant.
 adiectis etiam quibusdam saxorum fragminibus circum **15**
 calcabant, quo firmiter starent. tale ergo sacrificium do-
 mini, inter quos fines dirimebantur, faciebant. nam et si
 | in trifinium, id est in eum locum quem tres possesso- *B*¹³³
 res adstrigebant, termini ponerentur, omnes tres sacrum
 faciebant: quotque alii in confinio domini erant, omnes **20**
 ex conuenientia terminos ponebant et sacrum faciebant,
 terminos autem conuenientia possessorum confirmabat. (*B*)

1. inueniantur *B*. || 2. est *post ratio om G*. || antiquos quidem ob-
 seruata est *G*. || 3. neglecta *G*. || unde *B*, sunt *GP*. || inuenimus
GP. || 5. rectos *om G*. || conlocabant *G*. || 6. in *om G*. || defixuri *G*,
 posituri *B*. || et *om G*. || unguende *B*. || 7. immo ornabant. || 8. in
ante quibus *om G*. || posituri eos *G*. || 9. immaculata caesa facibus
G. || *an* cooperta? || 10. sanguine *B*. || eoque *G*, eis qui *B*. || 11.
 fabos *B*. || aliasque *B*. || 12. terminis *BG*. || in fossa *G*. || 13. om-
 nibus dapibus igne *G*. || 15. quod etiam *Boethius* p.1540. || frag-
 minibus conculcabant atque ita diligenti cura confirmabant, ut fir-
 miter staret. tale ergo signum inter dominos *Boethius*. || 17. deri-
 mebantur *B*, dirimabantur *G*, terminabantur *Boethius*. || 18. in tri-
 finio *B*. || 19. adtingebant *G*. || si termini *B*. || ponebantur *G*. || 20.
 quodque *B*, quique *G*. || 22. conuentia *B*. || confirmabant *B*.

G | nam in quibusdam regionibus iubemur uertices ampho-
rarum defixos inuersos obseruare pro terminis.

Ergo conuenientia, ut supra diximus, possessorum
terminos consecrat. qui, ut ante dixeramus, omnibus an-
5 gulis coxisque positi esse debent. in quibusdam uero re-
gionibus saepe per longum spatium et inter multos pos-
sessores rigores dumique finem faciunt, et aliquando tan-
tum modo per singulorum possessorum spatia, id est a
capite usque ad caput, positi inueniuntur termini, hoc est
10 a fine incipiente usque ad finem deficientem, unde alte-
rius possessionis finis incipiat obseruari. quidam uero in
mediis spatiis plures interpositos habent. quorum si quis-
quam per longum spatium moueatur, inter longum tractum
et inter plures possessores rigor durare debet: qui si non
15 est, totae regioni errorem quendam incuti, nec ei tantum
intra cuius fines terminus motus est, calumniam intro duci,
sed ultro citroque confundi fines necesse est.

Illa omnia quae supra diximus, quae ad terminos la-
G⁵⁵ pideos | pertinent, siue signa subdita requirantur, siue
20 notae aut litterae aut numeri, quam maxime secundum
consuetudinem regionum omnia intuenda sunt: tamen et
nobilitatis hae quam manu fiunt fidem habere debent,
quoniam intellegitur ea industria conuenientiaque posses-
sorum fieri. si uero pali lignei pro terminis dispositi sunt,
25 aut congeries lapidum aceruatim congestae, quos scor-
piones appellant, aut in effigie maceriarum quae affinae
appellantur, aut uertices amphorarum defixi, aut petrae
naturales notatae, aliudue quod loco termini obseruari ui-

5. Flexuositatibus (*sic*) dicit coxis *margo P.* || 7. et] ut *G.* || 15.
incutit *G.* || 16. terminus *om G.* || 16. introducit *G.* || 17. confundit
G. || 22. *fortasse* nouitates hae quae manifestae sunt. *Hyginus de*
*controuersiis p. 131,*⁴ nobitas habet suspicionem: — si tamen con-
stauit his modis — || 25. congestae sint quos *G.* || 26. *praestat* in effi-
giem.

debitur, ex consuetudine regionis et ex uicinis exempla *G* sumenda sunt.

Supercilia, de quibus mentionem habui, si finem facient, intuendum erit in quantum spatium deuexitas supercilii extendatur, ne mons supercilium sit: intra paucos 5 enim pedes supercilia uocabula accipiunt. quae tamen usque in planitiam ex superiori uergunt, ad superiores possessores pertinent. quicquid enim inferior possessor in solo suo agit, damno superioris fit. siue aret siue fodiat, detrahit pendentes ex superiori terras. si uero congerat 10 aut adiciat quid, ad superiora non ascendit. ita haec causa efficit ut superioribus possessoribus usque in planitiam supercilia cedant.

Si arbores finales obseruabuntur, uidendum erit quae sint arborum genera. nam quidam in finibus naturales 15 qualescumque arbores intactas finales obseruant: alii diuersas . . . : quidam cunctis excisis arborum generibus unum tantum genus in finibus relinquunt, quo manifestius appareant finales. [loca munierunt, ut materiae differentia argumento sit.] quidam ex conuentione in ipsis finibus 20 communes serunt. aliqui priuatim intra suum solum in extremis finibus ponunt; et, ut supra | diximus, diuersa *G*⁵⁶ arborum genera: alicubi enim pinos inuenimus, alicubi cypressos, alibi fraxinos aut ulnos aut populos quaeque alia ipsis possessoribus placuerunt. et si inter culta finibus 25 aut prope fines, disponuntur spissius, et disconuenientes

7. usq. ad inplanitiam *G*. || 12. planitia *G*. || 13. cedant *Turnebus*, cedant ius *P*, cædentibus littera b eluta *G*. in margine *P* dicit in superciliis ius cædendum usq. in planitia possessori. confer *Frontinum* p.42, 20. || 17. huc ex sequentibus ea fere quae uncis inclusimus referenda esse *Rigaltius* uidit. lege alii diuersas hoc animo serunt, ut materiae differentia argumento sit. || quaedecunctis ex ipsis arborum *G*. || 18. quo manifestum ius appareat *G*. || 20. quaedam *G*. || 21. erunt *G*. || 25. cultis *G*. || 26. spissioribus et *G*.

G ordinibus arbustorum, si tamen arbusta sint. quae si communes sunt, semper utrimque intactas quidam seruant, quidam durantibus stirpibus earum summas frondes ac uirgulta communiter caedunt. si propriae alterius partis sint,
 5 ut domino libuit, aut caedit aut remittit: ex quibus tamen saepe et materiam deiciunt, et alias substituunt. hoc etiam in communibus arboribus saepe accidit: si enim utrisque possessoribus conueniat ut finales arbores deiciant aut ut pretio taxent aut alterna sibi sorte habeant substituunt-
 10 que in deiectarum locum alias, aut si nihil placuerit substitui, differentiae qualitatum indicio erunt.

Si uero notatae arbores in regionibus finales obseruabuntur, intuendae sunt notae. si enim communes sint mediae, utrimque notatae per totas esse debebunt. si partium frondes spectant in alios fines, plagis, id est latis cicatricibus, signatae inueniri debent, ut intellegantur eorum esse dominorum, in quas partes integrae erunt intactae reseruabuntur. signantur autem utrimque, id est ex utraque possessione, intra pedes quinos, ut legis Mamiliae
 15 commemorationem habeant. in uersuris quae notatae sunt, aut decus in eis inueniuntur aut gammæ, ut manifestum sit uersuras suis signis obseruari debere.

Quidam satis putant omissas intactasque pati crescere, si magnitudine ceteras superent. de qua argumentum capere quaestui ducimus: si ceterae dissimiles sunt,
 25 tum capere quaestui ducimus: si ceterae dissimiles sunt, uidetur aliquod his testimonium | per eas prestari.

Preterea siue in cultis siue in siluosis et in incultis locis agatur, respiciendum erit utrum hae quae fina-

4. proprie *GP.* || 5. *fortasse* aut caedit aut relinquit. || 6. materia *GP.* || 10. substituti differentiae aequalitatum *G.* || 12. notatas *G.* || 14. frontes expectant *G.* || 17. erunt] *puto* et. || 19. maniliae *G.* || 21. aut decus, *sic GP.* || 22. uersura *G.* || 25. questui dicimus. ceterae *G.* 26. prestare *G.* || 28. hae] *puto* his, *et statim* habeant alterutrae partes similes, *tum* quae si utrimque *uel simpliciter* si utrimque.

les uidebuntur arbores habeant in alterutras partes simi- *G*
les. quae utrimque tales habeant, | una re uidebuntur, *B*¹³³
si notatae sint. si uero altera pars habet, quo loco de-
ficient, ibi fines uidebuntur esse: hae autem ipsae eius
partis uidebuntur esse finales, in qua similes eis erunt. 5
si neutra parte similes et illae solae uideantur, finales
| communesque esse uidebuntur. si autem, ut saepe fit, *B*¹³⁴
unus possessor diuersum utrisque partibus genus arborum
per omnem finium suorum ambitum posuerit, ut inter alios
agros quoque confines sibi, non solum inter eum cum 10
quo controuersia erit, finem faciat, diligenti cura uiden-
dum erit ne proprias alterius arbores partis communes
suspiciamus. quidam tamen quotiens circa extremos fines
suos alicuius generis arbores disponunt, quae significan-
ter differentes ab ceteris possint | extremos fines demons- *B*¹³⁵
trare, incidunt per errorem [enim] intra uicinatorum fines.
de qua re diligentius aspiciendum erit ut possessores suos
fines teneant, ne alienos lacesiant.

Viae autem si finem faciunt, adtendendum erit quales
uiaae et quomodo. nam et saepe incidunt in finibus, et 20
saepe trans uiam aliquas possessores particulas habent.
quaedam ergo uiae aliquando fines transeunt possessionum.

2. utrumque *G*. || *fortasse* | finales una re uidebuntur. || res uidebi-
tur *G*. || 3. altera *G*, aliqua *B*. || habeat *G*. || deficient *G*. || 4. fines ...
autem *om G*. || 4. hae] haec *B*. || ipse eius partes *B*, ipse partes
earum *G*. || 5. finales *om B*. || eis *G*, ei *B*. || 6. parte sunt similes et
G, parte illae solae similes et *B*. *fortasse* parte illis aliae similes
sed || 7. communalesque *B*. || sepe *B*. || 10. quoque] quosque *B*, qua-
que *G*. || sibi *om G*. || inter eos in quibus controuersiae erunt *G*. ||
11. controuersiam *B*. || faciant *G*. || 12. proprias *B*. || arborum *G*. || par-
tes *BG*. || 13. subscentur *B*, ostendantur *G*. || 14. significant et *B*,
significant *G*. *correxit Goesius*. || 15. ferentes *B*. || ob ceteris fines
uicinatorum. Nam et per errorem incidunt. De qua re *G*. || 17. inspi-
ciendum *G*. || 18. ne *B*, non *G*. || lacesseant *B*, lacesant *G*. || 19.
faciant *G*. || 21. aliqui *G*. || 22. finiunt transitum possessorum *B*.

BG quarum tamen non omnium una eademque est condicio. nam sunt uiae publicae, [regales,] quae publice muniuntur et auctorum nomina optinent. nam et curatores accipiunt, et per redemptores muniuntur, et in quarundam 5 tutelam a possessoribus per tempora summa certa exigitur. uicinales autem [uiae], de publicis quae deuertuntur *G*⁵⁸ in agros, | et saepe ipsae ad alteras publicas perueniunt, aliter muniuntur, per pagos, id est per magistros pagorum, qui operas a possessoribus ad eas tuendas exigere 10 soliti sunt. aut, ut comperimus, uni cuique possessori per singulos agros certa spatia adsignantur, quae suis inpen- sis tueantur. etiam titulos finitis spatiis positos habent, *B*¹³⁷ qui indicent | cuius agri quis dominus quod spatium tueatur. ad omnes autem agros semper iter liberum est. 15 nam aliquando deficientibus uicinalibus uis per agros alienos iter praestatur. quidam etiam conueniunt specialiter uti seruitutem prestant his agris ad quos necesse habent transmittere per suum. nam et his uerbis conprehenditur, ITA VT OPTIMVS MAXIMVSQVE EST. nam et aqua- 20 rum ductus solent per alienos agros iure transmittere. *B*¹⁴⁹ itaque, ut diximus, uiae saepe necessario | per alienos agros transeunt; quae non uniuerso populo itinera prestari uidentur, sed eis ad quorum opera, et eis ad quo-

1. quorum *B*. || non omnium *om B*. || 2. regales quae publice *om B*. *margo P* muniuntur per terminos quos itinerarios dicimus ut transiri eas uias intellegamus non posse. || 4. et in *P*, in *G*, nam et *B*. || 5. tutela *GP*. || 6. uiae *om B*. || debertuntur *B*, diuertuntur *G*. || 7. in agris *B*. || sepe ipsa ad se alteras *B*, saepe ad alteras *G*. || 8. per pagos *B*. || *margo P* magistri pagorum magistrati dicuntur. || 9. qui *om B*. || 12. tuentur *G*. || 13. quae indicant *Boethius p. 1539*. || tueantur *Boethius*. || 15. uis uicinalibus *G*. || 16. quidam] qui *B*, quae *P*, quin *Goesius*. || etim conueniant *B*. || specialiter *B*, precario *G*. || 18. per suum *B*, peruium *G*. || et *B*, et in *G*. || 19. ita ut *G*, aut *B*. || maximus sit. Nam *G*. || 21. sepe *B*. || 22. qua *Turnebus*. || prestari *BG*, praestare *P*. || 23. eis ad quorum onera praestari uidentur. et eis ad *GP*, eis a *B*. *correxerit Huschkus*.

rum agros per eas vias peruenire necesse est. hae ergo *BG* de uicinalibus solent nasci. nam et communes viae [quae] ex uicinalibus nascuntur; quae aliquando inter binos possessores in extremis finibus, pari utrinque modo sumpto, communique inpensa, iter praestant. priuatae itaque viae 5 ad finitiones agrorum non pertinent, sed ad itinera eis praestanda: quae sub exceptione nominari in emptionibus agrorum solent. ergo viae publicae et uicinales et communes in finibus incidunt: non enim finium causa diri- *B150* guntur, sed itinerum. ita tam fas est finem facere quam 10 et transire uiam.

Vepres si finem facient, uidendum quales, et si tantum modo in extremis finibus sint, quoniam per negligentiam colentium et in mediis agris solent esse | uepres; *G59* et utrum manu satae sint. nam etsi regio quaedam uir- 15 gulta non habeat, quae tutelam uineis aut hortis praestent, adferuntur ex peregrinis regionibus et seruntur. et arbores in uepribus solent ante missae inueniri.

Si fossis fines obseruabuntur, inspiciendum | utique *B151* in omnibus, regionum quae sit consuetudo, et uidendum 20 quales fossae; ne siquis agrorum siccandorum causa fossas fecerit, finales esse uideantur. nam et intellegi potest aliquando ex ipsarum fossarum positione utrum propriae

1. haec *BGP*. || 2. communes *Goesius*, omnes *BGP*. || quae *Turnebus* omisit. || 3. uinos *B*. || 4. in *om B*. || pari utriq. *B*, pariq. *G*. || sumptu *BG*. || 5. iter *om G*. || prestent priuate *B*. || Priuatae viae finem non faciunt *margo P*. || 7. quae *Turnebus*, duae *BGP*. || 8. publicae *om G*. || uicinalis *B*. || 9. incipiunt *G*. || 10. fa est *B*. || 12. uidum *B*. || si *om B*. || 13. finium *B*. || 14. mediis solent esse agris siue uepres satae manu sint *G*. || 15. utrum] ut ab *B*. || quandam uirgulam *G*. || 16. ortis *B*. || prestet *G*. || 18. solent antemissae in uepribus *G*. || ante mise *B*. || 19. finis *B*. || 20. in omnibus *Turnebus*, nominibus *BGP*. || quae] q. *B*. || 21. siccandorum agrorum *G*. || fossas *B*, aliquando *G*.

BG an finales sint, quoniam transuersae quaedam aut obliquae a finibus recedunt. ita, ut supra dictum est, ex ipsorum locorum necessitate et ex ipsarum positione colligi debet quae sint finales. aliae tamen quae finales sunt cum
 5 uidentur esse communes, inspiciendum erit an ita sit. nam quidam in extremis finibus in solo suo faciunt fossas et ex superioribus uicinisque agris defluentes aquas exci-
*B*¹⁵² piunt, ne inferiores terrae laborent. ita quod | in solo suo quis fecerit, non statim communes, sed circa fines
 10 esse uidebuntur. respiciendum quoque erit num et in aliis lateribus similiter fines obseruabuntur. sed et proprias qui faciunt ad expediendas aquas, aliquid soli sui extra fossam solent relinquere. aliquando etiam terminos extra fossam positos inuenimus, qui et ipsas fossas et soli
 15 relictis partes decernant cuius domini sint. quidam uero etiam arbores ante missas finales extra fossas habent, et in controuersiam saepe deducuntur, quod credatur fossas
*B*¹⁵³ | finem facere debere. propter quod, sicut in aliis gene-
 (*B*) ribus finitio, num, sic et in hoc quoque consuetudines re-
 20 gionum intuendae erunt. etenim dum terminis aut arboribus fines obseruari consuetudo sit, non oportere fossas quae prope fines erunt finales obseruari; si uero subs-
*G*⁶⁰ tructionibus et maceriis finientur agri, uidere quales substructiones et maceriae, quoniam quidam congestionibus

1. obliq. *B*. || 2. a finibus ... 4. tamen quae *om B*. || 7. ex *B*, de *G*.
 8. laborant *G*. || 9. communem *B*, commune *G*. || 10. uidebitur *G*. ||
 num *Goesius*, nam *BG*. || 11. obseruabuntur *B*. || qui proprias *G*. ||
 12. sui *G*, ut *B*. || 14. extra fossam solent relinquere et extra fossam
 (fossa *P*) eos positos *G*. || positos *B*. || et soli *B*, ex soli *G*. || 15.
 parte discernant *G*. || 16. *an* et eae in? || 18. propter quod in alii sicut
 quid in aliis generibus finitio *B*. || 20. etenim] *fortasse* est enim
 iustum. || 21. fines *P*, finis *G*. *margo P* Si consuetudo est regioni
 terminibus aliisque signis fines obseruari, non cito fossae finalis obseruari
 debere. || 24. quidem *G*.

lapidum, ripis, substructionibus, terras, ne dilabantur, ex-
 cipiunt. ita si ad tutelam terrarum extruantur, uidendum
 an et finitiones praestare debeant. nam quidam transuer-
 sas et obliquas macerias ripis substructionibus factas uo-
 lunt uideri finales. quod ex ipsa facie aliquando intelle- 5
 gitur, si [enim] proprias quis faciat in terris suis ad sus-
 tinendos seruandosque agros suos, non posse eas esse
 finales. nam quaedam, quae fines praestant, maiori opere
 extractae inueniuntur quam eae quae priuatae sunt. ni-
 hilo minus et in hoc genere finitionum consuetudines re- 10
 gionum intuendae erunt. sed et ex ipsorum locorum na-
 tura aliquando aliquid colligi potest. si enim non expe-
 tent terrae quarum sustinendarum causa uideatur maceria
 esse facta, poterit finalis uideri. sed in planis locis si
 saxuosus sit ager, repurgatur, et ex congestione maceriae 15
 fiunt. ita et ex ipsius loci qualitate aliquid colligi potest.
 si enim non sit ager saxuosus, cuius repurgandi causa
 congestio in speciem maceriae facta uideatur, poterit ui-
 deri finalis. ergo, ut saepe diximus, quaedam ex consue-
 tudine regionum, quaedam ex natura loci colligi possunt. 20

Nam et de fossis idem sentimus. si enim non sit
 necessitas agri siccandi nec in uicinis fossae inueniantur,
 possunt uideri finales, non interuenientibus qualitatibus
 quibus ambigantur secundum regionum consuetudinem esse
 finales. sed si in regione non sit consuetudo fossis finem 25
 obseruari, ea ergo quae quasi nouum exemplum afferre
 uidebuntur, intuendum utrum ex necessitate loci agros
 siccant an finem praestent.

Macheriae quoque, et quae ex congestione lapidum
 fiunt et quae manu instruuntur, non semper | aut terra- G⁶¹

9. ^beae G. || 11. natura Turnebus, om GP. || 12. non extent Goe-
 sius. || 15. saxuosis fit G. || 23. qualitatibus] quae erunt uis G. ||

24. ambigatur G.

G rum excipiendarum causā aut repurgandi agri aut finem praestandi fiunt. aliquando enim per magnum spatium aut uiuaria aut pomaria aut uineas aut oliueta aut arbusta maceriis supra dictis includunt et ab incursionibus besti-
 5 arum defendunt. ita diligenter omnia exquiri debebunt, ne qua ratione fallamur.

Riuus si fines obseruabuntur, qui non semper singulorum agrorum extremitates ambire possuunt, sed per aliquod spatium lateribus quibusdam possessionum finem
 10 praestare, intuendum erit an sit consuetudo ultro citroque riuorum aliquas partes agrorum possideri ab his qui trans riuum contrarios agros habebunt. quidam enim riuus ab origine, id est a capite, donec in mare defluant, fines possessionibus praestant: quidam uero ultro citroque trans-
 15 mittunt possessores. quod ipsud requirendum erit numquid in consuetudine regionum sit. comperimus enim quibusdam locis per omnem tractum riuus finem aliquas particulas agrorum ab eis qui contrarios trans riuum habent agros emptas iunctasque eis agris qui riuo finirentur.
 20 quod ipsud non debet nocere exemplo, quoniam emptae particulae aliis agris iungantur. ita transeundi riuus non debet haec condicio confundere possessores. quod etiam in fossarum condicione euenire potest, itemque uiarum.

Riuus autem quotiens finem facit, appellatur RIVO
 25 RECTO [curuoque]. qui si alicuius terras minutatim ex alia parte abstrahat et alii contrario relinquat, quod uocant abluuionem et alluuionem, repetitio finium non datur: inducit enim necessitatem riparum tuendarum. quod iuste

3. pomeria *P.* || 13. in mari *G.* || 15. numquid] anquod *G.* || 17. finalem *Goesius.* || 19. emptos iunctosque *G.* || 22. possessiones *Goesius.* 24. *N. Heinsius ad Silium XIII,4, non recte ripae rectae curuaeque.* || 25. qui si *P.* quisi per rasuram ex quasi factum *G.* || 27. abluuionem et alluuionem *G.* || non datur] addatur *G.* || 28. indicit *G.*

uidetur prospectum, ut terrae possessoribus saluae sint, *G* etiam publicae utilitatis causa. | quod si ui tempestatum *G*⁶² riui torrentes subito alueum cursumque mutent, iustum, ut nostra fert opinio, erit ut aluei ueteris fines suos quisque obtineat. 5

In aliquibus regionibus ita fines inter possessores ordinati sunt, ut rigores durent per longum tractum: incidentesque in uis aut riuis aut in substructionibus aut rigoribus aliisque finitionum generibus deficient supra dicti rigores: inde in quo inciderint genere fines obser- 10 uabuntur, donec et illud ipsud genus aliquo incidat quo finiatur agri. ergo et rigores et uiae et riui et substructiones alii aliis incidentibus inter se inuicem succedunt. nam et in ipsis generibus sicubi coxae sunt, terminos inuenimus frequenter. sed et petras naturales, quae in 15 finibus incident, saepe notatas inuenimus.

Omnia autem finitionum genera quae in occupatoriis agris uidentur inueniri posse, in quaestoriis et diuisis et assignatis agris frequenter inueniuntur, quoniam emendo uendendoque aut cambiando mutuandoque similia finiti- 20 onum genera inueniri possunt. sed et unius agri extremitas potest multis finiri generibus, cum ex uno latere finiatur terminis, ex alio arboribus, ex alio supercilio, ex alio riuo, quaeque alia obseruabilia in finibus sunt. ita non uno genere, quasi lege data, fines obseruabuntur. 25 quae etiam in omnibus agrorum condicionibus euenire possunt.

2. si *om G.* || uim *G.* || 3. torrentis *P.* || alueo cursuque munientes. tum ut *G.* alueum cursumque mutent iustius est tum ut *Cuiacius.* || 7. incedentesque *G.* || 8. in structionibus *GP.* || 9. deficient *G.* deficient *Goesius.* || 10. incederint *G.* || 11. aliquod incedat *G.* || 13. incedentibus *G.* || 16. incedunt *G.* || 20. mutandoque *G.* || 23. ex post arboribus *om GP.*

G Illud uero inuenimus aliquibus locis, ut inter arua uicini arguantur confundere fines, eoque usque aratrum perducere ut in finibus solidum marginem non relinquant, quo discerni possint fines.

5 Praeterea et in multis regionibus comperimus quosdam possessores non continuas habere terras, sed particulas quasdam | in diuersis locis, interuenientibus conplurium possessionibus; propter quod etiam complures uicinales uiae sint, ut unus quisque possit ad particulas suas **10** iure peruenire. sed et de uiarum condicionibus locuti sumus. quorundam agri seruitutem possessoribus ad particulas suas eundi redeundique praestant. quorundam etiam uicinorum aliquas siluas quasi publicas, immo proprias quasi uicinorum, esse comperimus, nec quenquam in eis **15** cedendi pascendique ius habere nisi uicinos quorum sint; ad quas itinera saepe, ut supra diximus, per alienos agros dantur.

Sed et in uineis aliisque culturarum generibus simile quid inueniatur. si enim duo possessores extremis finibus **20** uineas habent, cum fodiunt, finem solidum relinquant. nam et signa defodiunt [propter questorios agros].

DE QVESTORIIS AGRIS.

Quaestorii dicuntur agri quos ex hoste captos p. R. per quaestores uendidit. hi autem limitibus institutis **25** terculis quinquagenum iugerum effectis uenierunt. quem modum decem actus in quadratum per limites demensi efficiunt; unde etiam limites decumani sunt dicti.

Horum uero agrorum paene iam oblitterata sunt signa:

2. arciantur *G.* || 3. solidum *P.*, solidem *G.* || 7. complurimum (conpl. hic *P.*) possessoribus *G.* *correxit Goesius.* || 10. loquuti *P.* || 11. agris *G.* || 16. ad qui sint intra saepe *G.* *correxit Rigaltius.* || 18. *Haec ad superiora pertinent uersu 4.* || 19. immo inuenitur. || 20. uias *G.* || 28. paene *P.*, pene *G.* || oblitterata, sic *G.*

nam aliquibus locis etiam lapides qui in limitibus denis *G* actibus emensis positi erant interciderunt, et limites ipsi, id est rigores, non parentibus lapidibus difficile inueniuntur. paene iam itaque fit ut ad occupatoriam conditionem recidant. in quibus alia similia in finibus obserua- 5 buntur.

Limites autem ab liminibus uocabula acceperunt; quoniam limina introitus exitusque locis praestant, limites agris similiter introitus exitusque. qui in agris diuisis et assignatis, semper peruii esse debebunt tam itineribus 10 quam et mensuris agendis. cum ergo omnes limites a mensura | denum actuum decumani dicti sint, hi qui orientem *G*⁶⁴ occidentemque intuentur, qui meridianum et septentrionem tenent, unum uocabulum illis erat: decumanum nuncupabant matutini et uespertini et meridiani et septentrionis 15 [cardinem]. alii uero ob regionum positionem et naturam appellauerunt maritimos et montanos. postea uero cum agri diuiderentur et assignarentur, decumani quidem uocabulum permansit, ut hi qui orientem occidentemque intuentur decumani dicerentur: hi uero qui meridianum et 20 septentrionem, quoniam cardinem mundi tenerent, cardines sunt appellati.

Et omnes limites dirimunt agros centuriasque designant. qui, ut supra diximus, in agris diuisis et assignatis semper peruii esse debebunt et itineribus et mensuris agendis. 25

Centuriis, quarum mentionem nunc facimus, uocabulum datum est ex eo. cum antiqui [Romanorum] agrum ex hoste captum uictori populo per bina iugera partiti sunt, centenis hominibus ducentena iugera dederunt: et ex hoc facto centuria iuste appellata est. 30

1. denis *Goesius*, de nouis *G*. || 2. emensi *G*. || 4. ut occupatoria conditione recedant *G*. || 5. *fortasse* in quibus alea simili ut arcifiniis obseruabuntur limites. || 10. tam oneribus *GP*. || 16. a^ob *G*. || 27. *fortasse* ex eo, quod cum.

G Ergo in questoriis agris adhuc in regionibus quibusdam manentibus lapidibus, quibus limites inueniri possunt, aliqua uestigia reseruant. sed, ut supra diximus, emendo uendendoque aliquas particulas ita confuderunt possessores, ut ad occupatoriorum condicionem reciderint. tamen, ut supra diximus, in aliquibus et lapides et rigores aliqui inueniuntur et fines praestant.

DE DIVISIS ET ASSIGNATIS.

Diuisi et assignati agri non unius sunt condicionis. nam et diuiduntur sine assignatione, et redduntur sine diuisione. diuiduntur ergo agri limitibus institutis per centurias, assignantur uiritim nominibus.

G⁶⁵ Ergo agrorum diuisorum, qui institutis limitibus | diuisi sunt, formae uarias appellationes accipiunt. quidam arbores finales, alii in aenis, alii in membranis scripserunt. et quamuis una res sit forma, alii dicunt perticam, alii centuriationem, alii metationem, alii limitationem, alii cancellationem, alii typon, quod, ut supra diximus, una res est, forma. quidam formas, quorum mentio habita est, in aere scalpserunt, id est in aereis tabulis scripserunt. hi tamen quidquid instituerunt curandum erit ut fide aestimetur, nequis uoluntario finem proferat. illa tantum fides uideatur quae aereis tabulis manifestata est. quod siquis contra dicat, sanctuarium Caesaris respici solet. omnium enim agrorum et diuisorum et assignatorum formas, sed et diuisionem et commentarios, et principatus in sanctuario

2. Fusos limites uel signa finalia dicit *margo P.* || 3. *potius* reseruantur uel restant. || 5. *condicione P.* || recederint *GP.* || 9. non *Rigaltius, om G.* || condiciones *pr G.* || 15. *puto* arboreis tabulis. || in uenis *GP. margo P* alii in aenis, alii in membris, id est alii in aere, alii in membranibus, hoc est in mappa uel in codicibus depinxerunt. || in membris *GP.* || 19. quorum, *sic G.* || 21. quidquid *P,* quicquid *G.* || 22. *immo* fidem proferat aut illa tantum. || 26. *fortasse* descriptionem et. *Rigaltius* diuisionum. || *commentarius G.*

habet. qualescumque enim formae fuerint, si ambigatur *G* de earum fide, ad sanctuarium principis reuertendum erit.

Causam autem diuidendorum agrorum bella fecerunt. captus enim ager ex hoste victori militi ueteranoque [est] assignatus hostibus pulsis aequalis in modo manipuli datus 5 est. nec tamen omnibus personis uictis ablati sunt agri: nam quorundam dignitas aut gratia aut amicitia uictorem ducem mouit ut eis concederet agros suos. itaque limitibus actis cum centuriae exigerentur, eorum, quorum nomina continent, agri notabantur, quantum in quaque cen- 10 turia haberent. inscriptiones itaque in centuriis sunt tales. DEXTRA aut SINISTRA DECIMANVM TOTVM, VLTRA CITRAUE CARDINEM TOTVM, ASSIGNATVM ILLI TANTVM. inde subscriptum est nomen cui concessum est, inscriptione tali, REDDITVM ILLI TANTVM. preterea scriptum est et REDDITVM 15 ET COMMVTATVM PRO SVO; quod ideo fit, quoniam particulas quasdam agrorum in diuersis locis habentes duo quibus | agri reddebantur, ut continuam possessionem habe- *G*⁶⁶ rent, modum pro modo secundum bonitatem taxabant: [et] in locum eius quod in diuerso erat maiorem partem 20 accepit itaque, sicut supra diximus, qui hanc inscriptionem accepit, id est REDDITVM COMMVTATVM PRO SVO.

Inscriptiones ergo diligenti cura intuendae erunt, ut sciamus quantum dati assignati sit, quantum redditi, et quantum commutati. qua computatione facta quanto mi- 25 nus fuerit quam centuriae modus esse debet, subsecium uocatur. subseciuorum uero genera sunt duo. unum est quod a subsecante linea mensura quadratum excedet. alterum est autem quod subsecantis assignationes lineae etiam in mediis centuriis relinquetur. euenit hoc autem 30

8. ut ei *G*. || 9. eximerentur *G*. *correxit Rigaltius*. || 12. citraque *G*. || 13. subscriptum *G*, suscriptum *P*. || 19. modum pro modum *GP*. || 24. sint *GP*. || 28. 29. sic *G*.

G ideo quoniam militi ueteranoque cultura assignatur: si-
quid enim amari et incerti soli est, id assignatione non
datur.

Inscriptiones in centuriis frequenter inuenimus tales,
5 DATVM ASSIGNATVM singulis personis certum modum, ali-
quando uero compluribus unum modum. de qua re di-
ligenter inquirendum erit utrum aequaliter modus ille plu-
ribus ascriptus diuidi debeat, an aliquibus personis et
alicui plus debeatur. non enim omnibus aequaliter datus,
10 sed et secundum gradum militiae et modus est datus.
manipulus ergo singulas acceptas accipient, aliqui gradus
singulas et dimidias, aliqui binas. pluribus ergo, ut su-
pra diximus, personis inaequaliter assignatur modus. sed
nec singulis acceptis modi per omnes regiones aequalitas
15 est: nam secundum bonitatem agrorum computatione facta
acceptas partiti sunt, melioris itaque agri minorem modum
acceperunt.

Ergo acceptiones in centuriis, ut coeperamus, expli-
candae sunt. diximus enim ASSIGNATVM compluribus ali-
20 quando unum modum adscribi: sed et REDDITVM SVVM
G⁶⁷ | aliquando pluribus personis unus modus adscribitur.
quae an aliquando inaequaliter partiri debeant, inde col-
ligere poterimus, ut respiciamus professiones: si enim qui-
bus agri sui reddantur, iussi professi sunt quantum mo-
25 dum quoque loco possiderent. praeterea inuenimus subs-
criptiones tales, ut DATVM ASSIGNATVM adscriptum sit,
subiectum REDDITVM SVVM uni aut duobus pluribusue per-
sonis, et modus nullus adscriptus; quod, ut nostra fert

1. siquidem amari GP. || 8. diuidi debeat *Goesius*, diuidebat GP. ||
9. cui *Goesius*. || 10. gradum *Rigaltius*, om G. || 11. *rectius* ma-
nipulares. || 13. aequaliter G. || 14. modis per G. || 16. meliores G. ||
22. quaedam aliquando aliter partiri G. || 24. agris uiae G. || 25.
sub^scriptiones G. || 26. ut om G. || 27. pluribusque G. || 28. et] est
G. || ut om G.

opinio, quod datum assignatum, computatum sit: reliquum *G* quicquid erit ex centuria, eius eorumue erit quorum nomina sine modo inueniuntur. aliquando integras plenasque centurias binas pluresue continuas uni nomini redditas inuenimus; ex quo intellegitur REDDITVM SVVM, LATI 5 FVNDI: hi per continuationem seruantur centuriis.

Inscribuntur quaedam EXCEPTA, quae aut sibi reseruauit auctor diuisionis et assignationis, aut alii concessit. inscribuntur et COMPASCUA; quod est genus quasi subseciuorum, siue loca quae proximi quique uicini, id est qui 10 ea contingunt, pascua . . . . illud uero . . . . auctores diuisionis assignationisque leges quasdam colonis describunt, ut qui agri delubris sepulchrisue publicisque solis, itineris uiae actus ambitus ductusque aquarum, quae publicis utilitatibus seruierint ad id usque tempus quo agri diuisiones fierent, in eadem condicione essent qua ante fuerant, nec quicquam utilitatibus publicis derogauerunt.

In quibusdam regionibus fluminum modus assignationi cessit, in quibusdam uero tamquam subseciuus relictus est, aliis autem exceptus inscriptumque FLUMINI ILLI TANTVM. ut in Pisarenensi comperimus DATVM ASSIGNATVMQVE ut VETERANO, deinde REDDITVM SVVM VETERI POSSESSORI, FLUMINI PISAVRO TANTVM, IN QVO ALVEVS; deinceps et ultra ripas aliquando adscriptum modum per omnes centurias per quas id flumen decurreret. quod factum auctor 25 diuisionis assignationisque iustissime prospexit: subitis enim uiolentisque imbris excedens ripas defluet, quoad etiam

1. reliquum *Turnebus*: reliquo hominum *G*. || 6. hi om *G*. || 7. Dicit aliquid se seruasse sibi agri auctorem diuisionis *margo P*. || 11. *Hyginus p.* 120, 12 illud uero obseruandum, quod semper auctores. || 13. ut] et *G*. || itineris] *puto* item. || 15. ad it *G*. || diuisioni *G*. || 16. ante *Turnebus*, inter *G*. || 21. in pisarenensi *G*. || 23. IN QVO] ne quo *G*. || 25. id] in *G*. || decurret *G*. || 27. *potius* diffluet. || quoad *Goesius*, quod *G*.

G ultra modum sibi adscriptum egrediatur uicinarumque uer-
 xet terras. cum ergo possessores hoc incommodum pati-
 antur adsiduitate tempestatum, contentoque flumine alueo
 ripisque suis aequum uideatur iniuriam passos subsequi
 5 terras usque ad alueum fluminis, has tamen terras Pisau-
 renses publice uendiderunt, quas credendum est proximos
 quosque contingentes eas emisse uicinos.

Limitum quoque modus in quibusdam regionibus per
 amplum spatium exceptus est, in quibusdam uero modo
 10 assignationis cessit. ergo centuriae limitibus clausae: qui
 a limitationibus excipiuntur, a prescripta lege latitudine
 actae incipiant mensurae oportet [et] centuriarum: in his
 quibus non excipiuntur, [ad prescripta lege latitudinis] ab
 linea mensurali per limitem omnis modus in mensuram
 15 centuriae cadit. qui tamen, ut supra diximus, semper iti-
 neribus et mensuris agendis peruii oportet ut sint. spa-
 tium autem, intra quod sors uersari debeat, quasi digna-
 tiones dat: decimano uero et cardini maximis maximus la-
 titudinis modus prescribi debet, deinde quintam quamque
 20 centuriam includenti per decimanos cardinesque; qui cum
 uiginti et quinque centurias includant, saltus appellatur.
 quibusdam regionibus, cum in ipsis incidant uillis, portas
 domini uillarum faciunt ianuasque inponunt et seruos huic
 negotio ad transmittendum populum applicant, quoniam
 25 utilissimum iter populo seruari debeat. datur autem ita
*G*⁶⁹ a possessoribus, ut limites occurrent; hac tamen | condi-
 cione, ut si uillae in limitibus positae sint, id est limites

1. uicinarumque *P*, uinorumque *G*. || 3. contemptoque *G*. || 4. passus
G. || 10. *praestat* clausae sunt: qui si. || 11. a limitibus *G*. || a pres-
 cripta lege latitudinis datae *G*. || 15. semper in itineribus mensuris
G. || 20. includens *G*. *correxit Goesius*. || cardines quaecum *G*. *cor-*
rexit Goesius. || 22. incedant *G*. || 25. ita] uia *G*. || 26. ut similes
 occupent *G*. || 27. si ille *G*. *correxit Rigaltius*.

in quibus incidunt, reddant per agros suos iter populo, *G*
 dum non deterius quam per uillas transeant. sed quae-
 dam ita positae sunt, ut quantumcumque de limite deflec-
 tere uelint, incommodum iter patiantur: ita necessario per
 ipsas transeunt uillas. linitem autem non puto quemquam 5
 occupare debere colendo, ut per agrum iter reddere mal-
 let: alioquin deflexus illi, qui de limite detorquentur,
 multo maiorem occupant modum.

Centuriae autem non per omnes regiones ducenta
 iugera obtinent, in quibusdam ducentena dena, quadragena. 10
 ita diligenti cura et haec erunt respicienda; quoniau et
 limitum non aequale spatium inter lapides sit oportet, si
 amplius quam ducentena iugera centuriae habent. ut puta
 si habet centuria iugera CCXL, sint oportet per decimanum
 aut cardinem ab lapide ad lapidem actus XXIII, et per 15
 alterum linitem actus XX: tot enim actus numerum per
 decimanum ac per cardinem datos inter se multiplicatos fa-
 cient CCCCLXXX. itaque diligenter id scrutandum, quanta
 per decimanum et quanta per cardinem spatia inter lapi-
 des obseruari debeant. comperimus in quibusdam perticis 20
 cum centuriae ducenta iugera haberent, non uiginti actus
 aequaliter per limites inter lapides datos; in Beneuentano
 actus uiginti quinque per decimanos, et actus sedecim per
 cardines; qua mensura iugera ducenta quidem includuntur,
 centuriae quadratae non exprimuntur. 25

Illud praeterea comperimus, deficiente numero mili-
 tum ueteranorum agro qui territorio eius loci continetur
 in quo ueterani milites deducebantur, sumptos agros ex
 uicinis territoriis diuisisse et assignasse; horum etiam agro-
 rum, qui ex uicinis populis | sumpti sunt, proprias factas *G*⁷⁰

1. incedunt dant per *G*. || 2. per illas *G*. || 10. *post* dena *add* inueni-
 mus *P*. || 12. aequalem *P*. || 14. sint] sit *G*. || 15. a^db lapidem *G*. ||
 16. tot] aut tot *G*. || *immo* actuum numeri... dati... multiplicati. ||
 21. centuria *G*. || 23. decimanas *G*. || 27. agrum *G*.

G esse formas. id est suis limitibus quaeque regio diuisa
 est, et non ab uno puncto omnes limites acti sunt, sed,
 ut supra dictum est, suam quaeque regio formam habet.
 quae singulae praefecturae appellantur ideo quoniam sin-
 5 gularum regionum diuisiones aliis praefecerunt, uel ex eo
 quod in diuersis regionibus magistratus coloniarum iuris
 dictionem mittere soliti sunt. ac tamen omnes quarum
 coloniarum ciues acceperunt, eius perticae appellabuntur:
 ergo praefectura illa dicitur cuius territorio ager sumptus
 10 fuerit, pertica illa tamquam colonia ubi ciuis deductus
 fuerit. nec tamen semper uniuersa territoria, quotiens
 ager coloniae deficit, uicinis auferuntur, sed solum quod
 assignare necesse fuit; quod ipsum legis prescriptio de-
 clarat. aliquando uero in limitationibus si ager etiam ex
 15 uicinis territoriis sumptus non suffecisset, et auctor diui-
 sionis assignationisque quosdam ciues coloniis dare uelit
 et agros eis assignare, uoluntatem suam edicit commen-
 tariis aut in formis extra limitationem, MONTE ILLO, PAGO
 ILLO, ILLI IVGERA TOT, aut ILLI AGRVM ILLVM, QVI FVIT IL-
 20 LIVS. hoc ergo genus fuit assignationis sine diuisione;
 quoniam, ut supra dictum est, agri diuiduntur limitibus
 structis per centurias, assignantur uiritim nominibus. sunt
 uero diuisi nec assignati, ut etiam in aliquibus regionibus
 comperimus, quibus, ut supra diximus, redditi sunt agri:
 25 iussi professi sunt quantum quoque loco possiderent. ali-
 quibus uero ita contigit ut iussi aestimatione facta pro-
 fiterentur; quibus secundum aestimationem pecunia data

2. acti *Goesius*, facti *G*. || 3. sua quaeque *G*. || 5. alii preferunt *G*. ||
 6. ad iuris dictionem *Rigallius*. || 10. perticam illam tamquam colo-
 niam illam *G*. || 14. inlimitatibus (inlimitatus *P*) ager *G*. || 16. co-
 lonis *G*. || 17. et *om G*. || eos *G*. || uoluntate suae dictis (sua edictis
P) commentariis *G*. || 27. pecunia] quoniam *GP*, commutatio *Ri-*
gallius, solutio *Goesius*.

est, pulsique agris suis sunt, ueteranusque uictor eo de- *G*
ductus est.

Illud uero quod saepe respicimus, quod similitudines
culturaliarum comparemus, | potest quidem fieri ut similis *G*⁷¹
conuenientisque culturae etsi sit una facies, plures tamen **5**
domini. nam cum pulsati sunt populi potestatique qui lo-
cupletiorum fuissent lati fundi, in cuius agro fuissent plu-
res personae, his diuisus et assignatus est. ita quam ille
habuerit culturae faciem, quem plures domini acceperunt,
erit quidem inter plures similis facies, tamen quisque **10**
suum secundum acceptas habere debet. item contrario
euenit ut quod pluribus assignatum est ad unum perueniat
dominum, et quamuis dissimiles sint culturae, ut etiam fini-
tiones appareant quae erant inter eos [id est] quibus as-
signati erant agri, tamen [quoniam], ut saepe inuenimus, **15**
uni foco territoria complurium acceptarum adtribuuntur.
nihil ergo nocere debent uarietates et similitudines cul-
turaliarum; ex quibus, ut nostra fert opinio, nascuntur saepe
controversiae: et aes respicitur, id est quas quisque ac-
ceptas defendant, quibusque personis redditum aut com- **20**
mutatum sit pro suo.

Saepe etiam unius eiusdemque nominis duo domini
acceptam sibi defendunt. quae res quamuis sit confusa,
tamen modus minor in possessione maiorem modum se-
quitur. aliquando autem monumenta eorum quibus assig- **25**
nati sunt agri, aut uocabula uillarum agrorumque, quam-
uis iusta uidentur, tamen, ut supra et saepe commemora-

4. similes conuenientesque *G*. || 5. sit *om G*. || 6. *fortasse* partitique.
|| qui *om G*. || 7. *fortasse* agrum. *ita p. 153 B* in culta loca quae in
centurias erant; *p. 77 A* quod sint in omnes partes actus bini in hunc
modum. || 8. hic *G*. || et] ut *G*. || quam] quamuis *G*. || 9. quem]
quam *G*. || 13. quamuis] quam *G*. || 16. unifico *G*. || complurimum
G. || 17. et dissimilitudines *G*. || 19. *malim* respicietur. || 22. homi-
nis *G*.

G uimus, potuerunt aliquando aliqui aliquem numerum, id est aliquantas particulas, remisisse aut uendidisse.

Euenit aliquando, ut in Nolano comperimus, idemque ... diuisio non ab uno puncto concessit, sed ex diuersis
 5 limitibus, qui oblique inter se concurrunt. ergo uidendum est qua significantia linearum regio dinosci possit, ut intelligi possit DEXTRA aut SINISTRA DECIMANVM DEXTERIO-
G⁷² REM, aut DEXTRA | aut SINISTRA DECIMANVM SINISTERIOREM.

Praeterea dicuntur et aes miscellum ita eueniunt ut
 10 qui a diuo Iulio deducti erant, temporibus Augusti militiam repetissent, consumptisque bellis uictores terras suas repetierunt: in locum tamen defunctorum alii agros acceperunt. ex quo fit ut his centuriis inueniantur et eorum nomina qui deducti erant, et eorum qui postea in locum
 15 successerunt. quod tamen hac suspitione nos inuenimus sic esse. cum data assignata nos computaremus, et excederent centuriae modum, reuersi ad originem primam assignationis inuenimus postea adiecta esse nomina in hac condicione qua supra opinati sumus.

20 Subseciuorum mentio repetenda est. auctores enim diuisionis assignationisque aliquando subseciua rebus publicis coloniarum concesserunt: aliquando in condicione illorum remanserunt. quae quidam [id est coloni] sibi donata uendiderunt, aliqui uectigalibus proximis quibusque
 25 adscripserunt, alii per singula lustra locare soliti per maucipes redditus percipiunt, alii in plures annos. quae ex monumentis publicis cognosci possunt.

Collegia sacerdotum itemque uirgines habent agros et territoria quaedam etiam determinata et quaedam ali-

4. immo processit. || ex] et *G.* || 6. linearum] quarum *G.* || intelligi, sic *G.* || 9. post et superscriptum z rec *P.* || 16. esse. om *G.* || 17. reuerti *G.* || 20. enim *Goesius*, finem *GP.* || 21. res publica *GP.* || 26. reditos *GP.* || 28. item quos *G.*

quibus sacris dedicata, in eis etiam lucos, in quibusdam *G*
etiam aedes templaque. quos agros quasue territoriorum
formas aliquotiens comperimus extremis finibus comprehen-
sas sine ulla mensurali linea, modum tamen inesse scriptum.

Praeterea cum ex aliis territoriis ager sumptus est, *5*
et subseciua et uacuae centuriae, quae in assignationem
non ceciderant, redditae sunt | eis ex quorum territorio *G*⁷³
agri sumpti erant. quae et ipsi aut uendiderunt aut uec-
tigalibus subiecta habuerunt; sicut et aliarum rerum pub-
licarum comperimus, ut supra commemorauimus. non *10*
enim omnis ager centuriatus in assignationem cecidit, sed
et multa uacua relicta sunt. quorum ea condicio est
quae subseciuorum. de quibus Domitianus finem statuit,
id est possessoribus ea concessit.

Subseciuorum diximus hanc condicionem esse factam, *15*
quod siluae et loca aspera in assignationem non uene-
runt. comperimus uero in aliquibus regionibus et pascua
et siluas assignatas esse, adscriptumque in formis ita, *ILLI*
[*ET ILLE TOT*] *SILVAS ET PASCVA, IVGERA TOT.*

Territoria inter ciuitates, id est inter municipia et *20*
colonias et prefecturas, alia fluminibus finiuntur, alia sum-
mis montium iugis ac diuergiis aquarum, alia etiam lapi-
dibus positis presignibus, qui a priuatorum terminorum
forma differunt: alia etiam inter binas colonias limitibus
perpetuis diriguntur. de quibus, id est territoriis, si *25*
quando quaestio mouetur, respiciuntur leges ciuitatibus
datae, id est coloniis municipiisque et prefecturis. nam
inuenimus saepe in publicis instrumentis significanter des-

2. quas ueteritoriorum *G*. || 3. finibus] ^A (*id est alibi*) *lineis margo*
P. || 4. inesse] *fortasse* in aes uel in aere. || 9. subiectum *G*. || 11.
caecidit *GP*. || 12. quarum *GP*. || 19. *ILLI SILVAS ET PASCVA, IV-*
GERA TOT, et ILLE TOT. Rudorffius. || 22. aliae etiam *GP*. || 26.
quaestio *G*. || ciuibus *G*.

G cripta territoria: uocabulis enim aliquorum locorum comprehensis incipiunt ambire territoria.

Illud uero quod compertum est, pluribus municipiis ita fines datos, ut cum pulsi essent populi, [et] deducuntur coloni in unam aliquam electam ciuitatem, multis, ut supra et saepe commemorauimus, erepta sunt territoria, et diuisi sunt complurium municipiorum agri, et una *G*⁷⁴ limitatione comprehensa sunt: facta est pertica omnis, id est omnium territoriorum, coloniae eius in qua coloni *10* deducti sunt. ergo fit ut plura territoria confusa unam faciem limitationis accipiant. aliquibus uero auctores diuisionis reliquerunt aliquid agri eis quibus abstulerunt, quatinus haberent iuris dictionem: aliquos intra muros cohibuerunt. itaque, ut frequenter nimis diximus, leges *15* datae coloniis municipiisque intuendae erunt. nam et compluribus locis certos dederunt fines, intra quos iuris dictionem habere deberent. cum non potuerit uniuersus ager in assignationem cadere propter aut asperitatem locorum aut prerrupta montium, quamuis excederent fines lege *20* datos, tamen, quoniam uocabant, concessi sunt his quorum finibus sumpti erant, nec tamen iuris dictio concessa est. saepe etiam r. p. ager donatus est. si quando tamen, ut supra diximus, quaestio de his moueatur, leges coloniarum aut municipiorum respiciendae erunt.

25 Sed et pagi saepe significanter finiuntur. de quibus non puto quaestionem futuram, quorum territoriorum ipsi pagi sint, sed quatinus territoria. quod tamen intellegi potest uel ex hoc, magistri pagorum quod pagos lustrare

5. coloniae *G*. || 7. complurimum *G*. || 9. territoriorum *P*, territorium *G*. || colonia deducti *G*. || 10. una *G*. || 11. aliquando *Goesius*. || 12. agris eis *GP*. fortasse agri, id est. || 14. nimis] inuenimus *GP*. || 15. cumpluribus *G*. || 20. *usitatus* ex quorum. || 22. tamen] tantum *G*. || 23. quaestio *G*. || 24. aut *G*, ac *P*. || 25. significantur *G*. || 26. et p. 165,2 quaestionem *G*. || 27. *clarius* territoria eorum.

soliti sunt; uti trahamus quatinus lustrarent. si uero de *G* ipsis pagis quaestionem quis moueat, amplae rei negotium mouebitur. respiciendum tamen, ut saepe diximus, a quibus ex utrimque locantur. nam et quotiens militi pretereunti aliiue cui comitatu annona publica prestanda est, 5 si ligna aut stramenta deportanda, quaerendum quae ciuitates quibus pagis huius modi munera prebere | solitae *G*⁷⁵ sint. praeterea et regiones solent etiam diuersa sacra facere: ita uidendum erit qualiter pagi sacra faciant.

Gracchanorum et Syllanorum limitationum mentio 10 habenda est. in quibusdam enim regionibus, ut opinamur, isdem lapidibus limitibusque manentibus post assignationes posteriores, duces facti sunt. quibusdam autem, limitibus institutis, alii lapides sunt positi, etiam eis manentibus quos Gracchani aut Syllani posuerunt. de qua re diligenter 15 intuendum erit, ut eos lapides eosque limites comprehendamus, qui postremo per auctores diuisionis positi sunt.

Praeterea [cum] auctores assignationis diuisionisque, non sufficientibus agris coloniarum, quos ex uicinis territoriis sumpsissent, [et] assignauerunt quidem futuris ci- 20 uibus coloniarum, sed iuris dictio eis agris qui assignati sunt penes eos remansit ex quorum territorio sumpti erant. quod ipsud diligenter intuendum erit et leges respiciendae.

1. *puto* ut intueamur quatinus lustrent. || 3. saepe] *an supra?* p. 162,25 || a *om GP.* || 4. ex utrimque *P*, ex utriusque *G*. praeterea iuncti alii. uel cui comitatus *GP.* *correxil Turnebus.* || 9. pagis *GP.* || 10. limitationem *G.* || 11. enim] etiam *G.* || 13. duces] decus uel decusses *Rigaltius.* || 14. aliis, alii *Goesius.* || 21. *Hyginus de condic.* p. 119,9 ut eis agris - iuris dictio esset coloniae eius. || 22. penes *Salmasius*, per *G.* || 24. EXPLICIT SAECULI FLACCI LIBER *G.*

HYGINI DE LIMITIBVS CONSTITVENDIS.

*B*₂₀₈ Inter omnes mensurarum ritus [siue actus] eminentissima traditur limitum constitutio. est enim illi origo
 5 caelestis et perpetua continuatio, cum quadam latitudine recture diuidentibus ratio tractabilis, formarum pulcher habitus, ipsorum etiam agrorum speciosa designatio. cons-
*A*₁₁₁ tituti enim limites non sine mundi ratione, | quoniam decumani secundum solis decursum diriguntur, kardines a
 10 poli axe. unde primum haec ratio mensure constituta ab Etruscorum aruspicum [uel auctorum habet, quorum artificio] disciplina; | quod illi orbem terrarum in duas
*B*₂₀₉ partes secundum solis cursum diuiserunt, dextram appellauerunt quae septentrioni subiacebat, sinistram quae ad
 15 meridianum terrae esset, ab oriente ad occasum, quod eo sol et luna spectaret; alteram lineam duxerunt a meridiano in septentrionem, et a media ultra antica, citra pos-

1. 2. $\overline{\text{INC}}$ HYGINI CONSTITVTIO *A*, liber gromaticus hygini. de diuisionib. agrorum explicat $\overline{\text{INC}}$. lib. hygini. gromaticus *B* p. 207, INC. KYGENI AVGVSTI LIBERTI DE LIMITIB. CONSTITVENDIS *G* p. 90, DE LIMITIBVS CONSTITVENDIS *G* p. 203. || 3. ritus a eminentissima siue actus *B*. || 5. latitudinem *AB*. || 6. recturesac *B*. || diuidea. uos ratio tractauit *duabus litteris ante uos erasis A*. || pulcher ei *B*. || 7. etiã *A*, et *B*. || constitui *A*. || 8. rationem *A*. || 9. decursum *erasis litteris de A*. || 10. axem *A*. || au etruscorum haruspicum *B*. || 11. *uncis inclusa per rasuram deleta A: sed ubi in B est t. quorũ, A tantum duas litteras habuit.* || 13. secundum *bis A*. || diueserunt *B*. || 14. que *A*. || que *A*. || 15. esset *littera t transfixa B*, esse *A*. || ab oriente *addidi*. || ad] et *B*, om *A*. || occansum *B*. || 16. solent luna spectare *B*. || 17. in *A*, ad *B*. || a mediam *A*. || anticam *AB*. || posticam *AB*.

tica nominauerunt. ex quo haec constitutio liminibus *AB*
 timplorum adscribitur. (fig. 127.)

Ab hoc exemplo antiqui mensuras agrorum normali- *G*^{90.203}
 bus longitudinibus incluserunt. primum duos limites cons-
 tituerunt. unum, | qui ab oriente in occidentem dirigeret. *B*²¹⁰
 hunc appellauerunt duodecimanum ideo quod terram in
 duas partes diuidat | et ab eo omnis ager nominetur. al- *A*¹¹²
 terum a meridiano ad septentrionem; quem kardinem | no- *G*²⁰⁴
 minauerunt a mundi kardine. (fig. 128.)

Duodecimanum postea decimanum appellauerunt. quare *10*
 a decem potius quam a duobus? sicut dipundium nunc
 dicimus duopondium, et quod dicebant antiqui duouiginti
 nunc dicimus uiginti, similiter duodecimanus decimanus
 est factus.

Reliquos limites fecerunt angustiores, et qui specta- *15*
 bant in | orientem prorsos, qui ad meridianum, transuer- *B*²¹¹
 sos appellauerunt. (fig. 129.) | limites autem appellati a limo. *(G*²⁰⁴
*E*³⁵ *G*⁹¹
*A*¹¹³
 id est antiquo uerbo transuersi: nam | et linum cinctum
 ideo quod purpuram transuersam habeat, item limina os-

1. liminibus (n *in litura*) *A*, limitibus *B*. || 2. scribitur *B*. || 3. Ab hoc] Auoce *G* p. 203. || exemplo *A*. || mensores *AB*. || normalis *GP utrobique*. || 5. in occidente *B*. || diriget *B*, om *G* p. 203. || 6. decimanum *G* p. 203 *ibique* *P*. || 7. partes diuidant *B*, diuidat (diuideret p. 203) partes *G*. || alterum limitem a *G* p. 203. || 8. cardinem *G* p. 203. || 9. a] hoc est a *G* p. 204. || cardine *G* p. 204, kardinem *ABG* p. 90. || 10. duocemanum *G* p. 204. || decumanum *G* p. 204. || quare] *add* decimanus *B*. || ad decem *G* p. 90 *et* *P*. || 11. ad duobus *BP*. || dupundium *A*, duopondi *G*, duopundi *P*. || 12. dupondium *G* p. 90 *et* *P*, depundium p. 204. *ubi* dupundium *P*. || 13. duocimanus *G* p. 204. || decumanus *GP*. || 15. fecerunt] uiginti erunt *B*. || 16. orientem dicebant *B*. || prorsus *AB* *et* *G* p. 204. || 17. autem] *add* a limo *AE*. || a lima *pr* *A*, a limo alii *B*, om *E*. || 18. id est] *add* ab *E*. || et *G*, id *AB*, ad *E*. || linum *E*. || cinctum *G*, conclusum (conclusi *E*) hoc est concinctum *ABE*. *fortasse* cinctum, hoc est consutum. *conf. Gaium* 3, 193. || 19. hostiorum *E*.

ABEG tiorum. postea et prorsos et transuersos limites appella-
uerunt a liminibus, quod per eos agrorum itinera seruen-
tur. postea apud quosdam nomina a loci natura accepe-
runt, et qui ad mare spectant maritimi appellantur, qui
*B*₂₁₂ *E*₃₆ ad montem, montani. (fig. 130.) | omnis ergo huius [mensurae et] recturae longitudo rationaliter limes appellatur: nec interest quicquam, decimanum aut limitem dicamus.

Decimanus autem primus maximus appellatur, item kardo: nam latitudine ceteros praecedunt. alii limites sunt
10 actuarii, adque alii linearii. actuarius limes est qui primus actus est, [et] ab eo quintus quisque; quem si numeros cum primo, erit sextus, quoniam quinque centurias
*A*₁₁₄ sex limites cludunt. (fig. 131.) | reliqui medii limites linearii
*B*₂₁₃ appellantur, in Italia | subrunciui. actuarii autem, ex-
15 tra maximos decimanum et kardinem, habent latitudinem ped. XII. per hos iter populo sicut per uiam publicam de-

1. et postea et *B*. || prorsus *ABE*. || transuersus *A*. || 2. a limitibus *E*. || itinera *AE*. || seruantur *G*. || 3. apud quosdam *om E*. apud *G*. || a loci natura nomen acciperunt (acceperunt) *ABE*. || 4. quia ad *B*, quia *E*. || marem *A*. || spectabant *B*, expectant *EG*. || maritimos qui ad *G*. || 5. a monte *E*. || montanos appellauerunt *G*. || omnes *AB*. || mensurae et *om GP*. || 6. rationabiliter *BE*, rationalis *G*. || limis *A*. || 7. quicquam *A*. || decumanum *BG*. || dicamus an limitem *G*. || 8. decumanus *G*. sic saepe uariant. || autem *om E*. || idem *GP*. || 9. cardo *B*. || nam *G*, suam *A*, sua *BE*. || latitudinem *A*. || ceteras *ABE*. || praecedit *E*. || Sunt alii limites *G*. || sunt *om E*. || 10. quaestuarii *B*, id est quintarii. || adque *B*, atque *E*, aquem *A*, *om G*. || linearis, *B*, liineales *A*, lineales *E*. || actuarius est limes *G*. || 11. et *om GP*. || quisquam quem *B*, quinquies in *E*. || si *om BE*. || numeris *BEP*. || 12. cum primus *E*. || quinque *om ABE*. || centuriae *ABE*. || 13. senis limitibus *E*. || cluduntur *A*, clauduntur *E* et addito Lineari. subrunciui subiunguntur *B*. || linearii *om B*. || 14. italiam (rec siciliam) subrunciui *A*, italia subrunciuis *E*: add subiunguntur. *A*, subiunguntur. *BE*. || 15. maximum *B*. || latitudinem habent *G*. || 16. duodecim *B*. || per os *A*, per eos *B*. || iter] item *E*.

betur: id enim cautum est lege Sempronia et Cornelia *ABEG* et Iulia. quidam ex his latiores sunt quam ped. XII, uelut hii qui sunt per uiam publicam militarem acti: habent enim latitudinem uiae publicae. linearii limites a quibusdam mensurae tantum disterminandae causa sunt consti- 5 tuti, et si finitimi interueniunt, latitudinem secundum legem Mamiliam | accipiunt. in Italia itineri publico ser- *B 214* uiunt sub appellatione subrunciuorum, habent latitudinem ped. VIII: hos conditores coloniarum fructus asportandi causa | publicauerunt. nam et possessiones pro aestimio *G 92* ubertatis angustiores sunt adsignatae: ideoque limites omnes non solum mensurae sed et publici itineris causa latitudines acceperunt. (fig. 132.)

Secundum antiquam consuetudinem limites diriguntur. *A 115* quare non omnis agrorum mensura in orientem potius 15 quam in occidentem spectat, in orientem sicut aedes sacrae. | nam antiqui architecti in occidentem templa recte spec- *B 215* tare scripserunt: postea placuit omnem religionem eo conuer-

1. ita enim *G*. || cantu *B*. || sympronia *E*. || et cornilia *A*, et concordia *E*, om *B*. || 2. quam ped. duodecim *B*, a XII. pedib. *GP*. || uel hii *AB*, ut hi *G*, quam hi *E*. || 3. limitarem acti *AB*, limites. actum *E*. || 4. latitudines *G*, latum *E*. || lineari *AB*. || a quibusdam om *G*. a om *E*. || 5. mensuris *E*. || disterminande *AB*, determinandae *E* || causae *AE*. || constitutae *E*. || 7. amilia *A*, amiliam *GP*, aemiliam *E*. || italiam *B*, sicilia *rec A*: add et in *AB*, et *E*. || itineri *E*. itineris ubi eo seruiunt sub apellatione *B*. || 9. pedem octonum *G*, p VIII *E*. || hos conditores coloniarum om *B*. conditores *A*. || fructus exportandi *AE*, exportandi fructus *B*. || 10. estimio om *pr A*, extimio *B*. || 11. ubertates *A*. || adsignate *B*, assignate *G*, assignati *E*. || omnes limites *E*. || 12. mesure *A*. || itineris *A*. || latitudinis acciperunt *A*. || 14. constitutionem *EG*. || 15. quare nostri omnes agrorum mensuram *ABE*. || in oriente *AE*. || 16. in occidente *BE*. || expectat *G*, spectant *A*, spectanti *B*, expectant *E*. || in oriente *ABE*. || aedis sacre *A*. || 17. Nam et *B*. || arcitecti *A*. || in occidente *AE*. || recte expectare *E*, expectare recte *G*.

ABEG tere, ex qua parte caeli terra inluminatur. sic et limites in oriente constituuntur. (fig. 133.)

Multi ignorantes mundi rationem solem sunt secuti, hoc est ortum et occasum, quod is semel ferramento con-
5 prehendi non potest. quid ergo? posita auspicaliter groma, ipso forte conditore praesente, proximum uero ortum con-
*E*³⁷ prehenderunt, et in utramque partem limiti|tes emiserunt, quibus kardo in horam sextam non conuenerit. (fig. 134.)

*A*¹¹⁶ *G*⁹³ | et quidam, ne proximarum coloniarum limitibus ordina-
10 tos limites mitterent, relicta caeli ratione mensuram constituerunt qua tantum modus centuriarum et limitum lon-
*B*²¹⁶ gitudo constaret. (fig. 135.) | quidam agri longitudinem secuti: et qua longior erat, fecerunt decimanum. (fig. 136.)

*A*¹¹⁷ | quidam in totum conuerterunt, et fecerunt decimanum in
15 meridianum et kardinem in orientem; sicut in agro Campano qui est circa Capuam. (fig. 137.)

Modum autem centuriis quidam secundum agri amplitudinem dederunt; in Italia triumiri iugerum quinquagenum, aliubi ducenum; Cremonae iug. ccx; diuus Au-

1. terram *AE*. || inluminabantur *A*, inluminabitur *B*, illuminabunt *E*.
|| 2. in orientem *G*. || constituentur *AE*. || 4. hortum et occasum *B*. ||
quod in *G*, quotiens *ABE*. || ferramentum conpraehendi *B*, conpre-
hendi ferramento *AE*. || 5. Qui *E*. || posita *om B*, postea *G*. || aut
specialiter *B*. || 6. presente *AE*. || hortum conpraehenderunt *B*. ||
7. in utraque parte *AB*, partem *E*. || limitis *E*. || duxerunt *G*. || 8.
quibus] quo *E*. || in ora (hora *E*) sexta *BE*. || conueniret *E*, conue-
niet *G*. || 9. et quidam . . . constaret *om B*. || 10. limites intermitte-
rent *E*. || 11. qua tantum *A*, quibus tantum *G*, quantum *E*. || 12. staret
E. || sequuti *G*. || 13, qua] quia *E*. || 13. et 14. decumanum *BG*. || 14.
in totam *AB*, in toto *E*. || et fecerunt *om B*. || in *BG*, et *AE*. || 15.
et *om B*, in *E*. || in *om E*. || orientis *E*. || sicut *ABEP*, sicuti *G*. ||
16. circum *A*. || capiam *A*, capua *B*. || 18. in italiam *B*. || 19. aliubi
ABG, alii *E*. || decentenum *B*, uicenum *E*. || cremona *ABE*. || iu-
gera *ABEGP*.

gustus in Beturia Emeritae iug. cccc; quibus diuisionibus *ABEG* decimani habent longitudinis actus XL, kardines actus XX, decimanus est in orientem. (fig. 138.)

Quibusdam deinde coloniis perticae | fines, hoc est *B*²¹⁷ primae adsignationis, aliis limitibus, aliis praefecturae con- 5
tinentur. in Emeritensium finibus | aliquae sunt praefec- *A*¹¹⁸
turae, quarum decimani aequae in orientem diriguntur, kar-
dines in meridianum: sed in praefecturis Mullicensis et
Turgaliensis regionis decimani habent actus XX, kardines
actus XL. (fig. 139.) | nam et in alia praefectura aliter con- *G*⁹⁴
uersi sunt limites, ut habeant in aeris inscriptionibus in-
ter limitem nouum et ueterem iugera forte cxx: haec sunt
alterius partis subsiciua. (fig. 140.)

Hae deinde agrorum | diuisiones lapidum inscriptioni- *B*²¹⁸
bus tam uariis continentur quam et limitum actibus. alii 15
uertices alii latera regionibus suis obsecundant. multi
tantum decimani | maximi et kardinis lapides inscripse- *A*¹¹⁹
runt, reliquos sine inscriptione ad parem posuerunt; quos

1. beturiae meritae *GP*, betunaemerita *A*, uetunae merita *BE*. ||
iugera *ABEGP*. || cccc] ccc. *E*. || quib. soliuisionibus *B*. || 2.
longitudinem *B*, longitudine *E*. || actos in orientem n̄. XL. kardines
actos XX. *B*. || 3. Dêc. (decimanus *E*) est in oriente *EG*, om *B*. ||
4. Quidam colonis *B*, Quidam de incolanis *E*. || finis *E*. || 5. primae
assignationis *EG*, prime in adsignationis *AB*. || praefectura contine-
tur *A*. || 6. in aemeritensium *B*, in amertensium *E*. || aliq̄e *littera*
post i erasa A, aliis quae *E*. || 7. quadrum decimanum *E*. || aequae om
B. || in oriente *E*. || 8. mulliciensis *G*, multicensis *A*. || 9. turgalli-
ensis *G*. || regiones *B*, regionum *G*, regionibus *E*. || 9. 10. actos *B*. || 10.
in om *G*. || 11. habeant itineris *ABE*, habeat in aeris *G*. || 12. forte
om *E*. || cxx. *ABE*, septuaginta *G*. || 13. parti *A*. || subseciua *G*
semper. || 14. Haec *AB*. || 15. uaris *A*. || et om *E*. || 16. uertices]
add amphorarum E. || obsecundamur te tantum maxime decumano
et *K. G*. || 17. maximi et kardines *A*, maximi et cardines et *E*, om
B. || scripserunt *BE*. || 18. scriptione *AE*, scriptionem *B*. || appa-
rem *B*, et parem *E*. adparenti *Goesius*. || apposuerunt *G*. || quos]
quod *G*, reliquos quoque *E*.

*ABE*³⁸ Gideo quod | nulla significatiōe appareat quoto loco numerentur, mutos appellant. diuus Augustus in adsignationibus suis numero limitum inscriptos lapides omnibus centuriarum angulis defigi iussit: nam locatione operis huius
 5 non solum quod ad publicos limites pertineret iniunxit,
*B*²¹⁹ | uerum etiam inter acceptas ne roborei deessent termini cauit. inscripserunt quidam uertices lapidum, et limitum tantum numerum significauerunt; alii ipsarum centuriarum sic quem admodum qui in lateribus inscripserunt. aut in
 10 uertice lapides sic inscripserunt: quem admodum in decimano maximo et kardine solet, (fig. 141.) sic et ulteriores secundum numerorum suorum postulationem inscripserunt: uoluerunt autem limites inscriptionibus claudi ita ut cuius centuriae essent lapides intellegerentur. sic quo-
*B*²²⁰ que | haec inscriptio obscura est. lapis autem in regione
 16 s. et u. hac ratione sic inscribitur (fig.): | quarta enim illic lapidis portio clusaris uacat ab inscriptione. est ergo talis

1. quod] qui *G*. || apparent *G*. || atoto loco *AB*, toto loco *E*. || numerantur *B*. || 2. mutus *A*, multos *BE*. || Diuus *A*. || in *om G*. || assign. *G* *plerumque*. || 3. suis *om E*. || numerum *AE*, numeros *B*. || militum *B*. || scriptos *BE*. || omnes *E*. || 4. angulos *E*. || locationem *E*. || 5. a publicos *A*. || perteneret *A*. || 6. iater] in *E*. || roboret *A*, robores *BG*, robur et *E*. || termini deessent *E*. termini . . . limitum *om G*. || terminos scripserunt quidam *B*. || 7. cauis scripserunt *E*. || lapidum *A*, et lapidum *B*. || 8. scripserunt *E*. || alii alii *A*, alia *E*. || 9. sic *AEG*, *om B*. *magis desidero* litteras. || quem ammodum *G*. *sic saepe*. || scripserunt *E*. || aut] ut *ABE*, *om G*. || inter *AE*. || 10. uertices *ABE*. || inscripserant *G*, scripserunt *E*. || admodum *om B*. || 11. maximo *om E*. || et in kardine *A*. || solent *E*. || ulterioris *G*. || 12. numerum *ABEG*. || suum *G*. || postulationes *E*. || scripserunt *BE*. || 13. limites *om E*: *fortasse* lapides. || scriptionibus *B*. || cludi *EG*. || 14. esset lapis intellegeretur *G*. || 15. scriptio *E*. || in regionem *AB*. || 16. s.] .i. *AE*, primam *B*, *om G*. || .ii. *AEG*, quintam *B*. || sic scribitur *E*: *add* quem admodum supra *ABE*. || quartam *AB*, quadrata *G*. || illi lapides *AB*, lapides illi *E*, illi *G*. || 17. portio *om E*. || clusares *E*. || uocas *A*, uocatur *BE*. || inscriptione *BG*, inscriptionibus *E*. || talis] aliis *B*.

inscribitio s. d. u. k. (fig. 142.) | in regione dextra et ultra *ABEG*⁹⁵
idem numeri sic inscribuntur. (f.) in regione sinistra et citra.
(f.) in regione dextra et citra eidem numeri sic inscribuntur.
(f.) comparemus nunc omnes quattuor lapides in unum, et in-
tueamur eorum quartas partes uacantes, quae in suis re- 5
gionibus centurias litteris intra cludent: (fig. 143.) sic et in
suo interuallo distantes centurias his inscriptionibus clu-
dunt. inspiciamus a maximo | decimano et kardinie lapi- *B*²²¹
dum inscriptiones. (fig. 144.) | latera autem lapidum recte *A*¹²¹
inscribuntur, quoniam ampliores numeros capiunt: nam 10
uerticibus inscribi non facile [omnia] possunt. inscribitur
lateribus D. D. LXXXVIII V. K. LXXV. | quae inscriptio si rati- *E*³⁹
one ponatur, est optima; licet et quomodo cumque ins-
criptum sit, perito mensori non latebit, quoniam certus
est lapis quo centuria cluditur. (fig. 145.) 15

Multos limitum constitutiones in errorem deducunt, *G*⁹⁶
dum aut inscriptionem parum | intellegunt aut aliter limi- *B*²²²
tes numerant. uolunt esse quidam decimanum alium pri-

1. inscriptio *BEG*. || s. d. u. k. *om B*. || dextratae et ultratae eidem
G, extra ultra inde enim *E*. || 2. scribuntur *E*. || in *ABE*, sic et in
G. || sinistra *A*, ultra *E*. || 3. in regione dextra et citra *G*, *om ABE*.
|| eisdem *AB*, eis *E*. || numeris *B*, *om E*. || sic *om EG*. || scribun-
tur *B*, describuntur *E*. || 4. Comparamus *G*, conperimus *A*. || ergo
nunc *E*. || intuemur *A*, intuemur *G*. || 5. partes... regionibus *om E*.
|| 6. litteris includunt *AE*. || sic... cludent *om B*. || 7. distante cen-
turias in his scriptionibus cludent *A*, distant centuriae in his inscrip-
tionibus *E*. || 8. kardi *B*. || 9. inscriptionem *B*. || recta *E*. || 10. scri-
buntur *BE*. || ampliozem *E*. || numerus *A*, numerum *E*. || nam in *G*.
|| 11. uerticibus scribimus *E*. || non *G*, nostri *AB*, tres *E*. || omnia
G, *om ABE*. || possunt inscribitur] scribuntur *E*. || 12. enim lateri-
bus *G*. || lxxviii *E*, xcviiii *G*, xcviiii *B*. || lxxv *ABEP*, lxxx *G*.
|| quae *G*, qua finis *A*, qua fines *B*, quae finis *E*. || scriptio *E*. ||
13. est *ABE*, erit *G*. || licet *G*, aliquid *ABE*. *fortasse* alioquin. ||
et] det *E*. || inscripta *AG*, inscriptus *B*, scripta *E*. || 14. non *G*,
nostro non *ABE*. || 15. lapide *G*. || clauditur *BE*. || 17. aut *prius*
om ABE. || inscriptione *B*, inscriptionibus *G*. || 18. uolant *A*,
uolent *B*. || alium, alium primum *B*.

ABEG mum, alium maximum: et cum exierunt a decimano ma-
 ximo, peractis centuriae actibus primum limitem numerant
 qui est secundus. deinde ad agrum de quo agitur cum
 perueniunt, nouam controuersiam inueniunt et de aliis
 5 quam de quibus agitur acceptis litigant, dum uolunt esse
 primos decimanos duos et duos kardines. hoc si esset,
 inter decimanum maximum et quem uolunt primum et
*B*²²³ centuria aliter appellaretur: forte diceretur inter | decima-
*A*¹²² num | maximum et primum. sed quoniam is ipse primus
 10 est qui et maximus, continuo a decimano maximo et kar-
 dine centuria inscribitur *D. D. I V. K. I.*, et *S. D. I V. K. I.*, et
D. D. I K. K. I., et *S. D. I K. K. I.* erit ergo nobis is primus
 qui et maximus. (fig. 146.) sed et de limitibus quintariis
 quintum quemque quintarium uolunt. porro autem inter
 15 quintum et quintarium interest aliquid: quintus est qui
 quinto loco numeratur, quintarius qui quinque centurias
 cludit. hunc uolunt esse quintum, qui est sextus. nam et
 legum latoribus, quem admodum perlatum est, sic caue-

1. alii (alium *P*) maximum *G*. || exierint *EG*. || 2. peractus *AE*, per-
 actu *B*. || 3. ad *om G*. || agrum] *add* uenerunt *AB*, ueniunt *E*. ||
 cum perueniunt *om AE*. || 4. inueniunt controuersiam *G*. || alis *A*. ||
 5. de quo *AE*, quibus *G*. || agitur acceptis *om E*. || uolent *AB*. || 6.
 primus *B*. || decimanus *B*, *.DD. G*. || duos et *om E*. || cardines *B*,
.KK. G. || si *AB*, si sic *G*. || esse *A*. || 7. *in fine* et *AE*, *om BG*. || 8.
 appellatur *AB*, appellantur *E*. || discerneretur *E*. || 9. is *A*, his *B*, *om*
EG. || 10. et *G*, est *ABE*. || a *om E*. || cardine scribuntur centuriae
E. || cardines *B*. || 11. centuriae *A*. || scribitur *B*. || deinde primum
.u. k. it. is. d. p. u. k. et. d. d. i. k̄. k. i. et. s. d. i. k. k. A, *dd. primum.*
v. k. sd. t. v. k. p. e. t. d. d. i. k. k. i. est *d. i. k. i. B*, deinde primum.
u. k. i. t. i. s. d. p. u. k. e. t. d. d. i. k. KIETISDIKK E, *d̄ d̄. i. ú. k. í.*
 et *s̄. d̄. i. k̄. k̄. í. G* || 12. nobis his *G*, duobus *ABE*. || 13. qui est ma-
 ximus *AE*, quis *B*. || Sed *ABE*, Sic *G*. || quintaris *A*. || 14. quem-
 quem *A*, quenquem *B*, quem *E*. || 15. et quartarium *B*. || quintus est
 quinto loco quem numerant *E*. || 16. qui quinque ... esse *om ABE*.
 17. quintum *G*, quintus *AB*, quintus est *E*. || 18. lateribus *A*. || quem
 admodum *om B*. || si *G*.

runt, [ut] A DECIMANO MAXIMO QVINTVS | QVISQVE SPATIO *AB* *EG*
 ITINERIS AMPLIARETVR. | (fig. 147.) erat sane interpretatio legis *A*¹²³
 huius ambigua, nisi eorum temporum formae sextum quemque
 limitem latiore[m] haberent significatione qua solent mino-
 res. tractemus nunc diligentius quid dixerint. | A DECIMANO *G*⁹⁷
 MAXIMO QVINTVM QVEMQVE LATIOREM. a decimano. quom 6
 decimanus erat positus, positi sunt deinde quinque limi-
 tes, quorum nouissimus factus est latior: his quom deci-
 manus accessit, sex fiunt. (fig. 148.) eandem obseruationem
 et in reliqua limitum parte esse uoluerunt: quem admo- 10
 dum a decimano | maximo quinque limites ducebantur, *B*²²⁵
 quorum esset summus latior, sic et ab eo quintario cui
 iam spatium definitum erat, quinque adiectis limitibus
 summo latitudinem suam seruari placuit. | (fig. 149.) (E⁴⁰)

Quem admodum ab antiquis acti sint limites, tractare *A*¹²⁴ *E*⁴¹
 coepimus: itaque persequi omnia non alienum iudico. 16
 foeda est enim culpa neclegentiae, cum de constitutione
 disputemus, praeterire tot operum exemplaria.

1. ut *G*, om *ABE*. || 2. itineris *A*. || appellaretur *AE*, appellatur *B*.
 || interpret. *EG*. || 3. nisi om *B*, enim *AE*. || temporum om *G*. || for-
 mae] fuerit *E*. || sextum quemquam *E*, sextum. vi. quemquem *B*,
 sextum quinque *G*. || 4. habere *BE*. || significatione *AE*. || solet *B*,
 et *G*. || minorem *ABE*. || 5. tractamus *B*, transire hactenus *E*. ||
 quidquid *B*, qui *E*. || dixerim *AB*, duxerint *E*. || a decimo maximae
 v. *B*. || 6. quemquem *AB*, quemquam *E*. || a om *G*. || quom] quo-
 niam *ABEG*. || 7. positus *Turnebus*: positi *G*, om *ABEP*. || sunt
 dd. v. limites *B*. || limites quinque *E*. || 8. nobissimus *B*. || est om
AE. || quam *AE*, qua *B*, cum *G*. || 9. eadem obseruatione *E*. ||
 10. et om *G*. || reliquam *B*. || partem *A*, partes *B*. || uoluerunt ut
G. || quem ammodum *G*, admodum quem *B*. || 12. sic *AE**G*, sit *B*.
 || et om *A*. || cui iam *AB*, cum *G*, cuiusquam *E*. || 13. diffinitum est
E. || quique adiecti *B*, v. abiectis *E*. || 14. placuit seruari *E*. || 15.
 ab om *B*. || ab antiquis acti] abundantia studio qui *E*. || sunt limitis
B. || tractere *A*. || 16. incipimus *G*. || ita *E*. || 16. non alieno iudicio
ABE. || 17. fida *B*. || enim est *E*. || culpae neclegentia *A*, culpe neg-
 legentia *BE*, neglegentiae culpa *G*. || constructione disputamus *E*. ||
 18. exempla *G*.

ABEG Finitis ergo ampliorum bellorum operibus, augendae rei publicae causa inlustres Romanorum uiri urbes cons-
*B*²²⁶ tituerunt, quas aut uictoribus | populi Romani ciuibus aut emeritis militibus adsignauerunt et ab agrorum noua
 5 dedicatione culturae colonias appellauerunt: uictoribus autem adsignatae coloniae his qui temporis causa arma acceperant. non enim tantum, militum incremento, rei publicae populus Romanus habuit: erat tunc praemium terra et pro emerito habebatur. multis legionibus contigit bella
 10 feliciter transigere et ad laboriosam agri culturae requiem primo tirocinii gradu peruenire: nam cum signis et aquila et primis ordinibus ac tribunis deducebantur, modus agri
*B*²²⁷ *G*⁹⁸ pro portione officii dabatur. | ferunt quidam postea indictum modum belli, et expleta centesima hostium con-

1. amplio*rem* *B*. || augende *A*, auget de *B*. || 2. publicae *om AE* et *Boethius* p. 1537. || causa ex *B*. || inlustri*s* *AB*, illustre*s* *G*, illustris *E*. inlustri*um* uirorum urbes ingressus est *Boethius*. || 3. aut] augu*sti* *E*. || $\overline{\text{p r}}$. ciuibus *G*, praecibus *AE*. || 4. autem *G*. || aemeritis *B*, meritis *E*. || et au agrorum *A*. || nouae *G*. || 5. cultura*s* *B*. || colonias *om B*. || appellauit *Boethius* p. 1238. || uictoribus colonias assignatas appellauerunt. hi qui temporis *E*, quae coloniae his uictoribus qui temporis *Boethius*. || 6. adsignate *B*, adsignatas colonias appellauerunt uictoribus autem adsignate *A*. || acceperunt *B*, coeperunt *A*, ceperunt *E*, acceperunt adsignatae sunt *Boethius*. || 7. non *G*, nostri *ABE*. || enim] autem *E*. || incremento *A*, incrementa *E*. || $\overline{\text{r p}}$ $\overline{\text{p r}}$. *G*, *rimp.* (res p. *corr*) p. r. *A*, res priuatae *B*, res publica populi romani *E*. || 8. habuit erant enim tum *E*, habuerant Tunc *B*. || praemium *A*. || terrae *B*. || 9. emerito *G*, merito *AB*, praemiis uel meritis *E*. || habebant *ABE*. || milites legiones contegit *B*. || bellum *G*. || 10. transsigere *G*. || culturae (culture *A*) qui in primo tirocinio (tyrocinio *B*) gradu peruenerint (graditer ueniret. *A*) *AB*, culturam quin primo tirocinie grauius uenire *E*. || 11. nam *om B*. || signes et aquila *A*, signa sebaqui *E*. || et post aquila *om B*. || 12. primi *E*. || tribunis *A*, tribuni *B*. || deducabantur *A*. || 13. pro portione officii *A*. || Fuerunt *E*. || 14. indictum postea *G*. || et expleta centesima *om E*. || gentesima *A*, gentissima *B*. || congressionem *AE*, consensione *B*.

gressione ad colendarum deductos terrarum agros. diuus *ABEG*
 Iulius, uir acerrimus et multarum gentium domitor, tam
 frequentibus bellis militem exercuit, ut dum uictorias nu-
 meraret, | congressionum multitudinem obliuisceretur. nam (*A*)
 milites ultra stipendia emerita detinuit, recusantes deinde 5
 ueteranos dimisit, mox eosdem | ipsos ueniam commilitii *E* 12
 rogantes recepit, et post aliquod bella parta iam pace de-
 duxit. aequè diuus Augustus in adsignata orbi terrarum
 | pace exercitus qui aut sub Antonio aut Lepido milita- *B* 223
 uerant pariter et suarum legionum milites colonos fecit, 10
 alios in Italia, alios in prouinciis: quibusdam deletis hos-
 tium ciuitatibus nouas urbes constituit, quosdam in uete-
 ribus oppidis deduxit et colonos nominauit. illas quoque
 urbes quae deductae a regibus aut dictatoribus fuerant,
 quas bellorum ciuiliu interuentus exhauserat, dato iterum 15

1. ab *A*. || reductos *AG*, reductus *BE*. || terrarum agros *om ABE*.
 || diuus iulius caesar *Boethius p. 1537*. || 2. dominator *E et Boe-*
thius. || tam *om AE et Boethius*. || 3. frequentius bellis *B*, fre-
 quentia belli *Boethius*. || dum *G*, num (*nisi fallor*) *A*, non *B*
et rec A, non nostrorum *E*. || uictorias munera *E*, uictor innume-
 rat *G*, uictorias innumeraret *P*. || 4. et congestionum *B*. || multitu-
 dines *G*. || 5. militem intra *BE*. || stipendiae merita *G*. emerita
om B, merito *E*. || 6. demisit *G*. || eodem *BE*. || ueniam] conue-
 niat *E*. || cum militi *G*, commilitones *E*, humiliter *B*, gentium po-
 pulos *Boethius*. || 7. repetit *B*. || et post . . . deduxit] tyrannos gla-
 dio interemit et postquam hostilem terram obtinuit *Boethius*. || ali-
 quot *E*. || paria iam *B*, facta in *G*, pacem iam *E*. || pacem *B*, pu-
 ram *E*. || 8. Hecque diuus *Boethius*, diuus eque *E*. || in assignata orbi
G, assignatum orbi *E*, adsignatas urbes *Boethius*, adsignauit *B*.
possis instaurata orbi. || terrarum] prouintiarum exercitui iussit
Boethius. || 9. pacem *BE*. || aut prius *om G*. || laepido *B*. || mili-
 tauerunt *BE*. || 11. in italia *E et Boethius*, in italiam *BG*. || his
 quibusdam-*B*. || delitis *BE*. || 12. nobas *B*, denuo nouas *Boethius*.
 || constituit urbes *E*. || condidit *r Boethii*. || quasdam *E*. || in *om*
BE. || 13. illis quoque urbibus *E*. || 14. quae et *B*. || erant *E*. || 15.
 qui *BE*. || interuentis *B*, interuentum *E*. || exauserat *B*.

BEG coloniae nomine numero ciuium ampliavit, quasdam et
*B*²²⁹ finibus. ideoque multis regionibus antiquae mensurae | ac-
 tus in diuersum nouis limitibus inciditur: nam tetrantum
 ueterum lapides adhuc parent. sicut in Campania finibus
 5 Minturnensium; quorum noua adsignatio trans fluuium
 Lirem limitibus continetur: citra Lirem postea adsignatum
 per professiones ueterum possessorum, ubi iam oportuna-
 rum finium commutatione relictis primae adsignationis ter-
 minis more arcifinio possidetur. (fig. 150.)

*G*⁹⁹ Multis ergo generibus limitum constitutiones inchoa-
 11 tae sunt. quibusdam coloniis kardo maximus et decima-
*B*²¹⁰ nus non longe a ciuitate oriuntur. nam in proximo esse
 debent, immo, si fieri potest, in ipsa colonia inchoari:
 sed quom uetusta municipia in ius coloniae transferuntur,
 15 stantibus iam muris et ceteris moenibus limites primos
 nisi a foris accipere non possunt. (fig. 151.)

Multi facilitatem agri secuti: et ubi plurimum erant
 adsignaturi, ibi decimanum maximum et kardinem consti-
 tuerunt. antiqui enim propter subita bellorum pericula

1. nomen numerum *B*, numero nomine *G*. nomine ciues ampliavit
Boethius. || humiliabit *B*. || 2. legionibus *E*. || antique *B*. || mensurae
 aliae in diuersis nobis *BE*. || 3. nobis militibus incidetur *B*. ||
 tetrantum] et tantum *BE*. || 4. ueteres *E*. || campaniae *E*. || 5. myn-
 turnensium *G*. || 6. lire *E*, liram *G*. || continentur *G*. || citra *EG*,
 contra *B*. || 7. professionem *BE*. || possessionum *BG*. || oportuna-
 rum *B*, adportunarum *E*. || 8. commutationem relictis prime *B*. ||
 9. archifinio *B*. || 10. Multa *E*. || inchoate *B*. || 11. colonis *B*. || et
 v. m. *G*. || 12. non longe *G*, noster *BE*. || oritur *BE*. || nam et in *G*.
 || proximos *B*. || 13. debet *BEP*. || immo] hommo *B*. || in sta *B*,
 ex ipsa *G*, ista *E*. || inchoaris. et *E*, inchoaris. et *B*. || 14. quoniam
BEG. || uersuta *B*, uetustata *E*. || intus *E*. || coliae *G*, colonia *E*. ||
 15. iam] etiam *E*. || primus *B*. || 16. a foras *B*. || accipere possint
 non possunt *E*. || 17. facilitate agri *B*, agri facilitatem *G*. || erat ad
 signandum *E*. || 18. maximum om *E*. || et v. m. *G*. || 19. subitam bel-
 lorum perluiem *E*, subitam bellorum aciem *Boethius* p. 1537.

non solum erant urbes contenti cingere muris, uerum etiam *BEG*
 loca aspera et confragosa saxis eligebant, ubi illis | am- *B₂₃₁*
 plissimum propugnaculum esset et ipsa loci natura. haec
 uicina urbibus rupium multitudo limites accipere propter
 loci difficultatem non potuit, sed relictæ est, | ut aut sil- *G₁₀₀*
 uas | rei publicæ præstaret, aut, si sterelis esset, uaca- *E₁₃*
 ret. his urbibus, ut haberent coloniarum uastitatem, uici-
 narum ciuitatum fines sunt adtributi, et in optimo solo
 decumanus maximus et kardo constituti; sicut in Umbria
 finibus Spellatum. (fig. 152.) 10

Quibusdam coloniis decumanum maximum ita consti-
 tuerunt ut uiam consularem transeuntem per coloniam con-
 tineret; | sicut in Campania coloniae Axurnati. decumanus *B₂₁₂*
 maximus per uiam Appiam obseruatur: fines qui cultu-
 ram accipere potuerunt, et limites acceperunt: reliqua 15
 pars asperis rupibus continetur, terminata in extremitate
 more archifinio per demonstrationes et per locorum uo-
 cabula. (fig. 153.)

1. erunt muris cingere uerum *E*, eas ciuitates demum cingere muris
 uerum *Boethius*. || contenti urbes muri cingere *G*. || 2. confragosa
Boethius, excelsa *G*, om *BE*. || saxis *Boethius* p. 1538, factis *BE*nr,
 om *G*. || allegabuntur *B*, allegabantur *E*, alligari *Boethius*. || ubi
 illis amplissimum *G*, ut milex maximum *B*, humiles maximo *E*, ut
 illis maxime *Boethius*. || 3. propugnaculo *E* et *Boethius*. || et om
EG et *Boethius*. || ipsa] ista *E* et *Boethius*. || 4. ruptum *BE*. ||
 5. difficultate *B*. || nostri potuissent relictæ *BE*. || est om *B*. || silua
G. || 6. aut sestelis essent bacarent *B*. || sterilis *E*. || 7. urbibus ha-
 beret *BE*. || 8. ciuitatum *EG*. || solo om *B*. || et *κ. μ.* *G*, est kardo
B. || constitutus *BE*. || 9. in umbriae *E*. || 10. spellantium *B*, hi-
 spellatum *E*. || 11. quibus iam colonis *B*, Quibusdam locis *E*. ||
 ita om *E*. || 12. consularem om *BE*. || trans fontem per *E*. || 13. si-
 cut per campaniae coloniam *E*. || axurnas *G*, exornati *BE*. || 14. ob-
 seruantur *E*. || cultum *B*, cultas *E*. || 15. et limites acceperunt om
E. || acciperunt *B*. || 16. asperis rudibus *E*. || in extremitate *B*. || 17.
 archifinio *B*. || et om *E*. || per om *G*.

BEG Quibusdam coloniis postea constitutis, sicut in Africa
*G*₁₀₁ Admederae, decimanus maximus et kardo a ciuitate ori-
 untur et per quattuor portas in morem castrorum ut uiae
 amplissimae limitibus diriguntur. haec est constituendorum
*B*₂₃₅ limitum ratio pulcherrima: nam colonia omnes | quattuor
 6 perticae regiones continet et est colentibus uicina undi-
 que, incolis quoque iter ad forum ex omni parte aequale.
 sic et in castris groma ponitur in tetrantem, qua uelut
 ad forum conueniatur. (fig. 154.)

10 Hanc constituendorum limitum rationem seruare de-
 bebimus, si huic postulationi et locorum natura suffraga-
 bit. saepe enim propter portum colonia ad mare ponitur,
 cuius fines aquam non possunt excedere: hae et litore
 14 terminantur, et cum sit colonia ipsa in litore, fines a de-
*B*₂₁₄ cimano maximo et kardine in omnes | quattuor partes
*G*₁₀₂ aequaliter accipere non potest. (fig. 155.) | quaedam propter
 aquae commodum monti applicantur; quarum aequae decima-
 nus maximus aut kardo relictis locis interciditur, ita si trans

1. Quib. colonis *B*, Quibusdam locis *E*. || affrica *E*. || 2. admedera
B, admedere *G*, ad me dederat *E*. || maximus *om BE*. || et k. ex
 his a *G*, et cardo ex his actum ita a *E*. || orioritur *B*, oritur *EG*.
 || 3. partes uel portas *E*. || in more *BG*, more *E*. || ut *om G*, et *E*.
 || 4. amplissime *B*, amplissimis *EG*. || dirigantur *B*, dirigatur *E*. ||
 5. pulcherrima. nam *G*, pulchrainmane *B*, pulchra inmanem *E*. ||
 coloniae *BE*. || omnis *G*. || 6. pertice *B*. || regionis *E*. || continent
BE. || est] ex *B*. || 7. incolis *B*. || quoque et erat forum *BE*. ||
 8. troma *E*. || in petrantem aquam *B*, intret item aquam *E*. || 9. fo-
 rum ex qua parte *E*. || conuenitur *EG*. || 10. Haec *B*. || debemus
EG. || 11. sic huic *G*, non *P*. || et *G*, uel *BE*. || subfragauit *B*,
 suffragauit *G*. || 12. portum] positam *E*. || coloniam *BE*. || ad ma-
 rem *B*. || 13. ad aquam *G*, ad quam *E*. || non *G*, nostri *BE*. || ex-
 cidere *B*. || hae et] hoc est *BEG*. || litore terminantur cum et ipsa
 colonia sit in litore *G*. || 14. fines] tamen *E*. || 15. in *om G*. || 16.
 accipere non possunt *G*, accipere nostri potest *B*, erunt *E*. || 17.
 aquae *E*. || 18. aut. k. m. *G*, et kardo *BE*. || relictus *G*.

montem coloniae fines perducuntur. (fig. 156.) | multas colo- *BE*, *G*
nias et ipsi montes finiunt; propter quod quattuor regionibus
aequaliter pertica non potest diuidi, sed in alteram
partem tota limitum rectora seruetur. (fig. 157.)

Itaque si loci natura permittit, rationem seruare de- *A*¹²⁵
bemus: sin autem, proximum rationi, non quo | minus *B*²³⁵
aliquid de finibus fiat aut amissionis periculum habeat.
si taliter egerimus, mensura sua uni cuique | constabit, *G*¹⁰³
decimani suo nomine appellabuntur, tantundem kardines,
fines terminis obligabuntur, nihil operi deerit nisi ratio, *10*
habebit tamen inter professores existimationem. nam nec
illis coloniis hoc nomine quicquam iniuriae factum est,
quod kardines loco decimanorum obseruantur, decimani
loco kardinum: omnis limitum conexio rectis angulis con-
tinetur, extremitas mensuraliter obligata est, nihil res pu- *15*
blica nihil possessor de finibus queritur, constat illis ratio *B*²³⁶
mensurae, limitum ratio non constat, et potest dici men-

1. perducantur *E*. || 2. et om *BE*. || efficiunt. propter quos *G*. ||
quattuor *B*. || 2. 3. regiones ob aequaliter (aequalitem *E*) pertica nos-
tra id est diuidisset (diuidi sed *E*) *BE*. || 3. altera parte (*omisso*
in) *E*. || 4. *scribendum uidetur* uertetur. || 5. loco *B*. || ratione *B*.
|| 6. rationis *E*. || non quo *G*, nostrae quod *ABE*. || minus] ad nos
B. || 7. aut amissionis *G*, Fiat autem admissionis *AE*, Fiat admissi
in his *B*. || habeas *B*. || 8. si aliter *ABEG*. || mensura *A*. || quique
A. || 9. decimani, i in *litura*, *A*, decimi *B*. || sui *AE*. || nominis,
sed e corr pr, *A*. || appellauit *A*, appellantur *B*, appellabatur *E*.
|| tantum de kardinis (kardinis *B*, kardinibus *E*) sine (sine *E*) termi-
nis *ABE*. || 10. obligabantur *A*. || nihil *A*, si nichil *E*. || opere
BE, opere *A*. || 11. habeat] ferbebit *B*. || professores *A*. || existi-
matione *B*. || 12. colonis *ABE*. || quicquam hoc nomine *G*. || qui-
quam *A*. || iniuria *A*, iniuriam *BE*, incuriae *G*. || est *G*, erit *ABE*.
|| 13. obseruabuntur *E*, et *G*. || decimani uero *B*. || 14. loci *A*. ||
ordinum *E*. || Omnes *ABE*. || conexio *G*. conexiores angulis con-
tinentur *E*. || 15. mensurali per *B*. || rei publice *A*, rei publicae *E*.
|| 16. possessori *E*. || quaeritur *ABG*. || constat enim illis *E*. || 17.
mensurae *A*. || deci *A*, decimani *E*.

ABEG sura urbis alterius aut certe sinistra, hoc est inuersa. cum ipsa kardinum appellatione a kardine mundi nominetur, quare ab oriente in occidentem dirigitur, nulla est ratio. quid ergo? licet exitum decimanus maximus non habeat
 5 oppositis montibus aut mari, habeat tamen rationem, et ab eo in eam partem qua defecerit aequae suo interuallo centuriae nominentur. | (fig. 158.)

*B*²³⁷ Quaerenda est ergo | huius rationis origo. multi ita ut supra diximus solis ortum et occasum comprahen-
 10 derunt, qui est omni tempore mobilis nec potest secundum cursum suum comprehendi, quoniam ortus et occasus signa a locorum natura uarie | ostenduntur. sic et limitum ordinatio hac ratione comprehensa semper altera
*G*¹⁰⁴ alteri disconuenit. | hos qui ad limites constituendos hac
*A*¹²⁸ *B*²³⁹
*E*⁴⁵ *G*¹⁰⁵ 15 ratione sunt usi, fefellit mundi magnitudo, qui se ortum et occasum peruidere crediderunt: aut forte scierunt errorem | et neglexerunt, ei contenti tantum regioni ortum

1. fortasse cum ipsa kardo appellatione. || 2. appellationem *B*, appellatio *G*. || a om *AE*. || kardinem mundi *BE*, mundi cardine *G*. || 3. quare *ABE*, quae *G*. || in occidente *AB*. || dirigitur *E*. || est *AEG*, est ergo *B*. || 4. post licet tres litteras erasas *A*. || exit undecimanus maximus *E*, decumanus. m. exitum *G*. || non *G*, noster *ABE*. || 5. oppositus *AE*, oppositos *B*. || habet *B*. || tamen rationem] mensurationem *E*. || 6. in eam *ABE*, ineam ad *G*. || defecit *E*. || sua *AE*, in suo *G*. || interuallo *P?*, interual *A*, interballo *B*, interualle *G*. || 8. multis ut *B*. || 9. ortu *AE*, ortus *B*. || occasu *AE*, occansus *B*. || compreh. *B*, compreh. *G*. || 10. mobiles *A*, om *B*. || ne *B*. || 11. comprah. *B*, compreh. *G*. || est *A*. || 12. a om *E*, ad *G*. || naturam *G*. || uariae *A*, uarias *B*, uane *G*, uan. e *P*. || 13. comprah. *B*. || altera. alteri *G*, aliter *AE*, alteri. i. *B*. || 14. hac] ac *B*. || 15. sunt ut sisi *A*, sunt Sise *B*, sunt. ut si *E*, usi sunt *G*. || se om *ABE*. || ortu *A*, ortus *E*. || 16. occasus *E*. || credederunt *A*. || forte] certo *E*. || sciret *B*, insciret *A*, scire *E*. || terrorem *E*. || 17. neclexerint *A*. || et contenti *ABE*, contenti ei *G*. || regionis *E*. || hortum *B*.

et occasum demetiri. immo contendisse feruntur ortum *ABEG* eum esse singulis regionibus unde primum sol appareat, occasum ubi nouissime desinat: hactenus dirigere mensuram laborauerunt. quid quod nec illa ipsa regione solis conspectus recte potest deprehendi, nisi aequalibus ab 5. ortu et occasu diastematibus ferramentum ponatur: quod in qua parte sit scire difficile est, quoniam in diuersis orbis terrarum partibus mensurae aguntur. et illa ipsa regione, si sit illi forte ex altera | parte campus per multa *B₂₁₁* milia, mons ex altera et propior ferramento, necesse est 10 ex illa parte apertiore sol longius conspiciatur, ex hac deinde, qua mons imminet, parere cito desinat. et si kardo a monte non longe nascatur siue decimanus, quomodo potest cursus comprehendi recte, cum ferramento sol occiderit et trans montem adhuc luceat et eisdem ipsis ad- 15 huc campis in ulteriore parte resplendeat? | (fig. 159.) *A₁₂₉*

Quaerendum est primum quae sit mundi magnitudo, quae ratio oriundi aut occidendi, quanta sit | mundo terra. *G₁₀₆*

1. demeteri *A*, dimetiri *E*. || inmo *B*. || ferunt *E*. || hortum *B*. ||
2. singulis regionibus eum esse *G*. || cum esset *B*. || apareat *A*, aperiat *BE*. || 3. nobissime *B*. || descendat *G*. || actenus *B*. || rigore *E*. || mensura *ABE*. || 4. laboraberunt *A*. || quidquid *AB*, quicquid (*d et o corr pr*) *G*. || nec *om BE*. || regione non solis *E*. || 5. conspectum *B*. || depraeh. *B*, comprehendi *E*. || aequali *ABE*. || 6. ortum *A*, hortum *B*. || occasum *AB*. || diastimatibus *B*, deastimatibus *A*. || 7. quia *G*. || diuerso *E*. || 8. urbis *AB*, orbe *E*. || anguntur *A*. || et in *B*. || ipsa *om B*. || 9. si *om ABEGP*. || illa *GP*. || ex latera parte *E*. || 10. ex *om E*. || prior *A*, priore *BE*. || 11. apertiori *G*, apertior *E*. || sol] sut *B*, sub *E*. || ex ac *A*. || 12. quam *G*. || imm. *EG*. || pareret *A*, parire *B*. || 13. non longe a monte *G*. || decum *G*, decum *P*. || quomodo non potest *E*. || 14. cursu *ABE*. || comprehendi (conpraeh. *B*) recto *AB*, recte comprehendi *G*, comprehenso recto *E*. || 15. monte *A*. || sol adhuc *ABE*. || hisdem *B*. || 16. ulteriori *G*, ulteriorem *B*. || partem *B*. || 17. Quaerenda *AE_G*. || que sit *A*. || 18. que retio *A*. || oriendi *B*. *add mundi ABE*. || quanti *AB*, quod *E*. || mundi terra *E*.

*AB*²⁴²*EG*aduo|candum est nobis gnōmonices summae ac diuinae
 artis elementum: explicari enim desiderium nostrum ad
 uerum, nisi per umbrae momenta, non potest. ortum enim
 aut occasum ne ab extrema quidem parte orbis terrarum
 5 peruidere quisquam potest, cum a sapientibus tradatur
 terram punctum esse caeli et infra solem amplo diaste-
 mate spiritum sumere. nam et Archimeden, uirum prae-
 clari ingenii et magnarum rerum inuentorum, ferunt scrib-
*E*⁴⁶sisse quantum arenarum capere posset mundus, | si re-
 10 pleretur. credamus ergo illum diuinarum rerum magnitu-
*B*²⁴³dinem ante oculos habuisse: qua ratione | dicamus 'tot
 saeculis unus mortalium hoc scire potuerit: unus propter
 hoc laborauit et per incrementa umbrarum deprehendit'?
*A*¹³⁰ Caeli autem punctum esse terram | sic describunt, quod
 15 dicant a polo ad Saturni circulum interuallum esse quod
 Greci hemitonion appellant; a Saturno deinde ad Iouem he-

1. gnomonicae *A*, .vi. nōminicae *B*, non modicae *E*. || summeae hac
B. || diuinae *A*. || 2. flumentum *B*, frumentum *A*, fructum *E*. || ex-
 plicare *E*. || ad *G*, ac *ABE*. || 3. nisi] ac *B*. || umbrae *A*, umbrarum
B. || hortum *B*. || 4. aut in occasum *AB*, et occasum *E*. || nec ab
E. || quidam *A*, quaedam *B*. || orbis terrarum parte *G*. || partem
AB. || 5. peruidere *A*. || quisque *E*. || traditur *AB*. || 6. terra *B*. ||
 caeli] .CAP. *E*. || diastaematae *A*. || 7. spiritus *G*. || substernere *B*,
 sustineri *G*. || archimeden *A*, archimidem *B*, archimedum *E*. || ue-
 rum preclari *A*. || 8. ferunt (fuerunt *A*) scripsisse (scrips. *BE*) *ABE*,
 scripsisse ferunt *G*. || 9. arenarum *EG*. || possit *G*, potest *AE*, do-
 nec *B*. || si repletur *A*. || 10. credamus ... 11. habuisse *hic om B*.
 || 11. oculus abuisse *A*. || quam rationem *E*. || 12. saeculis unum
 credamus ergo illum diuinarum rerum magnitudinem ante oculos ha-
 buisse. Unus *B*. || hoc mortalium *G*. || 13. incrementa umbrarum *A*,
 umbrarum incrementa *G*. || depraeh. *B*. || 14. esse terram *G*, terram
 (terra *B*) esse certam (certa *B*) *ABE*. || sic de his scribunt quo *E*.
 || 15. dicam *AB*. || apollo *ABE*. || interuallum ... 16. Saturno] emi-
 tonion *B*. || 16. emitoniō *AE*. || a *om AE*. || deinde emitonion ad
 iobem (iouem *E*) *AE*. || emitonion *B*.

mitonion; ab hoc deinde ad Martem tonum; a Marte de- *ABEG*
 inde ad solem ter tantum esse quantum a polo ad Sa-
 turnum, hoc est trihemitonium; a sole deinde tantum esse
 ad Venerem, quantum a Saturno ad Iouem, | hemitonium; *B₂₄₄*
 a Venere deinde ad Mercurium hemitonium; a Mercurio 5
 deinde ad lunam tantundem, hemitonion; a luna ad terram
 tantum quantum a polo ad Iouem, tonon. sic terram punc-
 tum caeli esse ostendunt: nam et ars musica per haec
 diastemata constare fertur. (fig. 160.)

Solem autem ampliozem aliquot partibus quam ter- *G₁₀₇*
 ram describunt, et quod palam est ab eo inluminari diem, 11
 noctem esse in dimidium ipsius terrae obumbrationem.
 polum | ipsum quinque circulis diuidunt in sex partes. *A₁₃₁*
 sicut ait Vergilius

quinque tenent caelum | zonae. quarum una corusco *B₂₄₅*
 semper sole rubens et torrida semper ab igni. 16
 quam circum extremae dextra leuaque trahuntur
 caerulea glaciae concretae atque imbribus atris.
 has inter mediamque duae mortalibus aegris

1. hac *B*. || ad Martem ... Marte deinde *om B*. || tonum *G*, ponum
A, ponunt *E*. || 2. tantum *G*, tantundem *A*, tantundem *B*. || apollo
ABE. || 3. triemitonium *EG*, triaemitonion *B*: add diuinarum re-
 rum magnitudinem habuisse *E*. || ad *AE*. || solem *ABE*. || 4. bene-
 rem *B*. || ad iobem emitonion. ergo a benere *B*. || emitonium *E*. ||
 5. hemitonion *G*, aemitonion *B*, emitonium *E*. || 6. hemetonion *A*, he-
 mitonion *G*, emitonium *E*, aemitonion ante tantundem *B*. || a lu-
 nam *AB*. || 7. apollo *ABE*. || iobem *B*. || tinon *A*, emitonion *B*,
 triemitonion *corr A*, *om E*. || sic *om E*. || 8. nam *om G*. || artes
 musicas *ABE*. || 9. diastimata *A*. || 10. aliquod *AB*. || terra *B*. ||
 11. pala *B*. || diem inluminari *G*. || 12. obumbratione *G*. || ipsius *A*.
 13. circuli *B*. || 14. ait *om G*. || uirgilius *EG*. || 15. caelus *A*, cae-
 los *B*. || uno *A*. || coruscus *B*. || 16. rubet *ABE*. || igne *E*, igni est *B*,
 igni et citera *A*. || 17. extreme *A*, extrema *B*. || trahantur *A*. || 18.
 caeruleae *BEGP*. || glaciae *E*, hac gregiae *B*. || concrete *AB*. || adque
A. || utris *B*, diris siue hatris *A*. || 19. mediamquae *AB*. || duae *om*
B. || egris *AE*.

ABEG munere concessae diuum, et uia secta per ambas, obliquus qua se signorum uerteret ordo. quinque ergo circulis haec nomina adsignant. summum, frigidissimae partis finem, septentrionalem appellant; se-
 5 cundum ab eo solistitiale; ab hoc deinde qui medium
*B*²⁴⁶ polum diuidit, aequinoctialem, quod in eum sol diei et noctis horas aequet. ab hoc deinde qui est aequinoctiali
*E*⁴⁷ proximus, | brumalem appellant: nam et solstitiali est ordinatus. septentrionali deinde sescontrarium austrinalem
*G*¹⁰⁸ appellant. | circulus autem zodiacus, cuius fines sol ne-
 11 gatur excedere, ex circulo aequinoctiali ad brumalem per diagonum ostenditur ita ut meridianum circulum ex utraque parte medium secet. per hunc sol, hoc est infra, ire fertur et orbem terrarum uiginti et quattuor horis cir-
*B*²⁴⁷ cuire. | harum ferunt *XXIII* horarum iunctarum semper unum esse interuallum: nam increscendi aut decrescendi

1. concessae *B*. || diuum *om B*. || per umbras *AB*. || 2. obliquos (obliquus *B*) est qui nec signorum uertitur ordo *AB*. || uerterit *E*. || 3. hae *B*. || 3. 4. assignantur. summam partem septentrionalis primae appellatur *E*. || summe frigidissime *B*. || 4. finem *G*, primae *A*, prime *B*. || septentrionale *A*, Septentrione *B*. || 5. solistitiale *G*, solstitialis *E*. || ad hoc *B*, ab hoc *A*. || 6. diuidet *E*. || et aeq. *AB*. || eum, sic *ABEGP*. || 7. nocti ora se aequet *B*. || aequas. et ab *E*. || qui est aequinoctiales *A*, aequinoctiales qui est *B*. || 8. proximos *A*. || umbrales *E*. || solistitiale *AB*, solstitialis *G*, solstitialis *P*, solstitialis *E*. || 9. septentrionalis *E*. || sicontrarium *A*, se contrarium *G*, contrarium *B*, est contrarius *E*. || 10. autem cuius zodiacus sol fines negatur *B*. || zodiacus *A*. || finis *A*. || 11. excidere *AB*. || solstitiali *Turnebus*. || ad *G*, a *B*, per *AE*. || brumali *B*. || 12. nonne diagonum? || ostenditur ... meridianum *om E*. || ostenduntur *AB*. extenditur *Goesius*. || eta *A*. || ut ex utraque parte meridianum circulum medium *G*. || 13. secet (sed et *E*) hoc est per hunc sol intrare fertur id est hoc eis infra ire fertur (eis fertur infra *E*) orbem *AE*. || 14. et *om AB*. || uiginti et quattuor *XXIII*. *B*, *XXIII*, *AE*. || oris *G*, horii *E*. || circumire *BEG*. || 15. ferunt *om E*. || iuncturam *E*. || seper *A*, per *E*. || 16. interballum *B*. || Nam crescendi *G*.

inter ipsas horas alternam esse mutationem. | hoc ipsum *A*₁₃₂*BEG*
per umbrarum motus ostenditur. nam cum sol orbem me-
dium conscendit, umbras omnium rerum in hoc nostro
tetartemorio meridiano axi facit ordinatas. ab hoc enim
exemplo sescontrariae partis, quae uidetur eisdem horis 5
inluminari, umbra describitur. (fig. 161.) dubium fortasse
esset de parallelo nostri tetartemorii, si | secundum zo- *B*₂₄₈
diaci circuli cursum oceanus meridianus interueniret: nam
totius terrae quattuor partes mari diuiduntur, nec ultra
hominibus quartae partis ire permittitur. sed quoniam 10
oceanus meridianus subiacet circulo meridiano, quem zo-
diacus medium secat, apparet inter aequinoctialem et meri-
dianum circulum a media terra quidquid est in oriente,
ultra cursum solis esse, quam regionem quidam sescon-
trariae | partis appellant; et quidquid a media terra in *G*₁₀₉

1. oras *A*. || inmutationem *B*. || ipsud *BG*. || 2.prehenditur *G*. ||
urbem *A*. || 3. conscendet *G*. || rerum *om G*. || in hoc (hac *E*) forte
parte nostri et artemono nostro tetrantemorio (cetarmonos *B*, tetrantem
monorio *E*) meridiano *ABE*. || 4. tetartemori *G*. || axi] *xxi. AE*.
|| facit ornata. sub hoc *E*. || 5. ses contrariae *G*, siscontrariae *A*,
sit contrariae *B*, si contrariae *E*. || partes *ABE*. || que *A*. || uidetur
E. || hisdem *B*. || oris *A*. || 6. umbrae *B*, umbras *E*. || descri-
buntur *E*. || 7. esset *G*, *om B*, orbi de caelo uel *AE*. || parallelon
G, parallilon *A*, paralelon *B*. || nostro *E*. || tetartemori *G*, itetrantemoris
A, tetrantem. oris *B*, tetrantem horis *E*. || zodiaci *AB*, ||
8. circulum cursum *E*. || ocaeanum *A*, Oceanum *B*, *om E*. || meri-
dianum *B*. || interueniret *A*. || 9. mari] terrae mari *E*. || nec] nam
E. || 10. hominum *B*. || quartae] ^{or} *iii. E*. || partes *ABE*. || ire per-
mittitur *G*, praetermittitur *AB*, praetermittuntur *E*. || 11. ocaeanus
A, oceanum *E*. || meridiano *G*. || subiicit *A*. || zodiacus *B*. || 12.
secat medium *G*. || 13. a *om ABE*. || quidquid *AP*, quicquid *EG*,
quod *B*. || orientem *B*. || 14. cursus *A*, cursu *B*, concursus *E*. ||
quod *E*. || regioni *ABE*. || quicquid *E*. || sexcenturiae *B*, asses
contrariae *E*. || 15. partes *ABE*. || quidquid *ABP*, quicquid *EG*.
|| in occidentem *G*, ab occidente *E*.

*B*²⁴⁹. *A*¹³¹
EG occidente inter brumalem et | me'ridianum circulum subia-
 ceat, nostrae esse partis, si solis cursum sequamur; quo-
 niam omnibus terris in hac parte in occidentem spectan-
 tibus umbras in dextrum emittit, exceptis illis quae sunt
 5 ab Aegypti fine usque ad oceanum, qua finit circulus
 aequinoctialis. has terras ferunt inhabitare Arabas Indos
 et alias gentes. apud hos in occidentem spectantibus um-
 brae in sinistrum emittuntur; ex quo apparet eos ultra
 solis cursum positos. sicut ait Lucanus

*B*²⁵⁰ inuisum uobis Arabes ue|nistis in orbem,

11 umbras mirati nemorum non ire sinistras.

nam et Aegypto medio die umbra consumitur. ex hoc
 ibidem mediam terrae partem esse comprehendimus. (fig. 162.)

Optimum est ergo umbram hora sexta deprehendere

*E*⁴³ et ab ea limites inchoare, ut sint semper | meridiano or-

16 dinati: sequitur deinde ut et orientis occidentisque linea

*A*¹³⁴ huic nor|maliter conueniat. primum scribemus circulum

1. subiacet *EG*. || 2. nostre *A*. || partes *AB*. || si *om E*. || cursu *A*. ||
 3. hac *G*, uī. ma numero *A*, VII. numeria *B*, septem milia anno-
 rum numero *E*. || expectantibus in occidentem *E*. || occidente *AB*.
 || spectantibus *om B*. || 4. dextram demisit *B*. || excepto *G*. || qui
 sunt *ABE*. || 5. ab aegypto *E*. || finem *ABE*. || oceanum *A*. || quae
AB, quia *E*. || 6. teras *A*. || ferunt *BE*, feruntur *A*, fertur *G*. ||
 inhabitare arabus (arab. *B*) *AB*, habitare arabes *E*, inhabitabiles *G*.
 || indus *B*. || 7. apud *A*. || occidente *AE*, oriente *B*. || expectantibus
BE. || umbre in sinistro alii demittunt emitricuntur *B*. || 8. sinistram
E. || 9. cursu *AB*. || posito *A*, positus *B*. || ait *ABEP*, et *G*. || 10.
 ignotum *codices Lucani* 3,247. || arabis *AB*. || urbem *AB*. || 11.
 miratio nemorum *A*, miratione horum *E*. || non rem *E*. || sinistris
AE, sinistra *B*. || 12. nam ex medio aegypto mediae umbrae consu-
 muntur *E*. || diae *B*. || consumetur *A*. || 13. ibi *AE*. || media *A*. ||
 partem terrae *B*. || conpraehendimus *B*. || 14. ergo est *E*. || umbra
B, umbrae *A*. || ora sexta *B*, horae sextae *EG*. || depraehendere
B, apprehendere *E*. || 15. limitem inchoare *G*. *add* orae *A*. || 16.
 deinde *om G*. || et orientis et *B*, orientis et *E*. || occidentique *G*,
 occidentis aequa *E*. || 17. conuenit *E*. || primum scribimus *ABE*,
 Scribemus primum *G*. || circulos *E*.

in loco plano in terra, | et in puncto eius sciotherum po-*ABEG*¹¹⁰
 nemus, cuius umbra et intra circulum aliquando intret:
 certius | est enim quam orientis et occidentis deprehen- *B*²⁵¹
 dere. attendemus quem admodum a primo solis ortu um-
 bra cohibeatur. deinde cum ad circuli lineam peruenerit, 5
 notabimus eum circumferentiae locum. similiter exeuntem
 umbram e circulo attendemus, et circumferentiam nota-
 bimus. (fig. 163.) notatis ergo duabus circuli partibus in-
 trantis umbrae et exeuntis loco, rectam lineam a signo
 ad signum circumferentiae ducemus, et mediam notabimus. 10
 per quem locum recta linea exire debet a puncto cir-
 culi. per quam lineam | kardinem dirigemus, et ab ea *B*²⁵²
 normaliter in rectam decimanos emittemus: et ex quacum-
 que | eius lineae parte normaliter interuenerimus, deci- *A*¹³⁵
 manum recte constituemus. (fig. 164). 15

Est et alia ratio, qua tribus umbris comprehensis me- *G*¹¹¹
 ridianum describamus. loco plano gnomonem constitue-

1. in terra loco plano *G*. || punctis eius *E*. || sciotherum *G*, scio ite-
 rum *E*, sciotherum et iterum *A*, si iterum *B*. || ponamus *ABE*. ||
 2. umbram intra *E*. || 3. certus *G*. || enim est quod orientis *E*. || et
 om *B*. || depraehendere *B*, deprehenderunt *AE*. || 4. Attendemus
G, attendimus *B*, tendimus *A*, ostendimus *E*. || quem ammodum
G, ut solet. || a om *ABE*. || primum *BE*. || hortum *B*, ortum *E*. ||
 5. cogebatur *B*. || dein *G*. || at circulum (i corr pr) *A*. || 6. notauimus
G. || silimitur *B*. || 7. umbra *BE*. || e om *E*. || circulum *E*. ||
 attendemus *A*, attendimus *E*, adpraehendimus *B*. || circumferentia
B. || notauimus *AG*. || 8. Notantes ergo duobus *AE*. || circulis *E*.
 || intrantes *B*. || 9. exientis *A*, exientes *B*. || locum rectam lineam
E. || a signo om *ABE*. || 10. ducimus *BE*. || sed media *ABE*. ||
 notauimus *A*. || 11. debet *G*. || 12. card. *BG*. || dirigimus *AE*. || 13.
 decimamus *A*, decimanum *BE*. || emittemus *BE*. || 14. partem *B*. ||
 interueniremus *E*, inuenerimus *G*. legendum puto interuenerimus.
 || dec. recte const. om *B*. || 15. constituimus *AE*. || 16. quae *E*. ||
 compr. *BG*. add contraexessit *A*, contra ex ea sint *E*. || 17. descri-
 bimus *EG*, describemus *P* et corr pr *G*. || gnomon *BE*, ingno-
 mon *A*.

ABEG mus *AB*, et umbras eius qualescumque tres enotaui-
 mus *c d e*. has umbras normaliter comprehendemus, quanta
 latitudine altera ab altera distent. si ante meridiem cons-
 tituemus, prima umbra erit longissima: si post meridiem,
*B*²⁵³ erit nouissima. (fig. 165.) has deinde umbras | pro portione
 6 ad multipedam in tabula describemus, et sic in terra ser-
 uabimus. sit ergo gnomon *AB*, planitia *B*. tollamus um-
*A*¹³⁶ bram maximam et in planitia notemus | signo *c*: secun-
 dam similiter in planitia notemus signo *d*; sic et tertiam
 10 signo *e*; ut sint em basi pro portione longitudinis suae
B E D C. eiciamus hypotenusas ex *c* in *A* et ex *d* in *A*.
 nunc puncto *A* et interuallo *E* circulum scribamus. ordi-
 natas deinde lineas basi, hoc est planitiae, eiciamus in
*B*²⁵⁴ cathetum ex praecisuris hypotenusarum et circum|feren-
 (E) tiae, ex *F* in *G* et | ex *I* in *K*. longissimam deinde lineam

1. *A. B.* et *G*, habet *BE*. || umbra *E*. || qualescumque ... 2. has umbras
om E. || qualiscumque *A*, .q. l. c. q. *G*, q. l. c. q. *P*, ab aequali quales-
 cumque *B*. || praesentamus (*om tres*) *B*. || 2. comprehendemus *G*,
 comprehendimus *AE*, conpraehendimus *B*. || quantum latitudinem *E*.
 || 3. alter ab *B*, ab *E*. || dicet *B*, distendi *E*. || si *om BE*. || angem
B. || meridiaie *AB*. || constituimus *G*, constituuntur *E*. || 4. si] sed
E. || pos *B*. || meridiaie *AB*. || 5. erit *om G*. || pro portione *E*. ||
 6. multiperas *A*, mortiferas *B*, mortiperas *E*. || describemus *ABE*
 et i pr in e mutato *G*. || in terram *P*. || seruauimus *AB*. || 7. *A B*]
 ad *BE*. || planiciam .*B. E*. || *S*. maxima *BE*. || et *om E*. || planitiam
A, planitiem *B*. || notimus *B*. || signum .*c*. Secundum similiter in
 planitia (planitiam *A*) notemus (notimus *B*) *AB*, *om EG*. || 9. sig-
 num .*d*. *ABE*. || sed et *B*. || tertia *AE*, terram *G*. || 10. signum *AE*,
 signum scribamus. *B*. || in uasi *BG*, in lineas *E*. || pro portione
AB, ipso portione *E*. || 11. *c om E*. || etsciamus *A*, etscimus *B*,
 sed sciamus *E*. || ypotenosa *CHA*. et exinde. *DIHA*. nunc puncto *E*. ||
 ypot. *A*, ypotin. *B*. || ex *om A*. || .*c. n. a. AB*. || in .*a. posterius om*
B. || 12. *A om B*. || *E*] *c E*. || circulum *AEP*, circulum *B*, *om G*. ||
 scribimus *E*. || ordinatos *B*. || 13. uasis *B*. || planitia .*e. B*. || 14. cha-
 tetum *BG*, catecto *E*. || ex priscis horis *E*. || yphotinuserum *B*, ypo-
 tenosarum *E*. || et] id *A*, item *E*. || 15. ex. f. in. g. e. et. ex. i. n. k.
A, ex finge et exiin *B*, signo .*f. HGE* et (*cetera perierunt*) *E*.

GF maximae umbrae inprimemus, et a signo B notabimus *ABG*
 GF; secundam lineam umbrae secundae, notabimus KI.
 deinde ex signo F et I rectam lineam eiciemus; itemque
 ex C D, finibus umbrarum. hae duae lineae altera alteram
 conpraecedent signo T. eiciemus deinde rectam lineam 5
 ex T et E; quae erit ortus et occasus. ex hac in rectum
 rectam lineam eiciemus, hoc est normaliter: haec erit me-
 ridiano ordinata. (fig. 166.) | eisdem signis et ipsum cons- *A*¹³⁷
 tituemus, | et intuebimur quattuor | caeli partes, quibus *G*¹¹². *B*²⁵⁵
 limitum ordinatio hac ratione constituta omni tempore 10
 conuenit. (fig. 167.)

Si locus in quo colonia constituitur, cultus erit, ex
 ipsa ciuitate maximum decimanum et kardinem incipiemus,
 ita si colonia ab solo | constituetur. decimanum m. au- *A*¹³⁸
 tem et kardinem optini mensores agere debebunt, | idem *B*²⁵⁶
 et quintarios ad singula cludere, nequis error operi fiat, 16
 quod post amplum actum emendare sine rubore-difficile
 est. quod si aut ferramenti uitium aut conspiciendi fue-
 rit, uana contemplatio in uno quintario statim paret et

1. .g. f. *AB*, om *G*. || maxime umbras *B*. || a *BG*, .a. b. *A*. || nota-
 uimus *G*. || 2. secundum *ABG*. *correx*it *Mollweidius* (*v. Zach, mo-*
natl. correspondenz xxviii, p. 406). || secunde *B*. || notauimus
A. || κ. i. *G*, k. c. *A*, k. t. *B*. || 3. ex *AG*, et ex *B*. || $\bar{F}$ et in $\bar{I}$ *G*,
 .f. i. *A*, si *B*. || 4. haec *A*, ue *B*. || alter alteram *AB*. || 5. conprec.
G, cōpraec. *A*, cumpraecedent *B*. || signo .t. *GP*, signum .t. *AB*. ||
 6. et *E*] et .ē. *G*, e. t. e. *A*, et ae *B*. || qui *B*. || hortus *B*. || et ex
B. || ac *A*. || 7. haec erit *AG*, accidet *B*. || 8. ordinatam *B*. || et *AB*,
 id *GP*. *uelim* tetrantem. || ipsud *P*. || 10. limitum ordinatione const.
B. || 11. *hic AB habent quae sequuntur* p. 192, 4-7. || 12. cultus
G, cuius *AB*. || 13. ipsam *B*. || ciuitatem *AB*. || 14. a *BG*. || sole-
AB. || constituitur *G*. || $\mathcal{M}$. *G*, om *AB*. || 15. optime *A*, optimum *B*.
 || mensuraes *A*. || eidem *G*. || 16. quintarius *AB*, quintarium *G*. || ad
 signa *Goesius*. || cludere *BG*. || operis *AB*. || 17. actum finem ru-
 bore emendare difficile est *G*. || 18. quod si autem *AB*. || uictum *G*. ||
 19. uana *Itali*. uaria *A*, uaria uaria *B*, una *G*. || instatim apparet *B*.

ABG tolerabilem habet emendationem. subrunciui minus erroris habent periculum: hos tamen aequè diligenter agere oportet, ne quam et hi recerrigendi moram praestent.

*A*¹³⁷ *B*²⁵⁵ (fig. 168.) | multi perpetuos limites egerunt et in illa operis perseueratione peccauerunt, sicut in ueterum coloniarum finibus inuenimus, frequentius in prouinciis, | ubi feramento nisi ad interuersuram non utuntur. (fig. 169.) | lineam autem per metas extendemus, et per eam | ad perpendicularum cultellauimus. actuarios palos suo quemque numero inscriptos inter centenos uicenos pedes defigimus, ut ad partitionem acceptarum mensura acta appareat. (fig. 170). limitibus secundum suam legem latitudines dabimus, et aperiri in perpetuum cogemus. plurimum enim agentibus praestat acti limitis perpetua rectora: ex hoc deueriti nisi per negligentiam non potest. cultis locis limitem sulcis optime seruabimus. prensis tamen in conspectu longinquo signis limitem agemus. (fig. 171.) | si uero in propinquo sint duo signa quae ex recta linea normaliter conspici possint, ut excussis longitudinibus longiorem lineam ad breuioris longitudinem signo posito aequemus,

*A*¹²⁶ *B*²³⁷
*E*⁴⁴ *G*¹⁰⁴

1. emendationes *A*. || errores *AB*. || 2. hoc tamen neque *AB*. || agi *G*, habere *B*. || 3. et hic hae (haec *B*) corrigendi *AB*. || praestet *B*, prestet *A*. || 4. elegerunt *B*. || 5. perseuerationem *AB*. || peccauerunt *om G*. || 6. finifus inueniamus *A*. || recentius *AB*. || in prouantibus *A*, improbandi *B*. || 7. interuersura *A*. || utantur *AB*. || 8. moetas extendimus *B*. || eum *B*. || 9. actuarius *A*. || quemque *om AB*. || 10. scriptos *B*. || centenos uicinos *B*. || defigimus *B*. || 11. et *AB*. || appartitione *A*, ad partionem *B*. || 12. latitudinis *B*. || 13. dauimus *A*. || apperiri *G*. || perpetum *A*. || cogimus *B*. || 14. acti] actituarrii *B*. || limites *AB*. || 15. hac *B*. || diueriti *G*. || nisi *G*, ne *AB*. || negligentia *AP*. || culti *A*. || 16. sulci *B*. || seruauimus *B*. || praesis *A*, praesens *B*. || in *B*, ins *A*, *om G*. || 17. augemus *B*. || 18. quae *om B*. || ex *om AE*. || relicta *BG*. || 19. excussis *A*, excursis *B*, ex suis *E*. || 20. ad *E*, ab *A*, a *B*, *om G*. || brebiores *B*. || longitudinem *AG*, longiorem *B*, lineae rectam *E*. || opposito *G*. || aequimus *B*, aequauimus *E*.

ex quo ad interuersuram breuioris | lineae rectam lineam $AB_{238}EG$
 iniungamus, quae sit duorum signorum conspectorum | li- E_{45}
 neae ordinata, ferramento | explicauimus. (fig. 172.) sit A_{127}
 ergo forma conspectus $ABCD$. nunc ex linea primum
 constituta, quae est inter B et D , conspiciamus signum 5
 quod est inter B et A . prolato exiguum per rigorem fer-
 ramento normaliter pauca dictabimus metas ex signo E .
 prolato iterum exiguum ferramento in signum F , (fig. 173.)
 signum conspiciemus ita ut rigorem ex E missum secet
 signum C , et quicumque numeri fuerint sic obseruabimus. 10
 quomodo | fuerit FE ad EG , si et FB tractabimus, erit B_{239}
 longitudo conspectus inter BA . eadem ratione et alteram
 partem conspiciemus. quanto deinde longior fuerit, signo
 notabimus H , et ex hoc signo in B rectam lineam iniun-
 gemus, quae erit ordinata AC . | (E)

1. interuersura A . || breuioris ... 2. iniungamus *om* E . || breuiore A ,
 brebioris B . *add* quae sit duorum signorum conspectorum G . || recta
 (lineam *om*) B . || 2. que A . || sunt ABE . || inspectorum E . || 3. or-
 dinatae AE , ordinate B . || explicabis G , explicuimus E . || 4. .a. b.
 a. b. c. d. ABE . || ex AE , est B , *om* G . || 5. et *om* G , *el* E . || cons-
 picimus BE . || 6. et *om* G . || prolatum B . || exiguum A . || rigore A ,
 rigores B . || 7. dictauimus AB , dictabis G . || moetas B , meta E . ||
 et signo et prolato E . || 8. exiguum A , exiguum per rigorem E . || in
 AEG , et B . || signum .f. G , signo .f. ABE . || 9. conspiciemus BE ,
om G . || ita ut] aut E . || exmissum ABG , ex se missum E . || setet
 A , sedet B , sed et E . || 10. numerum E . || fuerit E , fecerit ABG .
 || 11. FE ad EG si et FB] . $FEADG$. si GFE . G , .f. a. e. d. et. g. Sic.
 eb. A , .f. eadem et. g. Sic. e. et. b. B , $FAEDETG$. sic et b. E . ||
 tractauimus B . || 12. conspectui B . || inter BA] haec E . || rationem
 A . || et G , si ABE . || altaeram A , altera B . || 13. parte B . || cons-
 picimus *om* ABE . || quando deinde E , quando dd. B . || signo G ,
 sic A , .f. B . || 14. notauimus BG : *add* conspiciemus. ABE . || et
om G . || hoc signum B , signo hoc G . || iniungimus BE . || 15. que
 A . || .a. c. A , hac normaliter pauca dictauimus moetas exigno et
 prolato iterum exiguum ferramentum .h. s. B .

*A*¹³⁹ *B*²⁵⁷
*G*¹¹⁴ | Si limites post urbem constitutam inchoabimus, ex
*B*²⁵⁸ proximo decimanum maximum et kardinem inci|piemus,
*A*¹⁴⁰ eisque latitudinem secundum legem suam dabimus. | (fig. 174).

Si propter locorum difficultatem prope urbem limi-
 5 tes inchoari non poterint, tunc in ea regione ubi adsig-
 naturi erimus, decimanum maximum et kardinem consti-
 tuemus sic ut decimani ordinationem ortus et occasus te-
 neant, kardines meridiani et septentrionis. (fig. 175.)

Limitibus latitudines secundum legem et constitutio-
*A*¹⁴¹ nem diui Augusti dabimus, | decimano maximo pedes XL,
 11 kardini maximo pedes XX, actuariis [autem] limitibus om-
 nibus decimanis [et] kardinibus pedes XII, subrunciuis pedes
*B*²⁵⁹ VIII. limitibus | omnibus in mediis tetrantibus lapides defige-
 mus ex saxo silice aut molari aut ne deteriore, politos,
 15 in rotundum crassos pedem, in terram ne minus habeant
*G*¹¹⁵ pedes II 5, super terram sesquipedem. | (fig. 176.)

Inscribendi nobis una sit ratio. hanc itaque ex omni
 opere certissimam eligamus, et hac potissimum utamur.
 decimano maximo et kardini maximo omnes lapides in
 20 frontibus inscribamus, reliquos in lateribus clusaribus.

1. limitem *AB*. || conditam *G*. || inquohabimus *A*. || ex decumano.
 m. primum et k. incipiemus *G*. || 2. decimanus *A*. || inspiciemus *B*.
 || 3. eisque *G*, est qua *A*, ex qua *B*. || latitudines *G*. || dauimus *B*.
 || 4. difficultate propter *A*. || 5. poterint, sic *ABGP*. || nunc *B*. ||
 in eam regionem *AB*. || 6. kardinem sic constituemus *AB*. || 7. si-
 cut *AG*, si *B*. || ordinatione *A*. || hortus *B*. || 8. kardinem *A*, car-
 dinis *G*. || 9. latitudinem *B*. || consuetudinem *A*, consecrationem *B*.
 || 10. ped. *B*, p. *G*. || xxx. *G*. || 11. pd. *B*, p. *G*. || actuarus *A*. ||
 autem *om AB*. || 12. et *om AB*. || ped. *BG*. || subruncibus *AB*. ||
 pedes VIII. limitibus pedes. VIII. omnibus in *A*, limitib. ped. VIII.
 omnib. tamen *B*, pedes .VIII. in *G*. || 13. testantibus *B*. || designe-
 mus exaxo *B*. || 14. molarum *A*, molario *B*. || deteriori *A*. || poli-
 tos rotundos grasso *B*. || 16. ped. *BG*. || post II 5 add duo semis
B. || sexquipedem *B*. || 17. In scribendis *A*. || nobis *AB*, nominis
G. || 18. et ac (ad *B*) potissima *AB*. || 19. .d. .m. o. et *GP*. || car-
 dini *P*, kardine *A*, cardinis *G*. || maximo *A*, *om BGP*. || in frontes
A, *om G*. || 20. in *om G*.

omnes enim centuriae singulos angulos habent clusares. *ABG* incipiamus ergo ponere lapides a decimano maximo et kardine, | inscriptione qua debet. | DECIMANVS MAXIMVS. *B*²⁶⁰. *A*¹⁴² KARDO MAXIMVS. DECIMANVS TOTVS. KARDO TOTVS. (fig. 177.) applicemus nunc singulas centurias maximo decimano siue 5 kardini. hae omnes quattuor ternos lapides iam positos habent: sequitur ut illis unus tantum clusaris angulus uacet, hoc est singuli; quibus debebit inscribi D. D. I V. K. I, et S. D. I V. K. I, et D. D. I K. K. I, et S. D. I K. K. I. sic et in ceteris obseruare debemus. (fig. 178.) | his angulis la- *A*¹⁴³ *G*¹¹⁶ pides defigamus, quibus centuriarum appellationes in la- 11 teribus adscribemus ad terram deorsum uersus. | s. D. I *B*²⁶¹ V. K. I in ea parte lapidis inscribemus quae erit s. d. I aequae ultra k. primum. quod quoniam in altitudinem exponi in hac planitia non potest, inscripturam lapidi ad- 15 plicauimus, quam in re ipsa lapis habere debebit. sic et D. D. I V. K. I. sic et S. D. I K. K. I. sic et D. D. I K. K. I. (fig. 179.) quoniam ab uno umbilico in quattuor partes

1. centuria *A*. || angulos *om BG*. || habeant *B*. || 2. a. d. m. o. et *G*. || 3. k. inscriptione *G*, kardinis inscriptionis *A*, kardines inscriptiones *B*. || quas *B*, || decimanus maximus kardo maximus decimanus maximus [kardo totus *A*] kardo totus *AB*, decumanus maximus decumanus totus .x. m. x totus *G*. || 5. siue *AB*, et *G*. || 6. haec *B*. || omnes. IIII. quaternos *G*. || iam positus *A*, inpositos *G*. || 7. ut ilis *A*. || clusalis *A*. || uacet *G*, haec et *AB*. || 8. singulis *B*. || debet *G*. || scribi *A*. || dextro decimanum .I. *A*. || .V. I. K. K. I. *B*. || 9. et s. d. I. u. k. I *om B*. || k. k. et (omisso I) *B*. || 10. ceteris *A*. || His ad angulis *A*. || 11. in *om AB*. || 12. adscribemus *A*, describemus *G*. || a terram diosum *A*. || 13. lapides *AB*. || inscribemus *B*, scribemus *A*. || aequae] *fortasse* atque. || 14. ultra primum *AB*, ut *G*. *recte interiecit* kardinem *Goesius*. || in *post* quoniam *om B*. || 15. planitiam *A*. || inscriptura *B*, scripturam *A*, inscriptionem *G*. || applicau. *B*, applicab. *G*. || 16. lapides *B*. *add* applicauimus quam in re ipsa lapis *A*. || sed et *B*. || 17. sic et sic. et. *AB*. || sic et D. D. I K. K. I *addidi*. || 18. inumbilico in *B*.

ABG omnis centuriarum ordo componitur, ab unius primae centuriae incremento omnes inscriptiones singulis angulis cluduntur: quidquid enim ultra primum kardinem numeratur, perseuerat usque ad extremum finem ultra primum
 5 uocari. sic et k., similiter d. aut s. et cum d. m. siue cardini omnes lapides positi fuerint, per successionem singulis centuriis | quartus lapis deerit, cui posito centuriae
*A*¹⁴⁴ appellationem inscribere debemus. (fig. 180.) | his deinde
*G*¹¹⁷ cum quartum lapidem posuerimus, sequenti loco centuriae
 10 quartus angulus tantum uacabit, quo numerus ipsius inscribatur. ad summam omnes clusares angulos centuriarum lineis diagonalibus comprehendemus. (fig. 181.) sic et
*B*²⁶³ in toto opere | exteriores anguli centurias cludunt ab inscriptione decimani maximi | et kardinis maximi. (fig. 182.)
*A*¹⁴⁵
 15 Cum centurias omnes inscriptis lapidibus terminauerimus, illa quae rei publicae adsignabunt, quamuis limitibus haereant, priuata terminatione circuibimus, et in forma ita ut erit ostendemus, SILVAS siue PASCVA PVBLICA siue utrumque. quatenus erit, inscriptione repleuimus, ut et in

1. omnes *AB*. || ad *B*. || 2. incremento *A*, adinpraemente *B*. || omnium *G*. || 3. quidquid *P*, quicquid *G*, quisquis *AB*. || numerantur *B*, nominatur *A*. || 5. sic et kardo similiter decimanus aut secum decimanus maximus (aut secundum *B*) siue kardines (cardines *B*) *AB*. recte *G* $\bar{k}$ et $\bar{d}$ et $\bar{s}$, id est citra dextra sinistra. || 6. fuerant *B*. || 7. debeat *AB*. || sui *B*. || centuriarum appellationes *G*. || 8. debeat *AB*. || His deinde cum *G*, Hisdem in decimanum *A*, Hisdem id es cum *B*. || 9: loci *A*. || 10. tantum uocabitur quod numerus inscribatur ipsius *AB*. || 11. clusales *A*. || 12. comprehendimus *A*, conpraehendimus *B*. || 13. tuto *A*. || centuria *B*. || inscriptionem *A*. || 14. maximi et kardinis om *B*. || kardines *A*. || 15. insecertis *A*, inseincertis *B*. || 16. que *A*, quae et *B*. || rei p. *A*. || quauis *AG*. || 17. hereant priuatam terminationem *AB*. || circum iuimus *A*. || formam *AB*. || 18. ere *B*. || ostendimus *AB*. || silua *A*. || siue pascua (pascu *B*) publica om *G*. || 19. utruque *A*, utrimque *G*. || quatenus *ABP*, quatinus *G*. || inscriptionem *A*, terminationem *B*.

forma loci latitudinem rarior litterarum dispositio demons- *ABG*
 tret. harum siluarum extremitatem per omnes angulos ter-
 minauius. (fig. 183.)

| Eadem ratione terminabimus fundos exceptos siue *A146 B264*
 concessos, | et in forma sicut loca publica inscriptionibus *G115*
 demonstrauius. (fig. 184). 6

Concessos fundos aequè similiter ostendemus, ut *FVN-*
DVS SEIANVS CONCESSVS LVCIO MANILIO SEI FILIO. in ad-
 signationibus enim diui Augusti diuersas habent condicio-
 nes fundi excepti et concessi. excepti sunt fundi bene 10
 meritorum, ut in totum priuati iuris essent, nec ullam co-
 loniae munificentiam deberent, et essent in solo populi
 Romani. concessi sunt fundi ei quibus est indultum, cum
 | possidere uni cuique plus quam edictum continebat non *B265*
 liceret. quem admodum ergo eorum ueterum possessorum 15
 relicta portio ad ius coloniae reuocatur, sic eorum qui-
 bus plus possidere permissum est: omnium enim fundos
 secundum reditus coemit et militi adsignauit. inscribemus
 ergo concessos sic, ut in aere permaneant. | (fig. 185.) (*A*)

Aequè territorio siquid erit adsignatum, id ad ipsam 20
 urbem pertinebit nec uenire aut abalienari a publico li-

1. formam *B*. || demonstrat *B*. || 4. rationem terminauius *AB*. ||
 5. formas *B*. || sic loca *AB*. || 7. ostendimus *B*, inscribemus *G*. || 8.
 alucio *A*. || sei filio *A*, c. F. I. L. *G*, om *B*. || 9. condiciones *G*, non *P*.
 || 10. fund. excepti *A*. || bene *G*, pone *A*, poene *B*. || 11. in tuto *A*. ||
 inhaec ullae coloniae *A*, ne coloniae ullam *G*, inhae coloniae *B*. ||
 12. haberent *AB*. || et *B*, om *AG*. || 14. ei] et *AB*, e *G*. || indul-
 tum est *A*. || cum om *B*. || 14. possidere *A*. || edictum *G*, reditum
A, peditum *B*. || 15. quem ammodum *G*, Quam *B*. || 16. colinae
A. || reuocabitur *B*. || sic eorum *G*, citerorum *A*, ceterorum *B*. ||
 17. commissum *B*. || fundos] add ceterorum quib. plus possidere
 commissum est omnium enim funeros *B*. || 18. reditus coemit *AG*,
 meritum *B*. || et militiam *B*. || scribimus *B*. || 19. concessos *AB*,
 fundos *G*. || Sic. ut *A*, sicut *G*. || in om *G*. || re *A*. || permaneat *G*.
 || 20. territorio *G*. || id ad ipsam *G*, et adiectam *B*. || 21. nec bi-
 niri *B*.

*B*²⁶⁶ *G* cebit. id DATVM IN TVTELAM | TERRITORIO adscribemus,
*G*¹¹⁹ sicut siluas et pascua publica. | (fig. 186.)

Quod ordini coloniae datum fuerit, adscribemus in
 forma SILVA ET PASCUA, ut puta SEMPRONIANA, ITA VT FVE-
 5 RVNT ADSIGNATA IVLIENSIBVS. ex hoc apparebit haec ad
 ordinem pertinere. (fig. 187.)

Aeque lucus aut loca sacra aut aedes quibus locis
 fuerint, mensura comprehendemus, et locorum uocabula
 inscribemus. non exiguum uetustatis solet esse instrumen-
 10 tum, si locorum insignium mensurae et uocabula aeris
 inscriptionibus constant. (fig. 188.)

*B*²⁶⁷ Siqua regio in extremitate limites non acceperit, | eum
 locum uacantem significauimus hac inscriptione, LOCVS EX-
*G*¹²⁰ TRA CLVSYS. extremitatem | deinde terminis lapideis obliga-
 15 bimus, interposito ampliore spatio, et aris inscriptis condi-
 toris nomine et coloniae finibus. (fig. 189.) extra clusa regio
 ideo quod ultra limites finitima linea cluditur. linea au-
 tem finitima si limitibus conpraehensa non fuerit, optimum
 19 erit extremitatem ad ferramentum rectis angulis obligare
*A*¹⁴⁷ et sic terminos ponere. (fig. 190.) | si fuerit mons asper
*B*²⁶⁸ et confragosus, per singulas petras finitimas notas inpo-
 nemus et ubi potuerit inscriptiones: sic et in forma signi-
 ficauimus. [praeterea in Sicilia, ubi montium altitudo et

1. id datum *G*, Sed dum *B*. || territorii *B*. || adscribemus *B*, ad-
 scribi *G*. || 2. siluis *B*. || 3-6. Quo hordine *B*. || adscribemus *B*.
 || 4. pascua remota sempronia ut ait fuerat adsignata iuncte axi-
 bus et ex hoc apparebit ita et ordine pertinere *B*. || 7. Aehabet
 lucus *B*. || 8. mensuram conpraehendimus *B*. || 9. inscribemus *B*. ||
 uetustatis *B*. || 10. mensurae *om B*. || aeres *B*. || 11. Constet *B*. || 12. in
om B. || adpeteres *B*. || 13. hanc inscriptionis *B*. || 14. et extremitatem.
 eamq. terminis *B*. || obigabimus *B*, obligauimus *G*. || 15. ampliori
G. || areis *B*. || inscriptis *G*. || 17. quod intra *B*. || 18. non *om B*.
 || 20. et ... ponere *om G*. || 21. finitimus *B*. || inponimus *AB*. ||
 23. praeterea ... *p.* 199,1 est *om G*.

asperitas est.] (fig. 191.) | nam in planis quamuis omnium *ABG*¹²¹
centuriarum subsicia lapidibus inscriptis comprehendantur,
certis tamen locis aras lapideas ponere debebimus, qua-
rum inscriptio ex uno latere perticae applicato finem co-
loniae demonstret, ex altero, qua foras erit, adfines. ubi 5
fines angulum facient, ternum angulorum aras ponemus.
sic et in locis montuosis. (fig. 192.) | et has utraeque ci- *A*¹⁴⁸
uitates | constituent: adfines enim eisdem locis nomine *B*²⁶⁹
imperatoris et finium earum inscriptione aras cousecrare
debebunt. (fig. 193.) 10

Agro limitato acceptorum comparationem faciemus
ad modum acceptarum, quatenus centuria capere possit
aestimabimus, et in sortem mittemus. solent enim culti
agri ad pretium emeritorum aestimari. si in illa pertica cen-
turias ducenum iugerum fecerimus et accipientibus dabun- 15
tur iugera | sexagena sena besses, unam centuriam tres *G*¹²²
[homines] accipere debebunt, in qua illis tres partes ae-
quis frontibus determinauimus. omnium nomina sortibus *B*²⁷⁰

1. planitiis *G*. || quamuis in omnium *AB*. || 2. subsiciba *B*, subse-
cicia *G*. || conpraeh. *B*. || 3. ponire *B*. || 4. pertice *AB*. || applicate
A, adplicate *B*, applicito *G*. || sine *A*, sine *B*. || 5. demonstret *G*,
demonstras *A*, demonstres *B*. || altera *A*, alteram *B*. || 6. finiet
AB. || facient et *G*, faciet *A*, facies *B*. || terminum *B*. || angu-
lurum *A*, angulum *G*. || ponimus *B*. || 7. lococis *B*. || et *om* *G*. ||
utrasque *AB*. || 9. et] nec *B*. || suarum inscriptionibus *G*. || haras *B*,
oras *A*. || consecrare *B*. || 11. acceptorum *B*. || comparationum (comp.
B) *AB*. || 12. adceptorarum *B*. || quatenus *BP*, quotenus *A*, qua-
tinus *G*. || centuriam *AB*. || possis aestimauimus *AB*. || 13. sorte
AB. || mittemus *B*. || 14. praetium *A*. || emeritorum *G*, mementor-
um *A*, momentorum *B*. || in *om* *B*. || centuria *A*, centuriae *B*. ||
15. ducentenum *BG*. || ficerimus *A*, faceremus *B*. || dabitur *AB*. ||
16. .iūg. *G*. || sexagina et sex semis *B*, LXVI. s. *A*. || unum *A*. ||
17. homines *om* *AB*. || in quid *B*. || partes aequis *om* *A*. || 18. par-
tibus *AB*. || omnium ergo *G*.

ABG inscripta in urnam mittemus, et prout exierint primam sortem (*B*) centuriarum | tollere debebunt. eodem exemplo et ceteri. quod si illis conuenerit ut conternati sortiri de-

*A*¹⁴⁹. *B* beant | qui tres primam centuriarum sortem | accipere 5 debeant, conternationum factarum singula sortibus nomina inscribemus. ut si conuenerit Lucio Titio Luci filio, Seio Titi filio, Agerio Auli filio, ueteranis legionis quinte Alaude, ex eis unum sorti nomen inscribemus, et quoto loco exierit notabimus. si conternationem urna faciet, singulis sor-

10 tibus singulorum nomina inscribemus, et a primo usque ad tertium qui exierit erit prima conternatio. sic et reli-

*B*²⁷¹ quae. has conternationes sublata sorte | quidam tabulas appellauerunt, quoniam codicibus excipiebantur, et a prima cera primam tabulam appellauerunt. peracta deinde con-

15 ternationum sortitione omnes centurias sortibus per singulas inscribemus et in urnam mittemus: inde quae centuria primum exierit, ad primam conternationem pertinebit. sit

1. orna *A*, hora *B*. || mittemus *B*, deiciemus *G*. || et mota primo quoque ternos comparauimus. qui primi exierint *G*. || 2. centuriam *A*. || tollere . . . 4. primam centuriarum sortem *om B*. || ducere *G*. || exemplo *om A*. || 3. ceteri *A*. || 3-5. illis permissum erit ut inter conuenientes conternentur conternati sortiri debebunt *G*. || 4. primum *A*. *malim* unam. || centuriam *A*. || 5. conternatione *A*, conternationem *B*. || singulas *B*. || 6. scribemus *B*. || si] id *B*. || .L. *AG*. || T. *G*. || L. *AG*. || F. et P. *SGIO G*. Seio *om A*. || 7. titio filio *A*, T F. *G*. || et *AGGERIO G*. || A F. *G*, bullo filio *B*. || lēg. *G*. || quinta ad lauel *A*, quinto ala quinto *B*. || 8. ex his *G*. || sortium nomina *AB*. || inscribemus *B*. || et qui quinto loco *B*. || 9. notauimus *A*. || sic *AB*. || orna *A*, unā *B*. || faciet . . . 10. a primo] faciet dum *AB*. || 11. erit *om AG*. || prima *G*, una *AB*. || et ceteri *A*, et ceteri *B*. || 12. conternatione *A*. || quidem *A*. || 13. appellauerant *A*. || indicibus *G*. || excipiebantur *A*, excipiebatur *B*. || ad primam *B*. || 14. caera *G*, ceram *B*. || conternatione *A*. || 15. sortitorum *A*, sortiorum *B*. || sortibus *om B*. || 16. scribemus *B*. || urna *P*, orna *A*. || mittemus *B*. || que *A*. || 17. pertineuit *B*. || si *A*.

forte centuria D. D. XXXV V. K. XLVII: hanc ex prima tabula *ABG* tres accipere debebunt. quod in aeris libris sic inscribemus. TABVLA PRIMA. D. D. XXXV V. K. XLVII LVCIO TERENCE LVCI FILIO POLLIA IVGERA LXVISA, GAIO NVMSIO G. F. IVGERA LXVISA, AVLO . . . NVMERII FILIO STELLATINA IVGERA 5 LXVISA. eodem exemplo et ceteras sortes.

Adsignare agrum secundum | legem diui Augusti ea- *B 272*
 tenus debebimus, qua falx et arater exierit; nisi ex hoc
 conditor | aliquid immutauerit. primum adsignare agrum *G 123*
 circa extremitatem oportet, ut a possessoribus uelut ter- 10
 minis fines optineantur; ex eo interiores perticae partes.
 siqua conpascua aut siluae fundis concessae fuerint, | quo *A 150*
 iure datae sint formis inscribemus. multis coloniis inma-
 nitas agri uicit adsignationem, et cum plus terrae quam
 datum erat superesset, proximis possessoribus datum est 15
 in commune nomine compascuorum: haec in forma | si- *B 273*
 militer comprehensa ostendemus. (fig. 194.) haec amplius
 quam acceptas acceperunt, sed ut in commune haberent.

1. XLVII. *G. et rec A, XXXVII. B, LXVIII (nisi fallor) pr A. || 1-3.*
 hanc ... u. k. XLVII *G, om AB. || 3. lucio B, L. AG. || terrentio G.*
G. || 4. L. AG. || F. G. || POL. AG, pollioni B. || iugero A, IUG. G.
|| LVI B, <LXVI G. || 52 B, 25 G, .5. A. || gaio numisio filio
B, g. numisio. g. f. A, CN. (C. N. P) C F. iste. G. || IUG. G. || 5. 52 B,
25 G, .s. A. || ollo numero. filio. stil. A, ullo numero filio ostellioni
B, P. tarquinio. C. N. F. ter. G. || IUG. G. || 6. 52 B, 25 G, .s. A.
et om AB. || cetere B. || 7. signare A. || secū B. || augusti .e. atenus
A. || 8. felx A, fals BG. || aratrum G. || ex G, ea AB. || 9. con-
ditor A, conditori B. || inmut. B. || 11. finis B. || obtin. G. || pertice B.
|| 12. conspicua B. || silue A. || fundos G. || concessae AB. || fuerit
B. || 13. date B, data G. || inscribemus B, inferemus G. add-
.c. B, centum .c. A. || colonis B. || immunitas G. || 14. agri om G.
|| uicti AB. || adsignatione B. || 16. nominum AB. || compascuorum
A. || formam B. || similiter AB, mensuraliter G. || 17. comprehen-
sam ostendimus A, comprehensa ostendimus B, comprehendimus
G. || 18. acciperunt AB. || secus in communem habent B.

ABG multis locis quae in adsignatione sunt concessa, ex his compascua fundi acceperunt: haec beneficio coloniae habent, in forma COMPASCVA PVBLICA IVLIENSIVM inscribi debent: nam et uetigal quamuis exiguum praestant. (fig. 195.)

*A*¹⁵¹ Subsiciuorum omnium librum facere debemus, ut 6 quando uoluerit imperator sciat quot in eum locum homines deduci possint: aut si coloniae concessa fuerint,

*B*²⁷⁴ CONCESSA COLONIAE in aere inscribemus. | ita si rei publicae concessa fuerint, in aere SVBSECIVA CONCESSA ut IVLIENSIBVS inscribemus.

*G*¹²⁴ Omnes significationes | et formis et tabulis aeris inscribemus, data, adsignata, concessa, excepta, reddita commutata pro suo, reddita ueteri possessori, et quaecumque alia inscriptio singularum litterarum in usu fuerit, et in 15 aere permaneat. libros aeris et typum perticae totius lineis descriptum secundum suas determinationes adscriptis adfinibus tabulario Caesaris inferemus. et siqua beneficio

(*A*). *B*²⁷⁵ concessa aut adsignata | coloniae fuerint, siue | in pro-

1. in adg. signatione *A*. || concessa. et ex his *G*, concessae lex his *AB*. || 2. acciperunt *A*. || 3. formam *AB*. || compascua *A*. || iulien- sium *B*. || 4. nam *om AB*. || uetigal *A*. || praestat *B*, prestat *A*. || 5. facere *G*, facere scire *A*, facile scire *B*. || 6. scias *A*. || quod *AB*. || 7. possunt *G*, non *P*. || concessae (concessae *P*) fuerint *ABP*. || 8. concessae *G*, concessae *B*, concessae *P*. || coloniae *A*. || inscribi- mus *B*. || ita *om G*. || si *om A*. || 9. fuerint ... concessa] eodem fa- cies *AB*. || Ut et iulien- sium *B*. || 10. inscribemus *B*, scribemus *A*. || 11. omnes aeris significationem *AB*. || et formas aeris tabulis inscribemus *G*. || tabulis *A*. || aereis inserimus *B*. || 12. et sig- nata *A*. || 13. reddita *om G*, ante pro suo *AB*. || quaecumque *A*. || 14. usum *A*. || fuerint *B*. || et] nonne ut? || in aere permanent libris Et pertice typum *B*. || 15. typhum *A*. || totius perticae *G*. || pertice *B*. || lineis *G*. Lineis dicit scriptum *margo P*. || 16. secun- dum] Ager subsiciuus secundum *Boethius*. p. 1539. || terminationes *G*. || 17. affinibus *G*, est in finibus suis *Boethius*. || inferimus *B* et *Boethius*. || siqua] quod *Boethius*. || 18. adsignatae *B*.

ximo siue inter alias ciuitates, in libro beneficiorum ad- *ABG*
 cribemus. et quicquid aliud ad instrumentum mensorum
 pertinebit, non solum colonia sed et tabularium Caesaris
 manu conditoris subscriptum habere debet. | typum to- *G*¹²⁵
 tius pertice sic ordinauimus ut omnes mensurae actae li- 5
 mites et subsiciuorum lineas ostendat. | (fig. 196. 196^a. 196^b.) *A*¹⁵²

Agrum rudem prouincialem sic adsignauimus quem *A*¹⁵³ *G*¹²⁷
 admodum supra diximus. si uero municipium in coloniam
 eius transferetur, condicionem regionis excutiemus, et se-
 cundum suam postulationem adsignauimus. multis locis *B*²⁷⁶
 conditores uniuersum locum coemerunt, multis male me- 11
 ritos fundorum possessione priuauerunt. ubi tamen ali-
 quid concessum est et gratiae. in eius modi condicioni-
 bus interuenit C. V. P. ET REI PVBLICAE. hunc agrum secun-
 dum datam legem aut si placebit secundum diui Augusti 15
 adsignabimus eatenus QVA FALX ET ARATER IERIT. haec
 lex habet suam interpretaationem. quidam putant tantum
 cultum nominari: ut mihi uidetur, utilem ait agrum adsig-
 nare oportere. hoc erit ne accipienti siluae uniuersus mo-
 dus adsignetur | aut pasqui. qui uero maiorem modum *B*²⁷⁷

1. in libro] libros *Boethius*. || adscribimus et *Boethius*, adscribimus ut
B. || 2. quicquid *G*, non *P*. || ad *om B*. || strumentum *codices Boe-*
thii. || 3. non] ad *Boethius*. || coloniae *B* et *Boethius*. || tabulario
B. || 4. manum *B*. || subscripta *B*. || debet *G*. || Tatum totius pertica
 in hunc modum ordinare debemus *G*. || 6. lineam *B*. || ostendamus
G. || pagina 126 *G* uacat. || 8. dixi *G*. || 9. condicione *B*. || ex-
 cutemus *A*, excutimus *B*. || 10. suam *om B*. || 11. conditores *B*. ||
 coemerint *A*, coemerit *B*. || multos *AB*. || 12. possessiones *B*. || pri-
 uauerunt *A*. || 12.13. concessum est aliquid *G*. || 13. modi enim assigna-
 tionibus *G*. || 14. cu. p. e. TR. p. sup. Agrum *G*. || publice nouum
 hunc agrum *B*. || 15. legem ab his placuit *B*. || 16. adsignauimus *B*,
 assignare debemus *G*. || eatenus *om B*. || quas false taratrum exi-
 erit *G*. || falix *B*. || huerit *B*. || 17. habet *om G*. || sua *B*. || 18.
 utile ait *G*, alii *AB*. || 19. oportere *om AB*. || accipiente *G*, accipiet
AB. || silue *AB*. || 20. uero *om A*.

ABG acceperit culti, optime secundum legem accipiet aliquid et siluae ad implendum modum. ita fiet ut alii sibi iunctas siluas accipiant, alii in montibus ultra quartum forte uicinum. primum [ergo] agrum limitibus includemus, hoc
 5 est centuriabimus, deinde acceptas terminauimus: quicumque modus limitem excedit, commalliolari debet et sic in aere iucidi. sortes [autem] sic inscribes, ut si una ac-
*A*¹⁵⁴ cepta | duas tres pluresue centurias continebit, has centurias et quantum ex accepta habeant, in una sorte ins-
 10 cribemus. ut si dabitur LXVI⁵ et per tres centurias separabitur, d. d. I k. k. I iugera VI⁵, d. d. I k. k. II iugera
*B*²⁷⁸ XV, et d. d. II k. k. II iugera XLV, has una sors continere | debet. sub hoc exemplo et reliqua. sortitos in agrum de-
 14 ducemus et fines assignauimus. formas et quaecumque ad
G^{128.129} mensuras pertinebunt ita ut supra dixi. | (fig. 197. 197^a.)
G^{130. A}¹⁵⁵ | Agrum arcifinium uectigalem ad mensuram | sic redigere debemus ut et rectoris et quadam terminatione in perpe-

1. acceperint (acciperint *A*) culti *AB*, culti acciperit *G*. || optimae *G*. || aliquid *A*. || 2. et *G*, om *AB*. || implendum acceptae modum. hoc ipsud euenit ut alii siluas sibi iunctas accipiant *G*. || 3. quattuor *AB*. || fori (*nisi fallor*) *A*. || 4. uicinos *B*. || ergo om *AB*. || includimus *B*. || 5. centuriauimus *A*. add separabimus *G*. || deinde] .d. d. *B*. || terminibus *A*, et terminauimus *G*. || 6. excedet *G*. || commallorari *A*, conmallari *B*. || debet *G*. || 7. aeri *G*. || autem om *AB*. || inscribere debemus *G*. || ut om *A*. || si om *AB*. || 8. aut tres *G*. || pluresue *A*. || contineuit *B*. || 9. ^{ac}cepta *pr corr A*, acceptam *B*, cepta *G*. || in *AG*, et *B*. || inscribimus *B*. || 10. dabitur, *sic AG*. dabitur . . . has una om *B*. || LXVI. 5. *A*, LXVII. si *G*. || centurias *G*, uias. uias *A*. || 11. d. d. I] deinde. I. *A*, AD. I *G*. || .ui. 5 c *A*, VI 5. et *G*. || D. D. *G*, deinde. *A*. || II (.I. *P*) om *G*, .I. I. *A*. *sic et in proximis G et A*. || 11. 12. deinde *A*. || 12. iug. xxxv. Haec *G*. || 12-16. sub hoc exemplo cetera fient finibus adsignatae et ceteris (adsignatae haec et aeris *B*) mensuris (mensuris *B*) partibus conditori (conditori *pr A*) ordinae (ordinatam *B*) praeferemus (praeferimus *B*). Agrum arcifinium (arch. *B*) *AB*. || 16. uectigalem *A*. || 17. debemus *B*. || quaedam terminationem *B*.

tuum seruetur. multi huius modi agrum more colonico deci- *ABG*
 manis et kardinibus diuiserunt, hoc est per centurias, si-
 cut in Pannonia: mihi [autem] uidetur huius soli mensura
 alia ratione agenda. debet [enim aliquid] interesse inter
 [agrum] immunem et uectigalem. nam quem admodum il- 5
 lis condicio diuersa est, mensurarum quoque actus dissi-
 milis esse debet. nec tam anguste professio nostra | con- *B279*
 cluditur, ut non etiam per singulas prouincias priuatas li-
 mitum obseruationes dirigere possit. agri [autem] uecti-
 gales multas habent constitutiones. in quibusdam prouin- 10
 ciis fructus partem praestant certam, alii quintas alii sep-
 timas, alii pecuniam, et hoc per soli aestimationem. certa
 [enim] pretia agris constituta sunt, ut in Pannonia arui
 primi, arui secundi, prati, siluae glandiferae, siluae uulga-
 ris, pascuae. his omnibus agris uectigal est ad modum 15
 ubertatis per singula iugera constitutum. horum aestimio
 nequa usurpatio per falsas | professiones fiat, adhibenda *A156*

1. huius agri mensuram more colonico *G. in B p.281 alieno loco scriptum* huic agri mensura more colonico decimanis et kardinibus diuiserunt. || 2. et k d v. *G.* || per om *B.* || centurias *G.*, uias *AB.* || 3. in parinota *B.* || autem om *AB.* || huius modi alia ratione agendum *AB.* || 4. enim aliquid om *AB.* || 5. agrum om *AB.* || immunem *G.*, immunera *B.* || num *B.* || quem ammodum *G.*, quam *B.* || 6. mensurarum om *AB.* || quoque] q. *G.*, cum *AB.* || actos *B.* || dissimilis esse debent *A.*, debet esse dissimilis *G.* || 7. possessio concluditur *A.*, possessor sic cluditur *B.* || 8. ut om *B.* || priuatis *G.* || 9. posset *A.* || autem om *AB.* || 10. prouinciis om *AB.* || 11. fructum *B.* || partem constitutam praestant, *omisso* certam, *G.* || aliqui (aliquis *B.*) acias alii sepias (setiam *B.*) *AB.* || 12. ali *A.*, nunc multi *G.* || et hanc *G.* || solitam *A.*, soliatam *B.* || 13. enim om *AB.* || pannoniam *B.* || arui primi ... 17. per falsas] singulas (singulis *B.*) species culturae uel siluarum et (moetu *B.*) ubertatem alia (*sic A infima parte paginae recisa:* alii etiam *B.*) *AB.* || 14. prati *Rigaltius*, partis *G.* || 15. uectigalis ammodum *G.* || 16. 17. aestimatio inqua *G.* aestimio *Rigaltius*, nequa *Turnebus.* || 17. professiones ... p. 206,1. nam om *B.* || professiones fiat *G.*, opiniones sint *A.*

ABG est mensuris diligentia. nam et in Phrygia et tota Asia ex huius modi causis tam frequenter disconuenit quam in *B*²⁸⁰ Pannonia. propter quod huius agri uectigalis | mensuram a certis rigoribus comprehendere oportet, ac singula terminis fundari. quibusdam interuersuris lapides politos quadratos inscriptos lineatos defigere in eam partem qua res exiget oportebit. omnium rigorum latitudines uelut limitum obseruabimus interstitione limitari. mensuram per strigas et scamna agemus. sicut antiqui latitudines dabimus, 10 decimano maximo et k. pedes xx, eis limitibus transuersis inter quos bina scamna et singulae strigae | interueniunt pedes duodenos, itemque prorsis limitibus inter quos *B*²⁸¹ scamna | quattuor et quattuor strigae cluduntur pedes *G*²⁰⁴ duodenos, reliquis rigoribus lineariis ped. octonos. (fig. 198.) | *A*¹⁵⁷ omnem mensurae huius quadraturam dimidio | longiorem siue

1. in *om AB*. || frygia *A*, frigiae *B*. || 2. causis tam *AG*, causa acta *B*. || in *AB*, et in *G*. || 3. pannoniam *AB*. || mensura *B*. || 4. a certis *AG*, apertis *B*. || compraehendere *B*. || ac] ad *AB*, et ad *G*. || 5. fundare *impressi libri sine causa, ut dixi ad Gaium* 4, 5. || interuersuras *AB*. || lapidis *A*. || quadratos *G*, ut hos *AB*. || 6. inscriptus *A*. || et lineatos *G*. || defigerent in *A*. || quae *B* || rex *A*. || 7. exigit oportebit *B*. || agrorum *AB*. || limitem *AB*. || 8. obseruauimus *B*, seruabimus *G*. || interstitionem *AB*, inter stitioni *G*. || uersuras *AB*. || 9. et per scamna *B*. || agimus *AB*. || antiquis *B*. || 10. d. m. decimano. maximo. *A*, d. m. *B*, dmo *G*. || ped. *G*, p. *A*. || eis *AB*, et *G*. || 11. uina *AB*. || singule *A*, singula *B*. || strige *BG*. || 12. ped. *BG*. || xli. *A*, xvii. *B*. || item qui *AB*. || prorsus *B*. || in *B*. || quo *A*. || 13. et quattuor *om A*. || strigae *AP*, strige *B*, ped. strigae *G*. || includuntur *B*. || ped. *B*, *om GP*. || 14. duodemis *G*, duodenis *P*, xli. *A*, xvii. *B*. || lineariis ped. viii. huic agri mensuras more colonico decimanis et kardinib. diuiserunt *B*: *ex A eadem uerba recisa sunt*. || 15. omnium mensurae huius cultura demedio *B*: *haec quoque praeter litteras io recisa ex A*: omne^s (omne *P*) mensurae cuius quadratura dimitio *G* p. 204: omnem mensuram huius culturae mediam *Boethius* p. 1538.

latiorem facere debemus: et quod in latitudinem longius *ABG* fuerit, scamnum est, quod in longitudinem, striga. (fig. 199.) primum constituemus decimanum maximum et kardinem maximum, et ab eis strigas et scamna cludemus. | (fig. 200.) (*G*₂₀₄) | actuarios [autem] limites diligenter agemus, et in eis la- *G*₁₃₂ pides inscriptos defigimus adiecto scamnorum numero. 6 primum a d. m. et k. incipiemus | inscriptiones uelut in *B*₂₈₂ quintariis ponere. primo lapidi inscribemus D. M. K. M. (fig. 201.) | ab hoc deinde singulis actuariis limitibus simi- *A*₁₅₈ liter per ipsos inscribemus D. M. LIMES II, K. M. LIMES SE- 10 CVNDVS. hac significatione omnium quattuor regionum limites conpraehendemus. (fig. 202.) his deinde quartis quadrarum angulis lapides eius generis ponemus sub hac inscriptione litteris singularibus, D. D. V STRIGA PRIMA SCAMNO II. hoc in lateribus lapidum: in fronte autem regionis in- 15 dicitur D. D. V. K. | (fig. 203.) nunc quadrarum angulis la- *G*₁₃₃

1. facere debere *AB*, facere debes *Boethius*, antiquo agri menses fecerunt *G p.* 204. || et quid *A*. || in latitudine *B* et *G p.* 204, latitudine *Boethius*. || 2. est *A* et *Boethius*, fit *B*, appellare *G p.* 131, appellauerunt *G p.* 204. || quod uero in longitudinem longius fuerit *Boethius*. || strigam *B*, strigas *G p.* 204. || 3. constituerunt *G p.* 204. || decimanum maximum *B*. || kardinem maximum sicut supra diximus *G p.* 204. || 4. et hab *A*. || eis *G*, is *A*, his *B*. || cludimus *B*, uocauerunt *G p.* 204. || 5. Actuarios *A*. || autem *om AB*. || diligentissime *G*. || agimus *AB*. || eos *B*. || 6. scriptos *A*, .d. scriptos *B*. || defigimus *B*. || numerum *AB*. || 7. primum *om B*. || *ADMO.* et *G*, a d. et *A*, adet *B*. || incipimus *B*. || uel in *B*. || 8. quintaris *A*. || inscribemus *B*. || k. mus *A*. || 9. Ad hoc *G*. || singulae *AB*. || similiter *AB*, si limites *G*. || 10. per ipso *A*. || inscribes *AB*. || limis *A*. || limis secundus *A*, *LM. II. G*. || 11. hac *om AB*. || significationem *AB*. || limitem *B*. || 12. conpreh. *BG*, -endimus *AB*. || deinde] .d. d. *B*. || partis (partes *B*) quadratum *AB*. || 13. lapidis *A*. || eiusdem *pulo*. || 13. ponimus *B*. || inscriptionem *B*. || 14. *D D. U. G*, deinde quinta *A*. || strigam primam *G*. || scamna *B*. || 15. hoc *BG*, et hoc *A*. || frontes *B*, frontem *G*. || regiones *B*. || 16. *DD. U. K. G*, deinde quintus. k. *A*. || quadrarum *G*, posituram *A*, cohituram *B*. || lapideis *AB*.

*A*¹⁵⁹ *BG* pides inscriptos inspiciamus. (fig. 204.) | intra has strigas
*B*²⁸³ et | scamna omnem agrum separauimus, cuius totam posi-
 tionem ad uerum formatam inspiciemus, secundum quod
 rei praesentis formam describamus. (fig. 205.)

1. Inter *G*. || 3. adueram *G*. || inspiciamus *G*, inscientiam *A*. || 4. rei
ante quod *AB*. || presentis forma *G*. || EXPLICIT LIBER HYGINI
 GRAMMATICUS *G*.

INCIPIT

A 82

LIBER AVGVSTI CAESARIS ET NERONIS.

IN PROVINCIA LVCANIA prefecture. iter populo non de- A 83
betur. 5

Vulcentana, Pestana, Potentina, Atenas et Consiline,
Tegenensis. quadrate centuriae in iugera n. cc.

Grumentina. limitibus Graccanis quadratis in iugera
n. cc. decimanus in oriente, kardo in meridiano.

Veliensis. actus n. xq per xxv. 10

PROVINCIA BRITTIORVM. centuriae quadratae in iu-
gera cc. et cetera in laciniis sunt praecisa post demortuos
milites.

Ager Buxentinus alirestertianis est adsignatus in can-
cellationem limitibus maritimis. 15

Ager Consentinus ab imp. Augusto est adsignatus li-
mitibus Graccanis in iugera n. cc. kardo in orientem,
decimanus in meridianum.

Ager Viuonensis. actus n. xq per xxv. kardo in orien-
tem, decumanus in meridianum. 20

Ager Clampetinus limitibus Graccanis in iugera n. cc.
kardo in orientem, decimanus in meridianum.

4. In prouinciam lucaniam A. || debebatur A. || 6. Uulceianæ A. ||
aatenas. A. || 7. Tergilani apud Plinium n. h. 3, 11, 15. || 10. uel-
liensis A. || per] ped A. intellege in centuria esse actus qua-
dringenos, iugera ducena, centuriarum latera esse actuum
numero xvi et xxv. || 12. laceriis A. || 14. buxentianus A. || fortasse
a triumuiris ueteranis. || 16. constantinus A. || 17. graccanenn iugera
A. || in oriente decemanus A. || 19. per] ped A. || 21. campanus A.

A Ager Benebentanus. actus n. xq per xxv. kardo in orientem, decimanus in meridianum.

P^{65^a} PROVINCIA APVLIA.

Ager Aeclanensis. iter populo non debetur. actus 5 n. xx per xxiiii in iugera n. ccxl. decimanus in orientem, kardo in meridianum.

*A*⁸⁴ Ager Benusinus, Comsinus, limitibus Graccanis. Vibinas, Aecanus, Canusinus. iter populo non debetur. in iugera n. cc.

10 Item et Herdonia, Ausculinus, Arpanus, Collatinus, Sipontinus, Salpinus, et quae circa montem Garganum sunt, centuriis quadratis in iugera n. cc, lege Sempronia et Iulia. kardo in meridianum, decimanus in orientem.

Item et Teanus Apulus. iter populo non debetur.

15 Ager Lucerinus kardinibus et decimanis est adsignatus: sed cursum solis sunt secuti, et constituerunt centurias contra cursum orientalem actus n. lxxx, et contra meridianum actus n. xq: efficiuntur iugera n. dcxl. iter populo non debetur.

1. per] ped *A*. uide *Siculum Flaccum* p. 159, 22: ex quo apparet in nomine coloniae erratum non esse. || 3. PROVINCIA APVLIA *A*, IN MAPPA ALBENSIIUM INUENIUNTUR HAEC *P*. || 4. heclanensis *P*. conf. *G* p. 174. || non debetur actu n. xx. p. xxiiii *A*. || actus ... 6. meridianum om *P*. || 7. conf. *G* p. 175. 174. || consinus *A*, om *P*. || litib. *A*. || 8. Uiuinas *A*, binas *P*. || Secanus. *A*, secutus est *P*. || Ager canusinus *P*. conf. *G* p. 174. || 9. in iugerbis numero duocentenis est assignatus *P*. || 10. conf. *G* p. 174. Idem et herdona *A*, Idem herdona *P*. || ausculinus *A*, Ausculus *P*. Auseculani apud *Plinium* n. h. 3, 11, 16. conf. *G* p. 174. || conf. *G* p. 174. 174. 175. 174. || conlatinus *A*. || 11. et quae *A*, qui *P*. || circum monte gargano *A*. || 12. in centuriis *P*. || 13. kardinem iu meridianum *A*. || et decumanus *P*. || 14. Idem et *AP*. || theanus *P*, theatinus *A*. Teate *G* p. 175. || 15. conf. *G* p. 174. || 17. contra prius] circa *P*. || 18. meridianum *A*. || numero xv. *P*.

PROVINCIA CALABRIA.

AP

Territoria Tarentinum Lyppiense Austranum Varinum in iugera n. cc limitibus Graccanis. et cetera loca uel territoria in saltibus sunt adsignata et pro aestimio ubertatis sunt praecisa. nam uariis locis mensurae acte sunt 5 et iugerationis modus conlectus est. cetera autem prout quis occupauit posteriore tempore censita sunt et ei possidenti adsignata, ab imp. | Vespasiano censita ex iussione. *A⁸⁵* iter populo non debetur. | nam eadem prouincia habet (*P^{65^b}*) muros macerias scorofiones congerias et terminos Tibur- 10 tinos, sicut in Piceno fertur.

PROVINCIA SICILIA.

Territorium Panormitanorum imp. Vespasianus assignauit militibus ueteranis et familiae suae. ager eius finitur terminis Tiburtinis pro parte scriptis: nam sunt et 15 cyppei oleaginei, qui loco termini obserbantur, et distant a se in pedibus CL CC CCL CCCC DL, prout ratio postulat: nam sunt termini proportionales, quos milites ueterani inter se emensos posuerunt et custodiunt lineas consortales. 20

Item Segestanorum ut supra, uel ad Leucopetram.

PROVINCIA TVSCIA.

LEX AGRORVM | EX COMMENTARIO CLAVDI CAESARIS. *P^{63^a}*

Lex agris limitandis metiundis partis Tusciae prius *E^{8,1}*

1. *conf. G p. 175.* || 2. Territorio *A*, Territorium *P*. || lyppiensem *A*, et lippensem *P*. || Austranum ... Graccanis *om P*. || 3. loca uel territoria *om P*. || 4. pro aestimio *A*. || 6. cetera autem *A*. || 7. occubit *A*. || ei *om P*. || 8. ad imp. *A*, imp. *P*. || uespasiani censitione *P*. || ex iussione *A*, et iussu *P*. || 10. corofiones *A*. || terminus tiburtinus *A*. || 15. scripti *A*. || 18. proportionalis *A*. || 19. consortalis *A*. || 21. idem seiestanorum *A*. || ad leucopetra *A*. *scriptor nos ad prouinciam Brittiorum remittit: sed illa perierunt.* || 23. CASARIS *P*. || 24. Legem *E*. || partibus *E*. || prius et] *fortasse* prouinciae.

AEP et Campaniae et Apuliae. [et uariae regiones, uel loca, territoria. uariae autem regiones non habent aequales centurias uel mensuras: in agro Florentino in centurias singulas iugera cc.] Qui conduxerit, decimanum latum
 5 ped. XL, kardinem latum p. XX facito, et a decimano et kardine m. quintum quenque facito ped. XII, ceteros limites
A⁸⁶ tes | subrunciuos latos p. c. II facito. quos limites faciet, in his limitibus reciproce terminos lapideos ponito ex saxo silice aut molari aut ni deteriore, supra terram sesquipedem:
 10 dem: facito crassum pedem, item politum rotundum [facito], in terram demittito ne minus ped. II 5. ceteros terminos, qui in opus erunt, robustos statuito, supra terram pd. II, crassos pedem 15 1/2, in terram demittito ne minus pd. III, eosque circum calcato, scriptos ita ut iusserit.

1. et ante apuliae om *A*. || et uariae ... territoria om *E*. || regionis uel lacta *A*, regionis uellecta *P*. *conf. P p. 68b, ubi est* diuersas regiones siue uocabula, uicos uel possessiones. || 2. regionis *A*. || aequalis *A*, om *E*. || 3. agro] cinglo *E*. || florentio *A*. || in ... iugera] in centuriis *E*. || 4. cc]. c *A*. || qui conduxerit *A*, Qui cum dixerit *E*, cum dixeris *P*. || decumano latus *E*. || 5. cardines *E*, k. *P*. || facito et *A*, facito *P*, factus *E*. || a decimano ... 6. pd. XII post crassum pedem u. 10 iterum addito ceteros limites subrunciuus *A*, ante quos limites u. 7 *E*, om *P*. || 6. kardine m.] kardinem *AE*. || quemquem facit p̄ xx *E*. || ceteros] centurios *E*. || 7. subrunciuos ... facito om *E*. || subrunciuus *A*, et subrunciuos *P*. || latum *A*. || facito ... 8. ponito] in quos limites r̄ ponito terminos *P*. || quos *A*, ceteros *E*. || facit *E*. || 8. recipesse *A*, recepisse *E*. || terminos lapideos ponito om *E*. || exaxo *A*. || 9. siliceo aut *P*, silicia ut *E*. || molare ut *E*. || ni *AP*, ne *E*. || deteriorem *AE*. || sexquipedem *A*, sed pedem *E*. || 10. grassum *A*. || pedem om *E*. || facito om *EP*. || 11. iteratim *E*. || dimittito *AP*, dimitto *E*. || ne om *E*. || 11 1/2 *P*, III. *A*, duo *P*. || 12. erunt] eorum *E*. || rubusto *A*. || statuito om *E*. || terra *P*. || 13. crassus p̄ l. *E*, gracsum pedem si *A*, om *P*. *correx* i e p. 183 *A*, crassos pedem unum bessem. || in terra *E*. || dimittito *EP*, dismittito *A*. || ne minus om *E*. || 14. eos qui circa *E*. || calcato *P*, calcatos *A*, calcatus *E*. || scriptus *E*, scribito *P*. || iussero *EP*.

quod subsicium amplius iugera c erit, pro centuria pro- *AEP*
cedito: quod subsicium non minus iugera quinquaginta,
id pro dimidia centuria procedito. hoc opus omne arbi-
tratu C. Iuli Caesaris et Marci Antoni et Marci Lepidi
triumvirorum r. p. c. 5

Colonia Florentina deducta a triumviris, adsignata
lege Iulia, centuriae Caesarianae in iugera cc, per kardi-
nes et decimanos. termini rotundi pedales, et distant a
se in pd. $\bar{\text{I}}\text{C}\text{C}\text{C}\text{C}$. sunt et medii termini, qui dicuntur epi-
pedonici, pedem longum crassum, et distant a se in pd. 10
ccc. ceteri proportionales sunt et intercisiuos limites ser-
uant; quos ueterani pro obseruatione partium statutos cus-
todiunt; qui non ad rationem uel reaturas limitum perti-
nent, sed ad modum | iugerationis custodiendum, et dis- *A87*
tant a se alius ab alio pedes sescentenos. quorum limi- 15

1. subsicius *E*, subsecium *P*. || c om *E*. || erit et *P*, erunt *E*. ||
per centurias *E*. || procedit *AP*, procedunt *E*. || 2. non om *AEP*. ||
minus erit iugera *P*. || 3. dimidiam centuriam *A*, dimidietate centu-
riae *E*. || procedit *AEP*. || nocopos *E*. || ome *A*, omnem *E*. || arbi-
tratum. *AE*. || 4. C. Iuli] *Claudi AP*, *Claudii E*. || *marci E*, *M. P*,
om *A*. || *antonii E*. || et *marci (M. P) om A*. || *laepidi A*. || 5. tri-
umviris $\bar{\text{r}}\text{p}$ *A*, quibus addidi c.: tres *imppk*. *E*: om *P*. || 6. ad
tres uiros *E*. || 7. centuriis *E*. || in om *E*. || 8. et alterum] et $\bar{\text{I}}\text{I}$. *P*, et illi
E. || destant *P*. || 9. medii] *nam priores illi erant in angulis cen-*
turiarum, quarum latera erant actuum uigenum. || *epipodonici*
P, *epidonici Boethius 24b*, *epodonici E*. || 10. pede *E et Boethius*.
|| *grassum AP*, et *grassum Boethius*. || et om *EP et Boethius*. ||
distant *AP*, distantes *Boethius*. || in et ∞ om *E*. a se et ∞ om
Boethius, qui ccc. || 11. ceteris *E*. || *proportimales A*, *proportion-*
es suae E, *repositionales Boethius*. || et *intercisiuos ... custo-*
diunt post monstraui p. 214,2 A. || inter se suos *E et Boethius*. ||
12. quod *E*. || *neteran A*. || *partum A*. || *statuerunt custodiendos E*
et Boethius. || 13. ad cationem *A?* || non *Boethius*. || *recturam E*
et Boethius. || 14. ad om *Boethius*. || *custodiunt E et Boethius*.
|| 15. a se om *E*. || *alius alio E*, in *P*. || *sexcentenos P*, dc *E*.

AEP tum cursus nulla interiecta distantia in utroque latere (*E*^{s,20}) territorii concurrunt, ut infra monstraui. (fig.)

E^{7,26} Colonia Fida Tuder ea lege qua et ager Florentinus. in centuriis singulis iugera cc. termini lapidei alii 5 saxei alii molaes, crassum semipedem longum, dodrantem: distant a se pedes sescentenos et dccxx. quod si fuerit crassus [*52*] dodran. [= *qiii*] aut [*522*] deun. [= *xi*], *E*^s (*P*) est alius ab alio ped. dcccclx ∞ lxxx. | si scriptus tysi- (*E*^{s,1}) logramus fuerit terminus, est alius ab alio ped. ∞ cc.

E^{11,7} *P* Colonia Volaterrana lege triumuirale, in centurias 11 singulas iugera cc, decumanis et kardinibus est adsignata. quam omnem ueterani in portionibus diuisam pro parte habent; in quas limites recipit interuallo ped. $\overline{\text{ii}}\text{cccc}$. in quibus centuriis unus quisque miles accepit iugera xxv

1. ulla *E*. || astantia in utrosque *E*. nullis subsiciuis relictis. || latere *P*, laterum *AE*. || 2. partem territoria current *E*. || *picturam*, sed *ineptam*, habet *E*. || 3. Coloni fordaturae *E*. || qua et] ea qua et *A*, qua *EP*. || 4. centuris *A*. || alii] et *P*. || 5. xaxii *A*, sexiales *E*. || molaris *A*. || crassum *E*, grassum *AP*. || semipede *E*. || longam *E*. || dodrantem *AP*, durantem *E*. cum ad illa quae sequuntur referendum sit, et dccxx, scribi debet et crassi septuncem uel bessem. || 6. pedes *A*, in ped. *P*, om *E*. || sescentenis *A*, centenis *E*, dc. *P*. || et dccxx *EP*, om *A*. || 7. grassus *AP*. || *52* *A*. (*i. e.* bessem: debet esse dodrantem), om *EP*. || dodran .... alio] acutalis alius alio *E*. || dudran *A*. || =*qiii* *A*, quod est uncias viiii *P*. || 5cc deuncia xi. *P*. || 8. est] et *A*, distat *P*. || in pedes *P*, om *E*. || cccc lx. *E*. || ∞ lxxx ... ∞ cc om *P*. || et $\overline{\text{m}}\text{dc}$. *E*. || si *E*, om *A*. || scriptus tysiogramus *A*, longus crassus *E*. in colonia Florentina dicebatur epipedonicus. est aliquis terminus parallelogrammus *p*. 141 *G*. || 9. est alius ab alio om *E*. || 10. uoloterrana *A*, uoluterrana *EP*. || iii. uiralei *P*: add est assignata *E*. || decumanis et iugibus uel cardinibus *E*, per .d. et .k. *P*. || 12. quem *AP*. || omnem diuisam ueterani pro parte habuerunt *E*. || diuisam .... 14. quibus] et *P*. || diuisa *A*. || 13. in quos *A*. || interuallos *A*. || 14. milæx *A*. || accipit *A*, modum accepit id est *P*.

et L et XXXV et LX. termini ea lege sunt constituti qua *AEP* superius diximus. (*E*_{11,11})

Colonia Arretium lege Augustea censita, limitibus *E*_{7,14} Graccanis, qui recturas | maritimas et montanas spectabant, postea per cardines et d. est adsignata, et numerus 5 centuriarum manet. quae quadratae sunt. si in pedibus $\overline{\text{II}}\text{CCCC}$, quae pro parte terminos lapideos recipit semissales, distant a se in ped. CCC. si $\overline{\text{II}}$, II , distant a se ped. CCCXL. si $\overline{\text{III}}\text{CC}$, dodran., ped. CCCCLXXX. si $\overline{\text{V}}\text{CCL}$, dodrant., pd. DC. si $\overline{\text{VII}}$, II , distant a se p. DCCCXL. si ped. $\overline{\text{XI}}$, II , 10 in ped. ∞CCCXX . haec ratio in eadem regione numeri est:

1. L. et XXXV. *EP*, LXXXV *A*. || sunt constituta qua *E*, qua et *P*, intervalum sex litterarum *A*. || 2. diximus om *EP*. || 3. Arretium post Ferentinum *E*. || ariaetium. *A*, orientium *E*, urietium *P*. || censa est *E*, censea *P*. addendum ante. || 4. gracchanis qui *P*, grecanis quae *E*. || expectant *E*. || 5. k. et d. *P*, cardinis id est decimanaano et duodecimanao *A*, cardines id est decimanis et duodecumanos *E*. || assignata est *EP*. || numeris *E*. || 6. manet quia *P*, nam et quae *A*, manentque *E*. || sunt om *E*. || si] spatium trium litterarum *A*, om *EP*. intellege ita, Si latus centuriae quadratae habet pedes $\overline{\text{II}}\text{CCCC}$, termini sunt longi semissem, qui distant a se p. CCC. scilicet CCC sunt actus II semis, octies CCC sunt $\overline{\text{II}}\text{CCCC}$. || 7. pro ... lapideos] expectant terminos lapideos et arcas uel sereas quod tegulis construitur *E*. || terminus lapideus *A*. || recipis *E*, recepit *P*. || semissale *AP*, semis sale *E*: add in quadro *P*, in ped. quadrato *E*. || 8. destant *A*. || in pedes *P*. || CCC ... 9. dodran. ped. om *E*. || si $\overline{\text{II}}\text{II}$ *A*, s. II *P*. si latus habet duo milia pedum, termini trientales sunt. CCCXL si ducas octies, erunt ∞DCCCXX : ut fiant $\overline{\text{II}}$, addendi sunt LXXX, qui est triens CCCXL. eadem ratio est ceterorum dodrantalium et trientalium. || 9. $\overline{\text{III}}\text{CC}$] FL *AP*. || si om *E*. || $\overline{\text{V}}\text{CCL}$ om *AEP*. || dodrant *A*, dodrantres *P*, in *E*. || 10. pd. DC om *P*. || si $\overline{\text{VII}}$ II] ∞II *A*, om *EP*. || destant *AP*, om *E*. || a se p.] x p (id est per?) *A*, x. decus p. *P*, om *E*. || DCCCLXL *A*, om *E*. || si ped. om *E*. || $\overline{\text{XI}}$ II] ∞ unus *A*, i. *P*, semis *E*. || 11. in pedes *P*. || ∞CCCXX] ∞CXX *AP*, $\overline{\text{m}}\text{XX}$. *E*. || haet rationem in eadem regionem numeri *A*, Eadem ratione et a merimo *E*. || 11-p. 216,2. est praeparatus. propemodum enim iugerationis est per numeros assignatus *E*.

AEP pro parte enim pro modo iugerationis pedaturae numerus (*E7,20*) est designatus.

E7,9 Colonia Ferentinensis lege Sempronia est adsignata. sed quod ante limitibus centuriatis fuit adsignata, postea
5 deficientibus ueteranis iuxta fidem possessionis est recensita, sed numeris uncialibus termini sunt constituti. id est alii silicei, crassi p. 12, 12 longi, qui distant a se in pd. ∞CCCCXL. alii albi, 12 [III] longi, distant a se pd. CCCCLXXX.
9 alii longi dodran. distant a se pd. DC. ceteros prout natura (*E7,14*) locorum inuenit, positi sunt.

E11,11 Colonia Capys. pro aestimio ubertatis et natura locorum sunt agri adsignati. nam termini uariis locis sunt
A89 adpositi, id est in planitia, | ubi miles portionem habuit. qui termini distant a se in ped. LX LXXX C CXX CXL CL
15 CLX CLXXX CC CCXX CCXL CCC. et si longius natura loci tendatur, sunt in pedibus DC DCCCXL DCCCCLX ∞XX ∞CC

1. pedatusae *A*. || 3. ferentiniensis *P*, ferentiniensies *A*, ferenticensis *E*. || legem *A*. || sofronia *E*. || adsignatus *A*. || 4. fuerat *E*. || designata *A*, om *P*. || 5. ueteraneis *E*. || recensita *E*. || 6. uncialis *A*, unciales *P*. || 7. alii om *E*. || silicinei *E*. || crass *A*, grassi *P*. || p. 12 12] *i. e. pedem unum et sextantem, trientem.* ∞C52. *A*, 115 III. *P*, om *E*. || qui om *AP*. || destant *A*. || in om *AP*. || 8. ∞CCCCXL] mCCCC *E*. || alii albi 12 III longi id est tant a se *A*, alii ab aliis duo longe id est ante a se *E*, alibi. II. alii *P*. || 9. longi dodran destant a se pd *A*, longe id est ante se p̄ *E*, om *P*. || *latera harum trium centuriarum sunt pedum XII III v̄CCL. ad octies ∞CCCCXL addendus triens i. e. CCCCLXXX: fiunt XII ad octies CCCCLXXX i. e. ad III DCCCXL item addendus triens i. e. CLX. ad octies DC addendus dodrans i. e. CCCCL: fiunt v̄CCL.* || ceteri *P*. || 11. Capis *EP*. est Capena oppidum. || exstimio *A*, extimo *E*. || 12. in uariis *E*. || 13. oppositi *E*. || planicie *E*. || milius *A*. || proportionem habuit *A*, habuit portionem *P*. || 14. in om *E*. || c. CXX. *EP*, CCXX *A*. || 15. CLXXX ... CCC om *P*. || CC *E*, om *A*. || et *AP*, om *E*. || 16. sunt om *EP*. || dcccclx. *E*, dcccclx *A*, om *P*. || mxx. m. cc. mccccxl. *E*, ∞XXXXCCCCXL *A*, ∞CCCCXL. *P*.

∞CCCCXL ∞D. ceteris autem locis uias cauas itinera co- *AEP*
ronas et ante nominata. quae si ita sunt, exequi oportet.
ne id sequaris quod aliqua pars posteriori tempore
pacti decisionisue causa inter se sunt censiti. (*E*_{11,18})

Colonia Iunonia quae appellatur Faliscos a triumuiris *E*_{6,17}
adsignata et modus iugerationis est datus. in qua limites **6**
intercisiui sunt directi et lege agraria sunt mensurae con-
lecte. termini autem non sunt omnibus locis siti, sed
numero pedature sunt limites constituti. in locis quibus-
dam riui finales et cauae quae ex pactione sunt designa- **10**
tae, hae tamen quae recturam limitum recipiunt. nam ter-
mini sunt silicei pro parte, et distant a se in ped. CCXL
CCC CCCLX CCCXX et CCCCLXXX et DC. ceterum normalis
longitudo per riuorum cursus seruatur.

Colonia Nepis eadem lege seruatur qua et ager Fa- **15**
liscorum.

Colonia Sutrium ab oppidanis | est deducta. ante *A*₉₀
limites contra orientalem recturam dirigebantur. postea
ex omni latere sunt extenuati: et licet omnes agri ad mo-

1. cauas ... 3. oportet] et cauas finem praestant *P*. || coronas] coronia-
nium *AE*. || 2. et *om E*. || ante] *ut in prouincia Calabria p. 211,10.*
add coloroniniaas A, colonias E. in illo monstro inest et colo-
niaas et coronas, quae pertinent ad coronium. || nominatas exqui-
sita sunt *E*. || 3. posteriore *EP*. || 4. pati *E*, partis *P*. || decisionis suae
causa *P*, decisione suae causae *E*. || 5. quae appellatur (*a P P*) Fa-
liscos *om E*. || triumuiros *A*, tribus iugeribus est *E*. || 6. et modus
... datus *om E*. || moduis *A*. || in quo *E*. || 7. et lege ... 8. siti
om E. || mensurae sunt collectae *P*. || 8. locis siti *P*, cis siti *A*. ||
9. pedatura limites constituti sunt *E*. || constituti *om P*. || 10. cauas
E. || assignatae *E*. || 11. hae ... nam *om E*. || recturas *P*. || Termini
autem sunt silicinei *E*. || 12. distant *A*. || in *om A*. || 13. ante et
post CCC *add in p̄. E*. || et prius *om EP*. || CCCCLXXX *A*. || ceteri
EP. || normales riuorum cursus seruant *E*. || 15. nepensis ea *E*. ||
17. Sutrium ab *om E*. || 18. orientale rectura *A*, orientem recturas
E. || dirigebant *P*, deducebantur *E*. || 19. et *om E*.

AEP dum iugerationis sint adsignati, tamen pro parte naturam loci secuti artifices agros censuerunt, id est fecerunt gammatos et scamnatos, riparum et coronarum natura, et iuga collium sunt emensi. terminos autem pro parte lapideos
 5 posuerunt, alios uero ligneos, qui sacrificales pali appellantur. qui distant a se ped. cccc, p. d, ped. dc, ped. dcc, ped. dccc, ped. dcccc, ped. ∞, et pd. ∞cc. ceterum
 (*E*_{6,29}) pro natura loci designatum est in ripis.

*E*_{9,13} Campi Tiberiani in iugeribus uicenis quinis sunt ad-
 10 signati a Tiberio Caesare, et termini Tiberiani nuncupantur. qui distant a se ped. dc per ∞cc, ped. dccc, ped. dcc. alibi ped. dc per dc, alibi ped. d per dccxx. qui termini recipiunt mensuram pedum sex semis per ccqii p.
 14 = ii per dua sela per s̄ qiii. ceterum limitibus norma-
 (*E*_{9,20}) libus recturae concurrunt.

1. pro partem *A*, propter *E*. || natura *P*. || 2. locorum sicuti *E*. || agrorum consuerunt *E*. || id est om *E*. || 3. et om *EP*. || scamnatos om *E*. || naturam *P*, natura saxa signati *E*. || iugera collium. Sunt et mixti termini quos pro parte *E*. || 5. uero om *E*. || sacrificales *A*. || pali om *E*. || 6. in ped. cccc. *EP*. || p. et ped. in proximis om *P*. || p (*i. e.* per?) d ped dc ped dcc *A*, in ped. dc. in *E*. || 7. in p̄ dcccc. in ped. m̄ *E*, dcccc. et ∞ *P*. || et pd. ∞cc om *EP*. || ceteros normales longitudo priuorum cursus seruatur. *E*. || 8. pro naturam *A*. || in ripis *A*, om *P*. || 9. *conf. G p. 168, item 170. 172, ubi sunt inter Tibur et Romam.* capite uerriani iugeribus *E*. || uicinis *A*, om *E*. || quinis om *P*: add xxv *A*. || est assignatus *E*. || 10. tiberiani *A*. || 11. distant *A*. || ped dc *A*, in pedibus sescentenis *P*, om *E*. || per p̄ mxx *E*. || ped dccc ped dcc *A* (*scilicet per dcccc, per iūcccc*), per dcccc. per dccc. *P*, per p̄ mdc. *E*. || 12. alibi] *actus uiceni quini*. || ped. dc ... ped. d] per dccc. per dc. alibi *E*, per dc. d. *P*. || 13. pedum ... 14. qiii] paralelogramma lxx. per c. *E*, per *P*. *scribendum puto* ped. [vi] semis per p., s̄ [qii], ̄ [= iii]; p. s per s, ̄ per s̄ [qii]. *id est* pedis semis per pedem, bessis, quadrantis; pedis semis per semissem, quincuncis per bessem. *nam huius crassitudinis lapides conueniunt numeris supra scriptis* dc ∞cc etc. || 14. ceteris *E*. || 15. et recturae *P*. || concurrent *E*.

Colonia Tarquinius lege Sempronia est adsignata. *AE*^{7,20} *P*
 cuius agri mensura in tetragonon uariis locis est | con- *A*⁹¹
 lecta, et termini silicei sunt adpositi. quorum mensura est
 deun. [5114, XI] per longum, et distant a se in pedibus
 DCCXX. alii per longum trien., III, distant a se in ped. 5
 DCCCXXX, DCCCLX. hoc in locis montanis: in quibus alii
 iuxta loci naturam spissiores sunt siti, id est sine mensura
 suae numero podismati sunt, inter ped. CXX, inter ped.
 CLX, in ped. CLXXX, in ped. CC et CCXL. nam circa regio-
 nem maritimam limites rectos censuerunt et lapidibus his 10
 compactis cursum demonstraerunt, aliis uero locis agge-
 res conuallium ordinari disposuerunt. (*E*^{7,26})

1. tarquinius *A*, qui nos *E*. || legem *A*. || simproniana *E*. || 2. men-
 suram *A*. || teragano *A*, tragono *E*. || collecta *EP*. || 3. silicinei *E*.
 || quorum ... 4. per longum *om P*. || 4. deun. ... longum et] $\bar{p}$. u. lon-
 gius *E*. || longum 511 et distant *A*. || in *om E*. || 5. dccxx] *haec*
summa octies ducta, cum deunce i. e. dclx, efficit latus p.
 $\bar{v}$ iccccccxx. || dccxx ... 6. dccccxx *om P*. || per ... III (*i. e. trientem,*
quadrantem)] longum trien III = II. *A*, $\bar{p}$ semis longius *E*. || 6.
 dccccxx dccclx *A*, dccclx *EP. ueri numeri uidentur esse dccccx,*
 dccclxx. *nam pedes dccccx octies ducti, addito triente i. e.*
 cclxxx, *efficiunt latus p. vii. pedes dccclxx, qui sunt actus vii*
cum quadrante actus, octies ducti efficiunt latus pedum
 $\bar{v}$ idccclx *i. e. lviii actuum.* || 7. loci natura *AP*, naturam loci *E*.
 || siti *om E*. || sine] *sne A*. || mensura suae *AP*, mensura sunt. uel
E. || 8. podismati *E*. || sunt inter ped cxx *A*, sunt in $\bar{p}$ ccxl. *E*, in
 p. cxx. *P*. || inter ped. *om P*. || 9. in ped. *utroque om P*, inter $\bar{p}$
E. || cc] cciii. *E*, *om P*. || et] inter $\bar{p}$ *E*, *om P*. || regione mari-
 timam *A*, regiones maritimas *E*. || 10. censimus *Boethius p. 1538.*
 et] et ex *Boethius*, limites rectos *P*. || his compactis *AE*, scom-
 pactis *P*, compactis *Boethius*. *isopleurus extat p. 141 G et p. 3*
E. || 11. cursum] totam limitum rectoram cursum *sive cursim Boe-*
thius. || demonstrant *P*, demonstrauius *Boethius*. || aliis uero
 locis *A*, alii uero *P*, *om E*. || ageres *A*, agris res *P*, agrum
E, agros *Boethius*. || 12. conuallium *P*. || ordinarii *E*, iure ordi-
 nario *Boethius*. || disposuimus, quos intercisiuos nominauimus: in
 planitia uero limites recte cultellauimus *Boethius*.

*AE*_{9,16} *P* Colonia Grauscos ab Augusto deduci iussa est: nam
ager eius in absoluto tenebatur. postea imp. Tiberius
Caesar iugerationis modum seruandi causa lapidibus emen-
sis r. p. loca adsignauit. nam inter priuatos egregios ter-
5 minos posuit, qui ita a se distant ut breui interuallo fa-
cile repperiantur. nam sunt et per recturas fossae inter-
(*E*_{9,20}) iectae, quae communi ratione singulorum iura seruant.

*E*_{5,12} Colonia Veios prius quam oppugnaretur, ager eius
*A*₉₂ militibus est adsignatus ex lege | Iulia. postea deficienti-
10 bus his ad urbanam ciuitatem associandos censuerat di-
uus Augustus. nam uariis temporibus et a diuis impera-
(*P*) toribus agri sunt adsignati. cuius ratio sic ostenditur.

circa oppidum Veios sunt naturae locorum quae ui-
cem limitum seruant. sed non per multa milia pedum
15 concurrunt. in quibus etiam termini siti sunt pro parte
silicei et alii Tiburtini. silicei uero distant a se in ped.
cccxx ccclx ccccxx cccclxxx dxl dc, Tiburtini uero in

1. grauis *E*. || 2. in absoluto *E*. || postea a tiberio cesare *E*. || 3. Caesar *om P*. || seruandis. causa lapidum imminens *E*. || mensis rei per loca *P*. || 4. egregios] gregibus *E*. || 5. qui distant a se breui *E*. || distant *A*. || interballo *A*. || 6. repperiantur *P*, reperiuntur *E*, inueniantur repperiantur *A*. || nam *om E*. || et *om P*. || 7. singulorum] galorum *E*. || iura seruant *P*, *om AE*. || 8. COLONIA VEIVS *AP*, Aueius ciuitas *E*. || obpugnaretur *P*. || 9. limitibus *E*. || ex *om E*. || deficientis *A*, defectus *E*, defectis *P*. || 10. ab urbana ciuitate *P*. || adsociandos *P*, associandum *E*. || censurat *A*. || 11. uaris *A*. || et adeundis inpatribus breues agri *E*. || 12. sic ostenditur *A*, ostenditur *P*, hisdem datur *E*. || 13. ueius sunt *A*, eius sunt enim *E*. || 15. in quibus etiam *A*, et *E*. *scilicet in iis locis quorum naturae cum rectora limitum non per multa milia conueniunt.* || pro partem *A*. || 16. silicinei alii tiuortini *E*. || silicei uero ... *p. 221,2. dclx*] Ti- uortini uero distant a se in-pedes ccxl. in pedes ccclx. in pedes ccccxx. in pedes dcc. in pedes dccc. in pedes dxl. in pedes dclx. Silicinei uero distant a se in pedes ccxl. ccclx. cccclxx. dlxxx. dxl. dccxii. *E*. || 17. cccxx] *sic A et G p. 24.* || dxl dc] dlx dc *A*, *om G*.

ped. CCXL CCLXXX CCCXL¹CCCC CCCCLX DXX DLXXX DCXL AE
 DCLX. quod si spissiores non sunt, riparum cursus serua-
 tur; harum tamen quae per multa milia pedum recturas
 separationesue agrorum ab initio suo usque ad occursum
 custodiunt. et ne eas ripas sequendas sperarent quae in- 5
 tra corpus agri nascuntur et in suo latere decidunt, lex
 limitum eas praedamnauit. ne id aliquando sequamini quod
 maior potestas limitum rectorumue cursus non confir-
 mat. sed si conuentionis causa eas partes inter se custo-
 diendas censuerunt, non rectorum inpu[tandum est, sed A⁹³
 concurrenti definitioni fides adhibenda: erit enim uiarum 11
 riparum cauarum multorum agrorum separando rumpere
 meantium cursus seruandus.

pars uero camporum et silue, regionis Campaniae a P
 Veiiis tenus uel Aureliae, ante a diuo Augusto ueteranis 15
 pro parte data fuit. in qua regione limites maritimi ap-
 pellantur. ubi sunt termini lapidei, sed et lignei sacrifi-

1. CCXL G p. 24, XL A. || CCCCLX] CCCCLXX A. || DLXXX... spissiores]
 quod si spissiores DLXXX DCXL DCLX A. || 2. non om E. || seruauatur A.
 || 3. earum E. || quae ... 5. custodiunt] quae non per multa milia pedum
 concurrunt E. || 4. seperationissua A, separationes suae G. || occansum
 A, occasum G. || 5. sperares E, obseruarent G p. 25, speres Boethius
 24 b. || 6. et unaquaeque in suo E. || desinunt Huschkius. || lex] ex
 A. || 7. ne] et E, et ne Boethius. || sectemini quo Boethius. || 8.
 ue cursus non G p. 25, ue non A, ripaeue non Boethius, ripae ue-
 nit E. || confirmant Boethius. || 9. conuersionis causae E. || eas E,
 ea G, eo A. || custodiendas E, constituendas A, conseruanda
 G. || 10. rectori E. || 11. definitione fides adiuenda A, fides diffini-
 tioni adhibenda est E. || erit] quod A, quicquid E. || 12. multorum
 locorum uel agrorum superandorum ue primantium E. fortasse mul-
 torum agrorum separationes (uel agros separandos siue separatum iri)
 promittentium. || 13. seruatur E. || 14. a Veiiis] uetus A, om EP. ||
 15. tenus uel] totius uel A, uel totius P, uel E. de tenus cum ge-
 netiuo singulari coniuncto uide Drakenb. ad Liu. 44, 40, 8. || a
 om AEP. || ueteranensis data fuit E. || 17. sunt A, non P, non
 sunt E. || et om EP.

AEP cales exordio sunt constituti. nam postea iussu imp. Adri-
*E*⁶ ani uice numero limitum termini | positi sunt lapidei, qui
 ab uno incipiunt scripti numerum continere, ut puta TER-
 MINVS PRIMVS, TERMINVS SECVNDVS, TERMINVS TERTIVS, TER-
 5 MINVS QVARTVS, TERMINVS QVINTVS, usque ad numerum suum
 [facit] uel conclusionem angulorum agri adsignati. quo-
 rum mensura licet diuersa sit, tamen distant a se in pe-
 dibus c, in cXL, in ped. cc, in ped. ccxx, in ped. ccc, in
 ped. ccclx, in ped. cccc, in ped. CCCCLXXX, in ped. D, in
 10 ped. DLX, in ped. DC.

nam pars agri quae circa Portum est Tiberis, in iu-
*A*⁹ geribus adsignata adque oppidanis est tradita, et pro aesti-
 mio ubertatis professionem acceperunt.

media autem pars inter Romam et Portum actis qui-
 15 dem mensuris est adsignata, et stipitibus oleagineis adfixis
 numeri ad singulos angulos sunt designati. [ad] quorum
 palorum loco postea lapides gregales ob numeros podismi

1. in exordio *P*, qui ab exordio *E*. || Hadriani *P*. || 2. uice] an sine?
 || militum *P*. || sunt positi *PE*. || lapidei om *E*. || 3. scripturae
 numero *E*. || 4. primus *E*, .I. *A*, Fac. I. *P*. || termini duo II termi-
 nus tertius III etc. *A*, term. II. T. III. etc. *P*. || 6. facit om *EP*. ||
 Plerumque sunt agri quam multi assignati: quorum mensura limitum
 licet etc. *Boethius* p. 1538. || 7. tamen distant a se alius ab alio
Boethius. || in ped; *A*, in pedes *E* et *Boethius*. || 8. c ... 10. DC] a
 cCL. et supra usque ad DC. et infra *P*, c. in ped. cl. in ped. cc. in
 ped. ccc. in ped. ccclx. in ped. CCCCLXXX. in ped. d. *E*, c. in pedes.
 c. l. in pedes. ccxl. in pedes. ccc. in pedes. CCCXC. in pedes CCCXX.
 in pedes. CCCCLXXX. in pedes. dc. *Boethius*: add sequitur ex ordi-
 nem ad latus hoc sequitur ex ordinem quod infra est *A*. || 11. tiberi
A. *Portus Augusti siue Traiani intellegendus est*. || 12. est assign-
 nata *E*. || et om *E*. || aest (tum spatium sex litterarum) | timio *A*,
 exstimio *E*. || 14. romane portum *A*. || aptis *E*. || 15. assignatum *P*.
 || et om *E*. || oleaginis *E*. || affixos *E*, adfines *P*. || 16. numeris *E*.
 || assignati *E*. || ad om *E*. || 17. locorum *A*. || loco *AE*, locum *P*. ||
 grecales *E*. || ob] suum *E*. || numero *AP*, numerum *E*. || pondium
A, podismi sui *P*, podimumque *E*.

custodiendos sunt adpositi. quibus etiam praeceptum est *AFP* ut pali annui sacrificales renouarentur. postea uariis locis deficientibus ueteranis iussu imp. Caesaris Traiani agri terminis lapideis sunt adsignati. qui termini recipiunt mensuram parallelogrammam, et distant a se in ped. DC DCCCXL 5 DCCCCLX ∞XX ∞CC ∞CCCCXL ∞DCLXXX et ∞DCCC. | huius (*P*^{65b}) enim territorii forma in tabula aeris ab imperatore Traiano iussa est describi, quod limitibus normalibus maritimisque sit adsignatus.

pars autem intra Etruriam proxime coloniam Veios 10 omnis limitibus intercisiuis est adsignata, ut supra ostendi. in quo territorio omnis ager iugerationis modum habet collectum, sicut in aere est nominatum. (*E*_{6,17})

Ager Lunensis ea lege qua et ager Florentinus. li- *E*_{3,26} *P* mites in horam sextam conuersi sunt | et ad occidentem *A*₉₅ plurimum dirigunt cursus. termini aliqui ad distinctionem 16 numeri positi sunt, alii ad recturas linearum monstrandas. (*E*_{3,29})

1. custodiendo *AP*, constituti *E*. || adpositi] *hic P* addit quae *AE* habent u. 4-6, qui termini ... ∞dccc. || quibus ... est] his autem colonis praeceptum ante fuerat *P*. || 3. ueteraneis *E*. || ius *A*. || traiani *A*, hadriani *P*. || agris termini lapidei *E*. || 4. recipiunt *A*. || 5. paralelograma *A*, pararegramma *E*. || et *om E*. || destant *P*. || in ped. ... 6. ∞dccc] in ped. a dc. et supra usque ad ∞dccc. *P*, in ped. cc. dcc. dccc. xl. dcccc. xlx mxx. mcc. mcccc. xl. mdc. mdcc. mdccc. mdcccc. *E*, in pedes. dcc. in pedes. d. cccxl. in pedes. d. cccclxii. in pedes. i. xx. in pedes. i. cc. in pedes. i. cccxl. in pedes. i. ccccxl. in pedes. i. dc. in pedes. i. dcc. in pedes. i. dccc. in pedes. ii. cc. *Boethius p.* 1538. || 6. Cuius enim terrae formam *E*. || 7. aes *A*, aerea *E*. || 8. iussu *A*, iussum *E*. || scribi *E*. || maritimiquae sit *A*, maritimis est *E*. || 9. assignatum *E*. || 10. pars ... 11. ostendi] quomodo et supra hostis quod est iuxta portum *E*. || eturia *A*. || colonia *A*. || 11. omnes *A*. || 12. in quo terrae *E*. || omnes *A*. || habet *om E*. || 13. sicut et in ceteris nominatur *E*. || 14. quae et *A*. || 15. oram *A*, hora *E*. || sexta concussi *E*. || ab occidente *E*. || 16. dirigunt sunt terminalii qui astant in centurio numero posita sunt *E*. || 17. numerum *AP*.

AE7,6 P Ager Tiferinus in centuriis fuit assignatus. postea iussu imp. Tiberi Caesaris, quis prout occupavit miles, deficientibus, aliis paucioribus est assignatus. termini pleu-
4 rici positi, qui rationem observationis tantum ostendunt
(*E7,9*) quam recturam limitum.

E7,4 Ager Spellatinus lege Aelia est assignatus in modum iugerationis. termini lapidei ... distant a se in ped. ∞ cc: ∞ distant a se pd. ∞ dccccxx, I q1: p. 154, 5, pd. $\bar{\text{IIC}}$: 524, pd. II, distant a se ped. $\bar{\text{IICCC}}$. ea lege et mensura ser-
10 uari a nostris iussum est.

E7,1 Ager Amerinus lege imp. Augusti est assignatus. ueteranis est quidem adiudicatus, et pro aestimio ubertatis legem sunt secuti, ubi termini ambiguum numquam receperant, circa ipsum oppidum. sed extra tertium miliarium
15 lex Caesariana operata est in absoluto. termini siti sunt

1. Amerinum et Spellatinum ante Tiferinum habet *E*. || tiferinus *P*, tiberinus *E*. est Tifernas Tiberinus. || est *E*. || designatus *AP*. || 2. iussum imp̄is sexagenos qui nos pro ut *E*. || occupavit *A*. || miles deficientibus *AP*, misit plebe deficiente. *E*. || 3. terminis pleropicis *E*. || 4. positi sunt *P*, om *E*. || et in qua observatione rationem tantum *E*. || 5. quantum *E*. || rectora *A*. || 6. Colonia *E*. || spellatinus *A*, pellatinus *P*, spelatinus *E*. || alia *E*. || in modum iugerationis om *P*. || 7. terminis lapideis *E*. || ...] longi semis sales. qui *E*, sunt positi qui *P*, om *A*. crassi sunt pedem: si semissem longi, latus est p. $\bar{\text{XCC}}$. || in *EP*, 4 *A*. || 8. 522 ... 9. a se ped.] usque *P*, II. CCCXX. semis. II. II. *E*. || 522] i. e. longi dextrantem. hoc si uerum est, latus erit p. $\bar{\text{XVIDCCCCLX}}$. || I q1] q1 *A*. sed debet esse pedem unum septuncem crassi. || p. I ... $\bar{\text{IIC}}$] crassi pedem unum dodrantem, longi semissem, distant a se p. $\bar{\text{IIC}}$. longi semissem, quia $\bar{\text{IIC}}$ sunt actus XVII semis. latus $\bar{\text{XVIDCCC}}$. 525 pd I1 *A*. || 524 pd II] i. e. longi dodrantem (latere p. $\bar{\text{XXI}}$), pedes binos crassi. || 9. et om *E*. || seruare *P*. || 11. armetillus *E*. || est designatus *A*. || et ueteranis quidem adiudicatus *P*. || 12. pro om *E*. || bertatis *A*. || 13. inbguum numquam *P*, iniungunt quam *E*. an ambiguum numerum? || recipiant *A*, receperunt *P*, rectoram *E*. || 15. est operata *P*. || siti sunt *A*, siti *P*, sunt assignati *E*.

[id est] 51, p. 5, distant a se ped. DCCCC: alii ped., pd. AEP
51, ped. ∞CCC: alii p. 11, ped. 51, ped. ∞CCCCXL. | (E7,3)

PARS PICENI. | (A)

Ager Anconitanus ea lege qua et ager Florentinus J¹⁴⁶
est assignatus limitibus Augusteis siue k. et d. uel mariti- 5
mos aut montanos limites. ab oriente ad occidentem qui
in groma sunt designati, qualis diametralis appellatur. de
meridie in septentrionem qui circulum secat, uerticalis dia-
gonalis appellatur. nam quaedam pars Tusciae his limi-
tibus et nominibus ab Hetruscorum aruspicum doctrina 10
uel maiorum designatione nuncupantur. ceteri limites iuxta
formas et inscriptiones polygoniorum nomina acceperunt,
uel ex litteris Graecis. (J)

EX LIBRO BALBI PROVINCIA PICENI. AE^{40,2-4}

Ager Spoletinus in iugeribus et limitibus intercisuiis E^{40,11,9,20}
| est adsignatus ubi cultura est: ceterum in soluto est A⁹⁶

1. id est 51 p. 1 (interstitium x litterarum) se ped dccc A, et distant a se in ped. dcccc P, qui distant a se, in E. sunt dodrantem crassi, semissem longi. distantiae actuum viis. || alii ped. (i. e. pedales, pedem crassi) addidi: A habet interstitium vii litterarum. || pd. 51 A, i. e. longi pedem dextantem, om EP. || 2. ped. AE, et P. || ali 515 ped 511 ped A, alii a se in $\bar{p}$ E, et P. || 4. Ager... 5. et d.] Prouincia Calabria sine Cardinis uel Decimanos J, qui haec habet ex A, e quo uidentur deperisse uel post p. 134 uel post 192. || 5. siue] sine P. || 6. et occidente P. || 7. croma P. angula croma dicit idem in margine. || designati ... 9. diagonalis appellatur] assignati antiqua lege et diagonales appellantur P. || diometralis J. || 8. in septentrione J. || porticalis J. || 9. his om P. || 10. et P, ex J. || etruscorum et P. || aruspicum J. || 11. magorum J, om P. || nuncupatione designantur P. || 12. forsoas J. || 14. PROVINCIAE A. || conf. G p. 169 in Cingulano, p. 172 in Potentino, 173 Teramne. || 15. AGER SPOLITINVS AP, Ager spolitanus E p. 40, om Ep. 9. || in iugeribus P. || et om Ep. 9. || limibus limitibus. A. || inter est adsignatus A, inter subsiciuos assignatus est E p. 40, est intercisuiis assignatus Ep. 9, est assignatus intercisuiis P. || 16. est om E. || in absoluto E, in absoluto remansit. P. || est et Ep. 9.

AEP relictum in montibus uel subsiciuis, quae rei publicae alii cesserunt. nam et multa loca hereditaria accepit eius populus. ager qui a fundo suo tertio uel quarto uicino situs est, in iugeribus iure ordinario possidetur, sicut est (*E*^{9,24}) Interamnae Flaminiae et Interamnae Paletino Piceni.

6 Ager Urbis Saluensis limitibus maritimis et montanis lege triumuirale. et loca hereditaria eius populus accepit.

Ager Tolentinus item est adsignatus.

Ager Firmo Piceno limitibus triumuiralibus in centuriis est per iugera ducena adsignatus.

Ager Senogalliensis et Potentinus, Ricinensis et Paulsulensis, item sunt adsignati.

Ager Cuprensis Truentinus Castranus Aternensis lege Augustiana sunt adsignati.

1. relictus *P*, reliquum *E p.* 40. || uel ... publicae] et subsiciuis quem reges *E p.* 9, suoque ipso iure *E p.* 40. || alii *om EP.* || 2. cesserunt *P*, ces (*add sa corr*) censita sunt *A*, censuerunt *E p.* 40, consueuerunt *E p.* 9. || hereditario *E p.* 40. || 3. ager ... 5. Piceni et quae sequuntur usque ad uersum 14 post agrum Asculanum *P.* || 3. agrum *E.* || qui a] quem *E p.* 9. || quarto *A*, quater *E.* || uicino *P*, uicinus *E p.* 40, uicenus *E p.* 9. || setvs *A.* || 4. sicuti *P.* || est *om E p.* 9, sunt agri *P.* || 5. inter amne *E p.* 9, interamna *AP et E p.* 40. || flamina *E p.* 40, flumine *p.* 9. || inter amne *E p.* 9, inter amna *E p.* 40, inter *AP.* || paletino *A*, palestino *P*, palastino *E p.* 40, palestinae *E p.* 9. Praetutianae *Cluuerius in Italia antiqua p.* 746. || picenensi *E p.* 9. || 6. VRBIS. SAPIENSIS. *A*, lunensis. Ager sentino oppidum *E.* Sentis *G p.* 172. || 7. triumuisale *A.* || et *A*, ex *P.* || eius *om AP.* || 8. tholetinus *P*, TROENTINVS *A. conf. G p.* 173. || idem est *AP*, i. *E.* || 9. Ager firmanus triumuiralibus limitibus *E*, qui haec habet post Auximatem. *conf. G p.* 170. || 10. est ante in *E*, post assignatus *P.* || per *om E.* || ducenta *A*, cc *P*, *om E.* || 11. *conf. G p.* 171. 171. 172. 172 (173). || sinogalliensis *A*, sinogaliensis *P*, senigallieniensis *E.* || pupotentinus *A.* || recinensis *AE.* || et *om P.* || 12. idem *AEP.* || est assignatus *P.* || 13. *conf. G p.* 168. 169. 169 (172). 172. || Ager cornensis *E.* || trohontinus *P*, κ. (*legendum n. i. e. rubrica*) trohintinatis *E.* || κ. casttratus. κ. aternensis *E.* || 14. augustea *E.* || est assignatus *E*, assignatus *P.* hinc *P* transit ad agrum Hadrianum *p.* 227, 11.

Ager Anconitanus limitibus Graccanis in centuriis est *AEP* adsignatus.

Ager Ausimatis item est assignatus.

Ager Asculanus locis uariis limitibus intercisuiis est adsignatus, et terminis Claudianis, qui in modum arcellae 5 facti sunt, est demetitus, et aliis ligneis | sacrificialibus. *A⁹⁷* quorum limitum distantia est ped. ∞ cc et infra. ceterum in absoluto remansit, et riuorum tenor finitimus obserbatur. ager eius militibus est adsignatus: sed sunt loca quae in assignationem non uenerunt. 10

Ager Adrianus, item et ager Nursinus et Falerionensis et | Pinnensis, limitibus maritimis et Gallicis quos dicimus *E^{40,5}* decimanos et kardines. | nam eorum delimitatio est per *E⁴¹* rationem arcarum uel riparum. uel canabula et nouerca, quod tegulis construitur. aliis uero locis muros macerias 15 scorofiones congeries carbunculos, et uariis locis termi-

1. *Anconitanum om P, post Tollentinum habet E. conf. G p. 168. || anchonitanus E. || grecanis E. || in centuris A, per centurias E. || 3. Auximatem om AP. conf. G p. 168. || idem E. || 4. Asculanum post Spoletinum (hoc est post p. 226,3) habet P, ante Cuprensem E. || ASCVTANVS lococis A. conf. G p. 167. || 5. et om E. || qui ... 6. facti sunt P, om AE. || 6. dimissus E. || aliis] sic *AEP*: palis G p. 167. || 7. distant per ∞ ccv. E. || ceterorum E, et ceterum A. || 8. in absoluto remansit et AP, est E. || III. riuorum P. || obseruatur EP. || 9. is ager P. || eius om AP. || limitibus E. || sed ... 10. uenerunt om AE. || 10. assignatione P. || 11. Hadrianus P. conf. G p. 167. 170 (171). 171. || idem et ager A, om E, idem. Ager P. || κ. nursinus. κ. et E, om AP. || falerianensis E, falernensis P. conf. *Hagenbuchius ad inscript. Orellii* 3118. || 12. κ. et pinnensis E p. 40,29, Picenensis id est ager E p. 40,5, om AP. || qui dicuntur P. || decimanos dicimus E p. 40,29. || 13. decimanus et kardinis A, .κ. et .D. P. || eorum] omne territorium prouinciae Piceni P. || declinatio E 40,6, limitatio P. || 14. ratione A. || uel riparum P et E p. 40, riparum E p. 41, om A. || calanabula A, canabularum P, canalibus E. || et EP, uel A. || 15. tigulis E p. 40. || alis A. || muros] add hermulas E p. 40. || macherias P. || 16. corofiones A, scorpiobus E. || congeries E p. 40 et post macerias p. 41.*

AEP nos Augusteos, per quorum cursus in Piceno fines ter-
 (AE^{40,10}. minantur. |
 41,4 P^{67a})

P^{67b} PROVINCIA VALERIA.

Ager Amiternus. iter populo non debetur. nam ager
 5 eius in tetragonon est assignatus per nomina arcarum ri-
 parum, macherias scorofiones congerias caruunculos. nam
 locis montuosis loca saxuosa. termini sunt constituti Ti-
 burtini in effigie tituli in tetragonon, alii trigonii, alii ro-
 tundi in effigie columnae. quorum mensura licet diuersa
 10 sit, tamen distant a se in pedibus ccxxx, in p. cccxl, in
 p. ccccxx, in p. dclx, in p. dclx, in p. dccxc, in p. dccxc,
 in p. dccccxx, in p. occc, in p. occcxl, in p. ii, in p. iicccl.
 interiectis locis petrae natiuae signatae inueniuntur, aut
 certe saxa constituta sunt, quae et ipsa sine dubio fini-
 15 tima obseruanda sunt.

Ager Aueias ea lege est assignatus qua et ager Ami-
 ternus.

Ager Corfinius lege Sempronia est assignatus. iter
 populo debetur ped. lxxx. cuius agri mensura in tetra-
 20 gonon uariis locis est collecta, et termini silicei sunt ap-
 positi, quorum distantia est in p. dccxx, in p. dccclx.
 hoc in locis montuosis: in quibus alii iuxta naturam loci
 spissiores sunt, id est sine mensura sunt appositi. et in-
 teriectis locis muros, macherias, lacos conuallium, aras,
 25 canabula, quod tegulis construitur.

1. Augusteos *om P*: *add* et diuersis metallis materiae lignae uel saxorum *Ep*. 40. || per *om P* et *Ep*. 40. || cursus] nomina *Ep*. 41, cursus p. iicccl. *Ep*. 40. || fines in piceno *Ep*. 40. || terminantur] *add* ita et per tusciam *P*, licet generaliter requirendum est *Ep*. 40. 5. per omnia *P*. || 8. tituli] *id est nominis sui*. lapides non scripti et in effigie Terminj positi *apud Nipsum p. 3 A*. terminos cursorios in effigiem tituli constitutos p. 68^b *P*. || 11. *sic P*. || 14. *sacra P*. || 16. *ueios P*. *correxerit Holstenius*. || 18. *conf. G p. 170*. || 21. *dccxx P*, *dcxx G p. 170*. || 25. *constituitur P*.

Colonia Superaequana. | ager eius ueteranis est assignatus: sed postea Verus et Antoninus et Commodus aliqua priuatis concesserunt. P⁶⁸²

Colonia Peltuinarum. iter populo non debetur. ager eius limitibus intercisiuis est assignatus. 5

Marsus municipium licet consecratione ueteri maneat, tamen ager eius intercisiuis limitibus est assignatus.

Colonia Solomontina ea lege est assignata qua et Corfinius. (P^{65a})

EX COMMENTARIO CLAVDI CAESARIS SVBSEQVITVR, QVI SEORSVM DESCRIPTVS EST. A⁹⁷

CIVITATES CAMPANIAE EX LIBRO REGIONVM. P^{69a}

Aquinum, muro ducta colonia, a triumuiris deducta. iter populo debetur ped. xxx. ager eius perennis limitibus est adsignatus. E^{9,26}
15

Abellinum, muro ducta colonia, deducta lege Sempronia. iter populo non debetur. ager eius ueteranis est adsignatus.

Antium. populus deduxit. iter populo | non debetur. ager eius in lacineis | est adsignatus. A⁹⁸
E¹⁰

Acerras, muro ducta colonia. diuus Augustus deduci iussit. iter populo debetur ped. lxxx. ager eius in iugeribus militibus est adsignatus. 21

1. *conf. G p. 172.* || 2. *seuerus P.* || 4. *feltinorum P. conf. G p. 171, ubi est Plentinus.* || 6. *Alba ad Fucinum lacum. conf. G p. 171.*
7. *intercisiuis]* in tribus *P.* || 8. *Sulmonensium nomen mire deprauatum, nisi hic praeterea latet Atina. Solmona extat in G p. 174 in Samnio.* || 10. 11. *Quiseorum A. correxit Frid. Ad. Ebertus in bibl. Guelferb. codicibus classicis p. 7.* || 12. *ciuitatis A.* || 13. *Aquino AE.* || a *om A.* || *triumuiros A, lege triumuirale E.* || 14. *xxx AP, lxxx P.* || *militibus EP.* || 15. *assignatus est P.* || 16. *abellino AE.* || *deducta om E.* || *simproniana E.* || 17. *ueteraneis E.* || 21. *Agerras P, Nuceria E.* || *murro P.* || 22. *iussit om E.* || 23. *militibus om E, militi P.*

AEP Atella, muro ducta colonia, deducta ab Augusto. iter populo debetur ped. cxx. ager eius in iugeribus est adsignatus.

Atina, muro ducta colonia. deduxit Néro Claudius. 5 iter populo non debetur. ager eius pro parte in lacineis et per strigas est adsignatus.

Alatrium, muro ducta colonia. populus deduxit. iter populo non debetur. ager eius per centurias et strigas est adsignatus.

10 Aricia, oppidum. lege Sullana est munita. iter populo non debetur. ager eius in praecisuris est adsignatus.

Asetium, muro ducta lege triumvirale. iter populo non debetur. ager eius militi est adsignatus.

A99 Anagnia, | muro ducta colonia. iussu Drusi Caesaris 16 populus deduxit. iter populo non debetur. ager eius per strigas est ueteranis adsignatus.

Abella, municipium. coloni uel familia imperatoris Vespasiani iussu eius acceperunt. postea ager eius in iu- 20 geribus militi est adsignatus.

Afile, oppidum. lege Sempronia in centuriis et in lacineis ager eius est adsignatus. iter populo non debetur.

1. deducta ... 3. adsignatus *om E.* || 2. pedes *P.* || 4. Atina ... colonia *om E.* || nero claudius deduxit *E.* || Claudius] *add caesar P.* || 6. et *AE,* pro parte in *P.* || per *om AEP.* || striga *P.* || 7. Alatrum *E.* || ductum *AP.* || populus *A,* auḡ *E.* || 10. leges *A.* || sullana *A,* sublana *E,* syllana *P.* || munitum *P.* || 11. praecisurias *A,* praecisura *P.* || 13. asetivm (*nomen mihi ignotum*) *AP:* etiam *E,* qui *omittit cetera.* || 14. limitibus *P.* || 15. *Anagniam om E.* || 17. ueteranis est *P.* || 18. Abella *om E.* || colonia *P,* coloniae *E.* || familiae *E.* || 19. iussum *E.* || eius *om AE.* || eius in ... 20. adsignatus *om E.* || eius *om P.* || 21. Afile ... et *om E.* *Afulani codices Plinii n. h. 3,5,9.* || 22. est *om P.* || non *om E.*

Ardea, oppidum. imperator Adrianus censiit. iter populo non debetur. ager eius in lacineis est adsignatus. *AEP*

Allifae, oppidum muro ductum. ager eius lege triumvirale est adsignatus. iter populo non debetur.

Beneuentum, muro ducta colonia Concordia. deduxit 5 Nero Claudius Caesar. iter populo non debetur. ager eius lege triumvirale ueteranis est adsignatus.

Bouianum, oppidum. lege Iulia milites deduxerunt sine | colonis. iter populo debetur ped. x. ager eius per centurias et scamna est adsignatus. *A¹⁰⁰*
10

Bobillae, oppidum. lege Sullana est circum ducta. iter populo non debetur. agrum eius ex occupatione milites ueterani tenuerunt in sorte. *(E_{10,15})*

Casentium, muro ducta lege triumvirale. iter populo non debetur. ager eius militibus est adsignatus. *E_{9,25}*
(E_{9,26})

Calagna, muro ducta colonia. iussu Drusi Caesaris 16 populus deduxit. iter populo non debetur. ager eius ueteranis est adsignatus.

Capua, muro ducta colonia Iulia Felix. iussu imperatoris Caesaris a uiginti uiris est deducta. iter populo 20 *E_{10,15}*

1. ardia *A*, eam rem *E*. || hadrianus *P*. || censiit *AP*, censuit *E*. ||
3. alifae *A*, Allio *E*. || ducta lege triumvirale est assignatus ager
eius. *E*. || 6. *cl.* Caes. *P*. || 7. a lege *E*. || ueteraneis *E*. || 8. bobianum *AP*, Bonianum *E*. *conf. G p. 173. eadem de Aufidena G p. 173.* || 9. sine *om E*. || colonis ... ped.] iter | colonis populo iter non debetur quam ped *A*. || 11. bobilla *A*, Bobile *P*, Bobilem *E*. || sullanum *P*, sublana *E*. || circum datum *P*, circum datus *A*. || 12. iter ... debetur *om P*. || ager *A*. || 13. ueteranci *E*. || 14. Casentium *om P. conf. G p. 169 in Piceno.* casentivm *A*, Cassino *E*. || a lege triumvirale in iugeribus est assignata. iter populo non debetur. *E*. || 16. Calagnam *om EP. ea est, nisi fallor, Calemena siue Celemna Vergilii Aen. 7,739.* || 19. deducta *A*. || felix *A*. || 20. uiros *A*. || est assignata *E*.

AEP debetur ped. c. ager eius lege Sullana fuerat adsignatus: postea Caesar in iugeribus militi pro merito diuidi iussit.

P^{70a} Calatia, oppidum. muro ducta. iter populo debetur ped. LX. coloniae Capuensi a Sulla Felice cum territorio 5 suo adiudicatum olim ob hosticam pugnam.

*A*¹⁰¹ Caudium, oppidum. muro ducta. iter populo debetur ped. L. a Caesare Augusto coloniae Beneuentanae cum territorio suo est adiudicata. ager eius ueteranis fuerat adsignatus, postea mensuratus limitibus est censitus.

10 Cumis, muro ducta colonia, ab Augusto deducta. iter populo debetur ped. LXXX. ager eius in iugeribus ueteranis pro merito est adsignatus iussu Claudii Caesaris.

Calis, municipium muro ductum. iter populo non debetur. ager eius limitibus Graccanis antea fuerat adsignatus, postea iussu Caesaris Augusti limitibus nominis (*E*^{10,25}) sui est renormatus.

E^{8,29} Casinum, oppidum. milites legionarii deduxerunt.

*E*⁹ iter populo non debetur. | nam eidem militi ager eius in (*E*^{9,1}) praecisura est adsignatus.

E^{10,25} Capitulum, oppidum, lege Sullana est deductum. iter 21 populo non debetur. ager eius pro merito . . . . .

1. syllana *P*, sublana *E*, ut solent. || fuerit *E*. || 2. postea *om E*. || a cesare (*add aug E*) in iugeribus militi (militibus *E*) diuidi iussus (iussus *E*) est pro merito. *EP*. || 4. colonia *P*. || capuensis a sylla *P*, cupiensia *E*. || cum] comite *E*. || 5. adiudicata *EP*. || olim *om EP*. || ab *A*, ad *P*, *om E*. || 6. Claudium *E*. || ductum *P*. || 7. pedes *P*, per $\bar{p}$. *E*. || benuentumae *A*. || 8. est addicta *P*, *om E*. || ueteraneis *E*. || est *EP*. || 9. postea] *add est A*. || militibus *P*. || 10. moro *A*. || colonia *om P*. || 11. ueteraneis *E*. || 12. pro merito *om E*. || claudii *A*, *imp P*, *om E*. || 13. Callis *E*. || ducta *E*. || 14. graccanis *P*, grecanis *E*. || ante *E*, *om P*. || fuerant *A*. || 15. militibus *AE*. || nominis eius *P*, *om E*. || 17. Cassium *E*. || militi regionarii diuiserunt. *E*. || 18. eide *A*, idem *E*, ei *P*. || 19. praecisuras *A*. || 20. Capitulum *E*. || le sullana *A*. || 21. ager eius pro merito *E*, *om AP*.

et quis prout agrum occupavit tenuit; sed postea Caesar *AEP*
limites | formari iussit pro merito. *A102*

Castrimonium, oppidum, lege Sullana est munitum.
iter populo non debetur. ager eius ex occupatione tene-
batur: postea Nero Caesar tribunis et militibus eum ad- 5
signavit. *(E11,1)*

Cereatae Mariana, municipium. familia Gai Mari ob- *E8,21*
sidebat: postea a Druso Caesare militibus et ipsi familiae
in iugeribus est adsignatum. iter populo non debetur. *(E8,24 P)*

Cadatia, oppidum, lege Graccana est munitum. ager *E11,1*
eius ueteranis est adsignatus. iter populo non debetur. 11

Diuinus, municipium. familia diui Augusti condidit, *P*
et ager eius isdem est adsignatus sine lege.

Esernia, colonia deducta lege Iulia. iter populo de-
betur ped. x. ager eius limitibus Augusteis est adsignatus. 15

Frusinone, oppidum. muro ducta. iter populo non *E9,1*
debetur. ager eius ueteranis est adsignatus.

Forum Populi, oppidum muro ductum. iter populo
debetur ped. xv. limitibus Augusteis ager eius in iugeri-

1. et *A*, om *EP*. || quis prout om *E*. || agrum occupabit *A*, occu-
pavit agrum *P*, occupavit et non *E*. || tenet et postea *A*. || cesar *E*,
om *AP*. || 2. formari *AP*, reformari *E*. || 3. castrum. Immonium *E*.
Castrum Inui *Vergilio*: Castrimonienses dicit *Plinius*. || est om
E. || 5. et limitibus *A*, militum *P*. || 7. Caereate *P*, Cetera *E*. || ma-
rina *A*, timarena *E*. || familia. Familia *E* || gai *A*, c. *P*, om *E*. ||
8. ab urso *E*. || an ipsius? || 9. adsignatus *A*. || 10. *Cadatiam* om
P. || *Galatium* *E*. *Caieta* *Holstenius*. || *grecana* *E*. || 11. uetera-
neis *E*. || 12. *Diuinus* *E*. *Dirinos* habet in regione secunda *Pli-
nius n. h.* 3,11,16. || 13. et om *EP*. || idem *P*, ueteraneis *E*. || 14.
conf. G p. 173. || *iuliana* *E*. || 15. ped. l. *G p.* 174, ubi alia ad-
dita. || ager eius om *E*. || limib. *A*. || est augusteis *P*. || assignatum
E. || 16. *Frusinonem* post *Forum Populi* et *Ferentinum* *A*. ||
Frusinono *P*, *Fresenona* *A*, *Frisinona* *E p.* 11, *Fraxinonam* *E p.* 9.
|| ductum *P* et *E p.* 11. || non debetur] add $\bar{p}$ xii *E p.* 9. || 17. ue-
teraneis *E*. || est om *E p.* 9. || 18. *Populi*] uide *Huschkium* ad *Ci-
ceronis Tullianam p.* 122. 374. || 19. non debetur $\bar{p}$ xii. *E p.* 9.

AEP bus est adsignatus. nam imperator Vespasianus postea
(*E*_{11,7}) lege sua agrum censiri iussit.

*A*₁₀₃ Ferentinum, oppidum muro ductum. iter populo non
4 debetur. ager eius perennis limitibus pro parte in iuge-
(*E*_{9,6}) ribus et in lacineis est adsignatus.

*E*_{11,18} Fabrateria, muro ducta. iter populo non debetur.
ager eius iure ordinario est diuisus.

Fundis, oppidum muro ductum. iter populo non de-
betur. ager eius iussu Augusti ueteranis est cultura ad-
10 signatus: ceterum in eius iure et in publicum resedit.

Formias, oppidum. triumviri sine colonis deduxerunt.
iter populo non debetur. ager eius in absoluto resedit.
pro parte in lacineis est adsignatus. finitur terminis sili-
ceis et Tiburtinis.

15 Gaus, oppidum lege Sullana munitum. ager eius mi-
liti ex occupatione censitus est. iter populo non de-
(*E*_{11,22}) betur.

*A*₁₀₄ *E*_{8,24} Interamna, oppidum, muro ducta a triumviris est mu-
19 nita. iter populo non debetur. ager eius militi metyco
(*E*_{8,26}) est adsignatus in lacineis limitibus intercisuiis.

*E*_{11,22} *P*_{71^a} Laurum Lauinia | lege et consecratione ueteri manet.
ager eius ab imp^{pp}. Vespasiano Traiano et Adriano in
lacineis est adsignatus. iter populo non debetur.

2. censiri *A*, censerī *EP*. || 3. ferentivm *A*. || 4. militibus *EP*. ||
5. et om *E*. || 6. fabreteria *A*, Fabriateria *E*. || 9. agri *P*. || eius
sub auḡ ueteraneis est cultura *E*, eius cultura iussu auḡ. ueteranis
est *A*. || assignata *EP*. || 10. in cetera eius ius publicum resedit *P*. ||
11. *Formias* om *E*. || 12. populo *A*, p̄p̄ *P*. sic aliquotiens. || 13.
et pro *P*. || finitur ... Tiburtinis om *P*. || 15. munitus *AE*, est mu-
nitus *P*. || 16. est om *A*. || 17. add ager militi metyco est adsigna-
tus in laceneis limitib. intercisuiis *A*. || 18. iteramne *A*, Item *E*. ||
ducta *P*, ductam *A*, ductum *E*. || a tribus munita *E*. || 19. metyco
P, menticio *A*, modico *E*. || 21. labinae *P*, libani *E*. || manet *EP*,
namet *A*. || 22. hadriano *P*. || 23. laceneis *A*. || iter ... debetur om *E*.

Liternum, muro ductum, colonia ab Augusto deducta. *AEP*
iter populo debetur ped. cxx. ager eius in iugeribus ue-
teranis est adsignatus.

Lanuuium, muro ductum, colonia deducta a diuo
Iulio. ager eius limitibus Augusteis pro parte est adsigna- 5
tus militibus ueteranis, et pro parte uirginum Vestalium
lege Augustiana fuit. sed postea imp. Hadrianus colonis
suis agrum adsignari iussit.

Liguris Bebianus et Cornelianus, muro ductus trium-
uirale lege. iter populo non debetur. ager eius post 10
bellum Augustianum ueteranis | est adsignatus. *A105*

Minturnas, muro ducta colonia, deducta a Gaio Cae- *E12*
sare. iter populo non debetur. ager eius pro parte in
iugeribus est adsignatus: ceterum in absoluto est relictum. (*E12,2*)

Neapolim, muro ducta. iter populo debetur ped. LXXX. *E9,3*
sed ager eius Sirenae Parthenopae a Grecis est in iuge- 16
geribus adsignatus, et limites intercisiui sunt constituti,
inter quos postea et miles imp. Titi lege modum iugera-
tionis ob meritum accepit.

Nuceria Constantia, muro ducta colonia, deducta 20
iussu imp. Augusti. iter populo debetur ped. LX. ager

1. Liternum ... deducta *om E*. || muro ducta colonia a diuo aũg. de-
ducta *P*. || 4. lanuium *A*, Lanubium *E*. || diuo iulio *AE*, iuliano *P*.
|| 6. et *om P*. || 7. augustina data fuit *E*. || hadrianus imp *A*. || 9.
liguriis *A*. Ligures qui cognominantur Corneliani et qui Bebiani *apud*
Plinium in secunda regione. || ueuianus *E*. || ductos *A*. || triumui-
rali lege *E*, lege triumuirale *P*. || 12. menturna *A*, Mynturna *P*. ||
caecare *A*. || 14. absoluto *A*, obsoluto *E*. || relictus *A*. || 15. *Nea-*
polim post Puteolos A. || non debetur *E*. || 16. syriae palestinae a
A, seriae palestinae a *E*, syria et palestinae *P*. || grecis iugeribus est
assignatus *E*. || 17. intercisiui *A*. || 18. milis *P*, milites *E*. || 19. ob]
hoc *E*. || acceperunt *E*. || 20. Nouerca uel nuceria constantina *E*. ||
colonia deducta *om E*. || 21. aũg. *A*.

AEP eius limitibus Iulianis lege Augustiana militibus est ad-
(*E*_{9,13}) signatus, et alibi in absoluto resedit.

*E*_{12,2} Nola, muro ducta colonia Augusta. Vespasianus Aug.
deduxit. iter populo debetur ped. cxx. ager eius limiti-
5 bus Sullanis militi fuerat adsignatus, postea intercisuius
(*E*_{12,3}) mensuris colonis et familiae est adiudicatus.

*E*_{9,6} Ostensis ager ab inppp. Vespasiano Traiano et Ha-
driano, in precisuris, in lacineis, et per strigas, colonis
9 eorum est adsignatus. sed postea inppp. Verus Antoni-
(*E*_{9,8}) nus et Commodus aliqua priuatis concesserunt.

*E*_{12,4} Puteolis, colonia Augusta. Augustus deduxit. ex uno
*A*₁₀₆ latere | iter populo debetur ped. xxx. ager eius in iuge-
ribus ueteranis et tribunis legionariis est adsignatus.

Praeneste, oppidum. ager eius a quinque uiris pro
15 parte in iugeribus est adsignatus [ubi] cultura [est]: ce-
terum in absoluto est relictum circa montes. iter populo
non debetur.

Priuernum, oppidum muro ductum, colonia. miles
deduxit sine colonis. iter populo debetur ped. xxx. ager
20 eius pro parte cultu in iugeribus est adsignatus: ceterum
in lacineis uel in soluto remansit.

Surrentum, oppidum. ager eius ex occupatione tene-

1. militibus *P*. || agustiana *A*, anḡ *E*. || militibus est *A*, limites *E*,
est *P*. || assignati *E*. || 2. in soluto *P*. || resident *E*. || 3. myro
cincta *A*. || agusta *A*. || 5. militi *om E*. || iterciusus *A*, intersicius
P. || 6. mensuris *A*. || colonis et *om E*. || 7. Hostensis ager *E*,
ager ostensis *A*. || adriano imp̄ cisuris et lacineis et strigas *E*. ||
9. inpp̄ *A*, *om EP*. || seuerus *A*, seuerus et *EP*. || antoninus com-
modius *E*. || 11. Puteoli *P*. || agusta *A*. || 13. et] ex *E*. || 14. Praeneste
EP. || eius *om P*. || quinque] l. *E*. || uiros *A*. || 15. ubi et est *om EP*. ||
16. absoluto *E*. || est remissum *E*, remansit *P*. || 17. non] n̄ *A*. ||
debet *P*. || 18. priuernum *A*. || miles] militibus *E*. || 19. xx. *E*. ||
20. cultum *P*, cultus *E*. || assignatum *P*. || 22. svrrentinum *AE*. ||
oppidum muro ductum *E*. || eius *om P*. || ex occupatione tenebatur
om E. || tenetur *P*.

batur a Grecis ob consecrationem Mineruae. sed et mons *AEP* Sirenianus limitibus pro parte Augustianis est adsignatus. ceterum in soluto remansit. iter populo debetur ubi Sirenae.

Suessula, oppidum, muro ducta. lege Syllana est de- *A*¹⁰⁷ ducta. ager eius ueteranis limitibus Syllanis in iugeribus 6 est adsignatus. iter populo non debetur.

Sinuessa, oppidum, muro ducta. iter populo non | debetur. ager eius in iugeribus limitibus intercisuiis mi- *P*^{72a} litibus est adsignatus. 10

Suessa Aurunca, muro ducta. lege Sempronia est deducta. iter populo non debetur. ager eius pro parte limitibus intercisuiis et in lacineis est adsignatus.

Saepinum, oppidum, muro ductum. colonia ab imp. Nerone Claudio est deducta. iter populo debetur ped. l. 15 ager eius in centuriis Augusteis est adsignatus.

Sora, muro ducta colonia, deducta iussu Caesaris Augusti. iter populo debetur ped. xv. ager eius limitibus Augusteis ueteranis est adsignatus.

Signia, muro ducta colonia, a militibus et triumuiris 20 munita. iter populo non debetur. ager eius in praecisuris limitibus triumuiralibus | est adsignatus. *A*¹⁰⁸

Setia, muro ducta colonia. triumuiro munita. iter

1. graecis absconsae ratione *E*. || consecratione neruae *A*. || montes *AEP*. || 2. syrenianos *A*, sirenianos *EP*. || augusteis pro parte *E*. || est *om EP*. || assignatos *P*. || 3. in absoluto *E*. || non debetur *P*, debetur p. xv. *E*. || syrenae *A*, serenae *E*. || 5. svesvala *A*, Sues- sola *P*. || ductum *P*. || lege ... deducta] iter populo non debetur *E*. || deductum *P*. || 6. ager eius in iugeribus limitibus intercisuiis mili- tibus est assignatus. iter *etc. E*. || 9. militi *P*, *om E*. || 11. arunca *E*, arrunca *P*. || simproniana *E*. || 13. et in lacineis *om E*. || 14. *Saepinum om E*. || *sepinvm A*. || ductam *A*. || a nerone *P*. || 15. et claudio *A*. || 18. eius in limitibus *P*. || 20. segnia *AP*. || 21. praeci- suras *EP*. || 23. triumuiralium lege est munita. *E*.

AEP populo debetur ped. xv. ager eius in soluto ex occupatione a militibus tenetur.

Telesia, muro ducta colonia, a triumviris deducta. iter populo debetur ped. xxx. ager eius limitibus Augusteis in nominibus est adsignatus.

Teanum Siricinum, colonia deducta a Caesare Augusto. iter populo debetur ped. lxxxv. ager eius militibus metycis nominibus $\overline{\text{III}}\overline{\text{CL}}$ limitibus Augusteis est adsignatus.

10 Tusculi oppidum muro ductum. iter populo non debetur. ager eius mensura Syllana est adsignatus.

Terracina, oppidum. iter populo non debetur. ager eius in absoluto est dimissus.

P Terebentum, oppidum. ager eius in praecisuras et *E*₁₃ strigas est | adsignatus post tertiam obsidionem limitibus 16 Iulianis. iter populo non debetur.

*A*₁₀₉ *E*₁₂ Trebula, municipium. iter populo non debetur. ager eius limitibus Augusteis in nominibus est adsignatus.

*E*₁₃ 20 Vellitras, oppidum, lege Sempronia fuerat deductum: postea Claudius Caesar agrum eius limitibus Augusteis censitum militibus eum adsignari iussit.

1. pedes xvi. *P.* || soluto non totum a prima manu *A.*, absoluto *E.* || 3. Thelesia *P.* || a triumviris *A.* || 4. xx. *E.* || 5. in om *P.* || omnibus *E.* || 6. Theanum *P.* || siricivm *A.* || a om *A.* || 7. ped. xxxv *P.* || limitibus *E.* || 8. metycis *A.*, metycis *E.* || hominibus *AEP.* || $\overline{\text{III}}\overline{\text{CL}}$ limitibus Augusteis om *A.* || 10. *Tusculo et Terracina omissis Trebulam ante Terebentum habet P; Trebulam Terracinam Tusculum Terebentum E.* || ductam *A.* || 11. sillana *E.* || 12. tercina *A.*, Terracena *E.* || ager eius mensura in soluto est demissum *A.* || 14. Terebintum *E.* Treuentinates apud *Plinium n. h.* 3, 12, 17 in regione quarta. || praecisura *P.* || 15. pos *A.* || tertia *AP.* || obsidione *P.* || militibus iuliani *A.* || 16. $\overline{\text{po}}\overline{\text{p}}\overline{\text{n}}$. *P.* || 17. Tremula *P.*, Tribule *E.* conf. *G p.* 172. || 18. limitibus augusteis in omnibus *E.*, mensura syllana *P.* || 19. Bellitras *E.* || simproniana *E.* || 20. Claudius Caesar om *P.* || 21. eum] add caesar *P.*

Vlubra, oppidum, a triumviris erat deducta: postea *AEP* a Druso Caesare est inruptum. ager eius in nominibus est adsignatus. iter populo non debetur.

Volturnum, muro ductum. colonia iussu imp. Caesaris est deducta. iter populo debetur ped. xx. ager eius 5 in nominibus uillarum et possessorum est adsignatus.

Venafrum, oppidum. quinque uiri deduxerunt sine colonis. iter populo debetur ped. xx. ager eius in lacineis limitibus intercisuiis est adsignatus. sed et summa montium iure templi Ideae ab Augusto sunt concessa. 10

Verulae, oppidum muro ductum. ager eius limitibus Gracchanis in nominibus est adsignatus, ab imp. Nerua colouis est redditus.

HVIC ADDENDAS MENSURAS LIMITVM ET TERMINORVM EX LIBRIS AVGVSTI ET NERONIS CAESARVM, SED ET BALBI MEN- 15
SORIS, QVI TEMPORIBVS AVGVSTI OMNIYM PROVINCIARVM
| ET FORMAS CIVITATIVM ET MENSURAS COMPERTAS IN COM- A110
MENTARIIS CONTVLIT ET LEGEM AGRARIAM PER DIVERSITATES
PROVINCIARVM DISTINXIT AC DECLARAVIT. (AP 72^b)

Ager Carsolis. iter populo non debetur. usque ad 20 muros priuati possident montes [possident] nomine Ro-

1. Lubra *E*. || at triniros *A*. || est *P*. || potea *A*. || 2. in omnibus *E*. || 4. Vulturnum *EP*. || ducta *P*. || 5. non debetur *A*. || 6. in omnibus est assignatus uillarum et possessorum. *E*. || 7. Beneafrum *E*. || 9. et *om A*. || suma *A*. || 10. templi deae *A*, templo ideae *P*, templorum *E*. || sunt *ante* ab augusto *EP*. || censita *E*. || 11. Verule *E*. || 12. grecanis in omnibus *E*. || ab *om E*. || 13. termini uero non unam mensuram inter se continent iubente augusto caesare balbo mensori qui omnium prouinciarum mensuras distinxit ac declarauit perque testimonia suprascripta fines locorum terminantur. *Boethius p. 1540*. || 14. ex libris ... 16. prouinciarum *om A*. || 15. libro *E*. || et neronis et caesarum *E*. || balui *E*. || 17. ET FORMAS ... 19. DECLARAVIT *litteris maximis, iisque capitalibus, non uncialibus, A*. || 17. ciuitatum *EP*. || 18. DIVERSATIS *A*, uniuersitatem *E*. || 19. DEXTĒXIT *A*. || *add EXP. FELICITER A*. || 20. *conf. G p. 169*. || 21. montes possident] sunt etiam montes *G p. 169*. || romano *E*.

E manos, qui usque ad sura deficiunt. in quibus montibus positi sunt rotundi termini . . . . . iugis montium, ripis, per deuexa loca, arboribus, diuergiis aquarum, uel uniuersa positione terminorum. in campis uero terminos
5 quadratos, cursorias spatulas, uel metas assignatur. inter-
(*E*_{13,16}) iectis locis arcas et monumenta, uel alia testimonia. |

*E*_{4,5} Camerinum, muro ducta. iter populo non debetur.

Matilica, oppidum. iter populo debetur ped. LXXX.

Septempeda, oppidum. iter populo non debetur.

10 Ager Atteiatis. oppidum. populo iter non debetur.

nam agri eorum intercisuiis limitibus sunt assignati et in centuriis. per quorum limitum sunt ped. ∞CCCC ∞DC ḠCC ḠCCCC ḠD. eorum cursus est per rationem arcarum ri-

14 parum canabularum uel nouercarum. et uariis locis ter-
(*E*_{41,13}) minos Augusteos.

*P*_{63b} PROVINCIA DALMATIARVM.

In diuersas regiones siue uocabula, uicos uel possessiones, haec sunt testimonia agralia diuidentia. in montibus et per loca arida et confragosa petras signatas in-
20 uenimus, summa montium, terminos Augusteos, id est ro-

1. qui montes ad suram finem habent. *G* p. 169. || 2. finitur enim *G* p. 169. || montium *G* p. 169, limites *E*. || rupis diuersa loca *E*. || 3. diuersis *E*. || 4. in campos *E*. || 5. cursorios *E*. || *fortasse* uel petras signatas. || 6. momenta uel in alia *E*. || 7. *Camertes et Matilicates Plinio in regione sexta. conf. G* p. 171. || Camerino *E*, Camerinus *G* p. 171. || 8. Matelicas *E*. || pedes *E*. || 9. in regione quinta. *conf. G* p. 172. || 10. *Atteiates in regione sexta apud Plinium n. h. 3, 14, 19. conf. G* p. 167. atteiati *E*. || 11. intercisuiis] tribus *E. sic et G* p. 167. || 12. per ... sunt] quorum limitatio pedaturae haec est *G* p. 167. *fortasse* quorum limitum pedaturae sunt || 13. eorum *E*, nam aliorum *G* p. 167. || ripa canabola uel nouercae *E*. || 17. In] Signa limitum finalium in *Boethius* p. 1539. || uocabula] loca, territoria p. 212, 1. || 18. sunt inter utrosque possessores testimonia *Boeth.* || diuidenda *Boeth.* || 19. et per *om Boeth.* || inuenimus *Boeth.*, inueniuntur *P*.

tundos in effigiem columnae, aliquos littera signatos (alii *P* uero non sunt signati), arcas finales, grumos, arbores ante missas, intactas a ferro, congerias, macherias, id est ubi saxa collecta ab utrisque partibus limites dederunt, petras, sacrificales aras. in quibus locis arbores intactae stare 5 uidentur, in his locis ueteres sacrificium faciebant. per certa loca uiae militares finem faciunt, alibi uero deuexa montium, id est per latera montium ripae currentes, finem faciunt. aliquando monumentis sepulchris. terminos cursorios in effigiem tituli constitutos, et in trigonium. per 10 certa loca riui et canabulae et nouercae, scorofiones. ubi duo fines cuneati se iungunt, si forte, in campestribus locis. ubi agri in planitia sunt, in iugeribus assignata sunt. praetereo uicum Saprinum et Clinuatium, in terra uoratos et Sardiatas, testimoniis diuidi ripis, riuis, arbo- 15 ribus ante missis, ut supra dixi. . . . . loca sacrificales, tumor terrae | in effigiem limitis constitutus. aliquotiens *P*^{69a}

1. aliqua *P*. || signati *P*. || alii ... 2. signati *om Boeth.* || 2. grumos] in partibus grumos id est congeriem petrarum *Boethius.* || 3. congeriem *Boeth.* || macheriae *P*, maceriae *Boeth.* || 4. partibus *Boeth., om P.* || limitem faciunt item petras *Boeth.* || 6. in quo loco ueteres errantes *Boeth.* || per certa loca] certa loca *P*, alio loco *Bo.* || 7. faciunt qui termino muniuntur. alia uero deflexa montium id est pro latere montis ripae *Bo.* || 9. monumentis sepulchris *P*, sepulchra finem faciunt *Bo.* || sunt termini cursorii *Bo.* || 10. constituti *Bo.* || et in trigonium *om Bo.* || per *om P et Bo.* || 11. riui finales canabulae uel nouercae quod tegulis construitur scorpiones *Bo.* || 12. in campestria loca *Bo.* || 13. in planitie sunt constituti in iugeribus assignata inueniuntur. *Bo.* || 14. praetereo ... Clinuatium *om Bo.* || Praeterea *P.* || in ... 15. riuis] item inter uoratos ripis *Boethius.* fortasse item Tariotas uel Autariatas. apud *Plinium n. h. 3, 22, 26 sunt* Sardiates. || 16. ante missis] *add* intactis *Bo.* || loca *om Bo.* an per certa loca pali (uel arae)? || 17. constitutus] *add* petras molares foueas uel metas locos et legonatos et fabricis constructos calauiones *Boethius.*

P enim petras quadratas inscriptas: non enim omnis titulus inscriptionibus indutus est. nam et ipsi montes sic terminantur. alia loca sunt subseciua, quae in mensuram non uenerunt. si conuenerit inter possessores, possidentur: si non conuenerit, remanent potestati. alia loca sunt (*P*^{69^a}) praefecturae, quae ad publicum ius pertinent.

*A*¹⁵³ Ratio militiae adsignationis prima triumuirales lapides Graccani, rotundi columniaci, in capite, diametrum pedem unum et pedem unum et semis, altus ped. IIII et 10 IIII s.

P^{67^a} Item diui Iuli idem sunt.

Item Augustei idem sunt, hac ratione quod Augustus eorum mensuras recensit, et ubi fuerunt lapides, alios constituit, et omnem terram suis temporibus fecit permen-
15 surari ac ueteranis adsignari. qui lapides, item Gai Caesaris, idem, rotundi ex saxo silice uel molari. sunt supra terram sesquipedem, in terra pedes duo semis. est altus ped. IIII. distant a se ped. IIIIcccc.

Sunt et alii termini supra terram ped. II [duo], gras-

1. enim *P* et *Bo.* lege etiam. || quadratas et scriptas *Bo.* || 2. inductus est *P*, est indutus *Boeth.* || si^c terminantur *P*, omnino loca determinant *Boethius* p. 1539. || 3. alia *om Bo.* || Sunt loca subsiciua quae ad ius ordinarium non pertinent. sed si conuenerit *Boethius* p. 1538. || mensura *P.* || 4. possident *P*, possideant *Bo.* || 5. remanet *Bo.* || 6. praefectoria *P Boeth.* || ad ius publicum pertinent. totidem si possessoribus conuenit possident. *Boethius.* || 7. Triumuiralis *A.* || 9. et pede *A.* || 11. 12. Item diui iuli augustei pro hac ratione *P* || 12. *conf. Latinus et M.* p. 150. 151 *G.* || augustus eos recensit *P.* || 14. remensurari *P.* || 15. ac uet. ads. *om P.* || item *om P.* || cai *A.* || 16. idem *A*, lapides *P.* || ex saxo siliceae *A.* || aut *P.* || sunt ... || 17. ses *om P.* || 17. qui pede *P.* || pedis duo semis *A*, super pedes 115 *P.* || est altus *A*, et *P.* || 18. distant *A*, et distant *P.* || 19. terra *AP.* || duo *om P*

sum pedem [unum] I 51, in terra ped. III, et altus ped. AP III. a se distant ped. ∞cc.

Sunt et alii Neroniani Vespasiani et Traiani, lamnici et quadrati, in diuersis numeris constituti. in quibus alii gammati uel prout natura locorum, permisit positi 5 sunt. qui distant a se alii in ped. CCXL, et alii CCXX, et alii in ped. CCC, et alii in ped. CCCLX, et alii in ped. CCCCXX, et in ped. CCCCLXXX, alii ped. DC, et alii in ped. DCCXX, interdum et in ped. DCCCXL, et in ped. DCCCCXL, et in ped. ∞cc. 10

Nam et in saltibus sunt scorofiones et carbunculus [id est | scorofion molis petrarum constructi], et distant A 154 a se pd. ∞cc, et in pd. ∞DCLXXX, et in pd. ∞CCCCXL, et in ped. ICCCC, et in ped. III. aliis uero locis monu- 15
menta sepulcrorum, quae tamen in extremitate sunt po-
sita. reliquum prout regio est signa sunt finalia consti-
tuta. (fig. 206.) (AP)

1. pedem ... et] ped. 15. et P. || altus ped III. AP, alti. p. IIII G p. 151. *debet esse* ped. v. *hic est ille terminus egregius, qui et robustus, quinquepedalis, quem G habet p. 141. robusti iisdem mensuris sunt in lege triumuirali p. 212, 12.* || 2. a se destant ped A, distant a se in pedibus P. || 3. traiani imp. laninae et P. || 4. quibus] q'b. A. || 5. uel ... 6. sunt] alii uelut natura locorum permisit ita sunt positi P. || 6. pmsit^{positi} sunt A. || 7. in ped. ICCCC et in p. IVI G p. 151. || alii om P. || et om P. || in ped cxx. P. || et om P ubique ante alii. || in DCCCLX A, in ped. CCCCLX P. || 8. et in ped CCCCLXXX A, alii in ped. CCCCXXX P. || in ped. DC P. || 9. interdum om P. || DCCCCXL A, DCCCLX P. || 11. sunt scorfiones et carbunculus A, scorofionibus et carunculis P. || 12. id est scorofion molis A, Scorofiones id est moles P. || destant A. || 13. in ped. ∞cc P, tum in p. ∞CCCCXL. in p. ∞DCLXXX. || 14. ICCCC. et in ped III. A, II et III. in P. || 15. sepulchrae P. || 16. est ... constituta] habet P. || 17. Ratio limitiae adsignationis prima explicit Incipit. liber. marci barronis de g. metria (duabus litteris erasis) Ad rufum feliciter Silbium A. his J statim subicit quae dedimus p. 225, 4-13, quibus adiungit ea quae p. 246, 3. 4. 10-23 exhibebimus.

J¹⁴²

INCIPIT LIBER.

NOMINA AGRI MENSORVM, QVI IN QVO OFFICIO LIMITABANT.

Primo inuenitur in scarifo ciuitatis Capuensium, in
5 forma Sorana, Satrium Verum militem datum a Metello
Nepote ..... , IIII k. Aug. Marco Antonio triumuiro II
et Aemilio consulibus.

Item in scarifo regionis Asculanorum Piceni. Men-
sura acta separationibus fundorum Vettii Rufini tribuni
10 cohortis VI pretoriae, iugera IIIICLV regionis Asculane, fa-
miliario XII agri Romani, per Mamilium Nepotem militem
cohortis III pretoriae, cons. T. Hoenio Seuero et Stloga.

Item in mappa Albensium inuenitur Haec depalatio
et determinatio facta ante d. VI id. oct. per Cecilium Sa-
15 turninum centurionem cohortis VII et XX, mensoribus in-
teruenientibus, Scipione Orfito et Quinto Nonio Prisco
(J) consulibus.

1. Haec ex A perierunt post paginam 180, hoc est post uarationem fluminis, ante constitutionem quae dicitur de sepulchris. || 2. QVI] quis J. || 3. militabant J. || 4. in his Carifo J. scariffum in notis Tironianis p. 340 et 343 Kopp. || 5. formas J. || Starium uirum J. || a Metellio nepotem pū. ūc. J. || 6. triumuiros. et Ambibalo J. anno ab urbe condita 720. || 8. in his Carifo regionis Asculanorum J. || conf. G p. 167. || 9. acta: separationibus J. || etti] Rufini J, per uettium rufinum G p. 167. || 10. preturiae J. || IIIIClv J, IIII. CL G p. 167. || 11. his non saniora habet G p. 167. || manilium G p. 167. || 12. cons. Coenio Seuero et Stogla J. anno ab urbe condita 894. || 13. albiensium J. || conf. G p. 168. || 15. cohortis septies et uicies J. || 16. Scipione] priore J, seniore G p. 168. || Nonio] Stitio J, scicio et G p. 168. anno ab urbe condita 902.

EX LIBRO BALBI, EX LIBRO CAESARIS, EX LEGE TRIVM-
VIRALI, E₂₉,²⁰

CENTVRIARVM QVADRATARVM DEFORMATIO, A₅₅ R₂₇
SIVE MENSVRARVM DIVERSARVM RITVS.

Centuria habet ped. $\bar{\text{IICCCC}}$ per $\bar{\text{IICCCC}}$, passus CCCLXXX 5
per CCCLXXX , actus XX per XX , cubita ∞DC per ∞DC ,
perticas CCXL per CCXL , agnas DC per DC , decempedas $\bar{\text{LVIIDC}}$.
fiunt in centuria acti constrati CCCC , ped. $\bar{\text{LDCCLX}}$ milia.
efficit iugera CC .

Pes habet palmos III . cubitus habet pedem unum s. 10
gradus habet ped. II s. passus habet ped. V , ulna ped. III .
decempeda habet ped. X digitorum XVI . pertica habet ped. A₅₆
 XII digitorum XVIII . | actus habet ped. CXX , perticas XII . (R)
stadius habet ped. DCXXV . miliarius | habet passus ∞ , ped. E₃₀

3. Centuriarum erasum A. || quadrarum, r in t mutato, A. || de portio
E. || 4. SIVE ... 5. habet om E. || SIVE] si A, om R. || Mensura R. ||
5. per $\bar{\text{IICCCC}}$ om ER, ped $\bar{\text{IICCCC}}$ A. multiplicationem usque ad
cubitos om R. || actus ante passus enumerat E. ante actus add
Perticas CCCLX R, tum post Actus XX idem Perticas XXX . || 6. 7. cu-
bita mille [∞DC p ∞DC . perticas CCXL p CCXL agnas DC . per DC .]
deletis iis quae uncis inclusi A, Cubitos mille. DCCCC . per $\bar{\text{M.DCCCC}}$.
Perticas. CCCCXL . Agnas. D . per. DC . R, angua DC per DC E. ceterum
quaternorum pedum longitudinis agnuas non noui: eae infra
dicuntur ulnae. tum A ped DLXXVII . per DCCVII . in hoc pede di-
giti sunt XVIII non XVI , R ped. LXXXVI . Per. DCCVII . In hoc pede
digiti sunt XVIII numero. XVI , E centuriae ductae in centuria DLXXVI .
milia III . m. CLIII . CCX diametrum DCCXX . perticas XL . || 7. decempe-
das] x. ped. R. || $\bar{\text{LVIIDC}}$] LVII.DCC R, add per $\bar{\text{LVIIDC}}$ A et per
 LVII.DC . R. || 8. fiunt ... 9. CC] p. constrati DCCXL . actus constratos
 CCCC . et sient iugera. Iugerum autem habet perticas XXVIII . cubitos
 DCCC . pos angua habet p. XIII . CCCC perticas XII . E. || 8. L] ita A: R
habet I. || 9. efficiunt R. || 10. Cubitum ante pedem R. || habet om E.
|| palmus A. || gubitus (sic A) ... p. 246, 2. XXVIIIDCCC] Centuria habet
p x decempedas. I. ped. x. digitos XVI . pertica habet p XII . passus. CC .
p v. uncias XII . Miliarius habet passus m. p. v. Vlna est p III . semi-
ped. II . stadius habet passus DCCXXV . gradus p III . iugero recto in se.
E. || 10. s om R, item 11. || 12. XVI] x I R.

AE v. porca habet ped. $\overline{\text{VIICC}}$. agna habet ped. $\overline{\text{XIIIICCCC}}$.
iugerus habet ped. $\overline{\text{XXVIIIDCCC}}$.

*J*¹⁴⁶. (*E*^{30,3}) Mensurarum genera sunt tria, | rectum, planum, so-
(*J*) lidum. rectum | est cuius longitudinem tantum modo me-
5 titur. planum est cuius longitudinem et latitudinem et
crassitudinem metetur.

Angulorum genera sunt trea, rectus, acutus, habes.
rectus est qui normaliter constitus est; acutus, qui minor

*A*⁵⁷ (*A*) est | recto. ebes est qui maior est recto.

.....
J iugera XL possidet, possessio neminen excidat.

I. Antonio p. constituende cons. ss. II designatus et
tertio dicit Redditum suum quibus est, uti finibus anti-
quis sic teneant, neue si qui minus multa iugera profes-
sus est capiatur, neue si quis multa iugera professus est
15 teneat.

Ex commentario Urbici edictorum VI Caesaris Quinto
Pedio Camidiano quae oppresit illa agrorum.

Item ex commentario Caesaris. quae centuriae in
territoria incurrunt. ubi miles falx et aratrum ierit et ac-
20 ceptum quod itinere patet sumpserit, reliquum eius cen-
turiae territorium sit. qui agri diuisi fuerunt et restituti
sunt et mercis mediam diem qualis ager restitutus est

(*J*) militem

*A*¹⁹⁰ *E*^{4b}
G^{75b} *76b*

INCIP. NOMINA AGRORVM.

Ager adsignatus

ager centuriatus

ager subsiciuus

3. *J* haec exhibet post ea quae dedi p. 225, 4-13. || PYRRUS
Mensurarum sunt genera *J*. || soledum *A*. || 4. hic in *J* est aliquot
uersuum interstitio. || omnia sic *A*. || 19. fulx^s *J*. cetera non te-
tigi. || 22. titulum om *G*: incip^o om *P*, qui haec bis exhibet,
post Siculum Flaccum 38^a et post ciuitates Campaniae 72^b,
sed utrobique limites ante agros. hoc ordine *E*. 2, 4, 6, 8, 11,
13, 17, 15, 16, 18, 19, 1, 3, 5, 7, 9, 12, 14. || 1. assignatus *EGP*.
sic et u. 16. || 3. subseciuus *GP*.

ager dextratus	<i>AEG</i>
ager sinistratus	5
ager citratus	
ager ultratus	
ager tetragonus	
ager tessellatus	
ager cultellatus	10
ager normalis	
ager epipedonicus	
ager triumuiralis	
ager solitarius Syllanus	
ager Neronianus podismatus	15
ager Caesarianus adsignatus	
ager iugarius in quinquagenis iugeribus	
ager meridianus in XXV iugeribus	
ager commutatus ex beneficio Augusti	
EXPLICIUNT NOMINA AGRORVM FELICITER.	20

INCIPIUNT NOMINA LIMITVM.

A^{191^a}
E^{4^{ab}} *G*^{75^a}

Limites orientales

limites septentrionales

post 4 hoc ordine G. 6, 9, 11, 13, 15, 19, 5, 7, 8, 10, 12, 14, 16, 18. || 5. senestatus *E.* || 8. tritagonus *E.* || 9. tesseltanus *E.* tesalatus *G.* || 10. *om E.* || 11. normalis *A.* || 12. epipodonicus *GP.* epiponicus *E.* || 13. triumueralis *A.* || 14. solitrius *E.* || syllanus *GP.* siluanus *E.* || 15. nerinianus *A.* neriomanus *E.* || podimatus *E.* || 17. *om G.* || ingrius in quinquagenos *E.* || iugb. *A.* *om E:* sic et u. 18, ubi *G* habet iug. || 18. *add* ager ex alieno territorio sumptus. ager cineribus deputatus. ager intraclusus. ager qui finibus augustinori continet (*i. e.* Augustinorum continetur). *G.* ager relictus et extraclusus. ager noxiorum. ager inopum. ager qui finibus augustinori continet. ager cineribus deputatus. *P.* || 19. commotatus *E.* || aug.: *A.* || 20. *om G:* finiunt omnes numero decem et octo *E.* qui his subicit *PO-LVM COLLECTVM cum diagrammate sphaerae.* || 21. INCIPIUNT *om GP.* || 1. limitis *A.* || orientalis *A.* orientis *E.* || *add* dicuntur decumani (deciani) *E* *EGP.* || 2. septentrionalis *A.* || *add* dicuntur (*hoc om GP*) cardines *EGP*

<i>AEG</i>	limites maximi
	limites actuarii
5	limites intercisiui
	limites quintarii
	limites cultellati
	limites nonani
<i>G 76^a</i>	limites maritimi
10	limites Gallici
	limites temporales
	limites regales
	limites subbrunciui
	limites lineares
15	limites sextanei
	limites tessellati
	limites diagonales
	limites montani
	limites austrinales
20	limites praefecturales
	limites undecumani
	limites colonici
	limites passiu

3. maximi *A*, maximi. k. m. *GP*, c maximorum et decimanorum *E*.
 || 5. intercisibi *A*. || *hinc permutato ordine E ponit u.* 14, 15, 8,
 20, 18, 19, 21, 27, 26, 12, 13, 6, 7, 11, 17, 9, 24, 10, 25, 22, 28,
 23, 29. || 6. quintani *A*, quintarii *EGP*. || 7. scutellati *E*. || 8. nonali
GP. || *add* L. qui cursum solis secuti sunt *E*. || 9. montini *E*. || 10.
 Limites temporales qui solis ortum sequuti (secuti *P*) sunt *GP*, L.
 Gallici uel pemporales *E*. || 11. Limites Gallici *GP*, L. Pemporales
E. || *add* L. qui cursum lunae secuti sunt *E*. || 12. regulares *E*. ||
 13. subbrunciui *A*, subcunciui *E*. || 14. linearii *EG*, *non P?* || 15.
 sextani *E*. || 16. *om E*. || 17. diabonales *E*. || 18. *add* L. qui angu-
 lum subiacent *E*. || 19. austrinalis *A*, ustrenuales *E*. || *hinc G ita*.
 29, 24, 20, 26, 21, 25, 22, 23, 27, 28. || 20. prefecturalis *A*. || 21.
 undecumani *EGP*. || 22. cozonici *E*. || 23. passibi *A*.

limites ypotenusales	<i>AEG</i>
limites duodecimani	25
limites egregii	
limites solitarii	
limites perpetui	<i>A 191^b</i>
limites qui per antica et postica diuiduntur	(<i>G</i>)
Sunt limites n. XXVIII, agrorum n. XVIII.	30
EXP. NOMINA LIMITVM.	

EX LIBRO BALBI

A 192

NOMINA LAPIDVM FINALIVM.

E₃ (A)

Ortogoneus rectum angulum mittit.	
Isoplerus rectus subter constitutus.	
Isosceli.	
Exculinus siue exagineus.	
Excutellatus lateribus.	5
Sumbus siue trapizeus.	
Isoscaeli.	
Solus trigonus ilia iactat.	
Pararogamus pentagonus.	
Exagonus.	10
Septagenus.	
Sinagonus.	
Terminus Greca littera scriptus.	

24. ypotenusales *A*, ipotenus sales (hipotenusales *P*?) qui angulis subiacent *GP*, depotenusales *E*. || 25. decimini *E*. || 26. L. Greci *E*. || 27. solitri *E*. || 29. antiquam *G*, anticam *P*. || et *om E*. || posticam *GP*. || diuidunt *A*. || 30. *om G*: finiunt omnes numero xxxiiii. *E* add ideoq. limes agro positus litem ut discernent agris nam ante iobem limite non parebant qui diuiderent agros *A*. || 31. *om FGP*. || 32. EX LIBRO BALBI *A*, *om E* et Boethius p. 1540. hic habet Nomina lapidum finalium et archarum positiones. || 1. *A* p. 192 post titulum nihil scripti habet, sed tantum diagrammata: (fig. 207) post haec duae paginae perierunt. Boethii varietates non ascribo.

- E* Terminus in summo acutus.
- 15 Circulatus per ramos mitae acutae similis.
 Conplactus rumbus ampligoneus.
 Amicirculus quadratus.
 Terminus angustus.
 Terminus in summo acutus.
- 20 Terminus cursorius.
 Terminus trifinius.
 Sepulturam finalem.
 Terminus in laterculum constitutus.
 Terminus lineatus.
- 25 Terminus rotundus.
 Terminus qui angulum subiacet.
 Terminus quadrifinius.
 Item terminus lineatus.
 Spatula cursoria.
- 30 Terminus in inuersum positus.
 Spatula cursoria.
- E.* Arcifini|um.
 Quadrifinium.
- Qui sunt lapides finales in diuersas regiones secundum positionem locorum.
- Terminus grammatus.
 Terminus lineatus.
 Quadrifinius.
 Nouerca.
- 5 Simmatus.
 Centustatus.
 Tiuortinus.
 Amicirculus.
 Varouerrimus.
- 10 Triideus.
- (*E*) Augusteus. |

EX AVCTO	A 193
RITATE. IMPT.	
AELI. IADRI	
ANI. ANTO	
NINI. AVG.	5
PII. PP. SENTE	
TIA. DICTA. p.	
TVSCENIV	
FELICEM	
PP. II. DETER	10
MINANTE	
BLESIO. TAV	
RINO. MIL.	
COH. VI. PR.	
MESORE. A	15
GRARIO. TB.	
ARDEATN	

Fiunt n. xxxii.

EXP. NOMINA LAPIDVM FINALIVM FELICITER.

AE.

1. *A p. 193 tres cippos exhibet (fig. 208), quorum primo ea quae dedimus inscripta sunt: ceteri nihil inscriptum habent. || 18. cippis subiectum fiunt. n̄ xxxii. geometra. pyrrus magnus. (leg. Magnes) arestyllydes (leg. Aristylli duo) apollonius pyrrus geometra in atro (leg. Arato) dixit principium stum (i. e. istud) a iouem (immo ex Ioue) incipiamus falsum dicit. quoniam ex iouem non ad iouem ordinamus (i. e. quoniam a Ioue, non ex Ioue ordiamur) euclidis sículus arismetica scribsit A. || 19. Expliciunt E. idem om FELICITER.*

CIVITATES PICENI.

G¹⁶⁷ *Adrianus ager limitibus maritimis et Gallicis, quos nos d. et k. appellamus, finitur per rationem arcarum riparum canabularum uel nouercarum, quod tegulis cons-*
 5 *truitur, aliis uero locis muris macheriis scorofionibus congeriis carbunculis, terminibus Augusteis, fluminum cursibus.*

Adteiatis oppidum. ager eius aliquibus locis tribus limitibus est assignatus in centuriis: quorum limitatio
 10 *pedaturae haec est, a ped. ∞cccc et supra usque in ped. IID. nam aliorum cursus est per rationem arcarum riparum canabularum uel uouercarum, et uariis locis terminibus Augusteis; sed et aliis finitimis signis.*

Asculanus ager uariis locis limitibus intercisiuus est
 15 *assignatus et terminibus Claudianis in modum arcellae est demetitus, qui si tres fuerint in unum, trifinium faciunt, et palis ligneis, siliceis, sacrificalibus, per quos ratio limitum seruatur. qui distant a se in pedibus ∞cc et infra. ceterum in absoluto remansit, et riuorum te-*
 20 *nor et uiarum finitimus obseruatur. maxime in his limitibus caruunculi et scorofiones. mensura uero acta est in separationibus fundorum per Vettium Rufinum cohortis VI p̄p̄. iugera IIIICL accepit et XII agros in montibus Romani acceperunt familiariter, qui montes*
 25 *Romani appellantur, per Marilium Nepotem militem co-*
 G¹⁶⁸ *hortis III pro consule et Coenio Seuero | et Stola consulibus.*

1. titulum addidi. || 2. conf. p. 227,11. || 8. conf. p. 240,10. || 14. conf. p. 227,4. || 18. ∞cc P, cccc. G. || 20. conf. p. 244,9. || 26. pro consuli P.

Ausimatis ager limitibus Graeconis per centurias G est assignatus.

Anconitanus ager ea lege continetur qua et ager Ausimatis, limitibus Gracchanis in iugeribus.

Albensis ager locis uariis limitibus intercisuiis est 5 assignatus, terminis uero Tiburtinis, qui Cilicii nuncupantur et in limitibus constituti sunt. aliis uero locis sacra sepulchrae uel rigores. quorum ratio distat a se in pedes ∞ CCL et infra. et quam maxime limitibus est assignatus. *terminatio autem eius facta est VI id. octb. per 10 Cilicium Saturninum centurionem cohortis VII et uicies, mentoribus interuenientibus.* et termini a Cilicio Cilicii nuncupantur. *haec determinatio facta est Orfito seniore et Quinto Scitio et Prisco consulibus.*

Aternensis ager lege Augustea est assignatus. riuo- 15 rum et uiarum cursus seruatur.

Curium Sabinorum ager [eius] per quaestores est uenundatus, et quibusdam laterculis quinquagena iugera inclusus est, postea uero iussu Iuli Caesaris per centurias et limites est demetitus. termini uero Tiburtini af- 20 fixi sunt, sed et lapides enchorii et signati sunt. uariis autem locis muros macherias sepulchra monumenta, riuorum uel fluminum cursus, arbores ante missae uel peregrinae et putea finem faciunt; sed et alia signa quae in libris auctorum leguntur. quod si signa haec non inue- 25 niantur, arbores oliuarum si sibi in transuerso occurre-

1. *conf. p. 227, 3.* || Ausimatis P, Auxsimatis G. || 3. *conf. p. 227, 1.*
6. *an Caecilii?* || 7. *puto saxa sepulchra riuos.* || 8. *quorum] ad terminos referendum.* || ∞ CCL P, CCCCL G. || 10. *conf. p. 244, 14.*
|| VI. EID. P. || 12. *Quare cilicii termini margo P.* || 15. *conf. p. 226, 13.* || 17. *quaestores G.* || 18. *potius quinquagenum iugerum.* || 21. *incores signati GP. Lapidem incores in margine P.* || 26. *conf. Dolabellam p. 205 G, item Agrorum quae sit inspectio p. 80 B.*

G rint, pro rigore seruandum est. qui rigor pinnalis dicitur. si certe ordines sibi conuenerint et hic rigor iungatur cum pinnale, hebes appellatur. sic enim colliges fines inter possessiones.

5 *Campi Tiberiani*, qui inter Romam et Tibur esse uidentur, a Tiberio Caesare sunt demetiti in iugeribus
G¹⁶⁹ XXV, | et termini Tiberiani nuncupantur. qui distant a se in ped. D et supra usque in ped. CCC. ceterum uero limitibus normalibus reaturas concurrunt.

10 *Cassiolis*, ager eius. iter populo non debetur. usque ad muros priuati possident. sunt etiam montes qui Romani appellantur, ea ratione qua in agro Asculano supra diximus. qui montes ad suram finem habent. finitur enim iugis montium, terminis Augusteis, ripiis per
15 *deuexa collium*, arboribus, diuergiis aquarum, sed et per alia finitima documenta. in campis uero terminos quadratos, Tiburtinos, spatulas cursorias, limitibus. interiectis uero locis per arcas instructas et monumenta finitur.

20 *Castranus ager lege Augustea est assignatus.*
Cyprensis ager ea lege est assignatus qua et ager Castranus.

Castellense municipium. ager eius limitibus d. et k. continetur. in centuriis est assignatus.

25 *Cingulanus ager. iter populo non debetur. ea lege continetur qua et ager Potentinus. in iugeribus et limitibus interciuiis est assignatus ubi cultura. ceterum uero insolutum est. reliqua in montibus idem consuerunt. nam multa loca hereditaria accepit earum populus. ager qui a fundo suo tertio uel quarto uicino situs est, in*

3. hebes G, ebes P. || 5. conf. p. 218,9 in prouincia Tuscia. || roma GP. || 10. conf. p. 239,20. || 20. conf. p. 226,13. || 21. conf. p. 226,13. || 26. conf. p. 225,15. in agro Spoletino.

*iugeribus iure ordinario possidetur, sicut est Interamna G
Palestinae Piceni.*

Corfinius ager limitibus maritimis et montanis in iu-
gera cc sunt assignati, lege Augustea sunt censiti, et ter-
mini Augustei ibidem nuncupantur. 5

*Casentium, muro ductum. ager eius lege triumui-
rale est assignatus | limitibus per terminos et alia signa G¹⁷⁰
finalia. iter populo non debetur.*

Capenus. ager eius finitur terminibus Tiburtinis, ex
alia parte siliceis, qui distant a se a pedibus cc usque in 10-
ped. ∞ccl. habet ripas uias et riuos finales.

*Corfinius ager lege Sempronia est assignatus. iter
populo debetur ped. LXXX. ager eius in tetragonon est
assignatus, et silicei termini sunt appositi, qui distant
a se in ped. a DCXX usque in ped. DCCCLX. et alia signa 15
secundum auctorum doctrinam.*

Ecicylanus ager per strigas et scamna in centuriis
est assignatus, termini uero rotundi et spatulae cursoriae
constituti. per montes autem congestiones petrarum et
termini, sed et signa quibus ager arcifinius finitur. 20

Foro Nouanus per limites et centurias est assigna-
tus. termini uero Tiburtini et Augustei, canabulae uel
nouercae, muri, macheriae, putea. sed et sacrificales pali
affixi sunt, qui distant a se in pedibus ccl et supra us-
que in pedes ∞cc. uariis autem locis per instructuras, 25
arcas, riuorum uel fluminum cursus, sed et iuga montium
atque supercilia, fines seruantur.

Fidenae. ager eius ea lege seruatur qua et Campi
Tiberiani.

2. palestina P. || 3. conf. G infra p. 173. || 6. conf. p. 231, 14 in
Campania. || 11. ∞ P, cc G. || 12. conf. p. 228, 18 in prouincia
Valeria. || 17. Aequiculanus Goesius. || 25. pedes ∞cc P, ped.
ccc G.

G Ficiliensis ager ea lege seruetur qua et ager Curium Sabinorum.

Firmo Picenus. ager eius lege triumvirale. in centuriis singulis iugera cc. finitur sicuti ager Foro Noviano.

Falerionensis ager limitibus maritimis et Gallicis est assignatus, quos nos d. et k. appellamus. finitur arcarum riparum canabularum siue nouercarum, muris macheris scorofionibus macheris caruunculis, terminibus
 G¹⁷¹ *Augusteis, riuis, fluminibus, arboribus | ante missis, iugis*
 11 *montium, superciliis; petris naturalibus signatis, sicut in Piceno fines terminantur.*

Fanestris Fortuna. ager eius limitibus maritimis et montanis est assignatus, et per ea signa quibus Falerionensis ager.

Kamerinus. iter populo non debetur. ager eius limitibus maritimis et Gallicis continetur: finitur enim sicut ager Fanestris Fortunae.

Luco Feronia. ager eius finitur arboribus ante missis, sed et aliis signis, quibus fines seruantur in prouincia Piceni, terminibus Tiburtinis, qui distant a se in ped. XL usque in ped. ∞CLXX.

Marsus municipium licet consecratione ueteri maneat, tamen ager eius aliquibus locis in tribus limitibus
 25 *lege Augustea est assignatus. limitibus maritimis et montanis. ager eius aliquibus locis in iugeribus cc continetur. terminibus uero Tiburtinis et siliceis, et aliis documentis, quibus ager Falerionensis finitur.*

1. Ficolenses apud Plinium in regione quarta et prima. || 3. conf. p. 226,9. || 6. conf. p. 227,11. || 9. sic GP. || 16. Kamerinus P, Camerinus G. conf. p. 240,7. || 22. ∞CLXX P, CCCLXX G. || 23. conf. p. 229,6 in prouincia Valeria. || 28. Falerionensis P.

Matilica, oppidum. iter populo debetur ped. LXXX. G
ager eius ea lege continetur qua et Kamerinus.

Numentum. ager eius ea lege continetur qua et ager
Foro Nouanus.

Nursia. ager eius per strigas et per scamna in cen- 5
turiis est assignatus. *finitur sic uti ager* Asculanus.

Nomatis. ager eius ea lege continetur qua et ager
Ausimatis.

Ostrensis ager ea lege continetur qua et ager Ca-
merinus. 10

Pinnes. ager eius ea lege continetur qua et ager
Adrianus.

Pausulensis ager per limites in centuriis singulis
iugera cc est assignatus. finitur sicut ager Asculanus.

Potentinus ager ea lege finitur qua et Pausulensis. 15

Plentinus. colonia. iter populo debetur. ager eius
limitibus | intercisiuiis est assignatus. finitur sicut ager G¹⁷²
Asculanus.

Potentinus ager in iugeribus et limitibus intercisiuiis
est assignatus ubi culturā: ceterum in absoluto reman- 20
sit. reliqua in montibus censuerunt. et multa loca he-
reditaria accepit eorum populus.

Pisaurensis ager finitur riuorum riparum fluminum
curso, terminorum fide, et palis sacrificialibus, sicut in
prouintia Piceni. 25

Reate. ager eius per strigas et per scamna in cen-
turiis est assignatus. terminos uero rotundos et spatulas

1. *conf. p. 240,3. || 3. Numentum. || 6. conf. p. 227,11. || 7. Nu-*
manum oppidum. || 9. Ostra Umbriae. || 11. conf. p. 227,12.
|| 12. ^badrianus G. || 13,15. conf. p. 226,11. || 16. conf. p. 229,⁴ in
prouincia Valeria. || 19. conf. p. 225,15 in agro Spoletino. || 23.

PENSAURENSIS G.

G cursorias posuimus, per montes autem foueas, sed et aggestum petrarum, ut est in libro regionum. finitur enim sicuti ager Foro Nouanus.

Ricinensis ager limitibus et centuriis est assignatus.

5 finitur sicut ager Asculanus.

Sentis, oppidum. ager eius limitibus maritimis et montanis lege triumuirale est assignatus. et loca hereditaria populus eius accepit. finitur sicuti consuetudo est regioni Piceni.

10 Sinogalliensis ager lege triumuirale est assignatus limitibus et centuriis, terminibus atque riuis, sed et aliis signis quae in libro conditionum Italiae agrorum leguntur.

Septempeda, oppidum. iter populo non debetur. ea lege continetur qua et ager Cingulanus.

15 Superequum. ager eius limitibus maritimis et montanis est assignatus. in centuriis singulis iugera cc. finitur sicuti supra legitur ager Marsensis.

Tibur. ager eius a Tiberio Caesare est assignatus. ea lege continetur qua et Campi Tiberiani leguntur inter

20 Tibur et Romam.

Tribule, municipium. iter populo non debetur. limitibus Augusteis est assignatus. finitur sicuti ager Curium Sabinorum.

Teate, qui Aternus. ager eius lege Augustea est assignatus. | finitur sicuti consuetudo est in regione Piceni.

Troento. finitur sicut supra diximus de agro Teatino.

1. 2. agestum GP. || 4. conf. p. 226, 11. || Ricinensis P. || 6. conf. p. 226, 6 in agro Urbis Saluiensis. || 10. conf. p. 226, 11. || 12. conditionum P. || 13. conf. p. 240, 9. || 15. conf. p. 229, 1 in prouincia Valeria. || 21. conf. p. 238, 17 in Campania. Trebulanos Plinius habet et in prima et in quarta regione. || 24. quiaternus G, quia ternus P. conf. p. 226, 13. || 26. conf. p. 226, 13.

Teramne Palestina Piceni. ager eius in iugeribus G et limitibus est assignatus ubi cultura est. nam ceterum in absoluto remansit. reliqua autem in montibus sub ipsius rei censuerunt. nam multa loca hereditaria accepit eius populus. tertio uel quarto uicino fundo suo situs 5 est, iure ordinario possidetur.

Tuficum, oppidum. iter populo debetur ped. LXXX. ager eius ea lege continetur qua et ager Adteiatius.

Tolentinus ager limitibus maritimis et montanis est assignatus lege triumuirale. et loca hereditaria accepit 10 eius populus.

Treensis ager. iter populo non debetur. ea lege continetur qua et ager Potentinus.

Veragranus ager ea lege continetur qua et ager Teatinus. 15

CIVITATES REGIONIS SAMNII.

Afidena, muro ducta. iter populo debetur ped. x. milites eam lege Iulia sine colonis deduxerunt. ager eius per centurias et scamna est assignatus. termini Tiburtini sunt appositi limitibus intercisiuiis. 20

Antianus ager item est assignatus ut ager Alfidenatis.

Bobianus. oppidum. iter populo debetur ped. x. lege Iulia est deductum. termini rotundi sunt appositi. finitur testimonio arcarum riparum sepulturarum conge- 25 riarum caruuncolorum riuorum superciliorum et limitum dd. et kk.

1. *conf. p. 226,5 in Spoletino. || 5. a fundo P. || 7. Umbriae. || 8. adteiatius G. || 9. conf. p. 226,8. || 17. Afidena. || conf. p. 231,8 in Bouiano. || 18. sine colonos GP. || 21. Anxani cognomine Frentani apud Plinium n. h. 3, 12, 17. || idem G. || alfidenatus G. || 23. conf. p. 231,8. || 27. kk. P, .kkk. G.*

G Clibes. ager eius lege Iulia est assignatus. finitur sicut ager Bobianus.

Corfinius ager limitibus maritimis et montanis. in centuriis singulis iugera cc. finitur terminis Tiburtinis et 5 riuis, arboribus peregrinis uel ante missis, monumentis uiis nymphis. ager eius in precisuris est assignatus.

Esernia, oppidum muro ductum. iussu Neronis est G¹⁷⁴ deductum. | *iter populo debetur* ped. L. in centuriis et *Augusteis terminis est assignatus*.

10 Istoniis, colonia. ager eius per centurias et scamna est assignatus. finitur sicuti ager Bobianus.

Iobanus. ager eius ea lege continetur qua et ager Eserniae.

Larinus lege Iulia est assignatus. *iter populo debe-* 15 *tur* ped. x. finitur sicut ager Corfinius.

Solmona ea lege est assignata qua et ager Eserniae.

INCIPIUNT NOMINA CIVITATVM APVLIAE.

Ager Ausculinus lege Sempronia et Iulia est assignatus. ubi est d. in oriente, k. in meridianum. finitur 20 *per terminos et terrarum tumores, aliquibus locis arboribus ante missis et uiis, sed et collectione petrarum. in centuriis singulis iugera cc.*

Arдона et Aspanus. agri earum ea lege et diuisione sunt assignati qua et ager Ausculinus.

25 *Canusinus ager. iter populo non debetur. finitur uiis et signis quibus in libris descripsimus. in centuriis singulis iugera cc. d. in oriente.*

3. conf. *G supra* p. 255, 3. 12. || 6. nymphis] sic *GP*. || 7. conf. p. 233, 14. || 14. *Larinales in secunda regione ponit Plinius*. || 16. *Colonia Solomontina p. 229, 8 in prouincia Valeria*. || 17. add ET CALABRIAE *GP*. || 18. conf. p. 210, 10. || 23. conf. p. 210, 10 *Herdonia et Arpanus*. || 25. conf. p. 210, 8.

Comsinus. ager eius limitibus Graccanis. iter populo non debetur. finitur sic uti ager Canusinus.

Conlatinus, qui et Carmeianus, et qui circa montem Garganum sunt, finiuntur sicut ager Ausculinus.

Eclanensis. iter populo non debetur. ager eius in 5 centuriis singulis iugera CCXL, actus numero XX et per XXIII, lege est assignatus qua et ager Canusinus. d. est in oriente.

Lucerinus ager kk. et dd. est assignatus: sed cursum solis sunt secuti, et constituerunt centurias contra 10 cursum orientalem. finitur sic uti ager Ausculinus.

Salpis, colonia, littore terminatur. finitur finitimis muris, uiiis, aquarum ductibus, fossis. in centuriis singulis iugera cc.

Sipontum | ea lege et finitione est qua et ager Sal- G¹⁷⁶
pinus. 15

Teate. iter populo debetur. ager eius finitur uiiis sepulturis et ceteris signis, sicut consuetudo prouintiae est.

Venusinus.

CIVITATES PROVINTIAE CALABRIAE.

20

Quando terminauius prouinciam Apuliam et Calabriam secundum constitutionem et legem diui Vespasiani, uariis locis mensurae actae sunt et iugerationis modus collectus est. cetera autem prout quis occupauit posteriore tempore censita sunt et possidenti assignata. alia 25
loca pro aestimio ubertatis precisa sunt. finiuntur enim

3. conf. p. 210,7. || Camerianus Scaliger. || 5. conf. p. 210,4. || 9. conf. p. 210,15. || 12. Salipia. || quia colonie omnes que ad mare ponuntur littore maris terminantur Boethius p. 1538. || litore P. || 12. conf. p. 210,11. || 14. conf. p. 210,12. || 16. Teanum Apulum. conf. p. 210,14. || 19. conf. p. 210,7. || 20. PROVINTIA G. || 23. conf. p. 211,5.

G terminibus, riuis, fossis, arboribus ante missis, tumore terrae, collectione petrarum, sed et naturalibus signatis lapidibus, uis, sepulchris, arboribus peregrinis; sed et aliis signis quibus superius in libris docuimus.

5 Ciuitates autem hae sunt.

Brondisinus ager pro aestimio ubertatis est diuisus: cetera in saltibus sunt assignata. diuiduntur sicut supra legitur prouintiam esse diuisam.

10 Botontinus, Caelinus, Genusinus, Ignatinus, *Lyppien-*
sis, Metapontinus, Orianus, Rubustinus, Rodinus, *Taren-*
tinus, *Varinus*, Veretinus, Vritanus, Ydrontinus, ea lege et finitione finiuntur qua supra diximus.

1. Tumor terrae finitimus *margo P.* || 9-11. *conf. p. 211,2.* || 10. rubustinus *P.* || 11. uarnus *GP.* || 12. *add* maxime autem uicinorum exempla sumenda sunt, et consuetudines regionum intuendae. ut secundum signorum ordinem atque rationem ueritas declaretur. EXPLICIT *GP.*

LEX MAMILIA, ROSCIA, PEDVCEA, A 159 G 165 ALLIENA, FABIA.

K. L. III.

Quae colonia hac lege deducta quodue municipium B 283
praefectura forum conciliabulum constitutum erit, qui ager 5
intra fines eorum erit, qui termini in eo agro statuti
erunt, quo in loco terminus non stabit, in eo loco is
cuius is ager erit terminum restituendum curato, uti quod
recte factum esse uolet, idque magistratus qui in ea | co- A 160
lonia municipio praefectura foro conciliabulo iure di- 10
|cundo praeerit facito uti fiat. B 284

K. L. IIII.

Qui limites decimanique hac lege deducti erunt, quae-
cumque fossae limites in eo agro erunt qui ager hac lege
cui datus adsignatus erit, niquis eos limites decimanosue 15
obsaepto, neue quid in eis |molitum neue quid ibi oppo- G 166

2. ALLIENA *A*, ALLENA *G*. || FAVIA *G*. || 3. K. L. *A*, KL *G*. sic et
infra. || 4. hanc lege *B*, elege *A*. || quouire *AB*. || 5. praefecturam
AB. || et conciliabulum *A*. || 6. inter adlines *AB*. || terminos *B*. ||
6.7. statuerunt cum in *B*. || 7. lo *A*. || extauit *G*. || loco his *ABG*. || 8.
is *G*, .ss. *AB*. || curam *B*. || ut quae rectae factum esse uelit *G*,
que recta autum actum esse uellit *A*, q. rectam has actum esse uelit
B. *correxerit Rudorffius*. || 9. id quod *B*. || magestratus *A*. || colo-
niam *A*. || 10. municipio prefectura *G*, magis praefuit *B*. || foro con-
ciliabulo *om AB*. || iuris dicundi *AB*. || 11. preerit *G*. || facto *AB*.
|| ut *BG*. || 12. K. L.] *B*. || 13. milimites *G*. || decumani *G*. || que] qui
ABG. || hac *G*, in *AB*. || lige *A*. || derecti *puto*. || era'nt *G*. || quacūque
fosse *A*, quicumquo possae *B*. || 14. ager *om AB*. || hanc lege *B*, ac
lege ager *A*. || 15. cui] cum *AB*, *om G*. || assignatus *G*. || nequis *BG*. ||
decumani *B*, decumanos *G*. || ue] ne *G*, nec *B*, non *A*. || 16. obse-
pito *Lipsius*: obsequi *AB*, obseptos *G*. || neuae quit *A*, neq.
quis *B*. || in ehis *B*. || molestum *B*, immolitus *G*. || neceo quit *AB*.
|| positum *G*, hos positum *B*

ABG situm habeto, neue ees arato, neue eas fossas opturato
 neue qui saepito, quo minus suo itinere aqua ire fluere
 possit. siquis aduersus ea quid fecerit, in res singulas,
 quotienscumque fecerit, $\bar{s}s$ IIII colonis municipibusue eis
*B*²⁸⁵ in quorum agro id factum erit |dare damnas esto, pecu-
 6 niaeque qui uolet petitio hac lege esto.

K. L. V.

Qui hac lege coloniam deduxerit, municipium prae-
 fecturam forum conciliabulum constituerit, in eo agro,
 10 qui ager intra fines eius coloniae municipii fori conciliabuli praefecturae erit, limites decimanique ut fiant terminique statuatur curato. quosque fines ita statuerit,
 ii fines eorum sunt; dum ne extra agrum colonicum territoriumue fines ducat. quique termini hac lege statuti
 15 erunt, nequis eorum quem eicito neue loco moueto sciens
*B*²⁸⁶ dolo malo. siquis aduersus ea fecerit, is in terminos sin-

1. habet *AB*. || neuae *A*, ne uel *B*. || aratio *B*. || neuae *A*, ne uel *B*. || eis *AB*. || 2. neue quis saepito *G*, nequae qui sepito *A*, ne qui serito *B*. || sui itinere *A*, sunt itine *B*. || re *B*, iure *G*. || flere *A*. || 3. posset *B*. || quid] quæ *B*. || 4. $\bar{s}s$ IIII. *GP*, IIII. s. *A*, VIII. $\bar{s}s$. IIII. *B*. || coloniae *B*. || ue eius *G*, eisaq. *A*, eisaq. *B*. || 5. in coruno agrod. factum *B*. || dare damnas *G*, d. d. *B*, deinde *A*. || pecuniaeque *B*, pecuniq. *A*, pecuniae *G*. || 6. petito *A*, spetio *B*. || ac *AB*. || leges (*om* esto) *B*. || 7. k. v. v. *B*. || 8. ac *A*, hanc *B*. || legem *B*. || praefecturam *G*. || 9. fora *A*, foro *G*. || conciliabula *ABG*. || constituerat *B*. || 10. eius] *add* qui *AB*, quae *G*, que *P*. || munitur *A*. || fore *A*, *om* *B*. || conciliaboli *A*. || 11. praefecturae *G*. || erint *AB*. || decimanoque *A*, decimani quia *B*, decumanique *G*. || terminiquae *A*, termini qui *B*. || 12. quosque *Rudorffius*: quique *AG*, quoque *B*. || fenes *A*. || ita] in *B*. || statueris *B*. || 13. ii *Rudorffius*: si *BG*, *om* *A*. || horum *B*. || sunt *G*, sua acto *AB*. || agrom *A*. || 14. ue] ut *AB*, *om* *G*. || hanc *B*, ac *A*. || statuerunt *B*. || 15. eorumq. mecito *B*, quem eorum eicito *G*. || neuae *A*, *om* *B*. || loco *A*, *om* *BG*. || *con*moueto *A*, *commoueto* *BG*. || *ssc*iens *B*, *in*sciens *A*. || 16. is *om* *A*. || singulis *B*.

gulos, quos eiecerit locoue mouerit sciens dolo malo, *ABG*
 ss v m n. in publicum eorum, quorum intra fines | is ager *A*¹⁶¹
 erit, dare damnas esto. deque ea re curatoris, qui hac
 lege erit, iuris dictio recipèratorumque datio addictio
 esto. cum curator hac lege non erit, tum quicumque ma- 5
 gistratus in ea colonia municipio praefectura foro concili-
 abulo iure dicundo praeerit, eius magistratus de ea re
 iuris dictio iudicisque datio addictio esto. inque eam rem
 is qui hac lege iudicium dederit testibus publice dum ta-
 xat in res singulas | x denuntiandi potestatem facito ita *B*²³⁷
 ut e re publica fideque sua uidebitur. et si is unde ea 11
 pecunia petita erit condemnatus erit, eam pecuniam ab
 eo deue bonis eius primo quoque die exigit, eiusque
 pecuniae quod receptum erit, | partem dimidiam ei dato *G*¹⁶⁷
 cuius unius opera maxime is condemnatus erit, partem 15

1. loco uel *B*. || insciens *A*. || .d. m. *A*, .d. d. *B*, add hoc est dum
 modo *A*. || 2. ss. um. n. in *A*, ss. Omnino *B*, ss xxv. In *G*. ||
 fines his *A*, sine sunt his *B*. || 3. dare damnas esto *Turnebus*: adesto
ABG. || deque ei re *A*, d. aeq. ei re *B*. || curatores *AB*. || quae *A*.
 || hanc *B*. || 4. gerit *G*. || recipèratorumquae *B*. || datio addictio *G*,
 ratio adicatio *A*, xx. additio *B*. || 5. cum *AB*, tum *G*. || haec *B*. ||
 tum *B*, cum *A*, tunc *G*. || quicumque ... 7. conciliabulo *om A*. || 6.
 praefectura foro conciliabulo *G*, foro conciliabulo praefectura *B*. || 7.
 iuris dicundi *AB*. || praeerit *G*. || eius. eius *A*, eius aeris *B*. || 8. iudi-
 cisquae dati *B*. ydatio *A*. || adicatio *A*, ac dictio *B*, addictio *G*. || in
 qua re *B*. || 9. his *AG*. || hanc legem *B*. || publicis *AB*. || 10. in res] in-
 ter *A*. || x *Turnebus*: ss. x. *G*, ss. x. milia *A*, sedsitertius decem
 milia *B*. || denuntiandi *A*. || potestatem *G*, ac testate *B*, haec es-
 santem *A*. || 11. he re *B*, aere *G*. || publica *G*, rp. *A*, reip. *B*. ||
 fideique *G*, fideiquae *A*, sitaeque *B*. || is unde *G*, duo sunt de *AB*.
 || 12. petita erint *B*, petierint *A*. || 13. eodem bonis sub eius *B*, eodem
 ut denique eius *A*. || 13. die *G*, tempore *AB*. || 14. praeeptum *B*.
 || dimidiam] add in publico redigito *B*: || ei dato *Rudorffius*: ei
G, et *AB*. || 15. huius unius *AB*. || operam *A*. || maxime *AG*, ac-
 tione *B*. || his *AB*. || erat *AG*. || partem .. p. 266, 1. redigito *om B*

ABG dimidiam in publicum redigito. quo ex loco terminus aberit, siquis in eum locum terminum restituere uolet, sine fraude sua liceto facere, neue quid cui is ob eam rem hac lege dare damnas esto.

1. in publico *A*. || quod *G*. || ex *G*, in *AB*. || haberit *AB*. || 2. siquid *G*. || restituere *A*. || sine *G*, summa et sine *AB*. || 3. sua fraude *G*. || licito *AB*, licet *G*. || quid cui *A*, quicui *B*, id quid cui *G*. || his *AB*. || 4. legem *G*. || dare *add Rudorffius*. || exp. kygyni. gromatici. constitutio. feliciter. *A*, liber. hygini. gromaticus. exp. *B p. 238 summa*.

EX CORPORE THEODOSIANI

E₂ G₃

SECUNDO LIBRO TITVLO DE FINIVM RE- GVNDORVM.

IMP. CONSTANTINVS AVG. AD TERTVLLIANVM VIRVM PER-
FECTISSIMVM COMITEM DIOCESEOS ASIANAE. Siquis super 5
inuasis sui iuris locis prior detulerit quaerimoniam, quia
finalis coheret de proprietate controuersiae, prius super
possessione questio finiatur, et tunc agri mentor ire pre-
cipiatur ad loca, ut patefacta ueritate huius modi litigium
terminetur. | quod si altera pars, locorum adepta domi- G₄
nium, subterfugiendo moras adtulerit ne possit contro- 11
uersia definiri, a locorum ordine selectus agri mentor di-
rigatur ad loca; ut si fidelis inspectio tenentis locum esse
probauerit, petitor uictus abscedat; at si controuersia eius
claruerit qui primo iudiciis detulerit causam, ut inuasor 15
ille poena teneatur edicti, si tamen ui ea loca eundem
inuasisse constiterit: nam si per errorem aut incuriam

1. EX ... 2. TITVLO *E*, om *G*. || 2. titulo diffiniunt *E*. || regendo-
rum *E*, RE $\bar{G}$ *G*. || 4. Imp $\bar{r}$ *E*. || .a. *E*. || TERTULIANUM $\bar{U}$ $\bar{P}$ *G*. || 5.
DIOCESSEOS *G*, non *P*. || 6. quia] quae *EG*. || 7. finali *EG*. || propriet-
tatis controuersiae cohaeret *l. 3 Iustin. Cod. 3,39*. || de] cum *EG*. ||
prius tamen in iudicio super *Boethius p. 1538*. || 8. possessionem *E*.
|| mentori reprecatur *E*. || ad loca ire praecipitur *Boethius*. || 9.
ut om *E*. || 10. dominum *E*. || 11. afferet *E*. || 12. diffiniri *E*. || a
addidi. nihilo minus agri mentor in ipsis locis iussione rectoris
prouinciae una cum obseruante parte hoc ipsum faciens perueniet
l. 3 Iustin. Cod. 3,39. || ordines et electus *E*, ordines et directus
G. || 14. at] ac *E*, et *G*. || controuersiae eius *G*. || 15. iudiciis *E*,
om *G*. || 16. edicti *E*, addictus *G*. || nim *E*. || eundem om *E*. || 17.
constiterint *E*. || incuria *E*.

EG domini loca [data] ab aliis possessa sunt, ipsis solis cedere debent. Dat. VIII kl. Mar. Gallicano et Symmacho consulibus.

IDEM AVG. AD BASSVM P. VIRVM. Si constiterit eum
5 qui finalem detulerit quaestionem, prius quam aliquid sententia determinetur, rem sibi alienam usurpare uoluisse, non solum id quod male petebat amittat, sed quo magis unus quisque contentus suo rem non expetat iuris alieni, is qui inreptor agrorum fuerit, in lite superatus tantum
10 agri modum quantum diripere temptauit amittat. Lecta apud senatum XII kl. Iul. Gallicano et Symmacho cons.

IDEM AVG. AD VNIVERSOS PROVINCIALES. POST ALIA. Si finalis controuersia fuerit, tum demum arbiter non negetur, cum intra quinque pedes locum, de quo agitur
15 apud presidem, esse constiterit; cum de maiore spatio causa, quoniam non finalis sed proprietatis est, apud ipsum praesidem debeat terminari. et si socius quid petat a socio, ante praeses iudicet an praestari aliquid oporteat, et tunc demum illud per arbitros restituatur quod
20 constiterit esse soluendum. Dat. kl. Aug. Basso et Ablauio cons.

1. data *G*, om *E* et *l. 5 Iust. Cod.* 8,4. || ipsis solis cedere *EG*, sine poena possessio restitui *Iust. Cod.* || 2. debet *G* et *Iust. Cod.*, debere *E*. || Datur XVIII kl. Mar. *E*. || 3. consulibus om *E*. || 4. ITEM *G*. || AVGVSTVS P, .a. *E*. || P V *G*, pum *E*, praefectum urbi *l. 4 Iust. Cod.* 3,39 cum parte codicum *Breuiarii Theod. Cod.* 2,26,2, pf. p. *alii*. || 5. retulerit *EG*. || sentiat *E*. || 6. rem *G*, Nam si rem *E*. || uoluisset constiterit non *E*. || 7. quo] quod *EG*. || 8. unus quisque om *G*. || suo *l. 4 Iust. Cod.* 3,39: suam *EG*, item unus *Breuiarii*. || expectat *EG*. || alienus. qui in repletor *E*. || 9. fuerat *E*. || 11. apud acta *Breuiarium et Iustin. Codex.* || cons. om *E*, ss *G*. || 12. ITEM *G*. || 13. tum *E*, tunc *G*. || arbitros non negentur *E*. || 14. intra *G*, contra *E*. || 15. esse ... 17. ipsum praesidem om *E*. || consistenterit *G*. || 16. quoniam] quaedam *G*. || 18. aliquid om *E*. || 20. ablauiio *E*, abladio *G*. || 21. cons. *E*, ss *G*.

IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. *EG* 5

NEOTERIO P. P. O. K. V. Quinque pedum praescriptione sum-
 mota finalis iurgii uel locorum libera peragatur intentio.
 sola sit igitur huius modi litibus una praescriptio quae
 improbi petitoris refrenare possit inuidiam, si ueteribus 5
 signis limes inclusus finem congruum erudita arte presti-
 terit. nec uero prolixioris temporis in huius modi iur-
 giis locum habebit ulla | praescriptio, cum diurno otio *E* 3
 alienum rus quis se asserat diligentius coluisse; quando
 omne huius modi iurgium solo praecipimus iure discingi, 10
 quo artis huius peritis omnem commisimus sub fideli ar-
 bitrio notionem. Prop. Alexandriae VII kl. Aug. Arca-
 dio Augusto et Bautone cons.

IMPPP. THEODOSIVS ARCADIVS ET HONORIVS AAA. RVFINO
 P. P. O. Cunctis molitionibus et machinis amputatis fina- 15
 libus iurgiis ordinem modumque praescripsimus, ac de eo
 tantum spatio, hoc est pedum quinque qui ueteri iure
 praecepti sunt, sine obseruatione temporis arbitros iussi-
 mus iudicare. quod si loca in controuersiam ueniant, sol-
 lemniter de his iudices recognoscent: et seu ciuilis seu 20
 criminalis actio competet, tribuetur ita ut causa cognita

1. archadius *E*. || 2. NEOTERIO *G*, neotherico *E*. || PPO. KV. Quinq.
G, PPO. V. *E*. || 4. huus modi igitur *G*, non *EP*. || legibus *EP*,
 legis *G*. || 6. signis limes inclusus finem *E*, finem cum signis
 limes inclusus *G*. || 7. iurgii *E*, om *G*. || 9. quisquam se asse-
 rat *E*, quisque asserat se *G*. || 11. artis *G*, aruis *E*. || arbitrio na-
 tionem *E*, arbitratione iudicium (*sed iudem* omnem) *GP*. || 12. PP.
 alexandria *E*, Dat. *G*. || kl. ags. *E*. || archadio et *E*, augusto et *G*. ||
 13. cons. *E*, ss. *G*. || 14. archadius *E*. || et *E*, om *G*. || .ã.ã.ã. *E*,
 AÜG *G*, Augusti *P*. || RVFINO *I. 6 Iustin. Cod.* 3,39, rufo *EG*. ||
 15. PPO *E*, P. P. *Iust. Cod.*, PPK *G*. || motionibus *P*, monitioni-
 bus *G*. || et magnis *E*. || 16. iurgiis omnem modum quem prescribi-
 mus hac (ac *P*) de *G*. || 18. praescripti *G*. || 19. sollempniter *E*. ||
 20. de his om *G*. || iudicare cognoscens *G*. iudica cognoscens *Tur-*
nebus. || et om *E*. || 21. competit *E*.

EG et redhibitioni obnoxius decernatur nec poenam conuictus effugiat. Dat. prid. non. nouemb. Constantinopoli Arcadio II et Rufino cons.

PAVLI SENTENTIARVM LIBRO QVINTO TITVLO DE POE-
 5 NIS. Qui terminos effodiunt uel exarant arboresue fina-
 les uel terminales euertunt, si quidem serui ex sua sponte
 fecerunt, in metallum damnabuntur, humiliores in opus
 G⁶ | publicum, honestiores in insulam amissa tertia portione
 bonorum relegantur.

1. redibitioni *E*, reddibitione *G*. || obnoxios *E*. || 2. nouenli *E*. || constinop̄ archadio. II. *E*, Constantino pio et arcadio bis et rufino *G*. || cons̄s. *E*, s̄ss. *G*. || 4. EX LIBRO *G*. || TITVLO] t̄. *E*, om *G*. || 5. arbores uel *EG*. || finales uel *E*, om *G*. || 6. subuertunt *G*. || ex *E*, om *G*. || 7. faciunt *G*. || dampnabuntur *E*. || 8. in insula *E*. || tertiam (tertia *P*) parte bonorum relegabuntur (relegabuntur *P*) *G*.

DE SEPVLCHRIS.

G 6 J 142

[IMP. TIBERIVS CAESAR TRIVMVIRIS IVLIO M. ANTONIO ET LEPIDO. De ea legé agrorum custodienda et limitum fide constare oportet, quem admodum decumanis antehac adsignatum est, cum ager diuisus militi traderetur, ut ex 5 tremis ac compaginantibus agros limitibus uel uis monumenta sepulchraue sacrentur. nam] quidam rationem agrorum per eas recturas putant obseruari, quo uergant itinera ante colonias munita: in quibus si monumenta constituta inueniuntur [uel constituuntur], putant esse finalia. 10

Nam monumentum plurimis est constitutum rationibus. est unum quod ad itinera publica propter | testimo- A 131 nium perennitatis est constitutum [uel quod constituitur]: quod rationem finium non recipit, nisi forte inter conuenientes ager diuisus pactione fuerit. est et aliud quod 15 proximis aedibus suis unus quis miles uel consors condidit in portionibus suis, ut ad progeniem futuram testis loco heredibusue suis uice instrumentorum tabellarumue possessionis causam monstraerit: quod aequé nullam limitum recipit rationem. est et aliud quod longe ab aedi- 20 bus [uel itinera publica] constitutum [id] est iuxta legem

2. triumuiralibus Marco Antonio et Lepido *J*, om *G*. || 3. custodiendorum *J*. || 4. fidem stare *GJ*. || quem admodum] quod ad noitum *J*, quae adonantium *G*. || 6. ac *JP*, a *G*. || agris *GJ*. || uel uis] ue suis *GJ*. || 7. quadam *G*. || 8. quod *J*. || uergant] uiae et *G*, uiae *J*. || 9. munita] nominata *G*, nominatas *J*. || si om *GJ*. || 10. putent *G*. || 14. ratione *A*. || 16. proxime ab aedibus *Goesius*. || suis *idem*: uix *G*, om *A*. || milex *A*. || condedit *A*. || 17. ut] uel *AG*. || 17. 18. heredibus ue suis testis loco *G*. || 18. heribusue *A*. || 19. causam *Goesius*: causa *AG*. || quod eaque nulla *A*. || 20. quod *A*, quod non *G*. || 21. itinera *A*. || iuxta lege sempronia et iulia *A*.

AG Semproniam et Iuliam, quod kardinibus et decimanis esse constitutum monstratur: quod rationem finium recipere uidetur, id est concurrentium linearum adque secantium se inuicem, et ordinem in utrosque custodit, limitum rationem discernens. nam et alia intra agros sunt sita, quae partes limitum seruant et iuxta perennem rationem unam lineam mittunt: haec iugerationis modum seruandi causa sunt | sita; quibus etiam termini lapidei adpositi certam distinctionem dant: quos apparet non ad fidem nec rationem eorum limitum qui maiorem modum agri respiciunt pertinere.

Eorum igitur sepulchrorum sequenda est constitutio, quae extremis finibus concurrentibus plures decursus agrorum spectant adque | multo longiores discretionem linearum perennes admittunt.

Sunt etiam monumenta in itineribus constituta quae fidem publicam tenent: si tamen idem uiae publice cursus finitimus repperitur, finalia esse arbitramur. omne enim monumentum dominorum nomina testatur, quoad iura sessionum pertinere noscuntur.

[Et ideo hanc legem dedimus rationemue declarauimus, ut aere contineatur. Data Rom. kal. april. Tiberio (A) Caesare consule in aede Veneris genetricis.] (fig. 210.)

1.2. constitutum esse *G*. || 2. ratione *AG*. || 3. atque *G*. || 4. in utroque *P*? || 5. discernit *A*. || agrum *Boethius* 24*b*, agro *P*. || sita quae *A*, itaque *Boethius*. || 6. militum *AG*. || et iuxta ... 7. haec] in quo enim *Boethius*. || perennem *A*. || 7. haec *A*, haec (*haec P*) autem *G*. || 9. quos *G*, quod *A*. || oportet *AG*. || finem *Turnebus*. || 10. recipiunt *AG*. || 12. Eorum ... constitutio] ideo sepulchra sequenda sunt *Boethius* p. 1539. † 13. concurrentibus *Boethius*, concurrentis *A*, concurrentes *G*. || necursus *A*, concursus *Boethius*, cursus *G*. || 14. expectant *G* et *Boethius*. || adque ... 18. arbitramur om *Boethius*. || atque *G*. || 15. perennis *A*. || amittunt *G*, amittunt *P*. || 16. in om *A*. || 17. si tamen eiusdem uiae cursus *G*. || 18. omnia enim monumenta dominos testantur *Boethius*. || omnē *A*. || 19. testantur *A*. || quae ad *AG*. || 22. conteneatur *A*. || Dät. *G*. || 23. cons. *A*. || in aedem veneris genetricis *A*, om *G*.

IMP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. NVMO [MAGNO] **G**
MAGISTRO OFFICIORVM. POST ALIA. [Precipimus itaque,
agri mensor bonus ut] pro laborum uicissitudine [geo-
metricae artis, si fundi cui finem restituens in trifinii ra-
tionem institerit et conuenientiam trium centuriarum ibi- **5**
dem esse signauerit, tres aureos accipiat absque sua pul-
ueratica. quod si limitem direxerit, uolumus ut per sin-
gulas possessionis uncias singulos aureos accipiat pro in-
tentione quae inter partes sopietur. ET CETERA.]

IDEM AA. FLORENTIO P. P O. Ope atque auxilio nos- **10**
trae clementiae [de magistris agrorum geometriae, uel de
finium regundorum arbitris, uel maxime de discipulis eo-
rum, curam agentes sancimus ut spectabiles scribantur,
et usque dum professi fuerint, clarissimi scribantur. ET
POST ALIA. Quicumque non fuerit professus, super hac **15**
| lege sancimus damnari, si sine professione iudicauerit, **G**
ut capitali sententia feriat. nam et] usum armorum dis-
cere compelluntur [agri menses.] Dat. v kl. Mar. Cons-
tantinopoli Theodosio A. cons.

IMP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AVG. CYRO P. P. **20**
ORIENTALIVM. Suggestionibus tui culminis semper magnum

3. agri mensoribus ut **G**. || pro laborum uicissitudine **G**. haec uerba,
item inscriptio, petita ex Nou. Theod. tit. 24. || 4. si om **G**. || 5.
steterit **G**. || 8. pro intentionem **P**. || 10. ITEM **G**. || 11. magistris *Rigal-*
tius: magisteriis **G**. || 12. arbitris om **G**. || 13. cura magna sancimus **G**.
|| 15. quoniam qui non **G**. || 17. ut om **G**. || usu **G**. || dediscere *de li-*
mitaneis militibus pr. Nou. Theod. tit. 4, ex qua constitutione
haec nostra efficta est. || 18. mart. **P**. || constantinopolim **G**. ||
19. xvi cos. Nou. || 20. CYRO Nou. Theod. tit. 20: CIRCA **G**. ||
21. ORIENTALIUM **G**, et consuli designato Nou. || Suggestionibus
tui culminis Nou., om **G**.

G aliquid rei publicae conferendi materia ministratur, quod semper nobis aliquid porrigitur emendandum. quanta itaque magnitudinis tuae prouincialium cura est, per eas quoque indubie declaratur.

§₁ Alluionum, quae contingere solent in praediis quae
6 ripis quorundam fluminum terminantur, ea natura est ut semper incerta possessio, incertum sit eius dominium quod possessori per alluionem adcrecit. nam quod hodie possidemus, non numquam altero die uicini fundi domi-
10 nio in alteram fluminis ripam translatum acquiritur: nec tamen apud quem adcrecit remanet, sed plerumque redit ad priorem in dominium cum augmento: saepe nec ad posteriorem manet nec ad priorem redit, sed in harena fluminis inundatione soluitur.

§₂ Ideoque suggestione culminis tui ammittitur [ut iu-
16 dicio agri mensuris finiatur.] non Aegyptiis solis nec de Nili tantum alluionibus loquimur, sed quod salubre est orbi terrarum atque omnibus prouinciis promulgamus, et ea quae per alluionem possessoribus acquiruntur, neque
20 ab aerario uendi neque a quolibet peti nec separatim censerentur uel functiones exigi perpetuo lege ualitura sancimus; ne uel alluionum ignorare uitia uel rem noxiam possessoribus indicere uideamur.

§₃. *G*₂ Similiter nec ea quidem quae paludibus antea uel
25 pascuis uidebantur adscripta, si sumptibus ac laboribus possessorum nunc ad frugum fertilitatem translata sunt,

4. quoq. quae indubiae declarantur *G*. || 5. contingi solet *G*. || 7. intertium sit *G*. || 8. adcrecet *G*. || 11. reddet priorem *G*. || 12. cum aut merito saepe haec ad *G*. || 13. posteriore *P*. || manet nec *Nou.*, manent *G*. || redit sed *Nou.*, fidem *G*. || 14. soluetur *G*. || 15. Ideo suggestionem culminis tui admittentes *Nou. proximis omissis*. || 16. nec de limitatori alluionum *G*. || 17. quod] cum *G*. || 18. et] ut *G*. || 19. per alluione *P*. || 20. neque quolibet pretii sed partem recenserentur *G*. || 21. perpetua *G*. || 22. ne *om G*. || 24. ea *om G*. || 26. fertilitate *P*.

uel uendi uel peti uel quasi fertilia separatim censeri uel *G* functiones exigi concedimus; ne hi doleant diligentes operam suam agri dedisse culturae, ne diligentiam suam sibi damnosam intellegant.

Huius legis temeratores quinquaginta librarum auri § 1 condempnatione coherceri decernimus. inter quos habendum est officium quoque tuae sedis excelsae, si aliquid huius modi suggesserit disponendum, uel si preces instruxerit petitoris.

Inlustris itaque et magnifica auctoritas tua, suggestione tui culminis hac dispositione tua non ammissa tantum sed etiam collaudata, hanc legem edictis propositis ad omnium notitiam perferri precipiat, [haec agri mensorum semper esse iuditia.] (G⁹)

2. hii *P*, om *Nou. Theod. et l. 3 Cod. 7,41.* || 3. ne *G*, nec *Nou. Theod. et Cod. praestat* si. || 5. temeratorem *G*. || 6. condempnationem *G*. || 9. petitor *G. add* Cyre parens karissime atque amantissime *Nou.* || 10. Inbreue itaque magnificauit *G.* || suggestionem *G.* || 11. hac *Goesius*, ac *Nou.*, ad *G.* || dispositionem tuam. non amissa tantum laudata hac lege edicto *G.* || 13. ad omnia notitia *G.*

FINIVM REGVNDORVM.

- 1.1 PAVLVS LIBRO XXIII AD EDICTVM. Finium regundorum actio in personam est, licet pro uindicatione rei est.
- 1.2 VLPPIANVS LIBRO XVIII AD EDICTVM. Hæc actio per-
5 tinet ad predia rustica, quamuis aedificia interueniant: neque enim multum est, arbores quis in confinium an aedificium ponat.
- §1 Iudici finium regundorum permittitur ut, ubi non possit dirimere fines, adiudicatione controuersiam dirimat.
- 10 PAVLVS LIBRO XXIII AD EDICTVM. et si forte amouendae ueteris obscuritatis gratia per aliam regionem fines dirigere iudex uelit, potest hoc facere per adiudicationem et condemnationem.
- 1.3 GAIVS LIBRO VII AD EDICTVM PROVINCIALE. Quo casu
15 opus est ut ex alterutrius predio alii adiudicandum sit: quo nomine is cui adiudicatur inuicem pro eo quod ei adiudicatur certa pecunia condemmandus est.
- 1.4 PAVLVS LIBRO XXIII AD EDICTVM. Sed et loci unius controuersia in partes rei scindi adiudicationibus potest,
20 prout cuiusque dominium in eo loco iudex compererit.
- §1 In iudicio finium regundorum etiam eius ratio fit quod interest: quid enim si quis aliquam utilitatem ex eo loco percepit, quem uicini esse appareat? non inique dam-
G 162.9 natio eo nomine | fiet. | sed et si mentor ab altero solo
25 conductus sit, condemnatio erit facienda eius qui non (G9) conduxit in partem mercedis.

1. *Est titulus Digest.* 10,1. || 19. rescindi P? || 23. non om Dig. Flor., an uulg. || 24. G p.9 praescriptum PAULVS LIBRO XXIII AD EDICTVM P' ALIA. || solo G p.9, socio p. 162.

Post litem autem contestatam etiam fructus uenient §² *G* in hoc iudicio: nam et culpa et duobus exinde prestatur. sed ante iudicium percepti non omni modo in hoc iudicium ueniunt. aut enim bona fide percepti, et lucrari eum oportet si eos consumpsit: aut mala fide, et condici § oportet.

Sed et si quis iudici non pareat in succidenda arbore §³ uel aedificio in fine posito deponendo parteue eius, condemnabitur.

Si dicantur termini deiecti uel exarati, iudex qui de §⁴ *G* crimine cognoscit etiam de finibus cognoscere potest. (*G*⁹)

Si alter fundus duorum, alter utrum sit, potest iu- §⁵ dex uni adiudicare parti locum de quo quaeratur, licet plures dominos habeat; quoniam magis fundo quam personis adiudicare fines intelleguntur. hic autem cum fit §¹⁵ adiudicatio pluribus, unus quisque portionem habebit quam in fundo habet, et in pro indiuiso.

Qui communem fundum habent, inter se non condem- §⁶ nantur: neque enim inter ipsos accipi uidetur iudicium.

Si communem fundum ego et tu habemus, et uici- §⁷ num fundum ego solus, an finium regundorum iudicium §²¹ accipere possumus? scribit Pomponius non posse nos accipere, quia ego et socius meus in hac actione aduersarii esse non possumus, sed et unius loco habemur. idem Pomponius ne utile quidem iudicium dandum dicit, cum §²⁵ possit, qui proprium habeat, uel communem uel proprium fundum alienare et sic experiri.

Non solum autem inter duos fundos, uerum etiam §⁸ inter pluresue fundos, accipi iudicium finium regundorum §²⁹ potest. ut puta singuli plurium | fundorum confines sunt, §¹⁶³ *G* trium forte uel quattuor.

10. ITEM POST ALIA. Si *G* p. 9. || 13. quaeritur *P*? || 15. adiudicari *P*? || 17. et in *G*, et *P*. || 30. si singuli *P*?

G §9 Finium regundorum actio in agris uectigalibus, et inter eos qui usum fructuum habent, uel fructuarium et dominum proprietatis uicini fundi, et inter eos qui iure pignoris possident, competere potest.

§10 Hoc iudicium locum habet in confinio praediorum 6 rusticorum. nam in confinio praediorum urbanorum displicuit: neque enim confines hii sed magis uicini dicuntur, et ea communibus parietibus plerumque disterminantur. et ideo etsi in agris aedificia iuncta sint, locus huic 10 actioni non erit: et in urbe hortorum latitudo contingere potest, ut etiam finium regundorum agi possit. ET CETERA.

1.7 MODESTINVS LIBRO PRIMO ET DECIMO PANDICTARVM. De modo agrorum arbitri dantur, et his qui maiorem lo- 15 cum in territorio habere dicitur, ceteris, qui minorem locum possident, integrum locum adsignare compellitur. idque ita rescriptum est.

1.9 IVLIANVS LIBRO OCTAVO DIGESTORVM. Iudicium finium regundorum manet, quamuis socii communi diuidendo 20 egerit uel alienauerint fundum.

1.10 IDEM LIBRO LI DIGESTORVM. Iudicium communi diuidendo, familiae erciscundae, finium regundorum, tale ut in eos singulae personae duplex ius habeat, agentis et eius cum quo agitur.

1.13 GAIVS LIBRO IIII AD LEGEM XII TABVLARVM. Sciendum 26 est in actione finium regundorum illud obseruandum esse, quod ad exemplum quodam modo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse. nam illic ita est. *ἐάν τις αἰμασιᾶν παρὰ ἀλλοτρίω χωρίω ἐρύγη, τὸν ὄσον*

2. fructum *P?* || 6. nam in confinio praediorum *om codices Digestorum.* || 16. ideoq. *G,* ideoque *P.* || 20. egerint *P?* || 29.

ΕΑΝΤΙCΑΙΜΑΝΤΙΑ. ΠΑΡΑΑΛΛΟΤΡΙΩ *G. per a et Δpromiscue significantur αλδ. || τὸν ὄσον]* ΙΟΝΟΡΟΝΑ *G.*

μη παραβαίνειν· εἰν τειχίον, πόδα ἀπολείπειν· εἰν δὲ αἶκημα, G101
 δύο πόδας· εἰν δὲ τάφρον ἢ βόθρον ὀρύττη, ὅσον τὸ βάθος ἢ,
 τοσοῦτον ἀπολείπειν· εἰν δὲ φρέαρ, ὀργυιάν· ἐλάϊαν δὲ καὶ
 συκῆν ἑννέα πόδας ἀπὸ τοῦ ἀλλοτριῶν φυτεύειν, τὰ δὲ ἄλλα
 δένδρα πέντε πόδας. 5

ITEM POST ALIA. Finium regundorum actio in agris l. 3 §9
 uectigalibus, et inter eos qui usum fructuum habent, uel
 fructuarium et dominium proprietatis uicini fundi, et in-
 ter eos qui iure pignoris possident, competere potest.

Hoc iudicium locum habet in confinio praediorum §10
 rusticorum. nam in confinio praediorum urbanorum dis- 11
 plucuit: neque enim confines hii sed magis uicini dicun-
 tur, et ea communibus parietibus plerumque disterminan-
 tur. et ideo si agris aedificia iuncta sunt, locus huic ac-
 tioni non erit: et in urbe hortorum latitudo contingere 15
 potest, ut etiam finium regundorum agi possit.

Siue flumen siue uia publica interuenit, confinium §11
 non intellegitur, et ideo finium regundorum agi non po-
 test.

IDEM LIBRO XV AD SABINVM. Quia magis in confinio l. 3
 meo uia publica uel flumen sit quam ager uicini. 21

IDEM LIBRO XXIII AD EDICTVM. Sed si riuus priuatus l. 6
 interuenit, finium regundorum agi potest.

VLPIANVS LIBRO VI OPINIONVM. Si irruptione fluminis l. 3
 fines agri confundit inundato ideoque usurpandi quibus- 25
 dam loca, in quibus ius non habent, occasionem praes-
 tat, praeses prouintiae alieno eos abstinere et domino
 suum restitui terminosque per mensorem declarari iubet.
 et ad officium de finibus cognoscentis pertinet mensores §1

1. ΤΙΧΙΟΝΠΟΔΑΑΠΟΛΙΠΕΙΝ. G. || 2. ΤΑΦΟΝΓ. || ΟΡΙΤΤΗ G. ||
 ΤΟΒΑΘΟC. ΟΥΤΟΝΑΠΟΛΙΠΕΙΝ G. || 3. ΦΡΕΑΡΟΡΥΓΙΑΝΕ-
 ΛΕΑΝΑΕΚΑΙ G. || 7. fructum P? || 15. hortorum G. || 17. Diges-
 torum exemplaria peccant. || 25. inundatio P? || 29. et om Dig.

G mittere et per eos dirimere ipsam finium quaestionem
*G*¹⁶⁵ | ut aequum est, si ita res exigit, oculisque suis subiectis
 locis.

l. 11 PAPIANVS LIBRO II RESPONSORVM. In finalibus quaes-
 5 tionibus uetera monumenta census auctoritas ante litem
 inchoatam ordinatim sequenda est; modo si non uarietate
 successione et arbitrio possessorum fines additis uel de-
 ductis agris postea permutatus probetur.

l. 12 PAVLVS LIBRO III RESPONSORVM. Eos terminos, quan-
 10 tum ad dominii questionem pertinet, obseruari oportere
 fundorum, quos demonstrat his qui utriusque predii
 dominus fuit, cum alterum eorum uenderet. non enim
 termini qui singulos fundos separabant obseruari debent,
 sed demonstratio adfinium nouos fines inter fundos cons-
 15 tituere.

l. 13 GAIVS LIBRO III AD LEGEM XII TABVLARVM. In actione
 finium regundorum illud obseruandum esse, quod ad ex-
 emplum quodam modo eius legis scriptum est, quam Athe-
 nis Solonem dicitur tulisse. nam illic ita est.

4. quaestionibus *G*.

AGRORVM QVAE SIT INSPECTIO. *B*⁷⁷

Quotiens quid inter uicinos extiterit quaestionis, ab agri mensoribus promptius hoc quaerendum.

Primum antiquis mensuris quem admodum tenuerint [aut teneant], ostendant uicinae possessiones quae sine 5 lite possideri uidentur; ut quaeratur quo genere definitio uicinarum perseuerat, eademque quasi magistra sit eorum quae in quaestione sunt. considerent, si cauis, si superciliis, cliuis, marginibus, ante missis arboribus, ita ut ipsa, uicinitas terminatur, ut et his quae in quaestionem 10 ueniunt | praestet exemplum. *B*⁷⁸

Sed si caua defecerit, aut supercilium, cliuus, margo, arbores ante misse, solent termini occurrere. qui lapides tam qua longiores sunt quam qua latiores, sequendi, hoc est aut si cursum dirigunt linearem aut si gamma faciunt 15 et transuersi opponuntur, ut quam longitudinem fecerint, hanc ut limitem sequantur. sed ipsa positio terminorum pro regionibus inmutatur. sunt Tiburtini usque ad finem ex ordine, de omni parte dolati: nam si superior pars tantum dolata est et inferior subtus inpolita derelicta, 20 cippus ominandus est monumentalis esse, non terminatus.

2. quod inter uicinum extiterint quantis nisi ab agri mensoris promptus *B*. || 4. partium antiqui mensoris *B*. || tenuerit *B*. || 5. possessionis *B*. || 6. possidere *B*. || quaerantur quo gene.e alii generum *B*. || 7. perseuerant eodem quasi *B*. || mimis transit *pr B*? || 8. quae est in quaestionem sunt *B*. || 12. aut ... margo] aut ergo *B*. || 14. tam *om B*. || quam longioris *B*. || quam qui latioris *B*. *correxit Goesius*. || 15. lineare *B*. || 16. et *om B*. || tranuersi *B*. || 18. inmutantur Aut tiburtini *B*. || 19. ordinem *B*. || 20. subtus] subulis *B*. *conf. p. 211 G*. || 21. nominandus *B*.

*B*⁷⁹ | silices pro sua natura ponuntur, igniferique [aut] lapides, ut de Tiburtinis dictum est, per longitudinem.

Iudicanti si petrae naturales occurrunt, ipse naturales petrae pro signis habentur: sed de ipsis exceptae aut
5 decus habent aut lineas.

Sub terminis signa solent ..., quae sunt in imo posita, eaque exquiri iubent qui artes ediderunt.

Ante misse uero arbores solent etiam plagatam antiquitus inflexura similem corticibus ostendere cicatricem:
10 licet hae terebris foratam etiam, tornatis intro missis, sicut scriptum a ueteribus, habere dicantur.

*B*⁸⁰ Sunt etiam | et coronae plerumque uepribus, quas in limitibus serunt: quarum et initium considerari oportet et finem, et, ut diximus, aliorum locorum similitudo
15 uicinorum si talibus definitur.

Solent etiam arbores olibarum, quotiens in utroque agro sunt uel utriusque uicinae, ordines non habere ad unam lineam constitutos; ut, cum sibi consentiunt lineae, utriusque agri dominium sui iuris esse testentur.

*B*⁸¹ Sunt et caesurarum et culturae discrimina, | quae
21 cum discrepant, non unius aequalitate possessionem ostendunt, sed diuidi omnia pollicentur.

Diuergia aquarum etiam pro limitibus occurrunt.

2. ut] aut *B*. || 3. iudicant Petrae *B*. || 4. exceptae *Huschkius*. excepta *B*. *Siculus Flaccus* p. 140,8 si perseueret rigor. || 5. linea *B*. notas et gammas *Siculus Flaccus*. || 6. inueniri *Siculus Flaccus* p. 140,12. || 7. iubet quae arti se dederunt *B*. || 9. inflexuosam *B*. || ostenderem *B*. || 10. tornatus *B*. || 12. 13. quam limitib. seruiunt *B*. || 13. oportet finem *B*. || 15. Si tabulis *B*. || 16. arbores *Goesius*, ordines *B*. || 19. utriusquam *B*. || sui iuris] immo unius. || testitur *B*, tum spatium sex uersibus recipiendis relictum. || 20. uersurarum *B*. || 21. discriperit *B*, discrepauerint *Goesius*. || qualitatē *B*. qualitatis *Rudorffius*.

Saepe etiam euenit ut in aliis possessionibus nec ad *B* proxima coniunctis, in medio alterius agro, seu siluae seu pascuae seu uinae oliueti castaneti aliquid occurrat; quod cum sui iuris aliquis uindictet, directum signis defossis aut terminis sequitur inspector: haec enim uetustas 5 illi qui id ageret iniunxit.

Nam de aequalitatibus, antiquitatibus, possessionibus, territoriis, terminibus, signis, et his similibus, considerandum est ab origine quem admodum tenuerint [coepe- *B*⁸² rint]: deinde aliquid usque ad nostram aetatem descen- 10 derit aut permaneat, oportet exquiri.

Aequalitas in has species diuiditur, ut extremitatibus concludentibus aut quadrata sit aut circa flexa aut cuneata aut triangularis, aut modo curuis anfracta in flexuram, modo in rectum rigentibus lineis porrecta, modo ar- 15 tior latitudine longior, modo minore longitudine prolixior. quorum pleraque mensuris couprehenduntur.

Ex antiquitate recipiunt hoc ut et nominibus uetustis utantur, ut uetigalis ager uirginum Veste, et aris templis 19 | sepulchris et his similibus. quin etiam usui, hoc est in- *B*⁸³ cepto et incrementis, artis | ordinem naturalium rerum *B*⁷⁵ substituunt et geometricae exercitationi subducunt saepe; credo, ut uetustatem reseruent speciebus.

1. ut euenit *B*. || 3. uinae *B*. || 4. quo cum *B*. || sui iuris] immo sibi. || direptum *B*. || defossis] aut fossis *B*. || 6. qui indigere *B*, indagare *Goesius*. || 7. non de qualitatib. quantitatis positionib. territoris *B*. || 8. considerata sunt ab originem *B*. || 9. teneri coeperint *Huschkius*. || 10. discenderit *B*. || 11. opere *B*. || 12. qualitas in hac *B*. || extremitatis *B*. || 13. coneata *B*. || 14. curuis anfracta in flexuosam modo inter haec dirigentib. linea *B*. || 15. 16. artiorum latitudinem *B*. || 16. minorem latitudinem *B*. *correxerit Huschkius*. || 17. plerasquam mensuris *B*. || 18. ex quantitate *B*. || hoc est ut et *B*. || 19. et om *B*. || 20. quae etiam usum *B*. || incipio *B*. || 22. et geometricae et exercitationis abdicant saepe credunt ut *B*. || 23. reseruet *B*.

B Aliqua quoque cum de agri aequalitate aut incurbi
aut angularis excurrunt et ad direptum lineis discernun-
tur, subsiciua appellantur, hoc est quae a subsecantibus
lineis remanent, naturam extremitatum seruantia. quae cum
5 uelut communis iuris aut publici essent, possessionibus
uicinis tunc Domitianus imp. profudit, [hoc est] ut eis
*B*⁷⁶ lineis arcifinalem uel occupatoriam licentiam tribueret.

Arcifinales agri dicuntur qui ab arcendo, hoc est
prohibendo, uicinum nomen acceperunt. occupatorii uero
10 ideo hoc uocabulo utuntur, quod, uicini urbium populi
seu possessores, cum adhuc nihil limitibus terminaretur,
praesumptione certaminis cum de locis aduersum sibi re-
pugnantes agerent, quo usque pulsus uel cederent uel resti-
tissent, uictoriae terminus fieret, uictos aut praesidium
15 collis aut riui interstitium aut fosse munimen resistere
pateretur et hoc genere naturae aut cursus docti securae
*B*⁷⁷ perpetuitatem possessionis | efficerent.

1. aliqua *B*. || qualitã *B*. || 2. occurrunt *B*. || *fortasse* a directo
lineis. || 4. natura *B*. || seruantis *B*. *correxit Goesius*. || 5. uel *B*.
|| 6. praefudit *B*. || ut ex lineariã finalem uel occupatorium licentia
B. || 8. Archifinalis *B*. || ab *om* *B*. || 9. acceperit occupaturi *B*. ||
10. hoc] hoc est *B*. || 12. aduersum se repugnantis *B*. || 13. cederet
uel restitisse *B*. || 16. secuti *B*. || 17. effecerint *B*.

A179 E20,3

INCIPIT
MARCI IVNI NIPSI
LIBER II FELICITER.

FLVMINIS VARATIO.

Si in agri quadratura tibi dictanti occurrerit flumen 5
quod necesse sit uarari, sic facies. rigor qui inepigit in
fluuio, exinde uersuram facies. in quam partem uerteris,
tetrantem pones. deinde transferes ferramentum in eo ri-
gore quem dictaueris ex eo rigore qui in flumine inpe-
gerat. deinde transferes ferramentum, et comprehenso eo 10
rigore quem dictasti, uersuram facies in partem dextram.
deinde exiges medium illum rigorem a te|trante ad tetran- A180
tem, et diuides illum in duas partes et signum pones per-
pensum. deinde figes ferramentum ad signum quod diui-
det duas partes quas diuisisti. ex fixo ferramento et per- 15
penso comprehenso rigore ad umbilicum soli emissum per-
pendiculum cum super signum ceciderit, percuties cronam
donec comprehendes signum quod posueras trans flumen.
cum diligenter comprehenderis, transies ex alia parte fer-

2. 3. marci ... feliciter *E*, *om A*. || 4. de fluminis uaratione *E*. || 5. agris *A*. || dictandi *E*. || 6. inpigit *A*, inpegerit *E*. || 7. et in qua parte *E*. || ueneris *AE*. || 8. ponis *AE*. || transferis *A*. || 9. dictaueras *E*. || in flumen *E*. || inpigerat *A*. || 10. transferis *A*. || eo *om A*. || 11. uersuras *A*. || dexteram *E*. || 12. exiges *AE*. || illum ... 13. diuides *om E*. || ad tetrante *A*. || 13. diuidis *A*. || ponis deinde figes perpensum ferramentum *E*. || 14. ferramentum ... 15. fixo *om A*. || 16. ab umbilicum *A*. || soliae missum *AE*. *correxerit Salmasius in exercitat. p. 486 a.* || 17. percutis *AE*. || croma *E*. || 18. comhendis *A*, comprehendas *E*. || 19. conphenderis *A*. || transis ex alia *A*, transisset alia *E*. || ferramenta *E*.

AE ramenti et manente croma dictabis rigorem. ubi se consecuerit norma tua cum eo rigore quem dictaueris, signum pones, et exiges numeros a signo ad tetrantem. sed quia linea quam secueras media duo trigona ostendit sed quia
 5 cathetus catheto par est, erit et basis basi par. quantus ergo numerus basis iunctus trigoni quem exigesti fuerit, tantus rigor alterius trigoni cuius rigorem factum in fluuium
*E*²¹ numerus. et de | hac base quam exigesti tolles hunc nume-
 9 rum quem a tetrante ad fluuium exigesti. reliquum quod
 (*A*) superfuerit erit latitudo fluminis. (fig. 208.) |

LIMITIS REPOSITIO.

E^(21,7)
^{15,27} Cum in agro assignato ueneris et lapides duo contra aliis alios in capitibus centuriae in decimano siue in cardine inueneris, incipies mensuram agere ab eo lapide
 16 mensurae agenda sunt. si decusati in capitibus lapides fuerint, ab eo lapide qui limitem ducturus est primum lapidem circinabis. et si inueneris recte incisas quattuor
*E*¹⁶ lines | eisdem lapidibus ferramentum pusillum longius a
 20 lapide ita ut possis decumani lineam uel cardinis mediam comprehendere, et dictare duas cannas, quas per quattuor latera diligenter perpendes, unam ultra lapidem, et alte-

1. dictauis *A*. || se consecuta fuerit norma *E*. || 2. dictaueras *E*. || signum ponis *E*, signum pones signum ponis *A*. || 3. exigis *E*. || numerus *A*, numerum *E*. || ad signum *E*. || ad tetrante *A*, tetrantis *E*. || 4. aquam *A*. || securas *A*, secutus fueras *E*. || media *A*, medio *E*. || 5. catectus catecto partem est *E*. || et *om* *E*. || pars *E*. || 6. exigesti *A*. || 7. rigor impactus *Goesius*. || in fluuium numerus et] *sic* *A*, autem in numero fluminum numero. d. et *E*. || 8. de ac uase quem exigesti *A*. || tollis *E*. || 9. exigesti *A*. || 10. erit latitudo *A*, latitudo est *E*. || 11. repositionem *E*. || 14. incipiens *E*. || lapidem centuriale *E*. || 16. decus a te *E*. || 20. linea *E*. || 22. perpendis una *E*.

ram citra lapidem. inde transferes in altero latere lapidis *E* ferramentum, et similiter facies sicut supra. deinde sublato ferramento transferes ad lapidem, et figes. cum fixeris, perpendes. cum perpendēris diligenter tam diu facies ut ab umbilico soli emissum perpendiculum supra punctum decusis cadat. cum ita feceris, incipies quattuor metis comprehensis dictare limitem in quam partem iturus es. si lapidem inueneris, scias te limitem tenere. si uero uaratus interuenerit, unde tibi uenerit uersuram facies ita ut per punctum decusis lapidis rigor currat. cum ita feceris, tetrantem pones, et deinde reuerteris ad lapidem unde primum coeperas, et cultellabis usque ad tetrantem et a tetrante usque ad punctum lapidis ad quem uaratus uenisti. ut reponas te in limitem, sic facies. catheti quamuis partem solidam sumes et referes a puncto lapidis per ipsum cathetum et signum pones perpensum quem retuleris in rigore suo eandem partem sumes et basis referes normaliter signo quem posueras numero quem solidum basis sumpseras et ubi expletum fuerit signum perpensum pones. erit hoc signum in limitem et numerum quem a puncto lapidis retuleras per cathetum dare illi similiter referes per eundem cathetum in rigorem et ab eo signo normaliter duplicatum numerum eius basis quem retulisti in limitem similiter referes et signum pones habebis duo sigua in limitem perpensa. cum ita feceris, figes ferramentum ad lapidem ita ne in rigore limitis figas. fixo

1. et alterum citra lapidem inde] lapidis ferramentum similiter facies. *E. illud alterum Goesius dedit.* || transferis in latero lateri *E.* || 2. et om *E.* || 3. transferis *E.* || figis *E.* || 4. perpendis *E.* || 6. decusis *E.* || faceres *E.* || 9. inuenerit *E.* || 10. decusi *E.* || 11. ponis *E.* || reuerteres *E.* || 12. cutellabis *E.* || 14. 15. catecti quamuis quamuis partem *E.* || 16. catectum *E. sic semper.* || ponis *E.* || 17. referis *E.* || 20. ponis *E.* || 22. refert *E.*

E ferramento conuertes umbilicum soli supra punctum lapidis et sic perpendes ferramentum. perpenso ferramento ab umbilico soli emittes perpendicularum ita ut in puncto *E*^(16,23)_{15,2} lapidis cadat. comprehendes quattuor signa ea quae posuisti in limitem. aliis corniculis tenebis alium limitem. et sic mensuras ages ut scias primum an in limitis lapidum in capitibus centuriae signa sint. lege scripturam lapidum. si in uno rigore sunt, decimanum ascriptum debere, ut puta DECIMANVS PRIMVS aut SECVNDVS aut TERTIVS uel quotus cumque. in aliis lapidibus scriptus fuerit duo lapidibus uel lapides in linea decumani contra alios alii. si uero cardinis linea fuerit, similiter in ambis lapidibus unus cardo scriptus erit. item zaconem lapides si fuerint, sic deprehendes. ut puta primum lapidem quom inspexeris, si scriptus est DECIMANVS QVINTVS CARDO XII, et alius DECIMANVS SEXTVS CARDO XIII, apparet hos duos lapides, quia nec cardo nec decimanus unus est, in zacone esse.

Varationem in agris diuisis sic reponimus. ut puta lapidem a lapide p. dcc et in alio lapide p. mdcxxx. sunt in unum p. iiii. uara ad alterum lapidem p. xx. semper uideo quod praecedes xx. quoniam solidum est, sumo partem xx. item uarationis fit id est si repositionem ut peractos singulos pedes quos uariasti repones deinde in aliis si eundem limitem agere necesse est sed si ultra agros prodideris extra p. xx ad hunc unum auctum renormabis p. xxi et signum ad perpendicularum pones. deinde in aliis pedibus in sequentibus cxx renormabis similiter p. xxii et signum ponis. deinde apprehensis signis duobus et li-

1. conuertis *E*. || soliae *E*. || 2. perpendis *E*. || 3. soliae mittis *E*. || 4. compre *E* p. 16. dis. Quattuor *E* p. 15. || 6. agis *E*. || an] hanc *E*. || 7. scripturarum *E*. || 8. an habere debent? || 9. ut pote *E*. || 10. uel quartus. Cumque in *E*. || 11. in lineam decani *E*. || 13. lapidis *E*. || 14. deprehendis *E*. || quem *E*. || 17. in] sin *E*. || 18. uarationem. In *E*.

mite recto limite ibis similiter. si retro ire uolueris a la- *E*
 pide a quo exieris detrahis in actibus uarationis pedes
 quantum abieceras. si in priorem eas hoc non solum ac-
 tus obseruare debebis sed in p. LX uel LXXX plus minus
 pro ut ratio postulauerit facere debes. CXX. CXX. CXX. 5
 CXX. (fig. 209.)

Alia racione ut quodcumque pedibus uarauerimus
 non solum in limitem uerum etiam alterius conditionis
 agrum ut puta p. CCC. LXXV. p. D. p. MDCCC. uarauerimus
 p. XXVII. sic faciemus semper diuidemus semper partem *E*^(15,27)
 solidam limitis ut ad solidam uarationem habeamus ut 11
 nunc limites CCCLXXV. sumo partem XII ubicumque con-
 uenerit fiunt xxx; fit item XVII fit. IC. LL. hoc in portio-
 nem limitis et uarationis siue retro siue in priore
 repositione tractabimus ut sciamus quantum ad singulas 15
 repositiones aut adicere si in priora ibimus aut demere
 si retro reuertimur. (fig. 210.)

In agris diuisis solent lapides in centuriis non pa-
 rere. sed sunt termini qui inter lineas consortales finem
 faciunt. a quibus reprehendas in limitem interpones et 20
 comprehendes lapidem qui est in angulo centuriae et trac-
 tabis quomodo | latitudinem ad longitudinem quomodo *E*₁₉
 ibi fuerit tractabis similiter et hi potius areae ponis et
 comprehensis signis limitibus tenebimus. (fig. 211.)

Aut si lapis in angulo fuerit et in alio angulo alius 25
 quasi qui perspiciatur in zacono similiter duo lapides. et
 quia in centuriis paria latera sunt latitudinis et longitu-

11. mitis ... uaratio *recisa ex E*: sumpsit ex editione Goesii. ||

12. partem ... 13. fiunt x *recisa ex E*, qui tamen non uidetur ha-
 buisse fiunt. || 14. limitis et uarationis siue *recisa ex E*. || priori re-
 positione *recisa ex E*: sed habuerit litteras forte VIII amplius.

15. ut ... ad sin *recisa ex E*. || 16. cere ... aut *recisa ex E*. || 18.

In a ... solent *recisa ex E*. || 19. mini ... consortales *recisa ex E*. ||

20. ponis ... 21. lapid *recisa ex E*

E dinis, similiter ex quacumque uolueris uersuram facies normaliter et totidem quot inueneris cultellabis et prehensis perlimitibus in extremitatibus formarum. (fig. 212.)

In agris diuisis subsiciua fiunt in quibus trigoni tra-
 5 pizea pentagona sunt et nichil aliud nisi modus iugerum
E^(19,10) assignatorum et nomen scriptum est | actus tamen inua-
 17,25 serunt a _____ in re iugera LXV.
 sic querimus. semper in uad
 duco quater id est LXV. fit. CLX. huius sumo partem
 10 _____ XX. fit XIII. erit CL. catec-
 tus trigoni actus _____ XIII. in
 sequentem autem iunctum trigono ad tra
*E*₁₈ _____ | _____ cta qua-
 liter erunt cccc. huius parte xx erit basis
 15 _____ u $\bar{v}$. VII. erit contraria basis actus VII.
 similiter in . . . . .

*G*₂₀₈ Si in agro adsignato ueneris, ut scias in qua parte
 agri sis, an in ultrato et dextrato, an in citrato et dex-
 trato, an in sinistrato et ultrato, an in sinistrato et ci-
 20 trato, sic deprehendes. cum in agro ueneris, quaeres la-
 pides plures centuriales. quorum scripturam cum inspi-
 cere coeperis, nota tibi quomodo scriptura currat: sic et
 limites antea instituti sunt. si enim decumani numeri ab
 oriente incipiunt et in occidente crescunt, decumani ita
 25 instituti sunt ut oriente post te relicto in occidentem spec-
 tes. si uero ita numeri notati in lapidibus centuri-

9. id est] id' *E*. || 17. Si ... ueneris *recisa ex E*. || asignato *G*. || scias te in *E*. || 18. an in ultrato ... 20. sic depre *recisa ex E*, in quo fuerunt illa breuiora. || 20. deprehendis *EG*. || quaeris *G*, quere *E*. || 21. plures ... scrip *recisa ex E*. || 22. tura ... 23. limites an *recisa ex E*. || 23. potius decumanorum. || 24. oriente ... occident *recisa ex E*. || crescent *E*. || ita *E*, om *G*. || 25. ut in *E*. || oriente ... occiden *recisa ex E*. || occidente *EG*. || 25.26. expectis. sic et numeri nota tibi illa si in *E*, *recisis proximis* lapidibus ... scias d || 26. ita] et *G*.

arum fuerint, scias decumanos ita institutos esse ut *EG* in orientem et occidentem spectent: cardines uero meridianum et septentrionem scies spectare. cum hoc diligenter tibi liquerit, in re praesenti plurimum lapidum centurialium inspicias scripturas. et si numerus cardinum 5 crescet in occidente, erit pars ultrata: decumanorum uero numerus si crescet in partem septentrionis, erit pars dextrata. sic scis te ex scriptura lapidum esse in parte ultrata et dextrata. similiter si decumanos crescere deprehenderis in meridianum et cardines in partem occidentis, 10 erit pars sinistrata et ultrata. item ut dextratum et citratum inuenias, similiter lapidum scriptura ostendit. si enim cardinum numeri in orientem crescent, | erit pars citrata: *A* 1 decumanorum numeri in septentrionem si crescent, erit pars dextrata. sic scies te in dextrato et citrato esse. 15 | similiter si cardinum numerus in oriente crescet, erit *E*^(18,20) pars citrata: si decumanorum numerus in meridianum ^{23,7} crescet, erit pars sinistrata. sed ut saepe solet in re pre-

1. ita *E*, om *G*. || 2. oriente *G*. || occidentem spectent cardines *recisa ex E*. || occidentem expectent cardinem *G*. || 3. septentrionalem scias *E*. || expectare *G*, expec *recisis proximis* tare ... 4. lique *E*. || 4. re om *E*. || plurimum *E*. || 5. inspicias *G*, *recisum ex E cum proximis* scripturas ... si nume || 6. crescit *E*. || ultrata ... 7. numerus *recisa ex E*. || 7. crescit *E*. || 8. trata ... lapidum *recisa ex E*. || 9. decumanum *G*, decima *E*. nos crescere deprehenderis in *recisa ex E*. || 10. cardinem *G*. || in parte *E*. || occidentis. occidens erit *G*. || 11. erit ... item *recisa ex E*. sed item uidetur omisisse. || 12. pidum ... si *recisa ex E*. || 13. numerus *E*. || in occidente *E*, in occidentem *G*. || crescit *E*. || erit pars citrata decimano *recisa ex E*. || 14. rum numerus in septentrionem si crescens *E*, decumanorum numerus si in septentrionem crescet *G*. || crescent *A*. || 15. dextrata sic scies te in dex *recisa ex E*. || sic scies ... esse om *G*. || 16. cardinum *G*. || in occidente *AEG*. || crescet om *AE*. || 17. sic *E*. || decum. *G*. || 18. crescit *E*. || sed hoc in re presenti *G* || ut *A*, sicut *E*. || solet saepe *E*. || re om *E*.

AE (*G*) senti | depraehendi decimanum maximum ita institutum
 ut ad meridianum et septentrionem spectet, kardinem uero
 maximum orientem et occidentem spectare, similiter sicut
*A*² supra diximus scriptura lapidum hoc ipsum | depraehen-
 5 des. ita si a principio institutum fuerit, erit pars sinis-
 trata decimani maximi in occidente, dextrata in oriente.
 in hac quoque parte si uolueris scire in qua parte agri
 sis, cum inueneris ex scriptura lapidum kardinum nume-
 ros in septentrione crescere, erit pars ultrata: decimano-
 10 rum numeros in occidente crescere, erit pars sinistrata.
 sic scies te in sinistrato et in ultrato esse. similiter ut
 uolueris scire in citrato et sinistrato. si depraehendis de-
 cimanorum numeros in oriente, kardinum numeros in
*A*³ septentrione | crescere, erit pars dextrata et ultrata. si-
 15 militer si decimanorum numeri in oriente crescent et kar-
 dinum numeri in meridiano crescent, erit pars dextrata
 et citrata.

Quibusdam regionibus in agris adsignatis propter
 sterelitatem lapidum inter centurias quinas lapides positi

1. reprehendi *E*. || 2. ut ad] ut et *A*, om *E*. || expectent cardinem
E. || 3. ab oriente et occidente *E*. || scies *post* occidentem *supra*
scriptum A, om *E*. || expectare *E*. || 4. supra diximus *A*, om *E*. ||
 depraehendis *AE*. || 5. ita] et *AE*. || principio *E*, principium *A*. ||
 sinistra ad decimani *A*. || 6. in occidentem *E*. || in orientem *E*. || 7.
 quoquae *A. tum* arte *E*. || 8. sis *A*, sunt *E*. || ex om *E*. || scripturam
E. || lapidum *A*. || numerus *A*, numerum *E*. || 9. in septentrionem
E. || 10. numerus *A*, numerum *E*. || sinestrata *A*. || 11. sinestrato *A*.
 || et ultrato *E*. || ut *A*, si *E*. || 12. scire si *E*. || in ultrato et sinest-
 rato *A*, in ultrato sis et dextrato *E*. || si] sic *AE*. || 13. numerus in
 occidente *A*, numerum in occidente *E*. || cardinem *E*. || numerus *A*.
 || 14. septentrionem *E*. || 14. erat *A*. || destrata *A*. || 15. si om *E*. ||
 numerum *AE*. || in oriente om *E*. || crescere *E*. || 16. numerus in me-
 ridianum crescens *E*. || 18. propter *E*, per *A*. || 19. sterilitatem *E*. ||
 quini *E*.

sunt. hoc in re presenti deprehendi potest ex lapidum *AE* inspectione et inscriptura. aliis uero regionibus in capitibus centuriarum non sunt lapides scripti, et in effigie Terminii positi sunt. sed et quibusdam regionibus, sine typo uel forma regionis, in qua parte agri sis, | inuenire non *A* potes, nisi ex typo uel forma regionis ipsius. sunt enim 6 in typo montium uocabula et alia signa con|plura ex *E*²⁵ quibus possis scire in qua parte agri sis. nou una species agrorum adsignatorum est. est ager centuriatus, qui quadratis centuriis diuisus est. hic ager in singulis centuriis ducentena iugera habebit. est ager scamnatus qui appellatur, qui in longitudinem maiorem iugerum numerum habebit quam in latitudinem. hi quoque agri non nisi in re praesenti depraehenduntur uel ex forma regionis. habent enim agri scamnati in centuriis singulis | iugera *A*⁵ ducentena quadragesima, quae per latitudinem habent actus 16 xx et per longitudinem actus xxiii.

Si duo lapides in capitibus centuriae in lineas decimani siue kardinis inuenti fuerint, et mensurae agenda sunt secundum formam agri adsignati, ut modi iugerationum secundum acceptam unius cuiusque separantur in centuria in qua quaestio fuerit orta, primum in re pre-

1. in re] ex *E*. || lapidibus *E*. || 2. inspectionē et *A*, scriptione ea *E*. || scriptura *E*. || 2. 3. aliquibus locis non sunt *Boethius* p. 1539. || 3. non sunt ... 4. sed et quibusdam] pali roborei fixi sunt in his *E*. || sed *Boethius*. || in effigiae *A*, in effigiem *Boethius*. || 3. 4. terminorum positi sunt quos cursorios uocamus *Boethius*. || 4. tipo *E* *semper*. || 5. agri sic inueniri *E*. || 6. potest *A*, possunt *E*. || regionis *E*, om *A*. || 7. quam plurima *E*. || 9. est ager *A*, ager est *E*. || 10. est *E*, om *A*. || in *E*, a *A*. || 11. ducentena *A*, et *E*. || qui scamnatus *E*. || 12. qui in *E*, om *A*. || iugerum om *AE*. || 13. quam in allatitudinem *A*. || hii *A*. || 14. re om *E*. || 16. quae *E*, qui *A*. || actus xx et per longitudinem om *E*. || 19. kardines *A*. || 20. modū *AE*. || 21. cuiusquae *A*. || separaretur *AE*. || in om *E*.

AE senti typos regionis quaerendus est. et inspecta scriptura
 lapidum in re praesenti typum conlocabis, ut scias pri-
 mum an decimanus maximus ab oriente in occidentem
*A*⁶ constitutus sit, | an uero a meridiano in septentrionem.
 5 si enim ab oriente in occidentem constituti sunt, typum
 sic conuertes ut pos te relinquis orientem, et occidente
 spectato sic typum tenebis. respicies in typum kardinem
 maximum, quo loco sit. et si scriptura lapidum depre-
 henderis in oriente crescere, erit pars citra kardinem: si
 10 uero inueneris in occidente kardines crescere, erit ultra
 kardinem. sed ut scias an dextra decimanum stes an si-
 nistra decimanum, inspectis lapidibus in linea kardinis ma-
 ximi, si in septentrione crescent, erit dextra decimanum:
*A*⁷ si in meridiano crescent, | erit sinistra decimanum. haec
 15 inscriptura demonstrabit tibi quomodo debeas typum in
 re praesenti conlocare. similiter facies, si decimanus ma-
 ximus a meridiano in septentrionem conlocatus fuerit et
 cardo maximus ab oriente in occidentem. eadem ratione
 sicut supra scriptum est, in re praesenti typum conloca-
 20 bis, ut decimanus maximus spectet suum locum, id est
 meridiani et septentrionis lineam, kardo maximus orientis

1. typore *A*, tipus *E*. || ferendus *E*. || inspectas scripturas lapidum
A. || 2.3. primum undecimanus maximus si ab *E*. || 3. in occidente
A. || 4. a] in *A*. || in septentrione *A*. || 5. in occidente *A*. || 6. si
 conuertis *E*. || post *E*. || reliquas *A*. || 7. tenere inspicias *E*. || *po-*
tius in typo. || 8. et sic scripturam lapidum deprehendis in orien-
 tem *E*. || 10. in occidentem *A*. || cardines *E*, kardinem *A*. || 11. sed
 ut *A*, si tu *E*. || 12. in *A*, si in *E*. || 12.13. maximi si] xvi an *A*,
 sint an *E*. || 13. septentrionem *E*. || crescente *A*. || 14. crescente
 erint *A*, crescente erit *E*. || hac *A*. || 15. scriptura *E*. || debeat *A*. ||
 16. cumlocatus *A*, collocatus *E*. *supra erat* constitutus. || 17.18.
 fuerit erint cardines ab oriente *A*, fuerit cardines ab oriente *E*. || 18.
 in occidente *AE*. || 19. scriptum est] sicut *A*, om *E*. || re om *E*. ||
 conlocaueris *A*, collocaueris *E*. || 20. expectet *E*. || 21. linea *A*, si
 in ea *E*.

et occidentis lineam: et secundum rationem supra scriptam *AE* scies lapidum scribura quae sit pars dextra decimanum et quae sinistra decimanum et quae | citra cardinem et *A* 3 quae ultra cardinem.

Si quando in agro adsignato mensuras egeris, et re- 5 uersus ad formam inueneris nominibus sex data *CLXXX* iugera, ut scias quantum quis acceperit, quaeris sub littera: et sic inuenies quis quantum acceperit.

Si in agro adsignato aliquis modus iugerationis uacauerit, ne putes subsiciuum remansisse, quaerere | debes *E* 26 primum ne post aes fixum et machina sublata secunda 11 adsignatione alicui adsignatum sit. uel quaeris si in libro beneficiorum regionis illius beneficium alicui Augustus dederit. quod si neutrum factum est, scias illum subsiciuum | remansisse. *A* 4

PODISMVS.

R .

Mensurarum genera sunt tria, rectum planum solidum. rectum est cuius longitudinem tantum modo metimur. planum est cuius longitudinem et latitudinem metimur. solidum est cuius longitudinem et latitudinem et crassitudinem metimur.

1. et occidentis *om AE*. || lineae secundum *E*. || supra scriptam *E*. || *ss. A*. || 2. scies et lapidum *E*. || scribura *A*. || 3. quae sit sinistra *E*. || 5. egeris] *ag^Eeris A*. || 6. hominib. **ex A, ex E*. || 9. aliquis *A*, aliquando aliquis *E*. || 10. ne putis *A*. || debes *E, om A*. || 11. primum *om E*. || post aes *Heinsius ad Ouidii met. 1,91*: post est *A*, possit primum *E*. || machina *A*. || secundum assignationem *E*. || 12. uel ... 13. beneficiorum *om E*. || 13. illius ne beneficium *E*. || alicui praestitisset. quod si *E*. || 16. *titulum hic om E, Podismi R*. || 17. sunt tria genera *R*. || 18. metitur *AE*. || 19. metimur ... 20. latitudinem *om E*. || metimur *om R*. || 20. et latitudinem *om A*. || et crassitudinem *erasa E*. || 21. metitur *E*.

AER Angulorum genera sunt trea, rectus acutus hebes. rectus est qui normaliter constitutus est. acutus est qui
 (R).(A) minor est recto. | hebes est qui maior est recto. |

[Pes quadratus amphoram capit. piscinae uel lacus
 5 pedes quadratos dicere.

s. q. metieris longitudinem per latitudinem, effectum per altitudinem: erunt pedes quadrati. si fuerint tot, totidem amphorae sunt piscinae uel lacu.

Dolei dicere pedes quadratos.

10 metieris ab integro fundi diametrum, item diametrum et cum summi zametrum altitudinem cum mensus fueris . . . . . iungis tria aera in uno partem tertiam. quod fuerit in se effectum undecies, huius sumis partem quartam decimam. hoc ducis per altitudinem. erunt dolei pe-
 15 des quadrati.

Calcis pes quadratus centum pondo pendet.

calcaria autem si non aequaliter instructa est in do-
 lii effigiem, metieris eam quomodo et doleos. et quot-
 quot pedes quadratos inueneris, inquires in regione illa,
 20 in qua mensuram feceris, ad quod pondo calcis uehis ue-
 niat. quotiens centenas libras inueneris, tot assumes in
 pede quadrato, et dices quot uehes calcaria capit.

si uero aequaliter structa fuerit usque ad summum
 aedificium, zametrum sumes. hoc in se effectum unde-
 25 cies, sumes partem quartam decimam, et duces per alti-
 tudinem. habes pedes quadratos.]

1. tria *ER*. || 2. acutus qui *A*. || 3. recto] *add* podimus *E*. || 4. Piscina ē uel *E*. || 5. ducis *E*. || 6. s. q.] *i. e.* sic quaeramus. quae *E*. || 7. latitudinem *E*. || totidem] *am* *E*. || 8. sunt piscinae] *est*. piscina *E*. || 13. decies *E*. *cetera peritiores restituant*. || 14. latitudinem *E*. || 16. calces pedes quadratos *E*. || 20. pando *E*. || 21. totas sumes *E*. || 22. quod uehis *E*. || 24. undecimam *E*. || 25. latitudinem *E*.

In ambligonio datis tribus lineis dicere eiecturam *AER* super quam perpendicularis cadet.

sic quaeramus. sit ambligonium, cuius maior hypotenusa | est ped. XVII, basis eiusdem ambligoni ped. VIII, *A*¹⁰ hypotenusa minor ped. x. dicere eiecturam eiusdem ambligoni super quam perpendicularis cadet.

s. q. maiore hypotenosa in se multiplicata, ex ea summa deduces duos minores numeros singulos in se multiplicatos. quod super fuerit, sumes partem dimidiam. partior a base. erit eiectura super quam perpendicularis 10 cadet.

perpendicularem si uolueris, de hypotenusa minore | multiplicata in se tolles eiecturam in se multiplicatam. *E*²⁷ reliquum quod super fuerit, sumes latus. erit numerus perpendicularis. (fig. 213.) 15

In trigono horthogonio, cuius podismus est ped. XXV, *A*¹¹ embadum ped. CL, dicere cathetum et basem separatim.

1. ambigonio *E*, ampligonio *R*. || dicereiecturam *A*, duc recturam *E*.
 || 2. perpendicularaueris *E*. || cadit *R*. || 3. sic quaeremus Sit ampligonium *R*, perpendicularem sic querimus sic ampligonium *E*. || hypotenosa *E*. sic semper. || 4. XVII] XVIII *AER*. || bases *E*. || ampligoni *E*, ampligonii *R*. || VIII *AR*, XI *E*. || 5. dicereiectura *A*, De rectura *E*. || eius *E*. || ampligoni *E*, ampligonii *R*. || 6. quem *E*. || perpendicularaueris *E*. || cadit *R*. || 7. s̄ q̄ maiore *A*, his quae maior est *E*, Sequitur maiorem *R*. tum hypotenusam sumes ex ea summa *R*. || 8. deducis *A*. || duas *E*. || quos singulos in se multiplicatos copulabis summae. *R*. || 9. sumis *A*, sumis *R*. || 10. partior abasse *A*, fortiore base *E*, et partire ad basim *R*. || electura *A*. || perpendicularaueris *E*. || 11. cadit *R*. || 12. perpendicularare *A*, perpendicularis *E*. || de et minore om *E*. || 13. tollere eiectura *A*, tollere in adiectura *E* || in se om *A*. || multiplicata *AE*. || 14. reliqui *R*. || quod ante erit add *R*. || 16. orthogonio *ER* semper. || podimus *E*. intellege hypotenusam. || 17. in uadum *E*. || ducere *E*. || chotetum *A*, catectum semper *E*. || basi *E*.

AER s. q. semper multiplicō hypotenusam in se fit p. DCXXV. ad hanc summam adicies IIII embada, quae faciunt pedes DC. utrumque in unum. fiunt ped. ∞CCCXXV. huius sumo latus, quod fit p. XXXV. deinde ut interstitio
 5 duarum reclarum inueniatur, facies hypotenusae numerum in se. fit p. DCXXV. hinc tollo IIII embada, et remanent ped. XXV. huius . . . . . fit v. erit interstitio. quam
A12 mitto ad duas iunctas, | id est ad XXXV. fiunt ped. XL. huius sumo semper partem dimidiam. fit ped. XX. erit ba-
 10 sis trigoni. si tollo de XX interstitutionem, id est ped. v, reliqui sunt ped. xv. erit cathetus eiusdem trigoni. (fig. 214.)

Si datum fuerit trigonum horthogonium, et dati fuerint cathetus et basis in se ped. XXIII, embadum huius trigoni ped. LX et hypotenusam ped. XVII, dicere cathetum et
 15 basim separatim.

s. q. facio hypotenusae numerum in se. fit CCLXXXVIII. *A13* hinc tollo quattuor embada, quod fit CCXL. | reliquum XLVIII. huius semper sumo latus. fit VII. hoc semper adicio ad duas iunctas, id est ad XXIII. fiunt pedes xxx.

1. $\bar{s} \bar{q}$ *AR*, his quae *E* semper. || hypotenusam *A*, hypotenusam *E*.
 tum XVIII in se DCXXV. *R*. || p. om *A*. || 2. DCXX. *E*. || summa *A*.
 || adicio *ER*. || quae faciunt *AR*, et fit *E*. || 3. pedum *R*, p *E*. ||
 faciunt, *omisso* ped., *R*. || 4. quae sunt *R*. || p. om *AR*. || 5. reclarum
 reclarum *E*, reclarum linearum *R*. || inueniatur *A*. || faciam *R*. || 6.
 fiunt *R*. || p. om *AR*. || huic *R*. || inuadit *E*. || et remanent om *AE*.
 || 7. adde sumo latus. || fit .v. *E*, fit *A*, quinta pars *R*. || Quam
 mitto ad *R*, om *AE*. || 8. iunctas om *R*. || ad om *E*. || fiunt *A*, fit
E, et fiet *R*. || 9. dimidiam partem *R*. || est ped *A*, fit *E*, et fiunt
 pedes *R*. || 10. interstitio *A*, institutione *E*, intersectionem *R*. ||
 11. reliquos superscriptos p. xv. *E*, om *R*. || cathetus *A* ut solet. ||
 trigoni] add p. xx. *E*. || 12. orthogonium *R*. || 13. cathetus *A*, catheti
E. || in se] scribe iunctae. add faciunt *R*. || embadum . . . 19. id est
 ad XXIII om *E*. || 14. hypotenusam *A*. || cathetu et base *A*. || 16. Sequitur
R. || hypotenusae *A*. || 17. Huic *R*. || quod fit *A*, id est *R*. || re-
 linquantur *R*. || 18. fit *A*, id est *R*. || 19. iuncturas *R*.

huius semper sumo dimidiam. fit xv. erit basis eiusdem *AER* trigoni. de duabus iunctis, id est de xxiii, tollo ped. xv. reliqui ped. viii. erit cathetus. (fig. 215.)

Si datum fuerit trigonum oxygonium, cuius tris numeri dati sint, minor latus eius ped. xiii, basis ped. xiii, 5 maior latus ped. xv, dicere perpendiculararem eiusdem oxygoni et praecisuras singulas.

s. q. semper facio xiii in se. fit clxviii. | et xiiii *A* in se. fit p. cxcvi. utrumque in unum. fit p. ccclxv. ex hac summa semper tollo xv, et in se. fit p. ccxxv. hoc 10 tollo de ccclxv. reliquum p. cxl. huius semper sumo partem dimidiam. fit lxx. hoc partior ad basem, id est ad xiii, et fit v. erit minor praecisura eiusdem oxygoni.

..... s. q. de hypotenusa minore, id est de xiii, in se tollo minorem praecisuram [in se], id 15 est v, et in se. quod superest, latus erit perpendicularis. (fig. 216.)

1. dimidium id est xv *R*. || eius *E*. || 2. de duas iunctas *AE*. || de xiii. *E*. || tolle ped^o xv *AR*, tollo xv *E*. || 3. reliqui sunt *R*. || ped. om *E*. || in fine add minus latus eius *R*. || 4. Si fuerit datum *R*. || exigonium *R*, exagonum *E*. || tres *ER*. || numerus quartus *E*. || 5. dati sunt *R*, datus sit *E*. || minor latus eius om *R*. sed confer u. 3. || bases *A*. || ped. om *R*. || xiii. *E*. || 6. maius *R*, minor *E*. || dicere *A*, ducere *E*, dicere debes *R*. || eius *E*. || oxigonii *R*, exagoni *E*. || 8. Sequitur *R*. || semper om *AR*. || xiii. *E*. || fiunt *R*. || p. om *AR*. || c.: viii duabus notis erasis *A*. || et xiiii om *E*. || 9. fiunt *R*. || p. om *AR*. || p. om *R*. || 9.10. et hanc summam *E*. || 10. tolle *A*. || et in se multiplico fiunt *R*. || p. om *AR*. || 10.11. hoc tolle de *A*, de hoc tollo *E*. || 11. relinquuntur *R*. || p. clx. *E*, cxl *AR*. || semper dimidiam sumo partem. *E*. || 12. fiunt *R*, om *E*. || patior *E*. || basim *R*. || 13. fiunt *R*. || exigonii *R*, exagoni *E*. || 14. adde perpendiculararem si uolueris. || s. q. de] his quae de *E*, Quod de *R*, quae *A*. || hypotenosa *AE*. || min. *A*. || 14.15. id est de *A*, id est de xiiii. in se. tollo minorem praecisuram in se id est *E*. || 15. xiii] xiiii *AER*. || in se utrobique om *R*. || 16. v *AR*, xv *E*. || in se om *R*. || superest latus *AR*, perpendicularatus *E*.

AER Dato in pari numero trigonum hortogonium instituere.
*A*¹⁵ datus numerus sit tres. s. q. datum numerum, id
 est III, in se. fit *q*III. hinc semper tollo assem. fit *q*II.
 huius tollo semper partem dimidiam. fit IIII. erit basis.
 5 ad basem adicio assem. erit hypotenusam, pedum v.
 (fig. 217.)

Item a pari numero trigonum hortogonium instituere.
*E*²⁵ ut puta sit par | numerus q. semper huius sumo partem
*R*²⁰ | dimidiam. fit III. hoc in se. fit nouem. hinc semper
 10 tollo unum, et fit VIII. erit basis trigoni. (fig. 218.)

*A*¹⁶ Omnem trigonum una ratione podismare, ut puta
 hortogonium oxygonium et ambignonium.

s. q. cuiuslibet ex tribus triangulis tres numeros iungo
 in unum. id est hortogonium cuius numeri dantur, cha-
 15 tetus ped. VI, basis ped. VIII, hypotenusam ped. X, hos tres
 numeros iungo in unum, et fiunt XXIII. huius semper
 sumo dimidiam partem. fit XII. hoc sepono, et ex hoc
 numero, id est de XII, tollo singulos numeros. tollo VI:
 reliquum pono sub XII. item basim ped. VIII tollo de XII:
 20 reliquum pono sub VI. hypotenusam ped. X tollo de XII:

1. in pari] pari *AR*, in parte *E*. || trigono *E*, *omisso* hortogonium. ||
 2. dictus *E*. || sint III *R*. || data numerum *E*, Datus numerus *R*. ||
 3. fiunt *R*. || asse *A*. || fit octo *q*II. *A*, fiunt octo *R*. || 4. tollo *om*
A, sumo *E*. || semper *om R*. || partem] tem *pr A*. || fiunt *R*. || ad
 base *A*, ad basim *R*. || 5. adicias *R*. || assem *ER*, ad se *A*. || ped v
A, Erit *E*. || 7. a *E*, *om AR*. || 8. pars numeri *E*. || senarius. huius
R. || 9. fit. III. III. hoc in se fit *A*, fit hoc ter inter se fit *E*, fiunt. III.
 tres in se. fiunt *R*. || hinc ... 10. VIII *om E*. || 10. et fiunt *R*. || VIII
R, VIII. *A*. || regoni *A*. || 11. podimare *E*. || 12. ortogonium exago-
 nium et ambignonium *E*, ortogonium et ambignonum *R*. || 13. trian-
 gulis *AR*, angulis *E*. || .III. *AR*. || 14. in uno *E*. || id est *om pr A*,
 ut puta *R*, || ortogonii *R*. || cathetus quidem *R*. || 16. numerus *A*. ||
 in unum *om AR*. || 17. dimidium *R*. || partem *om AR*. || fit *om R*.
 || et *om E*. || 18. tollo VI *om AR*. || 19. sub XII ... 20. reliquum pono
om E. || 20. hypotenusam *A*, hypotenusam *E*. || de *om E*.

reliqui duo: pono sub quattuor. deinde multiplico vi per *AER*
 III. fit XXIII. hoc·duco II, et fit XLVIII. hoc | duco *A*¹⁷
 per XII. fit DLXXVI. huius sumo latus, et fit XXIII. erit
 embadum. et cetera trigona eadem ratione podismabun-
 tur. (fig. 219.) 5

Si datum fuerit trigonum [et] orthogonium, et dati
 fuerint omnes numeri eius, a recto angulo missa super
 ypotenusa perpendicularis et singulae praecisure deside-
 rabuntur.

s. q. ut puta trigonum et orthogonium, et cathetus ¹⁰
 sint p. q₁₅, uasis ped. x, ypotenusae ped. XII. semper
 multiplico cathetum per uasem. fit xxv. effectum partior
 ad hypotenusam. fit q. | erit perpendicularis. ut quera- *A*¹³
 mus singulas precisuras, ...

1. reliquum. II. *E*, relinquuntur. II. *R*. || 2. fiunt *R*. sic semper. ||
 et om *AR*. || 4. in uadum *E*. || cetera *A*, cae ra *E*, ceteri *R*. ||
 trigoni *R*. || edem *A*. || podimabuntur *E*. || 6. et om *R*. || 7. omnes
 q₁₁ numeri *A*, sed deletis numerorum notis. || ad recto *A*, adirecto
R. || 8. hypotenusam *R*. || 9. singuli *A*, singulare *E*. || 10. Seq. *R*. ||
 trigoni orthogonii cathetus *R*. || et] an est? || oregonium pr *A*. || 11.
 sint *AR*, est *E*. || q₁₅ *A*, VIII *R*, VI *E*. || basis *ER*. || hypotenosa *E*. ||
 pedum XLI *R*. || 12. per assem fit p lxxxv. *E*, per basim fiunt lxxx *R*, ||
 effectum om *R*. || partior *AR*, facio *E*. || 13. ypotenusa *A*, hypotenosa *E*.
 || 14. M. Iuni niPsi Lib. EXPLICIT INCIPIT APROFIDITI. FELICITER ET
 BETRUBI RUFII ARCKITECTONIS *A*; quae om *ER*: sed sequuntur
excerpta eadem in A usque ad p.60, cui subscriptum est
 EXP. LIB. APROFODITI. ET BETRUBI RUFII ARCKITECTONIS. INC.
 IULI FRONTINI DE AGRORUM QUALITATE FILICITER, et in *E* p.
 28,19-29,20. 30,3-15, et in *R* usque ad p.27,19. horum parti-
 culam, quae est in *A* p.55,6-57,1, in *R* p.27, dedi in *Coloniis* -
 p.245.

EX LIBRIS DOLABELLAE.

Omnis terminus ab oriente lympidum latus habet, ab occidente roscidum latus habet. (fig. 223.)

Vertices agrorum qui sunt? si sunt in montibus lapides tantum modo, et non potest in eis fodiri et terminus figi: inductis quadratariis ut firmitus esset quod naturaliter dolantes in montibus ex monte terminum eminentem monti constituerent, quam si cauarent et sic infingerent lapides finales. ideoque uertices agrorum, quod sicut uerticem in capite humano natura prestitit, sic et in montibus mensores docti instituerunt ut essent uertices agrorum qui in montibus lapides naturales sunt. (fig. 224.)

Omnis possessio quare Siluanum colit? quia primus in terram lapidem finalem posuit. nam omnis possessio tres Siluanos habet. unus dicitur domesticus, possessioni consecratus. alter dicitur agrestis, pastoribus consecratus. tertius dicitur orientalis, cui est in confinio lucus positus, a quo inter duo pluresue fines oriuntur. ideoque inter duo pluresue est et lucus finis. (fig. 225.)

Fines templares sic quaeri debent; ut si in quadri-finio est positus et quattuor possessionibus finem faciet. quattuor aras quaeris, et aedes quattuor ingressus habet ideo ut ad sacrificium quisquis per agrum suum intraret. quod si desertum fuerit templum, aras sic quaeris. longe

1. limpidum *P.* || 3. occidentem roscidum *G.* || 4. si sunt *om G.* || lapideis *G.* || 8. quam sic *G.* || 9. quod] ut *G.* || 11. ut essent] Hi sunt *G.* || 13. colet *G.* || 17. cui] qui *G.* || 19. finis *om G.* || 22. aedes factum ex aedis *G.* || 23. ideoque ut *G.*

a templo quaeris pedibus xv, et inuenis uelut fundamenta *G* aliqua. quod si inter tres, trea ingressa habet: inter duos dua ingressa habet templum. (fig. 226.)

In agro oliuario sic quaeris quo dirigant fines: si ordines oliuarum sibi in transuerso occurrerint, sic est 5 rigor finalis. si certi ordines sibi conuenerint, non est rigor finalis: nam hi duo rigores ebetes sunt appellati, quia sine lapidibus sunt. ideoque non potest ager oliuarius demetiri, nisi sic ut ad ordinem disconuenientem ad- 10 tendas: et sic recolligis quo finis inter possessiones de- metiatur aut qua exitum habeat. (fig. 227.)

Fines sepulturarios siue cinerarios sic intellegis, quo uadunt rigores inter possessiones, iuxta sepulturam siue 16 buxus siue etiam cineates aut cacabos inuenis aut orcas fractas aut certe | integras. ut inuenias si finalis est se- *G*²⁰⁷ pultura, quaeris longe ab ea pedes quinque aut aratro 16 terram agis: et si inueneris ea signa, finalis est sepultura. si enim non inueneris, transi in alio latere: et sic per rigorem uicinarum possessionum in rigorem uenies de quibus possessionibus intentio uertitur: et sic ueritas agnos- 20 citur. (fig. 228.)

Quare per aedes publicas in ingressus antiqui fecerunt crucem, ANTICA, et POSTICA? quia aruspices secundum aruspiciam in duabus partibus orbem terrarum diuiserunt; una parte ab oriente in occidentem, alia a meridiano in 25

6. rigor pinnalis *p.* 254, 1. || 8. sine capitibus *puto*. || ideoque] ho-
dieq. et *G*. || 10. et sic te colligis *G*. || *aptius* derigatur, *nisi fallor*.

|| 11. quo *G*. || 13. uadant *G*. || siue] sunt *GP*. || 14. siue] sunt *G*,
sunt *P*. || *scribendum* cinus aut testas aut cacabos. || 18. enim]
potius ea. || 20. contentio *Rudorffius*. || 22. in ingressos *G*. || 23.
secundum] sed *G*: *infra recte* sed. || 25. unam partem *G*.

G septentrionem. ideoque si qui imperatorum aut consulum pugnantes terras adquisierunt nomini Romano et partiti sunt ueteranis aut militibus Romanis, et pro uoto suo dis templum aedificauerunt, ut sciretur a posteris quia adquisierant terras nomini Romano, secundum aruspicium ⁵ signum fecerunt in aedes deorum suorum, ut scriberent ANTICA et POSTICA. (fig. 229.)

1. siquis *G.* || 4. adquisierat *G.*

EX LIBRIS LATINI DE TERMINIBVS. G 209

Terminus si caput de aquila factum habuerit, (fig. 230) montem transcisum transit, et usque in oliuastellum mittit. si tres oleastri fuerint, trifinium faciunt. 5

Terminus si transpertusus fuerit, (fig. 231) cisternam significat, alueum transit, et usque in aqua uiua mittit, et ipsa aqua uiua in arca trifinii est.

Terminus si subcumbus positus fuerit, (fig. 232) limitem ostendit. quidam maxime per conuallia pergunt. 10 si autem in plano subcumbus positus fuerit, ubi uallis non sit, in proximo ante se claudet finem.

Terminus si in quadrum dolatus fuerit (fig. 233) et in latere punctum habuerit, fontem significat. si uero super se cauum habuerit, puteum finalem significat. 15

Terminus si a sursum usque deorsum scissuram habuerit, (fig. 234) fluuium aut certe riuum significat.

Terminus si super se plumbum habuerit, (fig. 235) stagnum significat aut cisternam.

Terminus si subcauus fuerit, (fig. 236) lauacrum significat. 20

Terminus si bifurcus fuerit, (fig. 237) samardacus dicitur, trifinium facit.

Terminus si rotundus fuerit et breuis, et de una parte in latus punctum habuerit, (fig. 238) in fontem quatuorangulatilem descendet. 25

G Terminus si ecce talem (fig. 239) lignum habuerit subtus uel supra, arborem peregrinam significat, qui in eo loco ex studio in fine posita est.

*G*²¹⁰ Arbor si plumbum habuerit (fig. 240) idem sicut terminus, aut stagnum aut fluuium maiorem aut fontem significat.

Termini autem omnes nec uno modo nec uno tenore sunt constituti, in trifinium aut quadrifinium, et sagrabam quam appellant adluuionem. etiam monticelli sunt in finibus constituti. (fig. 241.) alioquin qui nesciunt quid est in lectionibus, negant esse in finibus constitutos autem in tempore quando milites occidebantur in bello publico: alibi quam maxime non ponebantur, nisi circa fines et in centuriis: et quantos milites ponebant, tantos lapides defigebant. ideoque
 15 scringis et allabinibus et centuriis signa proponebantur. Quoniam terminus si in tres acies constitutus fuerit, tres lineas auctoris ostendit; si in quattuor acies, quadrifinium facit. (fig. 242.)

GENERA LAPIDVM FINALIVM.

20 Lapis fluuialis cromatica uocatur. lapis Tiburtinus caesalis dicitur. terminus coctus testatius ullageris dicitur. lapis alua silicea, si peralua fuerit, Galliensis nuncupatur: si mixta uena habuerit, ignifera nomen habet. nam in aliquibus locis terminos non dolitos posuimus, et
 25 nihil illis subter addidimus. terminus si uenas mixtas habuerit, ficto aciem dicitur, aspratilis autem qui uelut signinum coagulatus lapis naturalis fuerit. terminus si superioris | politus fuerit et inferioris subulis in politus, monumentalibus est, non habet fidem finitionis.

11. *legendum* constitutos. constituebantur autem. || *intemp̄r G.* || 12. quam *P.*, qui *G.* || 23. *Agrorum quae sit inspectio p.* 281, 20.

GAIVS AVCTOR V. P.

G

Nam et naturales lapides cecidimus et in finem constituimus. in orientales partes autem omnes palos de ilice picitos posuimus: in terminatione uerum quam maxime sub terra ipsos palos percooperuimus, et signatim, ut inueniantur pali ipsi, stellam consecrauimus. (fig. 243.) et ipsa stella iunior nomine uocatur. terminus autem si uua acie reproba habuerit, hoc est non aequalem aciem, ipsum quoque reprobum reputamus. (fig. 244.) id autem ponitur aliquando in trifinium. in quadrifinium autem reprobus non ponitur, nisi solidus lapis. et quattuor lapides in quadrifinium constituimus. (fig. 245.) si extra quattuor lapides fuerit, epeteticales obseruentur.

AVCTOR VITALIS.

Terminus si fuerit quinque pedes intra limitem, aliis quinque pedibus in caput limitis terminum inuenies.

Terminus si in medium limitem constitutus fuerit et unam partem subcauam habuerit, tres monticellos transit, et in tertium monticellum arcam circa lauacrum significat, et ipsa arca in quadrifinium constituta est.

FAVSTVS ET VALERIVS VV. PP.
AVCTORES.

Per Gallias et per Africam.

Dum per Africam assignaremus, circa Chartaginem in aliquibus locis terminos rariores constituimus, ut inter se

2. *conf.* p. 346, 7. || caecidimus P. || 6. *conf.* p. 346, 9. || 7. ipsa P, ipsi G. || 8-10. *conf.* p. 354, 13.

- G* habeant pedes $\bar{\text{I}}\text{C}\text{C}\text{C}\text{C}$. in limitibus uero, ubi rariores terminos constituimus, monticellos plantauius de terra, quos botontinos appellauimus. et intra ipsis carbones et cinus
*G*²¹² et testa tusa | cooperuimus. trifinium quam maxime quando
 5 constituimus cum signis, id est cinus aut carbones et calce ibidem construximus, et super duximus, et super toxam monticellum constituimus. in Chartagine et in pro-
 uintia ss. quam maxime oliuastellum et cotoneum (fig. 246.) et sabucum in finem constituimus, et circa sabucum
 10 monticellos constituimus, sicut superius scripsimus, cum signis et sigillis quam maxime. fines ut sint breues in pro-
 uintiis et per montibus saxuosis limites de lapides consti-
 tuimus. et in aliquibus locis murum de lapides fecimus
 constringere, ex calce et harena fundamenta quam maxime.
 15 in alios fines nihil posuimus, sed ex opere fossas fecimus
 mitti in alto. alios fines, quos sursum monte direximus,
 in XII pedes latitiam constituimus propter ripae ruinam.
 circa urbem Babylonis Romae maritimum fiet et Gallicum.
 iubeo te ius iurandum prestare, si cotoneum malum inue-
 20 neris, quia trifinium erit. si oliuastellum fuerit in medium,
 unum terminum demonstrat. laguinas tres quadrifinium
 faciunt. in conuallia loca aqua demonstrat. (fig. 247.) ter-
 minus si tres petras circa se habuerit fixas, trifinium
 facit.
- G*²¹³ Terminus in modum arcellae cauatus Claudianus di-
 26 citur. breuis est. et si tres fuerint, trifinium faciunt. (fig.
 248.)

4. quemaxime *G*. || 8. quæmaxime *G*. || 14. quemaxime *G*. || 18.
conf. infra p. 178 G.

LATINVS V. P. TOGATVS.

G²¹⁴.

Terminus siue petra naturalis si branca lupi habuerit facta, (fig. 249.) arborem peregrinam significat.

Terminus siue petra naturalis si branca ursi habuerit, (fig. 250.) lucum significat. 5

Terminus siue petra naturalis si unguam pecoris bifurcam habuerit, (fig. 251.) de sub saxo egredientem aquam significat.

Terminus siue petra naturalis si caput uituli sculptum habuerit, (fig. 252.) de duobus montibus aquas egredientes significat, per quas lineae confinales descendunt: super se autem sacra paganorum ostendit in trifinio. 10

Terminus si aspratilis fuerit et mixta piperacia loca habuerit, (fig. 253.) sine dubio in trifinio constat: paralleloneum uocamus. constat eum habere legum initia consulta: pedatura eius fit pedes CCCCLX. 15

CCL	CCCL	CCCCL	DL	DC	DCC	DCCC	DCCCC	G ²¹⁵
A	B	C	D	E	F	G	H	
∞	∞L	∞D	∞D	∞	∞D	∞CC	∞CCC	
I	K	L	M	N	O	P	Q	20
∞CCCC	∞D	∞D	∞DC	∞DCC	∞DCCC	∞DCCCC		
R	S	T	V	X	Y	Z		

Has litteras si inueneris in terminibus scriptas, singillatim, uel binas, quantum computum habuerit, tantum quaeris ab eo in aliud signum. 25

Terminus si unguam equi sculptam habuerit, terminum cursorium significat, et usque in fontem mittit, et ipse fons trifinium facit.

6.9. si om G. || 13. piperacia P, piperatia G. || 17. ccl P, cc G. || ccll P, ccc G. || ccll P, cccc G. || dl P, dc G. || dccc P, dcc G. || dcccc P, dccc G. || 19. ∞L P, ∞C G. || 21. ∞d (supra T) P, ∞dc G. || 26-28. habet omissa figura P, om G.

EX LIBRO XII.

INNOCENTIVS V. P. AVCTOR DE LITTE-
RIS ET NOTIS IVRIS EXPONENDIS.

Casa per A nomen habens fines quam maxime par-
5 uos habet, si in monte fuerit. uerum si in planis locis
posita fuerit, sub se fines spatiosos habet. super se pro-
ximos fines habet, sub se alueum qui currens fines eius
demonstrat. et per pedes GAG p. cccc in omnes circum-
dantes per pedes CCCCL, sicut superius diximus. casa si
10 in plano fuerit, fines sub se, secundum quod in campo
dixi. super se autem paruos fines habet. et haec ipsa
loca macriora sunt. ab orientali parte aquam uiuam sig-
nificat. a sextanea parte riuum significat. in fine suo
15 monticellos habet, et ad pedem montis superius arca cons-
tituta, quae est in quadrifinio. MA grandes lapides in fine
constituti sunt. tales signa in finibus habet casa quae per
istam litteram nomen habuerit.

Casa nomen per B habens fines grandes habet, de
latus se montem. casa si in plano loco posita fuerit, de
20 una parte limes proximum casa uenit. prope se aquam
habet. contra sextaneam partem maxime alueum in fine
P⁵² significat. si in montanis fuerit, | talia signa inuenies. si
autem in planis locis fuerit, fines toti quam maxime in
una parte ei subiacent; per longitudinem limitis pedum
25 CCLII orientalis, qui ueniens inaequalibus lineis coheret.
septentrio autem per pedes CL descendit. meridianus uero
similis septentrioni. et ipse septentrio proximum casa.
quaere si semper normaturam suam consequitur sic ut

3. et om P. || 8. GAG p. cccc P. || 10. inplanum P. || 12. ab
orientalem partem P. || 13. finem suum P. || 15. in quadrifinium
P. || infinem P. || 20. unam partem P. || 21. in finem P.

per signa istius litterae inueniantur. ita capitulum ad no- *p*
 tas iuris reuertatur. si super se montem habuerit, limi-
 tem eius per pedes CCL consequeris. et a sinistra parte
 terminos quam maxime significat. casa in arce constituta
 talia signa habet. si autem in campis fuerit, limes eius 5
 a sextanea parte proximus uenit. super se autem fines au-
 gustiores. de sinistra parte finium limites in uno loco
 conueniunt.

Casa per *c* nomen habens fines ante se habet, orien-
 talem quam maxime proximum uenientem in alteros uici- 10
 nos fines. fontem habens, circa casa fines maiores, sub
 se alueum, et trans alueum transit fines eius, et de latus
 se in fine proxima aquam habens. casa in sinistris Fla-
 miniae indicat terminos. trans alueum transit, sicut supra
 diximus. per diuisis limitibus uias multas transit. limes 15
 eius per pedes ∞ cc transit et lauacrum significat, in quem
 collis recturam sequeris lineae descendens per pedes CCL,
 et usque in ualle, ubi est aqua uiua in trifinio in ter-
 mino | constituta. sub se Flaminia. de latus se montem. *P*^{52b}
 super se lacum in trifinio. de latus se uineam. a sexta- 20
 nea alueum et fontem, quem in alia fine habet. medius
 fons ad ipsam adpertinet. fines quam maxime grandes
 habens. de uno latere finem habet proximum, sicut su-
 perius diximus.

Casa per *d* nomen habens fines super se habet. ma- 25
 xime de super se mittit usque in uallem alueum. habens
 sub se planum, de latus se monticellos, arcam in quadri-
 finio constitutam, quae mittit usque in lauacrum, quod
 est circa uiam, fontem. de latus casa habet campum, ha-
 bens sub campo alueum. uia quae mittit de trans al- 30
 ueum, transit illa limitem eius. de latus se pratum, uer-

13. finem proximam *P*. || 18. terminum *P*. || 20. trifinium *P*. || 21.
 in aliam finem *P*.

P sus casa uineam positam. proximum uineam casalem habens, quae praemit finem eius. casalis ipse in limite positus uersis finibus casa hoc habens de lateris ipsius finem grandem habens, sub se autem finem proximum coherentem. finis casalis riuo descendens super se alueum transit. trans alueum aqua uiua in quadrifinio constitutam. et super aquam uiuam, si in monte fuerit, super ipsum montem, quadrifinalis arca constituta est circa uiam. sub se autem campicellum habens superiorem recturam colli. nam limitem eius per pedes ccl duco latus eius id est medietatem fiunt pedes ccccl, sicut notis iuris expositum est.

Casa per *E* nomen habens alueum sub se quam maxime significat. de | latus alueum transit. retransit et limitem sextaneum ante se. sub se finem maiorem habet, de latus se proximam arcam constitutam in quadrifinio. et ipsa arca alueum significat. sub se uallem, quae campicellum est. super se montem qui explaius est. de latus se aquam proximam habens, sub se collem, et per ipsum collem uia uenit et retransit limitem, et descendit ipsa uia et uenit ad ipsam casam. itaque haec signa inueniri oportet.

Casa per *F* nomen habens fines ante se habet grandes. casa in monte est posita, habens sub se uallem, super se montem. de latus se alueum significat. si in campo fuerit casa de littera supra scripta, fines maiores habet. proximum casa uenit fines quam maxime in longum habens, in latitia breuiores. et ipsos fines alueus transit. limitem autem sextaneum proximum habet. signa requirenda oportet. si sic fuerit fundus constitutus, sub

2. in limitem *P*. || 16. quadrifinium *P*. || 24. in montem *P*. || 26. supra scripta] *ss P*, *semper*. || 26. maio habet *P*. || 28. latitiam *P*.

se campum habet extensum, fines grandes significat. si *P* in monte fuerit constitutus, excogimus finem habere contra duas paginas fundorum. et signa supra scripta conueniunt excogimus obseruare.

Casa per *G* nomen habens fines tortas habet. casa **5** si in monte fuerit, latus se fontem proximum geret, sub se uallem et alueum, et trans alueum uia, sub uia aqua uiua, terminos decursorios, super se montem. arca trifinii in arcem posita trans alueum significat in trifinio positam. si in campo fuerit, limites quam maxime requiren- **10**
 dos | oportet secundum constitutionem quam constituerunt *P*⁵³⁶
 auctores. de aliis partibus limitem proximum coherentem, super se arcam in monte constitutam. ergo rariores terminos habet casa supra scripta. talia signa inuenies
 P O L I H. **15**

Casa per *H* nomen habens montem, post montem casa. **MKV.** montem super alueum. si in monte casa fuerit, fines quam maxime largiores habet, sub se autem uallem. latus se per singula singulas habet lineas. sinistra parte uinea posita. si ab orientales partes fines fortiores ha- **20**
 buerit, a sextanea parte limitem proximum habet. mons ipse sub se alueum habet a sextaneo. si in planis locis casa fuerit, maxime ab orientis parte limes proximus uenit. sub se fines spatiosos habet. de latus se aquam uiuam usque in ipsos fines eius pertingunt. **25**

Casa per *I* nomen habens fines grandes habet, sed in longum, si sextaneo pedes ∞ ∞cccc. si in campestribus locis finem habuerit, in latitia pedes **CLXII** ad aream examinis, hoc est ex legibus constitutam. et si fines per montem habuerit, maiores et graciliores habet. de sinistra parte **30**
 terminus. proximum casa uenit limes eius sub ea per

P pedes ccl, superius contra se usque in triuium pedes ∞ ∞. si super se montes fuerint, permissa linea rectis collibus oportet quaeri secundum artificium agri mensurae.

Casa per κ nomen habens. casa in latere montis 5 posita est. ante se finem habet, sub se uallem, super se *P*_{5, a} montem, de latus | se alueum. et in ualle duas aquas uiuas habet, de sub se campum extensum, sub campo alueum. et ipse alueus finem facit, quoniam prolixiorem lineam ex coherentibus signis habet. sub se duos alueos 10 habet, super se duos montes. inter montem et montem duae congeriae lapidum in fine constitutae. super se uero collinam extensam. sub se alueum, et proximum se pentagonum habet, in sinistris pratum. per collinam autem uia excurrit usque in trigonium constitutum, quae de la- 15 tere definit per singulos terminos. si alueum super se habuerit, finem transit eiusdem casae. si montem de super se habuerit, arcam in latere montis habet, circa aquam uiuam.

Casa per λ nomen habens sub se finem proximum 20 et de secus aqua significans. de latus alueum transit limes sextaneus, super se fines proximos in uno loco, in monte arcam constitutam habet examine. deinceps arca descendens per duas ualles in unam lineam pergens per duo genera montium. ad singulos assignauimus litem 25 per pedes cccclv, sicut in notis iuris requirendum est.

Casa per μ nomen habens de sinistra et dextra quam maxime aqua significat, fines grandes habet. casa in media fine posita super se interdum modicum proximior finem habens. fines in quadro habens. limes maritimus 30 Gallicum intercidet. ideo plerumque casa aquam in curte *P*_{5, b} habet, aliquotiens super | se fines extensos. sub se au-

tem proximiorē de latus se montem habens. super al- *P*
ueum arcam constitutam in trifinio. arca perget ped. XCIII
et usque in alium per ped. LXXX. per pligorias lineas
oportet computare.

Casa per *N* nomen habens de sinistra parte fines par- 5
uos habet. casa si in campo posita fuerit, super se fines
modicos habet, ante se alueum currentem. lines eius in
longum fit pedes CCCL. et hoc in alio casale impinget,
partiens miliarium in sinistra. cui mitto casalibus accepta
mensuris ad singulos: fit pedes IIII. si super se planum 10
habuerit, liberi fundi computatio supra scripta obser-
uetur.

Casa per *O* nomen habens interdum in monte posita
est. et si in monte fuerit in quo campus est, fines ro-
tundos habet et cultos. per mediam finem aquam signi- 15
ficat, sub se cannucias et res palestres habet, et foris
aquiurgia. arca in monticello constituta, cuius casalis
alio casali coniungit. ideo haec arca in trifinio sita est.
si in monte casa constituta fuerit, limitem proximum se
habet, super se triuium et uias uenientes. super se tri- 20
uium et terminos habet. pedatura autem eius in pedes
IICCLIIII.

Casa per *P* nomen habens fines ante se habet, de
latus se limitem ab orientali proximum casa uenientem.
multa casalia fundum constituent. limes eius orientalis 25
post casa ueniens proximam aquam habet. super aqua
memoria | in arca, et ipsa arca de latus sinistrum alias *P*^{55^a}
fontanas sub se habens, super se montem, de latus mon-
tem, in triuio tres botontinos. in sinistra parte arca cons-
tituta in trifinio inter arcam et casam et casales. ideo 30
multa casalia fundum constituent. de latus se fines gran-

G des habens, super se fines maiores, sub se autem fines latiores, in longitia breuiores. de latus se limitem proximum coherentem. ducere latus ad singulos quadrifinales per lineas: fiunt pedes $\bar{\text{I}}\text{CCCL}$.

5 Casa per q nomen habens in plano posita est, fines post se habens multos, et aquas multas. aliquas uias transit limes eius de sinistra parte. in alio fine super se montem habens, subtus Flaminia transiens, et sub Flaminea posita uinea, et subtus uinea alueum. infra uinea memo-
10 riae sunt. supra se arcam habens. sub se campos extensos habet. uidendum qualia loca. si fossae fuerint, terminos rariores constituimus.

Casa per r nomen habens fines ante se habet grandes, sub se campum et alueum currens subtus Flaminiam,
15 alueum trans pratum, super Flaminia nuces, super se montes et descendentes in alueo unde petent aquam, et de sub riuo latus riuum limitem transit, qui uenit super sextaneum. si super se montem habuerit, tales fines requirendae sunt. si autem in planis, ad notas iuris requirendum
20 est. si in campestribus fuerit, talia signa requiris. fines
P_{55b} sub se habentem, super se Flaminiam, | et de latus se a meridiano uenientem aliam, in quadruuio munumentum, fines de casa supra scripta. quam maxime si in locis planis fuerit, rectis lineis continentur, sicut auctores ex-
25 posuerunt.

Casa per s nomen habens fines grandes habet. super se aquam uiuam significat. super se montem habet. casa in umectis locis fines habet, et septentrionalem limitem proximum habet. ab orientali parte riuum significat, su-
30 per riuum currentem transit, super se fines grandes habet sub se alios casales, et in monte aluarium EV, super se

19. planis *in litura P.* || 29. ab orientalem partem *P.* || 31 et p. 317,10. in montem *P.*

montem. inter montem et montem alueus descendit. su- *P*
 per se planum habet, de latus se uallem habet. ab orien-
 tali parte limes in proximum concidet. a sexta hora aquam
 uiuam habet, et ipsa aqua uiua in trigonium constituta
 est. in monte autem quem supra se habet, sacra pagano- *5*
 rum in ipsa o constituta sunt. et in his sicut in signis
 deputauimus. si in montibus fuerit, talia signa, si uero in
 campestribus, limites requirendos oportet.

Casa per τ nomen habens plerumque super se fines
 paruos habet, habens super se montem, et in monte ar- *10*
 cam, sub se autem fines spatiosos. mittit ad alueum aquam
 uiuam usque in trifinium constitutam. super limites orien-
 tales proximum uenientes terminos rariores constituimus.
 sicut auctores constituerunt, sine dubio obseruetur.

Casa per ν nomen habens fines grandes habet. su- *P* *56^a*
 per se montem habet, montem qui planus est, et casa
 plana loca possidet. sinistra parte montem super alueum
 habet, tribus alueis descendens, de sinistra parte lapides
 grandes quae in alueo exduas serras habens cauas. de
 una caua sacra paganorum. super se autem quam maxime *20*
 fines fortiores. et a sexta hora et ab oriente finis in pro-
 ximum ueniens, sub se aquam uiuam habens. omnia ita
 obseruentur.

Casa per χ nomen habens fines in longum habet et
 spatiosos in campo positos, non per omnes fines campum, *25*
 super se montem habens, et alueum de latus se quattuor
 aluea habens. super alueum alius riuus currit. de sinistra
 parte fines paruos habet. ab occidente autem quam ma-
 xime fines fortiores habet. si in campestribus fundus cons-
 titutus fuerit, limites oportet requiri. si in montanis lo- *30*
 cis, terminos excogimus requirendos, quoniam scio et ip-
 sos terminos per pedes trecentenos denos inuenies, quos
 in alueum coniungis. arca super ripa aluei constituta est

P in quadrifinio. ideoque super se montem aliquos fundos habere constat. qui fines strictiores habent, a duodecima parte limes maximus constitutus. sinistra parte alueum significat.

5 Casa per *γ* nomen habens fines grandes habet, sub se montem habens, super se planum habet, de latus se in sinistris fontem. de latere eodem mutabilis locus. casa
P^{56^b} in | suis ceteris constituta superius. quae proximum casa uenientes duas aquas siue duos alueos habens, de latus
 10 se fines maiores, sub se autem finem gracilem habet, latus se proximum fontem, sub se uero pratum, de sinistra parte uineas, super se montem, de latus se montem, inter montem et montem uiam, sub uia flunicellum, et trans flumicellum aquam uiuam. tales fines habet.

15 Casa per *z* nomen habens fines paruos habet secundum auctoritatem nominis sui. limes orientalis proxime concidens de sinistris partibus proximum fontem habet. si limiti proximo canales impinget, orizontes diuident ∞: ueniet computatio limitis.

P^{57^a} Casa per *A* alfa nomen habens fines paruos habet,
 21 super se montem, sub se campum extensum, ab orientali parte alueum, a sextanea parte fines proximos habens, a meridiano fines extensos. contra austrum uero fines spatiosos ordinauimus. contra aquilonem fines fortiores in-
 25 uenies. in uentum uero qui occidaneus imputatur, semper fines curtiores habet. super se montem, de latus se uallem, et in ualle duas aquas uiuas in finibus suis habens. sub ualle arca constituta in trifinio, de latus se aquam uiuam habens, quae in confinio est. et ipsa aqua
 30 uiua terminus est. super se montis iugum, et in ipsum

1. in quadrifinium *P*. || 3. constitus *P*. || 13. sub uiam *P*. || 18. orizontes] definitores *margo P*. || 20. ante haec alphabetum Graecum *P*. || 28. in trifinium *P*.

iugum Flaminia excurrit, et super uiam terminus, hoc est *P* petra aspratilis. tales fines habet littera supra scripta.

Casa per *B* beta nomen habens fines grandes et spatiosos, sub se campum, de latus se alueum, et in monticello arca constituta in quadrifinio. sub se, hoc est ad 5 occasum, fines proximos habens, ab orientali parte fines extensos, ab aquilone fines spatiosos, et limes gammatus currit, hoc est tortuosus. a sextanea parte aut casa aut casale, qui est finis istius casae, eum praemit, et quoniam sub alueo arca constituta est *PLM* ped. c. de ripa aluei 10 in proximo de una parte fines proximiores habens, in sinistra parte pratum, de latus casa uineam. casa uero aquam in proximo habet. de una parte fines curtiores habet. | quam plurimum terminos significat aut fossis aut *P*^{5-b} rigoribus. tales fines habet. 15

Casa per *Γ* gamma nomen habens fines ante se habet paruos. post se, hoc est a sextanea parte, fines fortiores habet. a meridiano fines extensos habet, super se uero montem. collis rigorem sequeris, et per collem in labacrum. circa labacrum arca constituta. itaque quadri- 20 finium. a sinistra parte, que sextanea, aquam uiuam requiris, quoniam super alueum habet, et trans alueum fines eiusdem transeunt amplius manuum passus mille rectum alueum finis excurrit. latitia finium pedes *CL*. arca constituta super se, hoc est ab oriente, fines fortiores habet, 25 pratum sub se, sub prato fontem, et sub fonte aquam quae in alueum mittit, et ipsa finem facit. de una parte casalem qui in silua ad finem eius pertinet. et ipse casalis fines graciles habet, et in ipsa casa est casalis ipse.

Casa per *Δ* delta nomen habens fines grandes habet. 30 orientalis finis in proximum uenit, et a sextanea parte

4. in monticellum *P*. || 5. in quadrifinium *P*. || 6. ab orientalem partem *P*. || 10. sub alueum *P*. || 21. parte quae *P*. || 26. sub pratum *P*. || sub fontem *P*.

P finis in proximum uenit. a meridiano uero fines extensos
 habet. alueum circa se habet, et trans alueum casa in
 monte habens, et super montem memoria in arca, et su-
 per arcam aqua uiua, et super aqua uiua terminum in
 5 trifinium, id est lapidem Tiurтинum. quoniam ipse inspec-
 tis diligenter finit, in cura constituimus. de latus se fines
P^{58a} grandes habet, sub se uineam, et sub uinea | pratum, et
 trans alueum montem, et super montem arca constituta
 in trifinio, quae descendit circa uallem, et in ualle aqua
 10 uiua, et ipsa aqua uiua trifinium facit, et sub aqua uiua
 terminus cursorius positus mittit in proximum casalem.

Casa per *E* nomen habens fines bonos habet. post
 se finem nihil habet, ante se fines subiacentes, hoc est
 ab oriente. a sextanea parte finem proximum habet. sub
 15 se alueus currit. montem habet, et in ipso monte aqua
 uiua est. et sub aqua uiua terminum in trifinium signi-
 ficat. et deinceps ante se finem et campum habet, et per
 medium campum lines excurrit. sub se finem proximum,
 ante se fines subiacentes per conuallia. sub se casa Fla-
 20 miniam habet finem facientem. tales fines habet.

Casa per *Z* zeta nomen habens fines grandes atque
 compactiles, fines spatiosos non habet, sub se campum,
 super se montem. inter montem et campum alueus est,
 qui alueus finem facit. in sinistra parte pratum, et sub
 25 prato Flaminia, quae uia obseruat omnes fines aspratiles *FD*
 habens, de una parte finem proximum habens. quam par-
 tem aquilonis et ipsum orientem interpretemur, quoniam
 finem proximum habet. super se autem iugalis finis ex-
 currit, et ipse finis sub se aquam uiuam significat. et
 30 ipsa aqua uiua omni tempore non decurrit. de una parte
P^{58b} sacra paganorum sunt. et ita mittimus secundum | fundi

litteram normam et terminos requirendos de littera ca- *P*
sae supra scriptae.

Casa per *h* heta nomen habens fines in longum ha-
bet. quattuor limites fundum continent. casa in campo
posita est, et per medium campum alueus est finem sub- 5
ter flaminia faciens, et ipse alueus de fonte descendit.
de sinistra parte fines fortiores habet. sinistra, que sex-
taneum observatur ab aquilone, fines curtiores habet,
quod expectant orientales. in rationem quam maxime col-
lectacula aquae ostendens super se montem. inter mon- 10
tem et montem limes excurrit. de fonte excurrit limes
eius qui mittit usque in puteum et melum cotoneum. non
quia puteus observandus est, sed alia ratione. sub se in
campo limes excurrit extremis in longitia alienum est, ual-
lis uero de fundo supra scripto est. etiam montem in 15
medio usque in iugalem corrigiam permittit. super caua,
in qua arca constituta est, de latus uia, inde descendit
limes qui finem facit de fundo supra scripto.

Casa per *θ* theta nomen habens fines grandes habet,
super se montem, sub se montem. inter montem et mon- 20
tem alueus currit, et trans alueum campus extensus, et
super ipsum campum aqua. et terminus constitutus est
in trifinio, qui habet decus et plumbum et quaternarios
et calce, quoniam micidiores, hoc est minores, inuenies
stantes quotquot fines ostendunt. super se autem fines 25
curtiores habet, hoc est ab oriente. a sextanea fines ex- *P*^{59^a}
tensos itineri montium, hoc est paziis et irsis generis ra-
tionibus cognoscendum exponimus. subter se autem casa-
les multos inuenies, et in lateribus montium limitem ex-
currere, ex arte et opus factoris duo montes fundo cohe- 30
rentes. terminus plumbatus qui in uia est, huius linea

P excurrit per latus montium. et alter cui acutum cyprinum subter inuenies expectantem montem ostendere.

Casa per ι iota nomen habens fines in longum habet, in latitia breuis, super se montem, sub se campum. 5 sub campo alueus currit, et circa alueum pratus, et trans pratum aqua uiua, quae in finem constat et finem facit. de latus se uero casa finem proximum habens, qui latus orientalis interpretatur. istius litterae casa semper finem in longum habet, in latitia breuiöres.

10 Casa per κ cappa nomen habens. ab orientali parte finis proximus uenit. super se montem, et de monte descendit alueus, qui excurrit per finem de fundo supra scripto. super se autem uallem, et in ipsa ualle aqua uiua. circa flaminia et duas ualles. inter uallem et ual- 15 lem monticellus descendit, et de latere huius monticelli alueus et qui finem facit. inter casa et casales et in ipsis locis aspratiles ponuntur. haec littera fines grandes significat.

Casa per Δ lauda nomen habens fines grandes habet, *P*_{59^b} super se montem, de latus se | alueum proximum. casa 21 uenientem limitem orientalem concidet, sub se et in longitudinem et in latitudinem finem habens grandem, super se nihil. terminos quam maxime requirendos oportet. in latitia autem pedes $\overline{\text{MXXIII}}$, et in longitudinem idem, sicut 25 auctores exposuerunt.

Casa per M mi nomen habens super se uallem, sub se montem, de latus se autem alueum, contra sextaneam autem partem fines angustos significat. in supra scripta autem ualle aquam uiuam habet, et eidem adpertinet, quo- 30 niam quam maxime fontium sublata stella per finem aqua currit uiolentius. super eadem terminum constituimus, qui

5. sub campum alueus *P*. || pratum *P*. || 10. ab orientalem partem *P*. || 19. lauta, t in rasura, *P*.

est in trifinio, discendente linea usque quo sanctio uidetur. *P* in planis locis exquirendam rationem terminis aliis subterrioribus. in sinistra arbores. de latus se, hoc est ab aquilone, a dextra solis surgentis quo cursus obseruat fines ampliores et casale. inuenies de latus se redeuntem 5 gammatum limitem. hoc est tortuosum interpretamur.

Casa per *N* ni nomen habens fines non semper grandes habens, super se montem, sub se campum, de latus se alueum, uiam ab oriente. et ipsa finem facit. a meridiano fines extensos habet. de una parte limes proximum 10 casa uenit aquam habens, sub se uero casalem, qui eisdem fundo adpertinet. et ipse casalis super se fines suos habet. tales fines habet casa supra scripta.

Casa per *Ξ* xi nomen habens super se montem ha- *P* 60^a bet, de latus se ualles trea aluea significat campum. in- 15 ter alueum et alueum tres ualles, et in ipsa ualle finem montanum habens, qui excurrit usque in uiam. et subter terminum in quadrifinium constructum inuenies arca super ripa de aluarium constituta in trifinio posita. super se montem habet, et trans montem alios casales. a duo- 20 decima parte litem proximum. de sinistra parte riuum significat.

Casa per *o* o nomen habens fines grandes habet, super se montem, et casa in plano loco posita, sub se riuum. de sinistra parte alium riuum habet. tres riui des- 25 cendent de sinistra parte lapides grandes quae in labacro sunt, duas serras habet cauas. de una parte sacra paganorum.

Casa per *π* *π* nomen habens fines ante se habet. de latus limes orientalis proximum casa uenit. multa ca- 30 salia fundum continent. litem qui post orientalem ue-

P nit proximum aqua habet. super aquam arca. super arcam memoria. de latus sinistrum alias fontanas sub se habet. super se montem. de latus montem in triuio tres botontinos. in sinistra parte arca constituta in trifinio
5 posita.

Casa per ro *P* nomen habens fines ante se habet et grandes, sub se campum extensum. et per medium campum flumina currunt. subtus flaminia alueum transit, pratum super flaminiam habens. de latus flaminia pomaria
P 60^b | sunt. super se montem. et de monte descendit riuus
11 qui uenit proximum casa. de riuo petent aquam. et de latus riuu limes transit sextaneus.

Casa per sinma *C* nomen habens sicut in *s* Latina littera.

15 Casa per tau *T* nomen habens super se fines paruos habet. sub se finem mittit usque in riuum qui currit subtus transit litem eius trans flumen aqua uiua quae usque in aliam aquam uiuam mittit litem eius. ipsa aqua uiua trifinium facit. super se litem orienta-
20 lem proximum casa uenientem.

Casa per *T* nomen habens sicut in Latinis litteris.

Casa per *Φ* *fi* nomen habens post se fines habet. multas aquas uiuas transit riuus de sinistra parte finem super se montem habet. subtus flaminia transit. sub fla-
25 minia uineam positam, sub uinea riuum. intra uinea memorias sunt. super se loca macra habet, sub se campum extensum. litem eius *p. ccl.*

Casa per chi *X* nomen habens fines ante se habet post orientales proxime uenit in aliam finem aquam mit-
30 tit fontem habet sub flaminia indicat casam aqua uiua. in sinistris flaminiae indicat terminum trans fluuium tran-

sit uias multas et limitem eius p. ∞c transit et lauacrum *P* significat et collis rigorem.

Casa per psi Ψ nomen habens fines ante se habet. casa in monte posita fluuium transit. limitem sextaneum proximum habet. 5

Casa per o ω nomen habens in monte posita. qui *P*₆₁₄ campus est, fines rotundos habet et cultos. per medium finem aqua uiua significat sub se iuncina et furra aquiuergiiis. arca in monticello posita, cui casales conueniunt. ideo arca trifinium significat, et territoria diuidet. 10

EXPOSITIO LITTERARVM FINALIUM. *G*₁₉₆

A monticellum habet. post montem non transit ad collem . . . stricta est. habet ad pedem aquas uiuas duas, et sub se flumen. (fig. 254.)

B super se montem habet. ad pectus stricta est. 15 alia casa eam ibidem mordet. post se riuum habet, et transit contra. non longe fines a riuo ei iacent. | (fig. 255.) *G*₁₉₇

Γ ad collem exit. non grandes fines habet. in gamma iacet. post se ad pedem aquam uiuam habet, et flumen inferius. (fig. 256.) 20

Δ ad montem se colligit. inferius maiores fines habet. ad pedem aquam uiuam habet, et flumen inferius. (fig. 257.)

E super se montem. sicca casa est, aquam non habet. per collem iacet, sicut Aemilianus fundus. (fig. 258.) 25

4.6. in montem *P*. || 12. titulum om *P* p.61. litteras Graecas om *G* et *P*144. || 13. . . .] rasuram *P*61; nihil *G* et *P*144, qui per omnia consentiunt. || 14. et sub ipsa fluuius currit *G*. || 15. et ad *G*. || 16. eam *GP*, ea *P*61. || 17. finis *G*. || iacet *G*. || 18. Vsque ad *G*. || fes *P*61. || 21. collegit *P*61. || 22. et ad *G*. || pede *P*61. || 24. super se montem om *G*. || non] minus *G*. || 25. per colles iacet per colliculos descendentibus. *G*.

*GP*⁶¹ I in scamnum iacet per iugum in lanceolam. habet
*G*¹⁹⁸ ad pedem aquam uiuam, et flumen inferius. | (fig. 259.)

K super se nihil habet, quia usque ad collem exit.
 ad pectus steriles terras habet et confragosas, et sub se
 5 meliores et latiores. a sinistra parte aquam uiuam habet,
 et flumen inferius. (fig. 260.)

Λ in trigono iacet. inferius latior est, et ad pedem
 habet aquam uiuam, et flumen inferius. (fig. 261.)

M quadra possessio est. super se colligit aquam et
 10 habet uelut herbam germanam. ad dextram et sinistram
*G*¹⁹⁹ partem aquas uiuas habet, et flumen inferius. | (fig. 262.)

N ad collem exit usque ad flumen. a sinistra parte
 ad pedem aquam uiuam habet, et flumen inferius. (fig. 263.)

Π per colles in quadrum iacet. per colliculos des-
 15 cendentes dextra leuaque aquam habet, et flumen inferius.
 (fig. 264.)

*G*²⁰⁰ P circat montem, et sub se redit, habens aquam ui-
 uam, et sub se fluuium. (fig. 265.)

c uallem tenet. ab aqua exit, et per colles in aquam
 20 reuertitur. finis eius interdum flumen habet. (fig. 266.)

T per longum currit ei limes. ante se habet casalem.
 post se ad pedem habet aquam uiuam, et flumen infe-
 rius. (fig. 267.)

Φ in montem se colliget. in octogonum iacet. per
 25 medium flumen habet, et ad pedem aquam uiuam, et flu-
 men inferius. (fig. 268.)

1. lanciolam *G*. || 2. habet *post* uiuam *iterum* *P*⁶¹. || 4. et ad pectus
 steriles *G*. || 7. iacet] *add* et ad pectus stricta est *G*. || 8. aquam
 uiuam habet *G*. || 9. est *om* *G*. || colliget *P*⁶¹. || 10. ad dextra et si-
 nistra parte *P*⁶¹. || 11. et *om* *G*. || 12. usque ad flumen] et usque ad
 fluuium aqua ad collem redit *G*. || 14. quadro *G*. || descendantibus
G. || 15. aquas uiuas habet et inferius flumen *G*. || 17. circa *G*. || reddet
*P*⁶¹. *tum* ad aquam et sub *G*. || 19. 20. Ab aqua exit per uallem usque
 in aquam uadit per circuitum. *G*. || 21. casale *G*. || 24. colligat *G*.

ω a plano contra pectus iacet. sub se mordet eam *G*²⁰¹ *P*
 alia casa. dextra leuaque aquas habet, et flumen inferius.
 (fig. 269.) (*GP* 62^a)

A. Casa quae per A nomen habet finis super se mon- *A*¹⁸⁵
 tem habente sinistra partem aquam uiuam significat per 5
 B orientales partes rib. significat.

B. Casa per B nomen habet finis grandis habentes
 ante se finis subiacet contra sextaneum riuum significat
 finis circa se.

C. Casa quae per C nomen habet finis super se non 10
 habentes proximum uenit in alia finis fontem habentes
 subtus flumina indicat. transit aqua uiua in sinistris flu-
 mini indicat terminum transit fluuium transit uias multas
 transit litem eius p. cccc. transit labacrum significat
 collis rigora sequeris. 15

D. Casa quae per D nomen habet finis pos se ha-
 bentes super se mittit usque in balle montem de latus
 habentem uersus finibus casa hoc finis habentem.

E. Casa quae per E nomen habet fluuium sub se signi-
 ficat de latus riuum transit litem sextaneum ante se. 20

F. Casa quae per F nomen habet finis habentis casa
 in monte posita fluuium transit litem sextaneum pro-
 ximum habentem.

G. Casa quae per G nomen habet tortas fines haben-
 tis in monte posita tria riuora significat in trifinio uineam 25
 positam.

H. Casa quae per H nomen habet multae in monte
 positae super albarum fluuiis super se montem significat
 a sextaneo.

1. et sub se *G*. || 2. aquas uiuas *G*. || 28. fluuiis, s *in litura*, *A*.

A I. Casa quae per *i* nomen habet finis habentem et hoc in longum significat si in sextaneo per xxx. quod
 A¹⁸⁶ cumputum | coligo si in orientale ∞cc.

K. Casa quae per *κ* nomen habet finis ante se sub
 5 iacet super se montem habentem de latus ballem habentem et in uallem duas aquas uiuas habentis casa in latere montis posita super se fines proximas habentem super se riuum et cabam terminum iuxta sub ipso fluuium curret proximum habentem se triuium et caba terminum
 10 iuxta sub se fluuium currit proximum se pentagonus habentem uineam in sinistris pratum sub se habentem et hoc casa quae per *κ* numen habuerit talis finis habentes.

L. Casa quae per *L* nomen habuerit fines sub se proximum habentem proximum se aquam significat limitem
 15 sextaneo p. ccl de latus orientalis significat riuum quae albiarum hoc legitur casa per *L* cum plurimum terminum significat.

M. Casa quae per *M* nomen habet dextra leuaque aquam uibam significat finis egregios habentes casam in
 20 medium finem posita finis quadratos habentes limites maritimense Gallicu intercidunt. hoc casa aquam in curtem habentem.

N. Casa quae per *N* nomen acciperit sinistram partem finis nihil habet et hoc casa in campo posita super
 25 se limitem proximum habentem ante se fluuium in sinistro cui demitto casalibus.

O. Casa quae per *O* nomen acciperit in monte posita | finem aquam bibam significat sub se iuncina et
 A¹⁸⁷ forra aqua uergens arcam in monticulum constituta ubi
 30 casa per *O* mittit casalis quos demisimus ideo hoc arca trifinium facit in montem que per campo finis rotundas habentem et culta per mediam tria riuora discindit. a sinistra parte lapis grandis qui in albarum est duas ser-

ras ab eo caba de una parte et secre paganorum appel- *A*
latur.

P. Casa quae per P nomen habet finis ante se ha-
bentem significat de latus limitem orientalem proximum.
casa finet multas casilieas fundum continet limitem eius *5*
post casam orientalis qui finet proximum aquam habet su-
per aquam harcam. super arcam memoriam de intus sex-
tanea parte alia fontana sub se habentem super se mon-
tem de latus monte in triuio tri bototonis in sinistra
parte archa constituta in trifinio posita inter OPI multa *10*
casalia.

Q. Casa quae per Q numen habet pos si finem ha-
bet multas aquas uiuas transeunt de sinistram partem in
alias fines montem seper se habentes subtus fluminia tran-
set, subtus fluminia uinea posita et circa uineam riuus *15*
currit et intra uineam memoriae sunt super se loca ma-
cra habentem subtus se campum extensum habentem li-
mitem eius p. ∞CCL.

R. Casa quae per R nomen habet finis super se ha- *A 188*
bentem et diffusas campus sub se habentem et per me- *20*
dium campum flumina current et subtus flumina malba-
rum transit ossatum super fluminia habentem de lato flu-
minia indicat super se montem habentem de montem exur-
get riuus qui descendit proximum casa et de riuum pe-
tent aqua et de sub riuum latus riuum limitem transet *25*
qui uenit exestaneo.

S. Casa quae per S nomen habet finis egregios ha-
bentes super se aquam uibam significat de orientalibus
partibus riuum significat super riuum currentem transet
super se montem habentem. casa in umoroso loco finis *30*
habet de septentrionem proximum finem et super se fines
grandis habentes et subtus se alius casilis intra limitem
habentes et super se montem et subtus se montem inter

A montem et montem albariaeeoreio haec nomina et signa in axa finies limitibus.

T. Casa quae per τ nomen habet super se finem nihil habentem sub se mittet triuium qui curret subtus
5 transit limitem eius et trans flumen aquam uibam usque in aliam aquam uibam mittit limite eius et ipsa aqua uia trifinium facit super se limitem orientalem proximum casa uenit. hoc legitur.

V. Casa quae per υ nomen habet fines egregios habentes super se montem et casa in plano | loco posita
A¹⁸⁹ 11 sub se riuum discindit et de leua parte riuus alter.

X. Casa quae per x nomen habet finis in longo habentem et ipsa loca in campo posita non per omnes fines nominatur per campum super se montem significat de
15 latus se albarum curret de sub se alium albarum pntagonem proximum se riuum de latus alium ribum quattuor riuora habentem in finibus suis in fini iarum inpinget. super albarum alium ribum curret quod in albarum coniunget gurga. super ipsa de albarum constituta. ideo
20 super se montem habentem et trans montem alius casalis constat a duodecimani partes limitem proximum constat a sinistris partibus ribum significat. hoc legitur.

Y. Casa quae per γ nomen habet finis grandis habentis montem super se habentem super se planum habentem de latus in sinistris fontem mutabilis locus casa in
25 suis sociteri e proximo uenit casa super casa dua riuora current. hoc legitur.

Z. Casa quae per z nomen habet fines nihil habentes proximum se orientalescuccedat de sinistris partibus
30 proximum fontanam habentem proximum se limitem casalis inpinget. orocite. diuidi. ∞. uenit computationis li-

2. in^sas^a A. || 17. suis infinibusiarum A. || 19. dealⁱbarum A. || 30. habentēs A.

mites que usque finibus. a littera prima A usque in Z *A*
 fines partire circuitu litteris. quia de litteris | computare *A*¹⁹⁰
 casa que nomen habuerit de iugum putare fines compu-
 tum hoc est nominis designata conputum per CCC CCCL
 hoc est in litteris quomodo in litteris conputum coligo 5
 ab omnis compagina litterarum ab A us. in Z fines qua le-
 gis hoc habebis. (*A*)

INCIP. ET DE CASIS LITTERARVM MONTIVM IN *G*¹⁸⁹
 PED. V. FAC. PEDE VNO.

A. Casa quae per a nomen habuerit, fines grandes 10
 habens et collem in eodem monte. per ipsum collem finis
 excurrit. sub riuo terminum constituimus. fontanea parte
 requiras, et per aquam uiuam descendentem litem orientem
 supra aquam uiuam descendentem. ubi ipsum ter-
 minum in ipso loco requiras. qui terminum mittit usque 15
 ad riuum. et trans riuum | requiras a sextaneo limite ar- *G*¹⁹⁰
 cam constitutam, quae ad dexteram partem, hoc est con-
 tra orientem partem, litem sextaneum semper excurrit,
 ut superius dixi, fines grandes habens fundi ssti, si in
 montanioso loco fuerit, si in campaneis, mediocrem. 20

B. Casa quae per b nomen habuerit, fines grandes
 habens, si in campaneis locis haec fuerit constituta, erit;
 si autem in montibus, finis contra orientalem nihil habens.
 et de ipsa parte signum termini requiras a meridiano ex-
 tendens contra septentrionem, limesque fluuium, et de ea 25
 dem parte uia quae uenit, et ipsum riuum transit, et su-
 pra uiam pratum, sub prato aqua uiua. haec signis re-
 quiris in fundo supra scripto. signa finalia dinoscuntur.

c. Casa quae per c nomen habuerit, fines superiores
 habens super se, contra occidentis partes, fines superiores 30

G ostendit usque sub uia. lapidem, quem ibi inuenies, in
 quatrifinium constituta dinoscas: aquam in fine eius, quam
 maxime pereginus tempore perfluente dinoscas. tria ri-
 uora in fundo inuenies, de ipsis unum Augustatico mense
 5 aquam habentem, super uallem subrectiorem. haec signi-
 ficamus in fundo ssto.

D. Casa quae per d nomen habuerit, fines grandes
 habens, super se planitiem super subrectiore loco ab orien-
 tali parte fines angustas. de contra sextanea parte aquam
 10 uiuam inuenies, contra meridianum terras cultiores, a dex-
 tra parte nigriores, et super eum subrecto loco lauacrum,
 et circa lauacrum uia. et per ipsam uiam sine dubio fina-
 lis causa dirigatur, quoniam non per omnes uias finis
 dinoscitur, sed requirendum oportet in camarsum, qualis
 15 dicta in eodem loco inueneris. per hanc legem sapiatur
 intentio, et fines grandes habens fundus super scriptus.

G 191 E. Casa quae per e nomen | habuerit, fines grandes
 habens, et per mediam finem uiam aut riuum aut flumen
 pergens, contra occidentis partes fines maiores extendens.
 20 eaque litteris locum significamus, et per eadem rigura
 limes descendit. a meridiano et septentrione nigriores ter-
 ras inuenies, si in campaniis fuerit, fines rotundos habent-
 es: si autem montuosum, ita consequaris ut supra dixi.
 a septentrionali parte aquam perennem inuenies in fundo
 25 supra scripto.

F. Casa quae per f nomen habuerit, fines grandes
 habens. ab orientali significamus colles, monticellos, ri-
 guram, ampliores ab ipsa parte fines extenditur, sub se
 fines nihil habens, hoc est ab occidentis parte fines cur-
 30 tiores habens, contra aquilonalem partem aquam et ter-

14.15. *legendum* qualia edicta. || 22. ⁱcampaneis *G*. || 23. conse-
^aqueris *G*. || 26. per f. nomen *HA* fines *P*, per f. afines *G*.

minum. in fundo ssto haec signa requiras, finitima dinos- *G*
citur.

g. Casa quae per g nomen habuerit, fines extendens
ad orientem grandes. quam plurimum terminos significa-
mus magnos, et fossas in eiusdem fine direximus. talia 5
signa inuenies in fundo ssto.

h. Casa quae per h nomen habuerit, fines grandes
habens cultiores et latiores, sub se humurosa loca habens.
quattuor limites fundum continent. finis in longitia exten-
ditur a sextaneo latere. super se montem, sub se uallem. 10
et in ipso fundo pro terminis cotoneum et oliuastellum
inuenies. et item lapides terminales posuimus. et aquas
uiuas in fundo supra scripto terminales inuenies.

i. Casa quae per i nomen habuerit, fines longas ha-
bens et grandes. significamus finem eius in longum ped. 15
∞cc. in sextaneo latitia finium ped. ccl. sub se flumen
habet, et finem super fossas. et per eundem fundum di-
reximus. super se monticellos. limes currit finalis: in quo
monticello cecturium | inuenies in ped. cl. arcam consti- *G*₁₉₂
tutam inuenies in fundo ssto, exceptis aliis signis. 20

k. Casa quae per k nomen habuerit, fines grandes
habens, contra meridianum fines nihil habens, et contra
sextaneam partem fines ampliores extendit. super se flu-
uium, super riuum, de quibus unum est qui aquam pe-
rennem habet. ipse finem exsolute facit. super se mon- 25
tem, sub se uallem, et in ualle terras cultiores, super se
nigriores habens fundus supra scriptus.

l. Casa quae per l nomen habuerit, fines grandes
habens, sub se uallem habens. et in ipsa ualle alueus
currit, et trans alueum limitem eius transit, per ped. cc. 30

10. post latere litteras undecim erasas *G*. || 15. 16. pedes ∞cc *P*,
ped. cccc *G*. || 19. cecturium *P*, certurium *G*. || 25. exsolutae *G*.

G de latus se aquam uiuam habens. ab aquilonali parte fines ampliores habet. tria riuora fundus supra scriptus habet, de quibus unus finalis est. contra occidentalem partem arca constituta testacia. finis eius circum data per pass. 5 $\bar{\text{II}}\text{CCL}$. ideo casa aquam in corte habentem sub se pratum flaminea, et sub ipsa flaminea arca constituta in quadrifinio posita.

M. Casa quae per *m* nomen habuerit, fines quam maxime extensas contra orientales partes, fines breuiores 10 habet, per limitem maritimum excurrrens, hoc est per orientalem, per ped. CCCL , usque in arcam quae est circa uiam in quadrifinio positam, et per Gallicum limitem latitia ped. ∞L . sub se fluuius a sextanea parte currit, quem fluuium finis transit. insula trans fluuium ad fun- 15 dum sstm pertinet. cectoria, hoc est rotundus est sicut modius. est fossa circa publica: finem non facit sub se modium habentem, et per modium alium terminum, qui mittit per ipsum modium habentem, qui riuus interpretatur, et in fluuium descendit. sine dubio exsolute finem *G*¹⁹³ facit. aqua uiua contra orientalem | partem inuenies. in 21 fundo ssto haec signa finitimam rationem ostendunt.

N. Casa quae per *n* nomen habet, fines maguas extensas et cultas habens in fundo ssto. contra occidentalem partem finem habens, a meridiano ampliores excur- 25 rens, a septentrione arca constituta marmorea, fines compactiles habentes et cultas. casa in latere montis posita, quae circa ipsam, terminum inuenies. subter pratum casa posita, et super pratum riuus currit. haec signa in fundo ssto.

30 *O.* Casa quae per *o* nomen habet, fines grandes habens. casa in plano loco posita ad orientales partes fines

extendit. casa in monte posita fines cultas, a septentrio- *G*
 nali parte siluam habentem. et super ipsam siluam riuus
 currit, et trans riuum per ped: cc. limes sextaneus currit.
 super se uero fluuium, et trans fluuium fontem, et super
 fontem terminum in monticello constitutum, qui transit a 5
 sextanea parte. requires ut supra diximus. fines grandes
 significauimus. in fundo supra scripto tales fines extra
 Italiam legis ut subter adnecti.

p. Casa quae per p nomen habet, fines grandes ha-
 bens, super se montem, super uallem aut campum exten- 10
 sum, et per ipsum campum uia currit. sub uia ped. ccl
 fossatum, qui riuus interpretatur. fines per ipsum consti-
 tuimus exsolute. et super ipsum medium montem limes
 currit per lapidem decusatum, qui lapis est natiuus, et
 ipse decus qui trifinium facit limitem eius, fundum sub 15
 aqua uiua super uia in collicello: signa quae ibidem in-
 ueneris, in ipso loco trifinium constituimus, fines grandes
 habentes in fundo ssto.

q. Casa quae per q nomen habet, fines grandes ha-
 bens, montem, uallem, ipsam finem constitutam, quas fines 20
 spatiosas ab orientali parte fines spatiosas et ampliores
 habens, post se a meridiano fine nihil habens. et ab ipso
 limite riuus currit. ipsum riuum limes transit et retran-
 sit. | ab occidenti parte planitia dinoscitur, et proximum *G*¹⁹³
 uillam aqua uiua est. quam aquam uiuam in finem con- 25
 stituimus. sed infra fundum principalem suum aqua uiua
 esse cognoscitur. per ped. ∞cc limes qui currit pergens
 usque ad maximum decimanum qui cardo amplius patere
 debet pedes ∞cc. fundo super scripto terminate finem
 constituimus. haec signa superius nominata in fundo. iu- 30

21. spatiosas *P*, speciosas *G*. || 23. et ipsum *P*. || 27 et 29. ∞cc *P*,
 cccc *G*.

G ris dictio cohercicio in examine carmasis deducantur. in libro Egeni requires.

R. Casa quae per r nomen habet, fines grandes habens ab orientali fine nihil habentes, contra sextaneam 5 partem fines ampliores ostendit, contra occidentem aquam uiuam in fine habentem. subter aquam uiuam subter aquilonis partes arca constituta in ped. DCL. arca in monticello lapide Tiburtina. si quod alio uocabulo appellatur fundus sstus, grandes fines habens, ibidem super 10 se, circa riuum qui currit, trans ipsum riuum inuenies signum de terra manibus factum, et ibidem in ipsum signum quatrifinium cohaeret, et superius ipsum signum quem finitimum constituimus aperioris locum, hoc est contra orientalem. haec signa inuenies fundo ssto. limes eius 15 circum datus ped. IIIICLXX. hoc in fundo circum dato limitibus inuenies.

S. Casa quae per s nomen habet, fines habens spatiosas, super se finem habentes, et super se habens multas aquas uiuas habentem, qui alueum transit finem. in 20 latere montis arca constituta circa uiam terminum habentem fundum sstum. sub se pratum, de latus se uincam aquam in corte habentem, contra orientales partes terminum, qui modius appellatur, incursorius appellatur. ipsum terminum et ipsum locum directura trifinium facit, circa 25 Musileum in pedes LXX. amplius ped. minus inuenies. trifinium subter riuum significat tales fines habens fundus supra scriptus.

*G*₁₉₅ T. Casa quae per t nomen habet, | quam plurimum terminum rariores ostendens, et foris aquiuergium, qui

2. *Hyginus* p. 118. || 4. finem *G*. || 17. habentes *GP*. || spatiosas *P*, speciosas *G*. || 22. cohorte *pr G*. ho litteras deleuit paulo iunior manus, quae u. eodem addidit partes a *pr* omissum. || 25. ped. minus *G*, pedes minus *P*. || inuenies. Inuenies trifinium *G*.

contra septentrionem descendit, ibidem exsoluit, finem fa- G
cit fundus sstus tales fines habens.

v. Casa quae per u nomen habet, fines grandes ha-
bens, super se finem mittit, ut in colle eum meridiano
requiras, qui terminus constitutus: et ipsa pedatura per- 5
gens per limitem orientalem, qui uenit in sextaneum, et
pertraussit. ibidem facit quatrifinium. quem locum subter
significabimus: ab austro lapides natiuos, qui est exsolute
cectoriales, in epiteticum adsignauimus, et in ipsa lapide
decisa est, et flumen transit, et lacunar qui est subter 10
uiam, et per lacunar lines excurrans finalis, qui ex ipso
loco mittit usque ad terminum, et in longitudine LXX. hoc
est cectoria ecclesiae eius. similiter pedatura accepit tem-
plum eorum uiuos. haec fecerunt. aquam proximum in-
uenies in fundo supra scripto. 15

x. Casa quae per x nomen habet, fines grandes ha-
bens. de occidentis parte fines curtas in fundum signi-
ficamus. a meridiano uero fines extensas habens, et de
ea parte fluuium habentem, et per ipsum alueum transit
quam maxime habens, et super pratum ped. ∞. in colli- 20
cello circa uiam orculam inuenies in quatrifinio consti-
tuta. ex eodem pergis recta ualle, item per limitem orien-
talem ad fontem, quae aqua uiua interpretatur. in ter-
mino cursorio limitem eius per ped. IIIILXXVIII. idem ra-
tionem sstam extra Italian ratione in fundo ssto inue- 25
nies.

y. Casa quae per y nomen habuerit, fines grandes
habens, sub se montem habentem, et de parte sinistra-
mutabiles locos. casa in suis sucitariis: proximum casa
uenit de sinistra parte, sub se habet aliam fontanam, quae 30

19. per *P*, super *G*. || 20. ∞ *P*, cc *G*. || 21. ortula *P*. || 22. militem
pr *G*. || 25. sstam *P*, ssta *G*. || 30. inuenit *G*, in litteris deletis
recentiore manu.

G interpretatur terminus cursorius. limes eius per ped. *D* legitur in fundo ssto.

z. Casa quae per *z* nomen habet, fines nihil habens, proximum se orientalem concidet, de sinistris partibus fontem habentem. de sextanea parte limitem proximum | ue-
 6 nict. de meridiano latus riuus excurrit. limes eius pergens usque ad riuum, de ipso descendens usque in arcam quadrifinalem, quae est in collicello circa uiam, terminum quam maxime habens sub uia, hoc est sub cecteria distat, quod est fouea rotunda: diuidit territoria.

Sic a bonis compagina litterarum, hoc est uenit computationis, quod superius scriptum est, limites quibusque finalium explicuerunt, facit nomina fundorum sstrm de a usque ad *z* fines partire cogito litteris computare. casa
 15 quae nomen habuerit de *a*, *e*, *i*, *o*, computare fines campum compotum, hoc est nomini designatum, compotum ped. $\overline{\text{II}}\text{CCCL}$. hoc est in litteris computatum colligo. de *a* usque ad *z* omnis compagina litterarum fines quales leges hoc habebis: iactatio policoni dictum numerum, fient
 20 ped. ccc . de arca usque ad lapillum, hoc est terminum, fiunt pedes ∞ . usque ad alium lapillum fient ped. sedecim . ubi ab alio latere trigonium ccc ped. numerum pentagonum, id est ab arca rerum productus, fient $\overline{\text{III}}\text{DCL}$. id est latus rectagoni ped. $\overline{\text{III}}\text{CCC}$. latus terminatum usque ad
 25 lapillum decisum considera, quia diametrum, hoc est mensuratum est: locum quem demonstrat considera, quia signa eius require latus pentagoni, quod habet ped. $\overline{\text{III}}\text{LVIII}$.

16. compatum *P*. || 21. ∞ *P*, cc *G*. || 27. quod] quos *G*. || $\overline{\text{III}}\text{LVIII}$.
P.

MENSVRARVM GENERA SVNT XII, *P*_{62^a} *G*₂₁₆

digitus, uncia, palmus, semipes, pes, gradus, passus, decempeda, pertica, actus, stadius, miliarius.

Palmus habet digitos IIII, uncias III.

semipes habet palmos II. 5

pes habet palmos IIII.

cubitus habet pedem IS.

gradus habet pedes IIS.

ulna habet pedes IIII.

passus habet pedes V. 10

decempeda pedes X digitorum XVI.

pertica habet pedes XII digitorum XVIII.

actus habet pedes CXX perticas X.

stadius habet pedes DCXXV.

miliarius habet pedes $\bar{V}$. *P*_{62^b}

porca habet pedes $\bar{VIIIC}$.

agnua habet pedes $\bar{XIIICCCC}$.

iugerus habet pedes $\bar{XXVIIIDCCC}$.

uersus habet pedes $\bar{VIII DCXL}$. (G)

↘ dimidia sela, pars duodecima unciae. 20

↘ sela, sexta pars unciae.

↘ lycus, quarta pars unciae.

ss duo sela, tertia pars unciae.

⊥ semiuncia, dimidia uncia.

— uncia 25

⊥ sescuncia, uncia semis.

↘ sextam, duae unciae.

↘ quadran, tres unciae.

↘ trian, quattuor unciae.

- P* 12 quincum, quinque unciae.
 5 semis, sex unciae.
 5 septum, septem unciae.
 5 uem, octo unciae.
 5 5t dodran, nouem unciae.
 5 21 dean, decem unciae.
 5 23 dabum, undecim unciae.
 1 as, duodecim unciae.

G 140

LITTERAE SINGVLARES

- 10 quae in terminis prouinciae Tusciae scriptae sunt, quam maxime in territorio Volaterrano, se inuicem ostendentes. id est, ZA. VB. CX. TC. QR. SP. NO. QH. FG. TRO. MA. KA. NI. FY. PS. I. CO. H. HO. QA. RV. IS. RG. K. KM. PV. QH. ON. AR. FIL. GHO. CCX. XA. PX. XP. FQ. K. KM. LN. AG. IO. SI. IS. FQ. PX.
- 15 Item aliae litterae singulares, quae in diuersis territoriis Italiae inueniuntur, maxime iuxta fluiuium Nemus. sic
 G 141 uti se sequuntur, ita terminos ostendunt. | AI. AM. IN. KM. IK. DI. KO. MX. XM. YP. FI. HO. SV. VS. ZE. QP. PT. HN. GY. AB. CO. GH. RV. LM. RM. QP. VS. TV. GHI. RS. HO. IN. KM. RT. IO. FP.
- 20 ZA. MK. NS. GP. XO. PR. HI. AC. FN. XY. XP. MXP. hi autem termini distant a se in ped. XCIII, et CCCLXXV, et CCCCLXX, et in CCCLXI, et in p. IIIILXI.

TERMINORVM DIAGRAMMATA.

- T**erminus egregius, qui et robustus, quinquepedalis.
 25 (fig. 270.)
 Isoscelis. (fig. 271.)
 Terminus parallelogrammus. (fig. 272.)

Terminus Augusteus. (fig. 273.)	G
Trigonus hortogonius (fig. 274.)	
Sepultura militaris in finem. (fig. 275.)	
Rhombos. (fig. 276.)	
Trapeteus. (fig. 277.)	5
Augusteus in trifinio. (fig. 278.)	
Rhomboides. (fig. 279.)	
Trigonus oxygonius. (fig. 280.)	
Isopleurus. (fig. 281.)	
Scalenon. (fig. 282.)	10
Trigonius amoligonius. (fig. 283.)	
Sculteilatus. (fig. 284.)	
Spatula. (fig. 285.)	
Epitecticalis in trifinio. (fig. 286.)	G ¹⁴²
Scorofiones. (fig. 287.)	15
Arca in quadrifinio. (fig. 288.)	
Sepultura finalis. (fig. 289.)	
Botontini. (fig. 290.)	
Nouerca. (fig. 291.)	
Canabula. (fig. 292.)	20
Monumentum. (fig. 293.)	
Formalis. (fig. 294.)	
Terminus aspratilis. (fig. 295.)	
Substructio ad terras excipiendas. (fig. 296.)	
Terminus siliceus. (fig. 297.)	25
Bermula. (fig. 298.)	
Maceria finalis. (fig. 299.)	
Seria. (fig. 300.)	G ¹⁴³
Gamma de petra sicca constructa. (fig. 301.)	
Puteum. (fig. 302.)	30
Lapis decusatus qui agrum intra clusum et extra clusum significat. (fig. 303.)	
Terminus ante terminum in uersura positi. (fig. 304.)	

- G* Lapis non dolitus in cursorio positus. (fig. 305.)
 Lapis cultellatus qui pentagoni recipit rationem. (fig. 306.)
 Terminus qui subsecium demonstrat. (fig. 307.)
- 5 Lapis gammatus, qui trigoni recipit rationem. (fig. 308.)
 Lapis intra lapidem in trifinio. (fig. 309.)
 Item lapis intra lapidem in cursorio. (fig. 310.)
 Termini gemelli. (fig. 311.)
 Lapis qui flexuositatem limitis ostendit. (fig. 312.)
- 10 Terminus qui fluuium demonstrat. (fig. 313.)
 Terminus qui riuum demonstrat. (fig. 314.)
 Lapis damnatus. (fig. 315.)

*G*¹⁴⁴*G*¹⁴⁵

ORDINES FINITIONVM EX DIVERSIS AVCTORIBVS.

- 15 **T**ermini si duo in unum fuerint, embadium formam ostendunt. si autem ambo quadri fuerint, naturalem lapidem in xv ped. ostendunt, et in xxii alium oportet inueniri. (fig. 316.)

Terminus si in modum colobri lineam super se flexuosam habuerit, alluionem per flexum finalem significat. si ante ipsam lineam fossulam habuerit, lacum finalem significat, in quo usque linea ipsa decurrit. (fig. 317.)

Petrae si duae aut tres uel quattuor, taxatae non perdolatae a ferro, in quadrifinio inuentae fuerint, (fig. 20 318), ab oriente per conuallia limitem ostendunt. a sextanea parte termini inueniuntur, et ad occidentem per ped. ccccl excurrunt. a septentrione per conuallia limitem ostendunt.

Si testacios terminos aut tegulas aut imbrices inuenis, 30 omissis probantur, si in terminatione sunt

constituta. quod si ita inueneris, ab oriente eius linea *G* pertransit, et ab alia linea ped. CCCCLXXXII, si quidem talis centuria fuerit. nam unum quodque signum secundum statum possessionis suae, quam claudit, ita extenditur. | (fig. 319.) *G*¹⁴⁶

Termini sunt maiores qui iuxta flumina positi sunt. 6 (fig. 320.) mensales uocantur: alii autem bases eos dicunt, alii autem intraametra. in quibus constat mensura aquae, trapeadi uocantur. et in modum platumae eos posuimus, ut qui nesciunt, miliarios eos putent. (fig. 321.) et si in 10 quindecim pedes inuentus fuerit, in arcam mittit, quae est super flaminiam. quae habent inter se ped. CCCCLIII, et ab arca pedes XLIII inueniri potest quod plantauius. et riuus per eorum limites currit, iuxta quem terminos posuimus. (fig. 322.) 15

Oliuam fructiferam in lineam limitis posuimus, (fig. 323.) quae puteum ostendit, aut certe alueum fluminis.

Termini si tres fuerint in unum, pentagoni uocantur: sed in quadrifinio constant, in fronte conlimitare debent.

VITALIS ET ARCADIVS AVCTORES. 20

Lauacrum pro terminos occurrit. nam et aliquotiens in ipso lauacro terminum posuimus. (fig. 324.)

Terminus si singularis in trifinium fuerit, ab eo us- *G*¹⁴⁷ que ad alium ped. CCCL et interdum DXII. si autem in quadrifinio fuerit, usque ad alium quadrifinium addendum 25 ped. CCXXV. a termino cursorio, qui de quadrifinio egreditur, usque in trifinium ped. CCLXX. si tamen cursorius non eo lapide aut colore fuerit quo et trifinius aut quadrifinius, duos lapides inuenies finales, qui terminus dici

G non potest, eo quod plus a tres pedes habeat, ideoque
 termetis dici debet. (fig. 325.) nam terminus pro hoc di-
 citur quod tres pedes non integros habeat. huius peda-
 tura extenditur a ped. c et ccl usque in $\overline{\text{ii}}\text{cccc}$, in Africa
 5 maxime et in aliquibus locis usque in $\overline{\text{iiii}}$.

Terminus epetecticalis siue in finitione agri siue prae-
 fecturae extenditur in ped. cccc et ped. dcccc. in quadri-
 finio uero si plus a quattuor lapidibus fuerint inuenti,
 epetecticales uocantur. nam terminus iste maximus ap-
 10 pellatur.

Terminus si libidum colorem habuerit, limitem os-
 tendit.

Terminus reprobus in fine ponitur: in trifinio au-
 tem reprobum non posuimus. nam obtunso angulo pesui-
 15 mus in trifinio, non reprobata acie.

Terminos emiciciores uocauimus hos quos in capi-
 tibus centuriarum sub terra posuimus. quam maxime dis-
 tant a se ab alio termino ped. cl, et ab eo iterum ped.
 $\overline{\text{ii}}\text{ccl}$. qui si in cursoriis inuenti fuerint, distant a se in
 20 ped. ccl et cccxcv.

Terminus qui sub forma agri fuerit aut super for-
 mam, distant a se in ped. ccciiii et in ped. dccc et in
 pedes $\infty\text{d}cclxxx$; et si longius, in ped. $\overline{\text{ii}}\text{ccccxx}$. nam isti
 singulares litteras habere solent.

25 Terminus lagunaris uel orcularis, id est laguna uel
 orcula, (fig. 326.) distant a se in ped. liii; si amplius, in
*G*₁₄₃ ped. cl; et si plus, in ped. ccc|lv; et si hoc non, uelut
 regioni consuetudo est. haec tamen distantia non semper
 ab hoc quod incipies hoc inuenies, sed et alia signa fina-
 30 lia occurrunt.

Terminus quadratus similia angula habens, (fig. 327.) *G* si nullum signum habuerit, per aequalia latera litem demonstrat. ipse acies extenduntur. nam sine dubio finem faciunt et habet initium pedaturae, ped. CCCL et CCCCL et DCL et DCCL et DCCC, et si multum, in p. ∞L. 5

Termini quos in planis locis posuimus, distant a se in p. CCCLX.

Termini quos in uallibus posuimus, distant a se in p. CCCLXXV. si imbricem ante arcam inueneris constitutam (fig. 328.) uel tubulum in modum cursorii, riuum signifi- 10 cat. si uero tegulae, si tres inuentae fuerint, trifinium faciunt.

Terminus a ferro taxatus si fuerit, et subditum nihil habuerit, epilogonius nuncupatur.

Terminus in medio limite si fuerit constitutus et unam 15 partem subcauam habuerit, tres monticellos transit, et in tertium monticellum arca circa lauacrum significat, et ipsa arca in quadrifinio est constituta. a sextaneo uero si uis sequi litem, rectam serram sequeris ped. CL. a septentrione in sinistra limitis denormata linea a duodecima 20 parte per subrectioribus locis usque in aquam uiuam, ubi est terminus epetecticalis subseciuorum.

GAIUS ET THEODOSIUS AVCTORES.

Terminos singulares in trifiniis si constituimus, adire *G*¹⁴⁹ a singulo usque ad alium pedes CCCL et DXII; si in qua- 25 drifinio usque ad alium quadrifinium per cursorios, pedes CCXXV, et CCLXXV. et si termini uno colore in quadrifinio

5. ∞L *P*, CCL *G*. || 15-22. haec auctiora habes infra p. 352, 8 ex eodem *Vitale*. || 17. labacrum *P*. || 22. subsiciua si possidentur, ἐπίκρητα dici possunt. || 23. *GAIUS P*, *CAIUS G*. || 23-27. confer p. 343, 23.

G et in cursorio positi sunt, reuerti ad auctorum sublimitatem iubemus, et quod iusserint obseruetur. nec enim uerecundum sit frequenter ad auctorum doctrinam reuerti. quotiens enim legeris singularum litterarum interpretationem, sine dubio artificiosius terminabis. nam termini ad modum agri sine rigore sunt ordinati, nec praeposuit alium alio. nam et lapides naturales cecidimus et in finem constituimus.

Stellam iuniorem super picitos palos consecrauimus: et ut inuenias rationem, inter se habent pedes ccccxī.

Terminus quam maxime ideo 115 ped. habet, quod tali nomine utatur.

Terminus testacius in p. ccccl. per Tusciam urbicariam et annonariam ueteranorum agri secundum modum iugerationes acceperunt: qui termini distant a se in ped. cc, in p. cccc, in p. d. per terminos cursorios de trifiniis in quadrifiniis haec mensura constat.

Termini epetecticales in centuriis et in cardinibus habent inter se ped. dccc. laguenas et orculas in finibus posuimus, et sepulchra in trifinio quam maxime.

Terminos in multis locis a ferro non taxatos in finibus constituimus. nam alios tegularum fragminibus circum calcauimus, alios autem sua caesura suffulsimus: aliquibus nihil est subditum.

Terminos quadratos sub terra collocauimus, qui a mensoribus Italiae pro ipotenusā obseruantur. cathetum uero in terminum praesidentem in formam trifinii collocauimus. nam et alios terminos quadros cursorios posuimus: qui nesciunt | eorum mensuram, non eos intellegunt, an in trifinio an in cursorio sint. et multos limites in errorem deducunt: nam distant a se in p. ccclxxiiii et in ped. d.

7. *conf.* p. 307, 2. || caecidimus *P.* || 9. *conf.* p. 307, 6. || 25. collocauimus *G.*

LATINVS ET MYSRONTIVS

G

TOGATI AVGVSTORVM AVCTORES

DE LOCIS SVBVRBANIS VEL DIVERSIS ITINERIBVS PERGENTIVM
IN SVAS REGIONES.

Aliquibus locis pro terminibus monumenta sepul- 5
chrae ueteranorum constituimus, in sequentibus lineis
fossatos quos Augusteos appellamus. deficientibus autem
illis terminos posuimus, aut certe in structuram fecimus,
deinde limitem manu operis factum constituimus.

Item palos sacrificales defiximus, in quibus locis cons- 10
tricti mensuris frequenter sibi duas fines cuneatas occur-
runt, propter rigorum aut linearum cursus. ergo in locis
supra scriptis talia signa inueniuntur, termini Tiburtini, si-
licei, tufinei, igniferi, spatulae cursoriae, structurae parie-
tum in modum lineae. 15

Monumenta finalia militari uiae non coniunguntur.
monumenta uero non omnia sunt finalia, nisi ea quae in
extremis finibus occurrunt.

Nam aliquibus locis alluiones et diuergia aquarum
et itinera finem faciunt, quae tamen uicem limitum ex- 20
pectant a regamnantibus lineis uel percurrente rigore. in
his locis nulla conportionalium signa inueniri possunt. ea
ratione sicut scripsimus hortua nuncupantur.

Nam in multis agris diuersorum signorum fides que- 25
renda est, termini, congerias, macerias, uel foueae, arbo-
res ante misse, sabuci, aqua uiua, uepres, et mala coto-
nea, uel diuersa genera arborum, quae in ea regione qua
metiuimus inueniuntur peregrina.

In modum currentis lineae parietem struximus.

G Nam in locis montanis terminos posuimus rotundos, quos Augusteos uocamus, pro hac ratione quod Augustus
*G*¹⁵¹ eos | recensuit, et ubi fuerunt lapides, alios constituit, et omnem terram suis temporibus fecit remensurari ac
 5 ueteranis assignari. qui lapides Gai Caesaris lapides rotundi ex saxo silice aut molari sesquipede in terra, super pedes duo semis, et ped. IIII, et distant a se in ped. IIcccc.

Sunt et alii termini supra terram p. II, grassum p. 151, alti p. IIII. distant a se in p. cccc.

10 Sunt et alii Neroniani, Vespasiani et Traiani imperatorum, lamminae et quadrati, in diuersis numeris constituti. in quibus alii gammati, alii uelut locorum natura permisit, ita positi sunt, in p. IIcccc et in p. IIII. in aliis uero locis monumenta sepulchrae ueteranorum consti-
 15 tuimus.

EX LIBRIS MAGONIS ET VEGOIAE AVCTORVM.

Nam sunt monumenta quae propter perennitatem itine-
 20 nerum constituta sunt, quae nullam limitum recipiunt rationem. nam monumenta finalia non coniunguntur itineri publico, ei maxime qui auctoris nomen optinet per redemptores et magistros pagorum munitur: sed ab itinere publico separata sunt, et saepe pumicas habent, per quas
 25 ex industria finales lineae diriguntur. (fig. 329.)

Pontes quoque interdum trifini, interdum quadrifinii, aliquando pentagonii recipiunt rationem. et hoc si exegerit loci commoditas. hi uero pontes hac ratione deseruiunt, quorum aluea proximae eos fines ultro citroque

2. conf. Ratio militiae adsignationis p. 242, 12. || 6. sesquipede P, sexquippede G. || 9. 151 P, 1.5.1. G. 9. in p. cccc G. || 26. exierit P, exierit G.

non transmittunt, per quos et itinera publica currunt, *G*
 | quibus limis lege colonica seruit. nam sunt et alii pon- *G*¹⁵²
 tes in uicinalibus et priuatis uis, quorum aluea uariantur.
 quae tamen in trifinii rationem ex conuenientia limitum
 atque signorum cursus frequenter accipi possunt. (fig. 330.) 5

Aquarum ductus per medias possessiones diriguntur,
 quae a possessoribus ipsis uice temporum repurgantur:
 propter quod et leuia tributa persoluunt. quarum putea
 aliquotiens in cursorio a terminibus demonstrantur. quae
 si in extremis finibus occurrerint, ex conuenientia centu- 10
 riarum in trifinio uel quadrifinio obseruari debebunt.
 idem uariatio fluminum, riuorum cursus, canabulae uel
 nouercae, quod tegulis construitur. saepe imbrices in finem
 posuimus, saepe instructuras fecimus. idem partes Tus-
 ciae Florentiae quam maxime palos iliceos picatos pro ter- 15
 minibus sub terra defiximus. ergo, ut superius legitur,
 una quaeque regio suam habet condicionem. nam Sabi-
 nensis ager, qui dicitur quaestorius, quem actis limitibus
 quibusdam laterculis quinquagena iugera incluserunt. pos-
 tea uero aliquibus locis terminos posuerunt, et signa ali- 20
 qua pro terminibus defoderunt. hi uero agri multas ha-
 bent condiciones. nam in supra dictis locis suburbanis,
 ubi limitem opere manuum hominum ordinauimus, termi-
 nos non necesse habuimus ponere, nisi in certa ratione,
 in trifinio aut in quadrifinio. in praedictis locis in mo- 25
 dum lineae | parietem construximus. et iuxta ipsam lineam *G*¹⁵³
 multorum militum ueteranorum sepulturae inueniuntur,
 sicut est in territorio Gauinati, id est pergentes, itinera,
 quae et ipsa saepe finem faciunt. nam in locis suburba-
 nis circa ipsa itinera ea signa requirenda sunt, sicut et 30
 de agro Gauinatium diximus.

18. quaestorius *G*. || 30. Quibus signis itinera finitima probentur
 margo *P*.

G Ager uero qui Tibur appellatur, idem est assignatus, et aliquibus locis propter sterilitatem aut indigentiam, eo quod non inuenimus lapides peregrinos quos ponere, ex ipso metallo saxum a ferro signauimus, aut certe conge-
 5 rias petrarum, quae scorofiones uocamus. nam in aliis limitibus qui aliena nomen accipiunt, in ipsis quoque ita posuimus terminos; sicut et in locis saxuosis similis est condicio. nam in locis campestribus rariores terminos construximus, et maxime arborem peregrinam plantauimus.
 10 idem et in conuallibus constituimus, ut ubi limitem fecimus, aut certe fossas siue montes decisi siue ea per quae arcifinalis ager finitur constituimus, terminos difficile posuimus. nam et in ss. locis campestribus uel conuallibus lines sextaneus transit per limitem possessionis. nam li-
 15 mes orientalis usque in occidentem rumpi non potest, quia maximus appellatur maxime quia centurias claudit.

IDEM VEGOIAE ARRVNTI VELTYMNO.

Scias mare ex aethera remotum. cum autem Iuppiter terram Aetruriae sibi uindicauit, constituit iussitque
 20 metiri campos signarique agros. sciens hominum auaritiam uel terrenum cupidinem, terminis omnia scita esse uoluit. quos quandoque quis ob auaritiam prope nouis-
 G¹⁵⁴ simi octauī saeculi data sibi homines malo dolo | uiolabunt contingentque atque mouebunt. sed qui contigerit
 25 moueritque, possessionem promouendo suam, alterius mi-

6. id est in linearibus *margo P.* || a linea *Goesius.* || 8. In locis campestribus et rariores terminos et peregrinam arborem inueniri dicit. *margo P.* || 17. Item *Begoe Salmasius recte.* *Arruns ex Luciano* 1, 586. *Vulcanius aruspex apud Seruium ad Vergilii ecl.* 9, 46. || 18. *fortasse* ex aere et terra natum. || 21. *fortasse* saepta uel sancita. || 22. quis *deleuit Turnebus.* || prope nouissimi] *uide Censorium p.* 45, 4. || 23. data sibi] *fortasse* lasciui.

nuendo, ob hoc scelus dannabitur a diis. si serui fa- G
 ciant, dominio mutabuntur in deterius. sed si conscientia
 dominica fiet, caelerius domus extirpabitur, gensque eius
 omnis interiet. motores autem pessimis morbis et uulne-
 ribus efficientur membrisque suis debilitabuntur. tum etiam 5
 terra a tempestatibus uel turbinibus plerumque labe mo-
 uebitur. fructus saepe ledentur decutienturque imbribus
 atque grandine, caniculis interient, robigine occidentur.
 multae dissensiones in populo. fieri haec scitote, cum ta-
 lia scelera committuntur. propterea neque fallax neque 10
 bilinguis sis. disciplinam pone in corde tuo.

ARCADIVS AVGVSTVS AVCTOR

DE TERMINIBVS ET DE LINEIS PARTIVM ORIEN- TALIVM.

Constantinopolim maxime cum signis et sigillis cons- 15
 tituimus terminos, et in fossa ex calce et harena cons-
 truximus, et carbones subiecimus. nam in isdem pro-
 uinciis transmarinis et siliceos terminos posuimus, et in
 ipsis terminibus nomina fundorum scripsimus, ut sic quae-
 ratur eorum pedatura sicut in libro XII auctores consti- 20
 tuerunt, his generibus litterarum sicut in omnem mundum.
 nam et colores terminorum orientalium et lignorum fini-
 timorum genera agri mensori notum faciam. sunt enim
 termini marmorei in limite, alii marmorei uirides, alii pa-
 lumbacii, alii prasini, et ipsi termini v pedes in terram 25
 conlocati sunt: et alios marmoreos albos sicut subter in
 forma descripsimus. | (fig. 331) G¹⁵⁵

^c efficientur *Turnebus*. || 8. robigine *G*. || *legendum* occident:
 erunt multae || 16. et ex in fossa ex *G*. || 26. conlocati *G*.

G Nam et in limitibus pro terminibus plantauimus dactulum, amygdalas, et mala cotonea, et maxime oliuastellum, et ficum caprium in fine constituimus. (fig. 332.) qui beneficium nostrum legerit, hoc obseruet, ut haec signa uel 5 termini CCL inter se pedes habeant. ita de trifiniis: in quadrifiniis sicut superius exposuimus obseruetur.

ITEM VITALIS AVCTOR.

Terminus si in medio limite constitutus fuerit et unam partem subcauam habuerit, in tertio monticello arcam 10 circa lauacrum significat, et ipsa arca in quadrifinio est constituta. a sextaneo uero si uis sequi limitem, rectam serram sequeris ped. CL. a septentrione in sinistram limitem determinatam lineam, pedes XII. inuenies arcellam G¹⁵⁶ | in trifinio positam, et ipsud trifinium duabus lineis descendit per planuria, et alia a duodecima parte in sub- 15 erectioribus locis usque in aquam uiuam, ubi est terminus epitecticalis, id est subseciuorum. planis dorsis quam maxime terminos posuimus, et multas centurias assignauimus, et terminos posuimus Tiburtinos, et alium posuimus 20 tufineum. hi non sunt semper a ferro taxati, et circa bottinos obseruantur. constituimus in bilamnis et oliuastellum, in ipsis bilamnis fossatum fecimus: in aliis locis congerias lapidum fecimus, in aliis memoriam in finem constituimus. nam et monticellos de terminibus circum 25 dedimus.

2. ameg'dualas G. || 3. ficum Cypriam *Turnebus*, caprificum *uir doctus in margine G.* || 8. *conf. p. 345, 15.*

ITEM FAVSTVS ET VALERIVS. G

In Africa et in Galliis et Sirmium, ubi pertica nostra definiuit, talia signa constituimus. itaque alios quadros terminos constituimus, alios rotundos, alios tres in unum secundum formam. 5

Si fuerit arca longa ped. xxx, lata ped. xv, alta ped. vii, duco longitudinem per altitudinem: fiunt ped. ccx. hoc duco per latitudinem: fiunt ped. $\overline{\text{IIICL}}$. sic quaero pedaturam.

LITTERAE SINGVLARES 10

quae in diuersis locis inueniuntur, ubi termini in capitibus centuriarum sub terra inueniuntur. hae uero litterae in cursoriis eorum terminorum sunt, qui in trifinio aut quadrifinio sub terra, sicuti se sequuntur, inueniuntur. KM. MA. KA. XL AQ. GI. NH. MXI. NK. IL. IF. SV. VS. KM. SD. IF. P. ∞ D. F. P. 15
CCCC. HO. IM. AI. GP. HO. RX. A. FM. AQ. M. DM. IN. KI. M. AD
RI. DI. MI. SI. NO. ON. PA. CO. KM. LX. XP. RA. RV. DI. KI. distant autem a se in ped. DCCC, et $\overline{\text{IIICCCC}}$ per $\overline{\text{IIICCCC}}$, CCCLXXV, et in ped. D.

Item aliae litterae singulares, quae in partibus Africae uel Mauritaniae in terminibus inuicem se ostendentes scriptae inueniuntur. MI. MI. GI. NO. NO. BHO. FA. ME. MA. PR. CCCL. BN. RE FS. | VS. AD. MO. RI. NO. NO. et distant a se G¹⁵⁷
in ped. CL, et in ped. $\overline{\text{IIICCL}}$, alii in ped. ∞ DCCC, et in $\overline{\text{IIIC}}$, alii in ped. D, et in CCCLXXX, et in ped. DCCCCLX, et in $\overline{\text{IIICCCC}}$ 25
per $\overline{\text{IIICCCC}}$, alii in ped. CCCIII, et in DCCCCXIII, et in CCCXC, et in $\overline{\text{IIICCCXX}}$, et $\overline{\text{VI}}$, et in $\overline{\text{VIIILXXXV}}$. nam molares in pedes CL et CCCL et DCCCL et DCCCC et ∞ CLV et ∞ CC, et in ∞ CCCL, et in $\overline{\text{IIICCLX}}$.

15. ∞ d P, ccd G. || 24. $\overline{\text{pd}}$. ∞ dccc P, ped ccdccc G. || 28. ∞ clv P, cclv G. || ∞ cc P, cccc G. || 29. ∞ cccl P, cccccl G.

G DE IUGERIBVS METIVNDIS.

*R*⁷⁴ **K**astrens is iugerus quadratus habet perticas CCLXXXVIII, pedes autem quadratos XXVIII^oDCCC, id est per latus unum perticas XVIII, quae in quattuor latera faciunt perticas LXXII
5 habet itaque tabula una quadratas perticas LXXII. si ergo fuerit ager tetragonus isopleurus, habens per latus unum perticas L, ita eum metiri oportet, ut sciamus quod iugera habeat intra se. duco unum latus per aliud: fiunt perticae $\overline{IID}$, quae faciunt iugera VIII, tabulas II, perticas LII. (fig. 333.)

10 Itaque kastrens is iugerus capit κ. modios III.

Ager si fuerit in rotundo habens per gyrum perticas LXXX, sumpta quarta parte, id est XX, multiplicas in se: et fiunt CCC perticae. sumis CCLXXXVIII, quod est iugerum: remanent perticae CXII, quae faciunt tabulam unam

*G*¹⁵³ semis et perticas III. | (fig. 334.)

16 Ager si fuerit trigonus isopleurus, habens tria latera per quae sexagenas perticas habeat, duco unum latus per alterius lateris medietatem, id est LX per xxx: fiunt perticae ∞DCCC, quae faciunt iugera VI, tabula una. (fig. 335.)

20 Ager si caput bubulum fuerit, id est duo trigona isopleura iuncta, habentia per latus unum perticas L, unius trigoni latus in alterius trigoni latus duco, id est L per L: fiunt $\overline{IID}$, quod sunt iugera VIII, tabulae II, perticae XVI. (fig. 336.)

2. Kastrens is iugerus *P*, Kastrens es iugerus *G*, Castrens is iugerus *R*. || perticas *R*, p^e *G*. || 3. dcccc *R*. || 4. perticas *alterum om R*. || 5. habet ... LXXII *om R*. || 7. quot *R*. || 10. Itaque ... modios III *om R*, sed habet uersu 15. || Kastrens is iugerus *G*. || 15. III *om GP*. || 17. unum *om R*. || 19. ∞ *P*, i *R*, om *G*. || unam tabulam *R*. || 20. trigonia *G*. || 22. 23. id est per .l. l. *R*. || 23. tabula *GP*. || perticas *GP*. || 24. XVI *om GP*.

Ager si fuerit inaequalis ita ut habeat in latere uno *GR* perticas XL et in alio XXX et in alio XX et in alio VI, coniungo XL et XXX: fiunt LXX. diuido in aequa: fit una pars XXXV. rursus iungo VI cum XX: fiunt XXVI. diuido aequaliter: fiunt XIII. duco latus quod diuisi prius, id 5 est XXXV, per XIII: fiunt perticae CCCCLV, quae faciunt iugerum unum, tabulas II, perticas XXIII. | (fig. 337.) *G*₁₅₉

Ager si fuerit lunatus, habens a foris perticas LX et in sinu suo perticas XX, aequas maiorem partem cum minore, et facis partem unam XL. et si in uno capite habue- 10 rit perticas X, et in alio in punctum desierit, diuidis X: fiunt V. hoc ducis per XL: fiunt CC, id est tabulae duae et perticae LVI. (fig. 338.)

Ager si fuerit semicirculus, cuius basis habeat perticas XL, curuaturae latitudo habeat perticas XX, oportet- 15 bit multiplicare latitudinem cum base, id est uicies quadrageni: fiunt perticae DCCC. hoc undecies: fiunt VIIIDCCC. huius sumo partem quartam decimam, id est DCXXVIII 5. tot esse dicimus quadratas perticas, quae faciunt iugera duo et tabulam dimidiam, perticas XVI. (fig. 339.) 20

Ager si fuerit rotundus circuli speciem habens, sic podismum colligo. esto area rotunda, cuius diameter habeat perticas XL. has in se multiplico, quae fiunt perticae ∞DC. hanc summam undecies multiplico: | fiunt per- *G*₁₆₀ ticae XVIIIDC. ex qua summa quartam decimam deduco, 25 id est perticas ∞CCLVII, ped. $1 \div [v]$, quae summa efficit iugera III, tabulam I, perticas XXXIII. (fig. 340.)

2. et *ter om P.* || 3. diuidis in aequo *GP.* || 5. quem diuidi *GP.* ||

6. qui faciunt *GP.* || 7. tabula *GP.* || 12. duces *R.* || 15. ^{gies}XX. *R.* ||

18. summae *GP.* || 20. tabula dimidia perticas VI *GP.* || 21. si rotundus erit *GP.* || 25. duco *GP.* || 26. *post quincuncis notam numerum unciarum, quem habent libri, uncis inclusi hic et ubique.* || summa *om R.* || 27. tabula *GP.*

GR Ager si minor fuerit quam semicirculus, arcum sic metimur. esto arcus cuius basis habeat perticas xx, latitudo perticas v. latitudinis cum base iungo numerum: fiunt perticae xxv. hoc duco quater: fiunt c. horum pars 5 dimidia, L. item perticae xx, quae sunt in basi: pars dimidia, sunt x. qui in se multiplicati fiunt c. horum quartam decimam duco, qui remanent perticae vii, pes i $\frac{2}{3}$ [v]. quibus adicio perticas L, quas superius dixi. iunctis itaque numeris utriusque summae faciunt perticas LVII.

10 hoc in arcu esse dicimus. (fig. 341.)

Ager si fuerit sex angulorum, in quadratos pedes sic redigitur. esto exagonum in quo sint per latus unum perticae xxx. latus unum in se multiplico, id est tricies tricenī: fiunt perticae DCCCC. huius summae tertiam partem 15 statuo, id est ccc. nihilo minus ex eadem pleniori summa decimam partem tollo, id est xc. quae pariter *R*₃₅ iunctae faciunt CCCXC. quae sexies | ducendae sunt, quia *G*₁₆₁ sex | latera habet: quae summa colligit perticas ĪCCCXL. tot igitur quadratas perticas in hoc agro esse dicimus.

(*G*) (fig. 342.)

21 Si fuerit archa longa pedes xxx, lata ped. xv, alta ped. vii, duco longitudinem per altitudinem: fiunt ped. ccx. hoc duco per altitudinem: fiunt pedes ĪIICL. sic quaer. (*R*) pedaturam.

1. fuerit *om R.* || sic *om R.* || 2. esto arcus est cuius *GP.* || 8. iunctus itaque numerus *GP.* || 9. facit perticas. l.vi. *R.* || 12. dirigitur *R.* || 13. in se *om R.* || 14. fiunt *GP.*, sunt *R.* || 16. tollo partem *R.* || qui *GP.* || 18. colligitur *GP.*

LITTERÆ SINGVLARES.

G 175

prima	linea	prima	mensura	prima	norma	quae nota	
A	L	A	M	I	N		
primum	decumanum	κ	μ	primum	κ	decumanum	primum
I	D	K	M	I	K	D	I 5
κ	ostendit	hoc est	rectum	maximum	decumanum	finalis	petra
K	O			M	X	Y	P G 176
fixa	prima	hortogonium	ostendit	sequeris	quintarium		
F	I	H	O	S	V		
sequeris	primum	zonto id est	angulo	quintario	quaeris	primum	10
S	I	Z		E	Q	P	
rigorem	termini	hortogonium	norma	gamma	finalis		
R	T	H	N	G	Y		
primum	secundum	et tertium	ostendit	gamma	hortogonium		
A	B	C	O	G	H		15
rigorem	quintarium	limitem	maximum	rigorem	maximum		
R	V	L	M	R	M		
quaeris	primum	quintarium	secundum	terminum	quintarium		
Q	P	V	S	T	V		
gamma	hortogonii	hortogonii	prima	κ	μ		20
G	H	H	I	K	M		
		secundario	primo	finalis	petra		
		S	I	Y	P		
	rigori	secundario	prima	norma	gamma	posita	
	R	S	I	N	G	P	25
hortogonium	ostendit	decumanum	ostendit	quintario	primo		
H	O	D	O	V	I		
terminus	regundorum	queris	maiolem	ne	decem		
T	R	Q	M	N	X		
zonto qui	angulum	primum	norma	secunda	decem	pedes	30
Z	A	N	S	X	P		

1. om GP. || 4. κ. μ P, κ. mensura G. || 10. zonto (o in litura) G, zanto P. || 18. secundarum P. || 20. 21. hortogonii et H semel tantum P. || 21. 22. 23. κ μ, finalis petra, Y P om P. || 25. G P G, K^m M P. || 26. 27. quintario primo, V I, G: finalis petra, Y P, P. || 28. ne decem om P. || 30. zanto P || 30. 31. decem pedes, X P, G gamma posita, G P, P

<i>G</i>	max M	kar K	terminum T	rigoris R
	decumanum X		ostendit O	a A
5	hortogonium H	primum I	pedes P	minus M
	quinque V	decem X		

INCIPIT.

10 RATIO LIMITVM REGVNDORVM

haec est. auctor Theodosius et Neuterius de terminis et lineis exposuerunt. CCCIII iugi agri mensoris qui mappa quas lineas habuerit obseruetur.

INCIPIT EXPOSITIO PODISMI.

- 15 A limes huius litterae habet in longo ped. CCL
 B limes huius litterae habet in longo ped. CCCL
G 177 C limes huius litterae habet in longo ped. DCL
 D limes huius litterae habet in longo ped. DL
 E limes huius litterae habet in longo ped. DC
 20 F limes huius litterae habet in longo ped. DCC
 G limes huius litterae habet in longo ped. DCCC
 H limes huius litterae habet in longo ped. ∞L
 I limes huius litterae habet in longo ped. ∞
 K limes huius litterae habet in longo ped. ∞CL
 25 L limes huius litterae habet in longo ped. ∞∞
 M limes huius litterae habet in longo ped. DCCC
 N limes huius litterae habet in longo ped. ∞C
 O limes huius litterae habet in longo ped. ∞C
 P limes huius litterae habet in longo ped. ∞CC et appen-
 30 dices II

1. kar^s *G*, kard^s *P*. || 1. 2. 3. 4. 5. 6. *in fine add* quintario primo, v r, ne decem n x, decem pedes, x p, *P*. || 22. ∞L *P*, ccl. *G*. *item in eis quae sequuntur* cc *G* ubi ∞ *P*.

Q limes huius litterae habet in longo ped. ∞CCC	G
R limes huius litterae habet in longo ped. ∞DC	
S limes huius litterae habet in longo ped. ∞D	
T limes huius litterae habet in longo ped. ∞D	
V limes huius litterae habet in longo ped. ∞DC	5
X limes huius litterae habet in longo ped. ∞CC	
Y limes huius litterae habet in longo ped. ∞CCC	
Z limes huius litterae habet in longo ped. ∞CCC.	

Ager, quamuis fundus longiores fines habeat amplius;
non longiorem finem habet quam ped. ∞DXXVII. 10

DE MENSURATIONE IUGERI.

Iugerum unum pedes CCXL et in latitudine pedes c faciunt terra modiorum III.

INCIPIT EXPOSITIO LIMITVM VEL TERMINORVM. G 178

Omnes limites maritimi aut Gallici una factura current. 15

Quoniam saucior est, id est iustior uidetur, maritimus limes frequentius solet recte studiri, quod interpretatur non extorcet, sed est constitutus ita. (fig. 343.)

Est Gallicus in sua consuetudine, secundum quem ordinauimus, quem exposuimus frequentius corrumpet, extorcet, 20 et saltum dat, qui est constitutus ita.

Contra urbis Babylonis Roma maritimi limites fient, et Gallicus inpinget.

Quia de limitibus curauimus exponere, sub terminis qualia signa inueniuntur? aut calcem, aut gypsum, aut 25 carbones, aut uitria fracta, aut cineres, aut testam tusam, aut decanunmos uel pentanunmos. haec signa si inueniuntur, una certatio est ad iustitiam antiquitus quando terminos constituimus, quoniam res uoluntaria est. siquis

G nouit geometricae artis philosophiam, nouit haec signa terminorum diligenter exponere.

Terminus si decum [x] habuerit, quatrifinium exponet: si succumbum fuerit, limitem ostendit aut uallem de-
5 siderat.

*G*¹⁷⁹ Terminus si incisuram habuerit, riuum aut fossatum significat aut fluuium ostendit.

Terminus si fossulam habuerit, lauacrum aut piscinam significat aut terminum rotundum ostendit. si alia-
10 quid fictum habuerit super se, acrum aut plumbum aut stagnum epicteticum, hoc est massaticum fabritum, quod est inter censam centuriae.

Terminus si transpertusus fuerit, flumen transit aut in aqua uiua mittit.

15 Terminus si punctum habuerit, puteum aut fontem ostendit.

Terminus si aliquam cissuram, hoc est taliaturam, habuerit, montem cissum, id est taliatum, ostendit. limes illa finem transit.

20 Terminus si tres petras circa sese habuerit, trifinium demonstrat. talem terminum nomine bifurtium samartia uocatur, et habet arcam in trifinio. si botontini terrae, ex superis prohibeo te sacramentum dare. si cihiamellus, hoc est siliqua siluatica fuerint tres, trifinium demon-
25 trat. si oliuastellum inueneris unum, terminum demonstrat, aquam uiuam et conuallia loca significat. si tres murtae fuerint, trifinium demonstrat. si tres cotonei fuerint, trifinium demonstrant.

Terminus si scriptus fuerit et punctos habuerit litte-
30 ris Graecis, sequeris cursum eius asion, hoc est ab oriente per litteras Grecas de mappa, hoc est pentagonum, quod interpretatur cubitos quinque.

INCIPIT EXPOSITIO TERMINORVM PER DIVERSAS G
PROVINTIAS POSITORVM.

- Terminum singulum in quatrifinio inuenies. quattuor lapides in quadrifinio positae sunt, et termini factura tornatilis, hoc est rotundi, subtilissimi: in quatrifinio inuenies. 5
- Puteum si in fine inuenis, pro termino habebis. G¹⁵⁰
- Cisternam factam in fine positam, et circa hanc memoratum terminum inuenies, et pro termino habebis.
- Terminum de lapide decisa uiua inuenies, et pro termino habebis. 10
- Macherias lapidum in finem pro termino inuenies.
- Sepulchra finalia aut monumenta sine dubio inuenies.
- Melum cotonium in fine pro termino inuenies.
- Cypressum in fine pro termino inuenies.
- Oliuastellum in fine pro termino inuenies. 15
- Fossatum decism paruum in fine pro termino posuimus. fossato alio finales maiores sine dubitatione inuenies.
- Limitem torrem, hoc est torum, sine dubio inuenies.
- Parietes de calce fabricatas finales direximus. 20
- Ripas decisas finales direximus.
- Botontones finales inuenies.
- Arbores ante missas finales inuenies, peregrinas, exteratas.
- Pontem marmoreum in fine inuenies. 25
- Pontem de lapide uiuo in fine inuenies.
- Pontem ex calce factum in fine inuenies.
- Orcas in fine inuenies.
- Sarcofaga in fine inuenies.
- Imbrices in fine inuenies. 30
- Collectaculum de carbonibus in calce miscitatos et glerias fluminales ne dispicias: signales constituimus.
- Palos picitos pro terminis inuenies.

G Laterculos quadrangulos pro terminis inuenies.
Lapides natiuas cum aliquo signo finem pro termino
constituimus, et multa consecratione signauimus.

Flumen aliquotiens in fine inuenies.

5 Riuum finalem inuenies.

Haec signa per diuersas prouintias obseruentur.

G 161 182

(fig. 344.)

G 133

Vnde et territoria diuiduntur, ut requiras casales secundum litteras istas, quomodo sunt positae in monte et

10 in planis locis.

ITEM EXPOSITIO TERMINORVM.

Quales terminos constituimus? alii quidem politos, et ubi dispectas lapides posuimus, subtus terram decimus, ut firmarentur lapides: quae dispectas in rigora et
15 in latere limitis constituimus lapides, quae positae sunt in terminis. amplius mensura eius non potest inueniri, quam tertio pede de manu, et de his pedibus semisse minus unum. scutanei sunt, hoc est dolatiles. alii qui sunt
20 lapilli facti tornatiles, siue alia factura breuiores, hoc est minores, et in fine positi: si haec non admittuntur, subter terram decimas inuenies, quas decimas in omnibus finales sunt. aut quidem in altum per iugum de monte. haec signa constituimus dirigi lineam, quod est ualle incisam. quia sub axae caeli determinata est terra. euangelium ad
25 Matheum, sanctus Petrus, sanctus Paulus, sanctus Laurentius, sanctus Iohannes euangelista, Christus filius dei, per quem et pax terminationis in terra processit, et praecepit limitibus continere, et stanti, et fontibus egredi, et egressae sunt per singula loca.

30 Quas litteras singulas in terminis inuenies, quae capitaneas non sunt fundorum, sed rationis terminum ostendit.

A si in termino inueneris, finem in proximum signi- *G*
ficat, aut aquam uiuam designat.

B si in termino inueneris, bifurtium ostendit, aut ri-
uum significat.

C si in termino inueneris, a centuria numquam re- 5
cedas.

D si in termino inueneris, decimanno ostendit.

E si in termino inueneris, uallem ante se significat, *G*¹⁹.
aut riuum, aut fluuium, et super se subrectiores loca per
planitia limes excurrit. 10

F si in termino inueneris, finalis causa exponit, et in
longinquo terminum ostendit.

G si in termino inueneris, sui nominis auctorem li-
mitem tortuosum ostendit.

H si in termino inueneris, grandes longitias limitum 15
ostendit, et rariora signa in fine inuenies.

I si in termino inueneris, uiam significat, aut collis
riguram ostendit, hoc est iugum.

K si in termino inueneris, kardinem ostendit, quod
terminum subtilissimum et speciosum inuenies, hoc est 20
formosum.

L si in termino inueneris, suae normae facturam de-
signat, limitem gammatum et in longinquo arcam finalem
ostendit, et conuallia eius fundum finem uindicat.

M si in termino inueneris, fines quadras designat, et 25
in proximo signa finalia inuenies.

N si in termino inueneris, proximam aquam significat,
et quadras fines habentes aquae. a septemtrione arcam
marmoream inuenies.

O si in termino inueneris, a septemtrionali parte sil- 30
uam demonstrat, et per ipsam siluam riuus currit, et trans
riuum signa demonstrat.

G *P* si in termino inueneris, pedaturam significat, extra aliis signis finalibus, uel quod litteras finales continet. has per singulos titulos inuenies, aliosque finales titulos sine nostris signis in agris posuimus, qui rationem ostendunt
5 linitum et causam dirigunt finalem.

Q si in termino inueneris, a limite riuum.

R si in termino inueneris, per collicellum terminos inuenies.

S si in termino inuenies, supra possessionem multas
10 aquas uiuas indicat, quae alueum transeunt.

T si in termino inueneris, trifinium ostendit.

V si in termino inueneris, terminum in collea meri-
*G*¹⁵⁵ dianum ostendit per litem | orientalem.

X si in termino inueneris, quatrifinium exponit, et pro
15 decumano finem habebis.

Y si in termino inueneris, sub se fontanam proximam habet.

Z si in termino inueneris, a sinistra parte fontem significat.

20 Haec omnia supra scripta expositione terminorum constant, ut intellegas quae signa aut quales causae finem faciunt.

INCIPIT EXPOSITIO DE MARGINIBVS TERRAE ET OPERIBVS CAESIS.

25 Quamquam igitur de terminis expositione aliquotiens extra limites termini positi inueniuntur, antiquae tamen mensurae conuenit ut terminos foris limites ponerentur. sine dubio constat finis, et quia arcas aliquotiens circa sepulchrum sine dubio ponuntur, et super ipsam arcam
30 memoriae constitutae, et quod sanctius uidentur. antiquitus nobis sic conuenit mensura, ut in ipsa memoria consecraretur arca finalis. et ita ad mensuras nostras per-

scribamus, ut sine dubio, ubi haec signa inueniuntur, finales adnectimus in legibus exponantur, sicut superius lectio continet. G

INCIPIT EXPOSITIO DE VALLIBVS.

Valles autem si fluuiis permittunt, et constitutum sit fluuium, qui foris agrum non uagatur et alueum alterum per agrum non mutet, et flumen fuerit saxuosum, qui aluea alta quasi rectos alueos excurrit, finalis causa per ipsum direximus. haec quia singuli semper agri non finiti nisi per terminos, nisi per diuersas macherias, signa finita sunt, per terminorum rationem, per aquas uiuas ubi terminus non possit, fossas finales et aquae ductos | in fine direximus, quoniam agri qui rectas lineas, hoc est ualles finales habet, per riuum, quod frequentiore solet in questionem deduci. sed qui riuum collectaculum uallium subter eum litem suscepit, sine dubio finalis ipse riuus obseruetur. et aliquotiens super labium de ipso riuo terminum finalem constituimus, qui mittit rectum rigorem litem: sine dubio per legem obseruetur. G 186

INCIPIT DE PALVDIBVS.

20

Non perdescribantur signa finalia.

Stagnum uero finalem aliquotiens direximus, et lacunar, quae interpretatur aqua uiua, unde ipse stagnus exiet. ex tertia hora ipsum stagnum finalem constituimus, et quam plurime contra tertiam horam. superius alueum signa quae inueniuntur, per sepulchra finali causa diriguntur. plurisque super ripam paludis sacra paganorum inueniuntur. qui finales sint requirantur, quia, ut supra dixi, requirendum oportet qualia signa finalia admittantur. et terminos altiores posuimus: sine dubio obseruentur. 30

Haec ratio notis iuris est exponenda ex lege secundum grammaticae et philosophiae geometricae artis. singulos fundos ex notis iuris obligauimus: sed ita exponan-

G tur leges secundum artis geometricae, ad pertinentes lectiones secundum locis rumorem, quod interpretatur, secundum loci observationem, seu fossis subseciuis seu rigores seu centuriis seu terminis. ita exponantur, quia, sicut in preteritis diximus, duae fossae finem non faciunt. preterea si circa publica diriguntur.

*G*¹⁹⁷ Casale eius si in monte posita finis, quam maxime in oriente: a sole occumbente uia, et in uia terminum

G^{158 159} scriptum habet. (fig. 345.)

*G*²⁰¹ ITEM INTERPRETATIO VBI SVpra.

DE FINIBVS AGRORVM.

Fines dictae eo quod agri funiculis sunt diuisi. mensurarum lineae in terrarum partitione tenduntur, dimensionibus aequitas teneatur. | Limites appellati antiquo uerbo transuersi. nam transuersa omnia antiqui lima dicebant: a quo et limina hostiorum, per quas foris et intus itur; et limites, quod per eos in agro foris et intus eatur. hinc et limus uocabulum accepit, cingulum quo serui publice cingebantur obliqua purpura. Termini dicti quod terrae mensuras distingunt atque declarant. his enim testimonia finium intelleguntur et agrorum intentio et certamen aufertur. | Limites in agris maxime ii sunt, cardo et decumanus. cardo, qui a septentrione directus a cardine caeli est: nam sine dubio caelum uertitur in septentrio-

4. exponantur *P*, exponuntur *G*. || 10. est *Isidori originum libri xv caput 14.* || 15. limam *G*. || 16. ostiorum *P*. || per quae domus introitur et limina quod *R*. || 17. limites *P*, limes *G*. || foras exeatur *R*. || 18. limes *G*. || cingulum ... purpura *om G*. || 19. Termini ... 22. aufertur *om R*. || 20. quaerendum unde sumpserit *Isidorus. nam debet esse contentio.*

nali orbe. decumanus est qui ab oriente in occidentem *R*
 per transuersum dirigitur: qui pro eo quod formas x fa-
 ciat, decumanus est appellatus. ager enim bis diuisus fi-
 guram denarii numeri efficiet. Arcam ab arcendo uoca-
 tam: fines enim agri custodit eosque adire prohibet. Trifi- 5
 nium dictum eo quod trium possessionum fines attingit. hinc
 et quadrifinium, quod quattuor. (R)

DE MENSVRIS AGRORVM.

G

Mensura est quidquid pondere capacitate longitu- *R* 37
 dine altitudine latitudine animoque finitur. Maiores itaque 10
 orbem in partibus, partes | in prouinciis, prouincias in re- *R* 38
 gionibus, regiones in locis, loca in territoriis, territoria in
 agris, agros in centuriis, centurias in iugeribus, iugera in
 clymmatibus, deinde clymmata in actos perticas passus
 gradus cubitos pedes palmos uncias et digitos diuiserunt: 15
 tanta enim fuit eorum sollertia. Digitus est minima pars
 agrestium mensurarum. inde uncia | habet digitos tres. *G* 202
 palmus autem quattuor digitos habet, pes xvi, passus pe-
 des v, pertica passus duos, id est pedes decim. Pertica
 autem a portando dicta, quasi portica. omnes autem prae- 20
 cedentes mensurae in corpore sunt, ut palmus pes pas-
 sus et reliqua: sola pertica portatur. est enim x pedum,
 ad instar calami in Ezechihale templum mensurantis. Ac-
 tus minimus est latitudine pedum quattuor, longitudine
 cxl. Clymmata quoque undique uersus pedes habent lx, 25

^{LX}
 LX LX. Actus quadratus undique finitur pedibus cxx, ita.
_{LX}

8. est Isidori originum libri xv caput 15. || 11. in partes *R*, et
 similiter in proximis. || 13. centuria in *C*. || 14. climata *R*. || 14.
 in actus. actus in perticas et sic reliqua, tum 15. palmos in digitos.
 digitos in uncias diuiserunt, *R*. || 16. solertia *G*. || pars minima *R*. ||
 17. habens *R*. || 18. Pes xvi digitos habet *R*. || 20. a portando *R*. ||
 Omnes enim *R*. || 23. ezechihale *P*, ezechiele *GR*. || 24. est om *R*.
 || quattuor] lx *R*. || 25. cxl] sic *GP*. debet esse cxx, itaque *R*.
 || Clima *R*. || uersum habet pedes *R*.

- GR $\overset{\text{CXX}}{\text{CXX}} \boxed{\text{CXX}}$ hunc Betici arapennem dicunt, ab arando sci-
 licet. Actus duplicatus iugerum facit. ab eo quod est
 iunctum, iugerum nomen accepit. iugerum autem constat
 longitudine pedum ducentorum XL, latitudine cxx; ita.
- 5 $\overset{\text{CCXL}}{\text{CXX}} \boxed{\text{iugerum}} \text{CXX}$. Actum prouinciae Beticae rustici agnam uo-
 cant. porcam idem Betici xxx pedum latitudine et LXXX
 longitudine definiunt, ita. $\overset{\text{LXXX}}{\text{XV}} \boxed{\text{LXXX}}$ xv. sed porca est
 quod in arando LXXX extat; quod defossum est, Iyra.
 Galli candetum appellant in areis urbanis spatium centum
 10 pedum, quasi centetum; in agrestibus autem pedum CL
 quadratorum iustum candetum uocant. Porro stadialis ager
 habet passus cxxv, id est pedes DCXXV. cuius mensura
 octies computata miliarium facit, qui constat quinque mi-
 15 rum, qui apud antiquos a centum iugeribus uocabatur,
 sed postea duplicata nomen pristinum retinuit. in numero
 enim centuriae multiplicatae sunt, sed nomen mutare non
 (R) potuerunt.

DE AGRIS.

- 20 **A**ger Latine appellari dicitur eo quod in eo aga-
 tur aliquid. alii agrum ex Greco nominare manifestius

1. aripennem R. || 3. iugeris nomen accepit. Aripennis uero quod est
 semiugerum habet in longitudine ped. cxx. in latitudine ped. lx. Duo
 aripennes iugerum faciunt, qui est et centuria habentem passus per cir-
 cuitum c. iugerum autem R. || 4. ccxl R. || 5. boeticae GP. || agrum
 GP. || 6. boetici GP. || 6. 7. sic omnia GP: diagramma cum
 numeris om R. || 8. LXXX] sic GP, om R. || lira R. || 10. quasi
 centeatum G. || pedes CL G. || 13. octies G, ^{ties} LXXX. R. || quod R. || milia
 R. || 16. sed duplicata est nomenque R. || 19. est Isidori origi-
 num libri xv caput 13.

credunt, unde et uilla Grece choragros dicitur. uilla a *G* uallo, id est aggere terrae, nuncupata, quod pro limite constitui solet. Possessiones sunt agri late patentes publici priuatique, quos initio non mancipatione sed quisque ut potuit | occupauit atque possedit; unde et nun- *G*²⁰³ cupati. Fundus dictus quod in eo fundatur uel stabilia- 6 tur patrimonium. fundus autem et urbanum aedificium et rusticum intellegendum est. Praedium, quod ex omnibus patris familias maxime prouidetur, id est apparet, quasi praeuidium; uel quod antiqui agros quos bello caepe- 10 rant ut praedae nomine habebant. Rura ueteres incultos agros dicebant, id est siluas et pascua. Ager dictus qui a diuisoribus agrorum relictus est ad pascendum communiter uicinis. | Alluuius ager est quem paulatim fluius in *R* agrum reddit. Arcifinius ager dictus est quia certis linea- 15 rum mensuris non continetur, sed arcentur fines eius obiectu fluminum montium arborum. unde in his agris nihil subseciuorum interuenit. | Noualis ager est primum pros- (*R*) cisus, siue qui alternis annis uacat nouandarum sibi uirium causa. noualia enim semel cum fructu erunt, et se- 20 mel uacua. Squalidus ager quasi excolidus, quod iam a cultura exierit; sicut exconsul quod a consulatu discesse- rit. Vliginosus ager est semper umidus. nam umidus dicitur qui aliquando siccatur. uligo enim umor terrae est naturalis ab ea nunquam recedens. | Subseciua sunt propriae 25 quae sunt ut sutor de materia praecidens quasi superuacua abicit. inde et subseciui agri quos in pertica diuisos recusant quasi steriles aut palustres. item subseciua quae in diuisura agri non efficiunt centuria, id est iugera du-

6. fundatur] sic *GP.* || 14. Illuuius ager dictus est *R.* || 15. Arcifinus *G.* || qui a *R.* || 16. tenetur *R.* || arcentur finis *R.* || 17. obiecto *G.* || 18. subseciuorum *R.* || 25. Subcisiua *R.* || 26. sunt ut sutor *R.*, quae- stor *G.* || percidens *R.* || 27. subcisiua *R.* || diuersos *R.* || 28. subcisiua *R.* || qui *G.* || 29. centuria . . . ducenta *om R.*

(G) *R* centa. | Area dicitur tabularum aequalitas. dicta autem area a planitie et aequalitate, unde et ara. alii aream uocatam dicunt quod pro tritulantibus frugibus eradatur, uel quod non triturentur in ea nisi arida.

- 5 Mensuras uiarum nos miliaria dicimus, Greci stadia, Galli lewas, Egyptii signes, Persae parasangas. Miliarium mille passibus terminatur. et dictum miliarium quasi mille aditum, habens ped. v milia. Lewa finitur passibus mille d. Stadium octaua pars miliarii est, constans passibus
- 10 cxxv. Via est qua potest ire uehiculum, et uia dicta est a uehicularum incurso: nam duos actus capit propter
- R*³⁹ euntium | et uenientium uehicularum incursum. Strata quasi uulgi pedibus trita. ipsa est et dilapidata, id est lapidibus strata. Ager est media stratae eminentia coag-
- 15 geratis lapidibus, quod historici uiam militarem uocant. ut Qualis saepe uiae deprehensus in aggere serpens. Iter uel itiner est uia qua iri ab homine quaqua uersum potest. iter uel itiner diuersam significationem habet. iter enim est locus transitu facilis, unde et appellamus et
- 20 itum. itiner enim est iter longae uiae, et ipse labor ambulandi, ut quo uelis peruenias. Tramites sunt transuersa in agris itinera, siue recta uia, dicta quod transmittat. Diuortia sunt flexus uiarum, hoc est uia in diuersa tendens. item diuerticula sunt, hoc est diuersae ac diuisae
- 25 uiae, siue semitae transuersae, quae sunt alterae uiae. Orbita uestigium carri, ab orbe rotae dicta. porro actus, quo pecus agi solet. cliuosum iter, flexuosum. Ambitus inter uicinarum aedificiorum locus duorum pedum et semipedis, ad circum eundi facultatem rectus et ab obam-
- (R) bulando dictus.

5. hic *R* inserit ea quae supra p. 366,14-367,7 dedimus. quae secuntur, petita sunt ex Isidori originum libri xv capite 16. || 30. his *R* subicit haec. Sex habet sextantem unum trientem. II. semissem. III. bisse quem dimetron dicunt. quintarium quem pente-

IN DEI NOMINE

G 217

PAUCA DE MENSURIS

SECUNDVM GEOMETRICAE DISCIPLINAE RATIONEM EX VOLVMINIBVS ERVDITORVM VIRORVM EXCERPTA INCIPIVNT. 5

Mensura est iuxta Isidorum quicquid pondere capacitate longitudine latitudine altitudine animoquae finitur. Maiores itaque orbem in partibus, partes in prouintiis, prouincias in regionibus, regiones in locis, loca in territoriis, territoria in agris, agros in centuriis, centurias in iugeribus, iugera in climatibus, climata in actibus, actus in perticis, perticas in passus, passus in gradibus, gradus in cubitis, cubitos in pedibus, pedes in palmis, palmos in unciis, uncias in digitis diuiserunt. Digitus est pars minima agrestium mensurarum. inde uncia, habens digitos tres. palmus autem quattuor digitos habet, pes uero sedecim. passus v ped. habet, pertica passus duos, id est pedes x. Perticas autem iuxta loca uel crassitudinem terrarum, prout prouintialibus placuit, uidemus esse dispositas, quasdam decimpedas, quibusdam duos additos pedes, aliquas uero xv uel x et vii pedum diffinitas, ita dum taxat ut crassioribus terris minores mensuras, sterilioribus maiores tribuissent, prout modiorum numerus incremento frugum uni cuique loco sufficeret. Quidam autem, quinque grana hordei transuersa tam indici quam in pudico siue medio conuenire iudicantes, hos tres digitos simul iunctos unciam dixerunt, palmum autem minimo addito diffinierunt. quidam ergo septem grana hordei in

meron dicuntur. v. perfectum. vi. Cubitus constat vi. palmis. digitis.

iiii. Quarta pars denarii. qui erat exdenis ereis efficiebatur ex. ii. assibus. et tercio semisse. sestercium uocauerunt. EXPLICIT. || 25. hordei G. || 26. medico G. || 27. autem termino G. || 28. hordei G.

G transuerso posita pollicem iudicauerunt, ex quibus xv pedem reddunt, pedes duo et semis gressum siue gradum, *G*²¹⁸ duo gressus | passum, duo uero passus decimpedam perticam faciunt. alii autem uoluerunt ut pertica XLVIII palmorum esset, quae pertica ad manus XII pedes habet; quod per extensionem brachiorum uerius esse demonstratur. idcirco putamus ministeriales imperatorum maiores in accipiendo, minores in dando, mensuras habuisse. Actus minimus habet in latitudine ped. IIII, ex quibus pertica esse non potest, in longitudine ped. cxx, qui faciunt perticas decimpedas XII. actus maior, qui quadratus dicitur, habet undique ped. cxx, qui duplicatus iugerum facit. Iugerum constat in longitudine pedum ccxl, quod sunt perticae decempedae xxiiii, in latitudine pedum cxx, quod 15 sunt perticae XII. Clima dicitur pars agri quadrata, quae habet ex omni parte ped. lx, id est perticas decimpedas undique sex. Arapennis uero, quem semiugerum dicunt, idem est quod et actus maior, habens undique uersum pedes cxx, perticas uero XII. Porcanis est pars agri habens in latitudine ped. xxx, id est perticas III, in longitudine lxxx, id est perticas decimpedas VIII. Porro stadialis ager habet passus cxxv, id est ped. dcxxv. cuius mensura occies computata miliarium facit, qui constat quinque milibus pedum. Centuria autem est ager ducen- 25 torum iugerum, qui apud antiquos a centum iugeribus uocabatur, sed postea duplicata est, nomenque pristinum retinuit. in numero enim centuriae multiplicatae sunt, nomen tamen mutare non potuerunt.

Illud enim sciendum est, quod pes dupliciter secundum morem antiquorum pronuntiatur; uno modo eo quod sit naturaliter pes, alio modo quod usurpatuae per manus metiatur. tantum enim praecellit pes manualis pedem

naturalem, quantum pollex in longitudine protendi po- *G*
 test. similiter et cubitus. | nam unus cubitus est qui na- *G*²¹⁹
 turaliter a cubito ad digitorum summitatem usque perten-
 dit; qualis erat cubitus quo arca testamenti, quam Moy-
 ses iussu dei fecerat, fuerat mensurata. alius cubitus est, 5
 qui et maior dicitur, quo arca Noe demetita esse dinos-
 citur, qui brachio extenso toto cubito capiti prelato se
 esse demonstrat. sic etiam et passus apud antiquos du-
 pliciter haberi videntur. etenim passus dicitur quod duo-
 bus gressibus gradiendo conficitur: passus etiam dicitur 10
 quantum ambobus brachiis extensis inter longissimos di-
 gitos est. status autem est unius cuiusque altitudo.

Illud etenim sciendum est, quia sunt mensurae quae
 ad uiatores seu ad cursores pertinent. minima pars sta-
 dium est, habens passus *CXXV*. octo stadia miliarium red- 15
 dunt, mille passus habentem. miliarium et dimidius apud
 Gallos leuam facit, habentem passus mille quingentos.
 duae leuuae siue miliarii tres apud Germanos unam ras-
 tam efficiunt.

DE PONDERIBVS.

20

Ponderum pars minima calculus est, qui constat ex *R*²³
 granis ciceris duobus, et apud quosdam siliqua pensante,
 quae tribus granis hordei declaratur in pondere. duo
 calculi ceratim faciunt. quattuor calculi siue duo cera-
 tim obolum reddunt. duo oboli scripulum complent. tres 25
 scripuli dragmam faciunt. dragma quae constat siliquis *X*
 et *VIII*, et scripulus qui est ex siliquis sex, et obolus qui
 est ex tribus, quadrantem efficiunt continentem in se sili-
 quas *XXVII*. duo quadrantes staterem faciunt. duo state-
 res unciam reddunt. Iuxta Gallos uigesima pars unciae 30

20. *conf. Isidorus orig. 16, 25. || 21. Ponderis R. || 23. ordeii R. || 24. ceratum R. || cerati obolum R. || 25. obuli R. || 26. quae G, quoque R. || xviii. R. || 27. obulus R. || 29. xxviii. R.*

GR denarius est, et duodecim denarii solidum reddunt. ideo-
*G*²²⁰ que iuxta numerum denariorum tres unciae quinque | so-
 lidos complent. sic et quinque solidi in tres uncias re-
 deunt. nam duodecim unciae libram xx solidos continen-
 5 tem efficiunt. sed ueteres solidum qui nunc aureus dicitur
 nuncupabant. Libra dicitur quicquid per duodenarii
 numeri perfectionem adimpletur. nam libra dici potest
 annus, qui constat ex *iiii* temporibus et *xii* mensibus, et
 ex *l* duabus ebdomadibus et die uel quadrante. libra
 10 esse potest aequinoctialis dies sine sua nocte, qui constat
xii horis. hora constat ex *v* punctis, *x* minutis, *xv*
 partibus, *xl* momentis, *lx* ostentis. hora autem diei se-
 cundum solis cursum *v* punctos habet, iuxta lunam *iiii*.
 nam libra in ponderibus, in mensuris arborum uel spa-
 15 tio terrarum uel statu hominis, per diuersas mensuras in
 duodenario numero comprehendi potest. Mina centum drag-
 mis appenditur. iuxta rationem autem ponderum nihil cal-
 culo minus aut talento maius est. etenim *l* librae talen-
 tum minimum est, *lxx* duae librae medium talentum, *cxx*
 20 librae maximum talentum est. Centenarius autem dicitur
 eo quod centum libris constet.

DE MENSVRIS IN LIQVIDIS.

Mensurarum in liquidis coclear est pars minima, qui habet
 dimidiam dragmam, id est scripulum et obolum. cocleares duo
 25 chemam faciunt. cocleares *iii* conculam faciunt, conculae duae
 cignum siue mistrum. conculae sex et duo coclearia, quae decem
 dragmas appendent, ciatum faciunt, additis duabus dragmis
 acitabulum complent, additis adhuc tribus dragmis, quod sunt

1. dinarius (e *ex i factio*) *G*. || 5. nunc *om R*. || 6. nuncupant *R*. ||
 per *om R*. || 7. perfectione *R* || potest dici *R*. || 9. ex *om*
R. || et diebus *ccclxv. R*. || 11. *ex. xii. R*. || 16. Mina *R*. ||
 22. *om R*. || 23. Mensuris *R*. || 24. obolum *R*. || 28. acitabulum *R*.

xv, oxifalum. Non dubites, apud quosdam ciati nouem *GR*
 eminam facere uidentur, quod sunt dragmae xc; apud quos-
 dam uero acetabula quattuor, quod sunt dragmae XLVIII.
 emina autem iuxta quosdam appendit libram unam, | apud *G²²¹*
 quosdam uero libram et dimidiam. Similiter sextarios dupli- 5
 ces iudicauerunt. nam alii uoluerunt ut sextarius duarum
 esset librarum, alii uero trium: utrique tamen ut duae emi-
 nae sextarium facerent diffinierunt. Est autem sextarius sexta
 pars congi, qui in diuinis scripturis hin appellatur in liqui-
 dis. Cenix autem quinque sextariis adimpletur: cui si sex- 10
 tum addideris, fit congius. Congius quater missus modium
 complet. quem admodum autem de sextario, sic et de mo-
 dio aliis placuit XVI sextariis modium impleri, aliis XX et
 duobus, aliis uero XXIII. Sed has mensuras ad uotum prin-
 cipum uel iudicum esse deprehendimus. nobis autem uisum 15
 est magis conuenire ponderum rationi, eo quod de mini-
 mis usque ad maiora ducantur, ut primum finem habeat
 modius in mensuris, sicut libra in ponderibus; quia sicut
 postquam in ponderibus pensando ad libram peruenitur,
 cetera quae maio|ra sunt pondera per librae multiplicatio- *R²⁹*
 nem ponderantur, sic et in mensuris postquam ad modium
 uentum erit, quicquid amplius mensurandum est, modii
 multiplicatione peragitur. nam quem admodum a calculo
 per obolos ac dragmas caeteraque pondera ad libram usque
 peruenitur, sic in mensuris a cocleari per conculas cyatos 25
 ac sextarios ad modium usque pertingitur. Est enim mo-
 dius, ut predictum est, iuxta quosdam sextariorum XVI, iuxta
 quosdam autem XX et duorum, apud quosdam uero XXIII.
 nobis uero uidetur esse rectissimum ut trium librarum

1. oxifalsum *R.* || sciati *R.* || 3. ascitabula *R.* || LXVIII *R.* || 4. autem
 om *R.* || 6. indicauerunt *R.* || dixerunt quod *R.* || 11. fiet *R.* || 14.
 XXII. *R.* || 19. pensando *R.* || 20. multiplicatione *G.* || 22. fuerit *R.*
 || 24. obulos *R.* || caetera *R.* || 25. sic et in *R.* || ciatos ad sextarios
 admodum usque *R.* || 28. XXII *R.* || uero om *R.*

GR sextario uicies et quater multiplicato modius impleatur; qui modius medii talenti pondere coaequatur, LXX duabus efficitur libris; siue ut quinque libras habens sextarius similiter uicies et quater ductus maximi talenti id est CXX 5 librarum pondere mensuretur. Modius et semis urnam faciunt. Similiter | in aridis mensuram quae dicitur batum. batus uero constat modii duobus totidemque sextariis. duo bati metretam faciunt, quod sunt sextarii c. Vrnae duae amphoram complent, quod sunt modia tria, quod in aridis 10 dicitur aephi. urnae tres cadum uel artabam faciunt, quod sunt modia IIII et semis. modia quinque medimnam faciunt. tres medimnae gomor complent. duo gomor chorum reddunt; duo chori chulleum, quod sunt modia LX.

1. 4. uigies *R.* || 5. unciam *R.* || 6. satum. Batus *R.* || 8. metretam *R.* || 10. ephi *R.* || urnae IIII. *R.* || 11. faciunt medimnum *R.*

EVCLIDIS LIBER PRIMVS.

G 85

Punctum est cuius pars nulla est, linea uero preter *b*₁₂ *r*₆ latitudinem longitudo, lineae uero fines puncta sunt. recta linea est quae ex aequo in suis punctis iacet, superficies uero quod longitudinem ac latitudinem solas habet, super- 5 ficiei uero fines lineae sunt. plana superficies est quae ex aequo in suis rectis lineis iacet. planus angulus est duarum linearum in plano inuicem sese tangentium et non in directo iacentium ad alterutram conclusio. quando autem quae angulum continent lineae rectae sunt, tunc rectilineus 10 angulus nominatur. quando autem recta linea super rectam lineam stans circum se angulos aequos sibi inuicem fecerit, rectus est uterque aequalium angulorum, et quae super stat linea super eam quam insistit, perpendicularis uocatur. obtusus angulus est maior recto, acutus autem minor 15 recto. | figura est quod sub aliquo uel aliquibus terminis *G*₈₆ continetur, [Locus extra clusus sine fundo.] terminus uero quod cuiusque est finis. circulus est figura plana quae sub una linea continetur, quae uocatur circum ducta, ad quam ab uno puncto eorum quae intra figuram sunt po- 20 sita omnes quae incidunt rectae aequae sibi inuicem sunt. hoc uero punctum centrum circuli nominatur. diametrus

2. *his praemittunt br* Principium mensurae punctum uocatur cum medium tenet figurae. || Punctus *r*. || lineae *br*. || 2. uero *om b*. || puncti *G*. || Recti linea *r*. || 5. latitudinem ac longitudinem *br*. || 7. est *om r*. || 9. in *om br*. || 11. autem *om G*. || 12. lineam *om G*. || fecerint *r*. || 13. est *om G*. || 14. superperpendicularis *br*. || 15. autem *G*, angulus *b*, est angulus *r*. || 16. termini continentur *r*. || 17. *circum scripta habet solus r*. || uero est *b*, est *r*. || 18-20. plana quae uocatur circumducta et sub una linea continetur ad quam *br*. || 20. figuram *G*. || 21. omnia *r*. || rectae lineae aequae *b*, recti lineae quae *r* || 22. Diametrum *G*.

Gbr circuli est recta quaedam linea per centrum ducta et ab
 utraque parte a circumferentia circuli terminata, quae in
 7 duas aequas partes circulum diuidit: | semicirculus uero
 est figura plana quae sub diametro et ea quam diametrus
 5 adprehendit circumferentia continetur. rectilineae figurae sunt
 quae sub rectis lineis continentur. trilatera quidem figura est
 13 quae sub tribus rectis lineis continetur, | quadrilatera uero
 quae sub quattuor, [finitima autem linea mensuralis est
 quae aut aliqua obseruatione aut aliquo terminorum serua-
 10 tur.] multilatera uero quae sub pluribus quam quattuor
 lateribus continetur. aequilaterum igitur triangulum est quod
 tribus aequis lateribus cluditur, isoscelis uero quod duo
 tantum modo latera habet aequalia, scalenon uero quod
 tria latera inaequalia possidebit. amplius trilaterarum figura-
 57 rum ortogonium, id est rectiangulum, quidem triangulum
 est quod habet angulum rectum; amblygonium uero, quod
 est obtusum angulum, in quo obtusus angulus fuerit; oxy-
 gonium uero, id est acutiangulum, in quo tres anguli sunt
 acuti. quadrilaterarum uero figurarum quadratum uocatur
 20 quod est aequilaterum atque rectiangulum; parte uero al-
 tera longius, quod rectiangulum quidem est, sed aequila-
 terum non est; rhombos uero, quod aequilaterum quidem
 est, sed rectiangulum non est; rhomboides autem, quod in

1. est circuli *r*. || 2. ad *Gbr*. || circumferentiam *Gb*. || 3. circum
 claudit *r* || uero *om r*. || 4. eam *G*. || 5. rectilinea figura est *b*.
 || 6. subiectis *b*, sub duabus rectis *r*. || continetur *b*. || est *om*
b. || 7. sub duabus *br*. || rectilineis *r*. || 8. quae *om r*. || 8-10. *haec ex*
Frontino p. 22, 4-7 petita hic exhibet ret Boethius p. 1489; eadem
ante quadrilatera uidentur ex b erasa esse; om G. || 10. quam
 sub quattuor *r*. || 12. clauditur *br*. || Isokeles *b*, Isoceles *r*. || 14.
 trea *G*. || amplius trilaterarum figurarum *om b*. || 15. ortogoneum *br*.
 || 16. angulum undique rectum *br*. || Ampligonium *br*. || 18. acutum
 angulum *Gr*. || 19. Quadrilaterum *b*. || 22. Rhombos *br*. || 23. Rom-
 boides *b*, rhombo. (rombon *r*) id est *Gr*. || autem *om br*.

contrarium conlocatas lineas atque angulos habet aequales, *Gbr* quod nec rectis angulis nec aequis lateribus continetur. praeter haec autem omnes quadrilaterae figurae trapezia calontae, id est mensulae nominentur. parallelae, id est alternae, rectae lineae nuncupantur quae in eadem plana 5 superficie conlocatae atque utrimque productae in neutra parte concurrent.

Aetimata, id est petitiones, sunt v. petatur ab omni puncto in omne punctum rectam lineam ducere; item definitam lineam in continuum rectumque producere; item 10 omni centro et omni spatio circulum designare; et omnes rectos angulos aequos sibi inuicem esse; et si in duas rectas lineas linea incidens interiores et ad easdem partes duos angulos duobus rectis fecerit minores, productas in infinitum rectas lineas concurrere ad eas partes quibus 15 duobus rectis anguli sunt minores.

Cynae ennyae, id est communes animi conceptiones, hae. quae eidem sunt aequalia, et sibi inuicem sunt aequalia. et si ab aequalibus aequalia auferantur, quae relinquuntur aequalia sunt. | et si aequalibus addantur aequalia, tota quoque aequalia sunt. et quae sibimet conueniunt, 21 [animo finitionis] aequalia sunt. [nemo resistere ullo tempore parti conuenienti poterit.] (*br*)

1. conlocatus *b*, collatas *r*. || 2. quod *b*, id autem *G*, Robon *r*. || 3. trapizea *r*. || 4. calonte *G*, καλείσθω editiones *Euclidis*, *om br*. || nominantur *br*. || Parallellae *r*, Parrallilae *G*. || 5. qui *G*. || 6. superficiae *G*. || collatae *r*. || utrumque *r*. || in neutram partem *r*. || 8. Ethimata id est *G*, *om br*. || 9. in omnem *Gr*. || lineam rectam *r*. || diffinitam *br*. || 10. incontinuatam *r*. || 12. Et *G*, item *br*. || inter duas *b*. || 13. interius sit *b*. || et *om G*. || ad eas partes *G*, ab eisdem partibus *r*. || 14. in *om r*. || 15. lineas rectas *r*. || partes *om br*. || 16. duo recti *b*. || angulis *r*. || 17. Cynas etnyas id est *G*, uero *b*, sunt *r*. || communes *b*. || 18. hae. aequae idem *G*, Haec quidem *r*, sunt. Haec quidem *b*. || 21. sibimet ipsi conueniunt *b*, sibimet ipsis conuenit *r*. || 22. animo finitionis *r*, *om Gb*. || sunt *Gb*, esse *r*. || circum scripta *om G*.

G

EXPLIC. PROLEGOMENA.
INCIPIT SCHEMATA.

Super datam rectam lineam terminatam triangulum
aequilaterum constituere.

- 5 sit data recta linea terminata AB. oportet igitur super eam
quae est AB triangulum aequilaterum constituere. et centro
quidem A, spatio uero B, circulus scribatur BCED. et rur-
sus centro B, spatio autem A, circulus scribatur ACFD. et
ab eo puncto quod est c, quo se circuli diuidunt, ad ea
10 puncta quae sunt A B adiungantur rectae lineae CA CB. quo-
niam igitur A punctum centrum est BCED circuli, aequa est
AB ei quae est AC. rursum quoniam B punctum centrum est ACFD
circuli, aequa est AB ei quae est BC. sed et AB ei quae est CA
aequa esse monstrata est: et AC igitur ei quae est BC erit ae-
15 qualis. tres igitur quae sunt CA AB BC aequae sibi inuicem
sunt. aequilaterum igitur est CAB triangulum et constitutum
est supra datam rectam lineam terminatam eam quae est AB;

G₈₉ quod oportebat facere. |

l₁₅ r₈ Ad datum punctum datae rectae lineae aequalem rectam
(br) lineam collocare.

- 21 sit quidem datum punctum A, data uero recta linea BC.
oportet igitur ad punctum A rectae lineae BC aequam rec-
tam lineam collocare. adiungatur enim ab A puncto ad B
punctum recta linea ea quae est AB, et constituatur super AB
25 rectam lineam triangulum aequilaterum quod est DAB. et ei-
ciantur in rectum DA DB rectae lineae ad AG et BM. et centro
quidem B, spatio autem BC, circulus scribatur CFE. et rursus
centro D, spatio autem DF, circulus describatur FKL. quo-
niam igitur B punctum centrum est CFE circuli, aequa est

11. aequam est G. || ante 19. De trianguli ratione et linearum br. ||

19. collocare G. sic et 22. || 23. enim $\overline{AB}$. a. puncto G.

CB ei quae est BF. rursus quoniam D punctum centrum est G
 FLK circuli, aequa DL ei quae est DF. quarum quidem AD
 ei quae est DB aequa est: aequilaterum enim triangulum
 est id quod est DAB. reliqua igitur AL reliquae BF existat
 aequalis. sed et BF ei quae est BC aequa esse monstrata 5
 est, et BC ei quae est AL erit aequalis. ad datum igitur
 punctum id quod est A datae rectae lineae ei quae est
 BC aequa locata est ea quae est AL; quod oportebat facere.

Duabus inaequalibus rectis lineis datis a maiore mi- *br*
 nori aequam rectam lineam abscidere. *(br)*

sint datae duae rectae lineae inaequales | AB CD, et sit *G⁹⁰*
 maior AB. oportet igitur a maiore AB minori CD aequam
 lineam abscidere. conlocetur enim ad A punctum ei quae
 est CD aequa ea quae est AE. et centro A, spatio uero AE,
 circulus describatur EGF. quoniam igitur A punctum centrum 15
 est EGF circuli, aequa est AG ei quae est AE. sed et AE ei
 quae est CD erat aequalis, et CD ei quae est AG erit aequa-
 lis. duabus igitur datis rectis lineis inaequalibus eis quae
 sunt AB CD, a maiore quae est AB minori quae est CD
 aequalis abscisa est ea quae est AG; quod oportebat fa- 20
 cere. *(G)*

Si duo triangula duo latera duobus lateribus habent *br*
 aequa alterum alteri et angulum angulo habent eum eum
 qui sub aequalibus rectis lineis continetur, et basi basim
 aequam habebunt, et triangulum triangulo aequum erit, et 25
 reliqui anguli reliquis angulis erunt aequales alter alteri
 sub quibus aequalia latera subtenduntur.

4. reliquis $\overline{BF}$ *G*. existat *est* exstat. || 9. aequalibus *b*. || relictis *r*. ||
 minorem *br*. || 10. aequa lineam *G*. || 10. abscidere *r*. || 13. Conlocetur
G. || 16. AG ei quae est AE. sed et] Igitur *G*. || 22. duo *utrobique*
b. || 23. aequaliterum (aequilaterum *r*) alteri *r* et *pr b*. || 23. ha-
 bente (habentem *r*) cum eos (eis *r*) qui *br*.

br 9 Si trianguli duo anguli aequi sibimet inuicem sunt, et quae sub aequalibus angulis subtenduntur latera sibi inuicem erunt aequalia.

Super eandem rectam lineam duabus eisdem rectis lineis aliae duae rectae lineae aequae altera alteri nullo modo constituentur ad aliud atque aliud | punctum ad easdem partes easdem fines aequalibus rectis lineis possidentes.

Si duo trianguli duo latera duobus lateribus aequa possideant alterum alteri et basim basi habeant aequam, et angulum angulo habebunt aequalem qui sub aequalibus rectis lineis continetur.

sint triangula . . . . .

Datam lineam rectam terminatam in duas aequales diuidere partes.

Et datae rectae lineae ab eo quod in ea est puncto rectam lineam secundum rectos angulos eleuare.

Et supra datam rectam lineam infinitam ab dato puncto quod ei non inest perpendicularem rectam lineam ducere.

20 Quocumque super rectam lineam recta consistens angulos fecerit, aut duos rectos faciet aut duobus rectis [lineis reddet] aequales.

Si ad aliquam rectam lineam atque ad eius punctum duae rectae lineae non in eandem partem ducantur et circum se angulos duobus rectis fecerint aequos, in directum sibi eas lineas iacere necesse est.

1. aequae *b*. || sint *b*. || 3. aequales *b*. || 4. eandem aequalem rectam *br*. || 5. aequae *om br*. || 7. aequalibus *br*, primis *Boethius p. 1497*. || 9. Si *om br*. || 10. aequa *b*. || 11. aequale *b*. || 13. In triangulo *br* || 16. in eo est *r*. || 18. ad *r*. || datum *b*, datum *r*. || punctum *r*. || 19. perpendiculare *r*. || 20. Quocumque per *br*; || 21. duabus rectis *b*. || 25. duabus *b*. || aequis *br*.

Si duae rectae lineae sese diuidant, ad uerticem angulos sibi inuicem facient aequos.

Omnium triangulorum . . . . . exterior angulus utrisque interioribus et ex aduerso angulis constitutis maior existit. 5

Omnium triangulorum duo anguli duobus rectis angulis sunt minores omnifariam sumpti.

Omnium triangulorum maius latus sub angulo maiore subtenditur.

Si in uno quolibet trianguli latere a finibus lateris 10 duae rectae lineae interius constituentur angulum facientes, quae constituuntur reliquis quidem trianguli lateribus sunt minores, maiorem uero angulum continebunt.

Ad datam rectam lineam et datum in ea punctum 17 dato rectilineo angulo aequalem rectilineum angulum con- 15 locare.

Si duo trianguli duos angulos duobus angulis habuerint aequos alterum alteri, unumque latus uni lateri sit aequale, siue quod aequis adiacet angulis, seu quod sub uno aequalium subtenditur angulorum, et reliqua latera 20 reliquis lateribus habebunt aequa alterum alteri, et reliquum angulum aequalem reliquo angulo possidebunt.

Si in duas rectas lineas recta linea incidens alternatim sitos angulos fecerit aequos, rectas lineas alternas esse necesse est. 25

Si in duas rectas lineas linea incidens exteriorem angulum interiori et ex aduerso angulo constituto reddat aequalem, rectas lineas sibi alternas esse conueniet.

1. sibi angulos *r*. || 7. minoris *b*. || 8. maiori *r*. || 15. rectilineo *b*. || aequales recti lineae angulos *br*. || 19. siue *r*, sibi *b*. || 21. alterum alteri] latera *br*. || 23. incidens quod alternatim sit et hos angulos *br*. || 24. fecerint aequos *b*, aequos fecerint *r*. || 27. interior *br*. || 28. sibi] sub *br*.

br Per datum punctum datae rectae lineae alternam rectam lineam designare.

*r*¹⁰ Omnium triangulorum . . . . . exterior angulus duobus interioribus et ex aduerso constitutis angulis est aequalis, interiores uero tres anguli duobus rectis angulis sunt aequales.

Quae aequas et alternas rectas lineas ad easdem partes rectae lineae coniungunt, ipsae quoque alternae sunt et aequales.

10 Eorum spatiorum quae alternis lateribus continentur, quae parallelogramma nominantur, [et] ex aduerso latera atque anguli constituti sibi inuicem sunt aequales, eaque diametrus in duo aequa partitur.

15 Omnia parallelogramma quae in eisdem basibus et in eisdem alternis lineis fuerint constituta, sibi inuicem probantur aequalia.

Nam parallelogramma in basibus aequalibus et in eisdem alternis lineis constituta aequalia esse necesse est.

*b*¹⁸ Aequalia sibi sunt | cuncta triangula quae in aequalibus basibus et in eisdem alternis fuerint constituta.

Aequa triangula quae in eadem basi et in easdem partes fuerint constituta, in eisdem quoque alternis lineis esse pronuntio.

25 Aequa triangula in aequalibus atque in directum positis basibus constituta, et in eisdem partibus, esse in eisdem quoque alternis necesse est.

Si parallelogrammum triangulumque in eadem basi atque in eisdem alternis fuerint constituta, parallelogrammum triangulo duplex esse conueniet.

1. datam rectae lineae *r*, data recta linea *b*. || alteram *br*. || 3. ubi addendum est uno latere prolato, *br* habent et. || 4. angulus est *r*. || 5. uero trianguli *r* et *pr b*. || 8. lineae recte *r*. || 12. eamque *br*. || 13. aequae partiuntur *b*. || 14. et eisdem *r*. || 24. Aequi *r*. || in directis *r*. || 25. esse] et *br*.

Omnis parallelogrammi spatii eorum quae circum dia- *br*
metrum sunt parallelogrammorum supplementa aequa sibi
inuicem esse necesse est.

Dato triangulo aequale parallelogrammum in dato recti-
lineo angulo constituere. 5

Iuxta rectam lineam dato triangulo dato rectilineo an-
gulo parallelogrammum aequale praetendere.

Dato rectilineo aequale parallelogrammum in dato recti-
lineo angulo collocare [id est diametrum].

Quadratum ab data recta linea terminata describere. 10

In his triangulis in quibus unus rectus est angulus,
quae rectiangularia nominamus, quadratum quod a latere rec-
tum angulum subtendente describitur aequum est his quadra-
tis quae a continentibus rectum angulum lateribus con-
scribuntur. 15

Si ab uno trianguli latere quadratum quod describi-
tur aequum fuerit his quadratis quae ab reliquis duobus
lateribus describuntur, rectus est angulus qui sub duobus
reliquis lateribus continetur. (*br*)

EX SECVNDO LIBRO EVCLIDIS. 20

Omne parallelogrammum rectiangularum sub his dua- *b¹⁴ r⁷*
bus rectis lineis, quae rectum ambiunt angulum, dicitur
contineri: omnis uero parallelogrammi spatii eorum quae

1. ita *br* propositionem Euclidis 43 exhibent ante 42. || circa
r. || 2. subplementa *r*. || aequa] ea quae *br*. || 4. aequalem *b*. ||
recto lineo *br*. || 6. *peruersa haec et mutilata*. || 7. aequalem
br. || perpendere *r*. || 8. recto lineo *b*. || aequalem *br*. || recto lineo *b*.
|| 10. ad data *br*. || 11. est rectus *r*. || 12. quem recti angulum *br*.
|| 13. subtendentem *b*, subdendum *r*. || his est *r*. || 15. describunt
r. || 18. et rectus est *r*. || 20. sic Boethius p. 1507: om *br*. || 21.
parallelogrammum *b aliquotiens*. || 23. Omnes *br*. || quae] qui *br*.

br circa eandem diametrum sunt parallelogrammorum quodlibet unum cum supplementis duobus gnomo nominetur.

*b*_{13,18} *r*_{5,10} Si sint duae rectae lineae, quarum una quidem indiuisa, altera uero quotlibet diuisionibus secta, quod sub duabus
5 rectis lineis rectiangulum continetur aequum erit his quae sub ea quae indiuisa est et una quaque diuisione [quod]
(*b*₁₄ *r*₈) rectiangula contiuentur [conuenit habere possessores].

Si recta linea secetur, quod sub tota et una portione
*r*₁₁. *b*₁₉ recti | angulum continetur | aequum est ei quod sub utra-
10 que portione rectiangulum clauditur et ei quadrato quod ad praedictam portionem describitur.

Si recta linea secetur ut libet, quod describitur a tota quadratum aequum est his quae describuntur ab una quaque portione quadratis et uis ei rectiangulo quod sub eis-
15 dem portionibus continetur.

Si recta linea per aequalia et per inaequalia secetur, quod sub inaequalibus totius sectionis rectilinium continetur, cum eo quadrato quod ab ea describitur quae inter utrasque est sectiones, aequum est ei quod describitur a
20 dimidia quadrato.

Si recta linea per aequalia diuidatur, alia uero ei in directum linea recta iungatur, quod sub tota et ea quae adiecta est rectilinium continetur, cum eo quod describi-

2. subplementis *r*. || gynomio *b*, gynemo *r*. || ante 3 Hic de trigono diuidit *r* *p*. 8. || 3. sunt *r* 8. || 4. secta *p*riore loco *br*; altero recta *r*, recti *b*. || 5. his qui *r* 8, his quibus *b* 14. || 6. sub aequae *b* 18. || quaequae *b* 14, quaeque *b* 18 *r* 10. || quod *om* *b* 18 *r* 10. || 7. continetur *br*. || conuenit habere possessores *b* 14 et addito Trigonum sub sicciuum hic de extra cluso dicit *r* 8: Explicit (Explicat *r*) ratio angulorum *b* 18 *r* 10. || 8. secatur *r*. || 12. libed *b*. || 15. conuenit *br*. || 16. rectae lineae *b*. || 18. describitur *b*. || 19. describit a dimidio *br*. || 21. pro aequali diuiditur *br*. || 22. directam *b*. || iungantur *b*. || toto *br*. || et aequae *b*. || 23. subiecta *r*. || rectilinium *b*. || describitur *b*.

tur a dimidia quadrato, aequum est ei quadrato quod de- *br* scribitur ab ea quae constat ex adiecta atque dimidia.

Si recta linea per aequalia ac per inaequalia secetur, quadrata quae ab inaequalibus totius portionibus describuntur dupla sunt his quadratis quae fiunt a dimidia et 5 ab ea quae inter utrasque est sectiones.

Si recta linea per aequalia secetur eique in directum quaedam linea recta iungatur, quadratum quod describitur a tota cum addita et quadratum quod describitur ab ea quae addita est, utraque quadrata pariter accepta, ab eo 10 quadrato quod scribitur a dimidia et ab eo quadrato quod ab ea describitur quae ex dimidia adiectaque consistit, utrisque quadratis pariter acceptis, dupla esse necesse est.

Datam rectam lineam sic secare ut quod sub tota et una portione rectilineum continetur eum sit ei quod fit 15 ex reliqua sectione quadratum [siue trigonum].

In his triangulis quae obtusum habent angulum tanto *b* 20 ea quae obtunso subtendit angulos lateribus amplius potest quae obtunsum continent angulum, quantum est quod tenetur uis sub una earum quae ad obtusum angulum a 20 perpendiculari extra deprehenditur.

Dato rectilineo eum conlocare quadratum. (*b* 20 *r* 11)

EX TERTIO LIBRO EVCLIDIS.

Aequales circuli sunt quorum diametri aequales sunt, *b* 11 *r* 8 inaequales uero qui sic se non habent. recta linea circu- 25

1. dimidio *br*. || aequum que est *br*. || qui *br*. || describitur *b*. || 3. quae per *br*. || ac per *b*, atque *r*. || 4. describuntur *b*. || 7. in directam *b*. || 8. describitur *b*. sic et 9 et 12. || 11. describitur *r*. || 13. dupla esse *r* et *corr b*, duplicem *pr b*. || 15. positione *r*. || cum *b*, aequum *r*. || que fit *b*. || 18. eo quae *r*: in ceteris quamuis peruersis cum *b* consentit. || 22. cum *b*, aequum *r*. || add Explicat liber tercius. Incipit quartus *r*. || 23. sic Boethius *p*. 1510. || 24. Aequales om *br*.

br lum contingere dicitur quæ cum circulum tangat et in
 utraque eiecta sit parte, non secat circulum. circuli sese
 inuicem contingere dicuntur qui tangentes sese inuicem non
 secant. rectæ lineæ in circulo æqualiter centro distare
 5 dicuntur quando a centro in ipsas ductæ perpendiculares
 sibi inuicem sunt æquales: plus uero a centro distare di-
 (*br*)*b*¹⁵*r*⁸ citur in quam perpendicularis longior cadit. | portio cir-
 culi est figura quæ sub recta lineâ et circuli circumferentiâ
*b*¹⁴ *r*⁸ continetur. | in portione angulus esse dicatur, quando in
 10 circumferentiâ sumitur aliquod punctum, ab eo uero puncto
 (*b*¹⁵ *r*⁸) ad lineæ terminos duæ rectæ lineæ subiunguntur, | an-
 gulus [dicitur] qui sub duabus subiunctis lineis contine-
 tur: quando autem quæ adiunguntur aliquam circumferen-
 tiæ conpraehendunt particulam, in ea angulus consistere
 15 perhibeatur. sector circuli est figura quæ sub duabus a
*b*¹⁵ centro ductis lineis | et sub circumferentiâ quæ ab eis-
 dem conpraehenditur continetur. similes circulorum por-
 tiones dicuntur quæ æquales suscipiunt angulos, uel in
 (*b*¹⁵ *r*⁸) quibus qui describuntur anguli sibi inuicem sunt æquales.
*b*²⁰ *r*¹¹ Si in circulo per centrum lineâ quaedam recta diri-
 gatur et quandam lineam rectam uou in centrum positam
 in duas æquas diuidat partes, per rectos eam angulos se-
 cat: et si per rectos angulos secet, in duas [eum agrum
 diuidat] partes. [quem conportionales sibi defendunt].
 25 Si intra circulum punctum sumatur in diametro, quod

1. quæ eum *b*. || 2. sit *om br*. || 3. non *om br*. || 4. Ratae lineæ *b*,
 Rectilineæ *r*. || 5. quando *om br*. || 6. a circulo *br*. || 8. recta est li-
 nea *b*. || circuli *om b*. || 9. Portio circuli esse *priore loco br*, *ibique*
 dicitur *r*. || in circumferentiâ *r utrobique et priore loco b*. || 10.
 uero punctum *b*. || 11. subiaciuntur *priore loco br*. || 12. continen-
 tur *b*. || 13. quæ *om r*. || circumferentiâ *br*. || 14. ut in ea *br*. || 19.
 describuntur *b*. || 21. non *om br*. || 22. per rectos eam angulos *br*. ||
 23. per rectos angulos *br*. || 23. 24. *debet esse* æquas diuidit. || quam
r. || 25. in diametro] interius *br*.

non est centrum, et ab eo puncto ad circulum duae lineae *br* uel plures dirigantur, [per eas lineas dantur circuli portionem. sed ab una parte una portio, quae est circuli conclusa figura, sub recta linea et circuli circumferentia concluditur. et cuius oportet consignari describatur in portione. 5 nam quae est figura quae hic angulos facit et sub duabus coniunctis lineis continetur. | quando autem adiunguntur *r*¹² lineas aliquas circumferentiae conpraehendunt particulas, ut in eis angulis consistere perhibeantur. similes circulo- rum portiones dicuntur quae sibi inuicem sunt aequales, 10 siue quadratae siue trigones, sicut infra monstraui. et datos possessores infra unum agrum, quos conportionales fieri oportet. sic et cetera.

Si intra circulum linea recta ducatur, quoscumque angulos facit, *rr* duo anguli qui sunt a lateribus perpen- 15 diculum ab alterna diuisione circuli partes facit quas unus quis suas intus forma oportet accipere portiones.

Nam est eminens forma recta locorum, diuisio speculationum terrae mensurata, et ideo non ab hominibus sed ab aeterno creatore formata.] (*b*²⁰ *r*¹¹)

Ab dato puncto duas rectas lineas ducere quae datum *b*²² *r*¹³ circulum tangant.

Si in circulo punctum sumatur interius et ab eo puncto ad circulum plures quam duae . . . . lineae dirigantur, illud punctum centrum circuli esse necesse est. [et eas 25 particulas quae sunt per internas lineas loco cedere uel fundo oportere.] (*b*²² *r*¹³)

Si duo circuli ab exteriori se parte contingant, quae *b*²⁴ *r*¹⁴ ad centra eorum linea recta dirigitur, in iunctura incidit circulorum. 30

1. non *om br*. || 13. ceteri *b*. || 21. Ad dato *br*. || qui *br*. || 23. in circulum *br*. || 24. *addendum* aequae rectae. || 26. caedere *r*. || 28. parte se *r*. || 29. iunctura *b*. || 30. circulum *br*. || *post diagramma addit r* ubi circulus circulum secat secundum puncta quam duorum.

br Vbi circulus circulum secat, secundum plura puncta quam unum minime contingit, [et] seu ab interiore iste seu ab exteriori parte contigerit.

In circulo quae rectae lineae aequalibus spatiis sunt 5 a centro [coaequalibus spatiis a centro], hae sunt rectae lineae sibi inuicem aequales.

Quae in extrema diametro circuli per rectos angulos linea recta dirigitur, extra circulum cadet: et inter ipsam *r*¹⁵ uel circuli circumferentiam alia | recta non incidit: et semi- 10 circuli angulus ab acutiangulo rectilineo maior existit, reliquus uero ab acuto angulo rectilineo minor existit.

*b*²⁵ Si circulum linea quaedam recta contingat et a centro ad contactum linea recta dirigitur, perpendicularis erit ea quae ducitur super eam quae circulum tangit.

15 Si circulum linea recta contingat, a contactu uero ei quae tangit in circulo per rectos angulos recta linea dirigitur, in ea quae dirigitur circuli centrum esse conueniet.

Circularum similes portiones quae in aequis rectis lineis constituuntur, sibi inuicem sunt aequales.

(*br*) Quadrilaterarum figurarum, quae circulis ambiuntur, | *b*²⁰ *r*¹² ex aduerso sibimet anguli constituti duobus rectis angulis *b*²¹ [anguli] sunt | aequales.

In aequis circulis qui in circumferentiis aequalibus anguli consistunt, sibimet inuicem sunt aequales, seu a centro 25 seu a circumferentia progrediantur.

Datam circumferentiam semicirculi in duo aequa diuidere [possit].

1. immo contingit. || 4. sunt a] sumpta *br*. || 5. haec *b*. || 7. rectus angulus *br*. || 8. directa *br*. || 9. alia rectum *br*. || 10. ab] sub *br*. || 11. Reliquos *br*. || maior *r*. || 13. lineae *br*. || 16. qui tangit *br*. || porrecto *br*. || angulus *b*. || 17. dirigantur *br*. || 18. quae] in quem sunt *pr b*, sunt quem *corr b*, sunt quae *r*. || 19. sunt *om r*. || 20. Quadrilaterum *br*. || 23. quae *r* et *pr b*. || 24. sibi et *br*. || seu a centro sibi a circumferentiae *b*.

In circulo is quidem angulus qui in semicirculo est, *br* rectus existit; qui uero in maiore portione est angulus, minor est recto; qui autem in minore portione est angulus, maior est recto: et maioris quidem portionis angulus recto maior existit, minoris uero portionis angulus recto 5 minor existit.

Si circumulum linea recta contingat, a contactu uero in circumulum quaedam circumulum secans linea recta ducatur, quoscumque angulos facit, 11 [duo] anguli qui sunt in alternatim circuli portionibus, sunt aequales. 10

[Ex hoc igitur manifestum est quoniam si a puncto circuli duae lineae rectae sese contingant, et sibi inuicem sunt aequales.]

Super datam rectam lineam circuli describere portionem quae dato rectilineo angulo . . . . [unus quis suas 15 intus circulo oportet accipere portiones.] (b₂₁ r₁₂)

EX QVARTO LIBRO EVCLIDIS.

Figura intra figuram dicitur inscribi, quando ea quae *b₁₅ r₈* inscribitur eius in quam scribitur latera uno quoque suo angulo ab interiore parte contingit. circum inscribi uero 20 figura figurae perhibetur, quotiens ea quae circum inscribitur figura eius cui circum inscribitur suis omnibus lateribus omnes angulos tangit.

Intra datum circumulum datae rectae lineae quae dia- *b₂₁ r₁₂* metro minime maior existat aequam rectam lineam coop- 25 tare. (b₁₅ r₈)

1. is quidem] isdem *br*. || 2. existit *b*. || 3. minori *r*. || 7. Si in circumulum *b*. || contractu *r*. || in circumulum *br*. || 10. alternatim *pr b*, alternati *r*. || 14. datas rectas lineas *br*. || describere partesq; dato (data *corr b*) *br*. || 17. sic Boethius p.1511: Hic trigonus *r*. || 18. eam quae *br*. || 20. contigit *r*. || Circulos (Circulus *pr b*) scribi uero *br*. || 21. figurae *om b*. || quae *pr b*, qua *r et corr b*. proxima circumulum inscribitur *om br*. || 24. quae in *b₁₅ r₈*. || diametri *b₂₁ r₁₂*. || 25. exit ad *b₁₅ r₈*. || lineam quae aptare *b₁₅ r₈*.

br   Intra datum circulum dato triangulo aequorum angulorum triangulum conlocare.

        Circum datum circulum dato triangulo aequalium angulorum triangulum designare.

5   Intra datum circulum triangulum designare.

        Intra datum circulum quadratum describere.

        Intra propositum quadratum circulum designare. [et intra circulum per rectas lineas triangulos fieri.]

        Circa datum circulum quinquangulum aequilaterum et
10 aequiangulum designare.

        Intra datum quinquangulum, quod est aequilaterum
*r*¹³ et | aequiangulum, circulum designare.

        [Nam omnia quaecumque sunt numerorum, ratione sua constant, et proportionabiliter alii ex aliis constituuntur circumferentiae aequalitate multiplicationibus suis quibusdam
15 *b*²² excedentes atque | alternatim portionibus suis terminum facientes.]

1. quorum *r*. || 3. circulum *b*, angulum *r*. || 6. describere *b*. || 8. circulo perrectus *pr b*. || 11. quinque angulum *b*. || 12. et, *item* circulum, *om br*.

EX DEMONSTRATIONE ARTIS GEOMETRICAE EXCERPTA.

p. 1536

Geometria est disciplina magnitudinis immobilis, formarumque descriptio contemplativa, per quam unius cuiusque termini declarari solent; documentum etiam visibile philosophorum. quod Latine dicitur terrae dimensio, quoniam per diuersas formas ipsius disciplinae primum Aegyptus fertur fuisse partitus pro necessitate terminorum terrae, quos Nilus fluuius inundationis tempore confundebat. cuius disciplinae magistri mensores ante dicebantur. sed Varro peritissimus Latinorum huius nominis causam sic exitisse commemorat, dicens prius quidem dimensiones terrarum, 10 terminis positis, uagantibus ac discordantibus populis pacis utilia praestitisse; deinde totius anni circulum mensuali numero fuisse partitum. tunc et ipsi menses, quod annum metiantur, dicti sunt. tunc et dimensionem orbis terrae probabili refert ratione collectam. ideo factum est ut disciplina 15 ipsa geometriae nomen acceperit, quod per saecula longa constaret.

Utilitas geometriae triplex est, ad facultatem, ad sanitatem, ad animam. ad facultatem, ut mechanici et architecti; ad sanitatem, ut medici; ad animam, ut philosophi. 20

1-17. haec ex Cassiodoro sumpta sunt de geometria. || 1. Geometrica *mr.* || et formarum quae est *m.* || 2. descriptio *b.* || 3. declinari *r.* || 6. partita *v* et *corr b.* || 7. quos in litura *b.*, quod *mr.* || confundebat *m.*, infundebat *brv.* || 8. peritissimi *m.* || 10. quidem] quam *m.* || 12. praestitisse *pr b.* || 13. tunc] immo hinc. || animum *m.* || 14. metiantur *v.* || dicti *v.*, edicti *bmr.* || 15. collectum *bmr.* || 16. geometricae *mr.* || acciperet *v.* || pro *m.* || 18. De utilitate geometriae rubrica *v.* || geometriae *pr b.*, geometricae *mr.* || 19. mechanicus *b.*, mechanici *m.*

*bmr*v quam artem si arte et diligentī cura adque moderata mente
 perquirimus, hoc, quod praedictis diuisionibus manifestum
 est, sensus nostros magna claritate dilucidat. et illud supra.
 quale est caelum animo subire, totamque illam machinam
 5 supernam indagabili ratione discutere, et inspectiua mentis
 sublimitate ex aliqua parte colligere et agnoscere mundi
 factorem, qui tanta et talia archana uelauit! nam mundus
 ipse spherica fertur rotunditate collectus, ut diuersas re-
 10 rum | formas ambitus sui circuitione concluderet. unde
 librum Seneca consentanea philosophis disputatione for-
 mauit, cui titulus est de forma mundi. nam in geometria
 utique partem fatemur esse utilem teneri et actibus agitari
 in omnibus prodesse eam existimamus. nec sine causa
 summi uiri etiam inpensam huic scientiae operam dede-
 15 runt. cum sit geometria diuisa in numeros atque formas
 numerorum, [nota] non tantum oratori sed cuique primis
 saltem litteris erudito necessaria est, quod ad subtilitatem
 constat tenuissima et ad scientiam utilissima et ad exerci-
 tationem ualde iucundissima. in causis uero frequentissime
 20 quaeritur, quia primum ordo est geometriae necessarius:
 nonne et eloquentiae? ex prioribus geometria probat inse-
 quentia et certis incerta. propter quod plures inuenias qui
 dialectici similiter et rethorici ingrediantur hanc artem. dia-
 lectico namque syllogismo, si res poscit, utitur. et qui

1-11. ex Cassiodoro de astronomia. || 1. si arcte *v*, si artem *r*. ||
 4. celum *v*, enim *bmr*. enim ad caelos *apud Cassiodorum*. || 5. su-
 perna *m*. || *add* al' ante discutere *v*. || inspectiuam *m*. || 6. subtili-
 tate *Cassiodorus*. || 7. reuelabit *m*. || 8. spherica *r*. || 10. senica *m*.
 || disputatione phylosophis *b*. || 11-p.395, 14. haec Agennii Urbici
 esse suspicor. *conf. p. 65, 12*. || 12. actibus *v*, altibus *mr*, alpibus
b. || 14. huius *m*. || operam *post* inpensam *b*. || 16. nota *mr*v, rota
pr b, noticia *corr b*. || 17. eruditio *m et pr b*. || 19. ualde] *rasuram*
b. || iocundissima *rv et corr b*. || 20. quia] quare *deletum b*. || 21.
 geometriae *b*. || 23. rethores *corr b*. || 24. poscet *m*. || utetur *m*, uta-
 tur *r*

sunt potentissimi grammatici quos apodixis Grece dicuntur *bmr*
 idem probant: et certe enthimemate, qui rethoricus est syllo-
 gismus, quod Latine interpretatur mentis conceptio, quem
 imperfectum solent artigraphi nuncupare. et ipsa denique
 probat cuius sit formae circuitus, quot lineis rectis conti- 5
 netur, quibus modis finitur, quae illa circum currens linea
 si efficiat orbem, quae forma est in planis maxime perfecta
 in quanto spatio complectitur, et si quadratum paribus oris
 efficiat rursus quadrata triangulis, triangula ipsa plus aequis
 lateribus quam inaequalibus, et alia forsitan obscuriora. 10
 quod etiam operis sequi oportet experimentum. haec in
 planis: nam in montibus et collibus etiam inperito patet
 quia | per solis cursum et umbrarum motum conpraehen- *a 84*
 ditur et per diuergia aquarum segregatur.

Nunc ad epistolam Iulii Caesaris ueniamus, quod ad 15
 huius artis originem pertinet, ut nec ipsius auctoris gloria
 pereat et nobis plenissime rei ueritas ad notitiam ueniat.
 quisquis ille tamen hanc epistolam studiose legere uolue-
 rit, quibusdam compendiis intro ductus lucidius | maiorum *b 3*
 dicta in breui percipiet. 20

Diuus Iulius Caesar, uir acerrimus et multarum gen-
 tium dominator, frequentia belli militem exercuit, amplio-
 rum bellorum operibus augendae rei causa inlustrium ui-

1. gramatici *b*. || quos *bmr*, qui *v*. || dicunt *corr b*. || 2. idem]
 id est *r*. || enthimemate *pr b*, enthimemate *r*. || 4. imperfectum *v*,
 perfecto *bmr*. || ipse *mr*. || 5. quod *bmr*, et quod *corr b*. || ineis
pr b. || 6. quis *m*. || illa *deletum b*. || 7. sic *corr b*. || efficiet or-
 bemq. forma *m*. || maxima *v et pr b*. || 8. in quanto *m*, in quam
 tot *r et pr b*, in qua tot *v et corr b*. || spatia *brv*. || complectetur
b. || horis *m? rv*. || 9. rursus *v*. || triangulus *v*. || 11. propter
 quod *corr b*. || 13. per solum *a*. || cursus *pr b*. || motum *om r*. ||
 14. et pro *a*. || 16. ipsius *om pr b*. || gloria sua pereat *a*. || 17. et
abmr, ut *v*. || 18. large *v*. || 21-22. *Hygin. p. 177, 1-3*. || 22. mi-
 liter *pr b?* || 22-24. *Hyg. p. 176, 1. 2*. || 23. operibus ... uirorum
om m. || rei causa *corr b*.

ab mrv rorum | urbes ingressus est, gentium populos rogantes recepit, tyrannos gladio interemit. et postquam hostilem terram obtinuit, deletis hostium ciuitatibus denuo nouas urbes constituit, dato iterum coloniae nomine ciues ampliauit. 5 milites colonos fecit alios in Italia, alios in prouinciis quibusdam. hecque diuus Augustus adsignatas urbes prouintiarum exercitui iussit propter subitam bellorum aciem non solum eas ciuitates demum cingere muris, uerum etiam loca p. 1538 aspera et confragosa saxis alligari, ut illis maxime pro-

10 pugnaculo esset ista loci natura, et ab agrorum noua dedicatione culturae colonias appellauit; quae coloniae his uictoribus qui temporis causa arma ceperunt adsignatae sunt.

Ergo nequid nos praeterisse uideamur, sed magis eorum exempla sequamur, saepe erit ad formam respiciendum. et quia montium altitudines praeesse oratio monstrabat, per ascensum praecelsi cacuminis aciem laboriose signa ex lapidibus constructa reliquimus. et est munita discretaque locorum quantitas, quod permanet separatim per aquarum diuergia in utraque parte ualde nota partitio. alia loca 20 riparum cursus seruat. pro id ut etiam si hostis nos infestare uoluisset, eos ex proxima ripa poteramus expug-

1. *Hygin.* p. 177, 6. 7. || regnantes caepit *m.* || 2. posquam *b.* || 3. 4. *Hygin.* p. 177, 11. 12. || 3. nouas *om b.* || 4. condidit *r.* || 4. *Hygin.* p. 177, 15. 178, 1. || 5. *Hygin.* p. 177, 10. 11. || 6. 7. *Hygin.* p. 177, 8. 9. || 6. hicque *a et corr b,* Haec quae *r.* || 6. assignatus *v et corr b.* || 7. exercitu *mr et pr b.* || et iussit *corr b.* || 7-10. *Hygin.* p. 178, 19-179, 3. || 7. subita *m et pr b,* subitas *v.* || aciem *a et corr. b,* aciae *pr b,* acie *m,* acierum *r,* acies *v.* || 9. saxis *ab,* factis *mr,* satis *v.* || 10. est et ista *v.* || 11. 12. *Hygin.* p. 176, 4-7. || 12. ceperunt *br,* cepere *v.* || 13. *Balb.* p. 94, 3. || 14. exemplum *m.* || 15. *Balb.* p. 93, 2. 3. || monstra *m.* || 16. per ascensum *om m.* || 16. que signa *b.* || 18. quod *abr,* que *v.* || 19. aliis locis *corr b.* || 20. seruatur *bm v.* || proinde etiam *v,* propter ut etiam *corr b.* || 20. 21. *Balb.* p. 92, 18-93, 1. || 20. hostes et 21. uoluissent *corr b.*

nando rumpere. nam circa regionem maritimam limites *abmrv* rectos censuimus, et ex lapidibus compactis totam limitum rectoram cursim demonstrauiinus; quia coloniae omnes | *b* 4 quae ad mare ponuntur, litore maris terminantur. agros conuallium iure ordinario disposuimus, quos intercisiuos 5 nominauimus. in planitia uero limites recte cultellauimus.

Plerumque sunt agri quam multi adsignati. quorum mensura limitum licet diuersa sit, tamen distant a se alius ab alio in pedes *c*, in pedes *cl*, in pedes *ccxl*, in pedes *ccc*, in pedes *cccxc*, in pedes *ccccxx*, in pedes *cccclxxx*, 10 in pedes *dc*, in pedes *dcc*, in pedes *dccccxl*, in pedes *dccccxlxii*, et in pedes *ixx*, in pedes *icc*, in pedes *icccccxl*, in pedes mille *dc*, in pedes *idcc*, in pedes *idccc*, in pedes *idccc*. in conspectu tamen longo, quo signis limitem agimus. si fuerit terminus crassus Augustalis, et ab alia parte longa 15 crassus geminatus, hii duo limites maximi decimanus et cardo nominati sunt. per multa milia pedum concurrunt, et nisi in alpes finiant, diuidunt agros dextra leuaque rectorum linearum inter se continentium.

Omniem mensuram huius culturae mediam longiorem 20 siue latioreni facere debes: et quod latitudine longius fuerit, scamnum est; quod uero in longitudinem longius fuerit, striga.

1-4. *Colon. p. 219, 9-12.* || 2. et *br, om v.* || tota *m.* || 3. rectora *m.* || cursum *mv.* || demonstrauiinus *v.* || 4. qui *m.* || 6. *conf. Front. p. 27, 12.* || planitiae *v et corr b*, planiciae *r.* || cultellauimus *m.* || 7. sint *pr b.* || 7-11. *Colon. p. 222, 6-10.* || 8. tamen etiam distant *v.* || 10. *cccxc a et corr b, cccclxi mv et pr b, ccc lxl r.* || 11-14. *Colon. p. 223, 5. 6.* || 11. *dcc] dccc corr b.* || 12. *dccccxlxi r.* || et *b, om ceteri.* || *icccccxl. v.* || 13. mille *b*, in *r*, *i amv.* || 14. agnus *r.* || 15. crassus terminus *a.* || si augustalis *m.* || longe *corr b.* || 16. crassus *brv*, graphus *a*, grafus *m.* || decumanus *a et corr b.* || 17. *Colon. p. 220, 14.* || ac per *corr b.* || 18. alpius *corr b.* || finiantur *b.* || 20-23. *Hyg. p. 206, 15-207, 2.* || 20. medium *br.* || 21. et *br, om amv.* || 22. in longitudine *r et corr b.* || lacius *corr b.*

abmrv Sunt fundi bene meritorum, et pro estimo ubertatis angustiores adsignati sunt. loca macra et arida ampliori termino conclusa sunt.

Sunt loca subsiciua quae ad ius ordinarium non per-
5 tinent. sed si conuenerit inter possessores, possideant: si
b non conuenerit, remanet potestati. | alia loca sunt prae-
fectoria, quae ad ius publicum pertinent. totidem si pos-
sessoribus conuenit, possident.

Sunt autem loca publica haec quae scribuntur SILVA
10 ET PASCUA PVBLICA AVGVSTINORVM. quae ullo modo alienari
nequeunt, et possident tutelam aut templorum publicorum
aut balnearum. quae loca collina appellant.

Ager extra clusus est qui intra finitimam lineam et
centurias interiacet. ideo extra clusus, quia ultra limites
15 finitimos cluditur.

DE CONTROVERSIIS.

Controuersiarum materiae sunt duae, finis et locus.
harum alterutraque continetur quicquid ex agro disconue-
nit. sed quoniam his quoque partibus singulae controuer-
13 siae diuersas habent conditiones, | ut potui ego conprae-
hendere proprie sunt nominandae.

Genera sunt controuersiarum XIII; de positione ter-
minorum, de rigore, de fine, de loco, de domo proprietatis,
de possessione, de alluione, de iure territorii, de sub-

1. bene *br*, pene *amv*. || prout estimo *a*, prostimo *m*. || 3. sunt *om r*.
|| 4-7. *Colon. p.* 242, 3-6. || 4. subsicciua *mrv*. || 5. possideant *pr b*.
|| 6. cognouerit *pr b?* || loca perfectiora ad *v*. || 7. publicum ius *a*. ||
pertineat *v*. || 9. 10. *Front. p.* 54, 17. 18. || 10-12. *Front. p.* 55, 1-3.
|| 10. alienare *r et pr b*, alienam rem *m*. || 11. nequeunt... publicorum
om m. || 12. balnearum adiungitur qui loca *m*. || *Front. p.* 55, 9. ||
collia *v*, collinas *m*. || 13-p.399, 5. *Front. p.* 8, 7-10, 3. || 14. fini-
timos limites clauditur *v*. || 18. altera *v*. || 19. signate *v*. || 23. de re-
gione *v*. || de domo ... alluione *om m*. || de domino *a*. || proprietatis
v. || 24. allubione *r*, adlubione *pr b*. || subsiciuis *corr b*, sub suenus *r*.

siccivis agris, de locis publicis, de locis relictis et extra *abmrv* clusis, de locis sacris ac religiosis, de aquae pluviae accessu, et de itineribus.

De positione terminorum controuersia est inter duos pluresque uicinos. inter duos, an in rigore sit caeterorum 5 siue rationis. inter plures trifinium facit aliquibus locis et quadrifinium secundum proximas possessiones. dum hoc nesciunt, non eis conuenit, et diuersas controuersias ipsi possessores inter se faciunt: alii de loco, alii uero de fine lineae litigant, alii de fundis attendunt. sed auido modo 10 quaerendum est prius origo causae. nam per hereditates opinionis huius generis controuersiae fiunt; quare iure ordinario | litigatur. prius tamen in iudicio super possessione *b 6* quaestio finiatur, et tunc agri mensor ad loca ire praecipitur, ut patefacta ueritate huius modi litigium terminetur. 15

De alluione. genera controuersiarum ex flumine haec *p. 1539* sunt, non quod de occupatis agris agitur. sed quod uis aquae abstulerit, repetitionem non habebit: quae res necessitate ripae muniendae sunt sine alterius damno quisquis ille faciat qui ripam suam munit. quod si fluminis 20 torrens aliquando tam uiolentus decurrerit ut alueum mutet suum, multorum agros trans ripam occupat: saepe etiam insulas efficiet. sed Cassius Longinus, prudentissimus iuris auctor et iudex, hoc statuit, ut quicquid aqua lambiendo

2. de aquae et de pluviae *a*. || accessu *om m*. || 4. De possessione terminorum *m*, *om v*. || 5. plerosque *r*. || 6. siue *br*, sine *v*. || *conf. Front. p. 10, 3. 15, 4.* || 8. nesciant *r et pr b*. || 10. sed aui domo *pr b*. || 11. quaerenda *corr b*, quaerendus *r*. || 11-13. *Frontin. p. 16, 1. 2* || 11. nam] natura *v*. || 13-15. *Theod. cod. p. 267, 7-10. conf. Agennii comm. p. 16, 20-24.* || 13. possessionem *v*. || 14. ad locum *m*. || 16-p. 400, 7. *Hyg. p. 124, 3-125, 2.* || 16. De allusione *r*, *om v*. || 17. de *om v*. || 18. absciderit *a*. || qua re *corr b*. || 19. reminuendae *a*. || 20. ripem *pr b*. || 21. decucurrerit *corr b. sic et p. 400, 2.* || 23. insolas *pr b*. || efficiat *r*. || 24. iudex *abr*, id ex *v*, dominus *m*, iudex ex *corr b*. || lambendo *v*.

abmrv abstulerit, possessor amittat, quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet. si uero maior uis decurrerit, et in fines alterius alueum mutat suum, et fiat insula in quo cucurrerit, unus quisque modum fluminis maioris
5 agnoscere debet, et eam insulam ipse sibi uindicabit, cuius terram tempestatiue praeoccupauit; quoniam non possessoris negligentia sed tempestatis uolentia apparet abreptum.

De subsiciuis agris. ager subsiciuus secundum suas determinationes adscriptus est in finibus suis. tabulario
10 Caesaris inferimus. et quod beneficio concessa aut adsignata coloniae fuerint, siue in proximo siue inter alias ciuitates, libros beneficiorum adscribimus; et quicquid aliud ad instrumentum mensurum pertinebit ad solum coloniae. sed et tabularium Caesaris manu conditoris subscriptum
15 habere debet.

Ager est similis subsiciuorum conditionis extra clusus et non adsignatus; qui si rei publicae populo Romano, aut ipsius coloniae cuius fine circumdatur, aut ad populum Romanum pertinet, datus non est, in eius qui ad
b7 signare | potuerit remanet potestate.

Signa linitum finalium in diuersas regiones, siue uocabula, uicos uel possessiones, haec sunt inter utrosque possessores testimonia agralia diuidenda. in montibus loca arida et confragosa petras signatas inuenimus, summa mou-

1. admittat *v.* || 3. in finem *a.* || insola *pr b.* || 4. in qua *a.* || concurrerit *v.* || 5. et iam insulam *pr b.* || uindicabit *r.* || 6. tempestiue *a.* || 7. abreptum *r.*, arreptum *abmv.* || 8-15. *Hygin. p.* 202, 16-203, 4. || 8. De subsiciuis (subsiciuiis *a*) agris *ar, om v.* || subsiciuus *amrv et pr b.* || si secundum *corr b.* || 9. in] eum *corr b.* || 10. quod de *m,* quae *corr b.* || aut signata *m.* || 11. siue in proximo *om r.* || 12. libris *corr b.* || 13. ad strumentum *mv,* ad strimentum *b.* || 14. et *bmr,* ad *av.* || tabularum *r.* || 15. decebit *m.* || 16-20. *Front. p.* 8, 1-6. || 16. subsiciuorum *r et pr ab,* subsiciuus *v.* || condictionis *v.* || 17. quasi *pr b.* || 18. finem *m et pr b.* || 21. finalium *r.* || 21-*p.* 401, 10. *Colon. p.* 240, 17-241, 9. || 22. uicos] in eos *r.* || 24. confragosa *v.* || summas *a.*

tium, terminos Augusteos, id est rotundos in effigiem co- *abmrv*
 lumnæ, aliquos littera signatos, archas finales, in partibus
 grunos, id est congeriem petrarum, arbores ante missas
 intactas a ferro, congeriem maceriae, id est ubi saxa col-
 lecta ab utrisque partibus limitem faciunt, item petras, sacri- 5
 ficales aras. in quibus locis arbores intactae stare uidentur,
 in quo loco ueteres errantes sacrificium faciebant.
 alio loco uiae militares finem faciunt, qui termino muniuntur.
 alia uero deflexa montium, id est pro latere montis
 ripae currentes finem faciunt. aliquando sepulchra finem 10
 faciunt. ideo sepulchra sequenda sunt, quae extremis finibus
 concurrentibus plures concursus agrorum expectant: omnia
 enim monumenta dominos testantur. sunt termini cursorii
 in effigiem tituli constituti. certa loca riui finales, cuna-
 bulæ, uel nouercae (quod tegulis construitur), scorpiones. 15
 ubi duo fines cuneati se iungunt, si forte in campestria *r*
 loca, ubi agri in planitie sunt constituti, in iugeribus ad-
 signata inueniuntur. item inter uoratos ripis, arboribus ante
 missis intactis, ut supra dixi, sacrificales, tumor terrae in
 effigiem limitis constitutus, petras molares, foveas, uel 20
 metas, lacos et legonatos et fabricis constructos calauio-

1. augustos *pr b*, agusteos *mv*. || 2. arcas *br*. || portibus *mr*. || 3.
 congeries *m*. || 4. macheriae *r*, maceriem *m*, mecerie *v*. || 5. utrius-
 que *r*. || facit *pr b*. || item] inter *m*. || sacrificiales *r*. || 6. aras]
 i. e. aras *corr b*. || intacti *pr b*, intactas *mr*. || 8. alia loca *bmr*. ||
 ni *m*. || 9. deflexa *abmr*, dextera *v*. || pro latera *m*. || 11. 12. *De se-*
pulchris p. 272, 12-14. || 12. 13. *ibidem p.* 272, 18. || 13-*p.* 402, 1.
Colon. p. 241, 9-242, 1. || 13. sunt enim *m*. || curso in *m*. || 14. certa]
 circa *r*. || finalis *r*. || canabulæ *m*. || 15. nouercae *pr b*. || regulis *v*.
 || 16. fines duo *v*. || 17. agra in planitia sunt constituta *m*. || 18. inue-
 niuntur. item] sunt. in quibus locis ut supra diximus similia signa in-
 ueniuntur iter *m*. || 18. ripis *abr*, ripis riuis *m*, rupis *v*. || 19. tumor-
 res *corr b*. || 20. constitutos *brv*. || 21. lacus *rv et corr b*. || le-
 gonatus *v*, ligonatos *corr b*. || fabritiis *v*. || calariones *a*, calauiores
pr b, calaphiones *corr b*.

abmrv nes. aliquotiens enim petras quadratas et scriptas, quae indicant cuius agri quis dominus quod spatium tueantur. non enim omnis titulus inscriptionibus est indutus, quoniam aliquibus locis non sunt lapides scripti, sed in effigiem Terminorum positi sunt quos cursorios uocamus. nam et ipsi montes omnino loca determinant. termini uero non unam mensuram inter se continent, iubente Augusto Caesare Balbo mensori, qui omnium prouinciarum mensuras distinxit ac declarauit. perque testimonia supra scripta fines locorum terminantur.

bs Sunt enim termini | quibus fides non est adhibenda. isti dicuntur itinerarii. omnes enim limites itineri publico seruire debebunt, qui dextra ac sinistra fines priuatos diuidunt et in medio iter publicum. hii tales non sunt omnibus locis. utique sub omnes terminos signum inueniri oportet. quod ergo fuerit inuentum pro loco termini obseruentur et custodiri debent, ut ab uno ad unum dirigatur; et si notae sint, a nota ad notam. sic enim sunt certae legis consuetudines et obseruationes. semper signum in omnibus terminis positum est. aut aliquos cineres aut carbones aut testa aut ossa aut uitrum aut assas ferri aut aes aut calcem aut gypsum aut uas fictile inuenimus. quod etiam quibusdam saxorum fragminibus conculcabant

1. 2. *Sic. Flacc. p. 146, 13.* || 1. qui *bmr*. || 2. indicitur *pr b*. || qui *b*, quis sit *r*. || quot *v*. || espatium *m*. || 3. *Colon p. 212, 1.* || 3. inductus *v*. || 4. 5. *Nips. p. 293, 2-4.* || 4. descripti *m*. || 6. determinantur *pr b*. || 7-9. *Colon. p. 239, 15-19.* || 8. bambo *r*. || mensore *v*. || 9. distinxit *pr b*. || per quae *ar*, per qua *bm*. || 10. terminentur *v*. || 12. itinerari *v*. || 13. dextera *r*. || probatos *br*. || 14. diuidit *r*. || 15. *Sicc. Flacc. p. 140, 11. 12.* || 15-18. *Hyg. p. 127, 8-10.* || 16. fuerit *om v*. || obseruetur *v et corr b*. || 17. debet *corr b*, debeat *v*. || ut] Ita *b*. || 18. a nocte siue a *v*. || 18-22. *Sic. Flacc. p. 140, 13-19.* || 21. teste *m*, testas *b*. || assas *br*, asses *m*, massas *av et corr b*. || aut aere *m*, *om a*. || 22. calce *m*. || gipso *m*. || uas fictiles *pr b*, fictile uas *r*. || inueniemus *r*. || 23-p. 403, 3. *Sic. Flacc. p. 141, 14-17.* || 23. quod *om m*.

atque ita diligenti cura confirmabant, ut firmiter staret. tale *abmrv* ergo signum inter dominos, inter quos fines terminabantur, faciebant. termini uero non sunt omnibus locis, sed infinita sunt multa alia testimonia.

Lege feliciter, et intellegere curabis. qui intelleget quod 5 uidet, agrorum intentionem et certamen tollere potest. prudentiam tamen hii mensores habere debent qui iudicaturi sunt et quos aduocant ut praestatores. in iudicando autem mensorem bonum uirum et iustum agere, ut nulla ambitione aut sordibus moueatur, seruare opinionem metris et 10 moribus debet. omni enim artifice ueritas custodienda est: exclusi sint illi qui falsa pro ueris opponunt. quidam per inprudenciam, quidam per inperitiam peccant. multa sunt ergo in professione quae generaliter pro ueris adiciuntur per controuersiam. argumentaliter et coniecturaliter etiam 15 superflue mentiri artifices coguntur. sed totum hoc iudicandi hominem artificem oportebit.

NOMINA AGRI MENSORVM.

Igeni	Marci 25	Igini	b 9
Iuli Frontini 20	Iuni	Euclidis	
Siculi	Nipsi	NOMINA IMPERATORVM	
Flacci	Balbi mensoris	Caesaris Neronis iussu	
Ageni	Cassi	Claudi Caesaris iussu 35	
Vrbici	Longini 30	Tiberii Caesaris iussu	

1. ita *om v*. || firmus *pr b*. || tales *v*. || 2. inter duos dominos *a*, uel inter duos *margo b*. || 4. multa *om r*. || 5. intellegit *r*. || 6-17. *Front. p.* 34, 21-35, 7. || 10. metris *mrv*, meris *pr b*, meritis *a et corr b*. || 11-13. *Agenn. p.* 90, 10-13. || 12. sint *b*, sunt *amrv*. || 13. inprudenciam *ar*. || 13-16. *Agenn. p.* 90, 18-21. || 13. multa sunt] multa *m*, mutans *v*. || 14. adicitur *pr b*. || 16. mentiri *a*, metiri *bmr v*. || tutum *v*. || 19. Igeni *a*, Igini *rv*, Igini *m*. || 20. Iulii *v*. || 26. Iuni *a*. || 27. Nypsi *v*. || 31 et 32 ante 29 et 30 *av*. || 33. *a*, *om bmr v*. || 34-36 ante 31 *v*: 35 et 36 ante 31. 32, post hos 36, tum 29 et 30, *m*: 35 et 38, utriusque praemisso Imperatoris, 34 omissa, post

<i>abmr</i>	Imp. Seueri et Antonini iussu	Imp. Valentiniani iussu
	Imp. Vespasiani iussu	Imp. Theodosii iussu
	Imp. Adriani iussu	Imp. Archadii iussu
	Imp. Traiani iussu	10 Imp. Honorii iussu
5	Imp. Augusti Caesaris iussu	Imp. Constantini iussu
	Imp. Neronis iussu	

NOMINA LAPIDVM FINALIVM ET ARCHARVM POSITIONES.

- Orthogonus rectus rectum angulum mittit.
15 isopleuros rectus subter constitutus.
isosceles.

p. 404, 6 *habet a.* || 35. Claudii *amr.* || 1. Imperatorum *a*, Imperatoris *v.* || Seuerini *v.* || Antonii *a.* || 2. *ante* 1 *r.* || 5. *om r.* || Augustini *m.* || 8. Theodosi *m.* || 10. honorii *m.* || *p.* 403, 19 - *p.* 404, 11 *r sic*, Igini. Marci Igini. Imper. Seueri et antonini iussu. Imper. Archadii iussu. Iu|li frontini. Iuni. Eudidis. Imper. Adriani iussu. Imper. Honorii iussu. | Siculi. Nipsi. Caesaris Neronis iussu. Imper. Traiani iussu. Imper. Constantini ius|su. Flacci. Balbi mensoris. Claudii caesar. iussu. Imper. Neronis iussu. Ageni. Cassi. | Tyberii caes. iussu. Imper. ualentiniani iussu. Vrbici. Longini. Imper. Vespasia|ni iussu. Imper. Teodosii iussu. *b autem sic*,

Balbus mensor	Imp. augusti caesaris	iussu
Iulii ^s Frontinus	Tiberii caesaris	iussu
Siculus	Claudii caesaris	iussu
Flaccus	Caesaris Neronis	iussu
Agenius	Imp. Vespasiani	iussu
Vrbicius	Imp. Traiani	iussu
Marcus	Imp. Adriani	iussu
Iunius	Imp. Seueri et antonini	iussu
Nipsus	Imp. Neronis	iussu
Iginus	Imp. Constantini	iussu
Iginus	Imp. Valentiniani	iussu
Euclidi ^s	Imp. Theodosii	iussu
Cassius	Imp. Archadii	iussu
Longinus	Imp. Honorii	iussu

12. labidum *a.* || arcarum *ar et corr b.* || 14. Ortogonus *br*, Ortogonius *v.* || 15. Isopleros *r et pr b*, Isopleurus *a*, ipsos pleros *m* || sub *v.* || 16. Iso^skeles *b*, Isosceli *a*, Isoceli *r*, ipso caeli *m.*

exculus siue exagneus.	<i>abmrv</i>
excuteatus lateribus.	
subus siue trapideus.	
isosceles.	
solus trigonus ilia iactat.	5
parare rogamus pentagonus.	<i>r₃</i>
exagonus.	
septagonus.	
sinagonus.	<i>p. 154</i>
terminus Greca littera scriptus.	
terminus in summo acutus.	
circulatus peramus item acuto similis.	
item perramus uittae praecisae similis.	<i>b₁₀</i>
conplactus rombus ampligmeus.	
amicirculus quadratus.	15
terminus Augusteus.	
terminus cursorius.	
terminus trifinius.	
sepulturam cum ossibus finalem.	
terminus in laterculis.	20
terminus quadrifinius.	
terminus rotundus.	

1. erculus *a*, Exculus *v*. || exacmeus *r*, exagineus *v*. || 2. Excuteatus *am et corr b*, Excuteatus *v*. || 3. Sumbus *mv et corr b*, rumbus *a*. || trapezeus *m*, trapezeus *a*. || 4. isosceli *a*, isocaeli *r*, ipso caeli *m*, deletum *b*. || 5. trogonus *m*. || alia *mv*. || 6.-*p.*406, 25. ordine diuerso *a*, ceteri *bmr_v* inter se consentiunt. || 6. Parallelogrammus *v*. || 7. exagoneus *a*, exagneus *m*, Exagineus *v*, Exacmeus *r*. || 8. Septagenus *mrv*, eptagonus *corr b*. || 9. Signagonus *a et corr b*. || 12. Circulatus *amrv*, item *b*. || pampus *rv*, Panus *m*, per ramos *a*, parasampus *b*. || item . . . 13. per ramus *om b*. || iter *m*. || 13. *om m*. || per ramos *a*. || uittae *a*, uite *v*, uuae *a*, mitrae *r*. || preciosae *a*. || 14. Complactus *ar*, Completus *v*. || rumbus *a*, rumpus *m*, rubus *r*. || ampligineus *v*, apligineus *r*, amphigonius *a*, *om b*. || 15. anni circulus *m*, Semicirculus *a*, *om b*. || 16. agusteus *v*, augustus *bm*. || 19. Sepultura cum ossa *m*. || simile *r*.

- abmrv* terminus cui angulus subiacet.
- r 4* terminus- quadrifinius.
- p. 1540* terminus lineatus.
 spatula cursoria.
- 5** terminum in inuersum positum.
 item spatula cursoria.
 quadrifinius.
 item quadrifinius.
 terminus gammatus.
- r 5* terminus lineatus idem quadrifinius.
 item quadrifinius.
- p. 1544* nouerca.
 simmatus.
 centustatus.
- 15** Triuortinus.
 amicirculus.
 uaroberrimus.
 triideos.
 terminus Augusteus in summo acutus.
- 20** lapis molaris.
 monumentum.
 Mausoleus.
 arca finalis.
 cippus.
- (abmrv)* kalafiones.

---

1. subiacet angulus *v.* || 4. curiosa *m.* || 5. terminus *et* positus *av.* || in *om am.* || 7. item term̄ *a.* || quadrifinium *bm.* || 9. gamatus *v.* gramatus *b.* grammatus *ar.* geminatus *m.* || 10. idem *amr.* id est *bv.* || 13. summatus *m.* || 14. centus status *m.* || 15. Trifortinus *b.* Tiurortinus *m.* || 16. Emicirculus *corr b.* add quadratus *pr b.* || 17. Varoberinus *v.* Varoberrinus *a.* Varobarmus *m.* || 18. Triideos *r et pr b.* Triideus *corr b.* Trudeus *v.* Triidetet *m.* tridens *a.* || 19. *om b.* || agustus *m.* augustus *v.* || summa *m.* || 22. Masoleus *b.* Masuleus *m.* Mauspleus *v.* || 23. archa *am.* || 24. Lippus *v.* || 25. calafiones *a.* Kalasiones *v.*

[INCIPIT ALTERCATIO DVORVM GEOMETRICO-
RVM DE FIGVRIS NVMERIS ET MENSVRIS.]

Mensura est quicquid pondere capacitate longitudine *b* ²²
 altitudine animoque finitur. maiores itaque nostri orbem
 in partibus, partes in prouintiis, prouincias in regionibus, 5
 regiones in locis, loca in territoriis, territoria in agris,
 agros in centuriis, centurias in iugeribus, iugera in clima-
 tibus, climata in actus, actus in perticas, perticas in pas-
 sus, passus in gradus, gradus in cubitis, cubitos in pedes,
 pedes in palmos, palmos in digitis, digitos in uncias diuis- 10
 serunt.

Sed ut ad rem primae artis geometricae ueniamus,
 quod pedali mensura conpraehenditur edicere non tar-
 deris.

Digitus est pars minima agrestium mensurarum. inde 15
 uncia habet digitos III. palmus autem IIII digitos habet.
 pertica pedes x, passus habet pedes v. actus minimus la-
 titudinis pedes quattuor, longitudinis pedes cxx. actus du-
 plicatus iugerum facit. climata quaque uersum pedes LX.
 iugerum trahit in longitudinem pedes ccxl, in latitudinem 20
 pedes cxx. arripennis uero, quod est semiugerum, habet
 in longitudinem pedes cxx, in latitudinem pedes cxx. duo

1. Titulum *om b*. || gemetricorum *r*. || 2. numeris *r*, lineis *m folio*
 143. || mensuris *a*, uersuris *r*. || 6. territoria *om pr b*. || 7. agri *pr*
b. || centuria in *r*. || 8. climatibus. climmata *b*. || 8. actus. actos
b. || in pertica. pertica *r*. || in passos *b*. || 10. pedes in palmis *in*
marginē b. || in unitas *r*. || 12. geometriae *b*. || 18. pedes *ante*
cxx om r. || 19. quoque *r et pr b*. || 20. in longitudine *r. sic et in*
proximis. || 21. Aripennis *b*.

br arripennes unum iugerum faciunt, qui est et centuria: habent enim passus per circuitum c.

[Ad dato puncto duas rectas lineas ducere, qui datum circulum tangant.

5 Si in circulum punctum sumatur interius, et ab eo puncto ad circulum plures quam duae lineae dirigantur, illud punctum centrum circuli esse necesse est, et eas particulas quae sunt per internas lineas loco cedere uel fundo oportere.]

*b*₂₃ Nam extremitatum genera sunt duo, unum quod per rigorem obseruatur, et aliud quod per flexus. rigoris est quicquid inter duo signa uel in modum lineae rectum perspicitur. Flexuosum est quicquid secundum naturam locorum curuatur.

15 In his duobus uersiculis supra scriptis est omnium ad plenitudinem segregatio locorum. sed ut haec plene scias, breuiter insinuamus quod doceas. dicimus ergo, quid sit rigor, quid flexus. rigor est, ut diximus, quicquid inter duo signa uel in modum lineae rectum perspicitur. haec
20 est utique quod in planitie recti positi sunt limites, id est fasciati. et quod dicit 'flexuosum est quicquid secundum naturam locorum curuatur,' id est quicquid fuerit undique diffusum, pluuiialis aquae collectio et in una uisione monstrata. possessor a supra in planum descendat et sibi
25 defendat, sicut est subterius in picturis. nam segregatio locorum flexuosorum forma est, id est iuga montium aut
*r*₁₄ colles qui inter loca | eminent. ideo et per cacumina ipsorum montium uel collium limitibus sunt ordinata, sicut

1. habent passos *b.* || 3. uide supra *Euclidis librum tertium p.* 389, 21. || 8. caedere *r.* || 10-14. *Balb. p.* 98, 5-9. || 11. seruatur *r.* || flexos *b.* || 12. uel immo dum *b.* || praespicitur *pr b.* || 13. locorum *om r.* || 14. curbatur *b.* || 19. rectae *r.* || praespicitur *b.* || 24. 25. *Hyg. p.* 128, 18. 19. || 26. flexuosorum *r.*

supra in picturis est. et ab una parte una portio quae *b_r*
 est a circulo conclusa, siue plures, quod in circumfer-
 entia cludit, loco caedere oportebit. cultellamus autem
 agrum eminentiorem, et a planitie recidimus aequalitatem.
 haec nobis ipsa planicies ab una parte seminus natura *5*
 monstrauit. sed recte eum cultellauimus, et quaecumque
 dimensionis lineas perpendicularum infra circulum emine-
 ntiorum in declinatione sunt, despicienda erunt, quia et ea
 in circumferentia cludet, si supra tamen res ambigua aut
 contraria non est. nam si per iugum montis signa contra- *10*
 ria inueneris, id est non praecedentia per alium trac-
 tum, quere subito ut aliud | genus transeat, id est *b₂*
 aut ad planitiem sub iugo, aut ad uiam aut ad cauam,
 aut ad ripam fluminis uel torrentis. et ne eas ripas se-
 quendas speres quae intra corpus agri nascuntur. et ne *15*
 id aliquando sectemini quo maior potestas limitum rectu-
 rarum ripaeue non confirmant.

DE INTERNA RATIONE ET NON RECIPIENDIS LIMITIBVS.

Sunt et medii termini, qui dicuntur epidonici, pede *20*
 longum et grassum, distantes in pedes ccc. ceteri reposi-
 tionales sunt et inter se suos limites seruant, quos uete-
 rani pro obseruatione partium statuerunt custodiendos; qui
 non ad rationem non rectoram limitum pertinent, sed mo-
 dum iugerationis custodiunt. similiter quamquam et alia intra *25*
 agrum sunt, itaque partes limitum seruant, in quo enim
 iugerationis modum seruandi causa sunt.

1. ab ima parte ima *pr b*, ab ima parte ana *r*. || 3. loca *pr b*. ||
 3-6. *Front. p.* 27, 3-5. || 4. a planiciae *r*. || 6. *Front. p.* 27, 12. ||
 rectae *b*. || 7. demensionis *pr b*. || 12. querae *r*. || ut ad aliud
corr b. || 14-17. *Hyg. p.* 109, 16-20. *Colon. p.* 221, 7-9. || 15.
 nascantur *pr b*. || 16. sectimini *r et pr b*. || 18. 19. *om b*. || 18. re-
 capiendos limites *m folio* 144 *uerso*. || 20-25. *Colon. p.* 213, 9-14.
 || 21. crassum *r*. || 24. nodum *r*. || 25-27. *De sepulchris p* 272, 5-8.

br Nam iuga montium ex eo nomen accipiuntur, quod consignatione ipsa iungantur. et his quae summis montibus excelsissima sunt diuersarum aquarum, ex quo summo loco aqua in inferiorem partem deurgit. tam superciliis, quae
5 sunt ex plano in breui cliuo defixo, quo mons aut collis est. quae observationem habet ut a supra possessor usque
(*br*) in planum descendat et sibi defendat.

b 27 *m* 148

r 16

Ergo linearum genera sunt tria?

Vtique.

10

Quae?

Rectum, circum ferens, flexuosum.

Quid rectum?

b 28

Recta linea est | quae aequaliter suis signis posita est. quae in planitie positae flexae in utraque parte non
15 concurrunt.

Quid circum ferens?

Cuius incensura conspectus signorum suorum distabit.

Quid flexuosum?

Flexuosa linea est multis formis, uelut arborum sig-
20 norum aut fluminum; in quorum similitudinem et arcifiniorum extremitas finitur, et multarum similiter, quae natura inaequali linea formata sunt.

Ecce de figuris et lineis quae infra agrum sunt nobis enuntiasti: de extremitatibus agrorum quae sunt ad con-
25 clusionem nobis edicito.

1-7. *Hyg. p.* 128, 11-20. || 1. accipiunt *r et corr b.* || 4. in *om b.* || diurgit *b.* || 5. quo *r, quō* (quoniam?) *b.* || 10. quae, *hic quidem non adiecta interrogantis persona, ut uersu proximo respondentis omissa est, b: om r.* utique quae? *interroganti ascribit m, priora respondenti.* || 11-13. *Balb. p.* 99, 3-5. || 14. 15. *Balb. p.* 98, 16-99, 2. || 17-22. *Balb. p.* 99, 5-10. || 19. Flexusa *r.* || uelud *r.* || 22. in aequa linea *b,* inaequalia *r.* || 23. lineas *pr b.*

Extremitatum genera sunt duo.

bmr

Quae?

Vnum quod per rigorem observatur, et aliud quod per flexus.

Quid flexus? quid rigor?

5

Rigor est quidquid inter duo signa uel in modum lineae rectum perspicitur. flexuosum est quidquid secundum naturam locorum curuatur.

Quantae sunt summitates?

Summitatum genera sunt duo, summitas et plana. 10
summitas est secundum geometricam appellationem quae longitudinem et altitudinem habet tantum modo. summitatis finis lineae. plana summitas est quae aequaliter rectis lineis est posita.

Quanta sunt genera angulorum?

15

Genera angulorum rationalium | sunt tria, id est rec- 17
tus ebes et acutus. et habent species nouem; rectarum linearum tres, rectarum et circumferentium tres, ebes a circumferentium linearum species angulorum tres.

Rectus angulus est eotigrammus ex rectis lineis con- 20
prehensus, qui Latine normalis appellatur. quotiens rectam super rectam lineam trans ordine angulos pares fecerit, ut singuli anguli recti sint, et linea perpendicularis fuerit iuncta, efficiet triangula recta angulo. ebes angulus est normalis, hoc est excedens recti anguli positionem consti- 25
tutus fuerit, | perpendicularis extra finitimas lineas habebit *b* 29

1-8. *Balb. p. 98, 5-9.* || 4. flexos *bm.* || 6. 7. quicquid *br.* || 6. uel *br,* et *m.* || 7. perspicitur *r et corr b,* praespicitur *m,* respicitur *pr b.* || 10. plena *m.* || 11-14. *Balb. p. 99, 11-14.* || 16-p. 412, 2. *Balb. p. 100, 5-101, 11.* || 17. hebes *m hic, r semper.* || VIII *b.* || 18. a circum *br,* arcum *m.* || 20. eotigrammus *mr.* || 21. latine *r,* latitudine *bm.* || 22. ordinem *m.* || 23. anguli *om pr b.* || sint *mr,* si *b.* || 26. extrema *m.*

lmr inde trigonum. rectus angulus est normaliter, ebes angulus est plus normalis, acutus angulus est minus normalis.

Omnem locum defixum rigoribus cuiusque observatur. nam aliquando unus qui rigor in multos uicinos agri fundos finem facit. sunt et rigores declinantes ad locum uicinum per planitiem. aut marginibus cepti finitque inter agrum inuenire possunt. similitudinibus quod fuerit, nequid noxia nobis fieri uideatur. sed ab extremis rigoribus seruandum est.

10 Ideo sunt supercilia, id est colles tumentes, quae ad agrum declinantes deficiunt.

Sed quaecumque particulas dimensionis lineae intra circulum erunt, acutos angulos faciunt generis sui, quos tamen omnes in circumferentia cludet, sicut de duobus agris subterius pictura continet.

Sex sunt ordines in opere demonstrationis artis geometricae, id est praepositio, dispositio, descriptio, distributio, demonstratio, et conclusio. Quod primum est in praepositione, fundum. in dispositione, linearum genera. in descriptione, anguli. in distributione, figurae. in demonstratione, summitas. in conclusione, extremitas.

2. minor *br*. || 3-9. *Hygin. p. 123, 20-129, 7.* || 4. unus *om r*. || 6. uicium *supra scriptum b, om r*. || caepti *r*. || intur *pr b*, intus *r*. || 11. ager] agitur *pr b*. || 12-14. *Balb. p. 101, 17. 102, 3. 4.* || 13. Acutis *b*. || generi *pr b*. || 15. *adl* Explicat liber quartus geometricorum *r*. || 16. geometricae *r et corr b*, geometriae *pr b*. || 17. Descriptio *pr b*. || 18. et *om r*. || propositione *corr b*. || 19. fundum *om r*. || 20. descriptio *pr b*.

EX BOETHII GEOMETRIA EXCERPTA.

EX LIBRO PRIMO.

Sed iam tempus est ad geometricalis mensae tradi-^{p. 1516}
tionem ab Archita, non sordido huius disciplinae auctore, ^{vz}
Latio accommodatam uenire, si prius praemisero quot sint
genera angulorum et linearum, et pauca fuero prolocutus
de summitatibus et extremitatibus. 5

Rationabilium ergo angulorum genera sunt tria, hoc
est rectum hebes acutum. haec autem habent species VIII;
tres reclarum linearum, tres autem reclarum et circum fe-
rentium, tres hebetis et circum ferentium.

Rectus angulus est ethigrammos, id est rectis lineis 10
comprehensus, Latine normalis appellatus. quotiens uero
recta linea super rectam lineam stans circum se angulos
pares fecerit, ut singuli anguli recti sint, exstans perpendi-
cularis eius lineae super quam insistit uertex est. cuius
sedem si subtendens linea perpendiculari fuerit iuncta, ef- 15
ficiet triangulum retriangulum. hebes angulus est plus nor-
malis, hoc est recti anguli positionem excedens, quia etsi
triangulus secundum hanc positionem constitutus fuerit,
perpendicularem extra finitimas lineas habebit. acutus autem
angulus est compressor recto. qui si a recta linea, quae 20
sedis loco fuerit, rectam lineam secundum suam inclinatio-
nem emiserit, similique cohibitione rectam lineam in oc-
cursum exceperit, efficiet triangulum qui perpendicularem

1. tempus z, ipso v. || 2. auctore huius discipline z. || 3. quod sunt
z. || 4. pauca dixero de v. || 6-p. 414, 2. Balb. p. 100, 5-101, 11.
|| 7. haec autem z, et v. || habens vz. || 9. et tres v. || 10. orthigram-
mos v. || 12. circum se om v. || pares angulos v. || 13. ut... 15. sub-
tendens z, et v. || 15. perpendicularis iuncta fuerit v. || 16. Habes v. ||
17. excedes v. || 19. perpendicularis v.

13 intra tres lineas habebit. rectus ergo angulus est normalis, hebes plus normalis, acutus minus normalis.

Linearum ergo genera sunt tria, rectum, circum ferens, flexuosum. recta linea itaque est quae aequaliter in suis
 p. 1517 signis posita est, quae aequaliter in plani|tie posita non concurrit. circum ferens uero linea est cuius signa ex utraque parte curuata et a se inuicem distantia non concurrunt. quae signa si conuenerint, circulus non circum ferens linea debet appellari. flexuosa autem linea est multiformis, uelut
 10 arborum aut fluminum ceterorumque signorum; in quorum similitudinem et arcifiniorum agrorum finitur extremitas, et multorum quae similiter inaequali linea sunt formata naturaliter.

Summitatum igitur genera sunt duo, summitas et plana
 15 summitas. summitas est secundum geometricam appellationem quae longitudine latitudineque protenditur. summitatis autem fines lineae sunt. plana uero summitas est quae aequaliter rectis lineis undique uersum finitur. omnium autem summitatum in metiundo obseruationes sunt duae,
 20 enormis et liquis. enormis uero est quae per omne latus aequalis lineis continetur. liquis autem est quae minuendi laboris causa et salua rectorum angulorum ratione secundum ipsas extremitates subtenditur.

Extremitatum quippe genera sunt duo, unum quod
 25 pro rigore, et alterum quod obseruatur pro flexuoso. rigor est quicquid inter duo signa ueluti in modum lineae directum prospicitur. flexuosum uero est quicquid secundum

1. rectus... 2. normalis *om v.* || 3-5. *Balb. p. 99, 3-5.* || 3. uero *v.* || 5, 6. *Balb. p. 98, 16-99, 3.* || 5. posita *alterum om z.* || 6. currit *z.* || 7. currunt *z.* || 9-13. *Balb. p. 99, 6-10.* || 10. que *om v.* || 11. similitudine *v.* || 12. in equa *v.* || 15. *Balb. p. 99, 11.* || 16-23. *Balb. p. 99, 13-100, 4.* || 19. meciundo *z.*, uintiundo *v.* || due sunt obseruationes *v.* || 20. liquis *v.*, reliqua *z.* || 21. liquis *v.*, iquas *z.* || 24-p. 415, 1. *Balb. p. 98, 5-9.* || 25. seruatur *v.*

locorum naturam curuatur. nam quod in agro a mensore ^{v3}
 operis causa ad finem rectum fuerit, rigor appellatur:
 quicquid ad horum imitationem in forma scribitur, linea
 appellatur. bini rigores sunt quando singulis spatiis inter-
 uenientibus tendunt, ut itinera plerumque pergunt. (v2)

EX LIBRO SECVNDO.

Quamuis etiam in superioris libri principio quid sit ^{v3}
 mensura generaliter designaremus, libet tamen specialiter ^{p. 1520}
 huius artis speculatoribus satis faciendo secundum Iulium
 Frontinum, geometricae artis inspectorem prouidissimum, 10
 quid sit mensura definire. mensura quippe est complurium
 et inter se aequalium interuallorum longitudo finita.

Geometricae autem artis mensuralis speculatio trinae
 dimensionis, id est longitudinis latitudinis crassitudinis,
 consideratione colligitur, et ut enucleatius resoluatur, recto 15
 plano solidoque dinoscitur. rectum est quod longitudine
 solum mensurando censetur; ut lineae, porticus, stadia,
 miliaria, fluminum latitudines, et alia quam plura longa
 protensione directa; ut lineae infra depictae descriptio no-
 tat. planum est quod a Graecis dicitur epipedon, a nobis 20
 autem constricti pedes; quod per longitudinem latitudinem-
 que consideratur; ut agrorum planities, et aedificiorum
 areae absque tectoriis operibus ac tabulatis et his simili-
 bus; ut subiecta formula docet. solidum est quod Graeci ^{p. 1521}
 stereon uocant, nos autem quadratos pedes: quod et lon- 25

1-4. *Balb. p. 98, 12-14.* || 1. mensore v. || 2. directum v. || 5. ut in
 itinera z. || 7. etiam om z. || sit et generaliter om v. || 9. speculatori
 z. || 11. 12. *Balb. p. 94, 9. 10.* || 13. mensuralis om z. || 14. latit. uel
 crassitud' altitud' consideratione z. || 16-18. *Balb. p. 97, 2-4.* || 20-
 23. *Balb. p. 97, 4-8.* || 21. constricti v. || 24. ut docet descriptio z.
 || 24-p. 416, 3. *Balb. p. 97, 9-13.* || 24. etiam est v.

v3 gitudinem et latitudinem crassitudinemque habere comprobatur; ut aedificiorum pilarum pyramidumque, nec non etiam materiae lapidum, aliaque multa; ut subiectae notant formulae.

3. macerie v3. || ut propria notat descriptio z.

FRONTINUS.

Fig. 1. (p. 3) A.

Fig. 2. (p. 3) A.

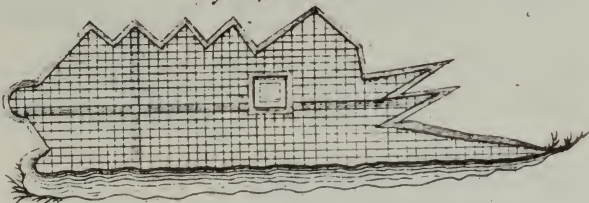

Fig. 3. (p. 4) A.

Fig. 4. (p. 5) A.

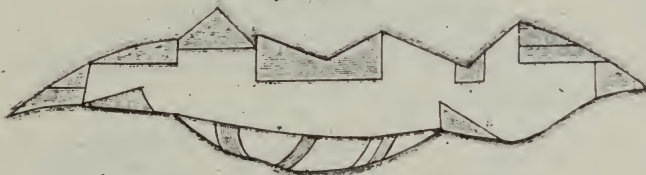

Fig. 5. (p. 5) A.

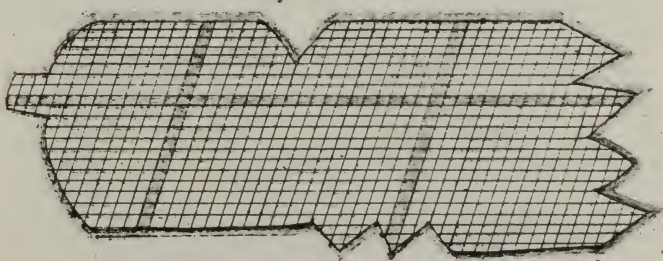

Fig 6 p 0 1

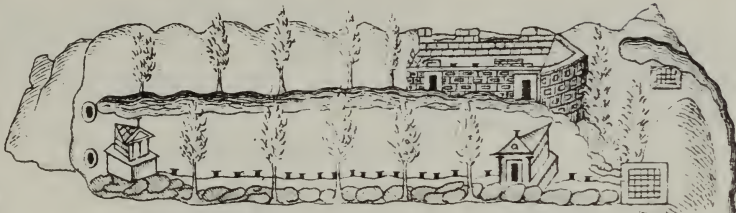

Fig 7 p 7 1

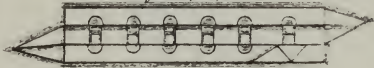

Fig 8 p 7 1

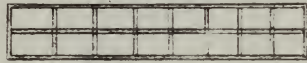

Fig 9 p 7 1

Fig 10 p 8 1

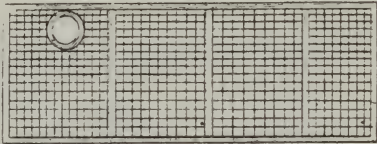

Fig 11 p 8 1

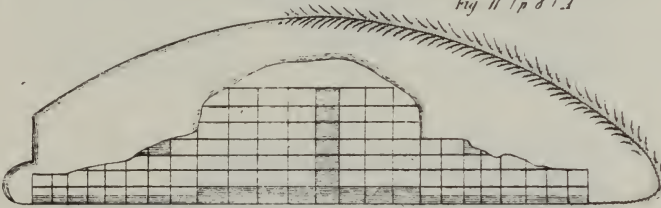

Fig 12 p 11 1

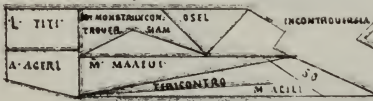

Fig 13 p 11 1

Fig 14 p 12 1

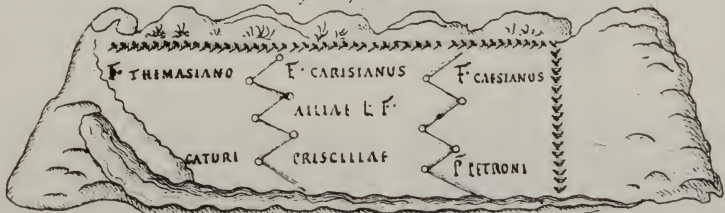

Fig 13 (p 17) J.

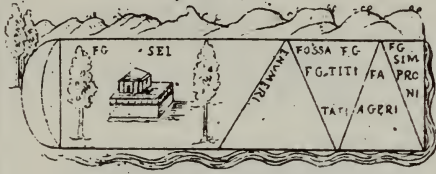

Fig 16 (p 14) A.

Fig 17 (p 15) J.

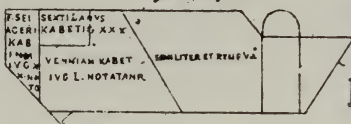

Fig 18 (p 16) A.

Fig 19 (p 20) A.

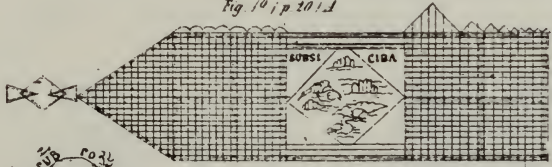

Fig 20 (p 21) A.

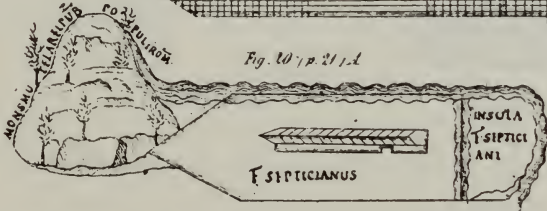

Fig 21 (p 21) A.

Fig 22 (p 21) A.

Fig. 23. / p. 24. / A

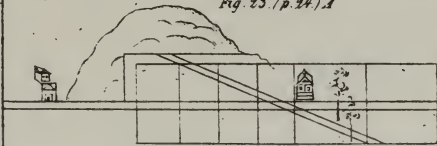

Fig. 24. / p. 26. / A

Fig. 25. / p. 26. / A

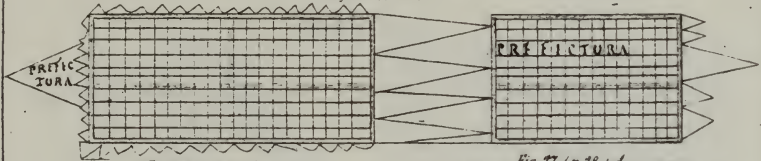

Fig. 26. / p. 27. / A

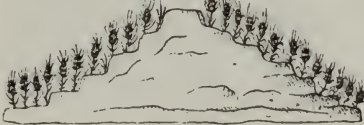

Fig. 27. / p. 28. / A

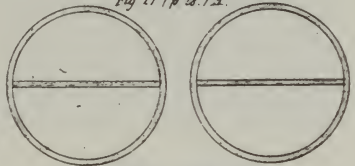

Fig. 28. / p. 29. / A

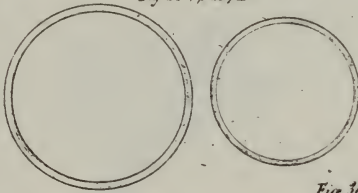

Fig. 29. / p. 29. / A

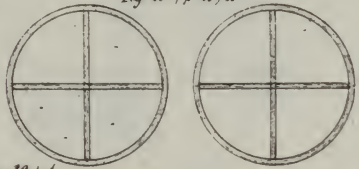

Fig. 30. / p. 30. / A

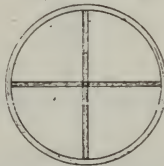

Fig. 31. / p. 30. / A

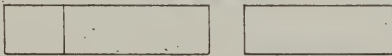

Fig. 32. / p. 30. / A

Fig. 33. / p. 31. / A

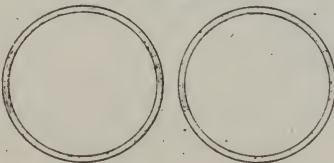

Fig. 34. / p. 43. /

Fig. 35. (p. 43).

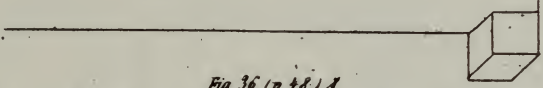

Fig. 36. (p. 48.) A.

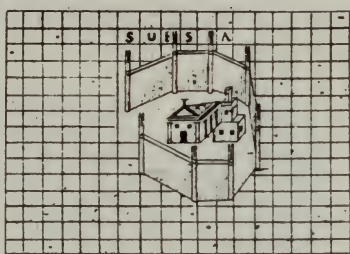

Fig. 37. (p. 49.) A.

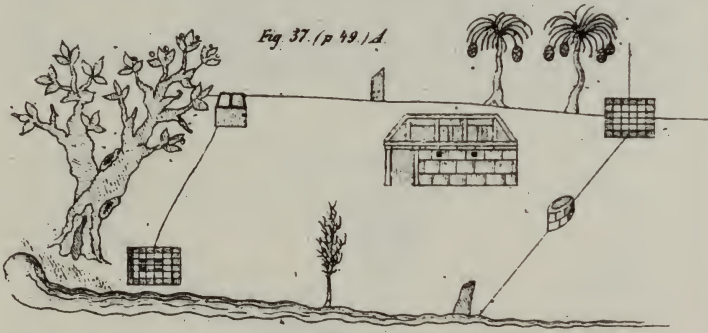

Fig. 38. (p. 54.) A.

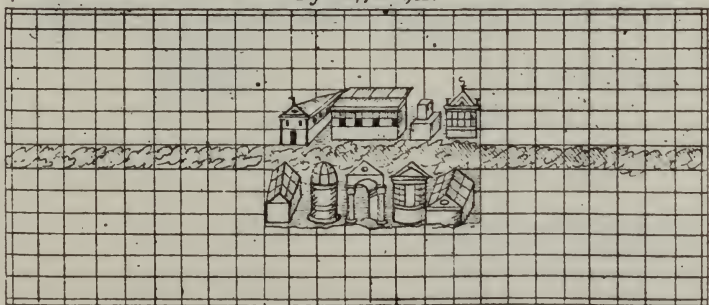

Fig 39 (p. 52) A.

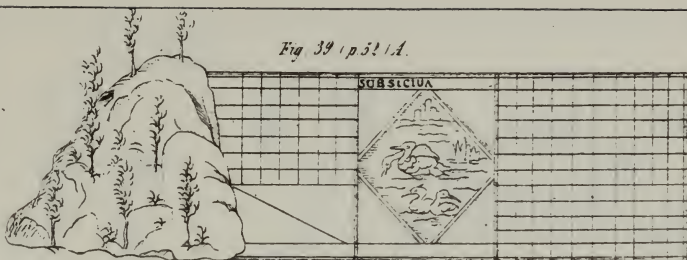

Fig 40 (p. 57) A.

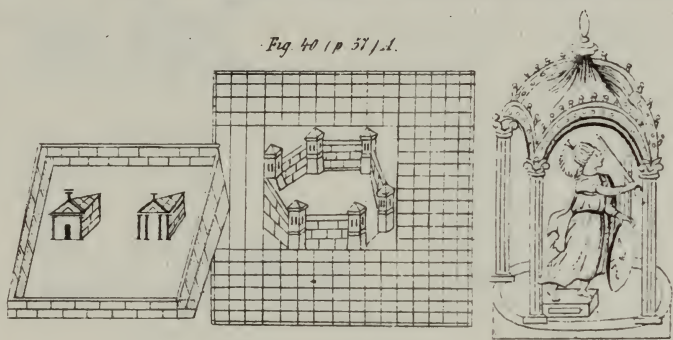
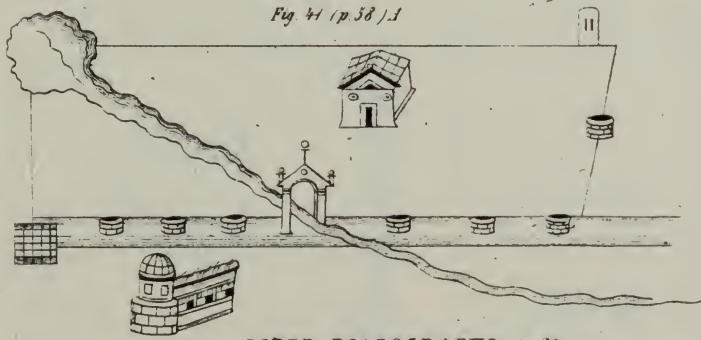

Fig 41 (p. 58) A.

LIBER DIAZOGRAEUS. (p. 26)

Fig 42 (p. 26) G

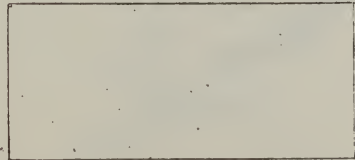

Fig 43 (p. 26) G

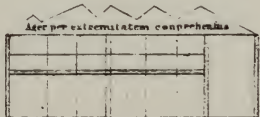

Fig. 39 (p. 26) G.

Aere diuisus & oblongatus

Fig. 45 (p. 26) G.

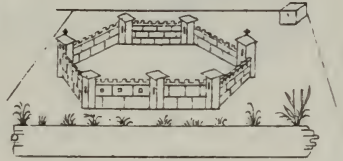

Fig. 46 (p. 26) G.

Fig. 47 (p. 26) G.

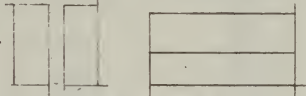

Fig. 44 (p. 26) G.

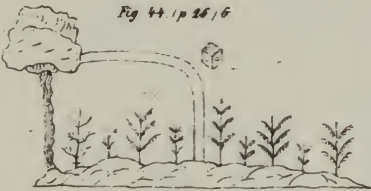

Fig. 48 (p. 26) G.

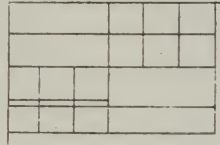

Fig. 49 (p. 26) G.

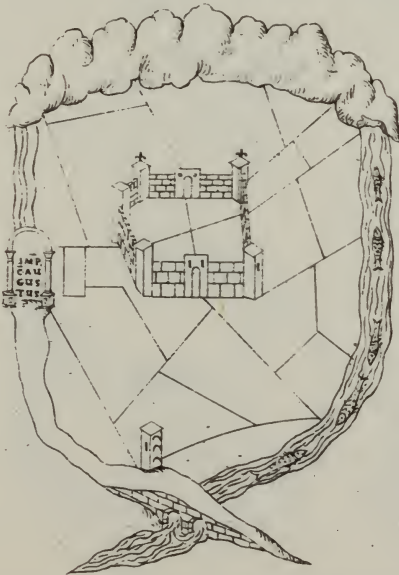

Fig. 50 (p. 26) G.

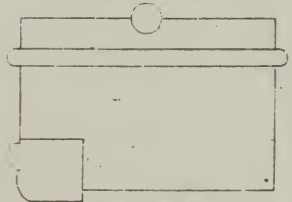

Fig. 51 (p. 26) G.

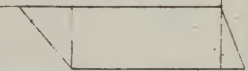

Fig. 52 (p. 26) G.

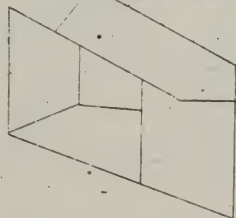
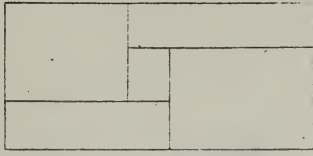

Fig 33 / p 26 / G

De positione terminorum contronertia.

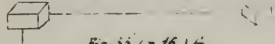

Fig 35 / p 26 / G

Rigor finium Latitudo eius usq; triginta pedes

Fig 36 / p 26 / G

Fig 34 / p 26 / G

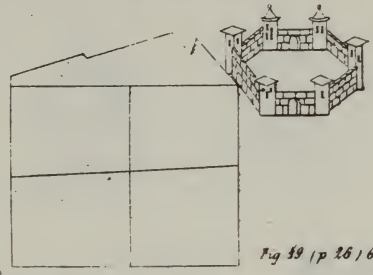

Fig 39 / p 26 / G

Fig 37 / p 26 / G

Fig 38 / p 40 / G

Fig 40 / p 26 / G

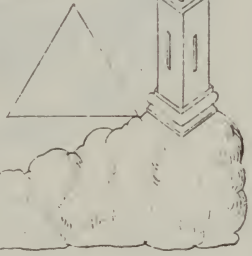

Fig 41 / p 26 / G

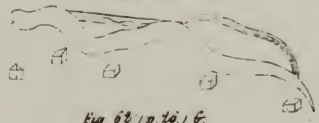

Fig 42 / p 26 / G

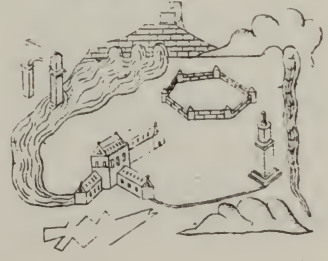
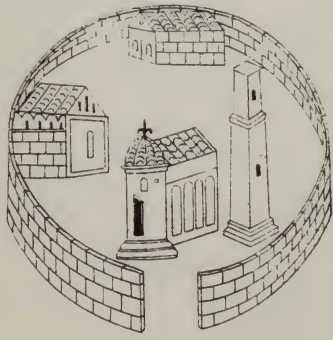

Fig. 63 (p. 26) G.

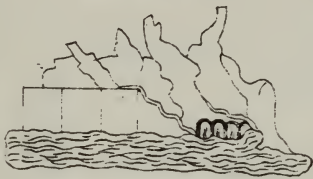

Fig. 64 (p. 26) G.

Fig. 65 (p. 26) G.

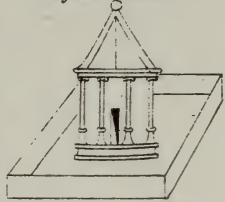

Fig. 66 (p. 26) G.

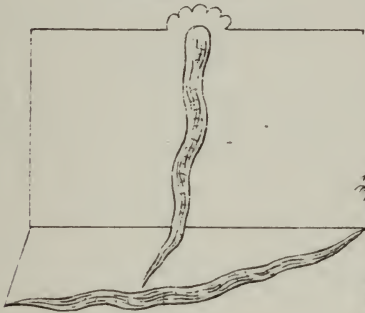

Fig. 67 (p. 26) G.

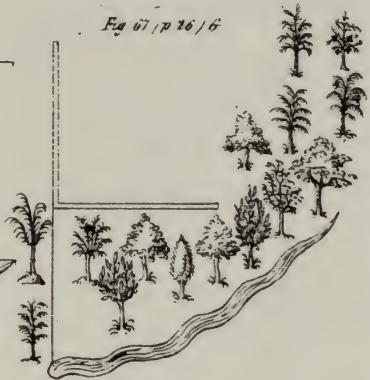

Fig. 68 (p. 97) J.

BALBUS.

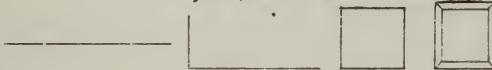

Fig. 69 (p. 97) J. (east)

Fig. 70 (p. 97) J.

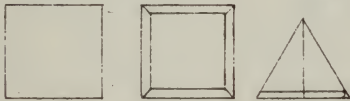

Fig. 71 (p. 97) J.

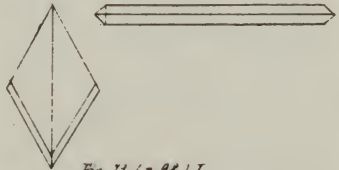

Fig. 72 (p. 98) J.

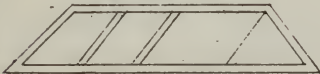

Fig. 73 (p. 98) J.

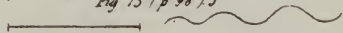

Fig. 74 (p. 98) J.

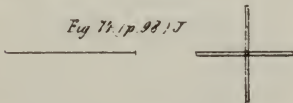

Fig. 75 (p. 99) J.

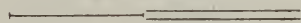

Fig 76 / p 99 / J.

Fig 77 / p 99 / J.

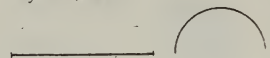

Fig 78 / p 99 / J.

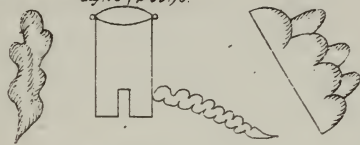

Fig 79 / p 99 / J

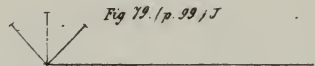

Fig 81 / p 100 / J.

Fig 80 / p 99 / J

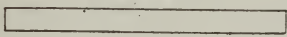

Fig 82 / p 100 / J

Fig 83 / p 100 / J

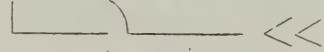

Fig 84 / p 100 / J

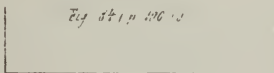

Fig 85 / p 101 / J

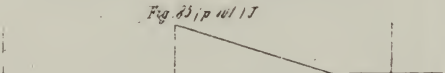

Fig 86 / p 101 / J

Fig 87 / p 101 / J

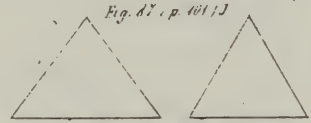

Fig 88 / p 101 / J.

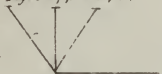

Fig 89 / p 101 / J

Fig 90 / p 101 / J.

Fig 94 / p 102 / J

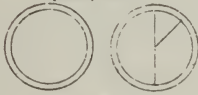

Fig 92 / p 102 / J

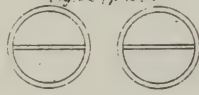

Fig 93 / p 102 / J

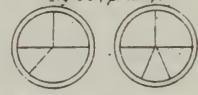

Fig 94 / p 102 / J.

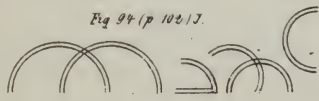

Fig 95 / p 102 / J.

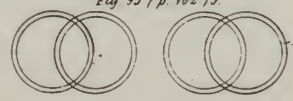

Fig 96 / p 102 / J.

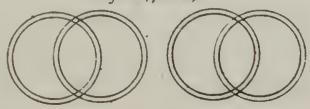

Fig 97 / p 103 / J.

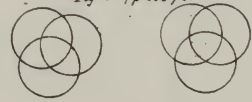

Fig 98 (p 103) J

Fig 99 (p 103) J

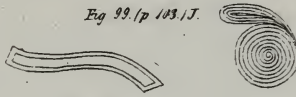

Fig. 100 (p 103) J (deest.)

Fig. 101 (p 103) J

Fig. 102 (p 103) J

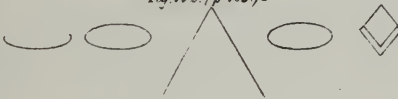

Fig. 103 (p 103) J

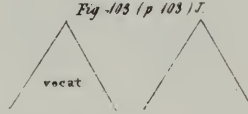

Fig. 104 (p 104) J

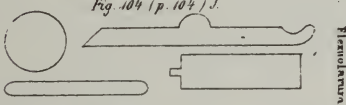

Fig. 105 (p 104) J

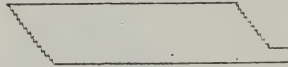

Fig 106 (p 105) J

Fig. 107 (p 105) J

Fig. 108 (p 105) J

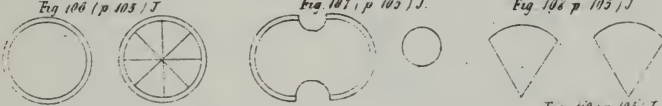

Fig 109 (p 105) J

Fig 110 (p 105) J

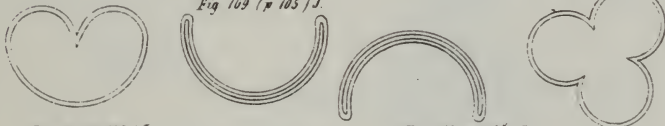

Fig 111 (p 105) J

Fig 112 (p 105) J

Fig 113 (p 105) J

Fig 114 (p 105) J

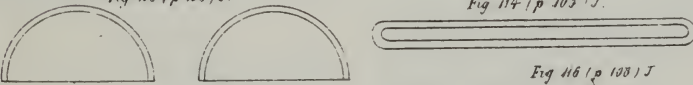

Fig 115 (p 105) J

Fig 116 (p 105) J

Fig 117 (p 106) J

Fig 118 (p 106) J

Fig. 119 (p. 106) J.

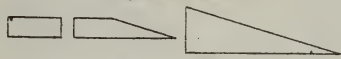

Fig. 120 (p. 106) J.

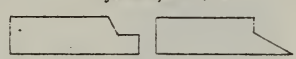

Fig. 121 (p. 107) J.

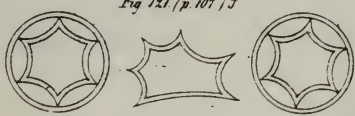

Fig. 122 (p. 107) J.

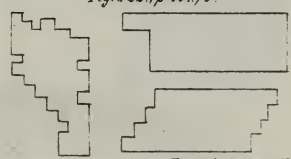

Fig. 123 (p. 107) J.

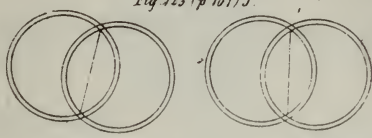

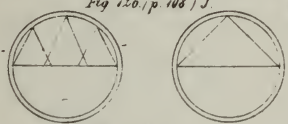
Fig. 124 (p. 107) J.

Fig. 125 (p. 108) J.

Fig. 126 (p. 108) J.

HYGINUS.

Fig. 127 (p. 107) A.

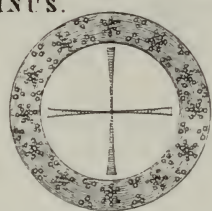

Fig. 127. (p. 107) A.

Fig. 129 (p. 167) A.

SELTENTRIO TRANSVERSUS MERIDIANUS

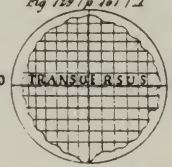

Fig. 130 (p. 108) A.

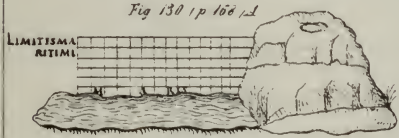

Fig. 130 (p. 168) A & P.

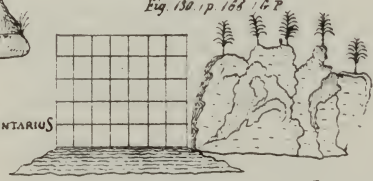

Fig. 131 (p. 108) A.

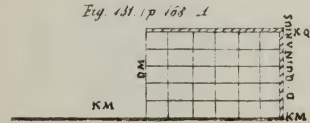

Fig. 132 (p. 109) G.

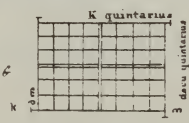

Fig. 132 (p. 109) A.

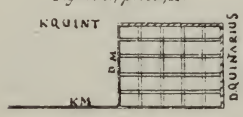

Fig. 132 (p. 109) P.

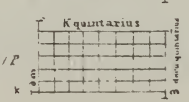

Fig. 133 / p. 170 / A

Fig. 134 / p. 170 / A

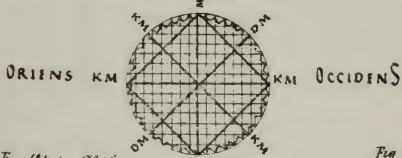

Fig. 135 / p. 170 / G

Fig. 134 / p. 170 / G

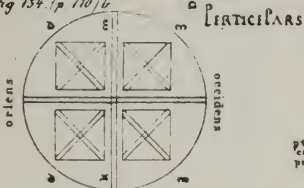

Fig. 135 / p. 170 / A

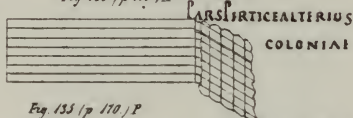

Fig. 135 / p. 170 / P

Fig. 135 / p. 170 / G

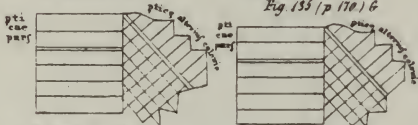

Fig. 134 / p. 170 / P

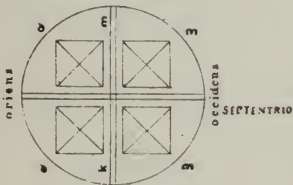

Fig. 137 / p. 170 / A

Fig. 137 / p. 170 / G

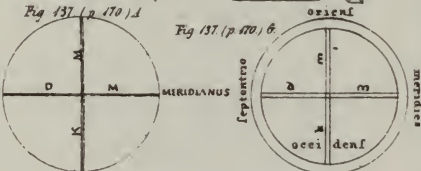

Fig. 136 / p. 170 / A

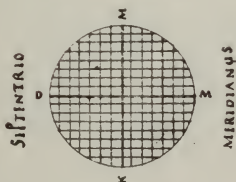

Fig. 138 / p. 171 / A

Fig. 138 / p. 171 / G

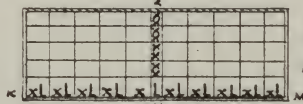
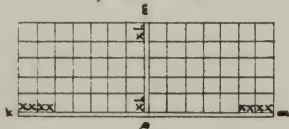

Fig. 139 / p. 171 / A

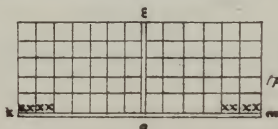

Fig. 140 / p. 171 / P

Fig 140 / p. 171 / d.

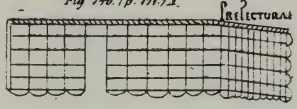

Fig 140 / p. 171 / b

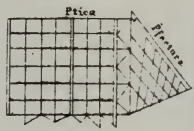

Fig 140 / p. 171 / P

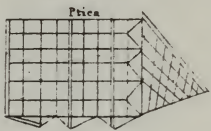

Fig 141 / p. 172 / d.

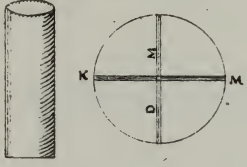
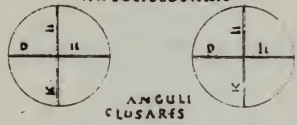

Fig 142 / p. 173 / d

ANGULICLUSARIS

ANGULI CLUSARES

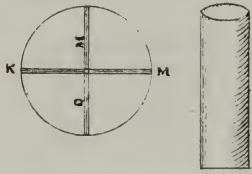

Fig 142 / p. 173 / P

Fig 142 / p. 173 / b

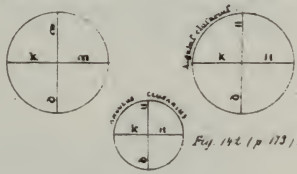

Fig 143 / p. 173 / d.

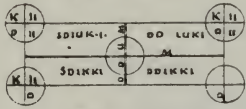

Fig 144 / p. 173 / d

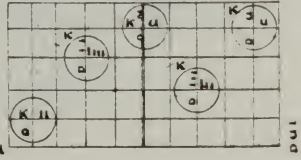

Fig 143 / p. 173 / b P.

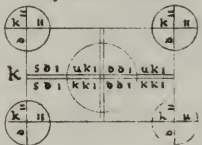

Fig 144 / p. 173 / b

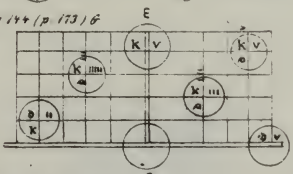

Fig 145 / p. 173 / d.

Fig 147 / p. 173 / P

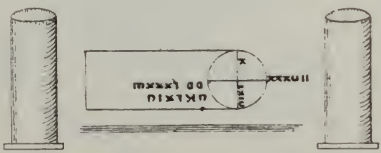
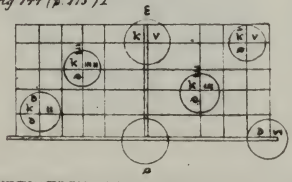

Fig. 193 / p. 173 / 6 P.

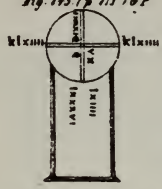

Fig. 196 / p. 174 / A.

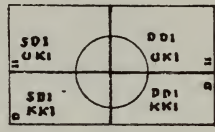

Fig. 198 / p. 174 / B.

Fig. 197 / p. 175 / A.

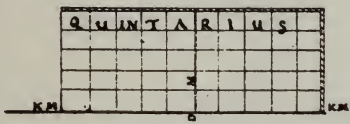

Fig. 198 / p. 175 / A.

Fig. 198 / p. 175 / B.

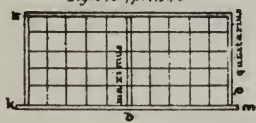

Fig. 199 / p. 175 / A.

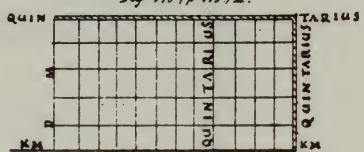

Fig. 190 / p. 168 / 6 P.

Fig. 191 / p. 176 / 6 P.

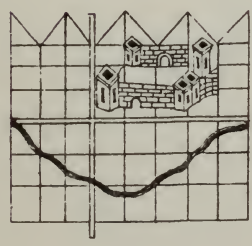

Fig. 192 / p. 179 / 6 P.

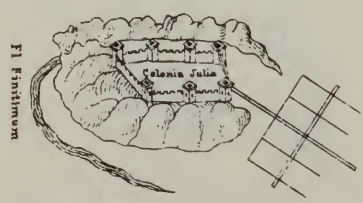

Fig 153 (p 179) G.P.

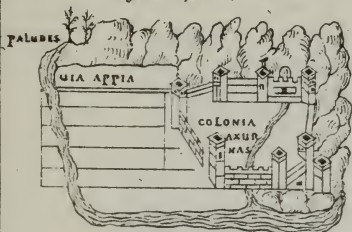

Fig 154 (p 180) G.P.

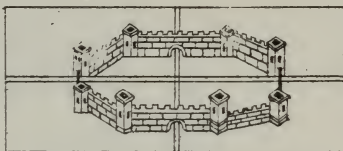

Fig 155 (p 180) G.P.

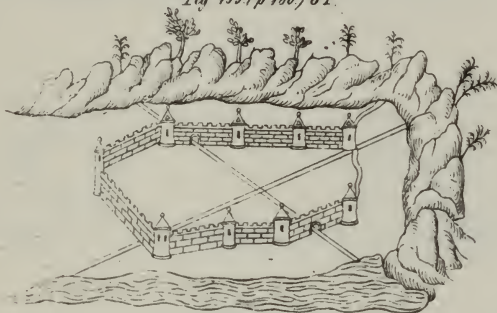

Fig 156 (p 181) G.P.

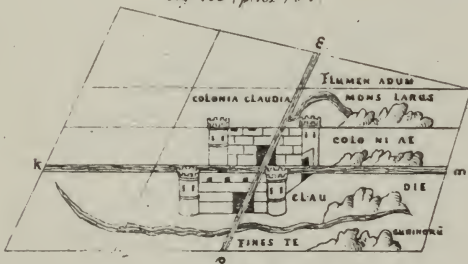

Fig 157 (p 181) G.P.

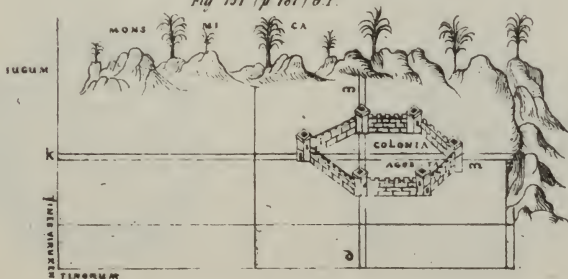

Fig 158. /p 182 /d

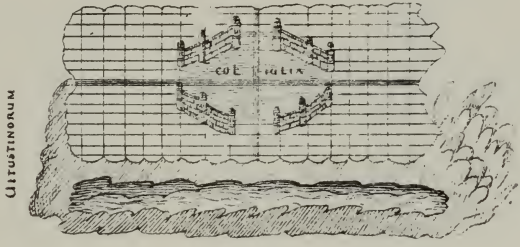

Fig 159 /p 183 /d

Fig 160 /p 183 /d

Fig 161 /p 187 /d

Fig 162 /p 166 /d

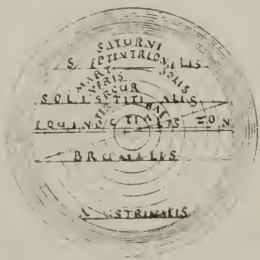

Fig. 163 / p 189 / A

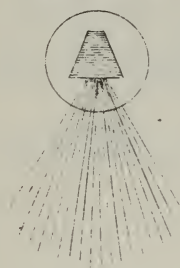

Fig. 164 / p 189 / A

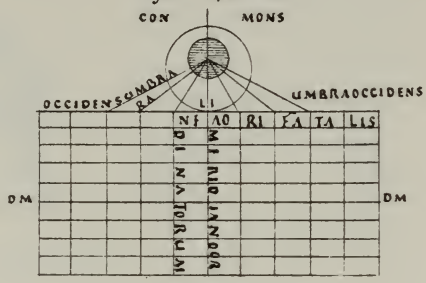

Fig. 165 / p 190 / A

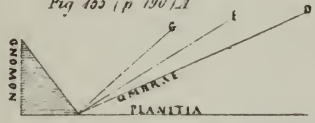

Fig. 166 / p 191 / A

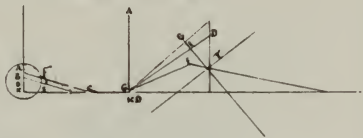

Fig. 167 / p 191 / G.P.

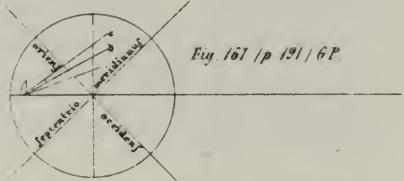

Fig. 168 / p 192 / A

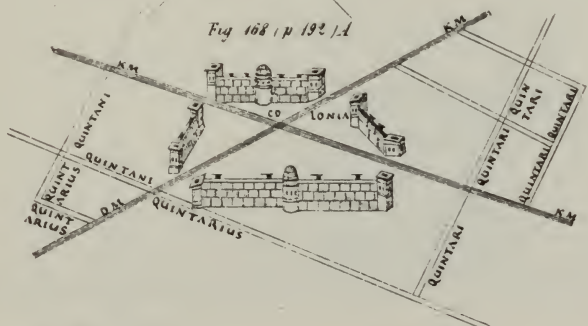

Fig. 169 / p 192 / A

Fig. 170 / p 192 / A

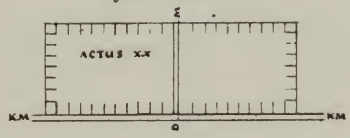

Fig 171 / p 192 / 1

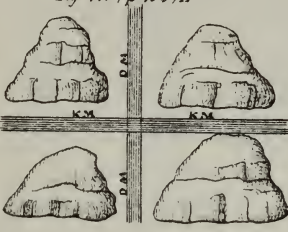

Fig 172 / p 193 / 1

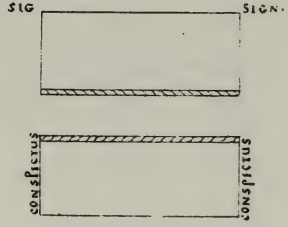

Fig 173 / p 193 / 1

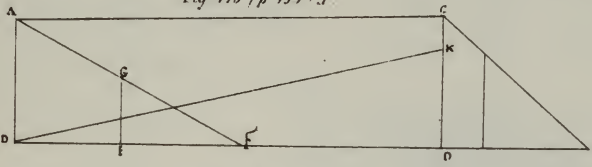

Fig 174 / p 194 / 1

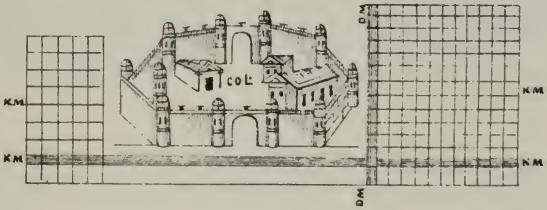

Fig 175 / p 194 / 1

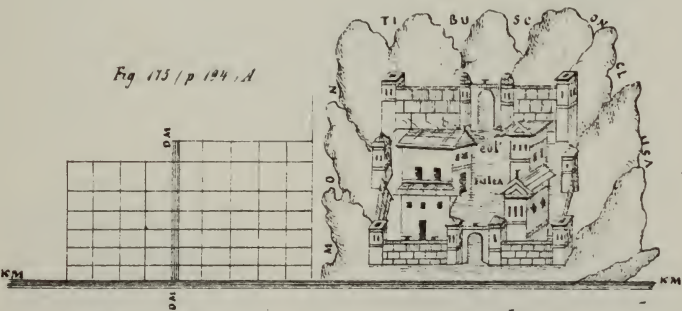

Fig 176 / p 194 / 1

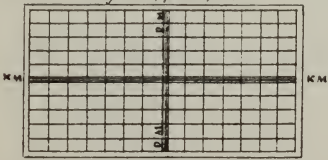

Fig 177 / p 195 / 1

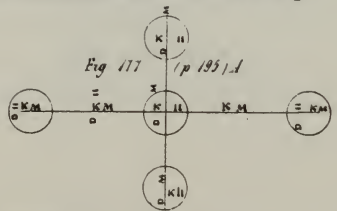

Fig. 178. (p. 195.) A.

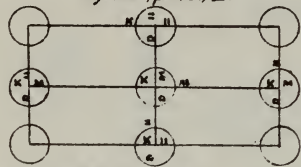

Fig. 179. (p. 195.) A.

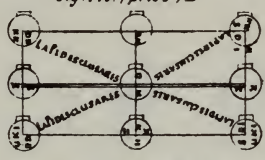

Fig. 180. (p. 196.) A.

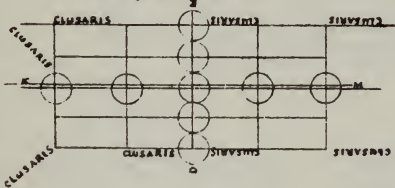

Fig. 181. (p. 196.) A.

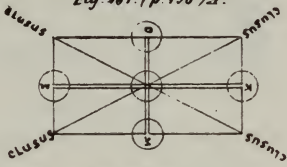

Fig. 182. (p. 196.) J.

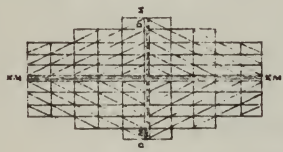

Fig. 183. (p. 197.) A.

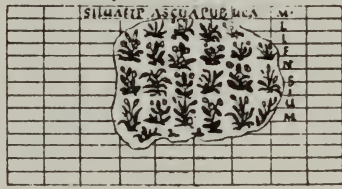
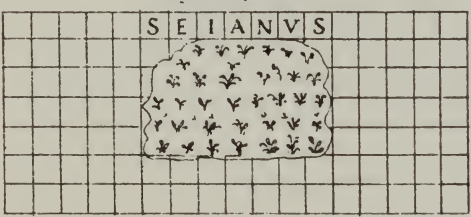

Fig. 184. (p. 197.) J.

FUNDVS SE
IANVS M TIO
CILII EXCE
PTVS FIN
IBVS SVIS

Fig. 185. (p. 197.) J.

Fig. 187. (p. 198.) G.

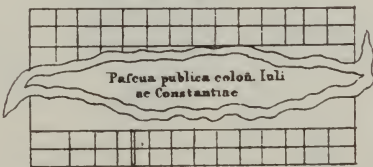

Fig. 186. (p. 198.) G.

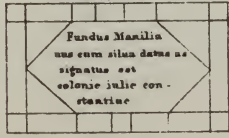

Fig. 188 (p 198.) 6.

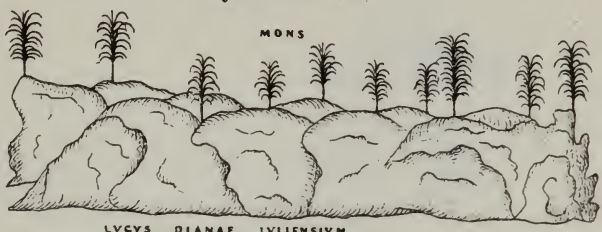

Fig 189 (p 198.) 6.

Mons Iuliensium.

Fig. 190 (p 198.) J.

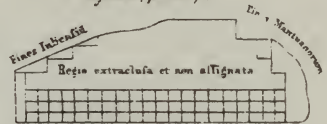

Fig 191 (p 199.) J.

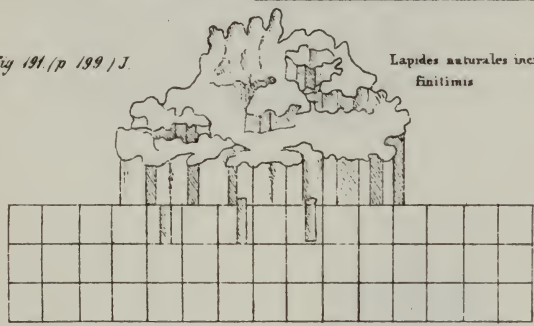

Fig 192. (p 199.) A

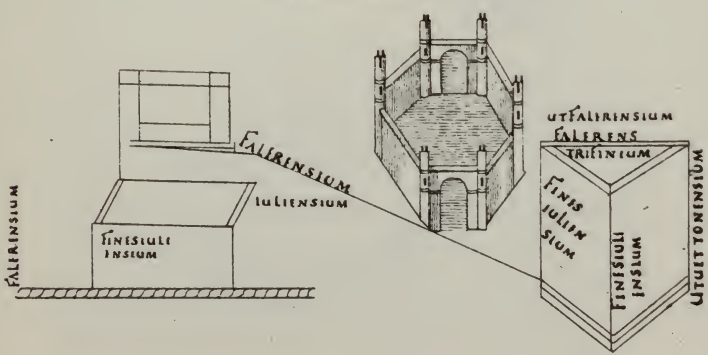
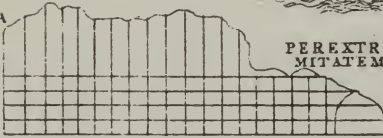

Fig 193 / p 199 / J.

TERMINA
TVM.

PEREXTRE
MITATEM

Fig 194 / p 201 / A

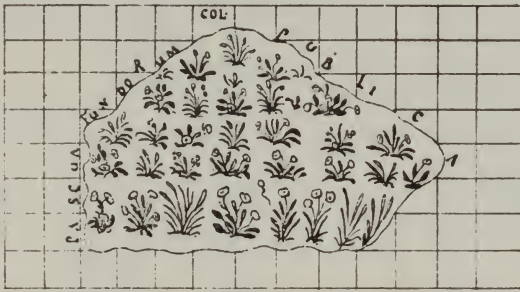

Fig 195 / p 202 / U.

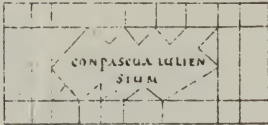

Fig 196 / p. 203 / A

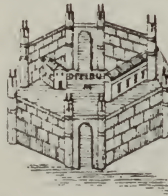

Fig 196 a / p 203 / A

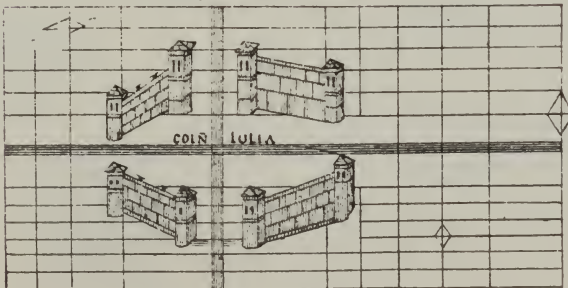

Fig. 197 (p. 204) A.

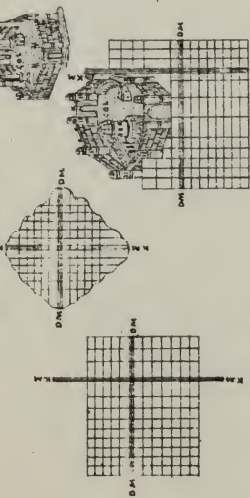

Fig. 196 B (p. 203) G.

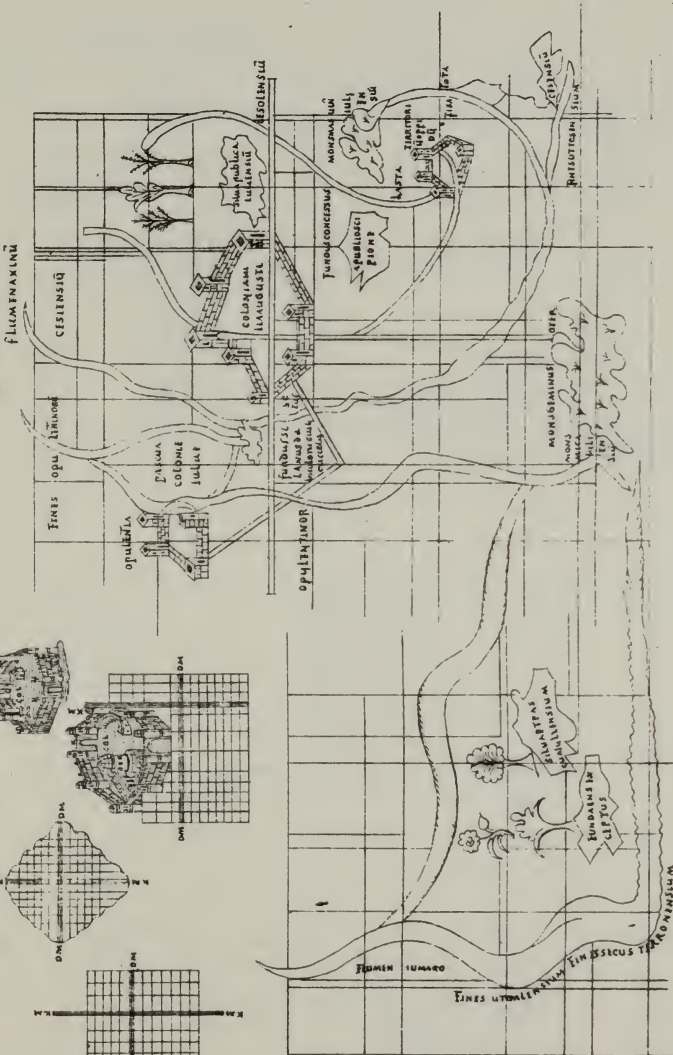

Fig. 198. / p. 206 / A

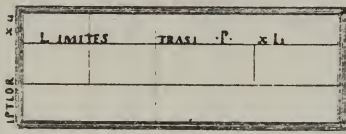

Fig. 199 / p. 207. / G.

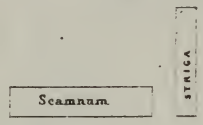

Fig. 200 / p. 207 / A

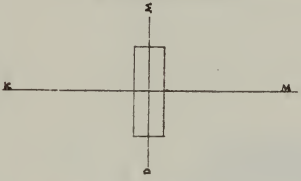

Fig. 201 / p. 207 / A

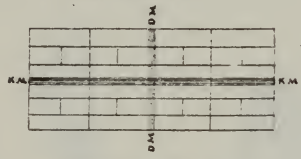

Fig. 202 / p. 207 / A

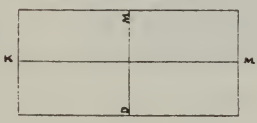

Fig. 203 / p. 207 / A

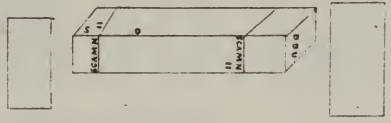

Fig. 204 / p. 208 / A

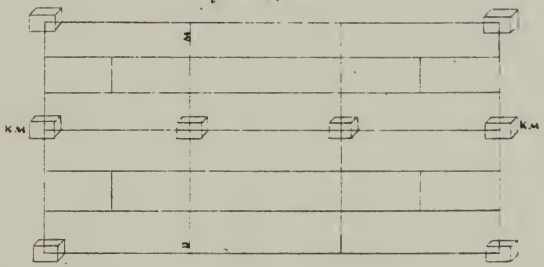
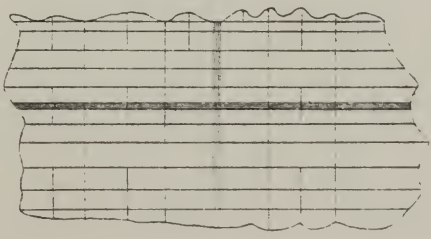

Fig. 205 / p. 208 / A

MENSURAE TERMINORUM.

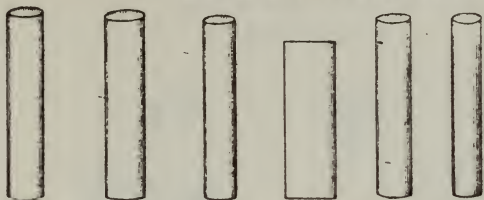
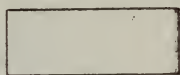

Fig. 206 (p. 243) d.

NOMINA LAPIDUM FINALIUM.

Fig. 207 (p. 249) d.

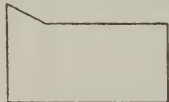
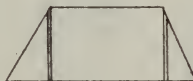
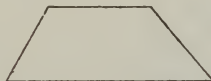
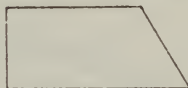
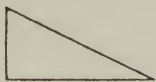

Fig. 208. / p. 251. / A.

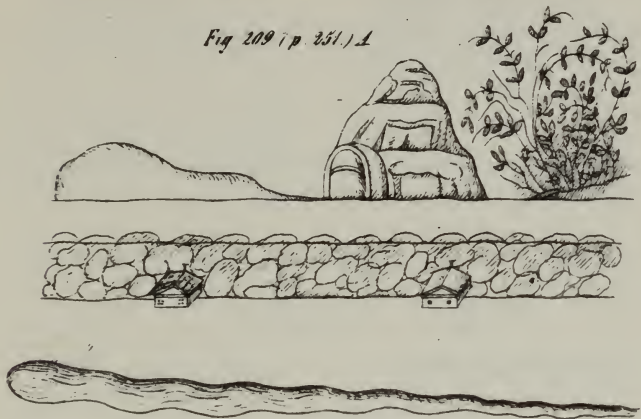

Fig. 209. / p. 251. / A.

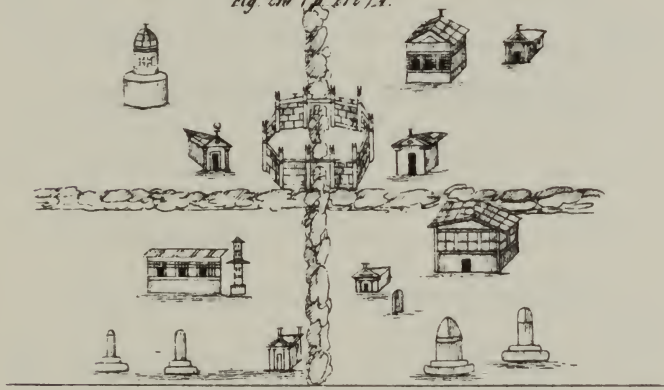

Fig. 209 (p. 251) A

DE SEPULCHRIS.

Fig. 210 (p. 272) A.

MARCUS-IUNIUS NIPUS.

Fig. 208 (rectius 211) p. 286 A.

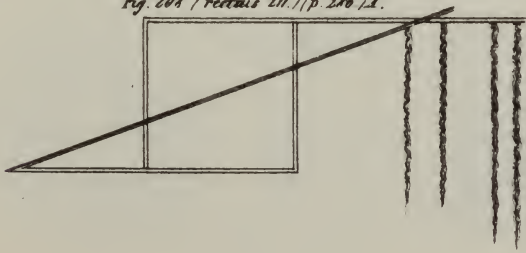

Fig 209 / rectus 212 // p 289 / A

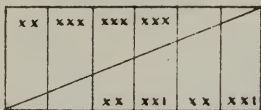

Fig. 210 / rectus 213 // p 289 / A.

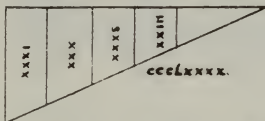

Fig 211 / rectus 214 // p 289 / A

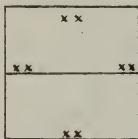

Fig 212 / rectus 215 // p 290 / A

Fig 213 / rectus 216 // p 291 / A

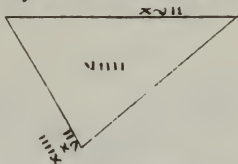

Fig 214 / rectus 217 // p 291 / A

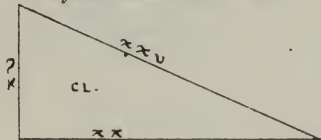

Fig 215 / rectus 218 // p 292 / A

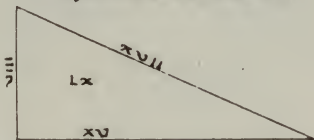

Fig 216 / rectus 219 // p 292 / A

Fig 217 / rectus 220 // p 300 / A

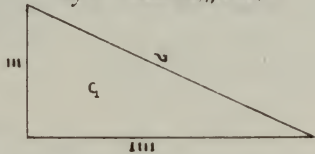

Fig 218 / rectus 221 // p 300 / A

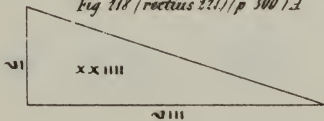
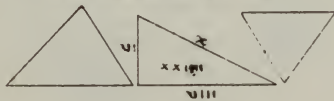

Fig 219 / rectus 222 // p 301 / A

DOLABELLA.

Fig 223 (p 302) G

Fig 224 / p 302 / 6.

Fig 225 / p 302 / 6

Fig 226 / p 303 / 6

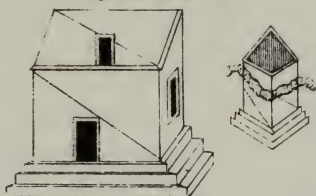

Fig 227 / p 303 / 6

Fig 228 / p 303 / 6

Fig 229 / p 304 / 6

LATINUS DE TERMINIBUS.

Fig 231 / p 305 / 6

Fig 230 / p 305 / 6

Fig 231 / p 305 / 6

Fig 233 / p 305 / 6

Fig 234 / p 305 / 6

Fig 235 / p 305 / 6

Fig 237 / p 305 / 6

Fig 234 / p 305 / 6

Fig 236 / p 305 / 6

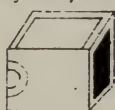

Fig 240 / p 306 / 6

Fig 239 / p 306 / 6

Fig 241 (p.306) G

Fig 242 (p.306) O

GAIVS AVCTOR.

Fig 243 (p.307) G

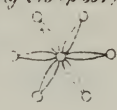

Fig 244 (p.307) G

Fig 245 (p.307) G

FAVSTVS ET VALERIVS

Fig 246 (p.308) G

Fig 247 (p.308) G

Fig 248 (p.308) G

LAVINVS TOGATVS.

Fig 249 (p.309) G

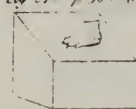

Fig 250 (p.309) G

Fig 251 (p.309) G

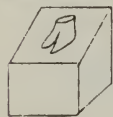

Fig 252 (p.309) G

EXPOSITIO LITTERARVM FINALIVM.

Fig 253 (p.309) G

Fig 255 (p.325) G

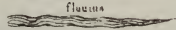

Fig 256 (p.325) G

Fig 254 (p.325) G

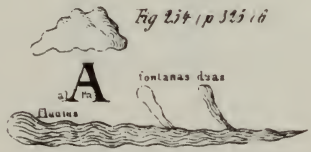

Fig 257 (p.325) G

Fig. 258 / p 326 / 6.

E

Fig. 260 / p 326 / 6.

fons

K cappa

fluvius

Fig. 262 / p 326 / 6.

M my

fons

fons

fluvius

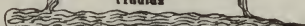
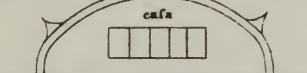

Fig. 264 / p 326 / 6.

BOTON TINI

casa

app

fossa

appen

memoria

fons

Fig. 267 / p 326 / 6.

T tau

fons

fluvium

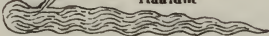

Fig. 268 / p 326 / 6.

Phi ty

fons

fluvius

Fig. 259 / p 326 / 6.

fons

iota

fluvius

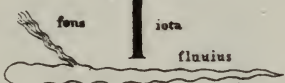

Fig. 261 / p 326 / 6.

L lau da

fons

fluvius

Fig. 263 / p 326 / 6.

N ny

fons

fluvius

Fig. 265 / p 326 / 6.

P ro

fluvius

Fig. 266 / p 326 / 6.

C uallem tenet

fluviu

Fig. 269 / p 327 / 6.

fons

Omega

fons

flumen

TERMINORUM DIAGRAMMATA.

Fig. 270. (p. 340) G.

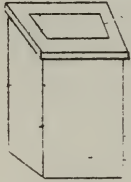

Fig. 271. (p. 340) G.

Fig. 272. (p. 340) G.

Fig. 273. (p. 341) G.

Fig. 274. (p. 341) G.

Fig. 275. (p. 341) G.

Fig. 276. (p. 341) G.

Fig. 277. (p. 341) G.

Fig. 278. (p. 341) G.

Fig. 279. (p. 341) G.

Fig. 280. (p. 341) G.

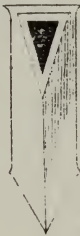

Fig. 281. (p. 341) G.

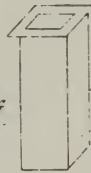

Fig. 282. (p. 341) G.

Fig. 283. (p. 341) G.

Fig. 283. (p. 341) G.

Fig. 284. (p. 341) G.

Fig. 287. (p. 341) G.

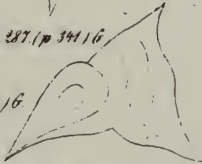

Fig. 285. (p. 341) G.

Fig. 288. (p. 341) G.

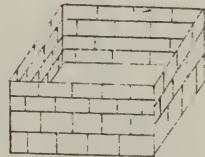

Fig. 289 (p. 341) / 6.

Fig. 290 (p. 341) / 17

Fig. 291 (p. 341) / 6.

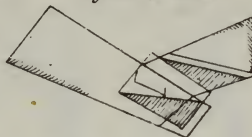

Fig. 292 (p. 341) / 6.

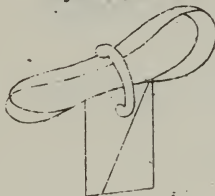

Fig. 293 (p. 341) / 6.

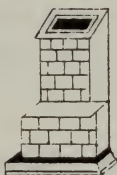

Fig. 294 (p. 341) / 6.

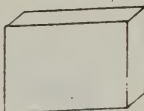

Fig. 295 (p. 341) / 6.

Fig. 296 (p. 341) / 6.

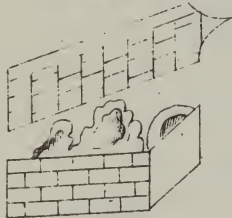

Fig. 297 (p. 341) / 6

Fig. 298 (p. 341) / 6.

Fig. 299 (p. 341) / 6.

Fig. 300 (p. 341) / 6.

Fig. 301 (p. 341) / 6.

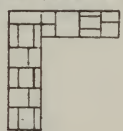

Fig. 302 (p. 341) / 6.

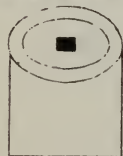

Fig. 304 (p. 341) / 6

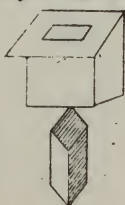

Fig. 303 (p. 341) / 6

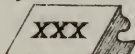

Fig. 305 (p. 342) / 6.

Fig. 306 (p. 342) G.

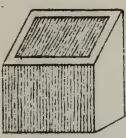

Fig. 307 (p. 342) G.

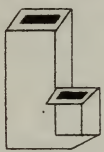

Fig. 308 (p. 342) G.

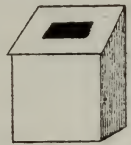

Fig. 309 (p. 342) G.

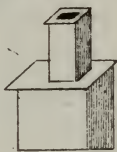

Fig. 310 (p. 342) G.

Fig. 311 (p. 342) G.

Fig. 312 (p. 342) G.

Fig. 313 (p. 342) G.

Fig. 314 (p. 342) G.

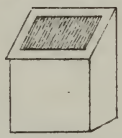

Fig. 315 (p. 342) G.

Fig. 315a (p. 342) G.

ORDINES FINTTIONUM.

Fig. 316 (p. 342) G.

Fig. 317 (p. 342) G.

Fig. 318 (p. 342) G.

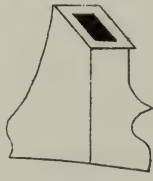
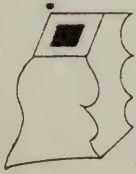

Fig. 319 (p. 343) G

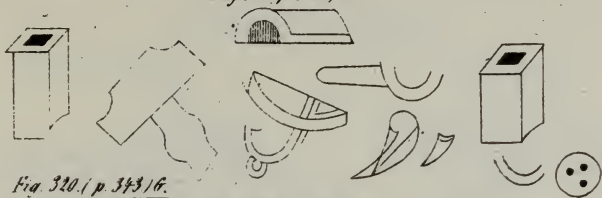

Fig. 320 (p. 343) G

Fig. 321 (p. 343) G

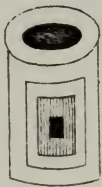

Fig. 322 (p. 343) G

Fig. 323 (p. 343) G

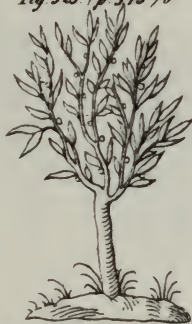

Fig. 324 (p. 343) G

Fig. 327 (p. 343) G

Fig. 325 (p. 344) G

Fig. 326 (p. 344) G

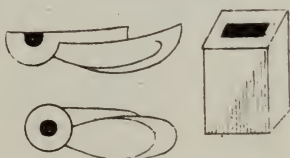
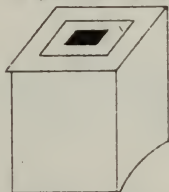
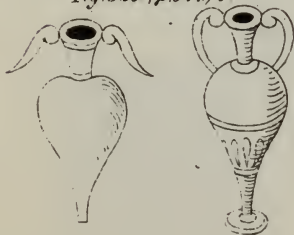

Fig. 328 (p. 345) G

MAGO ET VEGOIA.

Fig. 329 / p. 348 / 6.

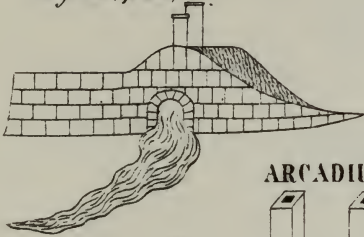

Fig. 330 / p. 349 / 6.

ARCADIUS.

Fig. 331 / p. 351 / 6.

Fig. 332 / p. 352 / 6.

DE IUGERIBUS METIUNDIS.

Fig. 333 / p. 354 / 6.

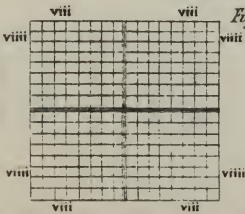

Fig. 334 / p. 354 / 6.

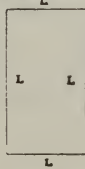

Fig. 333 (p. 354) / 6.

Fig. 336 (p. 354) / 6

Fig. 337 (p. 355) / 6.

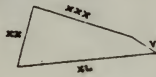

Fig. 338 (p. 355) / 6.

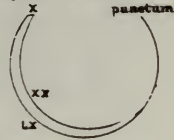

Fig. 339 (p. 355) / 6.

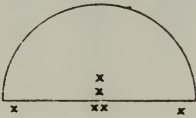

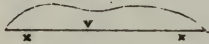
Fig. 340 (p. 355) / 6.

Fig. 342 (p. 356) / 6.

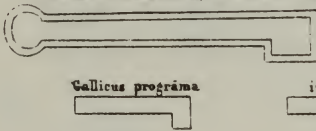

Fig. 341 (p. 356) / 6.

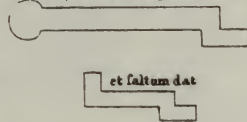

RATIO LIMITUM REGUNDORUM.

Fossa rotunda in capite fossati. Fig. 343 (p. 359) / 6.

Fosseaeque sunt Augustanae

Gallicus programa

iunfat

et saltum dat

Fig. 344 (p. 362) / 6

a. In latere vna	a. in monte vna	B. In latere	B. In monte	a. In plano sola	C. sola	
A	Q	W	B	2	C	
d. duo appendices	e. vno appendice	ē sola	f. sola	f. duo montes	g. vnus mons	
D	E	€	F	π	Q	
h. sola	I. sola,	K. sola	I. vnus mons	m. vnum	n. sola	O. vnus
H	I	K	L	M	N	O

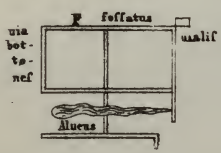
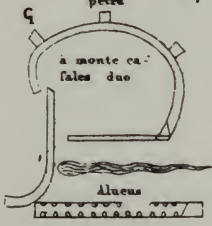
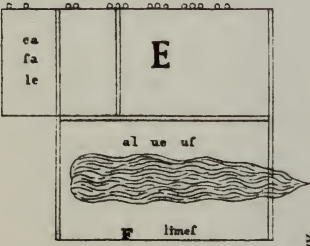
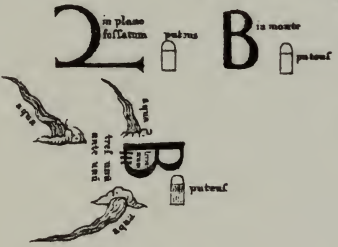
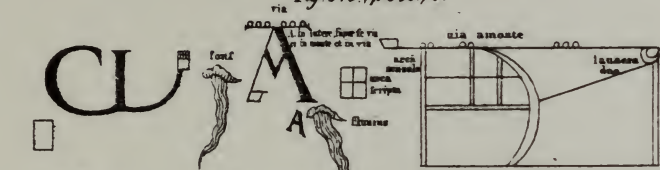
p. duo appendicea Potenti ni circa Q sola Q duo R. in monte r. in piano

P Q Q R R

f. vnum montem f. fola T. fola V fola vnum montem fola

f s t v x y z

Fig 345. (p 366.) G.

1800 11 11

STACY T 25

1800 11 11

1800 11 11

1800 11 11

1800 11 11

1800 11 11

1800 11 11

87-314139

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00749 3485

